ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL X

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1929

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III

	Lei
TOMUL I (1922—23):	100.—
VASILE PÂRVAN. Consideraţiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice.	10.—
ZENOVIE PÂCLIŞANU. Luptele politice ale Românilor ardeleni din 1790-1792.	12.—
ZENOVIE PÂCLIŞANU. Din istoria bisericească a Românilor transilvăneni: «Teologul» vlădicilor uniţi.	28.—
ANDREIU RĂDULESCU. Pravilistul Flechtenmacher.	16.—
TEODOR V. STEFANELLI. Cadastru şi cărţi tabulare.	5.—
Dr. IACOB RADU. Manuscriptele din Bibl. Episcopiei unite din Oradea-Mare.	12.—
N. IORGA. Un colaborator francez la Unirea Principatelor, Paul Bataillard.	5.—
N. IORGA. Ernest Renan.	5.—
TOMUL II (1923—24):	130.—
VASILE PÂRVAN. Histria VII.	40.—
ANDREIU RĂDULESCU. Publicitatea drepturilor reale imobiliare şi registrele de proprietate.	15.—
TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU. Un fragment de *ΛΗΚΥΘΟΣ* funerar atic de marmoră.	6.—
SILVIU DRAGOMIR. Originile coloniilor române din Istria.	8.—
ION I. NISTOR. Pomenirea lui Dimitrie Cantemir-Voevod.	8.—
C. MARINESCU. Infiinţarea Mitropoliilor în Ţara-Românească şi în Moldova.	8 —
Dr. ANDREI VERESS. Pribegia lui Grigoraşcu-Vodă prin Ungaria şi aiurea.	20.—
N. IORGA. Comemorarea lui Jules Michelet.	5.—
N. IORGA. Un cioban dascăl din epoca de transiţie a culturii noastre.	5.—
TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU. Memnon, titularul decretului de onoare atenian. I. G. II, 1, 356.	8.—
N. IORGA Note polone.	12.—
TOMUL III (1924—26):	840 —
ION ANDRIEŞESCU. Piscul Crăsani.	40.—
V. PÂRVAN. Getica.	800.—
TOMUL IV (1924):	160.—
IOAN C. FILITTI. Despre Negru-Vodă.	12.—
VINTILĂ MIHĂILESCU. Aşezările omeneşti în Câmpia Română la mijlocul şi sfârşitul sec. XIX.	25.—
Dr. ANDREI VERESS. Campania creştinilor în contra lui Sinan-Paşa.	25.—
P. P. PANAITESCU. Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin.	60.—
N. IORGA. I. Domniţa Anca şi patronajul ei literar; II. O prigonire politică sub Fanarioţi.	25.—
N. IORGA. I. Cea dintâiu istorie universală tipărită în Transilvania; II. Moşiile familiei Beldy în Ţara-Românească.	12.—
N. IORGA. Procesele călugărilor dela Sântilie şi Gheorghe, pisarul leşesc.	10.—
I. VLĂDESCU. Inceputul anului în cronicele moldoveneşti până la Ureche.	12.—
G-ral R. ROSETTI. Studii asupra chipului cum se făptuià răsboiul de către Ştefan-cel-Mare. — Mem. I—III.	25.—
TOMUL V (1925—26):	160.—
N. IORGA. Comemorarea lui Edgar Quinet, cu ocaziunea semicentenarului morţii lui.	5.—
IOAN ANDRIEŞESCU. Consideraţiuni asupra tezaurului dela Vâlci-Trân lângă Plevna (Bulgaria).	15.—
AL. BUSUIOCEANU. Câteva portrete noui ale lui Mihai-Viteazul.	8.—
ANDREIU RĂDULESCU. Dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor.	30.—
N. IORGA. Trei călători în Ţările Româneşti: Caronni, Rey, Kunisch şi originea «Luceafărului» lui Eminescu.	10.—
I. LUPAŞ. Din activitatea ziaristică a lui Andreiu Mureşeanu.	60.—
N. IORGA. Lucruri noui despre Chilia şi Cetatea-Albă.	15.—
N. IORGA. Un prinţ portughez cruciat în Ţara-Românească a sec. al XV-lea.	10.—
N. IORGA. O istorie a lui Mihai-Viteazul de el însuşi.	10.—

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE

SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL X

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1929

CUPRINSUL

CÂTEVA SĂBII ALE LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

DE

GENERALUL R. ROSETTI
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 1 Martie 1929

Intr'un articol, publicat în Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice [1]), d-l C. Marinescu a descris trei săbii, pe cari le atribuie lui Constantin Brâncoveanu.

Prima sabie se află la Armeria Reale din Torino. Această sabie fusese socotită ca fiind a lui Constantin, ultimul împărat al Bizanţului. Un învăţat italian, Giovanni Veludo, pe care-l citează d-l Marinescu, a arătat [2]) că sabia nu poate fi a împăratului Constantin, pentru că:

a) Este o sabie curbată şi nu dreaptă, cum purtau împăraţii bizantini din epoca căderei Constantinopolului.

b) Emblemele de pe sabie nu sunt bizantine.

c) Titlurile suveranului pomenit în inscripţia de pe sabie: *ὁ ἡγεμὼν* şi *ὁ αὐθέντης* arată că nu poate fi vorba de un împărat bizantin.

Veludo dovedeşte că sabia nu poate fi decât a lui Constantin Brâncoveanu, ceea ce e confirmat de d-l Marinescu.

Sabia, de oţel, are forma curbată, caracteristic orientală, şi poartă pe lamă, nu departe de mâner:

Un motif decorativ, cu două lumânări aprinse.

Maica Domnului cu Isus copilul pe braţul stâng.

Doi îngeri cari susţin o coroană deasupra Maicei Domnului.

---

[1]) Trei săbii ale lui Constantin Brâncovanu. (An. XX, 1927).

[2]) In memoriile *Reale Instituto Veneto di scienze.* (Tom. XVII Veneţia 1878).

In fine, lama mai are următoarea inscripţie (reconstituită de d-l Marinescu): *† (Χριστέ), Σύ, βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ, παντάναξ, (βοήθει) τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῷ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ*, adică: «[O Cristoase], tu rege invincibil, cuvânt al lui Dumnezeu, «stăpâne atotţiitorule, [fi într' ajutor] căpetenii şi credin-«ciosului autocrat Constantin».

A doua sabie a fost cumpărată, în Noemvrie 1924, de un anticar din Paris, d-l Manukian, din colecţia de arme a prinţului Lvow [1]).

Această sabie e la fel cu cea dintâiu, are însă emblemele: Maica Domnului cu copilul Isus şi îngerii ţinând coroana, nu pe aceiaşi faţă a lamei, ci fiecare pe una din feţe. Nu are însă cele două lumânări ale celei de mai sus.

Inscripţia de pe lamă este:

† Σύ, βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ παντάναξ νίκης βραβεῖα δωρήσει κατὰ τῶν πολεμίων τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῷ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ ὥσπερ πότε τῷ βασίλει μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ, adică:

«Tu, împărate neînvins, cuvânt al lui Dumnezeu, stăpâne «atotţiitorule, dă cununa isbânzii asupra protivnicilor, Voe-«vodului şi credinciosului domn Constantin, precum (ai dat-o) «altă dată împăratului Constantin-cel-Mare».

A treia sabie se află la Luvru [2]). Forma e tot curbă, orientală, emblemele (aceleaşi ca la sabia de la Torino) se află pe o singură faţă a lamei şi inscripţia, necompletă, este: *† Σύ, βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ, παντάναξ*, adică exact începutul inscripţiilor de pe săbiile precedente.

In şedinţa Academiei, de la 19 Octomvrie 1928, d-l Iorga [3]), după ce menţionează aceste trei săbii, arată că a văzut, la Nordisk Museum, la Stockholm, o sabie identică cu primele trei, având aceleaşi embleme (cele două lumânări aprinse, Maica Domnului cu Isus copilul, şi îngerii ţinând coroana) şi inscripţia: *τιμώρησον, δέσποτα τοὺς τιμωροῦντας με καὶ ἀδίκησον τοὺς ἀδικοῦντας με*, adică:

«Pedepseşte, Doamne, pe cine mă pedepseşte şi plăteşte «cu nedreptate celor ce pe mine mă nedreptăţesc».

---

[1]) C. Marinescu, *l. c.*

[2]) Inregistrată în inventar sub nr. 7.086 (C. Marinescu, *l. c*).

[3]) «Memoriile Secţiunii Istorice», Seria III. Tomul IX, pp. 222, 223.

In aceiaşi comunicaţie d-l Iorga spune că d-l C. Karadja a găsit o a cincea sabie a lui Brâncoveanu, la Zeughaus din Berlin [1]), sabie pe care e următoarea inscripţie: *δίκασον, κύριε, τοὺς ἀδικοῦντας με, πολέμησον τοὺς ἀδικοῦντας με*, adică: «judecă «Doamne, pe cei ce mă nedreptăţesc pe mine, (şi) luptă în «potriva celor ce mă nedreptăţesc pe mine».

Răsfoind, acum câte-va zile, nişte cărţi primite de Muzeul Militar Naţional, pentru studiile ce se fac acolo în vederea identificărei şi catalogării armamentului, am găsit, în catalogul colecţiei de arme a contelui Scheremetew [2]), descrierea a încă trei săbii, cu totul asemenea celor cinci despre cari a fost vorba până acum, precum şi menţionarea a încă cinci altele, aflate în alte colecţii ruseşti.

In colecţia Scheremetew se aflau, în anul 1897, când a fost alcătuit catalogul, trei săbii purtând nr. 268, 269 şi 270, pe care autorul catalogului le numeşte: săbii greceşti, din secolul al XVIII-a pentru cea cu nr. 270, de la finele secolului al XVIII-a pentru celelalte două. Descrierea acestor săbii e făcută foarte amănunţit şi se dau şi fotografiile a două din ele (268 şi 269). Atât din aceste descrieri, cât şi din fotografii, reiese desăvârşita lor asămănare cu cele cinci săbii atribuite lui Constantin Brâncoveanu de domnii Iorga şi Marinescu.

In adevăr ele au:

a) Aceiaşi formă exterioară.

b) Aceleaşi ornamentaţiuni.

c) Aceleaşi embleme (Maica Domnului cu Isus copil pe braţ, îngerii ţinând coroana şi, la sabia cu nr. 268, lumânările aprinse).

d) Inscripţii la fel şi anume:

a) Cea cu nr. 268: *Σὺ βασιλεῦ ἀήττητε λόγε Θεοῦ παντάναξ*, deci exact aceiaşi inscripţie ca cea de pe sabia aflată la Luvru.

---

[1]) Inregistrată sub nr. 7722. D-l Karadja îmi comunică că această sabie a fost luată de Suedezi de la prinţul de Nassau-Siegen, comandantul flotei ruseşti, cu ocazia bătăliei navale de la Svenska Sund (1790).

[2]) *Die Waffensamlumg des Grafen S. D. Scheremetew in St. Petesburg* beschrieben von E. von Lenz. Leipzig, Hiersemann, 1897.

1*

β) Cea cu nr. 269: *Παναγία Θεοθόκε* (sic) *βοήθη* (sic) *τοῦ δούλου σου ἔτος ἀπὸ Χν [Χριστοῦ]*, adică: «Prea sfântă născătoare de Dumnezeu, ajută pe robul tău. Anul de la Hristos...»

γ) Cea cu nr. 270, două inscripţii:

1) I C.X C *(Ἰησοῦς Χρίστος) ΝΙΚΑ*

2) *ω ..... ἐν τούτῳ τῷ σταυρῷ νίκα τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ χριστοῦ γενέσεως ἔτη 17.., σὺ βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ παντάναξ, τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῷ αὐθέντι Κωνσταντίνῳ νίκης βραβεῖα δώρησαν κ.*, adică: «........ într'această cruce birueşte pe duşmanii tăi. De la «naşterea lui Hristos 17 . . Tu împărate nebiruit, cuvânt «al lui Dumnezeu, stăpâne atotţiitorule, dărueşte Doamne lui «Constantin, stăpânitor şi domn credincios, isbândă deplină [1])».

Autorul catalogului e isbit de asemănarea dintre aceste trei săbii şi dintre ele şi exemplarele din alte colecţiuni ruseşti, de cari vom vorbì mai departe, şi clădeşte o teorie pe care nu o documentează prin nimic [2]) că ar fi fost săbii de onoare, făcute, în massă, în secolul al XVIII-a, spre a se distribuì în anumite ocazii. Autorul mai adaogă că spre a le da o valoare mai mare li s'au dat aparenţa de a fi vechi.

La finele descrierei săbiei nr. 268 se adaogă [3]) că un exemplar cu totul identic (vollkommen identisch) şi cu aceiaşi inscripţie (mit gleicher Inschrift) se află în colecţiile Eremitajului (după catalogul făcut de N. Kondakov [4]) în care inscripţiunea se arată ca poloneză(? !)). Deasemenea se spune că un alt exemplar se află la Orushejnaja Palata din Moscova [5]).

Pe exemplarul nr. 269 se află, pe lamă, cu totul lângă gardă, sub Maica Domnului, data 1445, în cifre arabe. Autorul catalogului arată că această dată trebue să fi fost adăogată ulterior, pentru că Grecii socotiau, în secolul al XV-a, anii de la facerea lumei [6]).

---

[1]) Datoresc aceste două traduceri D-lui Iulian Ştefănescu, căruia îi exprim şi acì mulţumirile mele.

[2]) P. 81.

[3]) P. 80.

[4]) Ediţia 1891, XV, A. 67.

[5]) Descrierea acestei colecţii. IV, cartea 3, nr. 5919.

[6]) Pp. 80, 81.

Un exemplar cu totul asemenea acestuia (gleiches Exemplar) se găseà la Eremitagiu. Kondacov, în catalogul său [1]), o denumeşte: «sabie bizantină din anul 1445» şi adaogă că sabia a fost dată contelui Miloradovici, în dar, de oraşul Bucureşti [2]). Două alte săbii, identice cu nr. 269 (mit dem vorliegenden identische Exemplare), din cari una purtând data 1692, se aflau la Orushejnaja Palata din Moscova [3]).

Tradiţia rusească atribuie una din aceste săbii ca aparţinând fratelui lui Petru-cel-Mare [4]).

Din cele arătate până acì reiese, cele ce urmează:

In muzeele şi colecţiunile particulare din Europa se aflau, şi se mai aflä încă, dacă colecţiile ruseşti de cari e vorba acì n'au fost risipite, treisprezece săbii [5]) cari se asemănau prin forma lamelor lor şi prin emblemele de pe dânsele.

Pe trei din aceste săbii — cea de la Torino, cea din colecţia Manukian şi acea cu nr. 270 din colecţia Scheremetew— se aflä inscripţiuni cari se referă toate la un *ὁ ἡγεμὼν* şi *ὁ αὐθέντης* Constantin. Iar cea cu nr. 270 din colecţia Scheremetew are şi data de 17... Aceste trei săbii cred că pot fi atribuite cu destulă certitudine lui Constantin Brâncoveanu.

Apoi sunt trei săbii — cea de la Luvru, cea cu nr. 268 din colecţia Scheremetew şi acea asemenea acesteia din colecţia Eremitajului — cari au o inscripţie identică şi care este exact începutul inscripţiilor de pe cele dintâi trei. Rugina de pe exemplarul de la Luvru şi probabil de pe nr. 268 Scheremetew şi pe cel de la Eremitaj nu îngăduie a se cetì mai departe. Deşì există posibilitatea ca aceste inscripţii să continue ca cele dintâiu, nu există însă siguranţa şi ca atare aceste trei săbii se pot atribuì cu mai puţină certitudine lui Constantin Brâncoveanu.

---

[1]) XV. A. 146.

[2]) Generalul rus, atât de abusiv, de pe timpul ocupaţiei din 1806—1812.

[3]) Descriere IV, cartea 3, No. 5913 şi 5933.

[4]) Ioan Alexievici, asociat la domnie cu Petru-cel-Mare (1682—1696).

[5]) Una la Torino, una în colecţia Manukian (fost Lvow), una la Luvru, una la Stockholm, una la Berlin, trei în colecţia Scheremetew, două la Eremitaj, trei la Orushejnaja Palata.

Săbiile de la Stockholm și Berlin au inscripții aproape identice, dar în cari nici numele de Constantin, nici calificativele de ὁ ἡγεμὼν și de ὁ αὐθέντης nu sunt pomenite.

Sabia cu nr. 269 din colecția Scheremetew are o altă inscripție.

Iar pentru celelalte patru săbii, aflate în colecțiile Eremitajului și a Orushejnaja Palata, știm numai că pe una erà data 1692 iar despre celelalte nu ni se spune dacă aveau sau nu inscripțiuni.

In asemeni condițiuni se pot oare atribuì și ultimele șapte săbii lui Constantin Brâncoveanu?

Pe lângă temeiurile isvorând din detaliile date la descrierea fiecărei săbii, pe lângă data de 1692 pe una din ele, pe lângă tradițiunea rusească care arată că una din aceste săbii vine din București, cari toate sunt argumente în favoarea atribuirei lor lui Brâncoveanu, mai sunt următoarele observații cari pot întărì această supozițiune: pe evanghelia greco-română, tipărită, la București, în 1693 [1]), se află, pe verso paginei cu titlul, armele țării înconjurate cu un desemn alegoric având, între altele, la partea superioară, o coroană susținută de doi îngeri. Tot o coroană susținută de doi îngeri se află deasupra armelor țării pe harta lui Constantin Brâncoveanu, descoperită acum în urmă la Londra și după care Academia are o còpie fotografică.

S'ar puteà însă face două obiecțiuni temeinice în contra atribuirei acestor săbii lui Brâncoveanu: una asupra numărului mare de săbii ale lui Brâncoveanu, care s'ar urcà, după cele arătate mai sus, la treisprezece, și a doua la faptul că s'ar aflà atâtea săbii de ale lui Brâncoveanu în Rusia.

La prima obiecțiune a răspuns dejà d-l Marinescu, arătând că, numai la Brașov, omul de încredere al lui Constantin Brâncoveanu, reușise a transportà șasesprezece săbii de preț, din cari zece «turcești». De altmintrelea acest mare număr de săbii nu trebuie să ne mire, căci și alți domnitori au avut multe săbii și, de pildă, inventarul averei lui Petru-Vodă, aflătoare la Bozen, arată că în urma lui au rămas patrusprezece

[1]) Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche*. I p. 330.

săbii [1]) afară de numeroase pe cari le dăduse în viață fiind. Și acesta nu fusese nici atât de bogat, nici nu domnise așà multă vreme ca Constantin Brâncoveanu.

Rămâne a doua obiecțiune, care este mult mai puternică: cum se poate explicà prezența a atâtor săbii — zece [2]) — ale lui Brâncoveanu în Rusia? Faptul că Constantin Brâncoveanu a avut relații cu Petru-cel-Mare, că între ei s'au schimbat ambasade și, deci, daruri, și că săbiile erau unul din darurile obișnuite pe atunci; schimb de daruri care poate explicà și, la rândul său, poate fi confirmat de tradiția cum că una din aceste săbii a aparținut fratelui lui Petru-cel-Mare; faptul că săbiile duse la Brașov au fost vândute; faptul că cel puțin una din ele ar fi fost căpătată de Miloradovici în București; faptul că spătarul Toma Cantacuzino, rudă cu Constantin Brâncoveanu, cu alți boeri, cari, probabil, primiseră cu o ocazie sau alta săbii dela Brâncoveanu au plecat în Rusia și, în fine, faptul că un Scheremetew comandà armatele rusești cari au intrat în Moldova, în 1711, sunt toate argumente care explică marele număr de săbii brâncovenești ce s'ar aflà în Rusia, dar nu sunt dovezi. Deci această obiecțiune rămâne foarte puternică.

* * *

Incheind cred că putem afirmà cum că cuprinsul catalogului colecțiunei Scheremetew ne îngăduie a atribuì, cu destulă certitudine, încă o sabie lui Constantin Brâncoveanu și că dă noui argumente pentru atribuirea, aceluiași domn, a încă alte câteva săbii.

---

[1]) *Hurmuzachi* XI pp. 457—469.

[2]) Cea fostă în colecția Lvow, azi la d-l Manukian, cea de la Stokholm, trei în colecția Scheremetew, două la Eremitagiu și trei la Orushejnaja Palata.

QUELQUES SABRES DE CONSTANTIN BRANCOVEANU

(RÉSUMÉ)

Monsieur C. Marinescu, professeur à l'Université de Cluj, a signalé, dans un article publié dans le «Bulletin de la Commission des Monuments Historiques», l'existence de trois sabres ayant appartenus au prince de Valachie Constantin Brancoveanu (1689—1714). Il montre les raisons pour lesquelles il attribue la propriété de ces sabres, dont l'un se trouve à l'Armeria Reale de Turin, l'autre chez un antiquaire de Paris et le troisième au Musée du Louvre, au dit prince. Ces raisons sont:

La forme de ces sabres.

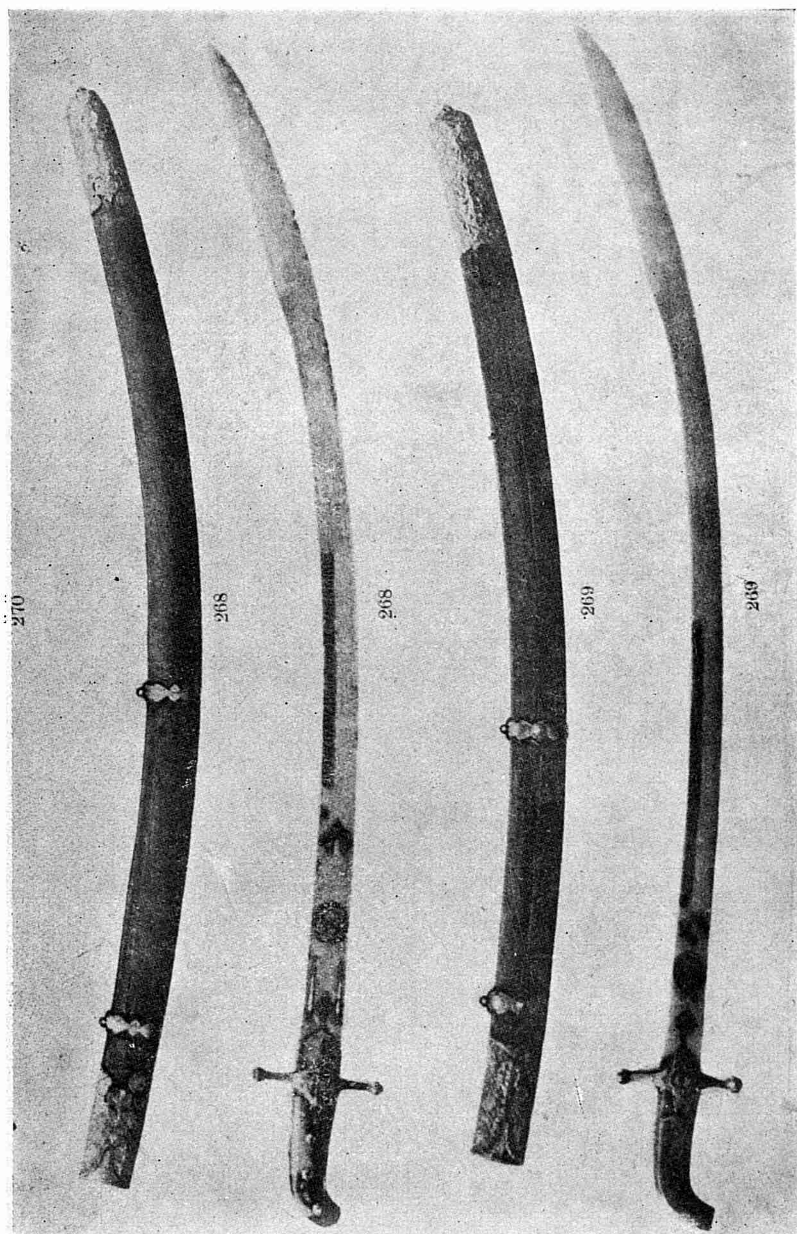
Les emblêmes gravés sur leurs lames.

Les inscriptions que ces dernières portent.

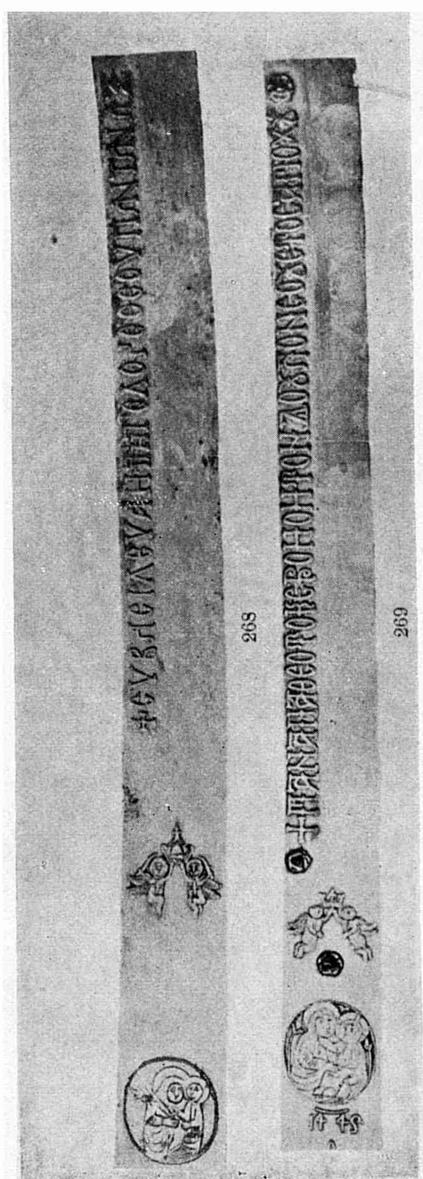
Ultérieurement M. N. Iorga a signalé la présence au Nordisk Museum de Stockholm d'un sabre pareil aux trois précédents et celle d'un autre découvert au Zeughaus de Berlin.

L'examen du catalogue de la collection d'armes du comte S. D. Scheremetew a montré à l'auteur de cette communication l'existence, dans ce musée, d'encore trois sabres ayant les caractéristiques montrées par M. C. Marinescu, et l'existence, dans d'autres musées russes, de cinq autres sabres identiques. En plus, le catalogue mentionné montre que deux de ces sabres portent les dates de 9162 et 17.., que la tradition dit qu'un de ces sabres vient de Bucarest et qu'un autre aurait appartenu au frère de Pierre-le-Grand. Ces détails, la ressemblance des photographies de tous ces sabres et la ressemblance des emblêmes figurant sur les lames de ces

sabres avec des emblêmes figurant sur un livre imprimé pour Brancoveanu, à Bucarest, et sur une carte imprimée pour le même prince, mènent l'auteur à la conclusion qu'un des sabres de la collection Scheremetew peut être attribué, avec une certaine certitude, à Constantin Brancoveanu et que le catalogue de cette collection apporte certains arguments neufs en faveur de l'attribution au dit prince d'autres sabres.

Săbiile din colecţiunea Scheremetew

Detalii ale săbiilor din colecţia Scheremetew

DOCUMENTI INEDITI DELLA FINE DEL CINQUECENTO

DI

CLAUDIO ISOPESCU

Prezentat de D-l Nicolae Iorga, M. A. R.

Şedinţa dela 14 Decemvrie 1928.

PREFAZIONE

Nelle biblioteche e negli archivi italiani, ma in ispecial modo nel vastissimo *Archivio Vaticano*, «il grande laboratorio di scienza storica» si può scoprire ancora un ricco materiale inedito riguardante la storia romena, ma siccome molti documenti si trovano in copia o in originale in altri archivi già esplorati non è troppo facile il compito di riconoscere quelli ancora inediti.

I documenti che sto pubblicando precedono, completano e continuano la serie dei documenti pubblicati in *Ephemeris Dacoromana* (Roma, 1924, vol. II, pp. 475—500) e in *Diplomatarium Italicum* (Roma, 1925, vol. I, pp. 378—505) e si riferiscono alla storia dei paesi romeni dal 1592 al 1598, cioè all'epoca del nostro risorgimento nazionale, quella di *Michele il Valoroso*.

Siccome questa epoca venne molto studiata dal prof. N. Iorga e da I. Sîrbu per citare solo i più importanti, i nostri documenti non possono portare novità troppo rilevanti. Essi dànno però un numero assai notevole di nuovi ed interessanti particolari intorno agli avvenimenti di quell'epoca, correggono date cronologiche e chiariscono alcune incertezze. Vi sono lettere dei Cardinali Cinzio e Pietro Aldobrandini, di Sigismondo Báthory, Principe di Transilvania, del Cardinale Andrea Báthory, del Vescovo di San Severo, nunzio apostolico presso il Re di Polonia e di Svezia, del Vescovo di Cremona, nunzio

presso l'imperatore Rodolfo II, di Mons. Hieronimo di Porzia, nunzio presso la Corte di Gratz, del Re di Polonia, del Cancelliere polacco Zamoyski, di Giovanni Battista Doria, del generale Giovanni Francesco Aldobrandini, del cardinale Caetano, di Simone e Flaminio Genga, di Gaspare Kornis, di Paolo Giorgi, del logoteta Stefano e dell'«aulicus» Dragoş ecc. Questi documenti acquistano maggiore importanza per il fatto che essi rendono anche l'eco che gli avvenimenti romeni trovarono presso la Santa Sede, ciò che risulta dalle lettere dei Cardinali Cinzio e Pietro Aldobrandini indirizzate ai diversi nunzî apostolici, al Principe di Transilvania ecc.

I documenti sono il frutto delle ricerche fatte nel *Fondo Borghese* e in altri fondi dell'Archivio Vaticano, nella Biblioteca Vaticana e in quella Casanatense.

CLAUDIO ISOPESCU

I

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, vol. 48 b., fol. 3v—4.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini a Monsignor di Portia.

...All'instanze fatte dal Prencipe cacciato di Moldauia, non si uede quasi che risposta si possa dare, se uuol uenire a Roma non hà bisogno di Passaporto alcuno per Italia, che li sarà tutta secura et uenendo poco le giouaranno le raccommandationi al Re et Senato di Polonia, o al Duca di Bauiera, non dichiarandosi qualche particolare delle pretensioni sue, tuttauia non si scriue di lui alcuna cosa al Duca di Bauiera, ma per essere egli schismatico et fuori dell'unione di questa Chiesa santa, non conuiene meno che da Sua Beatitudine si ponga più particolarmente la mano ne' fatti suoi. Vostra Signoria Reuerendissima potrà con lettere accennarli queste cose destramente senza dupplicarli l'afflittione nell'esilio suo anzi assicurandolo che in Sua Santità trouerà sempre paterno et benignissimo affetto con compassione delle miserie sue. Ne hauendo che dirle di più finisco baciandole la mano et pregandole da Dio ogni uero bene.

Di Roma a IIII di Luglio 1592.

II

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, vol. 96 D., fol. 148—149.

Di Varsouia. Da monsignore Vescouo di San Seuero Nuntio in Polonia [22] Ottobre 1592. Dicifrato 27 Nouembre.

Questa dissolutione delli Comitii ha causato nella prima sua apparentia gran suspicione d'animo in ognuno, et non poca uarietà de pareri et de giudicii, et per li accidenti cassati (sic), et per molte altre circumstantie dubitauano alcuni che portasse seco conseguenze perniciose, tanto più per esser comparso quà uno mandato dal Transiluano con lettere del Turcho dirette a questo Serenissimo Re sotto pretesto di lamentarsi, che habbiano li Polachi dato auiso a un Pietro Vaiuoda di Moldauia et disfauorito un altro eletto da quel Re, ma la uerità è per quanto me ha detto Sua Maestà, che è uenuto per esplorare lo stato delli Comitii, quale pensaua di ritrouare in altra forma, che non ha fatto, et alcune persone pie scriuono di Transiluania che quel sin

hora era armato, et che il Turco li haueua dato quaranta milia soldati, et era al ordine per transferirsi in questo Regno ogni uolta che fosse chiamato da coloro, che lo fauoriuano, di maniera che essendo da per se il uocabulo dissolutione odioso, et pericoloso aggiongendosi per la uenuta del sopradetto huomo con l'aiuto riceuuto, causaua in ognuno un timore straordinario,

. . . .

[A tergo]. Di Varsouia. Da Monsignor Vescouo di San Seuero 22. Ottobre 1592. Dicifrato 27. Nouembre.

III

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 96. D. fol. 170 v.—171.

Di Varsouia. Da Monsignor Vescouo di San Seuero Nuntio in Polonia. 19. Nouembre 1592. Dicifrato 7. Gennaro 1593.

. . . .

Il Signor Cardinale Batthori ha di nouo fatta rapresaglia in Pussia (sic) di alcune migliaia di fiorini che passauano per il suo Vescouado di Varmia, doue ha merum et mixtum imperium per seruitio di questo Serenissimo Re, di modo che insinhora ne ha arrestati 20 m. et questo sotto pretesto di un credito che ha il Principe di Transiluania con Sua Maestà di 40 m. fiorini, per il che ha questa Maestà spedito un suo secretario in quella Prouincia, acciò leui il sequestro fatto dalli officiali del Signor Cardinal Batthori, parendo qui dura cosa, che si proceda de fatto con la persona del Re; il Signor Cardinale Batthori hauendo inteso questo, si è inuiato a quella uolta, et piaccia a Dio, che non succeda qualche scandalo per essere irritato l'animo del Re contra il Signor Cardinal Battori, et Sua Signoria Illustrissima disgustata grandemente della Maestà Sua, passa questa pratica con tanta celerità, che non è possibile penetrarla per tempo, in modo che possa l'homo intromettersi per ouiare alli inconuenienti che potessero nascere...

[A tergo]. Di Varsouia. Da Monsignor Vescouo di San Seuero Nuntio in Polonia 19. Nouembre 1592. Dicifrato 7. Gennaro 1593.

IV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 96 D. fol. 185—186 v.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore mio padrone colendisimo.

. . . .

L'huomo mandato quà dal Turco sotto pretesto delle cose di Moldauia, quale partirà hoggi, s'è lasciato intendere con il Vicecancelliero, come il suo signore ha dato ordine, che si assoldino dodici milla Tartari di quelli, che hanno seruito nella guerra di Persia, con intentione d'inuiarli in Ungheria come quelli

che sono attissimi a far scorrerie et in abbracciare et ruinare li paesi, et par che non habbi per fin di trattenersi in oppugnar fortezze, ma di mettere ogni cosa à sacco et fuogo. Io hauerei dato parte di questo auiso al Nuntio Cesareo, ma sono rarissime l'occasioni d'inuiar lettere a quella uolta.

. . . .

Di Varsouia li 6. di Decembre 1592.
Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et Deuotissimo seruitore
Germanico Vescovo di San Seuero m. p.

[A tergo]. Di Varsouia li 6. di Decembre 1592. Monsignore Vescouo di San Seuero.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio patrone colendissimo il Signor Cinthio Aldobrandino etc.

V

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 96 D. fol. 248 v.—249.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padrone mio colendissimo.

. . . .

L'Arciuescouo di Leopoli mi scrisse, come l'ambasciatore della Regina d'Angalterra, residente appresso il gran Turco, hà mandato un suo Agente nell'una et l'altra Moldauia, acciò assistino à quelli Voiuodi, et che la loro assistenza apporta gran detrimento à li Cattolici, et che si sono lasciati intendere, che se ritrouauano Gesuiti in quella Prouintia uoleuano fargli impalare; di qua habbiamo pochi giorni fà inuiato doi sacerdoti in quelle parti in luogo de li Gesuiti, quali uedendo di non poter far frutto si sono partiti. Mi dice anco nelle sopradette lettere l'Arciuescouo affermarsi per cosa certa, che quel Ambasciatore passaua dalla sua setta à la Mahometana, et che si credeua che douesse diuentare un gran'Bassà: chi sà che la sua patrona non dia intentione à quella porta di uoler fare l'istesso, per farsi più facile la strada d'incomodare lo stato della Christianità. Quel Aron che fù fatto Voiuoda in luogo di Pietro, non si dimostra molto alieno d'animo dalli Cattolici. Io li ho scritto et li ho raccomandato caldamente quelli sacerdoti da noi destinati là et tutti li Cattolici. Pietro fù fatto morire in Constantinopoli, et baciando humilissimamente le mani a Vostra Signoria Illustrissima, le prego da Dio ogni contento et felicità.
Di Varsouia li XXVIII di Decembre 1592.
Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et deuotissimo seruitore
Germanico Vescouo di San Seuero m. p.

[A tergo]. Di Varsauia 28 Decembre 1592.
Monsignor Vescouo di San Seuero.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padrone mio colendissimo Monsignor Cinthio Aldobrandino.

Roma

VI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 52 a. b. fol. 152.

Litera à Prefecto Kamenecensi ad exercituum Regni Poloniae Generalem.

Ex Valachia meus, quem eò miseram, uenit, retulitque Jmbreimum Bieleczki (qui apud Tartaros Machometanam superstitionem suscepit) et Bakai Tartari filium per dispositos equos ad Turcarum Imperatorem celerimè profectos esse, missos à Tartarorum Principe, conuenerunt Valachiae Palatinum manseruntque cum Palatino duo eorum socij, Janiss Aga, et Jsai Aga expectaturi eorum aduentum profectionis suae causam adferebant, quod Tartari absque stipendio contra Germanos ituros se negant.

Verum Jo. Autonius, qui tunc temporis Kameneciae apud me fuit, aliam profectionis istius causam esse suspicatur, iubetque christianos sibi cauere Caesarem Turcarum paratum esse, Tartarorum equo iam insidere, diligenter uidendum esse quorsum ea uergant. Eodem tempore uenit ad Palatinum Valachiae nomine Sinam Bassae internuncius, aliquot supra decem equitibus comitatus, non puto ordinarium esse quod et paruo comitatu, celerique cursu uenerit, et quod multum secum absque arbitris esse solebant, in multasque horas collocutiones, et consultationes extrahebant, et propter istum Sinan Bassae, ac Velì Aga Palatinumque ipsum nemo admittebatur, pedites qui superioribus palatinis militabant ex albo militum expuncti sunt, similiter ij qui aliquandiu in Polonia stipendia merebant, tum qui sub montibus domicilia habent. Consilium, et intentionem eorum nemo scit, cum nemine enim comunicant, praefectus exercitus a Velig Aga, ut ad eum ueniret accersitus, cum rediret atque uix foribus egressus esset, iussu Palatini ab Haidonibus concisus. Exercitus colliguntur tam breui temporis spatio exactè omnia non potui cognoscere, uerum die hodierna ex quinque locis nunciatum mihi est, unum exercitum colligi ad Usniam in Villa Scoibicani, alterum succedere uersus Chocimum Rustici Valachici nostros admonent, ut sibi caueant, aliquot dies ostensuros, puto quid futurum sit, uerum hoc putatur illorum esse intentio, ut Villas exurant, et uastent, nam et internuncius meus, quem ad Palatinum misi, non est demissus, neque ad literas meas responsum datum, quibus exquirebam à Palatino an iussu ipsius haec fierent.

Kameneciae septimo Martij anno 1593.

VII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 52 a. b. fol. 159 v.

Illustrissimus et Reuerendus Dominus Nuncius paucis haec ex me intelligat.

Quod ad pecuniam retentam attinet, ita rem Illustrissimus Dominus Nuncius geret, ut Regia Maiestas à cepto litigandi proposito desistat, ego uerò curabo

in reditu id responsi, et resolutionis M. R. dare, ut agnoscat me nil uel inuito animo, uel contendendi cum M. Sua fecisse hanc moram boni M. S. consulat, ac deinceps opera mea licet exigua promissa et parata in rebus suis utatur.

Quod ad Cardinalem Radziuilium sponte in eam uenio sententiam, et S. D. N. concedam disponendum, finiendumque inter nos negocium, et quod eumque remedium S. D. N. ad animum quietandum inuenerit honestatis habita ratione, sine tergiuersatione acquiescam, si uero magis placet, sine Sua S-te inter nos id componi contentus sum Illustrissima et Reuerendissima Dominatio Tua Illustrissimo Domino Archiepiscopo, ac Ill-mo D. Cancellario, et quidquid si remedij inuenerint, acquiescam. Atque haec sunt quae Illustrissimae Dominationi Vestrae significando duxi.

Sachacziouiae XI. Martij 1593.

Andreas Cardinalis Batori etc.

VIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 66 cd. fol. 74.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio osseruandissimo.

...Di Moldauia et Valachia habbiamo, che tuttauia passauano Turchi et che quei Agenti della Regina de Ingletera (!) faceuano officij pessimi dando insino intentione de unire il Caluinismo et la Greca superstitione di quelle prouintie... Di Varsauia a dì 13. di Marzo 1593.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

seruitore deuotissimo
Germanico Vescouo di San Seuero m. p.

[A tergo] A dì 13. di Marzo 1593. Monsignore Malaspina à Monsignore di Cremona.

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore mio osseruandissimo il Vescouo di Cremona Nuntio di Nostro Signore in

Corte Cesarea.

IX

Arch. Vat. Fond Borghese, S. III. Vol. 66 cd. fol. 92.

Illustrissime et Reuerendissime domine frater obseruandissime.

In itinere quod conficio, occasionem habui perquirendi Abbatiae illius de quo egimus condicionem. Ordinis eiusdem sunt ut mei Mechouienses. suntque Canonici Regulares ut et mei. Senex praeest iis imo decrepitus et fere delirans. Si quid humanitus illi accideret, interim Dominationem Vestram

Illustrissimam rogo, suis ut humeris sustentet apud Regiam Maiestatem, ne cui promittatur, antequam intelleximus quid hac de re Sanctissimo Domino Nostro uideatur, eo enim non annuente, summos etiam honores contemno. Si uero ita uidebitur, ex Regia benignitate, Sanctissimo Domino Nostro, Episcopatu praesertim resignato, mallem et ego absque cura animarum tranquillam ducere uitam, hisque turbis et molestiis finem facere, ac Regiae Maiestati inseruire animo et uiribus Bathoreanis. Effigiem illam de qua coram quaeso habeam cito, cupio enim promoueri quod ceptum (!) est. Caeterum Dominatio Vestra Illustrissima det operam, ut animus omnium nostrum turbatus tandem aliquando conquiescat, quod factu erit facile, si Sua Regia Maiestas uoluerit. Interim me meaque Illustrissimae dominationi Vestrae commendo.

Gulioula 14. Martii 1593.

Illustrissimae et Reuerendissimae dominationis Vestrae

Frater addictissimus
Andreas C. Bathoreus m. p.

[A tergo] Illustrissimo et Reuerendissimo Domino Nuntio Apostolico domino fratri obseruandissimo.

X

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 52 ab. fol. 153 v.—156 v.

Varsouia. Al Signor Cinthio il 18 di Marzo 1593.

...Qui s'intende tuttauia che in Moldauia, et Valachia gli huomini scritti altre uolte della Regina d'Inghilterra seguitano in perseguitare quelle poche reliquie de Cattolici, che ui sono, et che per conseguir l'intento loro danno in tentatione à quei Scismatici di uoler unir con loro il caluinismo; ma spero che la bontà diuina dissiparà i loro iniqui conati. E'uacato ultimamente un'Canonicato di Varmia per morte del Reuerendo Alberto Lichtian: et il Signor Cardinale Battori m'hà fatto instanza, ch'io uolessi raccomandare, come faccio caldamente in suo nome à Vostra Signoria Illustrissima il Reuerendo Henrico Heidembergio, acciò sia prouisto di detto Cannonicato, essendo sacerdote di buoni costumi, di essemplar uita, dotto, et nel resto di quelle qualità, che si ricercano in un buon Cannonicato, et Sua Signoria Illustrissima riceuerà questa gratia per molto singolare da Vostra Signoria Illustrissima...

Cifra delli 18 di Marzo.

Tre importantissimi rispetti hanno tenuto questa settimana l'animo mio sospeso, et afflitto di maniera, che per esperienza hò prouato ritrouarsi non minor difficoltà nell'acconciare le cose guaste, che nel farle di nuouo. Si era risoluto il cardinale Radziuil di renunciare il Vescouato di Cracouia, se auanti la partita di Sua Maestà per Suetia non si accomodauano le differenze tra esso, et il Signor Cardinale Battori, giudicando non conuenire per publico, et priuato

commodo di rimanere con una inimicitia così potente in absenza della Maestà Sua, nella quale non è dubbio, che la licenza crescerà in ognuno, ma particolarmente in coloro, che sono ceruelli seditiosi, et amatori di nouità, à quali non mancaranno ne inuentioni, ne incentiui per fornir d'accender il fuogo tra li sopradetti Cardinali come anco hora procurano di fare, hauendo preparato alcuni heretici dependenti dal Battorio una protesta per impedir la Sinodo Diocesana, che pensa di celebrare il Cardinale, sotto pretesto, che non essendo egli accettato da gli ordini, non le sia lecito di celebrarla, essendo ambedue Ecclesiastici, l'offender è male, l'essere offeso è peggio, tanto per loro, come per il publico, per le consequenze che ui sono annesse, et scandali, che nascerebbono: Onde per li rispetti sopradetti il Cardinale Radziuil uedendo, che per causa sua si correua pericolo d'alterar la pace, et quiete del Regno, si era risoluto di eleggere il minor male, con liberar se stesso, et la patria sua dall'imminente tempesta. Dall'altro canto Sua Maestà disgustata contro il Cardinale Battorio per la ritentione di quei benedetti danari, et perche alla scoperta con parole, et con fatti cercaua non solamente di alienar gli animi della Nobiltà da Sua Maestà, ma di denigrare il candore delle sue attioni, et essistimatione, hauea presa deliberatione di leuarsi la maschera, et di procedere contro detto Cardinale per recuperare il suo, et non mancaua di essagerare meco, quanto fosse necessario che si ponesse in sacris, et che Nostro Signore procedesse contro di lui, ma quello, che poi sopra ogni altra cosa m'affligeua era, che da persone di qualità et religiose ueniua auertito, come il Marchese di Brandenburgh Duca di Prussia era alle strette col sopradetto Cardinale per darli una delle figlie sue per moglie à fine di unire il Vescouato di Varmia alla Ducale sua Prussia, acciò uenendo il caso della morte sua, et non uolendo questo Serenissimo Re habilitare la figliuola alla successione, potesse ottener l'intento con la forza. Dal primo punto, cioè dalla rinuncia del Vescouato di Cracouia, si metteua in compromesso l'autorità di Sua Santità, della Santa Sede, quella di Sua Maestà, il Cardinale Radziuil restaua totalmente abassato, et era l'ultima ruina di quella insigne Chiesa. Dal procedere Sua Maestà contro il Signor Cardinale Battorio, si disgustaua il Transiluano, s'alienaua l'animo del Cancelliere, quale hora resta, senza che se le possa opponere nel Regno, et si forniua di essacerbare totalmente il Signor Cardinale Battorio. Sopra il 3-o inconueniente non discorro, perche quando si fosse effettuato tal matrimonio con li fini, che si scriueuono, era la total ruina dell nostra Santa Religione in questo Regno. Hora mentre io con infinito mio dolore uedeuo, che si andaua deformando la statua, et guastando i lineamenti suoi con precedere la speranza di poterla rifare, ecco che'l Signor Cardinale Battorio m'inuita ad abboccarmi seco, et hauendo accettato l'offerta, et inuito suo et nel primo congresso con molto mio dolore lo uidi risoluto di non uoler rimettere il rancore contro il Cardinale Radziuil, nè ritirarsi dal proposito, che tenea contro Sua Maestà, anzi reputando di hauer giusta occasione di dare à trauerso, lo scopersi infiammato contro l'uno, et l'altro, et però si come hauea operato in Prussia ciò che hauea potuto contro Sua Maestà, cosi ueniua risolutissimo di non oprar manco nella minor Polonia, ma particolarmente contro'l Cardinale Radziuile. Nè li mancauano persone, che lo metteuano su li balzi in questo Regno, et fuori

di esso, anzi mi mostrò una lettera del Transiluano, nella quale ricordandole, ch'era nato della famiglia Battorea lo essortaua à non patire una infamia così grande, come quella che riceuea per conto del Vescouato di Cracouia, et le offeriua buon numero di caualli, et molto maggiore de pedoni, et inuero mi son merauigliato, che in quel Prencipe siano spiriti così risoluti, et così inclinati à cose nuoue, ma ualendomi io con Sua Signoria Illustrissima più dell'autorità di Nostro Signore per ritenere l'impeto suo giouenile, che di argumenti, quali erano refutati da esso con ragioni non totalmente fondate legiermente, lori dussi al fine à contentarsi di cattiuare il suo intelletto alla uolontà, et obsequio di Sua Santità, et però si contentò à contemplatione di Sua Beatitudine di restituire tra poco tempo à Sua Maestà quella somma di danari, che hà de facto presi, et à uoler nell'auenire seruire à Sua Maestà con ogni sincerità, et à raconcigliarsi con il Cardinale Radziuile nela forma, che Vostra Signoria uedrà dalla copia del scritto, che m'ha dato, quale sarà con questa mia, et perche il scritto suo è breue, et non dichiara intieramente il negociato tra di noi. nè la mente di Sua Signoria Illustrissima, non pretermetterò di dire à Vostra Signoria Illustrissima che le discordie hanno doi membri l'uno di non esserli stato conferito il Vescouato di Cracouia, l'altro di parole ingiuriose, et detrattorie, quali presuppone c'habbia detto il Cardinale Radziuile in pregiudicio suo, circa il primo mi son offerto di far officio con Sua Maestà, acciò sia riconosciuto in qualche altra cosa, come hò poi fatto, et Sua Maestà si contenta di far quello che Nostro Signore ordinarà, et in questo non hà che fare il Cardinale Radziuile. Quanto al 2-o le hò promesso, che Sua Santità haurebbe ritrouato modo per il quale sarebbe restata illesa la essistimatione Sua, et della sua famiglia: et perche nell'uno, et l'altro particolare restò sodisfatto del temperamento propostole da me, giudico più espediente, che Sua Santità scriui à lui mostrando d'hauere assonto à se ogni differenza, anzi di hauerle determinate, che lasciar che noi quà ui mettiamo la mano, potrà però Nostro Signore scriuerle un Breue sopra l'uno, et l'altro capo, et darle intentione, che Sua Beatitudine operarà. che Sua Maestà dia ricompensa di qualche Abbatia, ò altra rendita ecclesiastica, et quanto al secondo, che Sua Santità abolisse con la pienezza della sua autorità ogni cosa passata tra di loro, facendo mentione di hauer ordinato à me, che in nome della Beatitudine Sua reconcilij l'uno, et l'altro insieme, et sarà bene di espedire questi breui con ogni celerità, acciò nelli Comitij sia ogni cosa accomodata in modo che à la partita del Re non resti discordia nel Regno, ma ui rimanghi il thesoro della Santa pace, egli nell'interim m'hà promesso di non assistere alli conuenti priuati di Prussia, nè in quelli della minor Polonia, nè comparirà alla Dieta ma suspenderà tutti li suoi pensieri insin tanto si habbia auiso di quello si risponderà à questa mia, et caso che li fosse riferito cosa alcuna per la quale potesse suspicare di essere offeso dal Re, ò dal Cardinale Radziuile, egli non ne farà risentimento alcuno, ma ricorerà da me come Ministro di Nostro Signore à finche io ui applichi rimedio, et acciò non nascesse in questo mentre per causa delle famiglie dell'uno, et l'altro Cardinale qualche inconueniente essendo hora uicine hò espedito uno al Cardinale Radziuile, facendoli sapere ciò che hò passato col Cardinale Battorio, essortandolo ad euitare ogni occasione, per la quale si

possa intorbidare la comunicata riconciliatione et insieme hò fatto sapere al Cardinale Battorio la gratiosa inclinatione che hò scoperto in Sua Maestà uerso la persona sua. Mostrò il sopradetto Signore Cardinale desiderare di rinunciare il Vescouato di Varmia, et mi pregò, che uolessi insinuare à Sua Maestà, et à Nostro Signore questa sua uolontà, con cercare di disponere l'uno, et l'altro à contentarsi di darli, ò qualche ricompensa in altre entrate Ecclesiastiche, ouero di potersi riseruare qualche prouento di detta Chiesa. Mostrò ancora di non premere, che si conferisse il Vescouato più ad uno, che ad un'altro: et se bene il ragionamento tenuto meco in questo proposito fù con l'occasione di essere essortato da me à porsi in sacris, tuttauia uidi, che ueramente hà uoglia di renunciarlo: et però mi mossi di tener proposito con Sua Maestà anco di questo, et la Maestà Sua mi disse. che si rimetteua à quello. che Sua Santità hauesse determinato. Se parerà à Nostro Signore che'l seruitio di Dio ricerca ch'egli faccia la rinuncia, potrà Vostra Signoria Illustrissima farmelo sapere, ch'io cercarò d'indrizzar la prattica in modo, che si riduchi ad effetto.

Dopo che'l Cardinale Battorio depose quei pensieri, c'hauea contro Sua Maestà come Signore sincero, et candido, quale più tosto per gelosia, et sdegno, che per mala uolontà si mouea à procurare quello che così ardentemente hà procurato da alcun tempo in qua contro Sua Maestà, mi disse che sarebbe risultato gran seruitio al beneficio publico se fosse seguito matrimonio tra l'Infante di questo Serenissimo Re, et il Prencipe di Transiluania, et replicand'io, ch'ella era heretica, mi rispose che'l Prencipe è così buono che l'hauerebbe ridotta alla uera fede, et che quanto ad esso non uedea doue si potesse ritrouar moglie per quel Signore, perche quanto alle Austriache il gran Turco non l'hauerebbe permesso, et quanto à Prencipi d'Italia era incorso il Transiluano in molti intrichi pur per rispetto del Turco, per hauer altre uolte admesso pratiche con alcuni d'Italia, et però concludeua, che non ui erà altro soggetto, che l'Infante, se non ui fosse l'impedimento della religione...

XI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 c. fol. 80 v.—82.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nunzio in Polonia.

Molto Illustre et Reuerendissimo Signor mio osseruandissimo.

La cifra che non si puotè interpretare à tempo la settimana passata fù poi letta da Nostro Signore, et come il principio mostrase qualche timore di maggiore intorbidamento in cotesto Regno, il però portò seco meggiori speranze di bene... Il che hò uoluto dire à Vostra Signoria Reuerendissima prima che rispondere alle sue de 18. et de 21. del passato, uenute insieme con i fogli della cifra, con gli auuisi di Walacchia et con la lettera del Cardinal Battori, sopra le quali materie non essendosi potuto commodamente trattare

con Nostro Signore per gl'Impedimenti delle Capelle et officij santi, oltre un poco di podagra, sarà anco necessario differire qualche rissolutione alle prossime. Per hora posso solo dirle che i disegni della rinontia del Signor Cardinal Battore ci leuano il sospetto di quelle nozze Pruteniche (sic), che sariano per mille rispetti perniciosissime, onde conuiene tenere bene l'occhio à Brandenburgensi, acciò non pensino di appoggiare altroue i loro disegni, quali sariano facilmente fauoriti da Danziscani... Et per quello che ne potesse seguire è da desiderare che la Chiesa di Varmia sia in mano d'huomo potente et di chi il Re si possa ben fidare, che nel resto non mancarà poi modo di dare al Cardinale qualche compensa, se pure sarà giudicato buono ch'egli la lasci, ma se seguisse il maritaggio ch'egli propone, meglio sarebbe forse che la tenesse in sua mano purche si risoluesse di conformarsi in tutto et per tutto à quella uocatione; ma sopro di ciò et sopra à Breui ch'ella ricerca per Sua Signoria Illustrissima et per il Signor Card'nale Radziuil, si tratterà quanto prima con Nostro Signore et se ne scriuerà poi à lei più precisamente...

Il Signor Cardinale Battori m'assicurò che Sua Santità farà la gratia del cannonicato di Varmia, ma non è ancora comparso chi ne procuri la speditione. Nè altro mi resta poiche le occupationi del fine di quaresima m'astringono à finire, col baciarle la mano, et col pregarle da Dio felicissima Pasqua.

Di Roma il Sabbato santo 1593.

XII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 52 a. b., fol. 183—184.

[Varsouia] [al Sig. Cinthio] in cifra [li 28 di Maggio 1593].

...Mentre le quattro sopradette opinioni bolliuano, come hora ancora bollono, sendo uniti tutti li Nuntii insieme la uigilia dell'Ascensione, giunsero tre noue alli stessi Nuntii, la prima fu che il Turco unito con il Tartaro era in procinto di assalire questo regno: il fondamento di queste uoci sparse come si é poi saputo è stato c'hauendo Aharon Voiuoda della Moldauia tolto moglie, et essendo essa in nome del Turco accompagnata da buon numero di soldati, hanno essi detto ad alcuni Polacchi, come il loro Signore hauendo inteso dal Transiluano che questo Serenissimo Re douea transferirsi in Suetia, ne tornar più quà, et implorato il suo aiuto, affine che egli potesse acquistare questo regno, il gran Signore era risoluto di uolere con la forza constituirlo Re, et questo particolare hà il Cancelliere conferito con la Maestà Sua, mostrando però di non prestarle molta fede. Il secondo auiso è uenuto dalli confini della Polonia con la Transiluania, il quale è che il Transiluano con l'occasione di mandare a questa Dieta un suo Ambasciatore, hauea introdotto nel regno due milla soldati eletti, quali diceuano uenire per seruitio del Cardinale Battori. Il 3-o uiene dalli confini d'Ungaria, et riferiuano quelli che stano à quei confini, che buon numero di soldati Todeschi erano passati per Lubemla nel distretto di Spisx: per il che gli Ambasciatori Cesarei, che sono

quà si trouarono molto intricati, ma si è poi saputo che li [Tode]schi ch'erano passati per quel luogo andauano nelli presidij loro ordinarij, et che senza proposito furno irritati dal Capitano Polaccho di quella fortezza. Hora giungendo le sopradette noue nella moltitudine delli Nuntii, causò gran bisbiglio tra di loro, et si risolsero di eleggere quattro del corpo di essi, et mandarli à Sua Maestà à darle parte di ciò che loro ueniuano auisati: il che essendo stato esseguito Sua Maestà mandò dal Cancelliere à significarli ciò che li Nuntii gli haueano mandati à dire, alla cui Maestà rispose il Cancelliere, che si come egli non poteua fare sigurtà, ne per il Turco, ne per il Tartaro, ne per il Transiluano, ne per il Cardinale Battori, ne per gli Austriaci, così poteua bene assicurare Sua Maestà, che chiunque delli sopradetti hauesse tentato di occupare questo regno, et inquietare la Maestà Sua, egli gli sarebbe stato inimico. Che quanto al Transiluano era quà Bornemissa Capitano della guardia del sudetto Signore, dal quale si haurebbe potuto sapere la uerità et essendo stato ricercato il sudetto Bornemissa hà dato assai sufficiente giustificatione, che quanto al Cardinale egli sarebbe stato quà Lunedi, che sarà fra due giorni, et da esso haurebbe Sua Maestà potuto intendere, se quei 2 m. homini erano entrati in questo regno ò no: soggiunse anco il Cancelliere che Sua Maestà, et li Nuntii sapeuano molto bene, che questo regno non si poteua rubbare, ne era facile di ottenere la corona di esso con la forza senza il consenso delli ordini. Ma che per otturare la bocca di coloro, che ogni giorno *cercono* spargere cose noue inquietando il Regno, et il Re, giudicaua egli non esser fuor di proposito per quiete dell'uno, et dell'altro che si facesse una constitutione, et si reponesse fra le leggi del regno che la persona sua non potesse mai essere eletto Re, ne quella del Transiluano, et del Cardinale Battori, ne Casa d'Austria che di questa maniera si sarebbe restituita la pace, et la tranquillità al Re et al Regno, ma si come è stata da alcuni lodata questa risolutione del Cancelliero, così per la diuersità delle fattioni non si porrà in atto pratico il suo racordo...

XIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 66 c. d., fol. 309.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore padron mio colendissimo.

Non piacque al Turco che 'l Principe di Transiluania uscisse fuori del suo Dominio, et però gli mandò un Ambasciatore lamentandosi di questo, et presupponendo, che si fosse transferito da Cesare per machinare alcuna cosa contra di lui. Et acciò esso Transiluano uedesse le giuste cause che haueua di uendicarsi contra la Maestà Cesarea, gli ha mandato copia del contenuto di certe lettere intercette dell'ambasciator Cesareo, che risiede à quella porta; minacciando di uoler far, et dire: ma perche brama anco contra i Polacchi, è facil cosa, che non ponga in essecutione tutto quello che dice. Prego il Signor

Dio che feliciti sempre Vostra Signoria Illustrissima, et con questo fine le bacio humilmente le mani.

Di Holsberg li 14 di Agosto 1593.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et deuotissimo seruitore
Germanico Veseouo di San Seuero m. p.

[A tergo]. Di Holsberg li 14 Agosto 93. Il Vescouo di San Seuero Nuntio in Polonia.

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo Monsignor Cinthio Aldobrandini etc.

XIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 48 h. fol. 7.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini all'Auditore della Camera in Spagna.

Aspettiamo con desiderio d'intendere fermezza maggiore dell'arriuo di Sua Maestà, et della risolution sua di pigliare l'Impresa come propria, poiche propria è ella ueramente dell'officio, della potenza et del nome suo per saper anco di quà con fondamento maggiore muouere gli animi, et le armi contro l'inimico commune, ancorche non ui si perda tempo; et già oltre la speditione che fù fatta innanzi la partita sua, non solo al Transiluano, ma anco al Moldauo, al Valacco, et ad altri di quei popoli, che sendo Christiani, si sà che mal uolontieri uiuono sotto 'l giogo Turchesco; per alcuni de quali Sua Santità hà fatto preuedere anco di qualche somma de danari à fine che uolendo ordire qualche segnalata riuolta habbiano tanto più cuore, et tanto migliore apparecchio...

Di Roma li XVII di Dicembre 1593.

XV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 48 h. fol 12.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini all'Auditore della Camera in Spagna.

. . . .

Alla Maestà dell'Imperatore erano grandemente piacciute le conditioni proposte per la unione del Transiluano et si era spedito à Vienna oue l'huomo nostro era arriuato à X. di questo per passare di lungo in Transiluania, et tirare innanzi la prattica acciò si potesse cauarne subito qualche frutto, poiche quel prencipe hà già le genti all'ordire, et conuiene che le impieghi ò à fauore de Turchi, ò contro di loro, perchè il tempo non permette neutralità; nè la Maestà dell'Imperatore mostraua hauer sentito se non benissimo il consiglio

di Nostro Signore di stringere quel Vincolo con legame di parentela, maritando al medesimo Prencipe una delle figlie dell'Arciduca Carlo (che sia in Cielo) della quale materia se Sua Signoria sentisse parlare costì, sarà bene, che procuri di non ui lasciar porre impedimento et che ne sia informato Monsignor Patriarca per l'istesso effetto; poichè douendo una di quelle sorelle essere Moglie di cotesto Prencipe, potrà parere ad alcuni che tal cognato non hauesse tutte le desiderate proportioni. Ma in somma è impossibile, che tutte si maritino à sin' et il Transiluano è Signore grande et potente, che metteria in campagna sin à quaranta mila caualli li quali se in questa occasione seruiranno ad allontanare il nemico commune, egli potrà riputarsi un felice Prencipe.

Di Roma li 28 Dicembre 1593.

XVI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 d. fol 135 v.—136.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nunzio in Polonia.

...In Polonia pareua che ci fosse qualche timore d'armi per l'insulto fatto da Cosachi sopra Orchiouia con molta strage de Turchi, et Moldaui, quali aspettauano (per quanto si diceua) auiso dalla porta per poter fare la uendetta; pure speriamo, che i Turchi siano per dissimulare più tosto, che irritarsi tanti nimici in una uolta...

Di Roma li V di Marzo 1594.

XVII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 111 a. b. fol. 284.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio Padrone osseruandissimo.

Se l'Agente di quel Vaiuoda ch'è in Ispruch uerrà quà, non sò che frutto farà nel presentare li Breui, poichè l'Imperatore sà ch'il suo Signore tiene pratica col Gran Turco per ritornare, et già hà mandato più huomini suoi in Constantinopoli, et anche qualche buona somma di denari per darli alla Sultana, dalla quale s'intende ch'è stato dimandato in gratia al Gransignore che lo restituisse in occasione del Matrimonio della sua figliola fatto ultimamente...

Di Praga li XIII di Marzo 1594.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore mio Padrone osseruandissimo. Il Signor Cardinale di San Giorgio, Roma.

XVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 111 a. b. fol. 345 v.—346.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio Padrone osseruandissimo.

. . . .

Ogni ora mi confermo più nel mio parere, che non sia bene trattar cosa alcuna intorno a quel Vaiuoda, che stà a Bolzano, molto fauorito da i Signori Venetiani, perchè crederei che potria fare qualche motiuo pregiudiciale, oueramente che dispiaceria molto qui, et quanto à mè non sò, perchè egli non si parta, se gli torna bene, poiche intendo, che lo potria fare, non essendo talmente stretto, che non uadi attorno, et è cosi uicino alli confini, ch'io mi persuado, ch'in dui dì riusciria, se bene forse non potria portar seco li suoi denari, ch'intendo esser'molti de quali hò anche inteso che n'hà mandato una parte in Constantinopoli: finalmente io ueggo le persone qui cosi delicate, et facili à pigliar sospetto, che mi dubitarei, che pigliarino in mala parte ogn'officio, che se ne facesse, per circonspetto che fosse, pure se à Vostra Signoria Illustrissima occorrerà altro, me lo comandi che subito l'esseguirò. . . . . . .

Uno di questi Signori m'hà detto, che presto, et più che non si credeva, si spedirà un'huomo in Moscouia et ch'io sarò auisato in tempo di quello, che douerò scriuere à Don Alessandro à cui con la partita del Padre Cariglio scriuo quello, che m'occorre dandogli conto di quello che si è fatto in sostanza nel negotio del Transiluano, et credo che glielo scriuerà ancora il medesimo Padre quando sarà arriuato...

Di Praga li XXV d'Aprile 1594.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore mio Padrone osseruandissimo Il Signor Cardinale di San Giorgio, Roma.

XIX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 57 e. fol. 9 v., 10 v.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

... pure conuiene ch'ella u'inuigili, et che in ogni accidente tenga raccommandata la persona del Prencipe di Transiluania, acciò non c'habbia mai à dolere d'essere ingannato sotto la fede di questa Santa Sede, hauendo egli con tanta prontezza obedito alli commandamenti di Nostro Signore che non manca di aiutare la causa publica in uarij modi, et in diuerse parti, come 'l tempo scoprirà meglio...

Del Moldauo che si truoua in Bolzano già hauerà Vostra Signoria ueduto che tutto si rimette al parer suo, com'è anco rimesso il modo di essigere le

decime, acciò si fuggano gl'inconuenienti da lei toccati, et in spetie di haueruisi ad adoprare Ministri heretici, che in mille modi s'ingegnariano di danneggiare le chiese...

Di Roma li 14 Maggio 1594.

XX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 57 c. fol. 16.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

. . . .

Le lettere del Padre Carriglia hanno confirmato le nostre speranze, le quali però conuiene aiutare con ogni studio, perchè se si uedrà mossa la Transiluania, s'accresce l'ardire à Rasciani già ribellati et s'insegna à Bulgari, à Moldaui, à Valacchi ciò che conuien loro di fare per la salute publica et priuata, oude si può uedere che in questo consista parte grandissima del buon essito di tutta la impresa...

Di Roma li 25 di Giugno 1594.

XXI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 18 d. fol. 150.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nunzio in Polonia.

Dopo le lettere di Vostra Signoria de 9 di maggio non hauemo uedute altre sue...

Di Danzich auisano, che si metteuano alla uela 24. naui per uenire à leuare le loro Maestà, oude speriamo, che saranno di ritorno in Polonia molto prima dell'arriuo di queste nostre et si comincierà subito à pensare alle cose de Turchi, poiche l'occasione mostrerà speranze prossime d'acquisti grandi; auisauano di là che li Cosacchi haueuano preso et abbruciato Bialogrod facendo nel contorno danni grandissimi, et ch'erano intorno à Orchiouia; dall'altra parte erano solleuati li Rasciani con graue incommodo de nimici hauendo affondato le naui, che portauano uettouaglie al Campo con il Danubio, et tagliati à pezzi in più uolte più di dodici mila Turchi dicendosi che s'erano ultimamente posti sotto Temichsuar guidati da uno del sangue de loro antichi Despoti; speriamo d'udir anco tosto che li Transiluani si siano posti à fare delle facende, poiche erano in armi, et era stato dechiarato Generale il Signore Baltassare Battore, nè di Constantinopoli si udiua ancora romore d'apparecchio notabile, confirmandosi tuttauia la mossa del Persiano, et le diffidenze che passano trà Padre et figlio, onde alli Polacchi restarà gran campo di allargare i confini, et ricuperare le cose usurpate loro con accrescimento della propria gloria...

Di Roma li 2 di Luglio 1594.

XXII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 d. fol. 158.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nunzio in Polonia.

. . . .

Fu mandato di qua già alcuni mesi Don Alessandro Comuleo Arciprete di San Girolamo qui di Roma per trattare sopra queste medesime materie di guerra col Transiluano, col Moldavo, col Valacco, co' Cosacchi et con altri, il quale gettò buonissimi fondamenti à negotij impostigli et l'ultime sue lettere furono del mese di Maggio di Leopoli d'ond'egli era poi per incaminarsi uerso Camegnez, et doueua aspettare il nostro dispaccio per Moscouia; ma da quel tempo in quà non ne tenemo più auiso alcuno, et per essere egli huomo diligentissimo uiuemo con molto dubbio della sua salute; però desidero che Vostra Signoria faccia un poco di diligenza per intendere qualche nuoua, et sappia che ci darebbe gran consolatione il sapere che non si fosse perduto un tal huomo, il quale poteua essere istromento atto à cose grandi...

Di Roma li 17 Settembre 1594.

XXIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 d. fol. 5.

Serenissimo et Excellentissimo Principi etc. Sigismundus III, etc.

Serenissime et Excellentissime Princeps,

Ex literis Sacrae Caesareae Maiestatis Vestrae intelleximus grauiter illam dolere, quod praeter opinionem, expectationemque Suam Cosaci in Valachiae Palatini, et in nonnullas ditiones nostras rapinis et omni uiolentiae genere usi sint, cum Maiestatis Vestrae operam contra Turcas conduxissent, ac iis ab ea inauctorati essent legibus, ut in nostris, ac uicinorum Christianorum Principum ditionibus ab omnibus maleficiis abstinerent. Animaduertimus et Regno nostro ab intestinis hisce damnis Maiestatem Vestram cauere uoluisse, et ut multitudinis illius ultro delatam in grauissimo bello contra potentissimum hostem operam minime repudiaret, inductam fuisse, partim ab iis ipsis se nemini obnoxios esse, nemini christiano noxios fore iactantibus, partim etiam ab ipso Aarone Valachiae Palatino, ut ut igitur hoc consilium cecidit, nos de optimo Caesareae Maiestatis Vestrae in nos, ac Regnum hoc nostrum animo optime nobis persuademus. Comodius autem factum fuisset si Maiestas Vestra plenius de genere illo hominum, uel à nobis, uel à Senatu Regni huius ante quaesiuisset. Intellexisset colluuiem illam non fidem aut officium, sed predam sequi, ac ubi semel ex illis suis latebris extra Boristenis ripas euaserint, eandem quam in hostes in suos etiam licentiam usurparent.

Sed quae iam ab illis tam in nostros, quam in Valachos designata sunt, ea ipsis potius imputanda esse uidemus, cum certum habeamus, Maiestate Vestra planè inscia et invita, ista esse patrata: neque uerò unquam in mentem nobis uenit cogitare Maiestatem Vestram eo consilio Cosacos ad signa uocasse, ut nobis Regnoque nostro detrimenta inferrent. Cum igitur de integerima uoluntate tam in nos, quam in Regnum hoc nostrum Maiestatis Vestrae minime dubitemus, tum nostrum etiam animum, omnibus studiis, ac officiis et in priuatis omnibus, et in hoc grauissimo publico negocio, quod non modo Maiestatem Vestram, uerum etiam uniuersam christianitatem tantopere afficit, Maiestati Vestrae declarare contendemus. Cui diuturnam ualetudinem, ac foelicissimos rerum omnium consiliorumque successus ex animo precamur. Datum etc.

XXIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 112 e. f. fol. 34.

Illustrissimo et Reurendissimo Signore padron mio colendissimo.

...La noua hauutasi quà questi giorni passati della rotta data da i Tartari al Valacco, non si uerifica altrimenti. Piaccia à Dio, che sia falsa, anzi che sia tutto il contrario...

Di Cracouia li 3 di Marzo 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

XXV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. IV, Vol. 229 fol. 51.

Molto Illustre et Carissimo Signore et Padrone mio osseruandissimo,

Sono stato molto tardo à scriuer à Vostra Signoria Eccellentissima parte per causa di molte mie indispositioni, e parte perch'io aspettaua l'itinerario da Alessio, e Durazzo per Constantinopoli, il qual le mando come ho potuto hauerlo da questi hebrei di qua, che d'altre sorti di gente non ho potuto hauere alcuna informatione. De la cosa del Prencipe di Transiluania io le scrissi altra uolta quanto da coloro che ueniuano di là m'era stato riferito, e quanto mi dettaua una corta ragione, ma hora da tutti li luoghi del paese di Turchi uien confermato quanto uoi costà sapete meglio di noi, pure con le lettere che s'hanno hauuto li giorni passati d'alcuni di nostri da Transiluania non uiene scritto in particolare del moto di quel Prencipe. Ma in Constantinopoli pare che de la guerra di Valachia, Moldauia e Transiluania si faccia gran conto, poiche il Capitano generale che è Phesehat Bassa, con tutta la massa ua à la uolta di quelle bande, e nel'Hungaria è grandissima quiete come intendiamo, ne si sente di là cosa alcuna di momento. Di questo Prencipe di Turchi io non

le saprei dire alcun particolare, saluo ch'egli si fa uedere ogni di per Constantinopoli, et ha pagato come dicono fin à questa hora da dua (!) millioni d'oro per li debbiti del suo padre, dicono che questa està ha da essere in Andrinopoli. Del'armata di mare non so dir à Vostra Eccellenza cosa di fermo, ma crederò che non ui sarà cosa di momento; dicono c'hanno armato da 20 galere uerso il Danubio per le cose di Valachia, per poter senza ostacolo traghetar le genti da questa banda. La potenza di Turchi è unica, e grande; et il Prencipe ha soldati pagati, è copioso di gente, e di danari, e nel suo imperio non ha genti d'armi di cui tema, ò sospetti; ne uì è prencipe ne la christianità che solo possi stargli a paro, e l'unione ò lega di Christiani è poco stabile, e tra loro uì è tale competenza che qualcuno ama più che sia ingrandito il Turco, che il suo concorrente, ò nimico. Tutte queste cose sanno la potenza de Turchi tremenda, e se Iddio non ci pone la sua mano io non ho speranza d'alcun bene...

Di Ragusa a di 8 di Maggio 1599.

Di Vostra Signoria Eccellentissima.

Divotissimo Seruitore
Stefano Benessa m. p.

[A tergo] Al Molto Illustre et Eccellentissimo Signor Francesco Patritio mio Signore e Patrone osseruandissimo, Roma.

XXVI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 m. fol. 527 v.—528.

Il Cardinale Cinzio Aldohrandini al Vescovo di Cremona.

Vostra Signoria si deue ricordare quante uolte fece instanza il prencipe di Moldauia che si trouaua fermato in Bolzano contra le publiche promesse, et le patenti Cesaree ch'egli teneua, et come il pouero Signore non puote mai trouar modo di libertà, se non quando la morte lo richiamò fuori della mondana prigionia; nella quale si dice anco ch'egli si dolesse amaramente di chi l'haueua posto in tante augustie et che ne dimandesse dolorosamente giustitia à Dio. Hora nel medesino termine si truoua la Signora Maria sua figliuola con tre figliuoli suoi, et fà sentire sin quà li pianti, et le lagrime per non morire anch'ella innanzi 'l tempo come ha fatto il Prencipe, il quale se meritaua di essere essaudito, molto più lo merita questa ch'è Donna et tanto lontana da tutti li suffragii de parenti et di amici; però ella è ricorsa à Nostro Signore come à padre uniuersale, la cui santità uuole che Vostra Signoria sopra di ciò tutti con la Maestà dell'Imperatore con ogni efficacia mostrandole anco la nota che dà al nome suo, et all'antica fama della giustitia Austriaca, che sia impedita in questo modo la libertà, che le leggi della natura et quella delle genti concede à coloro, che passano per lo stato de prencipi, et massime quando ne hanno il saluo condotto; Ne si può dire che militino quei pretesti, che si poteuano hauere uerso il morto padre d'intelligenza con Turchi,

ò d'altro sospetto, perchè non può cadere in una Donnicciuola priua di consiglio, et di aiuto la cui libertà poichè stà hora in mano di Sua Maestà sola, non deue essere ritardata in modo alcuno; da che nè anco serue à questo fine il dirsi che siano stati portati fuori di Bolzano danari, ò altre bagaglie del Vaiuoda, poiche nessun' altro può pretenderle fuorche gli heredi suoi, et questi si contentano che siano oue sono, et Vostra Signoria pregherà sua Maestà à non ascoltare in questo alcuno consiglio de Ministri Interessati, ma fare quello che la carità christiana et la giustitia ricerca per ogni modo, sopra le quali materie tratterà con Vostra Signoria il Signore Sebastiano Selenico, che se ne uiene à posta à cotesta Corte con dispendio di quella pouera Signora che tanto maggiore sarà quanto sarà più tarda l'espedittione sua che però deue procurarsi che sia accelerata quanto sia possibile. Nè essendo questa per altro à Vostra Signoria mi raccommando etc.

Di Roma li 8 di Maggio 1595.

XXVII

Arch. Vat. Particolari. Vol. 4, fol. 67—67 v.—69.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio e padrone Colendissimo,

... Da l'altro canto io temo molto che questo Palatino di Moldauia conscio forsi a se stesso di qualche trattato che haueua col Turco, uedendo per la prigionia del Valacco non poterlo metter in esecutione tenti hora saluarsi per uia de Polacchi et metter li Allemani col Transiluano, ma più mi fa temere il timore che se il Transiluano uede entrar in queste Prouincie li Polacchi delle quali lui haueua hauuto speranza d'impatronirsi non hauendo speranza di acquistarne altri per altra strada vogli assicurar quelli che possiede et facci una pace col Turco, il che se seguisse, con tirarse anco forsi dietro li Ungari saria la total nostra rouina, ma perche non siamo sicuri che senza questo interesse il Transiluano lasci di far pace del che possiamo temere sin tanto che sapiamo quel che ha negotiato quel Chiaus, ne siamo tanpoco sicuri che per questo caso il Transiluano facci pace, non uorrei in nessuna maniera che perdessimo questa occasione di far romper guerra dalli Polacchi al Turco però prima che dar il mio parer a Monsignore di San Seuero uoglio sentir il Conte come lui desidera et fra questo tempo anco potriano forsi capitar lettere di Monsignor di Ceruia le quali mi dariano di ragione molto lume; ne comunicherò qui con altri questo negotio come Monsignore San Seuero scriue perche costoro non diriano la uerità di quel che sentono et forsi non teneriano secreto perche in questo negotio mi par che importi molto che il Principe di Transiluania non penetri che l'Imperatore ha saputo questo maneggio et sopra tutto nessun Ministro della Sede Apostolica et particolarmente me, del quale mi uien detto che confida molto....

Di Vienna li 3 di Giugno 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Diuotissimo et ubligatissimo
Gio. Battista Doria m. p.

XXVIII

Bibl. Vat. Capp. Vol. 164, fol. 230.

Molto Reuerendo fratello osseruandissimo,

Già ui scrissi come i Turchi per passare il Danubio à danni di Vallacchia procurauano di far ponti in tre luoghi, et particolarmente à Nicopoli. Hora ui si dice, che alcuni de nostri soldati hanno ardito passar detto Danubio con barche, et così all'improuiso andar ad assaltar tutti quei Turchi, che erano gia condotti lì per quest' effetto, et se bene non poterno così secretamente passare, che non fussero ueduti, et che i Turchi non uscissero in campagna parati per combattere; nondimeno Iddio benedetto gli fece con molto minor numero de nostri mettergli in rotta, e tagliarne a pezzi molti, et poi pigliar la Città, et abbrugiarla tutta, che non u'è restato altro che il Castello, et appresso abbrugiar insieme circa 500 barche apparecchiate per detto ponte, con altre quantità de legnami per il medesimo effetto, et inoltre anco quattro naui carche di munitioni e di uiueri si che questa è stata una bella uittoria per noi, et una grandissima rotta à Turchi. Et se bene Sua Altezza n'ha scritto il tutto più particolarmente tuttauia perche le lettere in mia assentia non sono state raccomandate in Vienna per il ricapito, dubito non siano andate in sinistro, però à cautela ho uoluto io darui questo succinto ragguaglio, nel resto non ho che dirui altro se non ch'aspettiamo Fabio di giorno in giorno, et per questo non se gli scriue, e me ne raccomando. Qui sono ancora dui Chiaussi trattenuti per dar tempo al tempo. Ma hora, che la Serenissima Sposa s'intende esser gia in Cassouia, et che ai 9. di luglio sarà ne' confini di questo Regno, credo si licentieranno nella mal' hora per loro. Se l'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Gio: Francesco Aldobrandini uerrà quà con l'esercito di Sua Santità oltre che sarà da quest' Altezza benissimo uisto, e trattato, harà credo molto maggior occasione di far seruitio alla Christianità, et honore à se stesso, che in alcun' altra parte, et io per debito, et per uolontà lo seruirò in quanto potrò di maniera che non gli sarà ingrata l'opera mia et essendo già Sua Eccellenza Illustrissima partita tenetene certa la Santità Sua et gl'Illustrissimi suoi Nipoti et di nuouo ui saluto.

D'Alba Iulia alli 28 Guigno 1595.

Vostro fratello amoreuolissimo
Simone Genga

XXIX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 m., f. 569—570.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

Molto Illustre et Reurendissimo Signore come fratello honoratissimo,

Se succederà l'abboccamento che si disegnaua in Vratislauia, molte partite si chiariranno tra Vostra Signoria et Monsignor di San Seuero, che fin hora

per la lontananza, et perche chi ode una parte, non può udire l'altra, rimangono intricate; noi qui non solo non abbandoniamo la prattica, ma continuiamo in tirarla innanzi con ogni studio possibile, se bene il tempo porta c'habbiamo anco nel medesimo tempo occupati li pensieri in cose grauissime di non minore importanza; dal medesimo Monsignor di San Seuero Vostra Signoria hauerà inteso come furono in Polonia interpretati gli offitii, che con poco interuallo di tempo furono interposti dagli huomini dell'Imperatore et dal Prencipe di Transiluania intorno alle cose di Moldauia, con la risposta che fù data, et li pensieri che s'haueuano; à noi pare tuttauia, che quel negocio non sia inteso per il uerso, nè costì, nè in Transiluania, et già n'hauemo scritto à Vostra Signoria più d'una uolta; ma le passioni degli huomini desuiano spesso l'intelletto dal conoscere le proprie utilità, et le proprie forze. Noi tenemo quasi per impossibile, che'l detto prencipe possa lungamente difendere la Moldauia, et la Valacchia, se'l Turco non uiene assaltato da tante parti che s'habbia à cacciar anco dalla Seruia, dalla Bulgaria, dalla Bosna, et dalla Tracia, rinchiudendolo fuori de confini dell'Europa, nè questo pare che si possa sperare senza qualche miracolosa gratia del Cielo, se non con la giunta delle armi polacche, le quali ui si potriano tirare soauemente con questa esca sola della Moldauia, et con interessarle nella difesa, che però à loro ancora riusciria difficilissima mentre in mano de Turchi rimangono Bialogrod, Moncastro, Varna, Chilia, Giurgio, che sono le Chiaui di quelle Prouincie, et danno le commodità di entrare per Mare, et per Terra, senza che alcuno lo possa impedire, oltra la uicinanza, et passo libero de Tartari le quali cose si uedono et si palpano, com'euidentissimamente si uede, che cedendo il Transiluano la Moldauia pel modo detto, oltre la maggiore speranza di stabilirsi il possesso della Valacchia, et di unirsi in perpetua collegatione con Polacchi; si apre strada facile à gli acquisti di Temichsuar, et della Bulgaria à lui molto più opportuna che la Moldauia, et l'Imperatore medesimamente con l'occupare i Turchi in parti più lontane, resta padrone della Campagna in Ungaria, et guadagna commodità di ricuperarla tutta, et di far anco maggiori progressi. Di queste medesime cose si scriue di nuouo al Vescouo di Ceruia, et si toccano à Vostra Signoria acciò costi le uada persuadendo come parerà conuenire massime per disporre gli animi caso che li Polacchi senz'aspettare altro, dessero di mano à qualche fortezza della Moldauia, come pare che disegnassero, ma noi appena lo credemo, pure in tale accidente, si doueria subito procurare offitio d'acquetare il Transiluano, et di dargli à uedere il suo uantaggio, et il maggiore benefitio della Republica Christiana. . . . . .

Di Roma li 22 di Luglio 1595.

XXX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 m., f. 580 v.—581.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

. . . . Monsignore di Ceruia non scriue tanto male di quel Cancelliere Transiluano, però bisogna molto bene uedere che'l Raguseo non si muoua da

priuata passione; Colui è Cattolico, nè la prouincia abbonda d'huomini di buona fede, onde si potria urtare in peggio, et nello scriuere è necessario usare cifra, et cautione, perchè colui è di molta autorità et potria far gran danno quando fosse sdegnato. Nè intendemo ancora che l'Arciduca Massimiliano habbia consegnati al Prencipe gli aiuti promessi, et se Sua Altezza cessa di dimandarli, potria essere che facesse come noi altri taluolta, che lasciamo di sollecitare costì uarie cose per pura disperatione, dopo hauerle lungamente procurate indarno. Di là intendemo che si erano tolti al Turco due Castelli presso Temichsuar, et che si sperauano progressi migliori.

Per le cose di Moldauia et Valacchia non occorrerà per hora passare ad altro; ma chiara cosa è che ò con quell'esca s'hanno da tirare li Polacchi, ò con niuna; poichè per loro non restaria campo d'altro acquisto, nè la gente suol entrare uolontieri in trauaglio, oue non hà speranza di guadagno, però uederemo ciò che porterà il tempo...

Di Roma li 19 di Agosto 1595.

XXXI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 m., fol. 598 v.—599.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescouo di Cremona.

....et se Vostra Signoria intendesse che Polacchi fossero entrati nella Moldauia, com'erano pregati dal medesimo Capitano costituito alla difesa, bisognerà ch'ella metta ogni studio perche anco di costà si persuada il Transiluano à non alterarsene, anzi à riputarlo à suo uantaggio, poichè uerrà in certo modo à cauare la serpe dalla buca con la mano di altri; mentr'egli hà altroue campo così largo d'acquistare paese et gloria, nè costi si doueria lasciare preualere certe passioni impertinenti, poiche tanto frutto si può aspettare dalla congiontione de Polacchi, ò almeno dalla rottura loro con Turchi, et questo si uiene à conseguire in questo modo senz'altro studio, con facilitare mirabilmente la più stretta unione, et gli altri disegni nostri.....

Di Frascati l'ultimo di Settembre 1595.

XXXII

Bibl. Vat. Capp. Vol. 164, fol 227.

Illustre et Reuerendissimo Signor fratello osseruandissimo,

Per lettere di Sua Altezza Serenissima so che già fuste auisato, come non ostante il gran disturbo dato da Pollachi nella Prouintia di Moldauia si disegnaua di tirar inanzi in ogni modo il primo disegno di far giornata con Sinam Bassa. Hora mi occorre dirui come finalmente nel conseglio fù stabilito, che Sua Altezza passasse con tutto l'Esercito in Vallachia et che alli 7 del

presente che sarà apunto il giorno di Santa Giustina si facesse la battaglia, la nostra Vanguarda ruppe quella di Sinam Bassà amazzando più di *300* Turchi et facendo pregioni molti di quei Zanizzeri. I nostri sono tra Cavalleria et fantaria piu di *10* mila persone senza i Vallachi et uanno tanto animosamente che con tutto che siano di numero molto inferiore all'Esercito Turchesco si tengono hauere la Vittoria in mano, nell'istesso Conseglio per sospetto di tradimenti fu concluso, che nessuno fosse Generale del'Esercito, ma che Sua Altezza propria comandasse, la quale si porta tanto regiamente che non si potrebbe andando di giorno, et di notte indefferentemente per tutto il Campo, et prouedendo a quanto bisogna, è non meno temuto, che amato infinitamente da tutti. Piaccia à Dio Benedetto di concederle Vittoria, et liberarla da ogni tradimento se non era questo disturbo de Pollachi per cagion de quali si è smembrato da 12 mila Caualli dal nostro Esercito sin'hora saressimo fuori d'intrigo, Simone si ritroua con Sua Altezza Serenissima et libero in tutto fuori del suo ordinario da dolori delle gotte Dio li concede Sanità secondo il bisogno delle fatiche che occorrono. Fabio, il Signor Cauaiiero Mariotto, il Signor Reglia, et il Signor Giraldi sono giunti qui a saluamento se ben tutti con la febre quartana dal Mariotto in poi, che è quanto per hora posso scriuerui e di cuore me le raccomando.

È arriuato qui anco il Signor Siluio Piccolomini con la nobilissima et ualorosa Truppa del Serenissimo Gran Duca come anco arriuorono in Campo da mille e cinquecento Raitri mandati dal Serenissimo Massimiliano.

Questo è quanto aiuto forestiero è qui, che se fosse stato maggiore haureste qualche notabilissima impresa in seruitio della Repubblica Christiana. Dalla banda di Temisuar i nostri fanno tuttauia bonissimi progressi, dopo la presa di Lippa, hanno hora preso anco Gieno. Noi non manchiamo pregare il Signore Dio Benedetto ch'aiuti la publica causa della Christianità, et di nuouo ui bacio le mani pregandoui a gouernarui sauiamente et basciar le mani agl'amici.

Di Alba Giulia il primo d'ottobre 1595.

Di Vostra Signoria Illustre et Reuerendissima.

Affetionatissimo fratello et Seruitore
Flaminio Genga

XXXIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 85 c. 1, fol. 64—65.

Sigismondo Dio gratia Principe di Transiluania, di Moldauia, Vallachia Transalpina, et del Sacro Romano Imperio Signore delle parti de Ungaria, et Conte di Siculi etc.

al Vescovo di Cremona.

Illustrissimo et Reuerendissimo Monsignore,

Scrissi à Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima il torto già fattomi da Polacchi nelle cose di Moldauia, et come ben che priuo di 14 m. Ca-

ualli, et doi mila Fanti che ueniuano in mio aiuto, ero risoluto in ogni modo con il resto dell'essercito che mi trouauo passar'in Vallacchia contro Sinam Bassà; così doppo comparsi gli Raitri di Sua Maestà Cesarea son passato quà in Vallacchia, doue trouandosi à Tergouisto Sinam Bassà con tutto l'essercito, ho fatto diligenza di combatterlo mà esso non ha ardito di espettarmi, mà se nè è fuggito, et lasciato che una fortificatione fatta da lui in Tergouisto con un Bassà dentro, et qualche numero de Gianizzeri, et Spài, ci trauagliasse et trattenesse tanto che hauesse potuto liberamente saluarsi; così per non lassarci dietro questa fortezza con tanto numero de Turchi quanto diceuano esserui, ci risoluemmo di accamparci qui, et espugnarla, come Dio gratia hauemo fatto in Vintiquattro hore, tagliando à pezzi buona parte di Turchi che ui erano dentro, facendo prigione il Bassà con doi Beghi; et molti che con il fauore della calliginosa notte sono scampati uengono da nostri perseguiti, tuttauolta, et tagliati in pezzi. Hora il disegno nostro è di seguitare Sinam Bassà in Bucheresti, et lì combatterlo tanto che l'hauiamo, ò morto, ò prigione, ò fugato fuori di questa Prouincia, si come speramo con l'aiuto di Sua Diuina Maestà.

Hora preghiamo Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima à darne conto alla Maestà Sua, et pregarla in nome nostro uogli operarsi insieme con la Santità di Nostro Signore apresso il Rè di Pollonia che mi lassin' in pace detta mia Prouincia di Moldauia, ne uoglino più sotto falsissimi protesti ritenermela, et se sin hora ne ha fatto offitio alcuno profitteuole, la prego ad auisarmene, si come anco si spera poter fare, acciò sappi come gouernarmi, desiderando io che la parentela contratta nuouamente con quel Rè, mi sia di honore et commodo, et non dishonore ò danno, come mi sarebbe lasciando le cose così, nè posso credere che la bontà di quel Rè comporti mai per particolar interessi di altri, che la Christianità patischi; et quando non siamo compiaciuti di queste giustissime domande, pregaremo Iddio che ci insipiri (!) al meglio, et speramo che Sua Diuina Maestà ci uendicarà da ogni ingiuria; et perche Vostra Signoria Illustrissima habbi maggior commodità di trattar questo negotio seriamente apresso la Maestà Sua gli mando l'inclusa di credenza; et in quel anco ella conosce con lettere poterci fauorire apresso la Santità Sua, la lo facci con ogni buona uolontà, perche realmente se non fosse stato il Nuntio di Pollonia che ci assicuraua con lettere, et questo Monsignore quà, con parole fondate però sù gli auisi di quelle, mai haueressimo così spogliato quella Prouincia di soldati che il Cancelliero di Pollonia ci hauesse potuto nuocere in conto alcuno, onde pare che la Santità Sua habbi più giusta cagione di fauorirci et aiutarci, oltre che lo speramo per giustizia, et per quella prottetione che ha mostrato sempre pigliare di noi. Et baciando le mani a Vostra Signoria Illustrissima le prego da Dio ogni contento.

Di Tergouisto il dì 19 Ottobre 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Affettionatissimo
Sigismondo Principe

[A tergo] 1595, 19 d'Ottobre.
Il Principe di Transiluania al Nuntio dell'Imperatore.
Copia della lettera del Principe di Transiluania etc.

XXXIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 9 b., fol. 31.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini a Gio. Francesco Aldobrandini.

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore mio osseruandissimo,

. . . .

...In Moldauia udimo che'l Cancelliere Polacco haueua mutato il Vaiuoda constituito dal Prencipe di Transiluania, et occupato Cotin Castello uicino alla Podolia. Monsignor San Seuero equiuoca nella nominatione delle Prouincie et dice di scriuerne anco à Vostra Eccellenza; ma dal Vescouo di Ceruia non habbiamo auiso alcuno, ne siamo senza timore di quel che possa fare quell'Altezza che si trouerà offesa in questa maniera pure speriamo che Dio benedetto non permetterà rottura tra potentati Christiani, et che'l tempo ci seruirà per cauare anco frutto da quello c'hora par ueleno. Bacio senz'altro à Vostra Eccellenza la mano, et le prego dal Signore ogni accrescimento di gloria, et di uera felicità.

Di Roma a XXI. d'ottobre 1595.

XXXV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 9 b., fol. 37—38.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini a Gio. Francesco Aldobrandini.

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore mio osseruandissimo.

...Le cose di Valachia, et di Moldauia dauano fastidio in Corte Cesarea se bene à mile soggerimenti nostri non era stato possibile far applicar pensiero à rimedij, che si poteuano fare à tempo, poiche si preuedeua qualche simile auenimento, ma colà non si muouono se non quando hanno l'acqua alla gola et bisogna ch'altri anco pigli la parte del fastidio, che toccaria loro. Nostro Signore per non mancare neanco in questo alla causa pubblica, et per ouiare che non s'attachi guerra trà Prencipi Christiani pensa di mandare personaggio espresso in Polonia, et oue sarà necessario per fine di acquetare ogni romore d'armi, et per far rimettere quello, che si disputasse à tempi più tranquilli, et al giuditio di questa Santa Sede, et per uedere insieme se da queste discordie si potesse cauar occasione di stringere qualche lega, ò di far battere il nemico da più bande, perche se si potessero persuadere li Polacchi ritenendo la Moldauia, et l'altre piazze ch'appartengono à quella Prouincia, et sono in mano de Turchi, pensaressimo che'l Transiluano douesse contentarsi d'allargare li confini suoi con occuppare la Rascia, la Bulgaria, et altre uicine prouincie che li caderiano facilmente in mano, se Polacchi entrassero con buone forze

in quella gueira si come non entrando loro, è quasi imposibile ch'egli possa à lungo andare difendere la Moldauia, et la Valachia nella quale non tiene piazza alcuna forte. Non s'è anco deliberato sopra la persona, che s'ha da mandare che la medesima spedito il negotio uenisse poi à tenere il luoco costì c'haueua Monsignor Doria poiche intanto potemo assicurarsi che Vostra Eccellenza u'impiegarà costì altri Ministri in modo, che non ci sarà mancamento...

Si trattiene anco qui il Corriere di Sua Maestà Cesarea et quando si rimanderà credo che si darà insieme la resolutione così intorno le cose di Valacchia come intorno la persona di Vostra Eccellenza et delle genti c'haueranno à ritornaro (!) ò rimanere. Ne altro saprei dirle con le presenti pero finisco baciandole la mano et pregando Dio Onnipotente che la guardi, et la custodisca con ogni prosperità, et ce la riconduca quando sia tempo con salute.

Di Roma a XXVIII di Ottobre 1595.

Postscritta [1]). Sono poi comparse questa settimana le lettere di Vostra Eccellenza delli 5 et XIIj sopra le quali non li si risponde perche Nostro Signore pensa di uoler quest'altra settima[na] chiamar la congregatione, et si spedirà poi all'hora forsi Corriere espresso con la total resolutione circa lo star suo costì con l'esercito...

...Quello che si pensa mandar per i negotij di Transiluania in Polonia sarà credo diuerso, et hauerà credo quella cura sola.

XXXVI

Bibl. Vat. Capp. Vol. 164, fol. 222.

Molto Magnifico et Reuerendissimo Fratello osseruandissimo.

Trouandomi io un poco indisposto Sua Altezza hà pregato Monsignor Nuntio che dia conto alla sua Santità di tutte le deliberationi che si son fatte dopo che si è cacciato Sinam Bassà di Vallacchia, le quali dirò io à uoi in sustanza per uostra intelligentia. Prima si è lassato in Vallacchia quel medemo Vaiuoda ch'u'era prima con alcuno numero di soldati à Cauallo, e a piedi si per guardia di quella prouincia, com anco perche espugnino la fortezza di Brailla restataui sola del Turco, et si spera che ui succeda subito. Poi essendo certificata sua Altezza che quel Principe postoui da Polachi in Moldauia hà accettato il stendardo dal Tartar Ham et che ricognosce quello per suo patrone come il Turco hà ordinato, et che di già gl'hà mandati i Tributi, et che il Canceliero di Polonia è stato quello ch'hà trattato questo partito con conditione anco che purche non faccino danno ne confini di Polonia possino liberamente passare à danni di Valachia, e di Transiluania s'è risoluto dar gente al suo Stefano Vaiuoda come già l'haueua promesso perchè passi al riaquisto di quella prouincia, et spera che gli succederà senza spargimento del sangue

[1]) Di propria mano del Cardinale.

christiano poichè essendosi già partiti i Polacchi da qu[e]i contorni non si crede che quel Principe sia per aspettar questa gente, e tanto meno quanto che buona parte di quella Nobiltà et di quelli popoli si son mantenuti alla deuotione di questo Principe, et recuperata che sarà si contenterà Sua Altezza rimettere nella Santità di Nostro Signore e di Sua Maestà Cesarea se i Polacchi ci haranno ragione alcuna in tanto non gl'é parso di patire in modo alcuno che in questo confino pigli di nuouo piedi l'imperio di questi Barbari con tanto preiuditio suo, et di tutta la Christianità di ma'nia (*sic*) credo che questa sua risolutione serà ben sentita à cotesta corte, essendoci massime questa certa speranza che non ci sij per succedere spargimento di sangue Christiano, et sappiate che la Rotta che dicono che ultimamente i Polachi habbino dato à Tartari è falsa, perche sono stati i Kosachi che già furno in seruitio di quel Principe che contro la uoglia del Cancelliero gl'hanno in quei confini ributati, e batuti. Hora Sua Altezza si troua in Corona Città di Transiluania, et qui delibera d'andar sotto Giula e Temisuar con tutto che da Senatori le siano fatti gran contrasti et domani ò l'altro serà risoluto questo negotio, et andandoci, se i tempi non interompono, se ne farà qualche acquisto perche dopo che ultimamente è preso Ienu fortezza di qualche importanza, et ch'anche si sono interutte certe lettere dirette à Sinam Bassà si raccoglie che stanno in gran Terrore. et poco munito di poluere, quello succederà ue ne darò auiso presto. Le uostre lettere si sono haute tutte mà sempre tardi, et nondimeno son state care per intendere come la Santità sua conserua quella medema uoluntà uerso Sua Altezza ch's'è desiderata sempre et anch'gl'Illustrissimi Nepoti ne piglino protetione come scriuete à quali in nome mio farete reuerenza con certa dimostratione che io le uiuo deuotissimo Seruitore et Dio ui contenti.

Di Corona à li 13 di Nouembre 1595.

Vostro Fratello amoreuolissimo
Simone Genga

XXXVII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III. Vol. 18—e., fol. 269 v.—270 v.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nuntio in Polonia.

...Sono arriuati giuntamente li dispacci di Vostra Signoria de XIII, XIIIj, et XXI con ristoro del mancamento della settimana passata; ma in tempo che difficilmente si potrà risponderle come conuerria, se bene dalle precedenti nostre spedite con Corriere à posta hauerà ueduto assai chiaro qual sia il sentimento di Nostro Signore intorno agli affari di Moldauia, et Valacchia quale non ritrouo molto diuerso da quello che spiega il Signor Cancelliere nel fine di quel suo parere; Ci duole grandemente che l'Arciuescouo di Gnesna sia quello che mette sottosopra ogni buono consiglio; Ma poi ch'é così uariabile, ci gioua di uedere c'habbia cominciato a buon hora, perche se si ridur-

ranno li Comitij, sarà già satio del partito proposto et s'accosterà à migliore, come mostra Vostra Signoria di credere; altrimenti bisognerà pensare di prouedere in altri modi ch'egli non possa nuocere con le sue sofisticherie, che sono pur indegne dell'età, et della dignità sua.

Tenemo per purtroppo uero che'l Turco si sia impadronito della Valacchia Transalpina, perche si sà che l'essercito di Sinam era diuiso tra le due Terre principali di Bouchoresta et di Tergouisto, che sono della detta Prouincia Transalpina, et non della Moldauia, et che l'uno, et l'altro luoco si fortificaua, ne credemo che si sia combattuto se bene il Prencipe di Transiluania gli haueua condotto essercito gagliardo à fronte; Ma poiche dal principio d'ottobre sin' hora non n'udimo altro, douemo credere, che Sinam habbia fuggito l'incontro, bastandogli di fermarsi ad inuernare nella detta Transalpina, il che seguendo si metterà il Transiluano in gran necessità di guardare lo stato suo da quella parte, che però è assai difesa da Monti, onde potrà auenire, che più facilmente si lasci indurre di lasciare à Polacchi la cura della Moldauia purche essi si risoluano di cacciar fuori di tutta quella Prouincia li Turchi; Né altro potemo noi desiderare che si deliberi costì ò nè Comitij, ò senza Comitij, si come per facilitare la risolutione metteremo ogni studio acciò in Corte Cesarea si diano tutte le sodisfattioni possibili, purche ancora costì si dispongano di non dare orecchie ad ogni ciancia, che uenga disseminata, nè uoltarsi ad ogni foglia che lo muoua; Il Re non può mostrarsi ò presso à suoi popoli, ò presso li Forestieri più ualoroso, più pio, et più prudente che co'l farsi autore di un tale consiglio; nel quale concorrendo il Gran Cancelliere et molti altri, sarà facile tirarci il resto, poiche la speranza dell'acquisto è già in mano, et si uede il nemico occupato da più parti sentendosi che per certo sarà assaltato dal Persiano, si come speriamo di metterli incontro nell'Arcipelago un Armata che gli darà da pensare, et facilitarà l'imprese d'altri. . . . .

Di Roma li XVIIj di Nouembre 1595.

XXXVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, vol. 67 c. fol. 151—152.

Hauendo scritto à Vostra Signoria sotto li 15 di questo, di che non si manda copia per mancamento di tempo facendo l'Ambasciatore Veneto quest'espeditione per la morte del Primo Vesir Lala del gran Signore, et essendo ritornate in suo loco il Signore Ibrahim Bassa con il quale il detto Ambasciatore haueua già confirmata la capitolatione, si che per tal conto sara hora espedito, à me non occorre dirle altro se non che il luoco di General da Terra de Sinam è stato dato à quel Assam Bassa Beglierbei della Grecia, che già si disse esser morto, et non fù uero perchè si salvò, anzi hauendo lui scritto al gran Turco contra Sinan della uituperosa sua fuga, et perdita del Casna delli Cameli del Re con le armature, artigliaria, monicioni, e de un segnalato stendardo in Valachia diede occasione, che in loco che Sinan predetto doueua far qui l'en-

trata pomposamente fù confinato ad un suo podere, Margara, et Assam confirmato con titulo di secondo Vesir general da Terra. Dopo capitorno buone nouelle per li mercanti di Polonia con il Capuzi Bassi dal Tartaro Cam et con alcuni altri huomini mandati dal nuouo Prencipe di Moldauia nominato Hieremia et elletto di commun consenso del detto Tartaro et del Gran Cancelliero di Polonia Samoschi, che scriue alli 26 di Ottobre all'eccellentissimo Sinam Bassà dicendoli che faci saper al gran Signore che si sono trouati in una Pradaria col Tartaro Cam il detto Samoischi con altri dui Bei di Bender et Acherman, et che hanno consultato per la rebellione di Aaron Vaiuoda Principe già di Moldauia, quello che hanno conosciuto beneficio dell'Imperio ottomano per dimostrare la deuotione et affettione con desiderio che hanno della prosperità di quest Imperio, et che di commun parere hanno elletto il detto Hieremia, chiamato dal popolo, acciochè con la sua assistenza sia reso quel paese in pace con la pristina obedienza al Gran Signore et il solito tributo promettendo essi per tutto il danno che potesse uenir per tal ellettione concludendo, che la quiete in quelli parti darà commodità al trafico de Mercanti da una et l'altra parte, che staua impedito per la guerra la qual cosa è di molta consideratione per questi mercanti, che stauano qui con le sue mercantie impedite per tal guerra, e di questa ellettione il gran Signore nè hà preso tanta allegrezza che manda al detto Prencipe nuouamente elletto 15 uesti di Brocato per lui, et suoi principali Baroni, et per il Principe in particolare un Cauallo riccamente guarnito, con il stendardo, et la scuffia, et al Samoischi gran Cancelliero et mezano in questo manda un paio di ricche uesti, una spada gioielata, et un cavallo con ricco et gioielato guarnimento similmente al Tartaro Cham manda uesti, una spada et cauallo fornitto con 15 m. ducati contanti. Mi resta dire che il Tartaro ha ordine di suernar con tutto il suo essercito in Bender et Acherman che si stima possa arriuar alla summa di duicento milla, quello, che ha da passare da questa parte di Grecia l'altro fratello del Tartaro con 40 m. acciochè giacciato il Danubio possino quello dalla parte di la, et il fratello da questa altra parte dar sopra il Principe di Valachia, e dopo sopra il Transiluano: Ahmet Bassa partì ultimamente per Bossina con poco essercito di Constantinopoli li 30 Nouembrio 1595 tenuta alli 2 Decembre et sentendo che questi Moldaui uenuti hanno ordine del Prencipe nouo di far passar con loro tutti li Paesani, che sono qui per riempir et et habitar il paese di nouo, dico che li effetti del Samoischi potriano esser artificiosi, pur mi riporto al tempo che scoprirà l'esito di questi andamenti con che mi raccommando.

XXXIX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 e. fol. 274—275 v.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nuntio in Polonia.

Le occupationi della settimana passata mi fecero passare senza rispondere alla lettera di Vostra Signoria de 3. di Nouembre con la poscritta de 4. con la

quale uenne il discorso suo graue sopra quello che conuenisse di fare ne'prossimi Comitij à benefitio della Christianità. Sono poi sopragiunte le altre degli XI. col foglio à parte, et con le scritture, che portano le nuoue Metamorfosi della Moldauia in tempo che con la risposta non posso sodisfare né alle prime, nè alle 2-e, dico solo à Vostra Signoria, che si essaminano le cose proposte da lei, et i partiti ricordati altre uolte per pigliarui sopra qualche risolutione buona; sendo Nostro Signore risoluto di mandare perciò personaggio à coteste parti à fine di prouedere che tra'l Re di Polonia, et il Prencipe di Transiluania non nascesse qualche pericoloso contrasto sopra le cose di Moldauia, et di prouare insieme quel bene che di piu si possa procurare per la causa publica, che tanto preme à Sua Beatitudine. Ben si sà che niun'altro potrà far costì più di quello che può Vostra Signoria sola; Ma le persone nuoue portano segno de più efficace della uolontà de Prencipi et perciò taluolta muououo più. Tutto si rimetterà però sotto il consiglio et sotto l'indirizzo di lei, che meglio d'ogni altro intende coteste materie.

Hauerà Vostra Signoria inteso le uittorie del Trausiluano, et la fuga data à Sinam fin di là dal Danubio, oue dicono che lo trouassero Ministri uenuti di Constantinopoli à dinontiargli il ritorno, et forse la morte, con hauer dato il carico suo ad Assam Bassà, il che basta à farci uedere le confusioni di quella Porta barbara; Teneuamo che la felicità di tante uittorie non facesse uoltare il Prencipe subito sopra la Moldauia, ma il Vescouo di Ceruia che n'era stato da noi auertito per tempo hà detto tante ragioni in contrario, che si promette quasi securo che non si tentarà per hora nouità alcuna; Intanto ci rimarrà spatio di trattare la concordia, che speriamo non sia per essere difficile purché li Polacchi si mostrino risoluti nell'utile publico et nel loro priuato, et si dispongano di scancellare la mala fama che deriua dall'amicitia, et dagli empiastri, che si fanno con gente pagana et perfida la quale se hora dismette, astretta dalla necessità, qualche poco del orgoglio suo barbaro, tanto più uorrà riuanzarsene tosto che se ne uegga il commodo, perchè niuno si uanti d'hauerla humiliata; Nè appresso à gli huomini graui si stima quella gloria che descriue il Cancelliere dell'essere stato ricercato di pace da Nimici così potenti qui uiene stimata più che un fumo anco di mal'odore; ma soda uiene riputata la gloria del Prencipe di Transiluania, che cinto d'armi, di fede, et di ualore hà mostrata la fronte à Nimici, et s'è cacciato innanzi un essercito innumerabile guidato da Capitano vechio auezzo alle uittorie, et in cospetto et dispetto suo dopo Tergouisto et Buchoreste, gli hà tolta la fortezza di Giorgiu, onde egli ne uiene predicato per tutta la Christianità, et presso gl'istessi nemici con gran lode anco de sudditi c'hanno uoluto cooperare alla fortuna del Padrone; cose che doueriano risuegliare costì spiriti guerrieri et nel Re, et ne'popoli, et nella Regina ancora per non esser men gloriosa et felice della sua sorella che si come uide mal uolentieri il marito abbandonare le nozze et seguitare la guerra, così l'hauerà hora riceuuto uittorioso con rinouata allegrezza; Ma di queste materie le scriuerò con più otio, ò uerrà informato chiunque partirà di quà per cotesta uolta. Intanto le dico che hauendo il Cancelliere riseruato il consenso del Re et del Senato sopra tutto l'accordo fabricato con Turchi, et Tartari, Vostra Signoria hauerà da procurare che costì non ne segua ratifica-

tione la quale potesse impedire gli altri più honorati, et più utili consigli, et sarà facile differirla col pretesto delli futuri Comitij...

Di Roma 2 Decembre 1595.

XL

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III. Vol. 18 e fol. 277 v.—279 v.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nuntio in Polonia.

Le lettere di Vostra Signoria de XIII. arriuarono poi in tempo che l'ordinario era già partito, et sopragiunsero poco più tardi le altre de 24. che tutte haueriano bisogno di più lunga, et matura risposta di quella che di presente si può dare, non dico per le occupationi che tutte si lasciarebbeno à dietro per attendere à questa ch'é forse la più importante, ma per la podagra di Nostro Signore che per hora esclude ogni trattatione, et perchè si sta tuttauia su l'espedire costà personaggio à posta, anzi saria già partito il Vescouo di Caserta se nelle lunghe Consulte c'habbiamo tenute questa settimana sopra tali materie senza la presenza di Nostro Signore, non fosse stato giudicato meglio di mandarui un legato, il che non essendosi ancora potuto riferere à Sua Beatitudine, non sappiamo meno dire à Vostra Signoria ciò che sia per risoluersene, ma le dico bene che si affrettarà la risolutione quanto sarà possibile, non essendo cosa che più prema, posso dire à tutto il Collegio, massime temendosi che'l Transiluano non tenti di cacciare li Polacchi fuori della Moldauia sollecitato da Stefano Vaiuoda, ch'è quello che'l Cancelliere nomina Rozuano, il quale ha scritto quà rendendo conto assai particolare di quel seguito, et intitolandosi Vaiuoda di Moldauia che cosi chiamano quella Prouincia tutti quelli che scriuono di là, di Transiluania, ò d'Ungaria et anco tutti li scrittori antichi ò moderni et tutte le carte di Cosmografia, et l'equiuoco che costì si prende, confonde spessissimo la intelligenza; Ma tornando al fatto, ancor Monsignor di Ceruia scriue che à detto Stefano il prencipe di Transiluania haueua promesso certe genti d'armi con le quali hauesse da rimettersi nello stato, onde Vostra Signoria può credere con quanta ansietà ne stiamo, se bene esso Monsignore farà ogni opra possibile per diuertire ò diferire così pernicioso consiglio; Et se intanto il Re di Polonia risoluesse pure di mandar huomo à Sua Altezza con qualche compimento accommodato all'occasione et alle uittorie conseguite da lei procurando di mettere poi il rimanente in negotio, potressimo sperare che restasse tempo à noi ancora di porui la mano et se Sua Maestà non l'hauesse fatto sinhora, et che non fosse seguita nouità di momento Vostra Signoria potrà interporre anco il nome et l'autorità di Nostro Signore acciò cotale Ambasceria si spedisse subito, et la serenissima Regina aggiungesse lettere efficaci alla sorella acciò fossero tra di loro istromenti di pace, et di concordia. Nè Sua Maestà douerà rendersi difficile à farlo, poiche passando le cose come passano, ci uà della dignità et della fama sua et di tutta la natione all'ingrosso per le cause assai uiuamente

discorse da Vostra Signoria nelle cifre et altri scritti suoi ultimi; Ma per quella in spetie che non potrà mai essere intesa altrimente da tutto il Mondo poiche l'effetto mostra che si ritrahe una Prouincia dall'obedienza de Christiani, et si rimette sotto'l Turco con l'armi Poloniche nè tutti, anzi pochissimi si profondano poi nella consideratione delle cause; Però Sua Santità per l'affetto suo particolare uerso 'l nome Polono, et per quel che uede importare al seruitio publico, uorria che si trouasse modo d'incorporare la Moldauia col Regno et difenderla contra gl'infedeli, che così speraria di poter acquetare gli altri, et di uederne seguitare qualche maggior bene; Per questo si risolue anco di procurare che la Maestà dell'Imperatore mandi alli prossimi Comitij qualche personaggio grande et che si tratti più strettamente la materia della Unione. Tutto consiste che qualche intempestiuo accidente nella Moldauia non rompa li nostri disegni, che per necessità andaranno un poco in lungo, se bene tosto che Sua Beatitudine sia in stato da poter negotiare, il che speriamo in Dio debba essere in due giorni, si attenderà à questo prima d'ogni altra cosa et hora se ne scriue al Vescouo di Ceruia in modo, che se andarà là l'huomo del Re, speriamo certo sia per impedirsi il male che si teme. Però Vostra Signoria ne procuri l'effetto con ogni studio possibile assicurando Sua Maestà et li Senatori, che il fatto passato si scuserà facilmente se le attioni succedenti faranno uedere al Mondo una retta intentione con fine del bene uniuersale poiche sin qui gli huomini intelligenti confessano ueramente che quello ingresso del Cancelliere, hauendo ributtato li Tartari sia stato utile et salutare alle altre imprese, et così la sentimo noi ancora. Ma bisogna uedere ciò che si sigillerà nel resto.

Il Vescouo di Plozca di ordine di Sua Maestà uà rendendo ragione di questo con termini prudenti, ma tutto consiste in quel che io dico a Vostra Signoria, perche più certi inditij dell'animo si cauano da fatti che dalle parole, et maggiormente si manifestano anco al Mondo. Non posso dir altro à Vostra Signoria per hora se non che per fine me le raccomando.

Di Roma li XVI. di Decembre 1595.

XLI

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III. Vol. 180 o. fol. 280 r.—280 v.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nuntio in Polonia.

L'importuna podagra di Nostro Signore hà sospese le deliberationi, che si doueuano accelerare secondo l'essigenza de negotij di coteste parti; però nè anco posso rispondere risolutamente sorpa la lettera di Vostra Signoria del primo di Decembre, sendo che 'l Re, et i senatori deuono credere, che quanto è maggiore l'amore di Nostro Signore uerso di loro, tanto à Sua Santità parà più strano quando ode attione non approuata dal Mondo, come

appunto suole il padre risentirsi più grauemente negli errori del figliolo che più ama; il che non diminuisce però l'amore, anzi l'accende, massime quando uede frutto della sua ammonitione, come speriamo, che si cauarà dalla presente, la quale hauerà generata contristatione à salute con la diuina gratia à cui si porgono qui orationi perche intanto non sia seguito in Moldauia alcuno disordine maggiore; poiche di Corona si ode che partiua Rozuano accompagnato da 1500 caualli datigli dal Prencipe con opinione di rimettersi facilimente in Moldauia, et di cacciarne Hieremia, presupponendo, che la Nobiltà, et il popolo lo desideri, ò lo chiami, in che potrebbe ingannarsi, come per l'ordinario interuiene à quelli che con souerchia fretta procurano di ritornare in Casa perche figurano spesso à se stessi, et ad altri le cose diuerse da quelle ch'elle sono. Hora che Sua Beatitudine si troua, Dio gratia, libera dalla podagra, si piglierà subito la risolutione, et se ne darà auiso à Vostra Signoria con le prossime; Credo per me che si spedirà il Vescouo di Caserta senza perder tempo, et che il resto si regolarà come uedremo esserci mostrato dalla occasione. Intanto Vostra Signoria assicurerà coteste Maestà, et i Senatori insieme, che Sua Beatitudine hauerà sempre il medesimo desiderio dell'auanzamento et grandezza loro, et dell'amplificatione del Regno. Scriuono altri, che pensauano di mandare quà personaggio, che se uerrà, sarà ueduto uolentieri, et se lo tenessero d'ordinario, non potriano dolersi, che si radicassero mai opinioni contrarie à meriti loro...

Di Roma li 23. Decembre 1595.

XLII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c. fol. 8—10.

Delli 12. di Gennaro 1596. Cifra.

Geremia hà fatto impallare Rozuano, et perche il Prencipe di Transiluania l'hà tenuto in molta riputatione, hauendolo collocato per Palatino di Moldauia, et honorato con carichi nelle guerre, et ultimamente dechiarato Generale nella impresa della sopradetta prouintia, si deue probabilmente dubitare, che si sentirà offeso, se non della morte, almeno del genere di essa morte, per la quale è stato dechiarato infame, et traditore, et dobbiamo grandemente dolerci, che il Cancelliere con tanta licentia sia andato per il passato, et uadi di presente preuenendo con essecutioni cosi turbolenti li ordeni di Sua Maetà, et del Senato; Et se bene egli professa, che le dette essecutioni eschino da Geremia, nondimeno ciascheduno attribuisce ad'esso Cancelliere la colpa: et quello, che peggio è, che il modo osseruato dal Cancelliere, et li concetti suoi sono accommodati alla popularità di questo Regno, et grati alli Turchi, et Tartari; et però più tosto le accrescono, che diminuischino il credito, et dentro, et fuori di casa, ne si può applicare l'animo ad'humiliarlo; perche essendo esso in confidenza con li sopradetti Potentati, et Sua Maestà, et Regno in diffidenza con li Prencipi uicini, per essere stati da loro infammati, di modo che come qua dicono non resta altro per fornire di dechiararli Turchi,

et Tartari, che porli un Turbante in testa; ogni contraditione che si facesse al Cancelliere lo farebbe traboccare in risolutioni pernitiose, et forsi per mezzo di essa contraditione apparirebbe la sua autorità, et licenza maggiore. non sapendosi seruire de l'una, senza l'altra. So' qual sia stato sempre il senso di Nostro Signore, et di Vostra Signoria Illustrissima, cioè di non precludere la speranza al Cancelliere di poter riconciliarsi, ò per dir meglio, acquistare la gratia delli Prencipi Austriaci; et sò ancora che mentre hanno inherito li sopradetti Prencipi à questo modo di procedere si è ritenuto il Cancelliere in officio; hora li Austriaci, et Transiluani professano inimicitia alla scoperta seco, per il che egli, et cerca di fare la causa sua commune con il Re, et Regno, nel che forsi non auertendo concorrono li Ministri di Corte Cesarea, et quei del Transiluano, accusando il Re, et Regno insieme con esso Cancelliere, et si fortifica con l'intelligenza del Turco, et Tartaro, et questo è l'aborto, ch'è nato da quel ardente, et antico desiderio, che li detti Ministri Imperiali hanno sempre dimostrato di hauere, che Nostro Signore insieme con'essi confessi, che il Re, et Regno non uagliono, ne possono, ne uogliono...

Geremia non può sopportare la insolentia del presidio Polacco, et più tosto eleggerebbe di rinonciare il Principato, che di allimentare il detto presidio, però sarà facil cosa, che il Transiluano trà poche settimane sicuramente s'inpadronischi di detta prouintia; cosi hauesse hauuto l'Altezza Sua un poco di patienza, et prestato maggior fede à me, che à coloro, che l'adulano. Detto Geremia non hà per ancora hauuto il stendardo dal Turco, ne il Chiaus destinato quà è per mouersi se non intende, come siano stati riceuuti, et espediti gli Ambasciatori del Tartaro.

Hieri partì di quà un'Secretario inuiato alla porta per esplorare li andamenti di detta porta, con il resto della commissione, che altre uolte hò accenato à Vostra Signoria Illustrissima. Io hò fatto quanto hò potuto, acciò si differisca la sopradetta missione, in sin che si ascoltasse il personaggio, che manderà Sua Santità ma non hò potuto ottenere l'intento, perche l'Arciuescouo protesta etc., et dice, che mai doppo, che questo Regno hà confederatione col Turco si è tardato tanto, come di presente à rinouarla, et che però deue bastare alli Prencipi Christiani, et à Sua Santità; che si sia suspesa per spatio di due anni; ma io spero, che non si tosto la rinouarà etc.

XLIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 57 c. fol. 7—8.

Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

... Hor uenendo al fatto di Moldauia, Vostra Signoria hauerà inteso che à Stefano Rozuano è accaduto quel che noi indouinassimo quando si udì quà il suo pensiero se ben'egli et altri scriueuano che li fautori di Hieremia l'hauriano abbandonato tosto ch'esso con ogni poche forze s'auicinasse là, la qual noi ci accorgeuamo essere radice di quelle temerarie speranze, con le quali chi è cacciato di stato inganna ordinariamente se stesso, ò cerca d'ingannare

gli altri, però sollecitassimo con molta istanza che Monsignor di Ceruia dissuadesse il Prencipe d'auenturare la riputatione, et le genti sue con si debile fondamento; ma contra quello ch'era ordinato nella uolontà del beneplacito di Dio, che così prometteua per suoi imperscrutabili misterij, non giouò essortatione alcuna d'autorità o di consiglio buono, ne hora si può più rimediare à quel ch'é fatto, ma bisogna ouiare quanto è possibile che non segua peggio, però oltre quello che si fa con lettere, si spedisce dimani il Vescouo di Caserta, che per cotesta corte passerà in Polonia con poca comitiua, et con quella diligenza che l'età, et la stagione comporta; per altra strada partirà anco subito il Conte Angosciola uerso Transiluania, che porterà à quel Prencipe lo stocco benedetto et ui aggiungerà gli offitij necessarii: Sua Santità ui haueria anco spedito un Legato, come disegna di far poco da poco, se costì le cose si fossero uedute un poco meglio disposte, tanto à gli apparecchi della guerra, quanto alla unione in modo che non si auenturasse senza proposito et senza frutto l'autorità d'un Cardinale, parendo in somma, che (sia pur grande quanto si uoglia la colpa d'altri) si sia mancato da cotesta parte in mille modi che non si replicano, perchè hormai deuono essere impressi nell'animo et nella memoria di Vostra Signoria, né piccola impressione hauerà fatta la lettera scritta dalla Regina à sua Madre che le inuiai con le precedenti, la quale douerebbe ben far arrossire i satrapi, che sedono al gouerno della barca, poichè si rimproueranno loro da una Donna uscita dal ceppo Austriaco le negligenze loro inescusabili et perniciose, le quali non ponno coprirsi sotto'l mantello degli altrui difetti. ...

Di Roma li XIII, di Gennaro 1596.

XLIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 92 a. fol. 10.

Delle cose di Moldauia si son riceuute altre lettere, dalle quali s'intende che nell'incontro fatto tra Moldaui et Polacchi non sian morti tante genti come si scriueua, ma ben che i Polacchi habbin hauuto l'auuantaggio con hauer preso quel Vaiuoda che teneua la parte et l'obedienza dal Transiluano; ma però che non ci fossero altre genti del Prencipe, ma solo quelle del paese, et guidate dal sudetto Vaiuoda: scriuano ben che'l Prencipe hauuto ch'hebbe l'auuiso del seguito con i Polacchi faccesse alcune dimostrationi di far pigliar l'armi per soccorrer à quelle parti, ma che finalmente consegliato et rauoltosi meglio alli 27. del passato si rissoluesse di uenirsene per le poste à trouar l'Imperatore, come si dice che di già possi hauer fatto hauendo lasciato la Prencipessa Consorte et due altri principalissimi al gouerno della Prouincia, et preso seco sei ò sette più principali cauallieri del suo Stato, et alcuni dicono che ui possa essere anco Monsignore di Ceruia et il Padre Alfonso Careglio, et con questa occasione si dice che il Prencipe sia per trattare della difficoltà che uerte con i Poloni et del modo et termini da tenere nella guerra per l'anno à uenire.

Questi Serenissimi han di già espedito un suo gentil'huomo per inuitarlo à passar di quà nel ritorno, et si spera che uerrà: ci è però certo auuiso che

l'Arciduca Mattias non lo uorrebe riceuer in Palazzo in Vienna, mà in habitatione fuori del Castello, che potrebbe esser termine con occasione di disgusto, ma la Maestà dell'Imperatore potrà commandare quello che più conuerrà.

Il uiaggio che haueua deliberato di tener il Prencipe è di Albagiulia per Cassouia, Morauia a Praga.

Son alcuni che dubitano di una scorreria di Tartari uerso Temisuar la quale sarrebbe tanto più pericolosa et dannosa quanto sarebbe improuisa et in absenza del Prencipe.

XLV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 70 b, e, f, fol. 27.

Molto Illustre et Reuerendissimo Monsignore.

L'altro giorno mi capitò la gratissima di Vostra Signoria Reuerendissima de 5, con l'auuiso delli Tartari che doueuano passare à Themisuar secondo era stato scritto costà dal Palatino di Moldauia, et non hò possuto accusargliene prima, perche non me se n'é offerta l'occasione se non adesso. Et ritrouandomi anco qui con la solita indispositione di catarro sentirò piacere ch'ella continui con ogn'altro auuiso, ch'ella hauerà. Di quà non posso dirle altro se non che la gente, che se ne andò come l'auuisai, mi uien scritto esser cominciata ad'arriuare ne' i stati de Signori Venetiani, et che se ne passaua auanti allegramente, et frà due ò tre giorni penso anco di licentiare la caualleria. Di Cassouia hebbi lettere di Monsignore di Ceruia, che m'auuisaua l'arriuo in quella città del Serenissimo di Transiluania et che se ne passauano alla Corte dell'Imperatore di doue non hò anco noua di quello sia per trattarsi, che seguendo non mancherò di fargliene parte offerendomi in tanto à Vostra Signoria Reuerendissima con tutto l'animo, et le bacio le mani. Di Vienna à 19 di Gennaro 1596.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Seruitore humilissimo
Giovanni Francesco Aldobrandini m. p.

[A tergo]. Vienna 19 Genaro 1596. Dall'Illustrissimo Signore Gio: Francesco Aldobrandino Al molto Illustre et Reuerendissimo Signore Monsignore.

Il Vescouo di San Seuero Nuntio Apostolico in Polonia.

Cracouia.

XLVI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 57 b. fol. 3 v.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini a Monsignor di Porzia.

. . . . Costì si sarà poi intesa più distintamente la battaglia seguita in Moldauia, la quale se ben'è lagrimeuole per lo sangue sparso de Christiani,

che si poteua uendere à Turchi ben caro; potria però dar anco occasione di qualche bene, et hauer impedito per hora disordini maggiori, come sono ammirando l'opere della potente mano di Dio...
Di Roma li 20. Gennaro 1596.

XLVII

Arch. Vat. Particolari. Vol. 4. fol. 109.

Molto Illustre et Reuerendissimo Signore.

Riceuei Lunedi passato l'altra lettera di Vostra Signoria Reuerendissima con ch'ella mi auuisa il seguito di Stefano Rozuan ch'e stato fatto morir et queste nouità per le conseguenze che ponno portare seco, può credere che non mi siano se non di dispiacere, et prego Dio che ci metti la sua santa mano. Di Roma intendo ch'era pronto per partire per cotesta uolta Monsignore il Vescouo di Caserta, et che douea fare la strada di Praga, doue à quest'hora dourà esser giunto il Principe di Transiluania che sono alcuni giorni, che passò à Cassouia per Morauia, piaccia à Sua Diuina Maestà che facci risoluere qualche bene per salute della cristianità, et unione di cotesti Principe, che parmi ce ne sia di bisogno, et ella trà tanto non resterà d'auuisarmi qualch'altra cosa. Io da alcuni giorni in qua mi sento assai commodamente et spero di hauere e prosperare tuttauia meglio, che così desidero per esser buono à qualche cosa: ch'è quanto per hora posso dirle, et le bacio le mani.
Di Vienna à 22 di Gennaro 1596.
Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

seruitore affetionatissimo
Gio. Francesco Aldobrandini m. p.

[A tergo]. Vienna 27 (sic) di Gennaro 96.
Dall'Illustrissimo Signor Gio: Francesco Aldobrandini Al molto Illustre et Reuerendissimo Signore Monsignor il Vescouo di San Seuero Nuntio di Nostro Signore in Polonia.

Craccouia

XLVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 91 c. fol. 110—111.

....Quem admodum à Regia Maiestate anno praeterito factum est dum eorum commissarios integro anno solicitus expectaret in nulla pacta cum caeteris uicinis se ingerendo, imo Tartaros prohibendo, quod uidere licuit cum prouidentia Dei ditiones Christianae sint tutatae, cum in Valachias animo hostiii ingrederetur, ubi Deo auxiliante et fortuna suffragante sic Barbaros repressit, ut

quod cum Sinam Bassa uires coniungere dominiaque Christianorum inuadere, distrahere exterminareque in animo statuerant hoc cum non uulgari accessione honoris amplitudinis gentis nostrae cum detrimento uero suo suorumque strage rursum recedere rebus infectis coacti sunt.

Ad quamquidem actionem àpprime necesse est ut D. D. internuntij fratres D. V. cum caeteris statibus Regni comunicent concordesque sint, finem uero eis rebus, et securitati Reipublicae nostrae, quo uidebitur esse commodior, finaliter statuant, cum enim iminentia fratrum, et uicinorum pericula non patiantur commode facturis sunt si consultationum suarum exitum ijsdem internuntijs detulerint ad plenam decisionem una cum Dominis Senatoribus faciendam, nam id nunc cogitare opportet Turcarum, et Tartarorum copias in litoribus Danubij in hibernis dispositas esse, quas ipso in istanti post uernale tempus sperandum est ad arma redire uele, atque desiderare, cum desiderio id solum tempus acidissime imanissimum hostem.

Proinde id sedulo cogitandum est atque praecidendum omnino, quod si tantum deliberationes protrahentur, et nihil fixi statuetur facili negotio, et in suspicionem aliquam utriusque partis et in pericula formidanda coniiciemur.

Hinc conuersi in alteram partem si nimirum hi tractatus cum Christianitate non cesserint adhoc iam deueniendum merito erit, ut cum uicinis dominiorum, et dictionum paganorum praesertim uero cum Imperatore Turcarum atquem Maiestas Regia iam premisit remota omni mora atque procrastinatione diutiori pacta renuouemus pacemque cum ipsis stabiliemus: sed ut illud potius tentemus quod cum commodo Reipublicae Christianae gloriaque sempiterna fieri possit summa cum diligentia praemeditandum atque ineundum est. De Prouintia Valachiae ad quam et ius antiquum imo antiquissimum habet Respublica adquam et ipse Deus Optimus Maximus nunc patefecit iter, et in qua Palatinus et subditus et iam iuratus huic Regno est, quod exercitus Maiestatis Regiae ibidem sustinet, non est praetereunda disseptatio ad eandem stabiliendam firmiterque retinendam, ex qua nuper ii, qui contra ius Reipublicae mala fide iniustoque titulo in eam irruerant uiriliter per gratiam Dei sunt abacti ipseque Rosuanus hoc idem uita propria persoluit.

Hanc itaque commodissimam prouintiam si loco unius membri Reipublicae penes Regnum detinere aut eam iuxta ueterem consuetudinem conseruare debeamus, et quamquam Palatinus Valachiae in praesenti subiecione Maiestati Regiae detulerit id unice adque sedulo efflagitans à Maiestate Regia ut in numerum recipiatur subiectorum illud tamen iudicio omnium statuum utriusque gentis, ad Comitia protrahendum duxit. Et ut illa ad decisionem uniuersalem ordinum illaesa integraque uti in se continetur permaneat, neue interea ad caeteris lacessetur maiorem partem exercitus ad confinia Regni Maiestas Regia collocandam uoluit, et quidem in estiuum tempus augeri necesse erit, non ut contra quempiam bellum suscipere timere debeamus sed dum hostis de nostro apparatu bellico certior erit, tanto facilius occasio dabitur ad bonas conditiones, quo fiet ut aliquid pro commodo et emolumento publicae rei extorqueri possit, et quidem hoc manifestum est leuiter eandem amicitiam nostram habituram nisi praecognouerit nostram diligentiam, adque uires, fieretque ut denuo uelle possit illam prouintiam Turcis in col-

loniam dare, cum prius arma deposuerimus, quam quicquam in alterutram partem determinatum fieret, quod etiam Regia Maiestas deliberationi iuditioque D. V. submittit, quandoquidem cum Tartaro uicino inquieto, famelico, et bellicoso non alio modo pax et securitas susteneri potest, cum qua ille et si non ultro ad Regiam Maiestatem miserit, nihilominus tamen donaria consueta repetit adque urget, quod Regia Maiestas, et Comitia refere duxit. Interim uero Nuntium premisit uolens cum aliqua spe amicitiae renouandae conseruandaeque retinere.

Illud quoque examinandum merito iure succedit, quod incolas Regni affecit non uulgariter, nimirum illa tumultuaria licentia Cozzacorum quae primo in Regni uisceribus, non autem in magno Ducatu Lituaniae magnis, et intolerabilibus damnis, iniurijs, et oppressionibus incolas afficit et agrauat, cupiens eadem Maiestas reprimerat ablegauerat illinc comissarios ea certa parte exercitus ad faciliorem animaduersionem executionemque faciendam: Verum cum ipsi ex Podolia Chiouiam illasque in partes recederent tunc temporis relatum erat de altero imminenti malo periculoque in Valacchia. Quo circa in milites rursus in Valachiam succedere ibique permanere cogebantur. Interim hi licentiosi homines ex Regno in Lituaniam irruerunt seccessionem ne fecere, ubi Regia Maiestas ad reprimendos eorum nefarios conatus uix aliud in promptu auxilium dare potuit praeter litteras uniuersales, ut ijsdem excitati incolae et adherentes, et uicini ex amore patriae suae in eius modi homines extrema insania, et rabia laborantes una cum exercituum Magni Ducatus Lituaniae Capitano generali arma capere, illorumque effrenatae licentiae obuiam ire...

XLIX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c. fol. 23—24.

Di Cracouia. Da Monsignore di San Seuero Nuntio al Ré di Polonia. 2. Febraro 1596. Dicifrato 29 detto.

Cifra.

...Quanto al titolo del Serenissimo di Transiluano dice il Vicecancellicre che insin al tempo di Stefano si usò il titolo di Magnifico, ma che dopo egli diede principio à scriuere Illustre al fratello, titolo che si dà alli Prencipi di Allemagna, et à quei d'Italia, eccettuando però il Duca di Bauiera, et il Serenissimo di Toscana, et il sopradetto Vicecancelire pretende che non si debba [mutare] lo stile antico senza participatione del consiglio. Et se bene Sua Maestà conosce, che ciò egli dice per sordido interesse, nondimeno giudica esser di maggior sua autorità, et cautela di sospendere à dargli dell'Illustrissimo insin tanto che si ueda, che modo di procedere terrà quell'Altezza con la Maestà Sua, et con il Regno: quale però uiene assai assicurato dalla lettera della Principessa di Transiluania scritta alla Maestà della Regina, nella quale dice, credo che nè mio marito, nè li sudditi suoi moueranno guerra al Regno di Polonia per conto di Moldauia, pur che le cose non procedano più oltre.

Postscritta li 3. di Febraro 1596.

Il Cancelliere scriue che Geremia gli hà fatto sapere, come il Turcho lo ricerca per aiuto, et che egli lo hà consigliato, che risponda, che esso si ritroua con graui inimicitie, et con la Prouintia desolata di gente, et di uetouaglie, et che però l'habbi per escusato; auisa similmente detto Geremia, che li esploratori, che egli tiene in Constantinopoli lo certificano, che si fanno grandissime prouisioni, et che la intentione della porta è che li Tartari, che passorno già il Danubio, assaltino per la uia di Temisuar la Transiluania, et l'essercito Turchesco la Valachia: et che da quello che da ogni parte s'intende, il Turcho preso nuouo ardire per le cose seguite in Moldauia, essendosi assicurato, che tra Polacchi, et li altri Prencipi christiani non è non solo lega, mà ne pure intelligenza. Sogiunge il sopradetto Palatino che li Popoli di Transiluania uiueuano con molto timore per li sudetti preparamenti, ma di questo Vostra Signoria Illustrissima ne hauerà uera informatione da Monsignore Visconte...

L

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 57 m., fol. 29 v.

Il Cardinale Pietro Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

Molto Illustre etc.

All'accidente occorso della rotta, et prigionia di Stefano Vaiuoda, qual Vostra Signoria tocca nella sua di XVI del passato, s'è aggionta la morte del medesimo con molto uituperio, secondo gl'auuisi hauuti di là ultimamente per il che questa causa par che si uada tuttauia intricando, et difficultando assai piu di quello, che sarebbe di bisogno per condurla à buon fine conforme al desiderio di tutti i buoni. Vostra Signoria per sua prudenza può imaginarsi quanto Nostro Signore s'affligga di questi mali incontri, che quasi troncano affatto il filo della negotiatione, et leuano ogni speranza di buon successo, poiche si uede la mala inclinatione di quei, ch'hanno principiato questo ballo, il quale, se Dio non c'aiuta, sarà funesto, non pur à quelle parti, mà à tutta la Cristianità. Stiamo con desiderio d'intendere, che il Serenissimo Principe di Transiluania habbi preso qualche buon'appuntamento con la Maestà Cesarea per la difesa commune, già che ue n'è gran necessità, trouandosi le cose sconcertate nella maniera, che sono...

Di Roma li 3 di Febraro 1596.

LI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c., fol. 48.

Di Cracouia. Da Monsignore Vescovo di San Seuero Nuntio al Rè di Polonia 10 Febraro 1596. Decifrato ultimo detto.

Sono giunte in questo punto lettere del Palatino di Moldauia, et del Capitano de Camegnaz, nelle quali danno auiso, ch'era arriuato in quella Prouincia

un Chiaus del Turco già hebreo, et di natione Pollacca con ordine di transferirsi à Sua Maestà Regia, et esporle, che il Gran Signore desideraua di rinouare l'amicitia con questo Regno, et che in euento che ritrouasse, come esso speraua, la medema dispositione in Sua Maestà et nelli Ordini, sarebbe uenuto un Agà, il quale haueua già, se bene contra l'instituto dei suoi Maggiori, spedito con solenne ambasciata, et con buone conditioni per il Regno, et con lo stendardo à Gieremia, et confirmatione nel suo Principato, mà che quando Sua Maestà et Regno non si fossero dechiarati per tutto Pasqua, non sarebbe detto Agà uenuto altrimenti, et perche nelle lettere, doue danno questo auiso, dicono esser mandato il Chiaus al Rè, et al Cancellier del Regno, pare, che Sua Maestà non stà sodisfatta uedendo, che uiene trattata del pari con esso Cancellaro in questo mentre il Turco hà ordinato, che si diuidano li Tartari, parte di là dal Danubio, è parte à Bialgrod, et Ociococof à confini della Tartaria in sito uicino à questo Regno, et cosi uà à camino di tener in gelosia il Transiluano, et il Pollacco, se la sopradetta ambasciata non è ordita, come io dubito, et come da essa si comprende in questo Regno, res est adhuc integra, poi che il Turco non hà posti in esecutione, nè accettati gli impiastri del Cancellaro et potrebb'essere, che non deteriorasse, mà facilitasse l'esito buono delli Comitij tanto più se potessimo persuadere questi Signori che non assisti il Chiaus alli detti Comitij, mà perche non mi son potuto abboccare con Sua Maestà, nè con li Senatori, et tutto questo, che di sopra hò detto, mi è stato in questo punto communicato dal Vice Cancelliero di Polonia, mi rimetto di parlarne più fundatamente con le seguenti, sogiungerò nondimeno, che detto Vice Cancellaro pensa, che l'huomo destinato di quà à quella porta suspenderà il suo uiaggio, in sin che da Sua Maestà habbia altro auiso, scriue il sopradetto Palatino, che il Transiluano haueua, ò mandati, ò promessi danari alli Cosacchi.

[A tergo] Di Cracouia. Da Monsignore Vescono di San Seuero Nuntio al Re di Polonia. X Febraro 1596. Decifrato ultimo detto.

LII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c., fol. 62.

...Sua Maestà desidera, che Nostro Signore sappia come Geremia non ha riceuuto per ancora stendardo dal Turco: È ben uero, che'l Tartaro ne diede uno, del quale non si è tenuto conto: et questo m'ha detto la Maestà Sua perche scriue il Secretario Maggiore, che Sua Santità presuppone, che di già il Turco l'habbia mandato, et che mostra di sentirne dolore.

Il Signore Stefano Battori si è maritato con una sorella dell'Economo di Mariemburgo di casa Kostka primario in Prussia, etc.

Di Cracouia li 23 Febraro 1596.

[A tergo] Polonia 23 Febraro.

LIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c., fol. 66—68.

Cifra delli XXIIj di Febraro 1596.

Il Chiaus essendosi rincontrato in Moldauia con l'huomo espedito di quà alla Porta, se ne ritornò adietro seco, ò perche giudicaua come huomo sagace essere di maggior dignità del suo Prencipe di esser preuenuto, che di preuenire: ò perche dal Cancelliere, al quale forsi era esso Chiaus principalmente destinato per euitare la inuidia populare, et indignatione di questa Maestà sia stato essortato pigliare simil risolutione...

LIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 57 c., fol. 39.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

D'Ungheria si è scritto che'l Signor Stefano Battore fosse entrato in Moldauia armato, con disegno di entrare per quella parte nella Transiluania, ma io non lo credo, poichè di Prussia si scrisse con le ultime ch'egli celebraua quiui nozze con una figliuola dell'Economo di Mariemburgh, ricca et nobile; pure il tempo ce ne chiarirà. Nè altro le aggiungo se non che me le raccommando.
Di Roma li 23 di Marzo 1596.

LV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 70 b. c. f., fol. 11 v.—12.

Dominus Palui ex Uyuar Serenissimo Archiduci Matthiae scribit, quinta Aprilis Anno 1596.
...Hassan Bassa Mehmedis Bassae filius, qui modo est Beglerbega in Graecia, contra Transiluanum exercitum ducet, et bonam partem Tartarorum secum feret...
Ex Alba Julia 29 Martij.
Ex hoc loco bona et mala noua scribere possum, nimirum quod Turcae Tartari et Poloni ex Moldauia in Valachiam properent. Deus iuuet ut ipsis resistere possemus.
E contra nostri ex Lipa excurrerunt, et 400 Turcarum aggressi sunt, quos partem prostrarunt, partim captiuos duxerunt, ita ut undecim uix euaserint. Similiter Heyduki ex Lugos exiuere et duo Oppida Turcarum ceperunt; nec non ciuitatem Tschanad ac dimidiam partem arcis incendio conflagrarunt. Deus ulterius adiuuet.

LVI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 18 g., fol. 374—375.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nuntio in Polonia.

...È qui il Padre Cariglio, che intorno alla Moldauia assicura di nuouo che'l Prencipe non muouerà cosa alcuna, nè sarà chi non la ceda uolentieri à Polacchi con la commodità de maggiori acquisti, purche uogliano ualersi dell'occasione d'accrescere gli stati loro à spese d'altri. Ci turba grandemente l'udire rincontri, che in quella Prouincia si truoui armato il Signor Stefano Battore perche sarà difficile far discredere, che non u'habbia la mano il Gran Cancelliere il quale se si fosse risoluto di mandare huomo suo in Transiluania haueria forse potuto sgombrare queste nebbie di sospetto, ma saria stato anco pericolo di non accrescerle se non si fossero ueduti segni più che chiari di retta intentione poi che già uediamo fiorir costì una disciplina di dire, et di scriuere spesso il contrario di quello che si sente, et di quel che si opera, cosi leua la fede scambieuole, nè si crede la uerità quando si dice. Non dico altro con queste se non che me le raccomando.

Di Roma li 6 d'Aprile 1596.

LVII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 57 b., fol. 12 v.—13.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini a Monsignor di Porzia.

Fù mera fauola quella che si sparse dell'ingresso del Signor Stefano Battore in Moldauia, et già noi habbiamo auisi suoi di Prussia, oue staua occupato in pensieri di nozze, et l'Illustrissimo Signor Cardinale inclinaua à uenir à Roma se bene dimandaua cose difficili ad adempirsi dal canto nostro mà si farà ogni sforzo, poichè per quella uia si può mettere in quiete l'animo del Prencipe di Transiluania...

Di Roma li XI d'Aprile 1596.

LVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 57 c., fol. 46 v.—48.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

Il Corriere che spedimo uerso Polonia, lascierà questo dispaccio a Vienna, oue porta anco ricapiti per girare 40 m. scudi in Transiluania, dopo li quali se ne prouederanno altri 20 m., il resto dipenderà dall'esito della lega Polonica, nella quale nostro Signore è risoluto di mettere ogni suo spirito....

Già saranno chiariti costì, che fu falsissima la fama dell'ingresso del Signor Stefano Battore in Moldauia, perchè noi habbiamo auisi certi contrarij di Prussia, oue il Signor Cardinale si disponeua d'obedire à commandamenti di Nostro Signore, et di uenirsene à Roma, ma dimandaua certi aiuti pecuniarij non piccioli, per farlo mentre li potesse cauare delle cose sue di Transiluania, li quali il Prencipe doueria rilasciare spontaneamente per non uiuere continuamente con simile sospetto, ma sarà bene che Cesare lo consigli con l'autorità sua à farlo. Non posso dir altro à Vostra Signoria con le presenti, trouandomi occupatissimo. Mi raccommando etc.

Di Roma il Giouedi Santo 1596.

LIX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 91 d. fol. 132.

Varsauia. A l'Illustrissimo Signore Cardinale San Giorgio, li 18 di Aprile 1596.

È gionto in Moldauia di ritorno da Constantinopoli l'huomo che di quà fu spedito alla porta, et scriue alla Maestà Sua, che uengono seco due Chiausi con offerte grandissime, et che il Turco è debole, et che uscirà con poca gente, et quella non essercitata. Sua Maestà hà dato ordine che li Chiausi si fermino insino ad altro suo ordine, etc.

LX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c. fol. 129 v—130.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo.

...Dopo fù admesso lo Ambasciatore del Moldauo, et datogli speranza d'agiuto quando Sua Maestà hauerà risposta di quella lettera, che scrisse già alcune settimane sono alli Senatori, della quale inuiai similmente copia. Et oltre al sopradetto rispetto alcuni Senatori propongono, che è caso defferente quello di Aron da quello di costui, che hora ricerca: perche, se gli somministrano aiuto, aiutano un ribello del Turco, et è rotta la confederatione, quale non sono in eterno per indursi à rompere se non collegati: Ma quanto alla Valacchia è riputato da loro particolare, che possa essere da essi abbracciato senza pericolo alcuno: poiche occupandola, non danno fomento à ribelle del Turco, ne la leuono di mano di esso Turco. Tuttauia uedo che Sua Maestà desidera d'impadronirsene, purche ottenga le contributioni dal Regno, con le quali possa essere ben forte di militia stipendiaria, et che tra lei, et il Transiluano non si uenga à qualche atto tragico, di modo che si uerificasse quel detto: Inter duos litigantes etc. causando che il Turco, et si rallegrasse della rottura loro, et s'impadronisse più facilmente di essa prouincia. Et in ciò dimostra

Sua Maestà la molta sua bontà, prudenza, et discretione. Hò dato parte hieri à Monsignore di Ceruia di ciò che passa...

Si è inteso per lettere di coloro, che stano alli confini, che erano comparse nel Danubio 160 Naui Turchesche, et che li Tartari erano mescolati con qualche numero di Gianizeri, et che il Chiaus destinato quà era stato necessitato à ritornare à dietro hauendo ritrouati serrati tutti li passi...

LXI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. II, Vol. 472. fol. 212.

Il Cardinale Pietro Alodbrandini al Patriarca Caetano Nunzio in Spagna.

Molto Illustre etc.

Del solecitar l'armata di Mare per Italia, et dar aiuto al Prencipe di Transiluania, il quale solo par che sia eletto da Dio per stare à fronte del Turco con le poche forze, che hà sentendosi tuttauia qualche felice progresso delle cose sue. Non starò à ripeter quel che gli hò scritto, sapendo, che da lei non mancherà di farne caldissimi officij, et procurarne l'effetto, si come anco di quello, che tocca all'Imperatore. Onde si come di giorno in giorno si aspetta il ritorno del nostro Corriero con qualche buona resolutione, così mi par fuori di proposito il replicar altro. Et però col fine prego Dio, che le conceda uera contentezza.

Di Roma li VII. di Giugno 1596.

LXII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 91 c. fol. 95 — 6.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone colendissimo.

All'Illustrissimo legato.

Li due chiausi, che uennero qua gia parecchi giorni sono stati finalmente spediti: et il terzo uenuto ultimamente è stato udito questa mattina. La somma de l'ambasciata delli primi si è ridotta in offerte ecc. Che per fare cosa grata à questa Maestà haueua il Gran Signore confirmato Geremia in Moldauia, et che però douesse la Maestà Sua ordinarli, che pagasse il solito tributo. Che haueua il Gransignore priuato Michele Vaiuoda di Valachia, et donata quella prouintia ad'un'altro, et che per ciò essortaua la Maestà Sua à commandare à Gieremia, che aiutasse il nominato da esso Turco, acciò potesse ottennere il possesso; che hà il Gran Signore determinato di uenire in persona all'assedio di Vienna, et che però questa Maestà inherendo alli uestigij de suoi maggiori tenga quell'amicitia, et corrispondenza seco, che già tennero detti suoi Antecessori con Solimano. Ma sopra ogn'altra cosa si sotrahe, che questi Chiausi hanno hauuta la mira à far rompere questo Regno co'l Transiluano.

La risposta, che hanno riportata è stata generale, fuor che intorno al particolare della buona uicinanza, et amicitia, essendosi sopra ciò risposto loro, che se il Gran Turco considerarà bene, uedrà, che dal canto suo non ha seruata la pace con questo Regno. Si sono lamentati anco della incursione delli Tartari, et hanno essortato il Turco ad'ordinare all'essercito suo, che si astenghi dall'ingresso in Moldauia, et che procuri, che il simile faccia quello de Tartari, poi che niuna cosa può più facilmente rompere la pace tra di loro, et porre l'uno, et l'altro in gelosia quanto la uicinanza dell'essercito di questo Regno al Turchesco, et Tartaresco. Con questa speditione si sono partiti li sopradetti due Chiausi. Il terzo per molta instanza, che gli sia stata fatta nell'atto dell'audienza non hà uoluta esporre l'ambasciata, ma è stato saldo in uoler prima, che siano lette le lettere presentate da esso. Onde è necessario farle prima tradurre, et poi di nuouo ascoltarlo. Ma contenghino ciò, che si uogliono, mi assicurano questi signori, che altro non cauerà da loro, se non che hauendo inteso la Maestà Sua ch'egli dissegnaua di transferirsi in persona alla guerra di Ungaria, non hanno potuto mandar à rinouare la pace, se prima non sanno il luoco, et il tempo, che douranno espedire il loro Ambasciatore. Et con questo ultimo Chiaus, qual hà portato il passaporto per l'Ambasciatore, destinaranno à quella Porta un'Internuntio, affine di esplorare lo stato delle cose.

Delli Tartari, et dell'essercito Turchesco non si sente niente; Et Gieremia, che hà cura di tenere auisata Sua Maestà, scriue, che li suoi esploratori le auisano, che non si uede, ne si ode motiui di qualità; Et questi signori si persuadono, che il Turco hauendo ueduto, che li suoi Chiausi sono stati trattenuti già tanto tempo, sarà entrato in qualche gelosia, et non haurà giudicato essere sicuro, che il Tartaro si ritroui fuori di casa, et esso occupato nella guerra, se prima non è sicuro, che questo Regno ui sia amico, perche quando non fusse sarebbe in potestà de Polachi d'andare senza pericolo à daneggiare li Dominij dell'uno, et dell'altro, et che però il transito di essi Tartari dependa dal ritorno delli Chiausi. Ma altri à quali è più sicuro prestare fede, mostrano d'hauere questo silentio delli Tartari per suspetto. Qua si lamentano grandemente, che siano di già quaranta giorni, che fornirono li Comitij, et che non siano auisati da Corte Cesarea, se la Deputatione piace à Cesare, et caso che la piaccia del luoco, et del tempo di essa deputatione. Hà nondimeno Sua Maestà scritto alli Deputati, che si trouino in Cracouia alli XXV. di Luglio nel qual tempo dice Sua Maestà, che se non si ritrouarano li Ambasciatori delli Prencipi Esterni se ne ritorneranno li Deputati mal sodisfatti à casa, et non sarà possibile ritaccare mai più il filo della negociatione...

Di Varsauia li XVI di Giugno 1596.

LXIII

Bibl. Casanatense, Mss. 1562, fol. 211 v.—214.

Il Cardinale Caetano al Vescovo di Cremona

In Cracouia alli XII di Luglio 1596.

...Il Malacrida uenne costi ber ordine di Monsignor di San Seuero senza

mia communione, prima, che Io giungessi. Hò ben ueduta la sua instruttione, e saputo, ch'egli non habbia trattato se non per il particolare della Moldauia, perche molte cose all'assente paiono necessarie, delle quali, chi è presente giudica molto meglio, e quello, che più conuiene...

Per honor, et Seruitio del Signor Prencipe di Transiluania Io sono per fare tutti quelli uffitij, che mi posso persuadere essere grati alla Santità di Nostro Signore, et alla Maestà dell'Imperatore, che l'amano, e stimano grandemente, acciò Sua Altezza sia trattata dal Re, e dalli Principali di questo Regno come Cognati di Sua Maestà, e come si conuiene ad un Prencipe della sua grandezza, et ualore, al quale è tanto obligato la Christianità tutta, quanto ogn'uno uede chiaramente... Aspetto d'intendere, ò che sia uerificata la nuoua della Rotta data al Turco dal Prencipe di Transiluania come Vossignoria mi scriue, e la prego à tenermi auuisato giornalmente...

LXIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c. fol. 163.

Sigismundus Tertius Dei gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lithuaniae etc. etc.

Significamus praesentibus hisce, quarum interest uniuersis, et singulis etsi proxime superiori tempore ex ditionibus Illustris Principis Transyluaniae affinis nostri charissimi Rozuanus quidam copijs eiusdem Illustris Principis instructus, in Prouinciam iuris nostri Valachiam hostiliter irrupisset, ita ut eam armis, et exercitu copias nostras, quas in Valachia tum habebamus inuasisset, ipse caesus fuerit , etsi iniuria ea insignis in nos profecta fuerit, cum tamen à Sacra Caesarea Majestate domino cognato, affine et uicino nostro charissimo appellati fuissemus ut tam alieno praesertim Christianitatis tempore concordiae potius atque amicitiae cum Illustri Transyluaniae Principe studeremus, pacateque potius per omnia nos gereremus quam par pari referre uellemus, libenter et authoritati Caesareae Maiestatis hoc dedimus et nostro etiam concordiae, et tranquillitatis tuendae studio, spondemus pro eo, promittimusque uerbo nostro Regio, dummodo idem ab altera parte obseruetur, praesteturque, nos neque ipsos, neque per quascunque submissas personas, quocunque etiam praetextu pacem, tranquillitatemue publicam turbaturos, ipsum Illustrem Transyluaniae Principem, homines, ditionesue ipsius infestaturos, aut à quoquam subditorum nostrorum, hominumue turbari, infestariue permissuros, sed per omnia pacate qiuete, et amice nos gesturos, uicinitatem necessitudinemque mutuam omni amore ac beneuolentia tutaturos conseruaturosque. Qua omnia rata firmataque futura uerbo nostro Regio bonaque fide promittimus, dolo fraudeque omni semotis Maioris fidei causa etc.

[a tergo]. Formula Serenissimi Regis Poloniae etc.

LXV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c. fol. 190.

Santissimo et Beatissimo Padre.

Di Cracouia l'ultimo di Agosto 1596.

Il Cancelliere scriue dal Campo con lettera delli 17. di questo che li suoi esploratori insieme con quelli di Hieremia, li faceuano sapere che il Tartaro disegnaua di passare in Moldauia per la uia di Theina come quello che era informato che l'essercito Polono si era ingrossato. Scriue ancora che si penetraua, che il Turco dissegnaua di far l'Impresa di Agria. Il tempo è molto auanti, la uia di Theina è longa, et la fortezza d'Agria è ben munita et non interuerrà sempre quello che auenne à la Piazza di Giauarino.

[A tergo] Estratto della Cifra di Cracouia del ultimo di Agosto 1596.

LXVI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, vol. 92 a. fol. 137 v.

Di Gratz alli 23 Settembre 1596.

... Auisano di Strigonia intendersi ch'appresso al Gran Turco si trouano Ebrain Bascia, suo Visier grande, il Cicala, Mahomet Bascià, et due altri Bascià Eunuchi, con l'Agà de Gianizzeri.

Che alli confini di Vallacchia si troui anche Hassan Bascià, il qual, si dice, che condurrà seco più di 100 m. persone, e ch'aspettasse il fratello del gran Tartaro il quale doueua condurre seco anch'egli più di 100 m. Tartari.

[A tergo]. Auuisi.

LXVII

Bibl. Casanatense, Mss. 1563, fol. 226—7.

Il Cardinale Caetano al Cardinale Cinzio Aldobrandini.

In Varsouia alli XXIIII. di Settembre 1596.

Questa mattina Sua Maestà m'hà detto, che per lettere del Cancelliere degli XI di questo uenutegli hier sera à posta, e per auisi di quello, che fù mandato à scusar col Turco, se non gli si spediua Ambasciadore per la rinouatione della pace, che di presente si troua nell'Esercito Turchesco, s'intende che i Turchi in grossissimo numero haueuano passato il Danubio, e pareua che piegassero alla volta di Temisuar, che è segno di uoler dar addosso al Principe di Transiluania. De Tartari contano i medesimi auisi, che gli Asiatici, et i Precopensi si erano uniti insieme al numero di Cento mila à Teina, che è à confin

del Porto Euxino, e questi ancora si tiene, che siano per passare, e se è uero scriue il Gran Cancelliero che sarà impossibile tentar d'opporglisi quando facciano irruttione dalla parte sua, che qualunque spero il minor numer preuaglia à molti, non è bene metteruisi hora con tanto disavantaggio...

LXVIII

Bibl. Casanatense, Mss. 1562, fol. 378.

Il Cardinale Caetano al Vescovo di Cremona.

In Varsouia alli V. d'Ottobre 1596.

Tardò il Turco per correr più forte, et il Tartaro, che l'aspettaua per non si mostrar più pigro spinse inanzi, costeggiando la Valachia Transalpina, lassando intatto questo Regno. Quello, che seguirà è noto à Dio, à noi debb'egli dar paura grande, perche se per disgratia si perde Agria già assediata, è serrato il passo al Prencipe di Transiluania per gl'aiuti d'Ungheria, e sarà aperta la porta alle scorrerie di questo Regno, il che non sò se basterà à migliorar le conditioni della Lega...

LXIX

Bibl. Casanatense, Mss. 1562, fol. 376.

Il Cardinale Caetano al Vescovo d'Amelia.

In Varsouia alli 5 d'Ottobre 1596.

...Del Turco, che è sotto Agria, e del Tartaro, che senza toccar questo Regno costeggia la Moldauia, e spinse uerso la Vallachia, già è certo il rumore, piaccia à Dio, che non si uerifichi il danno, che ci si minaccia...

LXX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 89 c. fol. 192.

Copia dell'Articolo di lettera del Signor Opizzone, Segretario della Cifra di Monsignore Nuntio Malaspina, di Varsauia, delli 19. d'Ottobre 1596.

....Intorno al negotio della lega, hormai quà habbiamo perso ogni speranza dopo la risposta del'Imperatore venuta ultimamente, dalla quale si comprende chiaramente, che con le solite speranze et dilationi uogliono ridurre la conclusione di tal negotio ad Kalendas Graecas, rispondendo Sua Maestà Cesarea che intorno à la Transactione Bedzinense tratterà con l'arciduca Massimiliano, et intorno à la Valachia col Principe di Transiluania. Che quanto alli altri punti pertinenti à se la Maestà Sua darà poi risposta. Di modo che siamo al sicut

crat, anzi in peggior stato di prima; Però si dogliono li Polachi di tal'modo di procedere, che hauendo scritto Monsignore di Cremona chiaramente, che l'Imperatore hauea rimesso tutto in Sua Santità et datole carta bianca, poi siano comparsi li Ambasciatori cesarei à la Dieta, senza autorità alcuna, et che prima le siano stati promessi 200 m. Talleri, et poi a la uenuta del legato ridotti in Fiorini. Però se Monsignore nostro uolesse render la pariglia à detto Monsignore di Cremona, che tanto esaggeraua l'ingresso del Cancelliere in Moldauia, ben'hauerebbe commodità con lettere et testimonii autentichi di poterlo fare: Ma invece di questo, più si compiace lodare il bene, et tacere il male, per fuggire ogni contentione et emulatione, professate da altri seco...

Di Varsauia li 19 di Ottobre 1596.

[A tergo] 19. 8-bre 96. Copia di lettera delli 19. di Ottobre 1596 di Varsauia Del Segretario della Cifra del Nuntio di Polonia.

LXXI

Bibl. Casanatense, Mss. 1563, fol. 268.

Il Cardinale Caetano all'Imperatore.

In Varsouia alli XIX d'Ottobre 1596.

...Per quello, che riguarda il particolare de Tartari, l'effetto seguito fin qui, haurà potuto mostrare alla Maestà Vostra Cesarea se io mi ui sia impiegato da senno.

Hauendo ordinato questo Ré à suoi Capitani, che il passo di questi confini sia guardato, e difeso come si fà, e si effettò conforme appunto al desiderio della Maestà Vostra, e per quel che tocca al particolare della Moldauia spero, che non saranno ritardati nè impediti i progressi della Maestà Vostra e del Principe di Transiluania, come da me ne sarà auisata appresso più particolarmente...

LXXII

Bibl. Casanatense, Mss. 1563, fol. 354 v.—5.

Il Cardinale Caetano al Vescouo di Porzia.

In Cracouia alli XIII di Nouembre 1596.

...L'ultime lettere, che io hò di Monsignor di Ceruia sono de XXVIII. del passato, nelle quali mi scriue, che era per partir di Cassouia il giorno appresso, e tornarsene in Transiluania, Iddio gli sia in lubrico baculus. Monsignor Regini, che hà corso questa mia fortuna fin qui, e con intera mia soddisfattione, hà giudicato, che gli conuenga tornar da Sua Altezza, dopò questi si fatti accidenti, et io me ne son contentato, come quello, che uorrei poter io stesso seruir all'Altezza sua, alla quale desidero, che Vossignoria baci le mani in mio nome. e m'aiuti à renderle qualche sorte di gratie per i molti, e segnalati fauori, che io hò riceuuto in questo Regno dalla Serenissima Regina sua figlia...

LXXIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c. fol. 218.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padrone mio colendissimo.

...Le cose di Valacchie sono paccate, et non ui è rimasto presidio Turchesco, ne Palatino dependente da esso Turco.

LXXIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 c. fol. 226.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore Padron mio colendissimo.

Si hebbero hiersera lettere di Moldauia dal huomo, che ritorna dal Turco, nelle quali non facendo esso mentione, che il Chiaus sia per uenir seco, si persuadono questi Signori che gli sia stato dato per sicurezza del camino, et non per altro effetto: tuttauia si è ordinato al Cancelliere, che quando sia altrimenti faccia trattenere l'uno et l'altro in detta prouintia di Moldauia: et che in tal caso il sopradetto huomo dia per lettere relatione del negociato...

Scriue Gieremia Palatino di Moldauia, che il Tartaro non erà per ancora tornato à casa, onde quà si dubita che non faccia qualche incursione in questo Regno, et che non tenti di passare per esso in Ungaria, et in Transiluania: il che gli sarebbe facile per essere l'essercito di questo Regno diuiso in uarie parti.

Il predetto huomo mandato al Turco, non essagera eccessiuamente le forze di quel Tiranno, come fà Geremia, ma riferisce li segni di allegrezza fatti in Belgrado dopo la uittoria ottenuta, mentre egli si trouò in quel luogo trattenuto dal figliolo di Sinam Bassà, quale non uolse ch'egli partisse, se prima non era certo del'esito della guerra, di cui li Turchi dubitauano grandemente, benchè facendo fine etc.

Di Varsouia li 19. di Xmbre 1596.

[A tergo]. Di Varsouia, 29 di X-bre 1596.

Monsignore Malaspina à Monsignore Illustrissimo Legato.

Copia di lettera di Monsignore Nuntio Malaspina à Monsignore Illustrissimo Legato di Varsouia, li 19.de Xbre 1596.

LXXV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 91 c. fol. 200.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore mio padron colendissimo.

al Illustrissimo Legato.

Ho communicato con questo Serenissimo Re la risposta data da Sua Maestà Cesarea sopra li quattro punti proposti da Vostra Signoria Illustrissima per mezzo di Monsignore Reuerendissimo di Cremona...

E quanto poi all'ultimo articolo della Moldauia, et Valachia, mi parue che Sua Maestà non restasse totalmente sodisfatta, et questi Signori mostrano contro ogni douere di diffidare che a Roma si fosse mai per uenire à dechiaratione alcuna, ogni uolta che detta dechiaratione douesse essere di poco gusto, et sodisfatione del Transiluano....

Di Varsauia li 26 Xmbre 96.

LXXVI

Bibl. Casanatense, Mss. 1563, fol. 457 v.—9 v.

Il Cardinale Caetano al Cardinale Cinzio Aldobrandini.

In Cracouia alli XXVIII di Decembre 1596.

Monsignor Nuntio Malaspina mi conferma di Varsouia con dupplicate lettere l'auiso, che io diedi à Vossignoria Illustrissima per l'ordinario passato, che l'huomo mandato dal Regno di Polonia al Turco era per tornarsene, hauendone auiso Sua Maestà per lettere di Gieremia Palatino di Moldauia, e per altre del medesimo huomo auisante, benche con qualche diuersità di relatione in altri particolari; presuppone il sudetto Monsignore, che il Palatino di Moldauia, oltre all'auiso del ritorno del prenominato Ambasciadore faccia sapere, che il Turco licentiandolo gl'habbia rinfacciato alcune cose, e particolarmente, che egli s'accorgeua dell'arte di questo Regno; con tener sospeso, e nutrir di speranze hora lui, et hora l'Imperadore per confermar poi le deliberationi con le conclusioni della guerra. Che in compagnia sua ueniua un Chiaus. Che il Turco fusse per isbernare in Alba Greca. Che il Persiano mandaua un Ambasciaria solennissima alla Porta. E che esso Turco haueua mandato di nuouo due Bassà al Camo de Tartari per esortarlo à tentar in Valacchia, che potrà eseguirlo facilmente, non essendo andato alle cose sue. Trattenendosi ancora à Trino conforme allo scritto altre uolte con amplificar le forze del Turco. Che da Constantinopoli fossero partiti alla volta d'Ongaria per supplimento dell'Esercito Dodici mila Giannizzeri. All' incontro poi al sudetto Ambasciadore del Regno, auisa del suo arriuo in Moldauia, mà non fa mentione della uenuta del sudetto Chiaus, e più presto estenua, che magnifichi le forze Turchesche, e riferisce, che in Belgrado si era fatta allegrezza per la vittoria ottenuta, dicendo d'essere stato trattenuto dal figliuolo di Sinam Bassa, finche uenisse nuoua dell' euento della guerra di quest'anno, mostrando, che li Turchi habbiano hauuto grandissimo timore...

LXXVII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 85 c. 1, fol. 68.

Exemplum literarum Ioannis Literati ad Dominum Georgium Palaticz ex Themisuario posteriore.

Agimus gratias Deo optimo maximo quam possumus maximas, uestram Generosam Dominationem huc ad nostram defensionem perduxisse. Redditae

sunt literae uestrae, quibus admoneor, ut rationem mei haberem: Verum iam ad summam rei, grauissimamque et laboriossissimam partem peruentum est, cincti undiquaque sumus a Tartaris, difficile est hinc elabi.

Attamen longaeuam tibi Deus optimus maximus tribuat uitam, quod nostrae salutis memores: uiuas longum pro incolumitate afflictissimae plebis Christianae. De Tartaris hoc habeo scribere, praecursores eorum adesse, miseram plebem crudeliter trucidare, liberos eorum et uxores, in seruitutem abripere, res eorum agere diripere. Princeps eorum Hamus nunc circa Horogzeg uersatur, sed ad proximam diem Dominicam procul dubio huc attinget. Quorum numerus mihi incertus est, nam et Turcae huius loci Tartarorum habitu plerique induti, una cum eis uelitant, sed coniectura feruntur ad triginta millia esse. Eo quidem animo aguntur ut Lippam inuadant expectantes Bassam duntaxat Temesuariensem ut in castra descendat cum exercitu Temesuariense. Narratur etiam eodem tempore et partes Logasienses uelle adoriri. Itaque Generosa Dominatio Vestra peruigilet, fortassis poteris miseram plebem Christianam ibi tueri ab eis, et defendere, si iam nobis superuenit haec calamitas. Hinc nullus eorum uersus Budam proficiscitur, sed ex Nandor Alba Chaffer Bassa Vezerius eo iturus est. Huc autem expectatur Cherrak Mehemet Bassa cum summa gratulatione. Vestra Generosa Dominatio animo ista reuoluat. Quod ad me attinet ego in posterum quoque officia mea polliceor donec uixero. Vestra item Dominatio fit mihi auxilio laboro pauperie. Certiorem me de caeteris quoque faciat. Bene ualete. Scripsi die Mercurij 1596.

Ego Joannes Literatus

Die Jouis aut Veneris procul dubio aderit ipse Hamus seu Princeps Tartarorum.

[A tergo] 1596. Exemplum literarum Ioannis Literati

LXXVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 109 b. c., fol. 18.

Di Praga li 6 di gennaro 1597.

. . . La Dieta di Transiluania si dice essersi finita bene, et che il Prencipe era andato à Corona per trouarsi col Vaiuoda di Vallacchia et trattare delle cose communi. Che li Siculi et Sassoni si erano obligati di andare tutti alla guerra col Prencipe.

LXXIX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 109 b. c., fol. 44.

Di Praga li XIII di Gennaro 1597.

Stà per partirsi ogn' hora il Signor Marino Raguseo per Transiluania et Vallacchia mandato da Sua Maestà come huomo molto prattico di tutti quei paesi nei quali egli hà grandi amicitie.

LXXX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 91 d., fol. 155.

Varsouia. All'Illustrissimo Legato li 18 *di Gennaro 1597.*

...Et quanto alla Moldauia, la quale il Signore Prencipe di Transiluania pretende, che appartenghi ad esso, et però potrebbe essere, che Sua Altezza tentasse di ricuperarla di nuouo, et che per tal causa nascessero discordie aperte tra questo Regno et l'Altezza Sua, sarebbe bene che mentre Vostra Signoria Illustrissima assiste quà, si cercasse di ouiare à simile inconueniente. Ne mezzo alcuno può ritrouarsi più à proposito, quanto che gouernarsi secondo li compatati tra questo Regno, et quello di Ongaria, quali uogliono, che nascendo differenza alcuna de confini ò di giurisditione si mandino Comissarij alli confini, acciò trattino amicabilmente, et si contentauano altre uolte questi Signori, che Monsignor Nuntio di Transiluania et io ui assistessimo come mediatori. Di questa maniera si potrebbe sperare di ritrouare qualche mezzo per suppire le male sodisfationi nate per conto di quella prouintia, et per uia indiretta si farebbe arbitro la Santità Sua. Il che altrimenti è molto difficile: perche li Heretici nelli Comitij se si farà la sopradetta instanza diranno quello che altre uolte dissero, cioè se il Papa non hà potuto indurre il Transiluano, che lo lascia esser giudice d'un Cardinale, perche noi uogliamo permettere, che sia giudice di cose, che ad esso non appartengono. Quando le sopradette differenze si aggiustassero nella detta forma, et quanto al Serenissimo Arciduca, et quanto al Transiluano, et che il Tartaro, et Turco si attacassero insieme non è dubbio alcuno, che etiam senza lega, il Turco ne haurebbe la peggiore. Ma io non hò già proposto le cose sopradette, quasi che mi raffreddi in desiderare, et promouere la unione, perche se bene l'ardente desiderio che hò hauuto per il passato mi hà apportato più tosto alienatione d'animo da chi hò cercato di seruire, et emulationi, et persecutioni, nondimeno io uorrei più tosto morire mentre hò speranza di essa unione, che uiuere quando la mi sarà leuata: et se la Santità di Nostro Signore et Vostra Signoria Illustrissima giudicaranno ispediente à suo tempo, ch'io mi transferischi da esso Tartaro, lo farò con ogni franchezza d'animo et condurrò meco una nobilissima compagnia di questi Signori Polacchi.

Il medemo Chamo hà fatto sapere à questa Maestà, che Michele Vaiuoda di Valacchia hà preso il stendardo dal Turco, et l'istesso hà confirmato l'Internuntio ch'è ritornato dal campo Turchesco, soggiungendo, che dimandando esso à un Signore principal Turco, come uoi mandate il stendardo à persona così uostro inimico? Egli gli rispose dittemi, quando un' cauallo si è sciolto, et uscito di stalla non se le mostra la biada per farlo ritornare, et ritornato ch'è non si lega egli? Hora cosi facciamo noi. Quà stano aspettando se si farà quel strepito del stendardo riceuuto da Michele, che si fece di quello che riceuete Gieremia.

Il Turco per assicurarsi di questo Regno, et per tenerlo lontano dall'amicitia de Tartari, si contenta se bene contro li antichi patti tra esso, et questo regno che li Polacchi facciano fortezze alle frontiere di essi Tartari tra Theina et

Bialogrod, et altri siti, et offerisce maggiori, et migliori conditioni, che non fece il suo Padre.

LXXXI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 91 c., fol. 174.

Stephanus Logofetus Dragusz Aulicus etc. etc. Significamus Dominationi Vestrae quod Sua Regia Maiestas iureiurando nobis promisit se nos in Moldauiam cum bono Palatino et magno exercitu missurum, et absque omni mora isthuc nos conferemus. Palatinus ipse bonus uir est, vobisque et Prouinciae istae eric addictus. Maiestas enim Regia et nos etiam ipsi vos ex potestate Polonarum liberare volumus. Nam Ieremias Palatinus cum Polonis superuenit, et Prouinciam istam Regi nostro ademit, vosque Polonis subiecit, ut illorum subditi essetis sicuti Rutheni sunt atque idem nostrae etiam Prouinciae facere volunt.. Sed vos nolite in id consentire, neque illos curate. Nam Maiestas Regia pollicetur se nos terramque nostram maxima gratia complexurum statim atque ver aderit. An nescitis quid Poloni Ruthenis fecerunt, quod nimirum subiugata Terra, et destructo Principatu illorum omnia illis ademerunt. Verum Maiestas Regia Ungariae promittit se nulla in re Dominum nostrum labefacturum, sed quemadmodum antiquitus liberi fuimus, et qualis antehac status fuit, ita etiam imposterum omnia sartatecta conservabuntur. Praeterea nullum tributum à Palatino et Prouincia nostra expetit, tantum hoc ut illi pareamus, et auxilio simus, promittit etiam se nos contra Polonos defensurum. Atque haec omnia solenni iuramento nobis pollicetur. Quam ob causam legite has litteras nostras cum quibus vobis visum fuerit, et cauete ne quid cum illis constituatis, ne imposterum dicatis quod haec ignoraueritis, et quod vos de ijs non praemonuerimus. Cum audiueritis nos cum Palatino et exercitu Prouinciae appropinquare, tum vos omnes ad nos conferte, ut expellamus Hieremiam Palatinum unà cum Polonis, ut nos Terram istam obtineanus, et Terra ipsa Regi Ungariae subsit. Quapropter uniuersi nobiscum uos coniungite. Qui enim nobiscum se non coniunxerit, is capitis poenam luet, ita enim Sua Regia Maiestas uult. Istud ergo scitote et secus non facite . Ante hac alteras etiam literas ad vos dedimus, ex quibus fortassis intellexistis, quid etiam cum Michaele Palatino agatur. His Dominationes Vestras bene ualere cupimus, secus autem ne faciatis. Datum Bariwae 28 Ianuarij anno 1597.

[A tergo] Exemplum litterarum quas Exules Moldauiae qui partes Rosuani secuti fuerant ex Transiluania ad Prouinciales suos scribunt.

LXXXII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 91 c., fol. 101.

Statim atque perueni in Valachiam inueni apud Palatinum Valachiae Chiausium Eliam hominem, prout nostri Poloni referunt, antea leuissimum, qui

nescio quo casu et prospera fortuna his temporibus non ita pridem id consecutus est, quod et Chiausij et interpraetis nomine censeatur. Is est Iudeus natione qui multas linguas calet; Polonicam uero optime, is cum litteris à Sinam Bassa recta ad Cancellarium nostrum proficiszebatur (!). Et quoniam apud Dominum Cancellarium nullus est qui litteras Turcicas legere et intelligere posset adduxit in eam sententiam Palatinum, ut litteras aperiret, quas in Polonicum Idioma conuersas Domino Cancellario transmittit; litterae haec plaenae sunt amoris beneuolentiae officii, in quibus id sciatur proxima aestate ipsummet Imperatorem Turcarum cum tota sua potentia in Ungariam iturum, Magnum autem Tartororum Chamum in Transyluaniam deputatum esse, cui ut Dominus Cancellarius faueat, seque illi cum suo toto exercitu adiungat et tanquam frater, et sincerus amicus contra communem hostem eum iuuet etc. Habuit praeterea is idem Chiausius litteras cum sigillo Imperatoris quibus praesidi Theinensi, Temboliensi, Silistriensi, similiter aduocatis, et officialibus omnibus mandat ut Oratorem Regis Poloniae statim atque limites Dominij illius attigerit, cum omni comitatu illius propter securiorem transitum de loco ad locum deducant omniaque tam pro illis, quam pro equis illorum necessaria suppeditent, ac eos ab omni iniuria, et incommodis sub poena capitis defendant, ac tutentur. Desiderarem equidem aliquem alium Chiausium in Comitatu habere, uidelicet uirum grauiorem, qui maiorem authoritatem in itinere haberet; Verum quia diu expectandus esset alter, et quia melius est eius modi hominem curiosum in Poloniam non admittere, ideo accipio eum pro Duce itineris. Existimo eam ob causam eum missum fuisse, ut intelligat in quo statu res Polonorum sint, et quae de Bello Turcico eorum deliberationes, et quantum ex coniecturis conijcere possum non libenter mecum proficiscitur, maluisset enim prius in Polonia esse. Vexillum Palatino Valachiae nondum missum est: uideo tamen illam certam spem in Turcarum Imperatore habere, nihilque aduersi suspicari mecum etiam mittit ad Portam Oratorem suum, quem per aliquot dies coactus sum expectare. Achmet Aga qui ut audio cum uexillo ad Palatinum mittitur statim ex Valachia ad Regiam Maiestatem se confert habens ab Imperatore ad Regiam Maiestatem litteras grauissimas. Ego etiam in nomine Dei cras me itineri dabo et quidem libentissime: et licet cum optima spe proficiscar nihilominus tamen summopere Illustrissimam Dominationem Vestram rogo ut si mihi aliquid praeter spem et opinionem acciderit meminerit mei seruitoris sui cui me et officia mea diligenter commendo. Datum Sosauiae 2 Februarii [1597].

Reuerendissimae Dominationis Vestrae benefactoris mei

Minimus Seruus
Andreas Remborosky

LXXXIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 109 b. c., fol. 188.

Di Praga li 24 di Febraro 1597.

...Si attende gagliardamente alla speditione del Serenissimo Principe di Transiluania di modo che ogn'altro negotio dorme, et presto se gli darà il Tosone, quale si credeua che egli douesse hauere questa mattina...

LXXXIV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 109 b. c., fol. 142—143 v.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...et questo modo è tanto palese, che in casa del Signor Principe di Transiluania si diceua publicamente con molto scandalo, che se Sua Altezza uoleua essere ben espedita conueniua che dasse largamente di maniera che il Signor Cancelliero del medesimo Principe hebbe à dire che se così doueua essere, uoleua egli ancora esser presentato dalla parte dell'Imperatore, se doueua fauorire li suoi negotij appresso al Principe, à cui esso Cancelliero narraua queste cose...

Monsignor Visconte mi mostrò il Breue che Nostro Signore gli diede di Nuntio straordinario appreso l'Imperatore et mi disse il fine che Vostra Signoria Illustrissima mi scriue adesso, che à me parue molto accertato, et è stato necessario perche il Signor Ronfo ci haueua fatto molta difficoltà, et ce la fece anche per quella sua natura, che è poco amica del gusto d'altri, et del fare, mà solo d'impedire che non si faccia...

Ancorche il desiderio di Sua Maestà et suoi Ministri di hauer'la Transiluania fosse sopramodo grande, tuttauia non l'hanno uoluto hauere adesso per fuggire il trauaglio di trouar la ricompensa et attendere ad accordare li duoi Serenissimi fratelli et da questa freddezza per non dir altro Vostra Signoria Reuerendissima faccia le illationi alle altre cose che si hanno da trattare.

Di Praga li II di Marzo 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo Seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo]. All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo. Il Signor Cardinale di San Giorgio, Roma.

LXXXV

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 109 b. c., fol. 171.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...Mi uien' detto da questi Signori che si rimandaranno ben' contenti li Ambasciatori del Valacco et Bulgari, li quali andaranno con promesse di genti, et altre cose necessarie, che se si complissero si potria sperare da quella banda molto bene con l'aiuto di Dio...

Di Praga li XVII di Marzo 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga 17 Marzo 1597. Il Vescouo di Cremona.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.
Il Signor Cardinale di San Giorgio, Roma.

LXXXVI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III. Vol. 89 d., fol. 31—33.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor padron mio colendissimo.

Non mi muouo à scriuere à Vostra Signoria Illustrissima per darle notitia dell'esito delli comitij, sapendo, che à questo haurà complito cumulatissimamente l'Illustrissimo Legato: ma mi spinge à tener proposito con Vostra Signoria Illustrissima del predetto esito cagione molto diuersa, che è l'interesse mio proprio, quale per hauer qualche relatione, et riflessione ad alcuni nuoui emergenti, et consequenze, che necessariamente è per tirar seco la dissolutione della Dieta, posso malageuolmente rappresentarlo à Vostra Signoria Illustrissima et implorare il suo patrocinio, se insieme non rappresento anco quella parte, che concerne il seruitio publico.

Dall'essersi dissoluti li Comitij ne segue, che non si è presa da questi ordini deliberatione alcuna intorno alla difensione di questo Regno, ò conseruatione di quello di Suetia. Onde il secondo corre rischio di perdersi questo inuerno; et il primo restando senza presidio, se non sarà esso esposto à pericolo, saranno altri esposti per causa sua: perchè restarà aperta la strada al Tartaro ò di passare per esso in Ungheria, ouero d'infestare la Transiluania seruendosi del passo della Moldauia. Ne hà dubbio, che se la concordia, che scriue il Palatino di Moldauia esser nata fra il Chamo, et il Turco, è uera, et sincera, et che l'essere stato chiamato alla Porta il Galga fratello del Chamo sia ad effetto non di fomentarlo, ma di castigarlo, si congiungeranno le forze Turchesche con le Tartaresche, et che se il Turco farà l'impresa della Transiluania, il Tartaro passarà per la Moldauia: et se uolterà le forze contra l'Ungheria, passarà per questa parte in quel Regno. Se poi è simulata la sopradetta riconciliatione, si può bene sperare, che non seguirà congiuntione di forze; ma si deue anco temere d'inuasioni, le quali sono degne di essere stimate, come quelle, che potranno causar diuersione, et disunione delle forze christiane. Per il che dobbiamo pregar Dio, che sia falso il detto auiso del Palatino di Moldauia, et che sia uero quello, che danno li Cosacchi residenti al Boristene, quali fanno saper quà, come il Chamo gli hauea ricercati di passare con molta celerità in suo aiuto; atteso che il Galga sudetto con le forze Turchesche era comparso per iscacciarlo dell'Imperio, et che gli era impossibile di resistere à tanta potenza, se non ueniua soccorso da loro onde chiedono licenza da questa Maestà di poter andare ad aiutarlo. Ma ritornando alle conseguenze, che porta seco la dissolutione delli Comitii, dico, che dalle cose da me accennate di sopra si può concludere, che tanto non passaranno li Tartari ò per questo Regno à danni dell'Ungheria, ò per Moldauia à danni de la Transiluania quanto essi non uorranno, poiche ò poco, ò niuno ostacolo sono per ritrouare. Se passaranno per questo Regno in Ungheria, ogniuno può da se considerare di quanto danno saranno à Cesare: se per la Moldauia passaranno in Transiluania apportaranno medemamente pregiuditio, et detrimento grande à quell'Altezza et suoi dominij. Et come non cade à mio parere sotto dubbio alcuno, che li

Polacchi non tratteneranno il Tartaro se non quanto egli uorra esser trattenuto; così io tengo per certo, che non siano per permettere, che stando le cose nel termine, che stanno, ponga il Signor Principe di Transiluania presidio in essa prouincia di Moldauia. Onde è per nascere uno de due effetti pernitiosi alla Christianità, cioè che o deue essere permesso alli barbari di seruirsi di detta prouincia à danni de' Christiani, o che uolendo esso Signor Principe metterui presidio, si corre pericolo di attaccar insieme Sua Altezza con questo Regno, et di fare un bel giuoco al Turco: perche si come senza danari, quali non si possono sperare senza la contributione non si deue aspettare di ueder armato per decreto publico il Regno ne à beneficio, ne à danno de Christiani; così si deue dubitare, che molti particolari per una cospiratione fatta tra di loro siano per armarsi caso che ò la Transiluania cadesse in potestà dell'Arciduca Massimiliano, o che il Signor Principe molestasse Geremia in Moldauia: nell'uno, et nell'altro di quai casi, come hò detto, si è fatta tra alcuni ferma deliberatione di condurre il Signor Stefano Battori alli confini della Transiluania, et far ogni forza di collocarlo signore di quella prouincia. A questo disordine rimanerebbe pure qualche speranza di applicar rimedio, se li nuoui emergenti nelli comitij tanto dal canto di questi ordini, come da quello di Cesare, non ce l'hauessero leuata: perche si come questi ordini nel principio della Dieta entrorno in suspitione per non hauer Cesare fatto assistere alli Comitij Commissarij suoi, d'essere stati illusi, et dispreggiati, così nel progresso di essa si sono dati à credere, che il non hauer secondo il costume antico mandati la Maestà Sua Cesarea Ambasciatori sia proceduto da causa più sostantiale, et misteriosa. Et fondano questa loro opinione nella dissolutione delli Comitij, la quale attribuiscono alli adherenti al Serenissimo Arciduca Massimiliano; perche sotto pretesto di questo concetto populare, et udito, et abbracciato con grande applauso, che se facendosi la pace col Turco soprastaua nondimeno pericolo al Regno, si douea fare la lega; et se non ui era pericolo, non esser bene, che il Cancelliere stesse armato alli confini del Regno; sono stati autori, che non si conceda la contributione, et che conseguentemente si sia dissoluta quella Dieta, che non ad altro rispetto, che per quello di Cesare, et di Nostro Signore era stata intimata. Il dubio poi, che la Transiluania fosse per cadere sotto il dominio dell'Arciduca Massimiliano per li auisi, che qua si haueuano delli motiui del Principe; et le lettere del Moldauo, nelle quali hà fatto saper qua, che quell'Altezza disegnaua di molestarlo, hanno aumentato le suspitioni, et dato noua occasione di timore....

Dall'altro canto Cesare non può restar sodisfatto dell'ordine dato, che siano arrestati li suoi Ambasciatori destinati al Mosco, et che si sia proposto nelli Comitij la esclusione se non di tutta la Serenissima Famiglia Austriaca, almeno del Serenissimo Arciduca Massimiliano dalla corona del Regno: per il che essendo essacerbati li animi dall'una, et l'altra parte, che cosa si può sperare di bene; auzi che cosa non si può temer di male? Hanno ben promesso costoro all'Illustrissimo Legato di uiuere da buoni uicini, ma che peggio possono fare, che restare disarmati nel publico, et congiurati nella forma sopradetta nel particolare? Spero bene, che mentre non certi della pace col Turco, staranno sopra di loro; ma come prima siano assicurati mutaranno modo di procedere; ma

il Turco per quanto auisa al Palatino di Moldauia un ministro di esso Turco, che dicono hauer cura della coscienza sua, poco si cura hora della renouatione della pace, anzi ch'è risoluto di partire da Costantinopoli il presente mese di Marzo, et transferirsi in Andrinopoli con intentione di preparare per tempo tali forze, che poco possa temere ne di costoro, ne di altri.

Hora, Illustrissimo Signore, hò preso ardire di rappresentar à Vostra Signoria Illustrissima li sopradetti particolari non tanto per darle conto delle cose publiche, quanto, come da principio hò detto, per rispetto della persona mia: perche se altre uolte sono stato così acremente accusato per hauer dato parte di quella risolutione, che già tutto il Senato prese circa l'ingresso del Cancelliere in Moldauia, qual piena posso io aspettare, che sia per uenirmi adosso questa estate, et questo autunno in tanta confusione, che hà partorita la dissolutione delli comitii? Et se allhora fù publicata per tutta Italia, et Germania una mia lettera mutilata supprimendo in essa alcuni uersi di mia mano, ne' quali pregaua Monsignor Reuerendissimo di Ceruia à seruirsi del sopradetto auiso della prohibitione dell'ingresso con cautela per li uarii accidenti che poteuano nascere, con altre parole, quali erano per bastare ogni uolta che fussero state publicate con la mia lettera per mia giustificatione appresso qual si uoglia per alieno, che fosse da me di uolontà, quanta cagione ho io di temere et nel presente, et nel futuro?

Il giustificarsi dopo hauer seruito in publiche funtioni 24 anni, et essendo in età di 50 mi pare cosa dura il uedermi denigrata la fama mentre sono ministro d'un tanto Pontefice, mi preme grandemente non tanto per mio conto quanto per rispetto di Sua Santità et della Sede Apostolica, massime quando doueuo io essere conuinto dalla mia lettera intiera, et non mutilata, ò doueua essa lettera escusarmi. Et piacesse alla Diuina Maestà che quello, che allhora non si fece, si facesse di presente, che fosse ordinato che detta mia lettera, non la copia d'essa, fosse inuiata à Nostro Signore, che si conoscerebbe il torto, che à me fu fatto, quale non attribuisco io à mala uolontà, ma forsi al non pensare, che tanto danno ne potesse resultare alla mia persona. Ma essendo io fatto più cauto per hauermi insegnato le cose passate, come mi deuo gouernare nelle presenti et future, ricerco humilissimamente Vostra Signoria Illustrissima che io degni d'impetrarmi gratiosa licenza da Nostro Signore di poter ritornar alla mia residenza auanti che qualche nuoua borasca mi soprauenga, quale ò mi faccia sommergere affatto, ò mi metti in necessità di uenire a nuoue giustificationi... Con che faccio fine bacciando à Vostra Signoria Illustrissima con humilissima riuerenza le mani, et pregando il Signore Iddio, che sempre la feliciti.

Di Varsouia li 29 di Marzo 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et Deuotissimo Seruitore
Germanico Vescouo di San Seuero m. p.

[A tergo] Varsouia 29 Marzo 1597. Il Nuntio Malaspina.

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor Padron mio colendissimo.

Il Signor Cardinale Aldobrandino, Roma.

LXXXVII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 89 d. fol. 44—46.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore mio padrone colendissimo.

Dopo la partita di Vostra Signoria Illustrissima si é tenuto Senato più uolte, et sono stati proposti li XV articoli infrascritti, ma non già presa sopra di essi ferma deliberatione, in modo che la non possa uariare, nondimeno io riferirò à Vostra Signoria Illustrissima quello che da sicuro luogo è peruenuto a mia notitia...

X. De priuilegio Moldauiae Principi super eandem Prouintiam conferendo. Che Sua Maestà, et il Regno diano il sopradetto priuilegio inuestendo esso Principe di detta prouintia, come soleano già fare li Re di questo Regno. XI. De moneta ab eodem Principe sub titulo, et figura Regis cudenda etc. Questo non hà uoluto il Senato concedere. XII. De legato Valachiae Principis in Moscouiam transmittendo. Al Ambasciatore si è concesso passo libero per andare in Moscouia per addimandare sussidio al Mosco per la restauratione delle Chiese distrutte da Turchi, et Tartari. Ma quanto all'altra petitione di essere con l'occasione dell'Ambasciatore di questo Regno detto Palatino raccomandato al Turco, accio li perdoni le ingiurie passate, et lo riceua in gratia et che Sua Maestà accetti un suo figliuolo al suo seruizio, si è risposto che la Maestà Sua ui pensarà sopra. XIII. De Nicefaro iudicando. Che si trattenga in carcere insin tanto che Gieremia Palatino di Moldauia mandi il processo che hà formato contro la persona sua...

Questo é quello che dopo la partita di Vostra Signoria Illustrissima si è proposto in Senato, ma come siano per esseguirsi le deliberationi prese, non si può per ancora sapere. Con che facendo fine etc.

Di Varsauia li 29 di Marzo 1597.

[A tergo] 27 (sic) Martis 1597. Al Sig Cardinale legato.

CXXXVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 109 b. c. fol. 207 v. — 208.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...Hò mandato in Transiluania con un Corriero spedito poco fà da Sua Maestà con denari per Valacchi et Bulgari à Monsignor Visconte le lettere che Vostra Signoria Illustrissima gli scriue hauendole prima uedute secondo l'appuntamento ch'egli fece meco nel suo partire, et posso assicurare che si come io farò di quà in seruitio del Signor Cardinale Battori quel poco che potrò, se me ne uerrà l'occasione, come saria uenuta se lo stato si mutaua nel modo che si pensaua, così farà ancora esso Monsignore à tutto suo potere, se bene egli dice che la Materia è delicatissima in quel paese per il rispetto del Cancelliero et Boskai, mà se si potesse leuare detto Cancelliero come hò desiderato più di

dui anni sono, et sò d'hauerlo scritto, si farià un'gran'seruitio al Principe, et anche al publico di tutta la Christianità, mà colui pare che habbi incantato quell'Altezza la quale ogni dì gli uuol meglio, se bene gli braua et anche alle uolte fà altro che parole: Vostra Signoria Illustrissima hauerà poi ueduto che l'ostinatione di quell'infelice Signore nel negotio principale fù uinta dall'irresolutione et poca concordia che trouò qui, et forse fù particolare prouidenza del Signore, perche si è ueduto, che se ne sono trouati mal contenti, et credo che lo siano ogni dì più...

Di Praga li VI. d'Aprile 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et Obligatissimo seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga li 6. Aprile 97. Monsignor di Cremona.

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo Il Signor Cardinale di San Giorgio.

Roma

LXXXIX

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 109 b, c, fol. 213 v.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...Delle cose di Transiluania qui non si sà più del solito, mà hora che Sua Altezza sarà arriuata à casa, et anche Monsignor Reuerendissimo di Ceruia non si può stare à sapere qualche particolari et importanti che resultaranno dalla lettera del Turco ò dal Chiaus ch'erà in Albagiulia. Piaccia à Dio che siano megliori che non s'aspettano: la settimana passata furono spediti di quà dui Corrieri con denari, et mi si dice che l'Imperatore farà più che potrà per dare sodisfattione al Principe, se bene non sarà tanto come fù l'altro anno, et per questo con ragione si può dubitare di quello che teme anche Vostra Signoria Illustrissima, et che il medesimo Principe, et li suoi più uolte hanno accennato pur'l'euento presto mostrarà se fù bene che l'Imperatore non accettasse il partito: ma sia come si uoglia che niuno si potrà mai dolere, ne di Nostro Signore che non habbi fatto quanto poteua, ne de suoi Ministri. Il caso della Signora Principessa fà compassione ad ogn'uno perche è miserabile, mà non hà molto che fare nel seruitio ò danno pubblico, et sin'hora si crede che ritornarà à Casa senza trattarsi d'altro per adesso...

Di Praga li VIII di Aprile 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A terge] Praga li 13 Aprile 97. Monsignor di Cremona

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo Il Signor Cardinale di San Giorgio.

Roma

XC

Arch. Vat. Particolari Vol. 4, fol 216.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor Padrone colendissimo.

...Trattai con Sua Maestà perchè abbracciasse et insistesse nella pratica de i Tartari, per mezzo del Transiluano, et del Vallacco, et mi disse hauere scritto, et mandato, accio si facesse ogni possibile opra, di animarli contro il Turco, mà non sò che mi sperare, perche ho sempre creduto che in queste congiunture il Turco lo quieterà in tutte le maniere, et che non sia da confidare nelle promesse di questi barbari; Tuttauia non è se non ben l'aiutarsene.

Disse anco di nouo quanto importaua il tener tuttauia ben disposto il Principe di Transiluania, et Sua Maestà dice hauer dato sopra di ciò ogni buon ordine, et che se egli per altro non uorrà fare alla peggio, non resterà Sua Maestà di darli buone speranze, et quello auiso, che sarà conueniente così al Vallacco, et anco à Bulgari con li quali mantiene le pratiche...

...Di Praga à 14. di Aprile 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendisima.

Humilissimo et affetionatissimo seruitore
Gio: Francesco Aldobrandini m. p.

XCI

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 91 d, fol. 192.

All'Illustrissimo Signor Cardinale San Giorgio li 27 di Aprile 1597.

... Hora dopo sono sopragiunte lettere di Gieremia Palatino di Moldauia delli XII. del presente con auiso che il Turco haueua mandato il Galga fratello del Tartaro ad esso Tartaro, accio ne disponesse come più le piacesse, quale gettatosi à suoi piedi gli haueua chiesto perdono, et si credeua che non fosse per farlo morire, ma per unirsi insieme, et uscire à danni de christiani. Soggiunge anco detto Palatino ch'erano ritornati due suoi seruitori di Constantinopoli, quali referiuano esser grandi gli apparati di guerra, che il Gran Turco fosse per uscire in persona, et che esso, et tutti gli suoi Ministri eran intenti à prouedere che non succedino quelli inconuenienti questo anno, che seguirno il passato. Qua si commincia à pensare alla espeditione dell'Ambasciatore destinato alla Porta per la renouatione della pace, et credo che partirà tra quattro, ò cinque settimane; et perche da molti argomenti, et inditij non leggieri s'accorge questa Maestà d'hauer persa la congiontura uera di essa renouatione di pace per essersi la Dieta dissoluta, la lega andata in fumo, il Regno senza presidio, et il Turco certificato della poca confidenza tra Prencipi uicini. Si sono perciò risoluti questi Signori di mandare prima della partenza dell'Ambasciatore un'Internuntio per sottrare quale sia la mente, et l'intento del Gran Turco, et suoi Ministri intorno alla detta renouatione della pace. ...

XCII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 91 d, fol. 193—194 v.

Varsouia. All'Eccellentissimo Signor Giovanni Francesco Aldobrandini li 4. di Maggio 1597.

... Auisa anco il sopradetto Palatino, ch'erano gionti 8 m. Gianizzeri al Danubio con alcuni caualli per radunar gente, et preparare uettouaglie, et che spargeuano uoce che il Turco uoleua assistere in persona all'essercito, et ch'era per uscire in campagna assai per tempo. Insieme con la sopradetta relatione, et discorso del Palatino di Moldauia riferito dal Secretario inuiato quà dal Cancelliere nella forma predetta, fa anco sapere à questa Maestà il Palatino, che'l Signor Prencipe di Transiluania lo minaccia per mezzo di alcuni Moldaui, che si trouano in quella prouintia, quali seguirno già le parti di Rozuano: Et se bene esso mostra di uolere esperimentare la fortuna se il Signor Principe tentarà di molestarlo, ricerca nondimeno aiuto de soldati. Io sicome hò giudicato conuenirsi al debito mio di dimostrare à questi Signori, che l'auiso non hà del probabile, ne del riuscibile per le congionture che passano hora così non hò potuto far di meno di non promettere di darne parte à Vostra Eccellenza et mandarle insieme copia della lettera che scriuono quelle reliquie de Moldaui seguaci del infelice Rozuano. A me preme grandemente che le cose circa quella prouintia siano ridotte à tal termine, che non è presidiata da Polacchi in modo, che uolendo passar per essa li Tartari possa essere loro uietato il passo, ne sono preparati, ne disposti gli animi di questi Signori di maniera che siano per permettere, che altro presidio ui entri et questo inconueniente procede per non essersi leuate, ma nutrite le ombre di mala sodisfatione, le quali facilimente se alcuni hauessero uoluto si poteuano far sgombrare....

XCIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 b. c., fol. 265.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone colendissimo.

...Parlai longamente à Sua Maestà delle cose di Transiluania, et quanto conuenisse massime in questo tempo di tenere contento quel Principe, et mostrò di conoscerlo molto bene quantunque al parlare che mi fece pare ch'egli dubitasse ch'egli farà la pace, et mi assicurò che presto sariano là gli aiuti promessi in genti de piedi et à cauallo.

...Di Praga li IX di Maggio 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga 9 di Maggio 1597. Il Vescouo di Cremona. All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo

Il Cardinale di San Giorgio. Roma.

XCIV

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 b. c., fol. 268.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...Il non hauere il Principe di Transiluania di quà denari da pagare le sue genti (oltre à quelli che l'Imperatore hà mandati già per aiuto del Valacco et delli Bulgari) fà dubitare che gli faccia mutare opinione per quanto cauo dall'auiso che io n'hò, però non manco di tutto quello che sò per mostrare à questi Signori il pericolo, et quanto conuenga d'uscirne, poichè si può fare con una somma di denari, che in fine non sarà cosi grande che non si possa trouare, se l'Imperatore uorrà, ò per dir meglio li suoi ministri.

Di Polonia non ci è qui cosa che dia sodisfattione, perchè secondo che Vostra Signoria Illustrissima uederà dalle lettere publiche non si spera che essi siano per impedire il passo à i Tartari per li paesi loro, et poi si hà nuoua di Transiluania che il Moldauo fà mali officij, impedendo quelli che si uorriano fare col Tartaro per tirarlo ò dalla nostra, ouero che non fosse col Turco in modo alcuno, se bene io uoglio sperare che si ci prouederà in qualche modo per quello che io dico, che scriuerò nelle lettere mie alli Reuerendissimi Nuntij di Polonia et Transiluania....

Di Praga li XI di Maggio 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima

Humilissimo et obligatissimo Seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga XI Maggio 1597. Il Nuntio.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo
Il Signor Cardinale Aldobrandino. Roma.

XCV

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 b. c., fol. 269.

Di Praga li XII di Maggio 1597.

... Poco fà è uenuto nuoua che li soldati del Signor Principe di Transiluania hanno dato in doi luochi diuerse rotte à Turchi con morte et prigionia di molti....

XCVI

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 91 d., fol. 195 v.—197.

Varsouia. All'Eccellentissimo Signor Giouanni Francesco Aldobrandini. 13 Maggio 1597.

. . . . nondimeno per lettere di Geremia Palatino di Moldauia si è inteso che il Turco non partirà di Constantinopoli se non al fine

di Giugno: che se bene non si uede rallentare le preparationi della guerra, si scopre tuttauia dispositione alla pace: che haueano quei 8 m. Gianizzeri de quali feci mentione con le antecedenti mie, fatto due Ponti sul Danubio: Che dalli andamenti loro si poteua far giuditio, che il Turco disegna di far l'impresa di Transiluania: Che l'Ambasciatore di Persia faceua offerte grandi alla Porta, et che si potrebbe forsi seruire il Turco di qualche numero di cauallaria Persiana, ouero di qualche somma di danari. Che la riconciliatione col Tartaro non è sincera, et che però si può sperare che non sia per congiongere il detto Chamo le sue forze con le Turchesche: che presupponendo la detta simultà non si deue dubitare, che il Chamo passi per Polonia in Ongaria, anzi sperare che se retrouarà qualche intoppo si ualerà di esso per pretesto se non passerà ò in Ongaria, ò in Transiluania à seruire il Turco. Ma circa questo auiso bisogna suspendere l'intelletto insintanto che si ueda ciò che partorirà il negociato tra l'Ambasciatore del Chamo, et me, quale si deue pregar Dio che sia tale quale il sudetto suo Ambasciatore mi assicurò: perchè altrimenti per quanto dicono li periti delle cose Turchesche, et militari se haurà il Turco il Chamo seco si è per uedere effetti di guerra crudelissimi, se però il giuditio che fanno li Medici non sarà falso, che per l'infirmità che corrono hora causate dal intemperie del cielo, sia per regnare nella prossima estate, et autunno contagioni grandi nel qual caso si potrebbe di modo infettare gli esserciti, che non potessero uenire al fatto d'arme, quale suol essere desiderato da Turchi. Ma forsi la Diuina Maestà uorrà preseruare il christiano, et in spetie l'Eccellenza Vostra insieme con le genti ecclesiastiche, et uoltare la contagione contro gl'inimici.

Auisa anco Geremia che subito che intese essere di presta partenza l'Ambasciatore destinato alla Porta, ne diede parte à detta Porta, et haueua il Turco, et suoi Ministri sentito di ciò contento grande. Soggiunge che sarà generale Assam bassa, Capitano perito, astuto, et audace. Se Geremia hauesse posto fine alli aiusi insino à quel termine, che di sopra hò riferito, si hauerebbe hauuto occasione di restarle obbligato, et far ogni buon giuditio della persona sua. Ma la conclusione di esse lettere da à mio parere euidente argomento ch'egli non procede sinceramente (se bene non manca chi lo difende gagliardamente) perche conchiude il suo ragionamento con far sapere à Sua Maestà, che hauendo egli da un canto intesa la dissolutione delli Comitij, et dall'altro continuando senza intermissione alcuna il Signor Prencipe di Transiluania à minacciare di uolerlo priuare della uita, et del Principato, egli per conseruatione dell'una, et dell'altro haueua hauuto ricorso al Turco, et ottenuto un' ordine diretto alli Ministri suoi, et alli Tartari, che ad ogni minima richiesta di esso Geremia andassero con tutte le forze loro in suo soccorso. Questo ricorso di Geremia considerato con le sue circostanze porta seco conseguenze piene di detrimento, et non uacue di scandalo; perche chi dubita che hauendo il Turco essibito con tanta prontezza il suo aiuto à Geremia, sarà anco Geremia tenuto à far simile dimostratione con esso Turco, et che però potrà aspettare passo pacifico per il Tartaro, et uettouaglie in quantità? et chi sà se non lo chiamarà per maggiore sua sicurezza, et fausto ad assisterli con le sue genti Moldaue.

Se uogliamo poi considerare il scandalo, non sò io come possa essere maggiore poiche quella prouintia uiene ad essere difesa contro Prencipi Christiani, et con loro grauissimo danno da arme Turchesche, chiamate da un Palatino, contro il quale non si può procedere, senza offendere non dirò il Turco, ma un' Regno, che professa tanta pietà, come questo....

XCVII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III. Vol. 89 d., fol. 55—6.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo.

Dopo li auisi che si hebbero di Costantinopoli delli VII. del passato non si è inteso altro se non che il Turco hà donato al figliolo di Geremia Palatino di Moldauia, alcuni uillagi occupati da esso Turco quando fù collocato Rozuano Palatino di detta prouintia. Et se bene non hà uoluto dare essi uillagi al Padre, ma al figliolo, ne usare il uocabulo di restitutione, con tutto ciò si può conieetturare, che Geremia gli stia in gratia, non essendo costume de gli Ottomani di restituire cosa alcuna, che una uolta sia uenuta in potestà loro.

Di Varsauia li 14 di Maggio 1597.

XCVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III. Vol. 89 d., fol. 61.

Illustrissime et Reuerendissime domine, domine et amice obseruandissime.

Accepi litteras ex Valachia, quibus scribitur Fetigiereium, post deprecationem Casigierei, quod minus ei fideret, ad Circassios profugisse, Turcam cum Casigiereio reconciliationem gratiae conseruare, ea ut audio pactione, ut cum Christianis bellum gerat. Quà ducturus sit, incertum est, tamen ne perregni huius ditiones percurrat, cauendum censeo. Respublica uero nostra, praesidiis in praeteritis comitijs, nudata prorsus est. Alter Casigierei nuncius ad Sacram Regiam Maiestatem uenire etiam dicitur. Videbimus an de instituto, et itinere illius cognoscere certo ex eo poterimus. Vigilandum certe omnibus Christianis est. Mensem iam ingredimur Iunium, sequentur alij Menses ad gerenda bella accomodati, quibus barbaros, si animus illis bellandi est, non cessaturos credibile uideri debet. Commendo me fauori Illustrissimae Dominationis Vestrae utque diu bene ualeat Deum praecor.

Zamoscij die 28 Maij 1597.

[A tergo] Exemplum litterarum Domini Cancellarij die 28 Maij scriptarum.

XCIX

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III. Vol. 89 d., fol. 72—74.

Ilustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo.

...Essendo comparso quà già alcune settimane sono quel spagnolo, del quale hò fatto mentione con altre mie, suspetto al Signor Cardinale Battori

per alcune lettere intercette, il tenore delle quali non referirò, percioche mi dicono, che l'Illustrissimo Signor Cardinale Caetano le uide, quando era in questi paesi, è stato per ordine di Sua Maestà incarcerato et inuiato al sopradetto Illustrissimo: Et da quello che Sua Maestà mi ua insinuando, uengo in cognitione, che la si persuade d'hauer tanto in mano quanto le basti per chiarirsi, che da Prencipi esterni siano fomentate prattiche in suo pregiuditio...

...Ne in questo proposito deuo pretermettere di non ripetere cio che molte uolte hò significato à Vostra Signoria Illustrissima et all'Eccellentissimo Signor Giou. Francesco cioè che quanto più si riempiranno gli animi di questi ordini, et di questa Maestà di suspitioni, tanto più si accostaranno al Turco et Tartaro, et quanto più si assicuraranno della sincerità delli uicini uerso di loro, tanto più si allontanaranno dall'amicitia, et intelligenza delli sopradetti barbari potentati et che questo sia uero si può conoscere dalla risolutione presa da Geremia, dopo che riceuette quelle lettere da Transiluania, copia delle quali mandai à Vostra Signoria Illustrissima, però sarebbe hormai tempo che in Corte Cesarea, et in Transiluania si applicasse l'animo à quei mezzi ch'io sono andato proponendo al sopradetto Eccellentissimo Signore quali sono indrizzati à introdurre la congiontione delli animi, poiche non si è potuto fare la congiontione delle forze...

Varsauia, il primo di Giugno 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima

Humilissimo et Deuotissimo Seruitore
Germanico Vescouo di S. Seuero m. p.

[A tergo] Varsauia, primo Giugno 1597. Il Vescouo di San Seuero Nuntio in Polonia.

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor padrone mio colendissimo

Il Signor Cardinale San Giorgio. Roma.

C

Arch. Vat. Particolari. Vol. 4, fol. 263.

Al Signor Cardinale San Giorgio.

...Hò lettere di Monsignor Visconti de 4 di questo, et mi scriue che li Tartari domandano il passo à Gieremia di Moldauia per passare in Vallachia, et in Ungheria, et che di Costantinopoli intendeuano che il Cicala uerrebbe generale et che già si diceua che era in Sofia facendo la Massa. Qui non s'intende cosa alcuna di più ò almanco da me et quello che habbiamo da fare bisogna giudicarlo giorno per giorno...

Di Vienna, à 14 di Giugno 1597.

[A tergo] All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor Padrone et cognato colendissimo.

Il Signor Cardinale Aldobrandino.

Vienna, 14 di Giugno 1597.

Il Signor Giov. Francesco.

CI

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 57 c., fol. 45 v.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

Le nuoue, che costì si erano hauute di Transiluania saranno forse le medesime c'hà date à me Monsignor di Ceruia con le lettere sue de 19. di Maggio, le quali se bene non si può dire, che siano buone, non uedendosi l'animo del Prencipe così ben fermo come bisognerebbe, non sono però nè anco in tutto male poichè nel negotio della Valacchia ch'era il più scabroso si sono presi espedienti assai accertati, et nel resto douerebbero seruire le querele del Prencipe à mettere gl'Imperiali in pensiero di tenerlo sodisfatto, stante il bisogno che ci è di lui...

Di Roma, li 14 Giugno 1597.

CII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 89 d., fol. 103—104.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo.

...Tanto hà fatto Geremia con l'esclamare continuamente che se bene da Sua Maestà, come quella che non le ha mai prestato fede, non hà ottenuto cosa alcuna da lui ricercata, non di meno hà mosso talmente il Capitano di Camegniz, che con due milla caualli è andato in Moldauia per assicurarla dal Transiluano, non curandosi di lasciare il Regno senza presidio alcuno, esposto totalmente alle incursioni de Tartari. Quà tutti, eccettuata però la Maestà Sua, si danno à credere esser uero ciò che detto Geremia è andato successiuamente scriuendo, et asseriscono che il Transiluano per hauer riportato dal Turco circa la protettione della petitione delle Valacchie, ch'egli non ne può disporre per essere una di esse sotta la protettione dell'Altezza Sua, et l'altra de Polacchi. Et che però l'Altezza Sua uedesse di ricuperarla, che in tal caso sarebbe sua, cerca perciò ogni uia, et modo per ridurla auanti la ratificatione della pace col Turco in mano et potestà sua. Di più che il Turco con simile artificio uà à camino di mettere alle mani questo regno con detto Serenissimo di Transiluania. Et perchè hanno riceuuto di Constantinopoli copia di una lettera scritta da esso Signore Prencipe alli Bassà, affermano che sia per seguire la pace col Turco, ò non seguire secondo che à quell'Altezza metterà conto. Onde molti particolari di Russia, di Volinia, et d'altre parti uicini alla Moldauia, stano preparati caso che l'essercito del Prencipe comparisse per andare in aiuto di Geremia.

Di Varsouia li 28. di Giugno 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima

Humilissimo et deuotissimo seruitore
Germanico Vescouo di San Seuero m. p.

[A tergo] Varsouia, li 28 Giugno 97. Il Vescouo di San Seuero.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo.
Il Signor Cardinale San Giorgio.

CIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 d., fol. 72—73 v.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

Prima di rispondere alla lettera di Vostra Signoria Illustrissima de i VII del corrente m'occore di dirle che hebbi poi lettere di Monsignor Reuerendissimo di San Seuero sopra le cose di Moldauia et Valacchia, et con questa ne mando la copia acciò tanto meglio Vostra Signoria Illustrissima sia informata. Io parlerò all'Imperatore e come hò fatto già alli suoi Consiglieri più d'una uolta et per conceito loro hò scritto à Monsignore Reuerendissimo di Ceruia dandogli conto d'ogni cosa, et pregandolo à dirmi il pensiero del Signor Principe di Transiluania del quale non si può credere se non bene, quanto all'animo quieto di non tentare la Moldauia, perchè stando tuttauia in pensiero di lasciare quello che è suo, tanto meno si può temere che pensi à quello che non possiede, come già accennai et trà tanto questi Signori consultaranno quello che si deue fare secondo che Monsignor di San Seuero scriue, et da me io credo che dalla parte di quà non si trouarà una difficoltà al mondo di fare quello che Nostro Signore desidera, per rispetto di quelle Prouincie, et per tenere in buona intelligenza il Rè di Polonia col Principe, del quale mi è dispiaciuto che in Polonia si sia hauuto il sospetto che Vostra Signoria Illustrissima già mi scrisse, quasi ch'egli uolesse tentare alcuna cosa contra la Moldauia, et che adesso Monsignor Reuerendissimo di San Seuero,non ne facci mentione, però potria essere sospetto uano, come credo che sia uana l'opinione che mostrano medesimamente in Polonia del Valacco, quasi che si sia accordato col Turco, perche anche poco fà hò riceuute lettere di Transiluania come le hauerà più chiare Vostra Signoria Illustrissima con auiso, che quel Vaiuoda haueua già hauuto qualche soldati dal Signor Principe, ne si dubitaua pur un' poco della sua fede, ò constanza, per il che tanto più mi pare incredibile ch'egli habbi hauuta tanta uolontà di accordarsi col Turco come si presupone : pur'ogni cosa potria essere, mà presto si conoscerà l'oro falso dal buono. Mi conforta anche assai l'intendere che il Signor Principe perseueri in uoler' star' saldo dalla nostra, et fare ogni cosa per difendersi, et offendere l'inimico commune se potrà...

Non hò mai lasciato passare occasione di raccommandare à Sua Maestà et anche alli suoi Consiglieri il Principe di Transiluania accio sia aiutato non solo secondo le promesse, mà anche in tutto quello di più che si può, et hò mostrato il bene et il male che può uenire facendosi, ò no si ua facendo, et ancor che quanto all' amore io non ueggo più quello che ci era, mà un'auersione mirabile per le cause già scritte, tuttauia mi si promette di uoler fare ogni cosa possibile per aiutarlo, et mi si dice ancora che gli aiuti di Slesia deuono essere arriuati, mà mi duole assai che sin'adesso non si è inteso che ueramente siano giunti in Transiluania, et so che hora saranno ancora più

necessarij che prima perchè qui sono nuoue che li Turchi in numero di 15 m. erano trà Themisuar et Lippa...
Di Praga, li XXIX di Giugno 1597.
Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo Seru'tore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga, 29 di Giugno 1597. Il Vescouo di Cremona.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo Il Signor Cardinale di San Giorgio, Roma.

CIV

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 d., fol. 75 v.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...Io resto con qualche sospetto delle cose di Valacchia che non siano turbate da qualche banda, perchè da Monsignor Reuerendissimo di Ceruia intendo che quel Vaiuoda stà saldo dalla nostra parte, et di Polonia si scriue che era d'accordo col Turco, et si mostraua qualche dubio di nuouità in Moldauia, di modo che con ragione son sforzato à uiuerne con molta sollecitudine, se bene uoglio sperare che il Signore ce ne liberarà tutti per quella uia, che douerà essere di maggiore seruitio al suo santo nome, così concedi anche à Vostra Signoria Illustrissima quel uero bene che io le desidero doppo hauerle riuerentemente baciato le mani.
Di Praga li XXIX. di Giugno 1597.
Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo Servitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[[A tergo] Praga 29 di Giugno 1597. Il Nuntio.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore mio padrone osseruandissimo. Il Signor Cardinale Aldobrandino, Roma.

CV

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 11 c. d., fol. 132—133.

Clementissime Domine.

Post seruitiorum meorum idelissimam commendationem, Dominus Deus Serenitati Vestrae felicem diuturnamque uitam concedat.
Porrò Serenissime Domine hodie perueni Cassouiam circa horam nonam, Dominumque Teuffenpach nomine Serenitatis Vestrae salutaui, eique literas

credentiales praesentaui, et de omnibus rebus copiosè cum eodem sum collocutus; monui etiam illum ut de omnibus illis negotiis de quibus tractauit cum Serenitate Vestra in curru per me, Vestrae Serenitati confidenter et perfecte denunciet. Cum autem satis superque de omnibus collocuti fuissemus, dixit in primis summopere sibi placere, quod Serenitas Vestra me ad tractanda haec negotia miserit, ut tu, inquit, ipse possis omnes res quo in statu sint perspicere et mihi etiam ibi superius coram Principibus et dominis Consiliarijs testimonium perhibere de omnibus rebus: Et si Sua Serenitas à me consilium petijsset id ipsum suasissem, ut proprios oculos causa aliorum non deserat. Secundo dixit, de rebus in curru cum Vestra Serenitate tractatis libentissimè hactenus Vestrae Serenitati scripisset, sed nihil certi habuit: fefellit enim eum omnis spes; quare rogat Vestram Serenitatem ne sibi uitio uertat quod non scripserit. Itaque Serenissime Domine hic sub suo Generalatu, nullus plane exercitus est, neque certum est utrum aliquis ex superioribus partibus ueniat in auxilium illi: quomodo sint superius parati incertum est, nullamque spem habet, neque habere potest de subsidio aliquo uenturo. Imo Vestrae Serenitati possum hoc sincere significare quod neque centum homines hac in terra parati ad conflictum simul reperiantur, excepto quod Comitatus ea, quae debent contribuere forte contribuent magna difficultate, et tarde, sed praeter hos, nec domini, nec Comitatus comparere uolunt, nisi Imperator ipse in sua persona ueniat ad bellum, quod credo nunquam fore; Imo ne istis quidem, quos paucos habent uictum subministrant. Praeterea Comitatus omnes concluserunt, et nunciarunt Generali, quod etiam si comitia indixerit, nullus illorum ad ipsius conuocationem uelit conuenire; quae causa uehementer angit et affligit miserum Generalem; nescit quid debeat facere; uideo illum, corde sincero, paratum esse modo haberet homines. Apertè dixit, quod tota hyeme praeter ducentos archibuseros, non habuerit; illi quoque disperguntur quia non soluitur illis. Dixit praeterea, quod infinitas literas exarauerit Imperatori, Mathiae, Maximilianoque Archiducibus, ad quae partim habuit responsum, partim non. Suspirat moestus; De rebus istius loci plura possem scribere, sed de his coràm cum dominus Deus saluum me reduxerit ad Serenitatem Vestram. Breuiter Domine Serenissime de istorum auxilio nihil est quod speret, et certa sit Vestra Serenitas, quod si desideraretur ne centum quidem homines pro auxilio sit habitura ex istis partibus. Vestra Serenitas ita secum cogitet, quasi suis uiribus quicquid potest tentare tentet. Consilium meum est clementissime domine ut Serenitas Vestra contra Turcam nihil moliatur, imo in finibus quoque prohibeat ne fiant excursiones donec Deus me saluum reduxerit. Quod si in superioribus quoque partibus in eodem fuerint statu quemadmodum hic nullam spem possumus habere in auxilio illorum. De tormentis, pulueribus, globis, egi cum Domino Generali, sed dicit, quod sub suo Generalatu octo uel nouem tormentis plus non habeat: puluercs non habuit hactenus, sed nunc primum curauit fieri, paraturque etiam iam, ita ut, post unum mensem habiturus sit sexcentos centenarios, quae quantitas iux pro propria defensione sufficiat.

De sex millibus hominum etiam locutus sum cum eo, utrum habeat ali-

quam instructionem de illis, an secus: Dixit se non habere aliud praeter quod iam miserit 1500 milites, quos etiam ipse Helmeci offendi, sed ualde paulatim, magnumque damnum ubique inferentes progrediuntur. Sed recte cum prandium sumeremus uenit postea portans literas continentes mandatum. ut ad dictos 1500 milites conducat alios quingentos pedites ad rationem Serenitatis Vestrae et mittat in Transyluaniam, pro quibus etiam conducendis miserunt illi pecuniam; dixit mihi quod pecuniam illam sim Rosembergae inuenturus. Nuntiauit autem per me cum Mathiae, tum Maximiliano Archiducibus ne aliquid sperent de partibus sui Generalatus, quia in illis non reperientur illi 500 pedites.

Praeterea Vestrae Serenitati uolui etiam hoc significare, quod ut intellexi à Domino Generali, non ad Maximilianum Serenitas Vestra debuisset mittere, sed ad Mathiam Archiducem, qui est praecipuus, et sub eius administratione est Maximilianus, ita quasi Maximilianus sit campestris praecipuus Generalis. Sed dixit mihi Dominus Teuffenpach si aliquod mandatum habuero, feram à Mathia Archiduce, à quo ille pendet. Ad suam autem Serenitatem nullas habeo credentiales literas. Si fieri posset, uellim certe ut per postam mihi mitterentur, quae Mathiae sonarent; quod si fieri nequit, modum habebo, quo audientiam petam ab illo, et de omnibus cum sua Serenitate agam. Ita autem intelligo, quod omnes tres Principes sint Viennae, Mathias, Maximilianus, et Vestrae Serenitatis affinis Ferdinandus, qui ut intellexi Pragam ad Imperatorem proficiscetur. Maximilianus uerò profectus est in Vikel, qui non multum morabitur ibi. Quemadmodum autem fusius accepi, uideoque ex literis Lazari Henkel, quas Cassouiam cuidam amico scripsit certo intelligunt Turcarum Imperatorem in persona Constantinopoli egressum esse, quod sid ita fuerit Serenitas Vestra intelliget. Dominum quoque Stephanum Bathoreum conueneram, sed hic quoque in eadem sententia est cum Comitatibus; dicit se bellum gerere non posse ob defectum famulorum, qui partim mortui et caesi sunt, partim reliquerunt, et totus est inops. Quare Serenissime Domine ex istis partibus certè nulla spes affulget; quod si Domino placuerit, ego dies noctesque pergam, uidebo nunc in superioribus partibus quoque sint in meliori statu, de quibus si dominus saluum, et incolumen reduxerit Serenitatem Vestram informabo. Dominus conseruet Serenitatem Vestram et faxit ut in bona ualetudine Vestram Serenitatem uidere possim.

Datum Eperesin ultima Iunii 1597.

Serenitatis Vestrae Seruus *Gasparus Kornis*

[A tergo] 1597 Ultima Iunii.
Copia literarum Gasparis Cornis.
Ad Principem Transyluaniae.

CVI

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 d. fol. 84—85.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone colendissimo.

Di Transiluania continuamente si hanno nuoue megliori delle prime se bene qui ancora non se le uuole prestare intiera fede, anzi Sua Maestà staua

tanto disgustata del Signor Principe per non uolere lasciare passare in Valacchia et Bulgaria il Marino Raguseo che haueua resoluto di scriuere à Sua Altezza una terribile lettera, et già era fatta la minuta, la quale si saria mandata in ogni modo se in questo tempo io non hauessi hauuto lettere con buone nuoue datemi da Monsignor Reuerendissimo di Ceruia, le quali hanno trattenuto un poco la furia di questi Signori che mi diceuano esser' questi atti d'hostilità, et non d'amici, non che di confidenti; che non sariano stati fatti da altro Principe Christiano. Io le hò acquetati un' poco, et se bene non mi assicuro che non si scriui qualche cosa al Principe da Sua Maestà in questa materia del Marino, nondimeno mi si promette che sarà con soauità, massime uedendosi nel resto che Sua Altezza camina più bene che altrimente, nè di quà se le corrispondi anche nelle cose promesse cioè de i soldati, li quali sin hora non si sà che siano arriuati anzi con lettere dei XIX di Giugno, mi si dice che non ce n'era nuoua, et se n'hauea grandissimo bisogno, affermandosi insieme dal medesimo Principe con lettere dei XXII scritte à me, che se si fossero hauute nel tempo statuito, si sariano già fatti delle facende contra il commun nemico. Non ostante ciò che si scriue da altre parti come hauerà inteso anche Vostra Signoria Illustrissima si sà che il Valacco stà saldo dalla nostra, et già deue hauer' riceuuti li 4 m. soldati mandatigli dal Principe fatti con li denari di Sua Maestà Cesarea.

A me dà fastidio (considerando il pericolo per la facilità che è qui nel credere à chi dice male) che intendo per cosa certa che il sudetto Marino scriue quà molti mali del Principe, et credo anche altri, et massime il Signore Simone Genga, il quale stà in poca gratia di Sua Altezza, et per leuare forse il credito à Monsignore Nuntio scriue male anche di lui, et questo lo sò certo per relatione di chi hà ueduto le lettere, imaginandosi forse costui, che scriuendo quà detto Monsignore la uerità et credendosegli sarà di seruitio al Principe, et perciò tenta di metterlo in diffidenza. Io ne hò parlato à questi Signori, et ne parlarò anche à Sua Maestà et sin' hora cauo che è uero che è stato scritto male di Monsignor di Ceruia, ma che non se gli è dato credito, et tutti si scusano che non è possibile à non riceuere le lettere, ma che si sà che sempre ci furono delle male lingue, et huomini mal contenti come è questo Signore Simone, se bene altre uolte era contentissimo et fauoritissimo. Ne hò uoluto toccare una parola à Vostra Signoria Illustrissima perchè non saria gran cosa che anche costi fossero stati fatti mali officij, oue spero che non faranno mai maggiore impressione di quella che hanno fatto qui sin adesso.

Trà tanto io sollecito che mandino le genti in Transiluania et che si tenga in ogni modo contento il Principe più che si può, con dar io speranza à questi Signori, che Sua Altezza essendo ben trattata, et accarezzata come conuiene, non saria gran cosa che forse effetuasse, quel concetto che hebbe, qui et con conditioni più accettabili: Il qual negotio se bene qui è desideratissimo nondimeno lo teneuano per disperato, et forse da questo è proceduta quella poco buona corrispondenza che si è tenuta con Sua Altezza dal tempo che si partì di quà questa quadragesima, parendo à questi Signori che fosse impossibile mai più d'effettuarlo, mà hora per quello che hanno inteso da i loro Commisarii ò tornano ad aprire gli occhi, et forse scriueranno à Monsignor

Visconte qualche cosa certa, ò mandaranno huomini proprij per tenere il Principe in speranza, et anche per concludere se uenesse à termini honesti finita però che sia la guerra di quest'anno, perchè hora non ui si attenderia se bene uolesse dare ogni cosa liberamente, ne si uorria pur trattarne di proposito et dicono che bastarà che sappia il Principe che quando uorrà, doppo la guerra, trouarà buona corrispondenza in questa materia con ragioneuoli conditioni...

Di Praga li VI di Luglio 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo Seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga li 6 Luglio 97. Il Vescouo di Cremona.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.
Il Signor Cardinale di San Giorgio. Roma.

CVII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 89 d., fol. 205—6.

Magnifice domine.

Demetrius famulus meus die hodierna Bodzanouiam, recta ex Horda Tartarorum ad me redijt, hoc est 13 Septembris qui die 29 Augusti ex Bachczrararai exiuit, eaque quae interim ibi audiuit et uidit retulit. Imperator Turcarum literas suas ad Cham Tartarorum aliquoties dedit, in quibus illi hoc praecipit ut Ungariam suo cum milite peteret, eamque debellaret, quod si secus fecerit, illum se velle ex loco hoc deponere, aliumque ad gubernandam hanc prouinciam sine ulla mora mittere. Quod Cham Tartarorum Solthan Kazigiereius etsi hoc idem à multo tempore statuerat facere, verum fratrum suorum inimicitia impeditus qui in Czerkasi tum morabantur, moram ineundo Ungariam passus est. Qui inimicitia hac sibi à fratribus instante, hoc fecit Senatoribus suis, quorum fides illis magis explorata fuerat, ad se conuocatis, consilium cum eis iniuit, quonam modo procedere et quid facere deberet, ut iussu et voluntati Imperatoris Turcarum satisfaceret, ab iis explorauit, qui hoc statuit, ut miles Tartarorum quam citissime in Ungariam iter acciperet, fluuiumque Lemin apud Ocakouiam magno cum impetu traiceret. Interim Cham cum tribus suis militibus, hoc est Dzianchon Aga, Machmeth Aga, Szaszat Dzianthon conuenit illisque in mandatis sedulo praecipit ut Czerkasium, ac si fuga sibi consulerent fugerent, ad hocque Zwethgereium et Slomethgereium suis persuasionibus et consilijs adducerent, ut illi congregatis omnibus suis militibus Hordam in suam potestatem acciperent, absente nunc Chamo Tartarorum qui in Ungariam omni cum exercitu, iussu et mandato Imperatoris Turcarum profectus et fluuium Boristhenem penes Ocakouiam traiecit. Qui Cham etsi cum illis militibus ex

Horda exercitum secutus iam fuerat, itinerisque tantum quantum per tres dies conficere, poterat, confecit, uerum tacite noctu acceptis aliquoties centenis una equitibus iter Almadzarium retrouertit ibique nemine sciente inter suos equites quindecim plus minusue diebus latuit. Tum demum paucis post diebus ex Ungaria aliquot ad Fetegereium uenerê, qui hoc idem pro certo affirmarunt. Cham Tartarorum in Ungariam omnino iuisse in castris illius per dies aliquot mansisse fluuiumque Boristhenem omni cum exercitu traiecisse; At Fetegereius et Slomethgereius seducti ab illis tribus speculatoribus, iter ad Kersow iter arripiunt ibique fluuio traiecto Capham occuparunt. Casigerius itaque Cham Tartarorum quam primum illos Capham occupasse et in suam potestatem redigisse intellexit, mox militi ex locis uarijs collecto Capham uenit, ibique eos obsedit, castraque sua prope portam metatus est. Quod dum Fetegereius uidisset, undique se esse à milite circumdatum die 17 Augusti ciuitate egressus ad Castra Cham Tartarorum uenit longe ter ad pedes illius procidens, refugiebat enim conspectum Cham illius, qui litteris ex sinu productis Imperatoris Turcarum, ostendit non suo libitu et uoluntate, sed iussu Imperatoris Capham uenisse, et prouinciam hanc ad gubernandum suscepisse. Interim rumore inter Tartaros facto, unus ex Mursis praecipuus furore nimio accensus ad castra Chami Tartarorum uenit, moxque uiso Fetigereio securi caput illius in partes duas ante conspectum Chami diuisit, quod dum animaduertisset turbatos esse suos milites, castris subito suis excessit. Mursa uero haud minime placatus, deposito ex arcu fune, pectus utroque pede Fetigereij percutiens illum suffocauit. Ad haec die eadem Cham iratus, militem misit in arcem fratremque alterum Slometgereium suffocare, omnemque militem qui cum illo aderat trucidare praecepit. Trucidatis itaque fratribus suis Casigereius legationem Causij Imperatoris Turcarum tum Hieremiae Palatini Valachiae, et Mihaelis Palatini Moldauiae excepit, illaque accepta illos Bachczeraraium se sequi mandauit. Ex Kaffa post die 19 Augusti Cham Tartarorum discessit, 20 Augusti uenit Akmezitum ubi conuocatis ad se Zmorzanis et Byamis hoc facere cum illis decreuit, ut primo quoque tempore Ungariam ad mandatum Imperatoris peteret, militemque suum mora nulla facta per Boristhenem traicere curaret. Apud Ocakouiam enim galerae 18, naues maximae quatuor, scaphae mille quingentae iam instructae expectarunt, in quibus exercitus per fluuium Lemin et Boristhenem traiciebatur penes Ocakouiam. De ipso uero Chamo Tartarorum hoc refertur illum 5 Septembris omnino conscendere galeras ad Koslow rectaque Biallogrodiam per mare transire. Inde ex Biallogrodia Theinam pro die 10 Septemb. peruenire se decreuit, ibique per tres hebdomadas exercitu suo in unum collecto castra statuere proposuit, ubi legatum suum dictum Meeremlij Atholika Cerkesenium expectans praecipuum senatorem, quem misit ad Mihaelem Palatinum Moldauiae una cum legatis illius, desiderio suo potiri se se confidit, ut libere nimirum una cum exercitu suo in Ungariam et nominatim in Transyluaniam transire possit et ualeat. Alterum tormenta omnia quaecunque à Sinan Bassa accepit restituat his sibi concessis populum suum ut in montes secedere iubeat admonet, tormentaque si non omnia at mediam sanè partem illi remittat et restituat. Quod si secus fecerit, transitumque illius in

Ungariam impediuerit, arma contra illum tollere, iura et dominia solo adaequare promittit cumque his omnibus legatum suum primo quoque tempore remittat, nec diutius quam tribus septimanis a 5 septembris penes se retineat, ut tandem de his ad Theinam certior factus quidnam facere et quo tela sua dirigere deberet exploratum iam habeat. Quod si tempore assignato certiorem illum his de omnibus facere neglexerit, omni post posita amicitia et rupto foedere tam indensa tela coniteri in ora illius, omnes scire uult, ne fugae quidem ne dum resistendi occasionem sit habiturus.

Ad haec quae pro certo scio Illustrissimam Dominationem Vestram de his certiorem facio. Hac hebdomada famulus meus Stanislaus Poradowski redijt ad me, quem speculandi gratia ad exercitum Turcici Imperatoris ad Soffiam misseram, qui refert exercitum Imperatoris Turcarum se uidisse, cuius dux vocatur Saterdzi Machmet bassa, in quo miles bene armatus, equus electus cuius numerus est triginta millia. Qui Machmet bassa cum hoc milite in Transyluaniam se contulit. Refert et hoc is Poradowski Palatinum Moldauiae habere magnum exercitum Ungarorum aliquot millia, Germanorum decem tam equitum quam peditum. Verum optat is dominus Palatinus se aliquem numerum Polonorum militum habere, quos praefert audacia et virium potentia caeteris alijs nationibus. Ad nostra quod attinet iam redeo. Ego hoc animaduerto, quemadmodum gladiator non ibi percutit ubi signum dat, ita et hoc maxime vereor, ne Cham Tartarorum aliud iter accipiat, non hoc quod dicit, praesertim cum Mihaelem Palatinum Moldauiae magnum exercitum habere sentit et cognoscit qui castra sua vallis munita posuit penes fluuium Buzowa a quo alia castra Germanorum uno milliarij, alia Ungarorum etiam separatim sita et collocata sunt, quae tormentis pulueribus plumbo satis superque abundant. Ad extremum is Poradowski refert exercitum Tartarorum incultum et ineptum se uidisse. Interim me amore etc.

Datum 15. Septembris 1597.

Andreas Tharanowski
pocillator Haliciensis

Exemplum literarum Andreae Taranowski ad Cancellarium Poloniae de Tartaris.

CVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 89 d., fol. 208—9.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo.

Non hò potuto communicare con questo Serenissimo il tenore delle lettere di Vostra Signoria Illustrissima delli 16 del passato, per essere la Maestà Sua assente; ma, come ritorni, non pretermetterò di farlo; et non dubito punto, che la Maestà Sua concorrerà nell'opinione di Vostra Signoria Illustrissima, che non conuenghi di dare sotto qual si uoglia pretesto occasione alli Prencipi uicini d'entrare in ombre di suspitione; poichè ne il seruitio

publico, ne il priuato di Sua Maestà lo ricerca, massime nelle congionture, nelle quali si troua il Regno hereditario, et elettiuo. Ma non deuo già tacere, che le suspitioni, che questa Maestà, et ordini hanno per l'adietro concepute, sono à giuditio di questi Signori assai differenti da quelle, che essa Maestà, et Ordini hanno date ad altri. Et per seruirmi di ciò che di presente sumministra occasione di suspicare in Corte Cesarea, ch'è dall'andata di quel nobile Polono in Valacchia, dico, che non essendo per le leggi di questo regno uietato ad alcuno di transferirsi in quella prouintia, ne meno ritrouandosi, che per uigore delli compatati con le prouintie uicine, ciò sia prohibito, si uiene in certa cognitione, che tal andata, è et per se stessa lecita, et che, come lecita, deue essere ò lodata, ò biasimata, secondo il fine: dimodo che questa Maestà, si come non hà potuto, ne può prohibirla, se non uiene fatta certa, che sotto di essa ui si nasconda qualche trattatione di detrimento alli uicini; così non hà insin'hora peccato, se non hà riuocato, et proceduto contra di esso Nobile: Il che sarà pronta di fare, quando la suspitione, che insin'hora pare oscura, et incerta, si dilucidarà, et si certificarà maggiormente. Ne pare che ad alcun altro sia più facile à far uenire in luce questa uerità, che al Signore Principe di Transiluania, ne si deue stimare, che importi poco di penetrare l'intrisico del trattato tra quel Palatino, et quel Nobile; perche lasciato da parte l'effetto che potrebbe partorire detto trattato, chi conosce la qualità di esso Nobile, farà argomento, ch'egli da se, ne per suo interesse può hauere negociato cosa di molto momento, et che se l'hà fatto, l'hà fatto in nome d'altri. Se si potesse scoprire l'auttore apportarebbe grandissimo seruitio à tutti, et son certo che Sua Maestà stà all'erta aspettando quest'hora per seruirsene con gli Ordini per fornire di tagliar l'ali à chi cerca uolar sopra di lei. Et che questo sia desiderio di Sua Maestà, euidente inditio ne dà quello, che succedette, quando incominciò à pigliar piedi l'alienatione d'animo tra il Signore Prencipe, et il Cancelliere, perche essendo stato prima da Principi esterni accusato il detto Cancelliere, quasi che hauesse trattato col Turco per far cadere la corona di questo Regno nel detto Principe, questa Maestà persuadendosi, che per uenire in cognitione della uerità non fosse alcuna congiuntura migliore, che servirsi di detta alienation d'animo, fece che la Serenissima Regina scrisse alla sorella, pregandola à far offitio gagliardo, et efficace appresso il marito, acciò le facesse sapere il uero, et insieme le facesse peruenire alle mani monumenti tali, che la Maestà Sua se ne potesse seruire. Et se bene all'hora la cosa non riuscì, perche rescrisse quella Principessa, che il Principe ne haueua, ne sapeua cosa alcuna in questo proposito, il che passò con grande aumento della essistimatione del Cancelliere; nondimeno assai à tempo si sarebbe hora, se si potesse penetrare ciò che quel Nobile hà trattato. Et se bene, come hò detto, questa diligenza si deue aspettare dal Signore Principe più che da ogni altro: io nondimeno farò anco da questa parte quello che potrò, et basterà forsi communicare il sospetto alli Emuli del Cancelliere. Se quando questa Maestà, et tutto il corpo della Republica mi fecero sapere ciò che gli Ambasciatori di quel Palatino offeriuan loro; ch'era di uolere incorporare quella prouincia col Regno, come hà fatto quello di Moldauia, et di uoler dare li figli per ostaggi, et altre infinite offerte; et che, non ostante

questo, essi Ordini non uoleuano accettare le offerte per il rispetto, che haueuano alla Maestà Cesarea, et al Transiluano, si fosse tenuto conto di tale risolutione de gli Ordini, et si fosse loro resa qualche gratia, non sarebbe hora occasione di temere...

Di Varsouia li 20. di 7-bre 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima

Humilissimo et deuotissimo seruitore
Germanico Vescouo di San Seuero m. p.

[A tergo] Varsouia 20 7-bre 1597. Il Vescouo di San Seuero Nuntio in Polonia.

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signore padron mio colendissimo il Signore Cardinale San Giorgio

Roma

CIX

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 d., fol. 310.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...Del Marino Raguseo non occorre parlare per adesso perche già il Signor Principe di Transiluania gli hà concesso che uadi in Valacchia, et poi nella Bulgaria, ove dubito che più presto debba nuocere che altrimenti et non per altro (conoscendo io l'animo suo dichiaratomi più uolte in diuersi ragionamenti) se non perche egli trattarà in modo che più tosto deprimerà l'autorità et il nome del Principe sudetto che comendarlo, et questo potria dare disgusto mirabilmente à Sua Altezza, et l'hò detto quì oue è bisognato, che se prima egli era auerso al Principe, tanto più lo sarà adesso, che gli pare d'essere stato aggrauato con la retentione di tanto tempo, non l'hauendo uoluto lasciar' passare. Mà se il negotio del Padre Carriglio andarà auanti come esso Padre crede, et è uerisimile, questo solo potria medicare ogni ferita, anzi ouuiare che non si senta, massime se di quà si facesse cosi presto come il Padre insta...

Di Praga li XXVIII di Settembre 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga li 28. Septembre 97. Il Vescouo di Cremona Nuntio all'Imperatore.

All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo. Il Signor Cardinale di San Giorgio. Roma.

CX

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 e., fol. 84—85 v.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

Quanto alli Signori Battori Sua Maestà mostra la solita buona volontà, et se toccasse à lei, mi do à credere, che li aiutaria, ma hora non può fare altro che raccomandarli à chi li può aiutare. Intorno alla Moldauia Sua Maestà fu informata da me degli officij fatti da Monsignor di Ceruia per tenere il Principe lontano dalle nuouità; et l'hebbe à caro grandemente dicendomi che saria gran' ruina se si facesse altrimenti. Però è da credere che non si farà altro, et come dico nella lettera di Monsignor Reuerendissimo di San Seuero, se adesso non si farà nuouità potendo ueramente il Signor Principe à man' salua parmi che si possa star con l'animo quieto anche per l'auenire. Al medesimo Monsignore non hò uoluto dire liberamente, ciò che mi scriue Monsignor di Ceruia, essendomi io per buon' rispetto contenuto nel generale, dubitando, che solo accennare il pensiero che si era hauuto potria accrescere sospetti maggiori et maggior odio se la mia lettera per qualche disgratia andasse à notitia dei Signori Polacchi....

Di Praga il primo di Novembre 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et Obligatissimo Seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga primo Novembre 1597.
Monsignor di Cremona.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio Padrone osseruandissimo.
Il Signor Cardinale di San Giorgio. Roma.

CXI

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 91 p., fol. 246 v.—247 v.

Varsouia. [All'Illustrissimo Signor Cardinale San Giorgio] li 2 di Nouembre 1597.

Quanto poi all'assicuramento delle Valacchie, se ò si potesse preuedere ciò che può succedere, ò almeno si fosse assicurato, che il Serenissimo di Transiluania non farà pace col Turco, si potrebbe al presente uenire in cognitione, se è più espediente al benefitio publico che il dominio di quelle prouintie cadi in Polacchi, ò in quell'Altezza, dalla qual cognitione ne risultarebbe, che sarebbe più facile, et sicuro di trouar mezzi per ottenere il fin che si hauesse. Ma chi sà se quello che di presente apparisce utile alla causa publica, non si conuerti tractu temporis in detrimento di essa causa publica onde il temperamento preso che la Moldauia resti à Polacchi et la Valacchia

al Transiluano uiene riputato per ottimo mezzo per preseruare l'una, et l'altra Prouintia dalla Tirannide del Turco, perche seguendo quella congiontione d'animo tra questo Serenissimo, et il Transiluano, che quà desiderano per utile delli dominij dell'uno, et dell'altro, conoscendo questi Signori come tante uolte hò scritto, non potere cadere uno, che non cadi l'altro, questa corona farà sponda al Signor Principe acciò conserui la Valacchia, et il resto delli suoi Dominij, et quell'Altezza aiutarà i Polacchi à conseruare la Moldauia. Et questo sopradetto temperamento dourebbe essere tanto più abbrazzato, quanto che consta apertamente, che ò ne li Polacchi, ne il Principe sono atti à difendere dal Turco dette prouintiie, ò che se uno di essi hà forza di poterlo fare, li Polacchi sono quelli, che lo possono fare. Ma non essendo mio offitio di far giuditio, ma di esseguire il giuditio et ordine di Nostro Signore, aspettarò che mi sia prescritto ordine, come mi dourò gouernare nelli Comitij, nelli quali se altroue non si pigliarà qualche deliberatione sopra le cose da me proposte più uolte intorno all'assicuramento, è facil cosa che quà cerchino d'impadronirsi dell'una, et dell'altra prouintia.

Passando poi al terzo punto contenuto nelle sopradette lettere concernenti il particolare del Signor Cardinale Battori mi occorre di significare a Vostra Signoria Illustrissima, che s'è uero quello che mi scriue il cognato del Signor Stefano Signore principale di questo regno, io spero che dal canto del sopradetto Signor Cardinale non si ritrouarà difficultà, et acciò Vostra Signoria Illustrissima sia maggiormente certificata, mando con questa mia la lettera del sopradetto Signore. Io per me non uedo hora per qual causa il Signor Principe non si debba pacificarsi con il Signor Cardinale, et fratello il che se seguirà, tutto il resto passarà bene, et inuero si deue credere che nel pigliare la risolutione che hà preso Sua Signoria Illustrissima, habbia hauuto particolare assistenza del Spirito Santo: poiche ne più buona, ne più utile per il benefitio publico poteua essa essere, per le cause da me riferite in diuerse mie lettere. Io la tengo tuttauia segreta, si perche me ne uoglio meglio assicurare, si per il timore che hò, che qualche ceruello seditioso non fosse per rimouere da questo proposito Sua Signoria Illustrissima. Per perfettionare la sudetta riconciliatione non sarà à mio parere necessario di repetere le cose passate, ma che il Signor Cardinale, et fratello da una parte, et il Signor Principe dall'altra promettino di essere nell'auenire parenti et fratelli amoreuoli, et che Nostro Signore, questa Maestà, et l'Imperatore entrino per sigurtà, che così sarà. Posto questo fondamento come hò detto parmi che si potrà edificare tutto quello che si uorrà. Con questa occasione mi dò pure à credere, che hormai quel Serenissimo, ò per dir meglio coloro che lo assistono si disinganaranno di qualche opinione conceputa, et che confessaranno che da questa parte si è fatto ciò che si è potuto in seruitio di quell'Altezza, Et conducendo al sopradetto segno le differenze tra essa Altezza, et il Signor Cardinale, et persuadendo à questi ordini à non accettare le oferte di Michele Palatino di Valacchia. Il che quando Vostra Signoria Illustrissima in conscienza crede esser cosi, come spero nella sua infinita bontà, la supplico che anco alla sopradetta Altezza la si degni di rendere testimonio della mia fede, et sincerità, la quale tanto più mi preme,

che sia nota, quanto son occupato in seruitio di Nostro Signore. Mi mossi à usare dell'opera del sopradetto Signor Cognato del Signor Stefano per li motiui che sentiuo dell'ordine Ecclesiastico per la missione del Secretario del Signor Cancelliere in Constantinopoli et per altri rispetti non inferiori delli già referiti.

Sà Vostra Signoria Illustrissima che già alcuni mesi sono diedi qualche speranza che la Moldauia lasciato lo scisma si sarebbe ridotta sotto la obedienza della Sede Apostolica. Hora mi scriue l'Arciuescouo di Leopoli, che Geremia era in procinto d'inuiare per questo effetto alla Santità di Nostro Signore. Se l'auiso è uero come si deue credere che sia, seguendo la congiontione delli animi tra li Principi uicini si potrà sperare il simile della Valacchia. Et in tal caso il uincolo della Religione, et la superiorità della Sede Apostolica potrà partorire infiniti buoni effetti, quali saranno dall'Abbate Comuleo spiegati, come più prattico di me di queste materie etc. etc. etc.

Suplico humilissimamente Vostra Signoria Illustrissima à perdonarmi se hò preso troppo ardire facendole instanza d'interporre la Sua autorità, acciò in Corte Cesarea, et in Transiluania deponghino quelle ombre concepute etc. perche hò giudicato che così ricerchi il seruitio di Nostro Signore, essendo che doue non è confidenza non può esser fede, et doue non si presta fede non uiene ne approuato, ne accettato cosa che si proponga, ne riceuuto in bene cosa che si faccia...

CXII

Arch. Vat Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 e., fol. 93—95.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo.

...In questo punto ho lettere di Transiluania che chiariscono per uane tutte le nuoue scritte tante uolte dei Tartari, quasi che fossero per uenire in Ungaria, perche si troua che sono state dettate dal Vaiuoda di Moldauia per sola paura ch'egli haueua dell'armi del Signor Principe di Transiluania in caso che fosse stato libero di sospetto, et anche di quelle del Vaiuoda di Vallacchia, massime non potendo aspettare aiuto dal Cancelliero di Polonia che è disarmato.

Io presupongo che detto Vaiuoda di Valacchia non tardarà più à farsi sentire in Bulgaria ò altroue in danno de i Turchi, caso che non fosse uero quello che Monsignor Reuerendissimo di San Seuero hà accennato alcune uolte, cioè ch'egli sia d'accordo non meno col Turco, che con li signori Poloni, auenga che in Transiluania (oue hà la moglie et figlioli) lo tenghino tutto dipendente dal Signor Principe Vostra Signoria Illustrissima douerà sapere meglio la uerità da Monsignor Reuerendissimo di Ceruia à cui mi rimetto.

Il medesimo Monsignore scriue della presa di Fellach et Cenadia con la Rocca, con gran' speranza che sarà il medesimo di Themisuar, oue alli 16 del passato si pose l'assedio, et per relatione di molti fuggitivi renegati s'intende che in quella Piazza era mancamento di genti et euttouaglie, forse

perchè mai si sariano pensati che il Principe fosse per muouer' guerra quest' anno à i danni del Gran Turco. Piaccia à Dio di farci gratia che in quelle parti di là si supplischino li mancamenti che si sono fatti di quà et di concedere à Vostra Signoria Illustrissima il colmo d'ogni uero bene.

Di Praga li III di Novembre 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima

Humilissimo et obligatissimo Seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga 3 Nouembre 97. Monsignor di Cremona.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo
Il Signor Cardinale di San Giorgio, Roma.

CXIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Fol. 18 h., fol. 426 v.—427.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di San Severo Nunzio in Polonia.

Non replicherei più à Vostra Signoria nei particolari della Transattione Bedzinense et dell'assicuramento delli Vallacchi, quando non hauessi da dirle che da Praga ci uiene pur nouamente promessa la Transattione con tanta asseueranza che non se ne può dubitare senza offesa di chi la promette, et quanto all'assicuramento che hauendo hauuta commodità il Principe di Transiluania d'inuadere la Moldauia et persuasosi, et non l'hauendo fatto per sua propria uirtù et à requisitione del Nuntio, con parole molto sensate alienissimo da nuoui romori con Principi Christiani, si conosce che non è stata tanto necessaria l'obligatione pretesa in scritto quanto era costì creduta, ouè però è ben conueniente che co'l medesimo Principe si tenga buona uicinità et amicitia...

Di Roma li 8 di Novembre 1597.

CXIV

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 91 d., fol. 250 v.—251 v.

Varsovia. [All'Illustrissimo San Giorgio] li 19 di Novembre 1597.

Confessa questo Serenissimo Re esser degno di molta consideratione quello che da Vostra Signoria Illustrissima nella lettera delli XI. del passato con somma prudenza uien ponderato, cioè che non saluerà la fama, ne di Sua Maestà, ne delli ordini, se sarà ordito qualche trattato etiam senza loro partecipazione in pregiuditio della quiete publica in Valachia. Ma desidera la Maestà Sua che la Santità di Nostro Signore per quel paterno affetto, che hà sempre dimostrato uerso di lei, et delli suoi dominij, consideri se lo stato nel quale è per ritrouarsi quando la sarà in Suetia permetterà che la contenghi

in officio coloro, della fede, et aiuto de quali ella in tutto et pertutto sarà necessita à dipendere. Pensa la Maestà Sua che in questa consideratione sia per ritrouare la Santità Sua che non farà poco Sua Maestà se potrà indurre questa licenciosa Nobiltà à sominístrarle sussidio di danari et di genti, et di assicurarsi nella sua absenza della fede di coloro, che sono ceruelli seditiosi, et amici di nouità, anzi si persuade, che Nostro Signore sia per uenire in cognitione, che sarà cosi lubrica l'autorità di Sua Maestà, che per conseruarla haurà di bisogno di ogniuno, et sarà perciò astretta ad accomodarsi à tutti, et à dissimulare non solo le ingiurie che si facessero ad altri, ma quelle che riceuesse nella propria sua persona.

Et quanto al risentimento che si potesse aspettare dalli ordini, sapendo Sua Maestà quanto sia ben noto à Sua Beatitudine l'instituto di questo Regno, si dà à credere che Nostro Signore non farà molto fondamento sopra di essi, mentre uengano da alcuni essagerate le minaccie che fà il Signor Principe di Transiluania, et che sono da essi Ordini credute: et che però mentre non sono ligati col uincolo di una publica promessa si debba più tosto temere che siano per concorrere à qualche pernitiosa nouità nell'absenza di Sua Maestà, che per far oppositione ad essa.

Questo è quello che Sua Maestà propone acciò per tempo si pensi al remedio, et auanti che la inosseruanza della Transatione Bedzinense partorischi la passata dei Tartari in Ongaria per mezzo di questo Regno, come seguì l'altra uolta, perche forsi nell'absenza di Sua Maestà estimaranno alcuni, come fù creduto allhora, che questo mezzo solo sia sufficiente per assicurarsi della Serenissima famiglia Austriaca: et auanti che la confusione nella quale hora rimangono le Valacchie induchi alcuni ad accettare le offerte fatte da Michele, et rifutate da questi ordini à contemplatione di Nostro Signore. Li sopradetti rispetti mi hanno fatto sentire maggior dolore di quello ch'io mi habbia fatto per il passato della conseguenza cauata con l'occasione delli efficaci officij, ch'io sono andato successiuamente facendo nelli sopradetti due particolari, qual'è stata, che li officij usciti da me nascessero dal ardente desiderio che quà hauessero di detta osseruanza et di detta assicuratione per le Valacchie: nel che hanno errato, attesoche la osseruanza non uiene desiderata ne dalli adherenti alla Serenissima famiglia Austriaca, ne da coloro che sono alieni da essa Serenissima famiglia, ma solamente uiene procurata da questo Serenissimo Re, come quella che partorisce quei inconuenienti in discruitio della Maestà Sua, et de Vicini che infinite uolte si sono rappresentati.

Et quanto alle Valacchie quà sanno bene esser uero quello che Vostra Signoria Illustrissima dice nella sopradetta sua, non hauere il Signor Principe animo, ne forze per poter innouare cosa alcuna, anzi affermano che se mille uolte 'l giorno s'impadronisse di Moldauia, che mille uolte ne sarebbe scacciato. Onde non la instantia di questi Signori mi hà mosso à proporre ciò che son andato promouendo, ma l'hauere io sottrato esser quà alcuni, che hanno non uano disegno, ne uerbali minacie ma fondamento sodo d'impadronirsi della Valacchia, et se mostrano hauer timore per le brauate di quell'Altezza, deue esser riputato tal timore per artificioso, per il che hò sempre essortato,

che si astenessero in Transiluania dalle brauate, come quelle ch'erano di nocumento à chi le faceua, et seruiuano per pretesto à coloro, contro quali ueniuano fatti per cohonestare à suo tempo attioni assai pernitiose, et andauano argumentando nella seguente forma, ò il Signor Principe disegna d'innouare qualche cosa, et non douerebbe per mezzo delle sue minaccie auertire costoro, che si guardassero, il che non è altro che procurare, che l'interuenghi ciò che l'altra uolta l'auenne, ouero non hà intentione di alterare la buona uicinità con Polacchi, et anco in questo caso douerebbe astenersi da esse brauate, le quali suministrano fomento à chi è uso di occupare quell' d'altri, et poi di escusarsi con spetiosi pretesti. Hora presupposto che sia uero quello, che hò riferito affirmare Sua Maestà, et che però la non sia ne per potere, ne per ardire di riprendere, non che reprimere la insolentia di alcuno mentre la si ritrouarà in Suetia, et che similmente sia uero l'aspettare il ritorno di Sua Maestà per corregere li eccessi, che si fossero comessi in absenza sua sia cosa da non fare fondamento et che sia anco uero quello che si adduce in escusatione delli ordini, mentre non si obligano per mezzo della fede publica, la quale è reputata pertanto più certa, et constante, quanto tenuta quella delli priuati uaria, et dubiosa, ne segue necessariamente che non rimane altro remedio, che uenire ò auanti li comitij, ò in essi comitij all'atto della osseruanza Bedzinense, et all'assicuramento delle Valacchie perche di questa maniera si assicurarà Sua Maestà Cesarea, che alli Tartari non sarà concesso il passo, del quale se si seruissero per transferirsi in Ongaria, apportarebbe forsi non minor detrimento di quello, che fece l'altra uolta. Ma quando si seruissero di esso per passare in Silesia, et Morauia consideri Vostra Signoria Illustrissima gl'inconuenienti che ne risultarebbono, et il terrore che hauerebbe la Bohemia; et sicome hà del probabile, che il Chamo non si arrischierà à congiongere le sue forze col Turco, così si deue dubitare, che lasciato l'Ongaria infestarà dette Prouintie. Il Signor Principe di Transiluania non uiuerà in gelosia per conto delle Valacchie. Questo Serenissimo Re potrà transferirsi nel Regno Hereditario senza timore di porre in compromesso l'elettiuo et finalmente s'introdurrà una sincera congiontione d'animo per diffetto della quale sicome si è per il passato assicurato il Turco, così per mezzo suo si terrà per l'auenire in qualche gelosia, et coglieranno li sopradetti Potentati con edificatione di tutto il mondo frutto del uincolo dell'affinità ch'è tra di essi et se insieme con questo si contentaranno, che la Santità Sua assicuri il Signor Cancelliere della gratiosa loro inclinatione uerso la persona sua, si facilitarà maggiormente ciò che si desidera, et si potrà con maggior fondamento rinouare il trattato con il Tartaro per mezzo di esso Cancelliere, senza il cui consenso difficilmente si potrà mai ridurre alla sua perfettione, ne si deue tener poco conto di esso trattato perche uerisilmente si può credere, che il Turco sia mal sodisfatto del Chamo, poiche non ostante le preghiere, et minaccie sue non hà uoluto passare in Ongaria, et è anco da credere, che esso Chamo non sia per fidarsi del Turco. Onde resta qualche speranza d'indurlo à restare anco l'anno uenturo à casa, et quando il Cancelliere uenisse assicurato da Nostro Signore che l'Imperatore, et il Transiluano l'amano, credo che aiutarebbe à promouere questa così

necessaria attione, per seruitio della quale quando anco li sopradetti Principi non inclinassero ad assicurare per il mezzo da me proposto il Cancelliere, reputo che sarebbe nientedimeno ispediente, che Nostro Signore le scriuesse un' breue credenciale nella persona mia, acciò che nelli comitij potessi con autorità trattar seco della detta ritentione del Chamo, delle assicurationi delle Valacchie et di ogni altra cosa che fosse di seruitio publico...

CXV

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 57 e., fol. 93.

Il Cardinale Cinzio Aldobrandini al Vescovo di Cremona.

. . . .

Di Roma li 22 di Nouembre 1597.

Aggiunta dell'Illustrissimo etc.

Il Cardinale Battori ogni di fà quà noua istanza perche si proueda alla sua fama, et alla robba, et così à quelle del fratello; il negotio senza dubio è difficile, ma pure bisogna pensare di accommodarlo, non stando bene così, et più ci deuono pensare quelli che deuranno entrare alla possessione di quel Regno. Quanto à i beni quando non se gli uolessero restituire i suoi proprij, il che al Principe poco importeria poi che fà istanza di quelli che l'istesso Principe possiede ne'i Regni di Sua Maestà, Vostra Signoria non lasci di hauerci pensiero perche è cosa ch'importa, et di trattare come le parerà meglio, massime che come ella sà il Cardinale hà promesso à Nostro Signore di non intentare cosa alcuna in pregiuditio del Principe, che hà creduto et crede per ciò che Sua Santità debba fargli dar sodisfattione dal Principe...

CXVI

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 91 d., fol. 252—254.

Varsouia. [All'Illustrissimo Signor Cardinale San Giorgio] li 23. di Nouembre 1597.

Hò tenuto proposito con Sua Maestà delli particolari contenuti nella lettera di Vostra Signoria Illustrissima delli 18. del passato; et sopratutto hò difusamente esposto il dispiacere che sente Nostro Signore delli suspetti, che nascono hor da una, hor dall'altra parte tra Sua Maestà la Cesarea et il Signor Principe di Transiluania, et la speranza ferma che hà la Beatitudine Sua che la Maestà Sua sia nell'auenire per non dar fede à coloro che mantengono la loro autorità con alimentare diffidenza tra Principi così buoni, et così congionti di sangue, et d'interessi, et feci mentione del suspetto conceputo

della Corona dopo le ragioni del Nobile Polono, che si tratteneua in Valacchia, facendole instanza, che conforme all'intentione datami lo leuasse di là. Ultimamente le diedi parte delli officij che faceua alla Porta l'huomo di questo Regno contro il Transiluano. Sua Maestà mi rispose, che quanto al sospetto del Mosco, esser riuscito uano con sommo suo contento. Ma che non fosse passato il compagno dell'Ambasciatore, che fù quà per il Regno, et per Silesia, et che però non fosse uero l'auiso che diede il coppiero della Serenissima Regina: che di questo io ero mal informato, ne douersi alcuno merauigliare, se quà presupponendo esser tal auiso uero intromo perciò in ombra, la quale come io ero testimonio non fece impressione tale nella Maestà Sua, che la uolesse dar ordine alcuno, che potesse alterare la buona corrispondenza che desidera di tenere con Sua Maestà Cesarea: Che quanto al Nobile ch'era appresso di Michele Vaiuoda di Valachia, Sua Maestà haueua con bel modo fattolo ritornare nel Regno, et che hora si ritrouaua in Russia et che per accurata diligenza che hauesse usata per uenire in cognitione se trattaua cosa in pregiuditio del Serenissimo di Transiluania, non haueua potuto sottrar altro, se non ch'era andato in quella prouintia per conto di mercantie: soggiungendomi che la Santità Sua si poteua ben persuadere che non hauendo uoluto ne la Maestà Sua, ne il Regno à contemplatione di Nostro Signore, et per uiuere in pace con li uicini accettare quella prouintia quando Michele la offeriua etc. Che per quanto la potrà la non permetterà, che altri lo facciano, ne innouino cosa alcuna. Come la uenne poi al particolare delli officij che sono fatti contro il Signor Principe alla Porta, uidi che la si turbò molto, et mi disse se l'Ambasciatore nostro lo fà, fà male, et transgredisse l'ordine che hà hauuto. Dopo commintiò à far il computo, se in quel tempo poteua esser gionto l'Ambasciatore in Constantinopoli, et ritrouò, che non era possibile, perchè quà non ui è anco nuoua alcuna di lui: però disse Sua Maestà non si potendo attribuire la colpa all'Ambasciatore, non uedo che si possa incolpare, non si ritrouando in Constantinopoli huomo alcuno ne mio, ne del Regno. Et perche soggiunse la Maestà Sua è ragioneuole di dare ogni sadisfatione al Principe mi sarà cosa grata, che Sua Santità facia diligenza ò per uia di detto Principe ò per uia de Signori Venetiani di sapere il nome di costui che si è fatto Agente, ò Ambasciatore mio: perche di questa maniera potrò io dare altretanta sodisfatione in questo particolare, quanto mi habbi dato per conto del Nobile ch'era appresso à Michele: Non pretermise anco di dirmi, che sicome la Santità di Nostro Signore poteua essere sicura, che la non pretermetterà, per quanto potrà, che si dia disgusto al Principe ne in Valacchia, ne alla Porta, ne altroue, così se trattarà ad essa Porta di ottenere la superiorità della Moldauia, che l'Ambasciatore hà ordine tale, che forsi non succederà al Principe ciò che pensa. À me si come non pare, che si debba probabilmente dubitare, che naschino inconuenienti, mentre Sua Maestà è nel Regno, così mi affatico, et affatticarò, acciò le cose restino così bene ordinate nell'absenza di Sua Maestà, che anco in quel caso si possa uiuere con l'animo quieto. Forniti li sopradetti ragionamenti, confessò che à niuno staua meglio di uiuere in pace che à lei, massime nella congiontura dell'andata sua in Suetia, et che credeua che già un pezzo

fà si sarebbono sgombrate le diffidenze tra esso, et li uicini, se una persona non si fosse restretta dal principio della sua uenuta in Corte Cesarea insino al fine con coloro che hanno impugnato, et mentre Sua Santità fu legato quà, et dopo ch'è stata assonta al Pontificato la negociatione seguita per mezzo della sua autorità. Ch'era ben uero che l'osseruanza della Transatione concerneua il suo interesse, ma che anco si apparteneua all'essistimatione di Sua Santità. Et che se sotto il suo Pontificato non fosse seguita la osseruanza non poteua ne Sua Maestà ne li suoi Posteri aspettarla, mentre fosse sopra-uiuuto il Serenissimo Massimiliano, perche li Sommi Pontefici si sarebbono escusati con dire se Papa Clemente che fù auttore dell'accordo non lo puotè ridurre alla sua perfettione, come noi lo potremo fare? di modo che ueniua à essere deteriore la conditione di Sua Maestà per conto di detto accordo da quello sarebbe stata, se non si fosse fatto....

Però con ogni sommissione riferirò à Vostra Signoria Illustrissima ciò che mi hà spinto à proporre nuoui mezzi, ò partiti nel particolare della re-integratione dell'Illustrissimo Signor Cardinale Battori con il Serenissimo di Transiluania.

Era Sua Signoria Illustrissima nella congiontura che scrissi all'hora tutto alterato, faceua prattiche, si lamentaua quasi che fosse stato indotto per mezzo dell'autorità di Nostro Signore à rimettere le facultà, l'honore, et la uita alli piedi della Beatitudine Sua, et ad assicurare il sopradetto Principe: Et che dall'altro canto in spatio di tre anni non fosse esso non solo assicurato, ma ne pure potesse penetrare se inclinasse quell'Altezza à restituirle le cose tolte, ò almeno à mostrar che fosse reo, faceua però instanza di essere sciolto dalla sua promessa. Io per diuertirlo da simile petitione, giudicai che fosse ispidiente di consolarlo con proporre quel modo che di nuouo esso proponeua et assicurarmi di questa maniera che esso non innouarebbe cosa alcuna ne uedo che altro mi douessi fare, perchè ò doueuo esser tanto amico di me stesso, che per non cadere in opinione di uariare non nel fine, ma nelli mezzi fossi causa che si alterasse la cosa stabilita, ò doueuo rappresentarle à Vostra Signoria Illustrissima, et assicurarmi, che non seguisse uarietà nelle risolutioni prese, ma stabilimento per conseruarle: il che è successo felicemente, perche l'hauere io rimosso Sua Signoria Illustrissima col proporre nuouo partito dalli pensieri che haueua mi diede tempo di spingere da esso Signor Cardinale il cognato del Signor Stefano, et ridure le cose al termine, che Vostra Signoria Illustrissima haurà ueduto dalla lettera di esso Signore diretta à me, che alcune settimane sono mandai à Vostra Signoria Illustrissima. Onde son ben certo che Vostra Signoria Illustrissima, che hà tanta esperienza delli affari del mondo, et ch'è dotata di così singolar prudenza, conoscerà meglio d'ogni altro, che quando il proporre nuoui mezzi non fà uariare il fine, mà lo consolida maggiormente, essa uariatione non è degna di riprensione, massime quando si rappressentano così mezzi à tali Signori, com'è Vostra Signoria Illustrissima, che sano riprouare il male, et eleggere il bene. Et dal hauere io scritto à Vostra Signoria Illustrissima che non si attendesse alli mezzi da me proposti, ma al fine, s'haurà potuto comprendere, che hò proposti detti mezzi per sodisfare ad altri, et per seruirmi del beneficio del tempo.

CXVII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 e., fol. 157.

Di Praga li 24 Nouembre 1597.

...Di Transiluania ci sono lettere de i 7. con auiso che li soldati del Principe che assediauano Temisuar erano già alloggiati sopra la batteria et scriueua quel Generale che speraua di fare cadere quella Città ben presto, per il che si spera che il Turco non sarà stato in tempo à soccorrerla, ma se la soccorresse se ne ritornaria in Constantinopoli il barbaro ben superbo, per hauer leuato l'assedio da Jauarino et da Temisuar con poco danno de suoi.

Il Valacco doueua già esser passato in Bulgaria, et con le prime si aspettaua d'intendere qualche buon progresso che egli hauesse fatto con l'aiuto del Signore, perche si crede che non hauerà trouato alcuna sorte di resistenza sino ad Andrianopoli se sarà uoluto andare da quella parte per fare solleuare li christiani della Prouincia.

CXVIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 91 d., fol. 254 v.—255.

All'Illustrissimo Signor Cardinale San Giorgio, l'ultimo di Nouembre 1597.

Con la occasione della sopradetta uenuta dell'Arciuescouo, et del Marescial del Regno sono andato disponendo gli animi di questi Signori, acciò si dia tal ordine, che nel absenza di Sua Maestà restino sicuri li uicini da ogni nouità, che particolari potessero tentare seruendosi dell'occasione di detta absenza, et spero che si darà à Sua Santità ogni sodisfatione et che etiam che il Signor Principe s'induchi à fare l'assicuramento della Moldauia qua nondimeno prometteranno à Sua Beatitudine di non molestare nec directe, nec indirecte la Valacchia, ma che attenderanno solamente à conseruare, et defendere il loro. Questo temperamento procurato da me, et approuato da Signori principali riseruo per l'ultimo rimedio, cioè quando quel Serenissimo perseueri in non uolere assicurare la Moldauia. Nel che non douerebbe egli perseuerare, perche dal restare esso assicurato quanto alla Valacchia, et non assicurato questo Regno quanto alla Moldauia ne risultarà, che remanerà in absenza di Sua Maestà grosso presidio in detta prouintia quale se bene haurà ordine dal Re, et dalli ordini di non molestare altri tuttauia chi sà che cosa possa succedere, et ch'è bastante à leuare le suspitioni, le quali partoriscono mille mali effetti. Ma in ogni euento se Sua Santità si risoluerà di tenere in assenza di Sua Maestà un'Internuntio in questo Regno, quale continuamente uadi hor dal Cancelliere, hora dall'Arciuescouo, et da altri Senatori principali, spero che si assicurarà, che non passaranno li Tartari, et si euitarà ogni scandalo per conto della Valacchia....

CXIX

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 109 e., fol. 226 v.—227.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone collendissimo.

...Venne la settimana passata un'Ungaro per la posta mandato dal Vaiuoda di Valacchia à fare instanza all'Imperatore anche con raccomandazione del Signor Principe di Transiluania, di quattro cose per quanto intendo. Prima che Sua Maestà paghi adesso li soldati che si sono mandati in Valacchia à nome suo, quali con grossa somma sono stati soccorsi dal medesimo Valacco con promessa che si sariano restituiti, il che mi dubito che malamente otterà adesso, se bene col tempo andando felicemente le cose potria recuperarli. 2⁰ che li sudetti 4 m. soldati con li soliti pagamenti siano tuttauia trattenuti à spese di Sua Maestà, il che io reputo difficile per due cose l'una del pagamento reale, et l'altra perche temo che se quest'anno egli non fà qualche cosa notabile, non si sperarà più cosa buona di lui, mà si crederà che dia parole, senza pensiero di far' de fatti. 3⁰ uorria un' luoco buono di quà da retirarsi in caso che le cose di Valacchia per li peccati nostri andassero male, il che pare tanto ragioneuole che non se gli doueria negare, purche facci da douero. 4⁰ che ritirandosi quà nel luoco che Sua Maestà gli assignarà in caso di mala uentura, uorria essere assicurato di non essere molestato da i pretensi suoi creditori per occasione di debiti fatti dai suoi Predecessori al tempo de' Turchi, contentandosi di pagare li proprij et questo ancora pare ragioneuole. Hora ui si attende et del seguito ne darò auiso, et trà tanto io non mancarò d'aiutarlo in tutto quello che potrò secondo l'auiso che me n'ha dato Monsignor Reuerendissimo di Ceruia....

Di Praga li VIII di Decembre 1597.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reuerendissima.

Humilissimo et obligatissimo Seruitore
C. Vescouo di Cremona m. p.

[A tergo] Praga 8 Xbre 97. Monsigor di Cremona.
All'Illustrissimo et Reuerendissimo Signor mio padrone osseruandissimo Il Signor Cardinale di San Giorgio. Roma.

CXX

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 91 d., fol. 259 v.

Varsouia. All'Illustrissimo Signor Cardinale San Giorgio, li 12. Decembre 1597.

Hò messo in consideratione à Sua Maestà, et alli Senatori che le assistono l'offesa che Sua Maestà Cesarea et il Transiluano presupporanno di riceuere, quando à loro notitia peruerrà la petitione, che l'Ambasciatore di questo

Regno fà alla Porta, affine di ottenere la superiorità dell'una, et l'altra Valacchia, et come anco per il medemo rispetto sia per restare poco edificato il rimanente delli Principi Christiani. Mi rispose la Maestà Sua, che non si doueua far molto capitale di essa petitione, atteso che l'Ambasciatore si era più tosto mosso à fare quella instanza per assicurar bene la superiorità della Moldauia, che per speranza che haueua di ottenere quella di Valacchia, et difendendosi in questo particolare, mostrò di hauere dispositione grande di stringersi con una congiontione sincera con li Principi uicini et desiderio di dar loro ogni sodisfattione, et scopersi che le incresce di non hauere supremo imperio, et assoluta autorità in questo Regno, perche sicome quando l'hauesse, assicurarebbe la Santità Sua, che ne mentre la è presente, ne mentre la sarà absente da questo Regno noto bene à Sua Beatitudine, et à Vostra Signoria Illustrissima, non può far altro che procurare d'incaminare le cose di tal maniera, che da questa parte non si dia occasione di disgusti ne all'Imperatore, ne al Signor Principe, et dice la Maestà Sua d'hauere dato ordine à Monsignor Resca, che tenghi proposito con Nostro Signore, et con Vostra Signoria Illustrissima del sopradetto particolare delle Valacchie, et che però si rimetteua à quello che detto Monsignore riferirà in suo nome...

CXXI

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 91 d., fol. 261.

Varsouia. All'Illustrissimo San Giorgio, li 14. Decembre 1597.

Sua Maestà hà riceuuto hoggi lettere di Constantinopoli dal suo Ambasciatore delli V. di Nouembre nelle quali auisa alla Maestà Sua, com'egli non haueua hauuto insino à quel tempo audienza dal Turco per essere seguita la mutatione di Abraimo primo Visiero in luogo del quale scriue esser stato dichiarato Hassam Bassa. Geremia poi Palatino di Moldauia nelle sue lettere dirette alla Maestà Sua scriue la causa della sopradetta mutatione esser stata per hauere il Tartaro scritto al Muftì supremo loro Papasso, com'egli era in procinto di passare in Ongaria con tutte le sue forze, quali descriue per grandissime, et tremebonde, se bene si sà, che non erano tali quali uengono da esso essagerate, ma che le sopragiunsero lettere del sopradetto primo Visiero, nelle quali le ordinaua in nome del Gran Turco, che se ritornasse à casa, perche non haueua bisogno della opera sua per questo anno, ma la riseruaua al futuro: che hauendo il sopradetto Muftì communicato le lettere del Chamo alla Porta, et essendosi fatta inquisitione per ritrouare la uerità, si era saputo che Michele Palatino di Valacchia haueua corrotto con danari il Visiero, et indotolo à mandare in nome del Turco persone al Tartaro con ordini che non passasse in Ongaria, et che per questa causa era stato deposto.

Hà similmente Sua Maestà riceuuto lettere del Patriarco di Constantinopoli del tenore che Vostra Signoria Illustrissima si degnarà di uedere dalla copia che sarà con questa mia et perche esse lettere sono scritte in latino,

et il caratere è Italiano si suspica, che se dette lettere uengano ueramente da Constantinopoli sia stato autore l'Ambasciatore Inglese. Mà perche dette lettere non sono sottoscritte, ne serrate dubitano quà, che siano uscite da altro autore che dal Patriarca, et da altra officina che dalla sua, et da altro luogo che da Constantinopoli, non ostante che Michele Palatino di Valacchia le accompagna con una sua à questo Serenissimo Re, et afferma hauerle ad esso mandate il Patriarca. Et con questo le bascio etc.

CXXII

Arch. Vat. Fondo Borghese, S. III, Vol. 112 e. f., fol. 45—50.

Beatissimo Padre,

L'anno del 1595, l'Illustrissimo Monsignore Visconti Nuntio di Vostra Beatitudine, mandò à Vostra Santità una relatione da me fatta, circa il Regno di Bulgaria, et li animi di quelli miseri Christiani... Poiche tuttauia hanno solicitato con lettere à questo Serenissimo Principe acciò li mandasse l'aiuto promessoli; che perche il Signore Iddio tal gratia gli doni molte preghiere a Iddio fanno con infinite lachrime, acciò Sua Diuina Maestà li porga il suo santo aiuto, di molti più brutti eccessi potria dir à Vostra Santità che li turchi commettono uerso li Cristiani loro suditti, ma lascio di farlo per non offendere le sue sante orecchie, et per non arecharle noui dolori, che per causa del male che patiscono questi miseri Cristiani riceuerebbe, i quali non confidano in altro, che nel Signore Iddio, et nell'aiuto di Vostra Santità.

Beatissimo Padre, quatro anni apresso sono, che a quest'Altezza tutti li Cristiani del Regnio di Bulgaria promissi redure à sua deuotione et se bene lo fecci per mezo del Nuntio di Vostra Santità ancorche il Serenissimo Principe simil oratione hauesse hauuto a caro, non percio la messe ad effetto se ben'era rarissima; ne di ciò sua colpa fu, se non del Cancellier Iosicha; il quale a mio giuditio tutte le buone occasioni, che li erano poste d'auanti per gloria del suo Signore e Patrone, et util di tutta la Republica Cristiana, sempre con diuersi modi ributò; Come fecce l'anno 1596 nel quale propose a Su'Altezza l'impresa di Bulgaria, il modo e la facilità con la quale si poteua conseguire, se però si fusse fatta in tempo oportuno asicurandola, che li animi di Cristiani che in quel Regnio habitano erano benissimo dispositi; Siche Su'Altezza per ueder s'era uero quello, che in questa materia le haueuo detto, inome *(sic)* di quella fecce scriuer una lettera all' Reuerendissimo Arciuescouo di Tarnoua, qual'è di famiglia Rallj, e Nepote di Chantacusini, prelato dabene dotato di honoratissime Virtù, desideroso di ogni buon Euento di Cristiani, il quale Arciuescouo hauuto, che hebbe la lettera di quest'Altezza e di Monsignore Visconti che l'uno e l'altro a mia persuasione et preghiere li scrissero; subitto le lesse e uidde il contenuto di esse; E però per dar buon indrizo a questo negotio, chiamò a se quatro Vescoui, che sono sotto alla sua iurisditione; Il primo de quali si chiama Hieremia la residenza del qual è à Russi; Il secondo Spiridon Vescouo di Sumgnia, il terzo Vescouo di Louucia chiamato Icofon, il quarto Meotide Vescouo di Romania cosi chia-

mato perche la sua diocesi stendesi di qua et di la dal Mont' Emo; con quali hauendo comunicato il desiderio di questa Serenità tutti simil oratione abraciorno hauendola essi desiderato; E però il Reuerendissimo Arciuescouo non solo con li suoi Vescoui ma con li principali di Tarnoua si redusse nella Chiesa; e li significò il desiderio di quest'Altezza e mostrò il tenor della sua lettera, del quale tutti restorno satisfatissimi, e risolsero di uolere morir più tosto con li Cristiani, che passaranno il Danubio nel'aiuto loro, che uiuere nelle miserie che al presente soportano; sopra che di uoler osseruare giurorno sopra li Euangeli; Da che mosso l'Arciuescouo fecce la resposta à questo Serenissimo Principe, nel tenor ch'io a su'Altezza et all'Illustrissimo Monsignore Visconti haueuo promesso et assicurato; puoi che con quella prometteua di esser lui con tutti li habitatori di quel Regnio prontissimo a prender le armi a fauor di Cristiani e danno di turchi; la qual resposta mandò con uno suo prete con quella promettendo di uoler compitamente far il suo debitto, come ha fatto; perche l'estate di quel anno personalmente andò à uisitare et presentare il Bley di Silistria o Darstor, e di Nicopoglie, non ad altra fine, se non per uedere che quantità di turchi ciascuno di loro tenesse et di qual qualità fossero; Siche Beatissimo Padre il Reuerendissimo Arciuescouo di Tarnoua chiamato per nome Dionisio Ralli, et me in questo negotio habbiamo fatto tutto quello, che humanamente si può fare; ne più da canto nostro si poteua desiderare; Sua Signoria Reuerendissima ha suplito alla diligenza et ad ogni sorte di debitto, senza rimirar punto al pericolo che gli soprostaua, ne alla spesa che gli occorreua; Et credo ch'anco io hò fatto la mia parte. Prima nel propor questo negotio et l'impresa la quale procede prima da Iddio dalle cui mani il tutto dipende, e puoi da me giache non solo fui autore, m'anco con propria persona mi sono affatichato, senza hauer risguardato alla spesa ne al pericolo di Vita; col hauer significato la facilità della impresa; il temp'oportuno nel quale si doueua fare; et la conseruatione del aquisto che con aiuto Diuino si sarebbe fatto; come di questo, et d'altre cose da me proposte a quest'Altezza. Monsignor Visconti può farne fede; et molte altre honorate persone; Però Beatissimo Padre resta che Vostra Santità in compagnia d'altri Principi Cristiani in così rara ocasione diano quel degnio aiuto, che una tal impresa merita, la quale del 1596. con pochissima gente si sarebbe potuta eseguir; giache quel Regnio quasi del tutto era restato spogliato di turchi; puoich'erano andati con loro Signore alla espugnatione di Egria, et perche la Santità Vostra possa più facilmente indursi a creder che quanto le dico sia uero; consideri al misero stato nello quale si trouano li miseri Cristiani non solo del Regnio di Bulgaria; ma di tutti quelli lochi, che il turco possiede nell'Europa; il qual stato solo è causa ch'essi non pensano ad altro, ch'al modo, col quale potessero liberare se stessi, le mogli e figlioli loro, da queste presenti tiranie, le quali gli sono fatte e tuttauia si continuano di farsegli; Consideri Vostra Beatitudine alla resolutione fatta dall'Reuerendissimo Arciuescouo di Tarnoua, e di tanti Vescoui et primati di quel Regnio, et al Vescouo di Andrinopoli e Soffia con li quali tiene inteligenza. Ne à tante fatiche spese, et pericoli per altro si è esposto che per far seruitio alla Republica

Cristiana; dalla qual sua operatione si può scorger la sincerità con la quale serue, la pietà, e bontà che nel suo core regnia puoiche non stima il pericolo nel quale tuttauia si troua essere; il qual'è tale che quando questo trattato da turchi si sapesse, egli con tutti questi che seco circa questo fatto hanno hauuto inteligenza, sariano fatti morir con miserabil morte; Consideri alla estrema paura ch'ebbi, quando da Constantinopoli uennero quatro Capicci perche, non sapendo in quel subitto la cagion della loro uenuta. Con tutto cio il buon Prelato tuttauia sta intrepido nell' suo primo proposito; ne altro è il suo dolore che ueder scorer il tempo senz'alcuno frutto, et passare senza buon effetto tante rare ocasioni; Iddio perdoni al Cancelliere Josicha; Consideri la Vostra Beatitudine alla continua paura nella quale tuttauia si troua; et alle graui spese che gli ocoreno con li turchi; puoiche di questo tratato che si è fatto sanno, ma non il particolare, sich'è sforzato ingolare col denaro, nè potendo suplire, anco li è stato forza indebitarsi da Merchanti Ragusei; Consideri anco la Santità Vostra; Che quando io dalla esperienza non hauessi uisto e conosuto il buon animo delli Bulgari, per hauermelo significato e comunicato, et quando non hauessi uisto oculatim, la causa che hanno da leuarsi da dosso li turchi; et l'ira che uerso di loro hanno, et il desiderio di sfogarla, e quando non hauessi conosuto che sono suditti disperati; Et quando l'anno del 1594 non hauessi uisto, che quanto il turcho possiede nella Europa non fusse restato spogliato di sua gente per poter far maggior sforzo per l'espugnatione di Chiauarino; et che non fossero da incredibil paura opressi; Et quando non fussi stato certissimo che questa impresa quando del 1596 il turcho con tutta la sua potenza andò alla espugnatione di Egria, et che medesimamente quella parte di Turchia, che possiede nell'Europa non fusse restata senza huomini, et che con grandissima facilità, (usandosi però con gli Bulgari termini dolci et humani) non si fusse potuto condurre a fine questa impresa; con infinito benefitio di tutta la Republica Cristiana, mai l'haueria proposta; Ma perche sapeuo che nel Regnio di Bulgaria non erano turchi, et che li Cristiani erano suditti disperati, et che non altro desiderauano, che l'ocasione per poter sfogare l'odio et l'ira che haueuano contro alli Turchi.

Però Beatissimo Padre proposi quel tanto, che giudicai douesse esser di grandissimo utile alla Republica Cristiana; Et ch'ero certo che douesse riuscir, come senza dubio e con grandissima facilità sarebbe auenuto, quando del 1596. l'impresa di quel Regnio si fusse tentata; puoiche la proposi in tempo oportunissimo; con l'ocasione della quale tutti li Cristiani d'altre Provinzie al turcho sottoposte haueriano fatto soleuation à imitation di Bulgari; Ma che un tanto bene non sia seguito a coloro che sono stati causa Iddio perdoni, perche hanno impedito che quest'Altezza Serenissima non habbi uisto fine gloriosa della mia proposta; Però non posso che dolermi di hauer fatto tante fatiche e spese, e di hauermi esposto a tanti euidenti pericoli senza uerun frutto; e haueria fatto a molto maggiori, quando io hauessei uisto corrispondenza nel'amore et nella sincerità; et quando hauessi uisto continuare nel primo feruore a quelli che debitamente doueuano fare; ne di altri uolendo trattare, che del Serenissimo Principe, dico, che sempre uerso la Republica

Cristiana fu sincerissimo uerso la quale nessun glorioso effeto sarebbe seguito; quando Su'Altezza non hauesse con la sua prudenza operato et quasi sforzato quelli animi, quali affatto erano alieni da questa guerra; però è degnia di esser perpetuamente con estreme lodi celebrata; perche non per sua colpa ma d'altri non si è colto il suaue et utiloso frutto della proposta mia; Nondimeno spero nella Diuina bontà che nel'auenire riceuerò magior consolatione; puoiche credo, che la ricuperation di Chiauarino di qua doueua concedere occasione simile a quella del 1596; giache le forze turchesche doueranno auiarsi uerso l'Ungheria; E tanto ciò più credere è da quanto, che Mihailo Voiuoda in Constantinopoli ha mandato per parte del tributo X m. talari operation mirabile, se però da lui sarà operata con sincerità, e a fine di disimular et d'ingannar il nemico; Intanto tuttauia li Bulgari continuano nel animo di prima, a quali ogni hora mille anni pare, di ueder passare le genti di questo Regnio in aiuto loro, et questo anno sono in espetation che il Regnio habbi da essere cauato dalle mani di turchi.... Quanto alli Albanesi che habitano nella Bulgaria tanto quelli che sono di fede Romana, quanto di Greca potranno mettersi asieme da cinque millia conbatenti; Che l'anno del 1595 nel quale Mihailo Voiuoda arse Russi, tutti quelli Albanesi, che habitauano in Ciruena Voda loco belissimo per sito, con mogli e figlioli passorno in Valachia; sperando li miseri, che li Cristiani douessero abraciar l'occasione, che il Signore Iddio gli concedeua; i quali anco adesso sono pronti a seruir nell'Impresa di Bulgaria senza paga; Et se questi miseri hanno mostrato nelli animi loro tanta generosità, che debbono fare li Cristiani d'Italia. ....

Beatissimo Padre, le cose da me con breuità dette, l'ho fatto a fine perche la Santità Vostra conosca che quando le ocasioni che il Signore Iddio a questi anni passati haueua concesso, non fussero state impedite dal Canceliere, come Monsignore Visconti questa uerità benissimo sa; ma si fussero eseguite come sempre fu la mente del Serenissimo Principe (la quale tuttauia in tal guisa è stata sincera, che perpetuamente, è degnio di esser con somma lode celebrato) di questa parte si sariano fatti grandissimi profitti a danno de nemici; e peru hora che per la gratia di Dio, che di nouo sono per rapresentarsi noue ocasioni et simili a quelle delli anni passati.....

D'Alba Iulia Addi XV. di Marzo 1598.

Di Vostra Beatitudine.

Humilissimo et deuotissimo seruitore
Paolo Giorgi Raguseo m. p.

[A tergo] Alla Santità di Nostro Signore Papa Clemente Ottauo.
Relation del Stato passato de Bulgari et del presente.

CXXIII

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 112 e. f., fol. 51.

Beatissimo Padre,

Quando io considero alle forze di questo Regnio, et alla oportuna comodità che ha hauuto di danegiar al nemico, della cognition che questa Serenità per mezo mio ha hauuto del buon animo che hanno li Cristiani che habitano

nel Regnio di Bulgaria, all'Estremo timor di turchi nato in loro per opera Diuina alle rare occasioni, che il Serenissimo Principe alli anni passati h'hauuto et al poco frutto che si è fatto di la dall Danubio nel medesimo tempo resto admirato di tanti doni che il Signore Iddio alli Christiani haueua dato; et afflitto perche non si sono abbracciati; E tanto più quanto, che da uera esperienza conosco, che molti gloriosi progressi nella parte di turchia si haueriano potuto fare quando il Josicha Cancelliere sinceramente hauesse proceduto; Tutto questo Beatissimo Padre l'istessa uerità è, la qual uerità già li effetti haueriano confermato; quando ch'egli con diuersi modi, non hauesse disturbato le rari ocasioni, che il Serenissimo Principe ha hauuto; delle quali cose spero che Vostra Santità si' à quest'hora dal suo Nuntio restata informata con ogni particolarità; Ma perche Monsignore Visconti potria esser che non fusse intieramente informato del Regnio di Bulgaria et di che animo si siano li Cristiani che in quello habitano; Però a Vostra Beatitudine mando la presente scritura; accio da quella possa conoscer la buona uolonta che uerso la Republica Cristiana quelli miseri Cristiani hanno; M'ach'effetto Beatissimo Padre queste cose io uado commemorando; puoiche li effetti in parte ha reso chiaro il mondo di questa Verità; Non è forsi uero e a Vostra Santità noto, che l'anno 1596 nel quale seguì il fatto di arme a Checherente tra li Cristiani e turchi doue anco io mi ci trouai cinque Comitati nel Ducato di Santo Sauua tutti molto propinqui a Ragusa mia Patria non si siano solevati a danno de turchi con molta mortalità de nemici, e ciò fecero credendo, che li turchi fussero stati rotti, li tiranni de quali non poteuano più comportare; Il medesimo erano in animo di far li Bulgari, e sarebbe seguito quando Michailo Voiuoda col esercito fusse passato da loro et a imitation loro hauriano fatto il medessimo tutti li Cristiani di Europa che sono suditti al turcho; Però mentre la Maestà Diuina fauorisce la Cristianità e mentre questi Cristiani si trouano ben disposti, e mentre il turcho si troua pauroso e stracho laudo che le presenti occasioni si abraccino dalli Cristiani, ma non ho speranza che un tanto bene ha per seguir, se la Santità Vostra non piglia l'assunto di fauorir questa impresa col dar buon aiuto di gente e denari a questo Serenissimo Principe come spero e credo come pietosa e misericordiosa la Santità Vostra lo farà della qual operatione aquistarà merito apresso il Signore Iddio, e lode per tutto l'Oriente; puoiche col fauor di Vostra Beatitudine restaranno liberate da tanti mali, tante centinara di migliara delle anime Cristiane; Et questo inuerno prossimo possono farsi a danno de nemici assai cose gloriose; Però io anderò pensando qualche degnia proposta da si presente tempo per proporle a questo gloriosissimo Principe, col qual fine prego dal Signore Iddio a Vostra Santità sanita e lunga uita, et che io non le resti inutil seruitore.

D'Alba Iulia Addi XV. di Marzo 1598.

Di Vostra Beatitudine

Humilissimo et Deuotissimo Seruitore
Paolo Giorgy m. p.

[A tergo] Alba giulia 15. di Marzo 1598.
Il Signor Paolo Giorgij
Al Beatissimo et Santissimo Papa Clemente Ottauo Nostro Signore.

CXXIV

Arch. Vat. Fondo Borghese. S. III, Vol. 112 e. f., fol. 54—56.

Beatissimo Padre,

Doppo l'hauer scritto à Vostra Beatitudine, et doppo l'hauer lassato, che questo plico di lettere le fusse mandato, al mio ritorno di Moldauia lo trouai qui, con mio dispiacere; Pero di nouo a Vostra Santità lo mando, et di più con questa mia le do conto di quanto è seguito nella Prouintia di Moldauia nelli quatro mesi, che in quella fuor di mia opinione mi conuenne dimorar, per conto mio particolare.

Poche settimane doppo, che peruenni a Succiaua Terra nella Prouintia di Moldauia; (nella qual Hieremia Voieuoda doppò che la occupò tuttauia ui risiede) Ariuò il Kano di Tartari col suo esercito nelli Campi, che sono intorno alla Città di Bender, nella qual ui sta il Bheij di quella parte di Moldauia, che stende uerso il mar magiore et ch'è sottopost'al turcho; doue si fermò alquanti giorni per ueder l'esitto di settemilia Kasaky, quali erano ariuati sopra il fiume Nistar, qual diuide la Polonia dalla Moldauia, con animo di passare in Valachia'l soldo di Mihailo Voieuoda, a quali Hieremia [à] compiacenza del Kano, impedì'l passo col suo Esercito, del qual era Capitan il suo fratello, ancorche con ogni sorte di humanità, è, certa promessa, che al suo paese non hauerian fatto danno lo hauessero domandato; che quando non hauesser suspetato, che le forze di tartari non fussero congiunte con le Moldauane, per uia di arme l'hauerian procurate, e senz'alcun dubbio l'hauerian conseguito, e ciò fu causa, che molto sdegnati facessero il ritorno alle case loro, e, in modo che si risolsero passar nella Tartaria, la qual hauendo trouata spogliata di genti, la messero a fiama e foco, e feccero grandissima preda di donne, putti, et ogni sorte di animali; Ne contenti di grosso butino, riposati che si furono pochi giorni alle loro case, di nouo si mesero in animo di passar per Mare nel Regnio di Bulgria (!), come feccero, con pensiero di ariuar sino Varna; ma l'hauer trouato nel porto di Karakarmaluch (terra situata nel Mar negro, e la piu propingu'alle V boche del Danubio) uenti sette Vascelli charichi di richissime merci, fu causa, che di nouo facessero il ritorno a Casa; Il Rumor de quali Kasaky dicono, che l'Agga di Gianizeri sendo uscito fuor di Constantinopoli; per oporsi all'esercito di Mihailo Voieuoda, ch'era passato nella Bulgaria, se ben non con quel frutto, che ha potuto, di nouo con li sua (!) gianizeri si ritorno a Constantinopoli; Da quest'atione Beatissimo Padre la Santità Vostra può in uera cognition uenir del timor, che nelli turchi per opera Diuina, è, nato; Io come quello che mi par di hauer qualche cognition della Moldauia, Valachia e del Paese di turchia, non posso, che prender dispiacer delli timidi progressi che di qua si fanno, e lo faccio perche uiuamente conosco, che questo Serenissimo Principe, e Mihailo Voieuoda in queste parti e in certi tempi oportuni, assai più potriano far; i quali credo, che non s'ingolfano tant'oltre per piu rispetti, e quest'Altezza con ragion fa, puoiche quelli quali sono obligati mandarle l'aiuto non lo fanno; quanto debbe men sperarlo d'altri Principi; per interessi, che

lascio di dire; Et pero Su'Altezza come sauia non intraprende imprese magiori come hauerebbe fatto. Quando che la Santita Vostra l'hauesse aiutato di gent'e denari, come ha fatto a Sua Maestà Cesarea; Ne li soldati nelle Vite loro hauerian patito alcun detrimento; perche Mihailo Voieuoda gratis l'hauerebbe dato tutto quello che loro saria di bisogno al uiuer; Et se la Santità Vostra a questo gloriosissimo Principe fortunatissimo porger'aiuto di denari l'asicuro con l'aiuto Diuino et delle Sue Sante Orationi, che non solo priuar'al nemico del Regnio di Bulgaria (dall' quale la Città di Constantinopoli in bunna parte riceue il sonstamento per le gran uitouaglie che di grani, orzi, auena e migli, et per la gran quantità di meli et buturi che tuttauia li soministra, che il medessimo effett'opera uerso l'Esercito nemico, ch'a danno di Ungharia uiua); M'anco hauerà occasione senza temenza di penetrar sino al contorno di Constantinopoli et di abrusciarlo; e tutto questo sta nella prestezza la qual ha da esser tale, che doue prima dal Danubio sino Constantinopoli si faceua quel uiaggio in noue giorni, col mio nouo modo si potrà far in cinque; et da effettuar questo mio pensiero resta del tempo per tutto Febraro; Il che sucedera in tempo, che li Tartari saranno passati alle loro Case, et che li Spahi, et altra sorte di soldati strach'attendeuano a richrearsi e ristorar; et per metter ad effetto questa cosa con quella felicità che la Cristianità desidera; si uuol la secreteza, et la presteza; et quelle altre circonstanze che sono di magior importanza, le quali lasso di dire per temenza, che le mie non capitino male; Pero Beatissimo Padre la Santità Vostra risoluasi uoltar li sua (!) Santi pensieri et li sua (!) aiuti in queste parti di qua; perche si farà grandissimo frutto, e assai magiore consolatione riceuerà dell'Util che la Cristianità conseguirà di qua per le occasioni rare che ui sono; che mai habbia riceuuto d'altroue; A Vostra Santità dico quello che conosco sia uero; e non tirato d'alcun mio interesse, si perche da quatro anni in qua spendo del mio; come perche da che sono in questo Regnio, da ogni uno più tosto ho riceuuto danno, e discortesia, ch'ombra di Utile piacere eccetuando solamente al Serenissimo Principe, l'Altezza del quale quando suplicassi sono certo che da quella riceuerei ogni sorte di fauore; Ma lo faccio con uera sincerità; Et di più sogiungo che se il Serenissimo Massimiliano entraua in questo Regnio guai era alla Ungheria, alla sua persona et alle sua (!) genti; Ne a tanti mali la Maestà Diuina con altro ha riparato, che col felice ritorno di questo Serenissimo Principe, poiche quel solo è stato causa, che tutte le trame che per l'absentia mia si erano ordite, sono andate a monte; Io non parlo a caso, ma di uera scienza; ma il particolar per degni rispetti taccio; Però ralegrisi e giubili ogn' Princip'et ogni Cristiano di questo buon euenuto da nessun ò pochissimi conosuto; il qual è stato causa che questo Regnio si sia conseruato, et che il nemico non habbi fatto a danno di Cristian'alcun profitto di consideratione.

Quando la Santità Vostra da questo mio ragionamento conoscerà quanto sia necessario che questo Serenissimo Principe e Mihailo Voieuoda preuenghino questo inuerno al nemico, per schiuar con questo modo li pericoli e danni, che alla estate prossima sono per riceuer, spero, et di certo tengho, che Vostra Beatitudine con ogni maggiore presteza porgerà il suo aiuto a

questo Regnio; col quale non solamente lo conseruarà, ma li darà occasione di far grandissimi progressi a danno dello nemico.

E cosa certissima che al turcho le forze di Transiluania e Valachia più teror e maggiore danno li aportano, che quelle del Imperatore, giach'à quelle resist'e preuale; et a queste non; ma non seguirà così a questo luglio prossimo perche io sono di parer, che il turcho con tutta la sua potenz'assalirà la Prouintia di Valachia nella quale farà l'ingresso senza dificoltà; la quale per esser diuitiosissima potrà mantener il suo Esercito senza, che dalla Bulgaria li sia sominístrato con Vitouaglie; fatto che hauerà questo con l'aiuto dell'istessi Valachi; (perche li concederà il perdono della ribelione) tentarà di far l'ingresso in questo Regnio; et il Kano con le sua (!) forz'et di Moldouane, che Hieremia sarà sforzato con esso unirle, farà il medesimo dalla parte di Moldauia. Ne in questo tempo potranno li tudeschi dar aiuto a questo Regnio; puoiche a se stessi non l'hanno dato in tempo, secondo, che il bisognio ricercaua; E pero temo se non si prouede alli pericoli, che soprastano, che questo Regnio, la Valachia e tutta la Cristianita, non riceua graue piaga; Ho uoluto dar conto a Vostra Beatitudine di quello che puo succeder, come sono certo, che seguirà; se la Maesta Diuina non aciech'al nemico li ochi del inteletto; et lei che conosce e uede il tutto puo souenir di qua in modo che questo Regnio si liberi da questa paura, et che a danno de nemici, facciansi cose merauigliose, delle quali non puo restar capace se non quelli ch'hanno intiera praticha delle cose turchesche.

Con breuità ho detto circa li sopradetti particolari tutto quello, ch'ho giudicato sia bene che la Santità Vostra le sappia; Et di più le sogiungo, che se Sua Maestà Cesarea darà sotisfatione a quest'Altezza et se sar'aiutata spero di qua ueder buon successi; come prego il Signore Iddio che così auenga, et che a Vostra Santità conceda felicità in questo mondo sino all'ultima sua Vechiezza, et nel'altro gloria perpetua; col qual fine humilissimamente le baso li Santissimi piedi.

D'Alba Iulia Addi 30. di Nouembre 1598.

Di Vostra Santità

Humilissimo e deuotissimo Seruitore
Paolo Giorgij m. p.

[A tergo] Il Sig. Paolo Giorgij
Alla Santità di Nostro Signore Papa Clemente Ottauo.

INDICE DEI DOCUMENTI

ERRATĂ

(Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, Tom. X, Mem. 1)

Pag. 2, Nota 3 se completează astfel:

3. «Memoriile Secţiunii Istorice», Seria III, Tomul IX, pp. 222, 223.

D-l Karadja îmi comunică că această sabie a fost luată de Suedezi de la prinţul de Nassau-Siegen, comandantul flotei ruseşti, cu ocazia bătăliei navale de la Svenska Sund (1790).

Pag. 3, Nota 1 rămâne numai:

1. Inregistrată sub nr. 7722.

ACTE VENEȚIENE
PRIVITOARE LA
URMAȘII LUI PETRU-VODĂ ȘCHIOPUL

DE

N. BĂNESCU
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința delà 22 Martie 1929

D-l N. Iorga a expus, sunt acum aproape treizeci de ani [1]), cu o mare bogăție de material, cules din arhivele austriace și, în parte, din cele venețiene, împrejurările în care Petru-Vodă Șchiopul s'a stins, în exilul său dela Bozen, unde n'avusese parte a trăì mai mult de doi ani, hărțuit de autoritățile austriace și amărît de propriile sale rude. El lăsà după dânsul pe plăpândul copil, fost Domn al Moldovei, pe Ștefan Voevod, care aveà să închidă ochii, opt ani mai în urmă, la Innsbruck, între străini, părăsit de mai toate rudele sale de aproape. La câteva luni numai după așezarea lui Petru-Vodă în Tirol, Domnița Maria trecuse, cu soțul său Zotu Țigarà, la Veneția, bucuroși de o vieață mai liberă acolo unde puteau aflà și atâtea cunoștințe printre Grecii dela San-Giorgio. După un an și jumătate dela moartea lui Zotu, Domnița, o femee încă tânără, se mărità cu nobilul venețian Polo Minio (28 Noembrie 1600), cu care avù un fiu. Cele patru fiice ale sale din căsătoria cu Zotu își avură și ele acolo rosturile lor, despre care știm unele lucruri.

Arhivele comunității grecești, păstrate la San-Giorgio di Greci, cuprind multe dosare cu acte referitoare la familia lui

[1]) Hurmuzaki, XI, 1900.

Zotu Ţigarà. O parte din aceste acte au fost extrase de d-l N. Iorga şi publicate în volumul XI al Colecţiei Hurmuzaki. La 1926, d-sa prezintà alte câteva, într'o comunicare făcută în această incintă [1]).

Trecând, în timpul din urmă, prin Veneţia, am cercetat însumi arhivele dela San-Giorgio. Răsfoind dosarele privitoare la urmaşii Domnului moldovean, nu m'am putut oprì de a însemnà şi celelalte lucruri, nepublicate, ce cuprind, întregind astfel materialul, care e o preţioasă mărturie a raporturilor ce au unit atât de strâns destinele unor oameni dela noi cu strălucita Republică a Italiei. Dacă nu aduc cevà cu totul nou, ştirile ce am cules nu pot fi totuşi lipsite de interes, fie şi numai din pietate pentru un trecut care este al nostru.

Actele, pe care le dăm azi la lumină, se grupează în jurul a patru chestiuni.

I. Cea d'întâia priveşte legatul făcut de Zotu Ţigarà bisericii San-Giorgio di Greci. Actele sunt strânse într'un dosar întitulat: «*Legato q(uondam) Zotto Cigarà. Processo carte contro la moglie e commissarii del medesimo*» [2]).

Prin testamentul său din 1599, Zotu lăsase 1200 ducaţi veneţieni, spre a se cumpără «casa lui Cochini» şi a se face într'însa o mănăstire pentru maicele grece. In cazul când nu s'ar puteà cumpărà casa, el dispuneà ca din aceşti ducaţi o mie să se împartă celor douăzeci de mănăstiri dela Sfântul Munte, care erau obligate a-i face odată pe an pomenire, la ziua morţii. Restul de 200 ducaţi, împreună cu alţi 400, rămâneau bisericii San-Giorgio di Greci, obligată a-i depune spre fructificare şi a împărţì dobânda lor, pe fiecare an, jumătate bisericii şi altă jumătate capelanilor ei; cu condiţie ca aceştia să-i facă un sarcofag, «una arca», în care să-i depună corpul, în interiorul bisericii, în dreptul uşii altarului sau la mijlocul băncii unde stă Epitropul. Capelanii aveau să-i slujească, în fiecare Sâmbătă, la mormânt. Dacă aceste dispoziţii nu se vor executà, testatorul dispuneà ca oasele şi ducaţii să

[1]) *Foaia de zestre a unei Domniţe moldovene din 1587 şi exilul veneţian al familiei sale*, «Mem. Secţiunii Istorice», S. III, T. VI, Mem. 10.

[2]) Armadio D. Colto decimo sesto, busta 2, No. 21.

se ducă la mănăstirea Sfântului Nicolae din Iannina, unde-i erau îngropaţi părinţii, pentru a fi înmormântat acolo cu dânşii.

Către sfârşitul anului 1608, legatarii lui Zotu, fratele său Apostol Ţigară şi Constantin Paleologul, reclamă la Officio di Petition cei 200 ducaţi, încredinţaţi Episcopului de Filadelfia, Gavriil Severos, sub cuvânt că nu se îndeplinise voinţa testatorului, cu privire la sarcofag. Zuanne Gribetto, Epitropul, «Gastaldo della scolla et confraternità di San-Giorgio di Greci», e invitat să prezinte registrele şcolii, pentru a se luà unele copii cu privire la cauza pe care «commissarii» (legatarii) o au cu dânsul, «per l'arca che pretendono che debbiate fare al detto quondam Signor Zotto». Gribetto încearcă a se sustrage, dar e din nou somat, sub pedeapsă de amendă, a aduce registrele. Din ele se constată că Arhiepiscopul primise, la 31 Decembre 1607, 200 ducaţi, «per supplimento delli ducati 600 lasciati da detto Zotta alla chiesa, giusto il testamento». Se dă prin urmare sentinţă împotriva şcolii. Procesul însă urmează, comunitatea opunând însuşi textul testamentului, care prevedeà, cum am văzut, că, neputându-se cumpărà casa, banii nu se vor restituì, ci vor fi întrebuinţaţi după voinţa expresă a testatorului. Arhiepiscopul dovedeşte că vărsase chiar banii în mâinile lui Giulio Zoderini, Epitropul de atunci al comunităţii. In ce priveşte «arca», se arată cât de nedreaptă e acţiunea întreprinsă. Ea nu va puteà izbutì, «perchè sano l'arca esserli stata fata secondo che loro comissarii hanno voluto».

Unul din argumentele comisarilor erà că cei 200 ducaţi, cu care se întregise suma, fuseseră ridicaţi din banii depuşi pe numele fiicelor lui Zotu, schimbându-li-se astfel destinaţia, împotriva testamentului. Ei produc un act al Domniţei Maria, datat 22 Mart 1602, prin care dânsa declarà că va păstrà intacţi cei 16.000 ducaţi, dota constituită prin testament de fostul său soţ fetelor, «ne vole mai in alcun tempo dar molestia à dette sue figliuole, nè alle sudette loro dotte, ne con fare pagamento di sua dotte, ò dimissoria, ò altro suo credito». In acest scop, ea dispuneà ca zestrea aceasta să rămâie în mâinile comisarilor, cărora le încredinţà şi pe cele două fete nemăritate,

ca să le crească, — «acciò quelle governino et custodiscono», cum s'a hotărît prin testamentul tatălui lor. Minio se îndatorà, din parte-i, la toate aceste obligații ale soției.

Nu fără legătură, poate, cu această chestie a sarcofagului reclamat pentru Zotu, au fost dezordinile provocate de Greci, «per causa delle arche che fino al presente sono statte fatte». Un «tumult», produs mai cu seamă de marinari, patroni de corăbii, avusese loc în Iulie 1609. Ei protestau împotriva acestui privilegiu al bogaților de a-și construì sarcofage, acaparând micul spațiu al bisericii, unde în curând nu va mai fi loc de înmormântare pentru ceilalți. Față de această agitație, Epitropul și sindicii comunității grecești iau hotărîrea (12 August 1609) să intervină la «Capi dell'Eccelso Conseglio di X», ca să revoace asemenea hotărîri și să oblige biserica a restituì banii primiți în acest scop. Să nu se mai poată face prin urmare, sub nici un cuvânt, sarcofage de particulari în biserică și nimeni să nu mai aibă loc propriu de înmormântare, «ma tutto resti comune à tutta la natione nostra, et che nel medesimo luocho siano sepolti indiferentemente quelli che morirano».

Reprezentanții comunității grecești află în sfârșit actul încheiat de Arhiepiscopul Severos cu comisarii, la 11 Septemvrie 1606, și ei sunt bucuroși a-l produce în traducere italiană. Prin acest act, Arhiepiscopul mărturisește a fi primit dela comisari, pentru cumpărarea casei Cochini, 200 ducați și, când nu s'ar puteà cumpărà casa, se obligă a încredințà suma bisericii San-Giorgio, «dove e sepellito il domino Zotto». El afirmă apoi că a dat, pentru acești ducați, și un sinet comisarilor, cari sunt obligați a i-l restituì, «esequendo io l'una overo l'altra opera». Se produce și declarația lui Gribetto, epitropul, înregistrată de notar la 18 Septemvrie 1608. Epitropul numește reclamația comisarilor «ingiustissima» și arată că voința testatorului a fost îndeplinită întocmai, «quod secuta morte ipsius Domini Zoti, eius corpus in una capsa fuit positus et serbatus», iar după câteva luni s'a hotărît «in generali capitulo predictae scolae» că se pot acordà locuri particularilor în biserică, pentru a se face sarcofage, cu condiție ca să se înțeleagă, în această privință, comisarii cu guvernatorii bisericii. Ei s'au și înțeles,

în adevăr, să se adapteze «arca una marmorea, in terra, in loco ipsius eclesiae per eos electo, in qua corpus ipsius poneretur». Aceste dispoziții s'au executat, întrucât în locul amintit s'a așezat un sarcofag de marmură, în care s'au pus rămășițele defunctului, acoperindu-se sarcofagul «cu aceleași pietre, cu care mai înainte se pardosise biserica, precum înșiși comisarii au voit și cerut».

Acesta trebuie să fie mormântul, care se vede astăzi la San-Giorgio di Greci, în spatele altarului, acoperit cu frumoasa lespede, în care sunt săpate armele «Protospathariului» Zotto Țigarà.

Aici se oprește dosarul. Din toate cele cuprinse în acte, se vede prin urmare că mult dezbătuta «arca» se făcuse, din materialele avute la îndemână, dar că nu se așezase în interiorul bisericii, cum fusese voința testatorului, ci afară, alături de altar.

In ce privește cealaltă dispoziție a testamentului, privitoare la fundația mănăstirii pentru călugărițe, s'a deschis deasemenea proces, de astă dată din partea Domniței Maria, care cereà anularea, invocând garantarea dotei ce adusese lui Zotu.

Procesul începe cu un protest al Mariei, la 28 Martie 1601, și se încheie după șease luni. In replicele din partea monahelor, se vorbește de 2.100 ducați, lăsați de Zotu pentru creiarea mănăstirii lor. Domnița Maria, afirmă dânsele, după ce a plătit toate celelalte legate, lăsate de răposatul ei soț, «și a dispus după plac de moștenirea sa, fără a face inventariu», încearcă să le priveze de acești bani, cu care trebuià să se cumpere casa, unde ele chiar locuiesc. Dacă n'ar fi fost piedecă banii și depărtarea proprietarei, aflată la Corfù, casa, declară monahele, s'ar fi și cumpărat până acum. Intr'o ultimă replică, ele fac socoteala averii lăsate de Zotu, arătând cât a înstrăinat dintr'însa Domnița, care «ha operato à sua piacere, come vera et absoluta patrona dell'haver et facultà lassata dal sudetto quondam suo primo marito». A scos anume, înainte de a doua căsătorie, 3.461 ducați dela diferiți debitori; a vândut, la prăvălia lui Bernardin di Contenti, o brățară de aur cu pietre scumpe, în valoare de 600 ducați, un șirag de «balassi» (un fel de rubine) altuia, pentru 900 ducați, iar unui Evreu un

mănunchiu (mazzo) de perle, pentru 300 ducați. Când s'a măritat cu Minio, se găseà având încă pietre prețioase de diferite feluri de aproape 4.500 ducați.

Sentința se dă însă în favoarea Mariei, la 17 Septemvrie 1601,

II. A doua grupă de acte se referă la procesul dintre Polo Minio, în numele soției, și Cămărașii George și Aslan, rudele sale [1]), în chestia banilor depozitați de Petru-Vodă Şchiopul la mănăstirile din Levant.

Aceste acte se cuprind într'un dosar întitulat: «*Processo 1607 per il monastero S. Saba Gerusaleme e di Santa Caterina di Monte Sinai, per il deposito di zecchini diecimilla di ragione Pietro Vaivoda, principe di Valachia*» [2]).

Se reproduc, firește, și acte anterioare datei însemnate în titlu, și ele ne dau putința de a urmărì fasele procesului.

Avem mai întâiu un act, datat 7 Iunie 1601, în care se consemnează acordul dintre Minio, în numele soției sale, și Aslan Cămărașul, în privința celor 10.000 de «ongari», depuși de Petru-Vodă, spre păstrare, la mănăstirea Sf. Sava din Ierusalim. Jumătate din acești bani reveneau acum de drept Mariei, ca moștenitoare, împreună cu Ştefan Voevod, a tatălui său. Aslan se obligă a se îmbarcà pentru Levant «con il primo buon et opportuno passagio de nave» și a merge la Ierusalim, la mănăstirea Sfântului Sava, pentru a scoate banii, pe cheltuiala sa. Minio îi încredințează în acest scop, în prezența notariului, a martorilor și a Episcopului de Cerigo (Maxim), sinetul autentic de 4.000 ongari, Aslan declarând că are asupra sa și celălalt sinet, de 6.000 ongari, ce-i fusese încredințat de Ştefan-Voevod. Acesta făcuse, în adevăr, și dânsul un înscris cu Aslan, însemnat într'un registru cu acte ale mănăstirii Sfânta Ecaterina, la data de 10 Maiu 1601. Pentru «ostenelile, cheltuielile, primejdiile și foloasele sale» în această călătorie, Minio se obligă a da lui Aslan a cincea parte din toată suma, după ce se va fi scăzut partea ce mandatarul va fi găsit de

---

[1]) Gheorghe Cămărașul a fost soțul Alexandrei, sora lui Petru Şchiopul; Aslan e fiul său (v. Hurmuzaki, XI, Introducerea).

[2]) Armadio D. Colto decimo ottavo, busta 15, No. 168.

cuviință a lăsà din datorie călugărilor, spre a-și ușurà misiunea. Aslan se îndatorà apoi a aduce la Veneția banii ce va puteà scoate și a-i depune în mâinile Domniței Maria sau în ale soțului său, prezentând și chitanțe dela mănăstire, subscrise și întărite cu sigiliul, în toată forma legală. Banii trebuiau asigurați pe drum, pe cheltuiala Mariei. In cazul când n'ar puteà să-i scoată, Aslan aveà să restituie sinetul autentic, în starea în care l-a primit, garantând cu toate bunurile sale prezente și viitoare. In acest caz, Minio trebuià să-i plătească, pe lângă a cincea parte, încă o sumă de 100 ducați. Dacă Aslan s'ar prăpădì — che il Signor Dio non permetti ! — tatăl său, Gheorghe Cămărașul, luà asupra sa toate aceste obligațiuni, garantând cu bunurile sale.

La 18 Iunie 1601, se aduceà, cu aceleași formalități, o întregire la această convenție, precisându-se mai bine unele lucruri. Cei doui Cămărași nu vor puteà fi urmăriți de Minio și agenții săi, «nici personal, nici în capitalurile și mărfurile aduse în Veneția», decât după un an dela plecarea lor din acest oraș. Ei se obligă, la rândul lor, ca, îndată ce se vor întoarce dela Ierusalim la Cipru, ori în alt loc, să înștiințeze pe Minio despre rezultat. Dacă va trece anul și nu vor venì, sunt obligați a face cuvenita consemnare publică a banilor sau sinetului. Riscul eventual, în cursul călătoriei, îl va aveà Minio, care consimte încă a lăsà mandatarilor săi libertatea de a cedà călugărilor o sumă oarecare din datorie, cu condiția însă de a prezintà chitanță. Peste o săptămână, se consemnà o modificare a convenției, anulându-se dintr'însa pasagiul în care Minio își rezervà dreptul de a urmărì, cum va crede potrivit, după un an, pe Cămărași.

Până să se întoarcă mandatarii din călătoria lor în Orient, Ștefan Voevod se stingeà din vieață, la Innsbruck (la 21 Martie 1602). Domnița Maria reclamà îndată moștenirea lui. Incepeà atunci un lung și complicat proces cu privire la moștenirea nefericitului copil. Fazele acestui proces au fost deslușite în luminoasa expunere cu care d-l Iorga însoțește documentele din volumul XI al colecției Hurmuzaki. Față de greutățile mari ce se iveau necontenit în dezbateri, autoritățile austriace, interesate la moștenire, dau reprezentantului lor la Veneția,

secretariului imperial Rosso, un ajutor în persoana lui Robert Malfatto, «fiscalis et commissarius generalis sacrae Maiestatis Cesareae et serenissorum Archiducum Austriae » [1]). Acesta dă procură lui Aslan (4 Iunie 1603), ca să-l reprezinte, și Cămărașul are acum nouă încurcături cu reprezentanții cesarocrăiești. Ecoul lor îl aflăm în câteva din actele dosarului nostru.

La 23 Maiu 1607, reprezentanții călugărilor dela Sfântul Sava și Sfânta Ecaterina (Savogianni și Presegno), precum și Arhiepiscopul de Filadelfia sunt citați a se prezentà cu actele privitoare la Aslan. Ei declară că nu au nici unul. Urmează o serie de hotărîri date de «Auditori vecchi» din Veneția, prin care se suspendă, de pe o zi pe alta, sentințele în favoarea sau contra lui Aslan. Ultimul act, datat 30 Maiu 1608, e o protestare a egumenului Acachio, reprezentând mănăstirea Sfântului Sava, împotriva acțiunii lui Aslan. Ea se va lămurì mai departe.

Aici se încheie dosarul. Arhiva comunității grecești păstrează însă un registru, privitor la mănăstirea Sfânta Ecaterina, dela muntele Sinai, și în care s'au trecut, cu sumarul lor, uneori destul de amănunțit, actele privitoare la pricina dintre această mănăstire și Aslan Cămărașul. Registrul poartă titlul: «*Pro Reverendo monasterio Sanctae Caterinae Montis Sinai, contra dominum Aslanum Camerassum. Consilium DD. Auditoribus Vet(eribus)* ». Cu ajutorul său putem urmărì dezbaterea până la capăt.

Se începe cu testamentul lui Petru-Vodă Șchiopul, un fals, la data de 25 Maiu 1594. Se însemnează apoi contractul între Ștefan Voevod și Aslan, la 10 Maiu 1601. Ștefan însărcinează pe vărul său Aslan a-i scoate datoriile din Orient, lăsându-i, pentru ostenelile și primejdiile ce are de înfruntat, jumătate din bani. Ca o bunăvoință pentru multele servicii primite dela dânsul, Ștefan se mai învoiește ca cealaltă jumătate să rămână asupra lui Aslan, «per far mercantia in beneficio suo et mio, » până la ordinele sale nouă.

La 16 Maiu 1601, Ștefan-Voevod își instituie procuratorii: pe Gheorghe Cămărașul și pe fiul acestuia, Aslan. Se

[1]) Hurmuzaki, XI, p. 559, nota 1.

înregistrează apoi scrisoarea lui Ştefan-Voevod către abatele dela Muntele Sinai, prin care-i recomandă pe mandatarii săi; ea e redactată la 25 Maiu 1601. Urmează «Itinerarium Georgii et Aslani camerassi» (12 Iulie 1601), călătoria lor la Ierusalim şi Muntele Sinai. La 8 April 1602, Domnița Maria reclamă moștenirea fratelui său Ştefan. Actul succesiunii se înseamnă îndată la 9 Maiu. La data de 18 Octomvrie 1602 avem scrisoarea abatelui dela Sfântul Sava din Ierusalim. Spune că au sosit procuratorii. Li s'au dat 1800 ongari, fiindcă 1.000 fuseseră dați mai înainte epitropului Flaviano. La 20 Octomvrie aflăm «Epistola Reverendissimi Cyrilli Patriarchae Alexandriae», către «Illustrissimo Jo: Stefano». Se expun suferințele îndurate de Cămărași și nenorocirea ce li s'a întâmplat în Cairo; se relatează și despre arderea sinetelor și «afurisire».

In Ianuarie 1603, Aslan soseà înapoi la Veneția [1]), și la 7 Martie se înregistrează rezultatul misiunii sale: Penele cumpărate cu banii scoși, afară de cele prădate de pirații englezi. O parte din lucruri se află în Lazaret. Aslan se declară gata a da socotelile, scoțându-și cheltuielile și a cincea parte, potrivit convenției. Minio dă un răspuns, la care urmează replica lui Aslan.

La 2 Maiu 1603, «relatio famuli»: S'au predat lui Aslan buletinele penelor aduse cu corabia și aflate la vamă. In termen de trei zile va trebuì să prezinte buletinele. Cu o săptămână înainte (24 Aprilie) se înregistrase un act de învoială (scriptum compositionis). Se spune că Aslan a mers la Ierusalim, pentru a ridicà cei 10.000 ongari. A prezintat socoteala banilor și investiția lor la «Officio di Petition», în ziua de 18 Martie trecut. Din această socoteală rezultă că Minio are de primit 2.071 ongari. Aslan a mai scos «alcuni danari» din cei 5.000 ongari «del deposito suo». Se înseamnă și un alt sinet, de 6.000 ongari, dela Muntele Sinai, cuveniți lui Ştefan-Voevod, și acum Domniței Maria. Din acești bani, după ce a scos cheltuielile, Aslan declară că așteaptă jumătate, potrivit actului

[1]) La 29 Ianuarie 1603, Rosso anunța vice-cancelarului Tirolului că Aslan a sosit *de două zile* în Veneția, aducând averea din Levant «in mercantie et altre rimesse», după ce suferise «prigionia et pericoli». (V. Hurmuzaki, XI, p. 558, nota).

din 10 Maiu 1601, încheiat cu Ştefan-Voevod. Şi aceşti bani au fost învestiţi în pene, şi ele se află la vamă; dintr'înşii, Maria are a primì altă jumătate, adică 2.404 ongari. Fiindcă în privinţa acestor socoteli erau să se ivească dificultăţi, s'a ajuns la următorul acord: Aslan trebuie să dea Domniţei Maria, pe lângă suma de mai sus, alţi 216 ongari şi un «tapedo», în valoare de 30 ongari, — în total 246 ongari. Ca moştenitoare, va primì alţi 219 ongari. Cu cele două sume anterioare, fac în totul 5.000 ongari, din cari se va scădeà preţul covorului, 30 ongari. Rămân, deci, 4970, pentru care Aslan va consemnà la Pretoriu atâtea pene câte a luat la Alexandria, pentru 2.287 ongari ai Domniţei Maria. Se vor plătì transportul, cheltuielile şi asigurarea penelor. Pe lângă partea ce i se cuvine ca moştenitoare a lui Ştefan-Voevod, şi care face 2.783 ongari, Maria are libertatea «di tener tanti peneri delli predetti al sopradetto pretio», plătind cheltuielile. Polo Minio declară, în numele soţiei, că nu mai are pretenţie la restul penelor, ce rămân lui Aslan. Iar dacă se vor obţineà penele prădate, ele se vor împărţì tot aşà, «per quinto et per metà, respective ut supra». In sfârşit, dacă Aslan va izbutì a scoate alte datorii, trebuie să se împartă marfa pe jumătate.

Un nou act de învoială e înregistrat la 22 August, iar în ziua următoare convenţia dintre Minio şi reprezentanţii mănăstirilor. Minio intentase acţiune şi pentru sinetele arse; la 11 August 1604, îşi retrage reclamaţia. Aslan prezintase, în această privinţă, scrisoarea Patriarhului Alexandriei.

Foarte interesante, pentru lămurirea întregii afaceri, sunt declaraţiile făcute de Aslan şi înregistrate la data de 14 Maiu 1604. Ele se cuprind în zece puncte, rezumate destul de amănunţit, spre a ne face să cunoaştem toate peripeţiile misiunii Cămăraşului, cel puţin aşà cum le prezintă dânsul.

Mergând, în 1601, cu tatăl său, în Levant, pentru a scoate dela călugării din Muntele Sinai 6.000 de ongari, şi dela Ierusalim altă sumă, depozitată acolo de Petru-Voevod, spune că a scos, cu multă greutate, în Cairo, cei 6.000 ongari dela Muntele Sinai, după ce scosese mai înainte, dela Ierusalim, «altra buona somma di denari». El a învestit la Cairo aceşti bani în pene. Când se pregăteà să plece din acel oraş, un călugăr

sinait l-a pârît, ca și pe tatăl său, la Pașa, că ar fi venit să scoată bani dela mănăstiri spre a-i duce lui «Mihaiu Valahul» sau imperialilor. Aflând despre aceasta, Aslan s'a dus la consulul de acolo, Zuanne da Mosto, rugându-l să-i scape «alcune robbe et mercadie», dar acesta n'a voit, deșì Cămărașul se servise de numele lui Minio. S'a adresat atunci lui Messer Giacomo Bandini, un neguțător, în magaziile căruia Aslan aveà 200 de cântare de pene, cu ordinul de a i le transportà la Alexandria, și l-a rugat să nu facă mențiune de numele său, ci să le încarce sub propriu-i nume. Bandini a primit. Spre a pune apoi în siguranță sinetele ce aveà să ducă la Constantinopole, ca să scoată alți bani, le-a încredințat într'un sul unuia Zaccaria, «orese greco di buona fama». Acesta, văzând că Aslan și tatăl său au fost duși la Pașa cu lanțul de gât, de teamă, le arse. Ajuns dinaintea Pașei, Aslan produse mărturiile «all'usanza turchesca» și fu pus în libertate. Se întoarse atunci la Bandini, cerând să-i pună numele pe mărfuri, și așà le-a adus la Veneția. A chemat totodată pe Zaccaria dinaintea consulului, care l-a întrebat cu privire la sinete. Acela a mărturisit că, de frică, le-a ars. Nemulțumindu-se cu atâta, Aslan a cerut Patriarhului să facă afurisenie contra lui Zaccaria, și acesta jură că le-a ars.

Ajuns la Veneția, Aslan dete socoteală lui Minio despre arderea sinetelor și nefericirile îndurate. Minio, bine informat, «d'accordo et senza contesa», i-a bonificat cheltuielile și au făcut învoielile. Martori asupra punctelor de mai sus, în total sau în parte, au fost: Sinan Joseph de Bizantio, Theodorus de Bizantio, Andrea Ventrame, de Murto și Zoannes de Bizantio.

Din Maiu 1607, încep o serie de acte relative la procesul ce se poartă acum între Aslan și Acachie, procuratorul Sfântului Sava și al Sfintei Ecaterina, cu privire la subvenția ce mănăstirile pretindeau, pe temeiul unui act al lui Petru-Vodă Șchiopul, trecut în registru sub data de 7 Septemvrie 1603: «Scriptura Principis Moldaviae recognita, traducta», și destinat «părintelui Adam». Erà, desigur, un fals, ca atâtea altele produse în jurul bogatei moșteniri a Domnului. Complicate dezbateri

au loc la «Auditori vecchi». Sumariul unei replici a lui Aslan (20 Octomvrie 1608) ne arată indignarea cu care acesta respinge pretenţiile ridicate împotriva lui. El şi-a dat socoteala către moştenitorii legitimi ai lui Ştefan-Voevod. Să se adreseze prin urmare acelor moştenitori, «a quali noi non potevamo negar il danaro da noi scosso». Se obiectează, în chip sofistic, urmează dânsul, că în momentul când s'au dat banii, în Egipt, Ştefan Voevod trecuse din vieaţă, în Innsbruck: «dar ştirea morţii lui n'a putut să ajungă nici la noi, nici la mănăstire», afirmă dânsul. Şi apoi, «in loco di assignar et satisfar al commitente», zice atât de bine, «habbiamo satisfatto alli legitimi heredi del morto». Dar, cu voia lui Dumnezeu, scoase la lumină actele, «fanno conoscere che non vi è parola nella sovventione e nelle machinate loro scritture, che non sii espresso mendatio, concertato contra di noi, con poca carità, da chi meno doveria».

La 23 Octomvrie 1608, «Consiliul celor Patruzeci» aduce sentinţă de achitare în favoarea mănăstirii Sfântului Sava.

III. O altă serie de acte priveşte reclamaţia lui Zorzi Cubli şi a sorei sale pentru banii de care dispusese Rosana (Ruxandra), fiica lui Zotu Ţigarà, împotriva prescripţiilor testamentului. Dosarul poartă titlul: «*Commissaria Epiffanio Igumeno per Attanasio Nico di Valachia e per Rosana Cigara* (coppia) [1]).

Din acte nu se poate stabilì mai de aproape filiaţia lui Cubli şi a sorei sale. Ei sunt însă nepoţi ai Rosanei, căci, în cererea lor către Provisorii dela Zecca, numesc pe Zotu Ţigara «avo materno di noi». Erau, desigur, copiii uneia din cele patru surori.

Zotu Ţigarà lăsase, prin testament, Rosanei, ca şi surorilor ei, 4.000 ducaţi drept dotă. In cazul când vr'una din fete, mǎritându-se, ar murì fără moştenitori, ea puteà dispune, după testament, de o parte a acestei sume, «per l'anima sua», dar restul trebuià să revină surorilor sale în vieaţă.

---

[1]) Armadio D. Colto 16, busta 7, No. 84. In ce priveşte pe Attanasio Nico, «Grecco de Valachia», dosarul cuprinde testamentul său, datat 14 August 1647.

Banii Rosanei fuseseră depuși la Banca Correr. La 9 Februarie 1618, ea obțineà autorizația de a ridicà 1.500 ducați, rămași în Bancă din cei 4.000, cu condiția de a fi depuși la Zecca, în depozitul de cinci la sută, «per restar conditionati, giusta la forma del testamento predetto». In ziua de 2 Martie 1618, banii fură trecuți de Bancă la Zecca, dar în partidă numai o mie s'au înregistrat ca proveniți din suma ridicată dela Banca Correr.

Rosana murì la 1655, și Isabela venì de drept la moștenire. Inainte de a obțineà sentința, trecù și dânsa din vieață, «cedè da questa a miglior vita». Drepturile trec astfel asupra lui Cubli și a sorei sale, «come chiamati dal testamento sudetto e rappresentanti le ragioni antedette fideicomisarie». Ei obțin sentință (15 Martie 1666) pentru banii de care, împotriva testamentului, dispusese Rosana. Reclamau anume 133 ducați și 8 groși, trecuți de Rosana Egumenului Epifanio (la 2 Maiu 1641) și 466 ducați, 16 groși dați (la 1 Septemvrie 1639) mănăstirii Santa Chiara din Veneția, și unii și alții «del corpo delli predetti ducati mille conditionati, che non poteva disponer».

Dosarul cuprinde o serie de còpii de pe jurnalul depozitului dela Zecca, din care aflăm modificările intervenite, la diferite date, în partida Rosanei. In două rânduri se înregistrează sumele depuse cu dobândă pe seama ei: odată 1.000 ducați, din cei 1.500 scoși dela Banca Correr (2 Martie 1618); altădată 1.800 ducați, depuși pentru dânsa de Apostol Țigarà (4 Martie 1624), care-i primise «in contadi» de la nepoata sa. Apoi, diferite ordine de plată ale Rosanei: 133,8 ducați, lui Epifanio egumenul; 400 ducați lui Paulo Rondenin; 1666,16 ducați mănăstirii Santa Chiara, pentru cei primiți dela Catarina Morandi, văduva lui Zorzi Bregonzi, nepoata sa, călugăriță în acea mănăstire; 200 ducați lui Minio și Mariei, pentru tot atâția primiți dela mama sa.

Cel din urmă act al dosarului cuprinde hotărîrea Provisorilor dela Zecca de a nu se autorizà Cubli sau alții a se atinge de moștenirea Egumenului Epifanio, fără a se cità Zuanne Fotino, epitropul dela San-Giorgio (guardian et comissario di detta heredita), sau Tommaso Madioti, reprezentantul său.

IV. Avem, în sfârşit, un ultim dosar, întitulat: « *Testamenti* », cu următorul cuprins: « *Zotto Zigarà, 7 Aprile 1599, e sentenza à legge. Theoffane Calogerà, quondam Zuanne Ieromonaco di Rettimo, 28 Marzo 1656, e codicillo 4 Febraro 1660, fatto in Lisbona. Pavona, figlia di Zotto Zigarà e moglie di Tommaso Hangini* (sic), *29 Marzo 1612* » [1]).

Cel d'întâi, al lui Zotu Ţigarà, a fost publicat de d-l Iorga, în comunicarea din urmă. Testamentul Păunei fusese publicat de d-sa în volumul XI Hurmuzaki. Pentru unele variante de lectură, îl tipărim şi noi.

Testamentul e datat din 11 Maiu 1612, iar publicarea notariului se face la 12 Iunie 1612, « viso cadavere ». Păuna îşi făceà testamentul în apropierea unei naşteri: « essendo sensa della mente, corpo et inteletto, se ben graveda et prosima al parto ». Precauţia sa a fost, cum se vede, fatală.

Avere multă n'aveà. Dota ce primise se alcătuià din 5.030 ducaţi şi o salină la Capo d'Istria. Lăsà prin testament 200 ducaţi, spre a fi învestiţi « in perpetuo », dându-se din procente unul la douăzeci unui preot « che dica una messa ogni Vener per l'anima mia in perpetuo ». Lăsà 10 ducaţi pentru doui infirmi, 25 ducaţi Arhiepiscopului de Filadelfia, 50 mamei sale, 20 Casandrei de Medici, o nepoată, 10 « a donna Maria di casa ». Dacă va murì fără moştenitori, restul de care puteà dispune (1,000 ducaţi din ce-i lăsase tatăl şi 1.500 din cei primiţi dela mamă) îi lăsà soţului său Tommaso. Murind cu moştenitori, aceştia vor aveà întreaga dotă, sub tutela tatălui. Dacă urmaşii săi vor murì, fără moştenitori, înaintea tatălui, averea va rămâneà acestuia, afară de 30 ducaţi, ce se vor da « per una volta tanto » mamei sale.

Deşì nu se poate stabilì nici o legătură între familia Zotu Ţigarà şi Theofano Calogerà, al cărui testament se află în acelaş dosar, am crezut că acest testament prezintă oarecare interes, pentru a fi publicat.

Grecul acesta din Candia, moştenind o bogată garderobă ş' icoane dela tatăl său, ieromonah din Rhethymnon, a trăit

[1]) Armadio D. Colto 18, busta 18, No. 221.

mult timp în Veneția, unde își făceà, la 28 Martie 1656, testamentul, lăsând «commessarii», legatari, «tutta la Banca di San Zorzi di Greci di questa città et anco li Santi governatori del monasterio delle monache greche di detta eclesia, che per tempora saranno». Grija sa de căpetenie erà să-și asigure mântuirea sufletului, dispunând ca procentele sumelor sale din Zecca, prezente și viitoare, să fie împărțite egal între maicele grece, obligate a se rugà zilnic lui Dumnezeu pentru sufletul său și a-i face, în fiecare Sâmbătă, o rugăciune dinaintea icoanei Sf. Fecioare. Neîmplinind aceste obligații, vor pierde beneficiul. In acest caz, banii vor merge la cele patru spitale din oraș, care vor face pomenirile pentru sufletul său. După moartea sa, comisarii vor vinde toată averea lui, oriunde s'ar aflà, scoțând și creditele sale, și toate sumele se vor depune la Zecca, procentele singure urmând a fi împărțite între maici. Dobânda unei anumite sume de 500 ducați, «che si trova în Cecca sopra la mia vita», vor fi distribuite între cele 20 de mănăstiri ale Sfântului Munte, spre a-i scrie și pomenì numele, după ritul grec. Deasemenea, lăsà câte «una prothessi» la mănăstirea Ierusalimului, la Sfânta Ecaterina din Sinai, Madonei din Paros, Arhanghelului din insula Serfo, în acelaș scop. Dacă va murì în Veneția, doreà să fie înmormântat la San-Giorgio di Greci, căreia îi lăsà 50 ducați.

Neîndeplinindu-se aceste dispoziții, banii vor trece la cele patru spitale, cu obligația de a-i face pomenirile. Dacă nici acestea nu-i vor executà voința, procentele se vor întrebuințà, anual, pentru a se măritã fete grece sărace, câte 50 ducați de fiecare, după alegerea comunității școlii San-Giorgio di Greci.

E curioasă declarația cu care încheie testamentul: «Item dichiaro et attesto con mio giuramento et sopra l'anima mia che non me son fatto calogero, ne ho fatto mai professione de nessuna religion». Numele de Calogerà (Calogero) va fi dat naștere la confuzii și aceasta ne explică, poate, declarația. In codicilul ce adaugă mai târziu testamentului, el apare în adevăr ca «abate terentino» (confuzia cu epitetul tatălui său «de Rettimno»).

Calogerà trece în curând în Portugalia, la Lisabona, unde cade greu bolnav. El locuià la Pietro Rivero, «servitor della

Eccellentissima Signora Duchesa de Avero ». Făcù atunci, la 4 Februarie 1660, un codicil la testamentul din Veneția, întărit de notar la 26 Februarie 1660. Cereà să fie îngropat în mănăstirea « de nostra Signora della Luce », în mijlocul bisericii, pentru care îi lăsà « quindici braci di seta bianca, una con la sua robba in Lisbona », spre a se face un ornament pentru capela bisericii. Veșmintele ce lăsase la Veneția le dăruiește bisericii San Giorgio di Greci. Ducesei de Avero îi lasă « una reliquia che portava con lui, chi è de San Niquita martir », apoi toate cărțile grecești ce aveà cu sine. Lui Don Antonio de Alencetre îi lăsà o icoană a Sfântului Nicolae « de Moscovia ». Altă icoană a Sfântului Nicolae erà lăsată lui Niccolo Dolfino, și una, care înfățișà « Schimbarea la Față », ducesei de Avero. Consulului italian, martor la facerea codicilului, îi dăruià o icoană a Sfântului Alexie. Toate aceste icoane erau de argint aurit și se aflau în păstrare la Dolfino, în Veneția.

Acestea sunt, în puține cuvinte, actele ce mai păstrează arhiva dela San-Giorgio di Greci cu privire la urmașii lui Petru-Vodă Șchiopul. Dincolo, în imensele depozite ale arhivelor de Stat venețiene, s'ar puteà aflà altele, pentru a duce mai departe informația noastră. Și ar fi, desigur, interesant pentru noi a urmărì câteva generații măcar posteritatea fiicelor Domniței Maria. Astăzi, când silințele laudabile ale d-lui Iorga ne-au hărăzit o « Casă românească» la Veneția, cercetările devin cu mult mai ușoare decât le-am putut face noi [1]).

[1]) Publicând aceste acte, simt o plăcută datorie a mulțumi d-lui Victor Alonefti, Secretariul Comunității grecești dela San-Giorgio di Greci, și d-lui Licudis Nobile Sergio, Economul acelei Comunități, pentru amabilitatea cu care mi-au pus la dispoziție materialul prețioaselor Arhive.

A

Legato q(uondam) Zotto Cigarà.
Processo carte contro la moglie e commissarii del medesimo [1]).

I

Ci contentiamo noi Georgio Catmano et Maria, relitta Zoto Cigara, che siano trate del scrigno esistente in Cecha con le robe di la heredita del quondam Illustre Signor Giovan Pietro Vaivoda et quelle poste nelle mani di uno geromonacho di la chiesa di Santo Georgio di la nation grecha, che uaglino cechini numero cento, con conditione che giurando sacramento testimonii degni di fede nelle mani di monsignor Reverendissimo Arcivescovo di Filadelfia, overo di monsignor Reverendissimo vescovo di Cerigo, che il quondam Illustre Signor Giovan Pietro sopradeto habi lasciato alla sudetta chiesa di Santo Georgio di la nation grecha cechini cento, possi il guardiano di essa chiesa far vender per la miglior via che a lui parera esse zogie, quando pero da noi non li siano dati li cechini cento in contanti. Li quel danari la sopradetta chiesa si contenta ricever con obligo che in caso che l'Illustre Signor Stefano venendo di qui in persona non si contentase di simil prove, si obliga la chiesa depositar essi cechini cento in luocho sicuro, senza pero pregiuditio di le sue ragioni, le quali sopra essi denari li siano sempre salve et riservati.

II

Die 23 Septembris 1608.

Ciprianus Castello famulus Officii retulit se die 19 instantis fecisse ut infra:

De ordine dell'Illustrissime Signor Andrea Priuli haver fatto certo a D. Zuanne Gribetto, come gastaldo della scolla et confraternità di San Zorzı di Greci, che per tutto dimani debbiate haver presentato nell'Officio dell'Auocatoria il libro sopra del quale registrate le parti delli capitali di d(ett)a scolla, et questo ad instantia delli commissarii del q. illustre Sr Zotto Spathario Cigara, per haver copia di alcune parti attinenti alla causa, che detti commissarii hanno con voi all'Officio Ch(iarissi)mo di Petition per l'arca che pretendono che debbiate fare al detto q. Sr Zotto.

[1]) Armadio D. Colto decimo sesto, busta 2, No. 21.

III

Die 23 dicti.

Contrascriptus D. Ioannes Gribetti et respondendo praecepto, uti guardiano scolle Sancti Georgii de Grecis, dixit ut infra, videlicet. Nel libro della scola vi sono molte parti et ordini, che non intendo darne copia; et perciò che dichiariscono di qual parte vogliono copia, che se sarà presente che si tratta del loro interesse, come commissarii la presente...

IV

Die prima Octobris 1608.

Christoforus de Dubcis famulus Officii retulit se die 23 decembris praeteriti fecisse ut infra.

De m(anda)to dell'Illustrissimo Sr Andrea Priuli inherendo alli com(andamen)ti fatti à voi S. Zuanne Gribetto come gastaldo della scuola di S. Zorzi di Greci, ad instancia delli commissarii del q. S. Zotto Cigara Protospathario si replicano detti com(andamen)ti à voi S. Zuanne predetto, in pena di d(ucati) 50, che per tutto dimani debbiate haver presentato nel presente officio il libro di detta scuola, dove sono registrate le parti, perchè detti commissarii possino haver copia legale et authentica della parte presa in capitulo generale di detta scuola di far arche, et la parte di cap(itu)lo con bonna et tanta presa in proposito di tua li soldi lasciati da d(ett)o Sr Zotto, perche li fosse fatto criava; et in somma di tutte quelle parti che parlano in proposito dell'arca et soldi di detto Sr Zotto avendo fare questa dichiaratione per levarvi ogni angulo di cauillare. Et ciò ad instantia di detti commissarii.

Io Petrus Sarego

V

Die 13 Martii 1609.

Sp(ectabi)les domini Franciscus Theupulo et Georgius Mauro honorandi judices curiae mobilium cum licentia spectabilis d(omi)ni Aloghio Minoto sendici loco tertii judicis vacantis. Audita requisitione d(omi)norum Constantini Paleologo et Apostoli Cigara petentium et requirentium in forma debita ad legem initiari debere chirographum die 11 septembris 1606 inter predictos exponentes ex una et R(everendissi)mum Cabrielem Suirro Arciepiscopum Filadelfiae debitorem ex altera, ut de dicto chirographo curiae constitit tenoris videlicet.

1606 adi 11 settembrio confesso io Cabriel Suiro, arcivescovo di Filadelfia, gualmente ho ricevuto et tengho appresso di me ducati dugenti correnti, li quali me li hanno datti li signori Constantin Paleologo et Apostolo Cigara,

perche siano impiegati nella compreda che si tratta di fare della casa dove habitano al presento le povere religiose greche, havendo sue Signorie quelli estratti dalla portione spetanti alle dri figl(iuol)e minori del q. ill(ust)re Sig. Zotto Cigara, delle quali detti S(igno)ri sono commissarii, perche possa seguir cosi santa opera, quando il pio legato che detto quondam loro padre haveva fatto per tal effetto de ducati mille dugento non ha potuto haver effetto, per aver tenuto il tutto con un pagamento di dotte la Signora nomina Maria, sua moglie, dichiarando espressamente che se in termine di anni uno dal giorno d'Eogli *(sic)* non si compensava detta cura, io mi oblighо restituire detti ducati dugento alli ill(ustrissi)mi Paleologo et Cighara, overo alle dette figliuole, et comprandosi sara tenuto quelli a tal effetto impiegare, obligando percio in cadaun di detti cosi tutti, et cadara mei beni presenti et futuri, et in fede de cio ho ordinato che sii fatto la presente et la ho sotto scritta di proprio pugno val. ducati dugento.

L'arcivescovo di Filadelfia afferma ut supra.

Unde viso dicto chirographo subscripto manu predicti Episcopi Filadelfie, ut de recognitione predicte subscriptionis constat per testes in Curia examinatos, et absente tunc predicto Reverendissimo Episcopo Filadelfiae, citato pro hodierna die ut in preceptis in curia vocatus et non comparens, super quibus omnibus Christi nomine invocato sententiando sententiaverunt dictum chirographum ut supra ad legem sententiari petitum in omnibus et per omnia prout stat et iacet, dantes predictis exponentibus ad intromittendum et aprehendendum de bonis omnibus generis cuiuscumque ubique possitis et existentibus, de ratione predicti Reverendissimi Arciepiscopi Filadelfiae, in quantum sunt ducati dugenti in dicto chirographo contenti et in omnibus iustam formam dicti chirographi modis, formis, condicionibus ut in eo salvis et in expensis.

Die contrascripta.

Intimata personaliter contrascripto Reverendissimo Archiepiscopo Filadelfi, prout retulit praeco officiis.

(ss) Marcus Antonio Battista Officii Curiae.

VI

30 Aprilis, 1609

Cumque dominus Zotus Cigara per suum testamentum primo relinquerit pro anima sua ducati 1200, ut fieret unum monasterium pro habitatione religiosarum grecarum, modis ut in ipso suo testamento, et domini Constantinus Paleologius et Appostolus Cigara dederint dicta de causa Illustrissimo Reverendissimo Domino Gabrieli Sviro, Archiepiscopo Philadelphiae, ducati 200, a quo sibi fieri fecerunt talem qualem receptionem ut scripturam sub die XI septembris 1606, super quam sub die 13 instantis obtinuerunt quandam iniustissimam sententiam ad legem, cum dantes contra predictum

Illustrissimum et Reverendissimum Archiepiscopum suo restitutione dictorum d(ucatorum) 200 qui ab ipso Reverendissimo numerati fuerant iam multis mensibus magnifico domino Iulio Zoderino, tunc gubernatore scole Sancti Georgii, et ab eo in instrumento domus de qua in puncto testamenti ipsius quondam domini Zoti simul cum aliis investiti fuerunt, cumque non solum iniusta sit imaginaria pretentio restitutionis dictorum ducatorum 200 iam exbursatorum, sed necesse sit quod exbursentur alii ducati 1000 in executione dicti testamenti et vigore sententie ad leggem, super ipso obtente per gubernatores dicti monasterii et magnificum guardianum ecclesie Sancti Georgii nationis Grecorum sub die XI septembris 1606 et intromissionum factorum, — Ideo magnificus dominus Ioannes Gribeto, novus guardianus ecclesie et scole Sancti Georgii nationis supradicte, dicto nomine, in nomine gubernatorum antedicti monasterii pro eorum interesse posuit se ad interdictum per iustitiam de antedicta iniustissima sententia ad legem diei 13 Martii instantis, simul cum antedicta scriptura diei XI septembris 1606 petit incidi et carcerari. Et hoc in tantum in quantum intendant antedicti commissarii eius vigore consequi et obtinere restitutionem intendant antedictorum ducatorum 200, contra formam testamenti, sententie ad leggem et actuum supradictorum et in expensis salvis etc.

Extensio interdicti intervenientium pro reverendissima scola Sancti Georgii nationis Grecorum et ut intus contra DD. Appostolum Cigara et Constantinum Paleologo nomine, ut intus, presentati in Officio clarissimorum Dominorum Judicum Curie forensi eorum sub die 30 Aprilis 1609.

(ss) Firmus Columna Officii Curie forensi.

VII

6 Maii, 1609

Se li signori asserti guardiani o governatori della Chiesa di Greci havessero havuto maggior consideratione alla qualita della giustissima sententia à legge ottenuta per noi Costantin Paleologo et Apostolo Cigara, non si seria giamai mossi à notar di quella interditto sotto suoi vani delusorii et tiachinati pretesti, co quali si come non possono impedire l'essecutione della sententia à legge predetta, come à debbito tempo sara pienamente considerato, cosi se si compiacevano di essercitarli di peterli à campo resterà chiari delli volontarii equivochi che prendono. Onde pro giustitia con l'evacuatione di detto ingiustissimo interditto dovera seguir giudizio à favor nostro salvis etc.

Es(tensio)dd. Constantini Paleologo et Apostoli Cigara pet(itio)ni interditi intervenientium pro R(everendissi)ma Scola Sancti Georgii natione Grecorum presenti in Officio Curie forensi sub die 6 maii 1609.

Marcus Guerini Oficii Curiae.

VIII

Copia tratta dal libro della scuola di S. Zorzi di Greci nella cassa del Mag(istra)to Sudarini guardiane di detta scuola à car. 29.

1607, 31 X-mbrio. Per cassa ducati 200, contadi da Mons. Reverendissimo Arcivescovo di Filadelfia, per supplimento delli ducati 600 lasciati da detto Zotta alla chiesa, giusto il suo testamento.

IX

Cum sit quod die anno 1599 decesserit Illustris Dominus Zotus Cigara, facto testamento, in quo inter cetera benefitiando ecclesia Sancti Georgii Grecorum ducatorum 600, modis et condicionibus in ipso descriptis, ordinaverit quod sibi construi deberet arca, in qua corpus suum reponeret; et recusantibus gubernatoribus eiusdem ecclesie id efficere, caderet ecclesia a predicto benefitio et corpus suum transmitteret ad Janinam et ut in eo; cumque sit quod gubernatores eiusdem ecclesie acceperint a commissariis dicti defuncti dictos ducatos sexcentos, dandis eis intentionem se construituros fore dictam arcam, attamen usque adeo ipsum non modo non contraxerant et cum ad presens recusant id facere, et sic pia voluntas predicti testatoris remanet dellusa, ideo magnifici Domini Constantinus Paleologo et Appostolus Cigara, uti commissarii predicti deffuncti, citato magnifico Domino Ioane Gripetto, gastaldione eiusdem Ecclesie, prout in preceptis, petunt et recquirunt per clarissimos dominos judices Curie Petitionum diei terminari ac terminandi mandati debere dicto domino Gripetto nominibus quibus supra quod in termino breviori a giustitia statuendo debeat construisse arcam predicto quondam domino Zoto, prout ecclesia tentor (?), stante acceptatione predictorum ducatorum sexcentorum et vigore pactis terminationis medio illustrissimum M(agnificum) supra gastaldionum possit coggi ad esbursandos predictos ducatos sexcentos sibi aufferendos, mediis ordinariis justitiae et corpus predicti domini defuncti escenari possit et transmiti, prout in predicto testamento ordinatum est, et in expensis salvis. Extensio terminationis dominorum Costantini Paleologo et Apostoli Cigara commissariorum quondam illustris domini Zotti Cigara.

Contra

Gastaldionem Ecclesie Sancti Georgii Grecorum.

Data die 12 septembris 1607.

X

Li commissarii del quondam Domino Zoto Cigara, che per ogni via hanno procurato et procurano di privar la chiesa di S(an)to Giorgio della nation greca et le reverende monache di essa nacione delli legati lasciatili dalla pia volonta di esso q. Sr Zoto, non dovevano moversi a fare l'ingiusto tentativo

che hanno promosso contro l'illustrissimo et Reverendissimo Arcivescovo di Filadelfia, sapendo loro benissimo la testamentaria disposicione di esso q. Sr Zoto esser che li ducati 1200 da lui lasciati vadino nella comprida di la casa dil Cochini, per la construcione dil monasterio, et in caso che non fosse possibile comprar detta casa et far esso monasterio, li ducati 1000 fossero dispensati a quelle luochi che da lui sono nominati, et li altri ducati 200 restanti, inssieme con altri 400, li lascia alla predetta chiesa, onde non potendo venir caso che essi ducati 200 non habbino da esser esborsati o al monastero over alla chiesa, essi medesimi Comissarii non solo hanno esborsati detti ducati 200 al Reverendissimo Arcivescovo, ma hanno assentito, come dalle loro scrisure si vede, al esborso fato da esso Reverendissimo Arcivescovo di quelli al Sr Giulio Zoderini, all'ora guardiano, acio fossero impiegati nel livelo fato sopra essa casa. Tutta via poichè cossi si compiaciono travagliarci indebitamente, per troncar ogni loro aequivoco et caviloso discorso, habiamo voluto noi intervenienti per la chiesa et monache preditte dirli che dal giudizio che seguira a favor nostro non intendemo consseguir altro se non che li ducati 1000 sopradetti resti non in poter nostro, come si atrovano et come devono restar in virtu delli atti per noi fatti, che stano et vivono, dovendo pero quelli esser impiegati nella comprida della sudetta casa del Cochini, per la construcione dil monasterio, et in caso che non si possi comprar detta casa, restino come ordina il testator nella chiesa nostra, dalla quale se li comissarii continuerano nel ingiusto penssiero di repeterli sotto pretesto che non sii stata fata l'arca, potrano seguitando il giudizio da petition scapriciarsi che sarano salve le ragioni di cadauno, ma non lo farono, per che sano l'arca esserli stata fata secondo che loro comissarii hanno voluto et contentata, come non hanno ardito nepore quando sono stati interpelati in scritura et che è stato capitolato da noi a l'Officio clar(issim)o di peticion, et per che non possono in modo alcuno pretender quello che vanamente pretendono, come sara conssiderato alla giustitia, la quale con la admissione di la presente scritura le sopradette et altre ragioni che sarano assortate, riggetata la loro ingiustissima sententia a legge salvis.

XI

Laus deo 1609 adi 23 Apr(ilis).

Esendo stato tratato et concluso il merchato della casa dell'Illustre Sr Cochini da Corfu, per far il monasterio delle monache nostre dali eleti per questo capitolo, sotto li 29 Magio pasato, in d(ucati) 1500 [1]), il m(agnific)o Zuane Gripeto E(xcellentissi)mo guardian propone la presenta parte....

L'andera parte che con l'hautoritta del pre(sente) capitolo sii confirmatio et aprobattio la presenta conclusione et merchato, con questa conditione che siano primo viste le scriture dalli hauochatti della chiesa et scolla nostra,

[1]) Cifra e neclară în manuscript.

et quando da loro sia consigliato la compreda per bona et sechura se intendi stabilitto il sopradetto merchato, et in quel caso il guardian abbia hautorita di stipular l'istromento de acquisto con il venditor o venditrice di essa casa, et pasate le stride tacitte e quiette possa darli in pagamento li danari che sono a livello sopra essa casa, li quali sono ducati 1200, et altri ducati 300 che si atrovano di lascio (?) fatti per tal cauto, et il resto sii esborsato dalli danari della chiesa et scolla nostra, dando hautorita all sudetto magnifico guardian di poter proveder delli danari de ragion della sudetta scolla e chiesa nostra, cossi queli che si atrovano alli governatori delle Intrade come in Cecha over ai Zorzi Magior, per ditta conpreda pagando la chiesa et scolla nostra l'obligo che haverano detti danari.

Ma perche li lochi pii non posono comprar stabeli, tuto quello che ci a tratato e ditto di sopra sii et se intendi quando dal Serenissimo Principe ne sii conceto gratia di poter far tal aquisto et formar il monasterio, et in caso che non potessimo otenir tal gratia, il tuto resti nullo et de ni un valor.

Veduto il capit(olo) de 40 et per conto al No di 33.

Dalla parte No 31 detto No 2 et supressi.

XII

Sono manifesti equivochi quelli che restano disseminati in instrumentu a nome delli signori inter(venien)ti della veneranda chiesa de S. Zorzi di Greci, inventati nella disperatione del negotio che vanamente diffendono per il reverendissimo de Filadelphia, il quale havendo ricevuto il denaro della specialita delli figli del quondam S. Zoto Cigara, destinato per le nozze sue, et quello tanto con le conditione opposte nel scritto da lui formato non poteva convertirlo in altro uso, come si va falacemente procurando de far credere alla giustitia, alla quale noi basta dire in risposta delle disseminationi di essi nostri adversarii che, se leggerano la promessa di esso R(everendissi)mo, si avederano che con suoi machinati pretesti non li può sortire à liberar esso Reverendissimo da quel obligo, al quale e di ragione tenuto; onde doverà per giustitia seguir giudizio à favor nostro, con il quale non restera porto pergiudizio alla ragione de chi si sii all'Officio clarissimo di Petition ò altrove non possendo di ragion far neg(ati)o esser confuso con l'altro, come sera pienamente considerato et ferò non obstante le loro manifeste assertioni...

Marcus Guerini — Officii Curie forensi.

XIII

In Christi nomine Amen. Anno Nativitatis millesimo sexentesimo secundo, indictione XV-ma, die vero Veneris vigesima secunda mensis Martii. Constituido alla presentia di me nodaro et testimonii infrascripti la Clarissima Signora Maria, relita in primo voto del quondam Illustre Signor Zotto

Zigara et al presente consorte del Clarissimo Signor Polo Minio, per magiormente assicurare le quatro fig(liuo)le haute con il preditto primo marito, che mai in allcun tempo non intende molestar, ne poter molestar le dotte ad esse quatro fig(liuo)le lasciate dal sopraditto quondam suo padre, che sono ducati sedeci mille, ne per occasione della dotte di lei Clarissima Signora Maria, ne di sua demissoria, ne per qual si voglia altro suo cred(it)o, oltra l'obligatione da lei Clarissima Signora Maria fatta all'Officio Clarissimo del forestieri, sotto il di primo febraro 1600, per la qual ha contentato non intocar mai li sudetti ducati sedeci mille per allcuna minima summa, ne in alcun tempo per il suo credito dotale, ne per qual si voglia rispetto imaginabile, volontariantemente di nouo per maggior sicurezza di dette figliuole dechiara che lei non intende, ne vole mai in alcun tempo dar molestia à dette sue figliuole, nè alle sudette loro dotte, ne con fare pagamento di sua dotte, ò dimissoria, ò altro suo credito, ne con altra via, ò modo imaginabile che à lei potesse in qual si vogli modo ò tempo competer niuno eccettuato; ma intende e vuole ch'esse figliuole habbino liberamente le sopradette loro dotte libere et espeditte da ogni attione et pretentione, che sopra quelle potesse pretender, alle qual ragioni et pretentioni renontia, et per il presente instanto intende che si habbi per renontiato. Le qual dotte debbino restar nelle mani delli Signori Apostolo Cigara et Constantin Paleologo, comissarii testamentarii Xotto, insieme con le due figliuole non maritate. Le qual due figliuole essa Clarissima madrona Maria ha dato et consignato immediate al predetto Signor Apostolo per nome suo et de nomine Constantin sopra detto, comisarii come di sopra, accio quelle governino et custodiscono, come dal testamento del'antedetto quondam loro padre è ordinato, promettendo et obligandosi essa Clarissima Signora Maria, et in quanto che sii bisogno, il Clarissimo Sr. Polo suo consorte presente, et contentante mai per alcun tempo, ne per alcuna occasione molestar detti Signori comissarii, ne dimandarli conto dell'administratione della dotte di esse figliuole. Cosi per il passato come per l'avenir quomodocumque salve sempre le ragioni di esse figliuole quovismodo. Di più essa Clarissima Sig(no)ra Maria et esso Clarissimus S(igno)r Pollo si chiamano haver havuto et riceputo dal Signor Apostolo Cigara ducatti sei cento da lire 6, g. 4, per presento, in essecutione del pagamento di dotte fatto à nome de detta Clarissima Signora Maria, sotto li di 9 Sett(embre) 1600, laudato dal sopraditto Signor Apostolo in forma con et quello aquista in tutto et per tutto libero, obligando per l'osservanza di tutte le sopra dette cose la persona et tutti li beni presenti et futuri, et in quanto faci bisogno per maggior cautione et fermezza de tutte le cose sopra ditte, detto Clarissimo Signor Pollo in sua specialita lauda et approba quanto di sopra è dichiarito et si constituisse pieggio et principal obligato in solidum cum l'antedetta Clarissima sua consorte, per l'osservanza et manutentione di quanto è di sopra dichiarito, obligato se et beni suoi presenti et futuri. In oltre il sudetto Clarissimo Signor Pollo confessa haver havuto et riceputo in sua specialita et come procurator ut supra ducati 323 L. 2: 8 dalli Signori Giovanni de Medici, Giovanni Gribetto, Apostolo Cigara et Constantin Paleologo, resto

è saldo et compito pagamento di tutte le spese per lui fatte nella causa et litte che ha hauto con li detti all'Officio clarissimo di forestier et al Conseglio di XL-ta Civil Vecchio et però li aquieto et libero in tutto et per tutto per detta causa; sopra di che fui pregato io nodaro à farne il presente instrumento.

Actum Venetiis in domo habitantis sup(rascrip)ti excellentissimi domini Ioh. de Medicis de contrata Sancti Antonini, praesentibus ad praed(ict)a ser Michaele Angelo Piroto q(uondam) domini Antonii et domino quondam Brunelli Bergomensis.. testibus rogatis.

Ego And(reas) de Herculis q(uondam) S. Iosephi pub(licu)s imperialis Venetoque autoritatibus Nottarius de suprascriptis rogatus hoc publicum confeci instrumentum.

(Atestat de Marcus Guerini, Officii Curiae Forensis).

XIV

Constitutus in Officio Mag(nificu)s D. Ioannes Gribeto et uti guardianus ecchlesiae et schole S(anc)ti Georgii nationis Grecorum et nomine etiam monialium ipsius nationis consentat stare iuramento Dominorum Constantini Paleologo et Apostoli Cigara, comissariorum quondam domini Zoti Cigara, dummodo iurent affirmative vel negative et hoc vim decisione causae.

Se è vero che la scritura fata dal R(everendissi)mo Arcivescovo di Filadelfia et sotoscrita come pieza dal ser overo Signor Zuanne di Medici soto li 11 7-bre 1606 fu da loro comissarii acetata et tenuta consentandosi di quella per molto tempo et poi l'hanno restituita ad esso R(everendissi)mo Arcivescovo et fatossi far una altra scritura molto tempo dopo il 1606 XI settembre, se ben pare fata a detto tempo, nella qual volssero che fusse deto che li ducati 200 overo delle figliuole per facilitar il negocio di otenir l'arca al modo che desideravano et parimente se del corpo della eredita dil quondam Zoto hanno cavato ducati 1200 per il legato lasciato per il monasterio et quelli dati in salvo al q. Giuliani Tapino et poi levati et di essi spesi ducati 800 in lite fate per il deposito del q. Ioanne Calogero Vestiario et altre lite che non appartenevano alla Comissaria et li altri ducati 400 li sono restati nelle mani.

XV

1609 adi 12 Agosto. (Copia)

Vedendo li magnifici Signori Guardian et sindici li disordini et confusioni che nascono nella natione nostra per ochasione della parte preso sotto li [1]) pasato et per causa delle arche che fino al presente sono statte fatte, in particolar havendo vedutto il tumulto fato li 27 di Luglio pasato da molti della natione, in particolar marineri patroni di nave et altri, li quali si sono dolutti che si va alienando il fondo della chiesa a pochi particolari che sono richi

[1]) Data indescifrabilă.

et se fano arche, in modo che esendo la chiesa picolla, rispeto alla quantitta della natione, in breve spacio di tempo sucedero che tuto il tereno di essa chiesa sara di alchuni pochi richi et le altri non haverano luocho da sepelirsi, contra la mente et intencione della Serenissima Signoria, che à conceso alla natione nostra essa chiesa, in particolare acio la natione abbi luocho da sepelirli mortti, et contra li ordini dell'ecc(ellentissi)mi SS-ri cappi dell'Excelso Conseglio di X, oltra che fin hora si e vedutto che quello e stato operato e anco seguitto contra la volonta della natione, acio cesino questi rumori et tumulti, et acio sii dechiarito intorno a questo la volonta della nation nostra, essi M(agnifi)ci SS-ri Guardiano e sindici meteno la presenta parte.

L'andera parte che sia comeso al M(agnifi)co Guardian, governatori et sindici che debbano conparer dinanti li ecc(ellentissi)mi SS-ri capi dell'Ecelso C(onseglio) d(i) X, et in ogni a loro luocho dove fato bisogno et richerchar che dete parte, come contrarie alli ordini de sua Serenita, siano revochate et anulate con le cosse seguite, essendo obligata la chiesa nostra restituir li denari a queli da chi ne à hauto et d'cetero non si possi in alcun modo far arche de particolari in detta chiesa, ne che alchuno habbi luocho proprio da sepelirsi, ma tuto resti comune a tutta la natione nostra et che nel medesimo luocho siano sepolti indiferemente quelli che morirano.

Reduto il capitolo generaliter in No. 129.

XVI

La maestà del S(igno)r Dio, che protege la verita, opera che li SS-ri Constantin Paleologo et Apostolo Cigara, commissarii del q. S(igno)r Xoto Cigara, restino confusi, ce persi nelle medesime insidie che hanno teso alla chiesa di S. Zorzi et monache greche, onde dovendo risponder alla verità da noi intervenienti per essa chiesa et monache introdotta, scordatisi della precedente loro disputatione, hanno con vani artificii procurato di sottrarsi della confesione di essa verità, nella nostra sincera esposta, udendo deluder la giustitia medesima et li interessi nostri, cosa che non li riuscirà per le amplissime ragioni nostre, che a suo tempo et luogo saranno apportate. Ma perche fingeno di voler stabilire le loro machinationi con li patti et espositioni fatte, appore con accortezza nella tal quel scrittura da loro poi sententiata à legge, ha voluto per la Divina bontà, che dall'Ill(ustrissi)mo et R(everendissi)mo Mons(igno)r Arcivescovo ci sia stata data la vera scrittura, che da sua S(igno)ria R(everendissi)ma fu fatta alli predetti commissarii per occasione delli ducati 200.

XVII

Tratta dal scritto fatto in lingua greca, produtto sotto il giorno di hoggi, essendo questa la real tradutione di quelle dalla lingua greca in lingua italiana.

In gloria de Dio 1606, adi 11 7-mbrio. In Venetia.

Confesso io Gabriel Arcivescovo di Filadelfia qualmente tengo nelle mie

man ducati 200, da L. 6: 4 per ducato, li quali me gli hanno dato i commissarii del q. S(igno)r Zotto Cigarà, accio che si compri la casa, che hoggidi habitano le monache greche, per esser fatta monasterio. Però prometto che se da hoggi fin in'anno non si comprasce la detta casa, come di sopra, di dare li detti ducati alla chiesa nostra del grande et miracoloso S. Zorzi, dove è sepellito il d(omin)o Zotto. Per li qual ducati 200 suddetti ho dato et un scritto alli detti commissarii, cioè à dd. Constantin Paleologo et Apostolo Cigara, i quali poi esequendo io l'una overo l'altra opera, siino obligati di restituirmi il mio scritto. Et per confirmatione et stabilità delli sopradetti ducati sotoscriverà et si obligherà et il S(igno)r Zuanne de Medici.

L'humile Metropolita di Filadelfia Gabriele.

Io Zuanne di Medici medico affermo quanto di sopra.

(Actul e autentificat la 17 Septemvrie 1609).

XVIII

Et ex altera auditto Magnifico Domino Ioanne Gribetto, uti guardiano eclesiae et scolae Sancti Georgii nationis Grecorum, dicente quod absque fondamento Dominus Constantinus Paleologus et Apostolus Cigara, comissarii quondam Domini Zoti Spatarii, insurexerunt contra predictam eclesiam cum tali quali eorum ingiustissima petitione, — nam si predictus dominus Zotus legavit eclesiae ducatos 200 et presbiteris in ea officiantibus alios ducatos 200, nec non monasterio pariter ducatos 200, modis ut in eius testamento, sciunt etiam ipsi comissarii quod secuta morte ipsius Domini Zoti eius corpus in una capsa fuit positus et serbatus, et transactis non nullis mensibus in generali capitulo predictae scolae captum fuit quod possent particularibus concedi locos in dicta eclesia, in quibus arche fierent, condicionibus ut in ea qua visa predicti comissarii tractarunt cum illis qui tunc temporis habebant gubernium dictae eclesiae de modo faciendi predictam arcam, et convenerunt quod predicto quondam Domino Zoto fieret et adaptaretur arca una marmorea in terra in loco ipsius eclesiae per eos electo, in qua corpus ipsius poneretur, que omnia executioni mandata fuerunt. Nam in loco predicto posita fuit archa marmorea, in qua posuerunt cadaverum predictum et coperta fuit arca iisdemmet lapidibus quibus per antea erat constructum pavimentum eclesiae, prout ipsimet comissarii voluerunt et postularunt, quibus rebus peractis secondum eorum requisitionem voluerunt quod capitulum de 40 dederunt pecuniam legatam guardiano dictae eclesiae, que omni ita vera sunt quod non erunt verbis claris in scriptis a dictis comissariis negata ad quod interpelantur protestando quod si non erunt negata, intendit Deus quod habeantur pro confessis et in casu negative offert in quantum opus justitiae videatur giustificare infrascriptum capitulum, quibus stantibus non possunt necne pretendere cum maximo damno et giactura dictae eclesiae, aliam arcam, contra omnem justitiam et contra voluntatem ac etiam ipsius defoncti, cuius voluntas fuit secundum eorum

desiderium adimpleta. Ideo debent desistere ab injusta vexatione a qua instat Deus supradictis eclesiis suis iuribus dicendis et alegandis, tam in ordine quam in meritis absolvi et liberari et in expensis salvit.

Che il corpo del quondam Domino Zoto Cigara, seguita la sua morte, fù posto in una cassa et serbato in chiesa di San Zorzi di Greci, et doppo che fu preso parte nel capitolo general della scola et chiesa predetta che potessero esser fatte arche di particolari in essa chiesa, li commissarii del quondam Signor Zoto Cigara esequendo il suo testamento tratarno con il guardiano et governatori di essa chiesa et scola, et convenero insieme che fosse fatta l'archa a detto quondam Signor Soto in questo modo, cioè che si ritrovasse una archa di pietro di Malmoro et si ponesse sotto terra, nel loco dove al presente se ritrova, et in quella fosse posto il predetto corpo, coprendo detta archa con le medesime pettie di marmo con le quali e salitata la chiesa predetta, le qual tute cose sono state fatte et seguite secondo aponto che detti comissarii hanno ricercato et contentato vel prout.

Responsio magnifici Domini Ioannes Gribetti uti guardiani scolae S(anc)ti Georgii nationis grecorum, extentioni Dd. Constantini Paleologo et Apostoli Cigara n. q. i.

Datum die 18 Sept. 1608. Ioseph Guerini

B

Processo carte di Maria Vaivoda figlia del Principe di Moldavia relita Zotto Zigarà e moglie in secondi voti con Paolo Minio per legato del medesimo [1]).

XIX

1601, 28 Martii. Non saprei vedere io Maria consorte del Clarissimo Signor Pollo Minio, relitta in primo voto del quondam Illustre Signor Zotta Cigara, con qual ingiusto dissegno s'habbino mosso li signori asserti intervenienti over governatori delle monache de nation graeca come dicono à nottar ingiustissimo interditto et dimandar taglio delli atti ingiustissimi di vadimonio et pagamento per me ottenuto in questo eccellentissimo magistrato nelli beni de loro stessi confessati del mio debitore. Vado però vedendo che sono indebiti artificii per tenermi sempre ocupata in lite et non permetter che possi gia mai haver pace, pensiai però che si come non sono in alcuna maniera per riuscirli cosi sempre saranno represi dalla giustitia, inanzi la quale dovendo io defendermi dalla machinatta loro dimanda, voglio che mi basti dirli, che 'sendo essa mancante d'ogni legitimo fondamento devo per giustitia et liberata et essi miei adversarii nelle spese condenati salvis etc. Ex alia simili responsione clarissimae dominae Mariae Minio relictae in primo votto q(uondam) illustrissimi Domini Xoti Cigara.

[1]) La începutul acestui dosar se transcrie foaia de zestre a Mariei, publicată de d-l N. Iorga.

XX

(1601, 11 Aprilis).

Non doveria la clarissima Signora Maria Minio con cosi ingiusta et estravagante maniera procurare di render nulla la pia et religiosa dispositione del q(uondam) Signor Soto Cigara suo primo marito, con la quale ha voluto beneficiar noi povere monache della nation greca, lasciando al'anima sua ducati 2100 per comprar la casa del Cochini et ridarla in uno monasterio per nostra habbitatione. Ma poichè à S(ua) S(ignoria) C(larissim)a pare doppo haver pagati tutti li altri legati lasciati da detto quondam suo marito et disposto a suo piacere di la heredita sua senza far invent(ar)io, dar a noi cossi ingiusto travaglio, tentando di privarci di quel denaro, con l'agiuto del quale devesi comprare la casa sudetta del Cochini, nella qual tutta via doppo la morte di esso quondam Signor Soto ci ritroviamo et habitiamo come a lei è benissimo noto, la qual anco haveriamo di gia comprata quando l'impedimento del danaro et la contananza di la patrona di esso stabile, la qual si ritrova à Corfù, non ci havesse fin hora ritardato, li habb(ia)mo voluto dire, se ben senza bisogno apparendo da quanto fin hora è stato opperato la ingiustitia di questo suo esperimento come sarà considerato che con il taglio dil pagamento di dote fatto da (S(ua) S(ignoria) Cl(arissi)ma sopra li ducati 2.000, per noi intromessi, non intendemo però poter ellevar di Cecha li ducati 2.100, come di sopra lasciati, ma ci contentiamo che quelli restar debbano depositati in Cecha dove si ritrovano fin tanto che di essi sia esseguita la ordinatione testamentaria del sudetto quondam Signor Soto suo marito, salvis...

Scriptura praesentata in Officio Cur. Proprii per Reverendas moniales nationis greci, in causa cum Cl(arissima) D(omina) Maria Minio. Sub die 11 Aprilis 1601.

XXI

1601, 30 Aprilis.

Se li asserti intervenienti d'asserte monache di nation grecha si persuadono con machinationi et artificii metter in dubbio à me Maria Vaivoda, fatta consorte del clarissimo Signor Polo Minio, il credito della mia dote, et insieme il pagamento et satisfatione di quella nelli beni del mio debitore, sono in manifesto errore, ne li sara per alcun rispetto ne per alcun termine de raggione comportato in questa christianessima città et innazi a questa giustitia, alla quale chi vuol persuadere che io non habbi credito ò che di esso mio credito resti sodisfatta, altro ci vuole che giri di parole, et vanni discorsi non appoggiati ad alcun legitimo ò reale fundamento, come molto facilmente sara discorso et dimostrato. Ne vadano vanamente appoggiando le loro speranze li adversarii miei sopra scritture de pagamenti et de dechiarationi levate dalla mia simplicita, dalla sagacita di quelli che sotto nome de comissarii del

marito mio primo dissegnavano manumettere tutta la mia sustanza et disponerla à voglio loro, come è di gia stato anco dalla giustitia conosciuto, perochè con presentare di cosi fatte scritture non possono fare quelli sinistri effetti à preiuditio mio che vanno falsamente divisando anzi, se cossi devo dire, dalla lettura di quelle deve restar compossoriato il stato mio et come sii nella mia sincerità restata delusa. Poichè chi mette insieme quello che mi è restato con quello ch'è stato assegnato à miei figliuole et quanto pare che sii stato esborsato, se bene che à mio cognato Missier Apostolo non assignai, ne pagai io alcuna cosa, ma lui con la sua auttorita tolse li danari descritti nel suo recever, non sodisfano dico li effetti predetti a gran giunta il credito ne della dote mia, ne dell'importante credito mio contra mio marito, per quanto anco doppo il contratto li è capitato alle mani da mia raggione, il che sara rettamente considerato dalli adversarii miei, si avederano che non possono operar che le succeda sotto vano pretesto d'invenir in negotio passato per tante mani metter difficultà a uno povero gentilhomo afflitto, per ogni verso la satisfatione del legitimo credito suo cessino. Dunque da questo ingiurioso travaglio altrimenti Vostre Signorie Eccellentissime per giustitia conservandome quello che vuole il dover che resti alla ration mia, reiecte le loro cavilationi mi libererano da questo suo debito esperimento non appoggiato ad alcun legitimo o possente fundamento, salvis etc.

XXII

1601, 5 Iulii

Così com'è machinato et ingiustissimo l'esperimento tentato dalla clarissima Signora Maria Minio, relitta in primo voto del quondam Signor Xoto Cigara, contra noi povere monache della nation greca, cosi insoliti et estraordinarii sono li mezi con li quali contra la forma delle leggi va procurando d'acquistar raggione dove non ne ha alcuna, ma non ci obstano simili artificii ne le machinate depositioni di tali quali testimonii essaminati et atti fatti pendente la causa nostra, senza citarci ò farci intervenire sopra asserta sua dimissoria, che sono nulli et contrarii alle ordeni et leggi di questo serenissimo D(omi)nio et basta il dirle che alla giustitia d'avvantaggio sono note tali operationi esser invalide et de niuna consideratione et non poter manco portar per niun verso alcun minimo pregiudicio alle raggioni nostre, le quali restano comprobatissime da quanto fin hora è introdotto et da quanto sua Signoria clarissima ha voluto operare et ha operato à suo piacere, come vera et absoluta p(at)rona dell'haver et facultà lassata dal sudetto q(uondam) suo primo marito etc.[1])

1. Che la clarissima Signora Maria... subbito morto il sudetto suo marito, s'ha impadronito de tutti li beni et facolta, scodendo et vendendo come li è parso, et in particolar ha anco scosso doppo la morte del sudetto quondam

[1]) Mai departe actul a fost rezumat aici în punctele lui principale.

suo primo, marito avante che passasse ad seconda vota, dalli S-ri Giacomo Testa, G. Pantaleo et Z. Pisini... ducati 3461.

2. Che detta clarissima Maria, essendo vedova, avanti che passasse ad seconda vota, ha venduto alla bottega del Signor Bernardin di Contenti un manil d'oro zoglielado per ducati 600 in circa et una filza de Ballassi al clarissimo Signor Mane Gussoni per ducati 900 in circa et ad un Hebreo un mazzo de perle per ducati 300.

3. Che al tempo che lei clarissima Signora Maria se maritò nel clarissimo Signor Polo Minio, si trovava haver ancora zoglie de diverse sorte per importantia de ducati 4500 in circa vel prout.

4. Che li ducati venetiani da L. 6, 24 per ducato valevo aspri turcheschi n(umer)o 80 l'uno, vel prout.

(Urmează alte replici [1]), de o parte și de alta, până la 17 Septemvrie 1601, când dinaintea Curiei se dă sentința în favoarea Mariei).

C

Processo 1607 per il monastero S. Saba Gerusaleme e di S-ta Caterina di Monte Sinai, per il deposito di zecchini diecimilla di ragione Pietro Vaivoda, Principe di Valachia.

XXIII

1607

Monsig(no)r Gabriel Seviro.

Per il monastero di S-t Saba di Gerusaleme e di S-ta Catterina di Monte Sinai per il deposito di Zech(i)ni 10.000 di ragione Pietro Vaivoda Principe di Valachia.

In Christi Nomine Amen.

Anno Nati(vi)tatis eiusdem millesimo sexantesimo primo indictione quarta decima die vero Jovis septimo m(ens)is Junii: essendo che s'attrovino depositati, come vien asserido à me Nodaro, nel monasterio delli R(everen)di padri calogeri di S. Sabba in Hierusaleme Ongari numero diese mille, ivi posti, et depositati per il q(uondam) Illustrissimo Signor Pietro Vaivoda Principe de Moldavia a suo nome, come apparer se dice per doi scritti, l'uno d'Ongari sei mille, et l'altro d'Ongari quattro mille, scritti, affermati et sottoscritti per mano del R(everen)do Igumeno del detto monasterio, et con il sigillo della religione loro fermati, del tenore come in quelli, per dover essere restituiti al detto Illustrissimo Principe, o suoi figliuoli et heredi: delli quali Ongari n(umer)o 10.000 ne aspetta la giusta mitta alli illustrissima Signora Maria, figliuola del già detto q: illustrissimo Signor Pietro Principe de Moldavia, consorte al p(rese)nte del clarissimo Signor Pollo Minio, del clarissimo Signor

[1]) Una a Mariei, tipărită de d-l N. Iorga: *Foaia de zestre a unei Domnițe moldovene*, etc., pp. 19—21.

Scipione. Et desiderando detta illustrissima Signora Maria che si divenga all'effetual recuperatione et consecutione delli Ongari sopradetti ut supra esistenti depositati presso li soddetti (Reveren)di callogeri: de qui è però che constituido alla p(rese)ntia di me nodaro et testimonii in(stitui)ti il predetto clarissimo Signor Polo Minio facendo uxorio nomine et come procuratore della predetta illustrissima Signora Maria, sua consorte, dalla quale la facolta inter cetera de fare le cose instituite, come appar della predetta procura nelli atti de Ser Andrea di Hercoli, nodaro Veneto, sotto di 6 Luglio 1600, da me nodaro instituito, visto et letto, per detto nome, è convenuto et rimasto d'accordo con il Magnifico Signor Aslan Camarasso del Magnifico Signor Giorgio Moldavo, al presente habitanti in questa città, ivi presente et accettante in questo modo, cioè: che detto Signor Aslan promete et s'obliga con il primo buon et opportuno passaggio de nave inbarcarsi per Levante et andarsene à drettura in Hierusalem, al monasterio soddetto di callogeri de S. Sabba, et con ogni possibile accuratezza, diligenza et fatiche procurare di recuperare et riscuotere gli soprascritti ongari 10 mille esistenti appresso de quelli in deposito, ut supra, à tutte et cadaune spese del detto Signor Aslan nell viaggio predetto, così per l'andar, come per il ritorno, per fare la qual esatione et consecutione del danaro predetto; il detto clarissimo Signor Pollo, ut supra agente alla presentia di me nodaro et testimonii instituiti, nec non alla presentia del R(everendissi)mo Mons(igno)r Massimo, Vescovo di Cerigo, ha con effetto consegnato al soddetto signor Aslan il scritto sopradetto de ongari quattro mille autentico, ut sopra, sottoscritto et sigillato et ben condicionato, del quale promete haverne diligente cura,et de quello servirsene in fare l'esecutione predetta: affermando detto Signor Aslan attrovarsi appresso di se anco l'altro scritto d'ongari 6.000, consignatoli dall illustrissimo Signor Steffano Vaivoda, figlio del suddetto q(uondam) illustrissimo Signor Pietro ben condicionato, ut supra. Et all'incontro il soddetto clarissimo Signor Polo, ut supra agente, promette, contenta et s'obliga retornato che sia de qui detto Signor Aslan, donare et renontiare, sicome renontia et dona al detto Signor Aslan, per recognitione delle fatiche, spese, pericoli et interessi che per quello fossero nell andare et retorno fatti et patiti, la giusta quinta parte de tutto il danaro sopradetto, che egli recuperera dal monasterio predetto ut supra, batudo però quello che esso Signor Aslan convenisse relassare al detto monasterio, in atto de carità et christiana recognitione, con dechiaratione espressa che tutto il danaro soprascritto, che sarà per esso Signor Aslan recuperato et scosso dal monasterio predetto, immediat(ament)e scosso che sarà sia per quello portato seco de qui in questa città, per consignare nelle mani della sopradetta illustrissima Signora Maria, overo del predetto clarissimo Signor Polo, ut supra agente, e per doverne conseguire la sua giusta quinta parte à se promessa ut supra, havendo però esso Signor Aslan farsi fare dal detto monasterio di S. Sabba et Reverendi padri calogeri predetti recevuta et quietanta autentica da quelli sottoscritti, sigillati et con quelle legalità che sarano necessarie, et quella portare de qui con l'espressione della vera quantità del danaro che havera scosso dal detto monasterio et de quanto

l'havesse convenuto remeter et donare, come di sopra, per facilitare la recuperatione predetta; essendo anco tenuto detto Signor Aslan, recuperato che havera detto danaro per quanto et sara, farsi assecurare al ritorno de qui, come occorera, gli costi della qual seguitti debbano esser pagati del corpo del capitale spettante alla detta Sig(nor)a Maria, per li quattro quinti de sua ragione nel detto danaro, obligandosi detto Signor Aslan, di fare la restitutione et consecutione del danaro che s'averà scosso ut supra per quello in questa città nel modo et con le condition soprascritti; overo non potendosi per qualche accidente et infortunio che accadesse rescuotere detto danaro, sia obligato alla restitutione del scritto predetto autentico, nel stato che gli vien consignato exigibile, non lacerato ò guasto, obligando per ciò se stesso, heredi et tutti beni suoi mobili et immobili presenti et futuri in ogni luogo esistenti, contentandosi de piu et obligandosi detto clarissimo Signor Polo, ut supra agente, al retorno del predetto signor Aslano et alla consignatione che fara ò del danaro ò del scritto sopradetto, ut supra, esborsare al detto Signor Aslano, oltra la quinta parte à se assignata nel danaro scosso, altri ducati cento da L. 6, g. 4 per ducato in contadi. Et à maggior cautione del qual clarissimo Signor Pollo qui supra nomine ivi presente personalmente constituito, il soddetto Magnifico Signor Georgio Camarasso, padre del predetto Signor Aslano, et in ogni caso che detto Signor suo figliuolo mancasse de vita (che il Signor Dio non permetti), et che per cio non potesse effettuare le cose predette, si obliga in tal caso detto Signor Georgio di procurare egli la soddetta recuperatione del danaro soprascritto et quello consegnare come è detto di sopra, overo non havendo esso danaro potuto recuperare, consegnare et scritto autentico predetto, subintrando esso Signor Georgio in ogne abile, commodo et obligo in che s'attrova et aspetta al detto Signor Aslan suo figliuolo, per vigor del presente instromento, obligando percio detto Magnifico Signor Georgio per osservatione delle cose predette se stesso, heredi et tutti beni suoi presenti et futuri in ogni luogo esistenti, sicome ha fatto et detto Signor Aslan, suo figliuolo. Sopra delle qual cose pregado io Nodaro instituito dalle dette parte ne ho fatto il presente publico instromento.

Actum Venetiis in domo Magnifici Domini Raphaelis Sosomeno di confinio Sanctae Trinitatis. Presentibus ad predicta Reverendissimo Domino Maximo Episcopo Cithirici, fidem faciente de persona predicti Magnifici Domini Georgii et eidem omnia predicta interpretante lingua grecca et Leonardo quondam Ser Martini de Mettuno de loco Rotichie et Ser Ventura quondam Ser Steffani di Villa Ciani, ambo patrie Fori Julii, baiulo in confinio Sancti Antonii Venetiarum testibus vocatis et rogatis.

Die Lune decimo octavo mensis junii 1601 ad Cancellum mei Notarii instituti positi supra Plathea Sancti Marci Venetiarum: constituiti alla presentia di me Nodaro et testimonii instituiti il contrascritto clarissimo Signor Polo Minio, ut e contra interveniente da una parte, et il Signor Aslan Camarasso per nome suo et del contrascritto Magnifico Signor Georgio, suo padre, obligatosi come è detto e contra dall'altra inherendo al contrascritto instromento

dechiarano et convengono che detti Signori padre et figliuolo Camarassi, ò alcuno de quelli, non possino esser molestati dal detto clarissimo Minio ò suoi agenti, ne personalmente ne meno nelli capitali et mercantie che mandassero de qui à Venetia de loro ragione et signati del loro segno, se non doppo anno uno prossimo futuro, dal giorno della partita de quelli da questa città inpoi, doppo il qual anno uno possi detto clarissimo Signor Pollo fare qualonque essecutione che le parrera contra de quelli et capitali loro, per la consecutione del danaro che havera scosso, overo del scritto solamente in caso di non haver detto danaro potuto scuodere, come e in detto instromento: essendo obligati detti Signori Camarassi respective subito retornati de Hierusaleme in Cipro ò in altro luogo, prima che partino per altro viaggio, darne di subito aviso particolare al detto clarissimo Minio di quanto haverano operato nel scuotere ò nel procurare de scuotere detto danaro, et in mano de chi s'attrovera esso danaro ò scritto sopradetti in questa città, avrà possi detto clarissimo Minio, passato detto anno et non venuti prima detti Camarassi de qui, procurare de riscuotere detto danaro ò scritto dalle man de quelli à chi sara stato da detti Camarassi inviato et mandato, qual scritto sia mandato de qui per detto Signor Aslan ò Signor Georgio, caso che non si fosse potuto scuotere ut supra à risego del detto Clarissimo Signor Polo, fattone però per detti Signori Camarassi la debita consignatione à persona publica et scrivano denaro con riceuta di quelli et polizza di cargo di detto scritto ben condicionato. Dechiaritosi appresso che tutto il risego che potesse realmente occorrere, cosi per mare come per terra, nell andar de Cipro dritamente fino in Gierusalem et de Hierusalem solamente nel ritorno sino in Cipro, sia et esser intendi sopra detto Clarissimo Minio, ut sopra agente per patto espresso. Conferendo de piu detto clarissimo Signor Polo libera auth(orit)a alli detti Signori Camarassi di poter contribuir et relassare alli contrascritti Reverendi calogeri del corpo dell'ongari 5.000 a se spettanti quella quantità et summa de danaro che le parrera per effettuar piu facilmente la esatione predetta, con obligo però di farsi fare le fede et pubblice quietante, ut è contra fermo restando in reliquis detto instromento come sta et giace. Presentibus ad predicta Excellentissimo domino Cesare Bertolo q(uondam) Magnifici domini Franci et Domino Marco Merescalcho q(uondam) Domini Sebastiani testibus vocatis et rogatis.

Die [1]) Lune 25 mensis Junii 1601 ad Cancellum: Le parte sopradette ut supra agenti hanno d'accordo cassato et annulato le parole sopradette interlineate, cominciando dove dice « doppo il qual anno uno possi etc. » fino dove dice « potuto scuodere come in detto instromento », cosi che dette parole restino come se fatti non fossero. Presentibus Domino jo Nicolao Doi, notaro Venetio et domino Marco de Meres Calchri *(sic)* quondam Domini Sebastiani, testibus vocatis et rogatis.

Ego Iulius Figolinus pub. Imp. Venetiarum ant. notar. etc.

[1]) De aici se distinge alt. scriere: a notarului care consemnează modificarea despre care e vorba.

XXIV

Procura dată de Malfatto lui Aslan

Die Mercurii quarta mensis Iunii 1603 ad Cancellum mei notarii infrascripti, positum super Platea Sancti Marci Venetiarum.

Admodum Illustris et Eccellentis Dominus Robertus Malfatto, fiscalis et commissarius generalis Sacrae Maiestatis Cesareae et Serenissimorum Archiducum Austriae, ut patet ex eius patenti diplomati, latino sermone discriptum in membranis cum sigillo Cesareo in capsula lignea de more pendenti, datum ex Neponti decima nona Februarii 1600, à me Notario infrascripto uiso et lecto, sancti nomine solemniter constituit, ordinavit et deputavit eius legitimum procuratorem et commissum Dominum Aslanum Camarassium Moldavum, in hac Venetiarum ciuitate digentem praesentem et acceptantem specialiter et expresse in omnibus et singulis negotiis, causis, differentiis, littibus et controversiis dicti Illus(tris) etc., et constituentis, et eius officii motis, et movendis, actiue et passiue per et contra quascumque personas qualibet ratione et causa, comparendum coram quibuscumque Dominis judicibus et in quacumque curia dicti Officii fiscalatus, tuendum et deffendendum, agendum, petendum, respondendum, confitendum, negandum et excipiendum, litis contestandum et contestari, uidendum scripturas, testes, instrumentum... actus volontarios quoscumque et oblationis faciendum et seu acceptandum et requiendum, habito tamen circa oblationes et actus volontarios praecedente assensu Illustrissimi et Reverendissimi Domini Bernardini Rubei, apud Serenissimum Dominium Venetiarum dictae Sacrae Maiestatis Cesareae secretario...

Testes { Magnificus D. Eneas Alario quondam Magnifici D. Bernardini et Dominus Nicolaus de Pizzolis quondam Domini Danielis civis et nottarius.

Fabritius Beatianus Venetiarum notarius de premissis rogatus, in solidum cum D. Lucilio patre meo et Venetiarum notarius praesens exemplum scribit. Ex m(anda)to Illustrissimi D. Bernardi Marcello co(mmun)is consig(nav)it. Clarissimo D. Paulo Minio, Clarissimi D. Scipionis qui juravit haberi interesse.

XXV

1603 die Lune 25 mensis Augusti.

Refferi à me nodaro D. Ottauiano Peruzzi publico Comandador et Ministerial del Palazzo esser andato, sotto li 20 del presente mese, con la infrascritta scrittura, in spadaria à San Marco, alla casa oue si dice che soleua habbittar l'Ecc(ellentissi)mo Signor Roberto Malfatto, nomine quo interuenit et hauer alla detta casa intimato la detta scrittura et lasciatone una simile alla detta casa.

Et similmente refferi detto Comandador et Ministerial il giorno sopradetto delli 20 instante esser andato con un altra simile scrittura dall'Illustrissimo Signor Bernardino di Rossi, segrettario Cesareo, et dopo haverla letta, notendoli detto dar notitia della detta scrittura, esso signor Segrettario dice non voler accettar notitia alcuna si non haveva ordine dall'Eccellentissimo pleno Colleggio. Et che alli 24 detto Comandador di ordine dello Eccellentissimo pleno Collegio li hà datto notitia di detta scrittura in piazza di San Marco.

Tenor scripture sequitur de qua supra.

Sotto li 4 Zugno 1603, con allegro animo accettai jo Aslano Camerasso carico di comesso da uoi Eccellentissimo Signor Roberto Malfatto, Dottor come fiscale et comissario generale della Sacra Maesta Cesarea et delli Serenissimi Archiduchi di Austria, per deffender le raggioni di uoi detto Eccellentissimo Malfatto per li nomi come di sopra et come in detta comissione si legge. Et appresso di ordine de uoi Eccellentissimo Malfatto essendo stato constituito comesso nel Palazzo lo Eccellente Signor Gio: Andrea Cocadello, auocato, per nome suo, io sempre spendendo et consigliando con ogni spirito et diligentia ho trattato la causa con il Monsignor Paulo Minio, che fa per nome la Signora Maria, sua moglie. Et perche nel partirsi Vostra Signoria Eccellentissima sotto il giorno 4 Giugno predetto mi comisse che io dovessi procurar di tenir la cosa in longo, fino ad altro ordine delli Serenissimi Archiduchi et della Eccelsa Camera de Inspruch, che doveva et diceva procurare V. S. Illustrissima et Eccellentissima in termine di mese uno alla piu longa, jo per via delli Auocati procurai de impedir li progressi di detto clarissimo Minio, et fra tanto doppo esser passato il mese et non vedendo altro ordine da V. S. Eccellentissima, sotto li 4, li 18 Luglio et il primo di Agosto jo scrissi et diedi particolare raguaglio à V. S. Illustrissima, supplicandola ad espedir li ordini che mi si doveva dare, havendo oltre de ciò infinite volte parlato de questo negotio, io solo et con l'auocato, con il molto Illustre Signor Segrettario Cesareo, et fra tanto qui con spesa et altro intertenni miracolosamente il negotio con detto Minio, ma in vero V. S. Eccellentissima sia qual si voglia la causa mai mi ha mandato uno sol ordine, si che io sono necessitato à lassar che detto clarissimo Minio faccia per via di giustitia quello li piace, senza alcun impedimento mio per li nomi come di sopra, et questo per non saper che fare in suo servitio. Et perche in ogni tempo apparato le cose con verita sono passate, hò voluto cosi consigliar io Aslano sopradetto con ogni debita riverentia far intimar à voi Eccellentissimi Signor Roberto Malfatto Dottor, per li nomi come di sopra, che non havendo potuto haver mai da V. S. Eccellentissima, ne da altri altro ordine alcuno di quello che come comesso dovessi fare per suo servigio, ut supra, et contra detto clarissimo Minio, anzi havendomi heri l'Illustre Signor Bernardino di Rossi, Segrettario di sua Maestà Cesarea appresso la Serenissima Republica Venetiana, detto che non sa che dirmi et che non mi puo dar ordine alcuno, doppo che mi ha fatto indugiar fino al presente giorno, che io rifiuto la detta sua comissione et che attenderò ò con detto clarissimo Minio ò in altro modo ad uscir di travagli come sara di ragione, et la presente sarà registrata nelli atti di Jacomo Merendella,

Nodaro de Venetia, et cio vi sia detto ad ogni buon fine et senza pregiudicio quo vis modo di cadauna mia ragione.

XXVI

1603 die 25 Agosto.

Refferi à me Nodaro publico D. Ottaviano Perucci, Comandador et Ministerial del Palazzo haver sotto il giorno de hieri intimato la infrascritta scrittura personalmente al Signor Aslano Camerasso, trovasolo in Piazza de San Marco ad instantia dell'Illustre Signor Bernardino di Rossi, Seggretario Cesareo.

Havendo uoi Signor Aslanno Camerasso fatto intimar questa matina con parola dello Eccellentissimo Colleggio il Segrettario Cesareo residente in questa città una scrittura del tenor della inclusa copia, concernante procura che accettasti sotto li 4 Giugno 1601 dallo Eccellentissimo Signor Ruberto Malfatto, fiscale et comissario generale Cesareo et arciducale, et come in essa si contiene, il segrettario predetto non solo non assense à cosi uostra precipitosa risolution, che resta tutto pieno di maraviglia, che cosi doppiamente procede scco solo per inganarlo et attendere à fatti nostri come ben accennate nela scrittura suddetta, cosa che non havereste fatto quando vi haveste appigliato al debito dela realta et della conscientia istessa, dovendovi esser in buona memoria quello trattasse con il segrettario non sono mesi, ma all'Ave Maria de hieri sera, con esser venuto in casa sua à esclamare contra il clarissimo Signor Paolo Minio, tassandolo di mancator di parola datta al Segrettario predetto, con che vi habbi astretto à presentare boletini de peneri interditti et minaciato di mettervi pregione di che volevi si andasse in Colleggio à lamentarsi, et tanta maggior meraviglia apportare col uostro procedere quanto che in loco di haver fatto formare la supplica da presentarsi in Colleggio, come vi fù ordinato mercordi passato 20 di questo, doppo venute l'ultime litere de Ispruch, non solo il segrettario non hà mai visto forma alcuna, che nel fine della scrittura sudetta andato con cio rappresentando una manifesta bugia, laquale vi è per ritornar in assai poco avantaggio, et per ciò quanto alla procura suddetta dell'Eccellentissimo Malfatto sarete avertito di non mettervi in qualche laberinto de haver apunto mancato al debito di fedel ministro, che di gia sono pali li uostri andamenti, et il Malfatto, al quale il segrettario si remette in quello che tocca alla parte sua et essorta il Signor Aslanno à fugir pericolo di dover pagar di quanto giustamente si possa pretender dal Signor Malfatto. Quanto poi alle pretentioni ch'il sopranominato Segrettario Cesareo ha contra uoi Signor Aslanno Camerasso, non potento portar più longa patienza nella consignatione dei scritti chi egli vi fece per andar à recuperar li depositi da voi saputi in Levante, come appar per instromento publico del Signor Gio: Andrea de Cattis, stipulato li 7 Giugno 1601, vi si intima et protesta à nome del Segrettario sudetto di restituir li scritti ò quanto havette riscosso in virtù

di essi, che all'incontro vi si offerisse per premio delle uostre fattiche, quanto dite haver accordato col molto Illustre Signor Ferdinando Chispach, altrimenti si procurera quel tanto che sarà conveniente per via de giustitia. Qual sarà registrata nelli atti de Miser Giacomo Merendella, nodaro di Venetia.

Ex actis meis Jacobi Giraldi Merendella, notarii publici Venetiarum fideliter ex(empl)um in fidem me subscripsi, signo meo tabbell(ario) apposito.

XXVII

Die 23 Maii 1607.

Petrus Basso, Offitii famulus, retulit fecisse ut infra.

De ordine dell'Illustre Auocatus Rimondo haver fatto co(mandamen)to all'Eccellente Signor Zuane Savogiani et à d(omino) Presegno, come intervenienti per li R(everen)di calogeri di S. Saba de Hierosolima et de Santa Cattarina de Monte Sinai, et al Reverendissimo D(omino) Gabriel Suiro, Arcivescovo di Filadelfi, int(ervenien)te per li sopradetti Reverendi monasterii, et al Reverendo calogero de San Saba, da per tutto dimani matina debbino presentar nel presente Offitio tutte le scritture concernenti il nome del Signor Aslan ò Leon Camarasso, per poterne haver copia ad innovando frà tanto cosa alcuna et questa ad instantia del sopradetto Signor Aslan.

Li qual Eccellente Savogiani et Signor Pressegno resposero non haver scritture di sorte alcuna in questo proposito.

XXVIII

Adi 9 Zugno 1607.

De mandato delli Clarissimi Signori Auditori vecchi si suspende in man di ogni capi(tan)o capo di guarda et di ogni altro ministro le sententie sive sovention à favor come in quelle contra S. Aslan overo Leone Cameraso, Baron Moldavo, per zorne altro.

Antonio Bollani auditor vecchio.

XXIX

Adi 18 Zugno 1607.

De mandato delli Clarisimi Signori Auditori vecchi si suspende in man come di sopra le sententie sive soventioni contra S. Aslan overo Leone Cameraso, Baron Moldavo, per zorni altro.

Ant(oni)o Bollani aud(itor) vecchio.

XXX

Die 26 Junii 1607.

De mandato (delli) Clarissimi Signori Auditori vecchi si suspende in man come di sopra le sententie sive soventioni datte à favor, come in quelle et contra Signor Aslano overo Leone Camarasso, Baron Moravio (*sic*) per zorni 11.

Antonio Bollani auditor vecchio.

XXXI

Adi 7 Luglio 1607.

De mandato delli Clarissimi Signori Auditori vecchi si suspende in man ut sopra le sententie sive sovention datte à favor come in quelle et contra S. Aslano overo Leone Camerasso, Baron Mondavio (*sic*), per mese uno.

Antonio Bollani auditor vecchio.

XXXII

Adi 9 Agosto 1607.

De mandato delli Clarissimi Signori Auditori vecchi si suspende in man ut sopra le sententie sive soventioni contra S. Aslan Camerasso, Baron Moldavo, per zorni altro.

Francesco Justo auditor vecchio.

XXXIII

Adi 18 Agosto 1607.

De mandato delli Clarissimi Signori Auditori vecchi si suspende in man come di sopra le sententie overo soventioni contra S(ignor) Aslano Camerasso, Baron Moldavo, per dies 8.

M. Antonio Longho auditor vecchio.

XXXIV

1607 adi 27 Septembrio.

...Si suspende le sententie sive sovention contra S. Aslan Camerasso per zorni trenta.

B. Avo.

XXXV

Die 30 Maii 1608.

(Protestează dinaintea Tribunalului pentru străini, împotriva acțiunii neîntemeiate a lui Achachio, « per nome come si disi del Monasterio de S. Sabba di Hierusalem »):

di proceder contra di me, se io dalli figli del quondam Illustrissimo Domino Gio(vanni) Pietro Vaivoda son stato inviato in quelle paese per riscuoter quanti si vede, cosi come in quelli monasterii che mi hanno datto danno ho lasciato et consignato li scritti che mi eranno statti dalli intervenienti di essi figli consignati...

Con fondamento di ragione ha elevato soventione il venerando Monasterio di S. Sabba de Gerusalem, come benefficiato dalla ordinacione del gia Illustrissimo Domino Gio(vanni) Pietro Vaivoda de Moldavia oltre conto contra il Signor Aslan Camarasso, il qualle doppo haver tentato tutti le imaginabili esperimenti per non darsi al giudicio di V. V. Illustrissimi Giudici di forestier si è imaginato produre la sua tal qual demanda di taglio di detta soventione, alla qual demanda rispondendo io Achachio, monacho egomeno de detto monasterio, li dico che s'ingana se crede prender fondamento dalle vane sue diseminacioni et se a lui e riuscito di levarsi dalle mani li dannari in tempo che non era notta la predetta ordinacione et meno che puo di gia vennuto il caso del suo benefficio per la man del Monasterio...

D

Pro
R(everen)do Monasterio S(anc)tae Caterinae
Montis Sinai
C(ontra)
D(ominum) Aslanum Camerassum
Con(silium) DD. Auditoribus Vet(eribus).

XXXVI

1594, 25 Maii A. 18.

Testamentum Principis Moldaviae.

XXXVII

1601, 10 Maii. B. 51 [1]).

Scriptum inter D(ominum) Io: Stephanum et Aslanum.

Essendo che il Signor Gio. Stephano Vaivoda ha d'havere alcuni dannari in Europa et parte di Egitto, sicome appare nelli scritture delli debitori et non sapendo con che modo debbi ricevere il suo pagamento.

[1]) Literele și cifrele indică aici locul din bibliotecă. Ele nu mai servesc azi la nimic și deaceea le înlăturăm.

Per questo il giorno di hoggi ha pregato me Aslan Camerasso, suo germano, che volessi tuore questa fatica d'andare à pagarmi dalli debitori tutti, ò parte.
Con autorità di lasciare alli Monasterii quello poterà delli danari, per facilitare il pagamento.

Per questo D(omin)o S(igno)r si contenta, che alle danari che porterò in Venetia io Aslan mi possi tenir la metà et questi s'intendino per pagamento per li mie fatiche et pericoli che ho da passare in questa causa.

Et per più benevolenza et parentela et per li m(ol)ti servitii che hà ricevuti da me, vuoli et si contenta che l'altra metà debba restare appresso di me per far mercantia in beneficio suo et mio, fino ad altro ordine suo. Et per fede della verita l'antedetto si sottoscriverà et metterà il suo sigillo.
Subscriptio.
Sigillum.

XXXVIII

1601, 16 Maii.

Instrumentum Procurae.
Quo D. Io. Stephanus Vaivoda creat suos procuratores.

Ordinat in suos veros, certos, legitimos procuratores, actores et speciales et generales Georgium Camerassum et Aslanum, eius filium.

Ad quasdam pecunias et notabilia credita quae eidem D. constituenti à praefacto suo genitore iure hereditario obvenerunt, et apud diversos in Cenobiis, monasteriis ac alibi in partibus orientalibus iuxta tenorem instrumentorum desuper confectorum iacent, petendum, exigendum.

XXXIX

1601, 25 Maii.

Litterae Ioannis Stephani Vaivode scriptae R(everendissi)mo Abbati Montis Sinai.

Il mio padre Signor Pietro Vaivoda haveva grande amor et fede verso Vostre Santità.
Et per questo haveva dato in salvo costì nel Monasterio alcuni ori, acciò li habbiamo nelli nostri bisogni.

Et per che al presente sà Dio E(ccelso), mando questi nostri messer Giorgi et Aslano, et mando anche il scritto et prego V. Santità, come boni et santi

Christiani che sete, di dar à questi che vì presentano il scritto, perche saranno ben dati; et per meglio fedeltà più basso sarà scritto con la mia mano et messo [1]) anche il mio sigillo.

Dal Nascimento del Signore 1601, 25 Maggio.

XL

1601, 12 Iulii.

Itinerarium Georgii et Aslani Camerassi.

Per andare à recuperare li denari in Hierusalem nel monasterio di S. Sabba et di Santa Katarina del Monte Sinai.

Ut in eo.

XLI

1602, 8 April(is).

Successio elevata per D(ominam) Mariam, filiam q(uondam) Io. Petri Vaivodae, in omnibus bonis quae fuerunt Io: Stephani, eius fratris.

XLII

1602, 9 Maii.

Instrumento successionis Dominae Mariae.

XLIII

1602, 18 Oct.

Epistola Abbati S. Sabae Hierusalem.

Sono venuti li vostri procuratori. Hanno dimandato li $\frac{m(ille)}{5}$ ongari. Et così li habbiamo m(ille) et ottocento, per che mille ongari habbiamo dato al già guardiano, al P. Flaviano.

Narrat et calumnia Turcarum.

XLIV

1602, 25 Iulii.

Acceptio et confessio Aslani et Fabrii.

Ingarorum *(sic)* $\frac{m.}{6}$ à monasterio S. Caterinae Montis Sinai.

Ut in ea.

[1]) In manuscris: *mezo.*

XLV

(Sine anno) 20 oct.

Epistola R(everendissi)mi Cyrilli Patriarchae Alexandriae.
Ill(ustrissi)mo Io: Stefano.

Sono venuti gli huomini vostri in questi paesi, Illustri Giorgio et Aslan Camerassi.
Non ostante le infinite stente et spese che hanno fatte et patite per la strada, oltre che gli è accaduto una gran disgratia nel Cairo narrat.

Oltre il travaglio.
Narrat incendium scripturarum et excomunicationem.

XLVI

1603, 13 Martii.

Intr(omittendu)m ad instrumentum nostrum quaecumque spectantia monasteriis.
Tutto quello ha ricevuto quovis modo di ragion et dal monasterio de S-ta Catarina del Monte Sinai.

XLVII

1603, Martii.

Scriptum intimationis factae ab N(ota)rio Clarissimo D(omino) Paulo Minio.
De reditu eiusdem Aslani ex partibus Orientalibus.
Dove mi son transferito per ricuperare gli effetti spettanti alla clarissima Signora Maria, figlia del q(uondam) Gio(vanni) Pietro.
Con ordine nostro, come appare nell'instrumento negli atti del Giulio Figolino. 7 Luglio 1601.

Et havendo portato tanto penere comprato con li denari di detta ricuperation.
Oltre certe penne depredate dagli Inglesi.

Oltre certe penne che sono stato depredate dagli Inglesi, ho voluto ad ogni buon fine et effetto con la presente intimare a V. S(ignoria) Cl(arissi)ma che esse robbe si ritrovano nel Lazaretto.

Et pero son prontissimo ad ogni minimo cenno suo che si faccino li conti. Et che detratte le spese et il mio quinto, V. S. Clarissima habbi per consignato quello che gli aspetta.
1603. 7 Martii.
Responsio Clarissimi Minii facta Aslano —
Replica Aslani.

XLVIII

1603, 2 Maii.

Relatio famuli.
Haver intromesso nelle mani di D(omino) Aslan Camerasso li bolettini dell'estraordinario delli penneri essistenti in Doana, venuti con la nave Vidala patron Pellegrin dei Rossi, fatti con li denari di ragione della heredità di D. Gio. Stefano et questo in essecutione di successione.

Elevata al proprio 18 Aprile 1602 à nome di D(omina) Maria, consorte del clarissimo Signor Polo Minio, nelli beni del q(uondam) D. Gio: Stefano suo frattello.

Cum praecepto eidem.
Che in termine di giorni trè debba presentar li detti bollettini.
Et ha ad instantia del sudetto clarissimo Minio.
E senza pregiuditio delle sue ragioni n. q. i.
Così circa li ordini di ello q(uondam) Signore Gio. Stefano.
Come intorno la libertà di detta investita. Quomodocumque.

XLIX

1603, 24 Aprilis.

Scriptum compositionis.
Int(er) ad(versa)rium et D(ominam) Mariam uxorem clarissimi Domini Pauli Minio. Qua narrat.
Essendo andato il Signor Aslan Camerasso in Gierusalem, per ricuperare Ongari numero $\frac{m.}{5}$ spettanti al clarissimo Signor Polo Minio n. q. i. del corpo di ongari $\frac{m.}{10}$ depositati già da detto Principe nelle mani delli Reverendi Calogieri di Santo Sabba.
Come per doi scritture appar.
Con obligatione di detto clarissimo Minio al detto Signor Aslan del quinto di tutto quello ricuperasse dal monasterio predetto, come nell'instrumento 7 Giugno 1601.

Delli quali danari et investita hà presentato il conto nel Offitio di Petition 18 Marzo passatto.

Per il qual appar à detto clarissimo Minio aspettar ongari due mille e settanta uno.

Et di più havendo esso Signor Aslan similmente ricuperato alcuni danari delli restanti ongari cinque mille del deposito suo.

Et di un alto scritto di ongari sei mille che si attrovano al Monte Sinai di ragione del q(uondam) Illustrissimo Signor Stefano Vaivoda, al presente spectanti alla sopradetta clarissima Maria, come succeditrice nelli beni di esso Stefano.

Delli quali danari ut supra recuperati battute tutte le spese afferma domino Signor Aslan à lui aspettar la metà, per scrittura formata sotto li 10 Maggio 1601 dal sudetto Signor Gio. Stefano.

Che sono stati medesimamente investiti in tanti peneri che si trovano in Doana.

Delli quali per un conto di esso Signor Aslan m'aspettano ad essa D(omina) Maria, predetto nome successorio, l'altra metà che sono ongari 2404.

Et per che sopra detti conti erano per nascere diverse difficoltà, sono venuti all'infrascritto accordo.

Che detto Signor Aslan debba dare à detta D(omina) Maria per il conto suo proprio da lui presentato oltra li sudetti, altri ongari 216 et un tapedo valutado d'accordo ongari 30 et fanno ongari 246.

Et come succeditrice, ut supra, oltre li sudetti, altri ongari 219, che fanno ongari 525. Che con le due summe sopradette, una di ongari 2404 et l'altra di ongari 2071 contenuti nelli conti sudetti, fanno in tutto ongari 5000.
Delli quali battudi li ongari 30 del tapedo, restano ongari 4970.

Per li quali il Signor Aslan debba consignare tanti peneri al pretorio che li costano in Alessandria per la summa di detti ongari 2287, borsati alla specialità di lei Domina Maria.

Pagare tutti li noli et spese seguite et segurtà fatte sopra esti peneri à lei come di sopra spettanti et assignati per la summa però che à lei sarà consignata, et non più che sono detti.

Li quali siano per resto di tutto quello che quovis modo potesse pretendere detta Signora Maria per occasione delle sudette essattioni.

Et più oltre per la parte spettante alla heredità dell Signor Stefano, sive a detta Domina Maria, successorio nomine, che sono ongari 2783, essa resti

in libertà di tener tanti peneri delli predetti al sopradetto pretio, pagando però le spese et datii ut supra.

Per resto et saldo ut supra. Et salvis promissis, nel resto lo quieta, conseguite che habbia le sudette summe di peneri in ampla et valida forma.
Promettendo per ciò in alcun tempo non li domandar.

Obligandosi detto Signor Minio in ogni caso uxorio nomine, et in sua specialità, al detto Signor Aslan et Signor Giorgio suo padre per la portione delli peneri sudetti di ragione del q(uondam) D(omino) Gio. Stefano che li sarano pervenuti nelli mani.

Dechiarando che li restanti peneri restano di ragione del Signor Aslan.

Con dechiaratione che se si recuperasse cosa alcuna delle penne depredatte descritte nelli conti sudetti, tutto si debba dividere per quinto et per metà respective ut supra.
Obligandosi per osservatione delle cose predette tutti li suoi beni.

Dechiarando che se il Signor Aslan andarà ò manderà à ricuperare li altri crediti, li scritti che quali dice essere stati brusati come appar fede del Patriarca di Alessandria.
Debba conseguire per mercede la metà.

Dechiarando che se il Signor Aslan mandasse altri resti lui obligato.

L

1603, 3 Iunii.

Relatio preconis.
Haver replicato il commandamento a D. Aslan Camerasso debba appresentare iuxta l'intromissione in pena di 500 ducati.
Ad instantiam Minii.

LI

7 detto.

Replicatum.

LII

10 detto.

Inhibitio DD. examinatores DD. supragastaldionibus.
Stante interdetto per eorum officium.

Ad instantiam clarissimi Minii.
Cum stante Albero Ad(ministrato)ris co(mmun)is.

LIII

1603, 22 Augusti.

Alia scriptura acquietationis inter Minium et Camerassum narrata p(raetere)a diei 24 Aprilis.
Presentata per adm.

LIV

Die detta.

Replica praecepti facti Aslano.
Presentata per adm.

LV

Die detta.

Revocatio interd(ict)i ad C. exam(inatores) ad instantiam Minii. In eius absentia.
Presentata per adm.

LVI

1603, 23 A(u)g(ust)i.

Receptio Minii.
Un bolletin dal Signor Aslan Camerasso di peneri essistenti in Doana di cui. 18.
Qual mi hà consignato in obedientia del com(andamen)to fattoli per l'Officio del sopragastaldo.
20 Oct. Presentata per Adm.

Scriptura conventionis inter clarissimum Minium et intervenientes monasteriorum.
Ut in ea.

LVII

1603, 23 Augusti.

Fides de pondere piperis existentis in Doana.

LVIII

1604, 11 A(u)g(ust)i.

Remotio C(larissi)mi Minii uxorio nomine a petitione contra Aslanum producta de scripturis incensis. Narratis conventionibus et acq(uieta)t(io)nibus.

LIX

Detta.

Receptio Minii à Camerasso unius ep(isto)lae graecae à Patriarca Alex(andriae) continentis scripturarum incendium et duarum schedularum turcicarum Bassae Cayri.

LX

1603, 7 7-mbre.

Comparitio R(everen)di P. Ioanichi Piroi Cretensis Proc(urato)ris Monasterii S. Catarinae Montis Sinai coram consule Anconae.

Instans transferri de lingua moldaua in graecam et ex ea in italam unius scripturae Principis Io: Petri Moldauiae.

Ad licentia(m) consulis quod transferatur ut petitum est.

Cum sacramento testium.

Scriptura Principis Moldauiae recognita, traducta.

A tergo:

Questa scrittura sia data nelle mani di Papà Adamo, che nessuno la lega fuori che Papa Adamo.

Vide eam in principio summarii.

Recognitio.

Dissero e ciascun di loro disse essere scritta di mano del Principe di Moldauia dal principio sin al fine. Ut ibi.

LXI

1604, 14 Maii.

Cap(itu)la D. Aslani Camerassi ad perpetuam rei memoriam in Officio' C. examinatores.

P(rim)o.

P(rim)o. Che essendo andato io Aslan con mio padre l'anno 1601 in Levante, per scuodere ongari $\frac{m.}{6}$ datti PP. del Monte Sinai et in Hierusalem altra somma di denari già posti in salvo dal Principe Gio: Pietro,

iuxta le conventioni fatte con li agenti dell'Imper(ato)re et il clarissimo Minio,

Scossi del Vescovo del Monte Sinai con difficoltà ongari $\frac{m.}{6}$ nella città del Cayro.

Havendo prima scosso in Hierusalem altra buona somma di denari.

Nella qual città delli detti danari scossi io feci investita in tanti peneri.

Et essendo per partirmi dalla città predetta, un calogiero del Monte Sinai accuso mio padre et me al Bassà che fossimo andati à scoder danari dal sudetto monasterio per portar à Miccali Valacco ò imperiali li ragione della Moldauia.

2°.

Che havuta io di ciò notitia andai dal clarissimus Zuane da Mosto, consolo in quel luogo, pregandolo che mi saluasse alcune robbe et mercadie, servendomi del nome del clarissimo Minio.

Et non volse.

3°.

Che havuta la ripulta dal consolo, andai da M(esser) Giacomo Bandini mercante nelli magazeni del quale io haveva 200 cantara di peneri col mio segno, con ordine di mandarli in Alessandria, et lo pregai à non far più in tal cargo mentione del mio nome, ma cargarli sotto il suo. Et così fece.

4°.

Che per assicurar le scritture che io haveva da portar in Constantinopoli per riscuoter altri danari, le consignai in un fagotto ad un messer Zaccaria, orese greco di buon fama. Il quale inteso che mio padre et io erimo inanzi al Bassà col ferro al collo.

Per tema le abbruggiò.

5°.

Che essendo io udito dal sudetto Bassà et prodotti li test(imoni)i all'usanza turchesca, fui assolto.

6°.

Che assolto, andai da messer Giacomo Bandini antedetto, oferi che tornasse il mio nome sopra le mie mercantie e le in(tro)dussi à Venetia.

Come per li libri della nave Vidala appar.

7°.

Che feci chiamar Messer Zaccaria inanzi al consolo, dal quale benissimo interrogato confessò haver bruggiate le scritture per paura.

8⁰.

Che doppò esser stato dal consolo feci fare una scommunica dal Patriarca contra il sudetto Messer Zaccaria.
Il quale giurò come di sopra l'incendio.

9⁰.

Che gionto à Venetia, diedi conto particolare al clarissimo Minio dell'incendio sudetto e degli altri infortunii.

10⁰.

Che il sudetto clarissimo Minio ben informato delle sopradette cose d'accordo et senza contesa mi bonificò le spese et facessimo le nostre aq(uie)tat(io)ni.
Visis et admissis.

Tenor schedularum turcicarum.
Tu che sei Emin di Risale non licentierai le robbe di questi Christiani, se prima non saranno stati liberati loro, avvertendo però che esse robbe non vadino di male.

S(enten)tia turcica.
Al mercante Christiano et a suo figliuolo, nessuno possi metter impedimento, ne molestarli, perchè e stata falsa la imputatione che li fù data.

LXII

1604, 15 Maii.

Sinani Ioseph de Bizantio testis.
Super p(rim)o probat.
Super 4^0 probat.
Super 5^0 probat.
Juratus.
Theodorus de Bizantio.
Super primo, 4^0, 5^0 probat. Juratus.

LXIII

17 Maii.

And(rea) Ventrame.
Super 9^0 probat, super 10^0 nescire. Juratus.

LXIV

19 Maii.

Clarissimus D(omi)nus Jo: de Murto super 2^0, super 7^0 probat. Juratus.

Caput scripturae conventionis inter Aslanum et Minium super scripturis incentis.

Se andarà ò manderà à riscuotere li danari delli scritti bruggiati habbia la metà.

LXV

1604, 21 Maii.

Const(itutu)m Aslani.

Instat.

Che avanti la publicatione del processo sia notata la appresentatione delle l(itte)re del Patriarca di Alessandria al Principe Gio: Stefano et poi li siano restituite.

LXVI

16 Iunii.

Joannes de Bizantio.

Super primo, Super 2^0, 3^0, 4^0, 5^0, 6^0, 7^0, 8^0 probat.

LXVII

1604, 31 Maii.

Responsio Aslani, extensio Clarissimi Minii.

Valde mirari.

LXVIII

4 Maii.

Extensio clarissimi Minii contra Aslanum.

LXIX

1607, 18 Maii.

S(enten)tia ad 1 super scripturam dandam Papae Adamo Principis Moldaviae.

Ad favorem monasteriorum S. Sabbae et S-tae Caterinae.
Uti beneficiatorum ab ultima voluntate Principis suprad(ict)i.
25 Maii 1594.
Ut in ea.

Dantes praed(ict)is monasteriis ut supra beneficiatis ad intromittendum et appraehendendum scripta praedicta in d(ict)o testamento superius registrata, continentia debitum supradictorum monasteriorum.
Et in omnibus iuxta formam testamenti.

LXX

8 Iunii.

Suspenso mandato And(reae) Vet(rame) per dies tres.

LXXI

11 Iunii. Ibi.

Quod non detur suspensio nisi nobis citatis.

LXXII

12 Iunii. Ibi

Suspensio per dies duos per Officium Advocatoriae comunis. Stante pendentia litis supra praecepta.

LXXIII

1607, 24 Iulii.

Procura monasterii S-tae Catarinae Montis Sinai.

LXXIV

19 9-mbris

Mandatum elevatum per DD. supragastaldiones.
Contra Reverendum Achachium.
Pro carratis subventionis per ipsum signatae contra ad(versa)rium.

LXXV

1608, 20 Martii.

Praeceptum DD. Judicum Forensicorum factum (contr)a Clarissimum Boldù supragastaldionem Capserium.
Quod praesentet argentum depositatum per assicuratione caractorum subventionis elevatae c(ontr)a Aslanum.
Ad instantiam DD. Judicum praedictorum.

LXXVI

1608, 17 Aprilis.

Scriptura DD. Judicum (Curiae) Forensicorum praesentata in Officio Auditorum Veterum.
Super appellatione Aslani à praeceptis pro ipsis judicibus factis clarissimo D. Tranio Boldù supragastaldione.
Quod argentum depositatum in manu Capserii C(uriae) Forensicorum cum oblatione restitutionis si fuerit et incisa subventio.
Salvis iuribus.

LXXVII

1608, 30 Maii.

Sententia DD. judicum C(uriae) Forensicorum absolutoriam ad favorem Reverendi Achachii procuratoris S. Sabbae.
A petitione carcerationis subventionis per ipsum elevatae contra Aslanum. Tertio non existente in opinione.

LXXVIII

1608, 19 Iulii.

Praeceptum Illustrissimi Ad(ministrato)ris Tricuzano factum Reverendo Procuratori S(anc)tae Caterinae de appraesentando scripturas tes(tes) concernentes nomen Aslani.

LXXIX

30 Iulii.

Aliud praeceptum eiusdem regulando p(rocura)m eidem.
Quod praesentet scripturas sibi factas per Aslanum et patrem.
In civitate Cayri Egypti.

LXXX

2 A(u)g(ust)i.

Replicatum.

LXXXI

12 detti.

Subventio monasterii Sanctae Caterinae — Contra Aslanum.

LXXXII

18 Augusti.

Praeceptum eiusdem eisdem.

A appraesentando litteras seu exemplum ipsarum anni 1601, 25 Maii, credentiarum Episcopi Cerigi sibi datas in civitate Cayri et inhaerendo aliis praeceptis. Praesentet aliam scripturam ultra appraesentatam.

Cum responsione nostra in margine.

LXXXIII

21 Augusti.

Constitutum Aslani in Officio advoc(ato)riae supra praesentatione facienda a nobis litterarum ab ipso in praeceptis petitarum.

LXXXIV

27 Augusti.

Aliud constitutum Aslani in Officio Advocatoriae contentantis stare iuramento affirmativo Procuratoris Sanctae Caterinae.

Se hanno appresso di loro le scritture nominate nel comm(uni)ta. 18 Agosto.

Et se hanno appresso di chi siano.

LXXXV

Ea die.

Revocatio praeceptorum supradictorum. Stante iuramento nostro.

LXXXVI

1608, 26 7-mbris.

Appellatio a subventione per nos ellevata contra Aslanum.

LXXXVII

7 Octobris.

Interd(ictu)m ad 1 ad instantiam nostram in manibus D. Pauli filii Francisci Suriani.

Omnium quaecumque ad ipsum pervenerint de ratione Aslani et patris.

LXXXVIII

20 Octobris.

Script(tura) Ad(vers)a in causa appellationis contra nos appraesentata coram Auditoribus Vet(eribus).

Sono così manifeste le collusioni contra di me.

Narrat de suo itinere in Orientem.

Exactione denariorum.

Commissione.

Et computo redito legitimis haeredibus Jo. Stefani.

Asserte imposture di testamenti machinate dopò tutti questi successi.

Devono drizzar le loro ragioni contra li predetti heredi, a quali noi non potevamo negar il danaro da noi scosso.

È falso che non potessero resister al Minio, poichè vi era il nostro interditto.

Se la sovventione restasse laudata, non solo ci astringeriano à quello che non siamo tenuti, ma ci fariano pagare più di detti 500 di spese.

Come commessi invitati dalle promesse fatteci, habbiamo avventurate le nostre vite.

Si dichi cavillosamente che quando ci diedero li danari in Egitto il figlio detto di sopra era morto in Ispruch, poichè la notitia di q(uest)a morte non poteva essere ne appresso noi, ne appresso il monasterio.

Come dal nostro itinerario appar.

Onde se fatta la riscossione, capitati à Venetia, in loco di assignar et satisfar al commitente, habbiamo satisfatto alli legitimi heredi del morto, come sanno li proprii ad(versa)rii, non meritiamo riprensione.

Ma poiche per vol.. del Signor Dio venute à luce le scritture di manifesta collusione tramate per praegiudicarmi, fanno conoscere che non vi è parola nella sovventione e nelle machinate loro scritture che non sii espresso mendatio, concertato contra di noi con poca carità da chi meno doveria.

LXXXIX

1608, 23 Octobris.

Laudum exc(ellentiss.)mi Consilii di 40 c. r. sententiae absolutoriae in favorem monasterii S. Sabbae.

E

Commisaria Epiffanio Igumeno per Attanasio Nico di Valachia e per Rosana Cigarà. (Coppia).

XC

Ill(ustrissi)mi et ecc(ellentissi)mi Provisori in Cecca.

Il q(uondam) Sig(no)r Zotto, Protospatario del Prencipe di Moldavia, avo matterno di noi Zorzi Cubli e sorella, per il di lui testamento fatto l'anno 1599, 14 Marzo, nelli atti di d(omi)no Andrea de Ercoli olim Nodaro veneto, lasciò ducati sedecimille a quattro sue figliole, cioè d(uca)ti 4000 per ciascuna, con reciproca institutione che se per caso fossero mancate alcuna di loro l'altre havessero partita la robba del defonto; e se per sorte alcuna di loro s'havessero maritata et che fossero mancate senza heredita, havessero potuto dar una parte per l'anima sua dove gli haveve piacciuto, et il resto fosse andato nelle sorelle sue, che fossero state in esser, ad una delle quali che fù la signora Rosana fù consignato in Banco Correr, a conto di detta, dare di ducati quattro mille ducati doimille, con conditione di dover esser investiti in ogni caso che fosse stati levati a cautione del detto testamento, de quale essendone rimasti in esso Banco Correr ducati mille cinque cento, questi con terminatione del mag(istra)to Illustrissimo D. Provisore, che di 9 Febraio 1618 fù concesso facoltà à essa Rosana di poter levar essi dinari di detto Banco, per transmetterli in Cecca nel deposito delle 5 per cento, per restar però conditionati giusta la forma del testamento predetto; in virtù della quale fù anco dato imediate mandato, con le conditioni prenotate, stante le quali fù levato di esso Banco Correr essì ducati mille cinque cento, et sotto li 2 Marzo 1618 fù portato in Cecca, nel deposito delle 5 per cento, ducati mille solamente fù detto nella partita esser del corpo delli predetti ducati 1500 levati dal Banco Correr, da doverli esser corrisposto il prò solamente a essa Rosana, come in essa partita si legge; alla quale et essendosi compiac-

ciuta essa Signora Rosana disponer inter cetera di detti ducati mille contro la forma dell'isso portata [1]) obligatione testamentaria e della stessa partita, che per niun certo doveva ne poteva, essendo mancata l'anno 1655 et sutintrata nelle raggioni fideicomissarie la quondam Signora Isabella Cigara, fù sorella delle quattro predette di essa Signora Rosana et nomine di noi prenotati esponenti, in virtù d'esso testamento sententiato a legge nel magistrato Ill(ustrissi)mo di Petition l'anno 1656, 26 Zugno, compitò con supplemento nel magistrato di VV. EE. 20 Agosto 1664. Ma prima di ottener altr'atto cedè da questa a miglior vita, per la di cui mancanza, come chiamati dal testamento sudetto e rappresentanti le ragioni antedette fideicomissarie, habbiamo noi antedetti ottenuto sentenza a legge, ratione esso testamento, al Magistrato Eccellentissimo del Petition li 15 Marzo 1666, stante la presenta compa(ri)cione avanti VV. EE. Ill(ustrissi)me et dittando io Zorzi Cubli predetto, per nomine mio e sorella, che per la sua sempre retta giustitia resti terminato e terminando comandato a chi s'aspetta.

Che sii girato dal nomine di Eppiffanio gumene, che compiò dalla detta Rosana l'anno 1641, 2 Maggio del corpo delli predetti ducati mille, conditionati che non poteva disponer, ducati cento trenta tre, grossi otto et portati a nomine di me Zorzi Cubli q(uondam) Andrea ut supra sutintrati nelle raggioni fideicommissarie, da essermi corrisposto capital e prò, finindo in noi detta conditione. Et che sii girato dal nomine del Mon(aste)rio di S(an)ta Chiara di Ven(etia) del corpo della partita che compiò da detta Rosana l'anno 1639 primo Sett(embre) di ducati 1666, 8, ducati 466, 16 del corpo delli predetti ducati mille, conditione come sopra à me Zorzi Cubli quondam Andrea da essermi corrisposto capital e prò, finindo in noi detta conditione, come è giusto et conveniente, senza benche minimo pregiudizio delle nostre raggioni s(opr)a il restante d'essa partita salvis.

1666: 11 Maggio.

Gl'Ill(ustrissi)mi et Ecc(ellentissi)mi D(omi)ni Provisori in Cecca, inteso il contenuto della presente instanza, quella hanno intessa a Ill(ustrissi)mi Auocati fiscali per che informino giusta le leggi etc.

XCI

(Copia seconda).

Tratta dal Giornal de deposito alle 5 per cento in Cecca.
Laus Deo 1618 à 2 Marzo.

Per Cassa del deposito delle cinque per cento.

A Rosana Cigara, figlia del q(uondam) Xisto (*sic*) Cigara, ducati mille contadi in Buona Valuta da Apostolo Cigarà suo Barba et comesso, et disse esser

[1]) In ori_inal: dell'isoportati.

del corpo delli ducati mille cinquecento, levati dal Banco Correr à nome di essa Rosana à 9 Febraro passato, da esser corrisposto il prò, che deve principiar questo giorno, alla predetta Rosana de mesi sei in mesi sei, a Marzo e Settembre, la mettà per volta.—100.

XCII

1624 à 4 Marzo.

Per Apostolo Cicarà. A detta Rosana Cicarà, figliola del quondam Isotto Cicarà et nezza del medesimo Apostolo, ducati mille ottocento si portano da nome a nome per tanti che il detto Apostolo confessa haver ricceuto in contadi, a ducato per ducato in B(uona) V(aluta), da detta sua nezza, a dispositione della quale doveva esser corisposto capital e prò da p(rim)o del corrente. —180.

Datta dal Off(ici)o del custode de libri di Cecca, 12 Zugno 1668.

(ss) Iseppo Chiesa Custode.

XCIII

Tratta dal Giornal del Deposito delle cinque per cento, bona valuta in Cecca. Adi 2 Maggio 1641.

Per Rosana Cigarà, figl(iuol)a del q(uondam) Isoto Cigarà et nezza di Apostolo Cigarà. A Epifanio Gumeno per cento trenta tre d(ucati): 8 si portano da nome a nome per altretanti che Stati Sugdori, comesso di d(ett)a Rosana, appar nelli atti di Fausto Dogion, nodaro di Venetia, di 26 Settembre 1639, confessa di haver recevuto a ducato per ducato in bona valuta da detto Epifanio, al quale et a sua libera dispositione doveva esser corisposto cavedal e prò, qual prò li deve principiar p(rim)o Marzo prossimo passato.—13:6:8.

Zuanne Moresini Cons.

XCIV

Tratto dal Giornal del deposito delle 5 per cento per in Ceccha.

1627, 17 Sett(em)bre.

Per Rosana Cigara, figlia del q(uondam) Isotto q(uondam) Zotto. A Paulo Rondenin q(uondam) Batt(istae) ducati 400 si porta da nome a nome, per altretanti che Ser Todoro Minio de Polo, come comesso della detta, appar detto comission in reg(istr)o del quadernione in Ceccha, sotto 16 del presente confessa di haver ricevuto in B(ona) V(aluta), a ducato per ducato dal detto Paulo, al qual et a sua libera dispositione dovrà esser corisposto cauedal et prò, qual prò li doverà prencipiar il giorno del presente. Val. 40.

XCV

1619 p(ri)mo Settembre.

Per Rosana Cigara figlia del q(uondam) Isotto Cigara et nezza di Apostolo Cigara. A monasterio di Santa Chiara di V(eneti)a ducati 1666: 16 si portano da nome in nome, per altretanti che detta Rosana qui presente confessa haver riceputo a ducato per ducato in B(ona) V(aluta) da Cattarina.

XCVI

1619 pr(im)o Nove(mb)re.

Per Rosana detta a Maria Minio et Polo Minio ducati 200 si portano da nome a nome, per altretanti che detta Rosana confessa di haver riceputo a ducato per ducato in B(ona) V(aluta) da detta Dona Maria, sua madre, alla quale et a sua libera dispositione doverà esser corisposto capital et pro, qual pro li deve prencipiar il giorno presente, val. 20.

XCVII

1641, 2 Maggio.

Per Rosana Cigarà, figlia del q(uondam) Isotto Cigara et nezza di Apostolo Cigara. A Epifanio Gumeno ducati 133:8 si porta da nome a nome, per altretanti hauti a ducato per ducato, da esser corisposto capital e prò a detto Gumeno a primo Marzo passato-val. 13:6:8 [1]).

XCVIII

Tratta dal Giornal deposito delle 5 pro 100 in Coecca pr(im)o S(ettem)bre 1639

Per Rosana Cicarà, figlia del q(uonda)m Zoto e nezza d'Apostolo Cicarà. A monasterio di S-ta Chiara di Venetia, ducati 1666:16 si portano da nome a nome per altri tanti che detta Rosana qui presente confessa haver riceputo per ducatto in B(ona) V(aluta) da Catarina Morandi, relita a Zorzi Bregonzi, sua neza, monaca in detto monasterio, durante la sua vita, qual prò gli deve principiar a corer il giorno presente, e doppò la sua morte sii et capital et pro a libera dispositione di detto nomasterio, giusto disse la sua volontà di detta

[1]) Urmează autorizația Procuraturei pentru scoaterea banilor dela Banca Correr și ordinul pe care-l dă în acest sens Procuratorului acelei Bănci, amândouă côpii luate din registrul Procuraturei. (Exemplum sumptum ex Lib(r)o Foris existente in Officio Curiae Procuratorum). Ele se mai aduc odată dela acelaș oficiu și de aceia le-am înlăturat.

sor(ella) Andriana Felice, sua figlia, fù sua madre, fu moglie di Nicolò Contenti suo padre, come della cognition fata dalli signori Provisori sopra.

13 Agosto 1638 — 166:13.

XCIX

1668 Li 24 Maggio.

Referi Formenti Commandador per parola havuta la Francesco Fonta Commandador e ministerial del Palazzo havera del possesso per l'Officio Ill(ustrissi)mo del Procurator a Domino Zorzi Cauli (*sic*) per Domina sua sorella li ducati 600 B(ona) V(aluta) in Coecca nel deposito del 5 per 100, per resto della partida de ducatti 1.000 [1]), 2 Marzo 1618, era in nome del quondam Rosana Cicarà, come dinari de ragion del quondam Xoto Cicarà a lege da detti fratelli in d(et)to Mag(istra)to.

Li 15 Marzo 1666 in tutto e per tutto e come in ista sentenza alla qual etc.

Item si fa commandamento: a voi Domino Francesco Cervagia ch'in penna de ducatti 50 dobiate girar detti ducati 600 a detto nome ut infra, cioè del nome del monasterio di S-ta Chiara di Venetia del corpo della partita di ducatti 1666:8, che con prò da detta Rosana ducatti 466:16: da esser corrisposto capitale prò a detto Zorzi, senza pregiuditio delle raggioni di detti fratelli sopra il restante di detta partita.

Item dal nome d'Epifanio Igumeno ducati 133:8, che con prò da detta Rosana in tutto e per tutto come sopra salvi etc.

C

1599: 2 April.

Testamento del q(uondam) Zotto Cigara.

Item delli dinari contadi che mi riservo havere lascio alle mie quatro figliole,

Cioè à Pavona	d(ucati) 4.000
à Zaffirra	d(ucati) 4.000
à Rosana	d(ucati) 4.000
à Isabella	d(ucati) 4.000
Summa in tutte quatro . .	16.000

Item dico che li dinari che ho lasciato a miei figli, se per caso morisse alcuno di loro, gli altri debbano partire la parta del deffonto tra loro.

Et se per sorte si maritasse qualcheduna di loro e che morisse poi senza heredita, poter dare una parte per l'anima sua dove gli piacerà, il resto vadi nelle sorelle sue.

[1]) In original: 100.

CI

1618: 9 Febr.

Terminatio all'Officio di Procuratura ad Instanza di Rosana Cigarà.

Di poter levar dal Banco Correr d(ucati) 1500 restati in esso Banco della sua dotte et portati in Ceccha nel deposito delle 5 per cento, da restar cond(itiona)ti giusto il testamento del q(uondam) Zotto Cigara.

CII

Detto

Mandato in essecutione di detta term(i)n(atione).

Piacera far contar a Rosana Cigara q(uondam) Zotto d(ucati) 1500 restati in esso Banco per suplimenti delli ducati mille, scritteli dalli comissarii del q(uondam) sopradetto suo padre per resto di sua dotte, per dover quelli esser depositati nel deposito delle 5 per cento à nome di essa Rosana, da restar cond(itiona)ti giusto il testamento di d(omi)no Zotto suo padre et come nella term(inatio)ne hoggi fatta.

CIII

1618: 2 Marzo

Partita di Ceccha

Per Cassa del deposito delle 5 per cento. A Rosana Cigara q(uondam) Zotto d(ucati) 1000 contadi in B(ona) V(aluta) da Apostolo Cigarà, suo barba e comesso, et deve esser del corpo delli d(ucati) 1500 levati dal Banco Correr à nome d'essa à 9 Febr(ar)o passato, da esser corrisposto il prò, che deve prencipiar quel giorno alla predetta Rosana come so(pr)a. Val. d(ucati) 1000—100.

1624: 4 Marzo

Partita di Ceccha.

Per Apostolo Cigara. A Rosana Cigara q(uondam) Zotto et nezza del me(desi)mo ducati 1800 li portano da nome in nome per tanti che il detto Apostolo confessa haver hauto in contanti di ducato per ducato in B(ona) V(aluta) dalla detta sua nezza, in deposito della quale doverà esser corisposto capital e prò dal pr(ossi)mo. Val. 180.

1627: 17 7-bre

Rosana cede à Paulo Rondenini d(ucati) 400 a ducato per ducato—ducati 400.

1629, 7-bre

Rosana cede à Maria Minio con(sor)te de Sior Polo Minio, ducati 200.

1629, 8° 7-bre

Rosana cede al Monaci di Santa Chiara di Venetia ducati 1666: 16.

1641, 2 Maggio

Rosana cede a Eppifanio Gumeno, ducati 133: 8.
Ritirati ad essa . . . . ducati 400

In tutto ducati 2800

CIV

(Fără dată)

L'Ill(ustrissi)mi et ecc(ellentissi)mi S(igno)ri Provisori in Ceca hanno ordinato cosi. Instando l'ecc(ellen)te Domino Tomaso Madioti, per nome di Domino Zuanneto Fotino, guardiano attuale di San Zorzi di Greci, che non sii concesso sufragio... a domino Zorzi Cubli per nome suo e sorella ò ad altri per loro nome concernente il nome et interesse del'heredità del q(uondam) Epifanio Igumeno, ne fatta alc(un)a novità sopra l'interessi di detta heredità, se non sarà citato detto d(omi)no Zuanne Fotino guardian et comissario di detta heredità, ò il sopradetto ecc(ellen)te Madioti, per usar delle sue raggioni et sic etc.

F

Testamenti

Zotto Zigarà 7 Aprile 1599, e sentenza à legge. Theoffane Calogerà quondam Zuanne Ieromonaco di Rettimo 28 Marzo 1656, e codicillo 4 Febraro 1660 fatto in Lisbona. Pavona figlia di Zotto Zigarà e moglie di Tommaso Hangini (sic) 29 Marzo 1612.

CV

In Dei eterni nomine, Amen. Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesù Christi millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto, indictione 9-na, die vero Martis 28 mensis Martii praesentis.

Considerando io Theophano Calogerà, Geromonaco quondam Zuane, dalla Città di Rettimo de Candia, quanto sia fragile il stato della presente uita, et che niuna cosa habbiamo più certa della morte, et incerta l'hora d'essa,

per tanto ritrovandomi per gratia del Signor Iddio sano di mente, senso, memoria, intelletto et corpo, mi son constituito nel cancello de Nicolo Velano, notaro publico di Venetia, et l'ho pregato scriver il presente mio Testamento et ultima mia volontà, annullando et rivocando ogni altro Testamento et ordinatione che da me fusse stato fatto per il passato, volendo che questo solo sia esseguito, per il quale raccomando prima l'anima mia al Signor Iddio et alla beatissima Vergine Maria, dimandando perdonarla à tutti quelli che quovismodo si chiamassero offesi da mè, come pur ancor io perdono a tutti. Lascio per miei commessarii tutta la Banca di S. Zorzi di Greci di questa città, et anco li SS-ti Governatori del Monasterio delle monache greche di detta Eclesia che per tempora saranno, i quali siano in obligo di scoder ogni anno li prò che mi devono esser constituiti dalla Cecca et che in avvenire mi si doveranno constituire, per capitali tanto posti fin hora in detta Cecca, come anco di quelli che per l'avvenire haverò da poner nella medesima Cecca, quali tutti prò, che di rata in rata scoderanno, debbano distribuirli alle m(ad)re greche che saranno per tempora nel medesimo monasterio, et così d'anno in anno et di rata in rata, in perpetuo, dichiarando che in ogni caso et tempo debbano star li capitali in Cecca, ne possino esser per alcuna via levati ò disposti da chi si sia, mà star debbano sempre in Cecca, per conseguire le madri che ogni anno si ritroveranno in detto monasterio li prò di essi capitali, non ostante che per publica deliberatione fussero chiamati li principali à levar li depositi di Cecca, per qual si sia dichiaration ò diminution di prò, essendo questa mia ferma intentione che li prò, pochi, ò assai che saranno, siano sempre riscossi et distribuiti ugualmente à tutte le sudette monache, acciò siano obligate quotidianamente pregar S. D. M alle sue horationi per l'anima mia e che siano obligate le sudette madri ogni Sabbato dire una paraclissi avanti l'imagine della Beata Vergine, per l'anima mia; et non facendo detta paraclissi siano prive del detto benefitio, et quello in tal caso vadi alli quattro hospedali di questa città, per far tante mansonarie per l'anima mia. Et doppò la mia morte debbano detti mei commesarii vender tutte le mie robbe, tanto di param(en)ti, mobili, ori, argenti, zoie et ogn'altra cosa che si troverà di mia ragione in ogni luoco et che aspettar mi potesse, et scoder anco ogni mio credito, dovendo il tutto insieme con li soldi che mi si ritroveranno poner in detta Cecca alle sette per cento ò in altri depositi della medesima Cecca, per conseguir il prò et distribuirlo in tutto et per tutto, come di sopra, alle sudette madri et con le med(esim)e dichiarationi sudette. Item voglio che li prò, tanto corsi quanto che in avvenire correranno sopra il capitale de ducati cinque cento che si trova in Cecca sopra la mia vita, possino scoderli li medesimi commessarii, dalli quali prò debbano mandar al Monte Santo per tutti li vinti quatro monasterii principali di esso Santo luoco, una prothessi per monasterio, acciò sia scritto il mio nome per esser commemorato al solito di detti monasterii et segondo il nostro rito greco. Dell'istesso prò lascio anco una prothessi al monasterio di Gerusalem come di sopra, et un altra al monasterio di S-ta Catterina Monte Sinai, et un altra alla Mad(on)a di Paro, et un altra all'Arcangelo della isola de

Serfo, et avvanzando soldi da detti prò debbano esser posti in Cecca, insieme col rimanente denaro che tocheranno dalle mie robbe et altro come sopra, come pure non arrivando à pagar tutte dette prothessi debbano suplirle dal mio residuo. Se mi capitasse la morte in questa città, voglio esser sepolto in detta eclesia di S. Zorzi di Greci, nella sepoltura stessa che furono posti li cadaveri delle quondam mie madre et sorelle, cioè sotto le sante imagini del nostro Salvatore et di S. Nicolò, per la qual sepoltura siano dati alla scola di essa Eclesia ducati cinquanta, per ‸ar scriver ancora il mio nome et di dette mie madre et sorelle, padre et fratello nella Santa Prothessi, cioè li nomi de Zuane, Isabetta, Maria, Antonia, Theophano et Costantino. Dichiarando che se li sudetti commessarii che per tempora si troveranno non esseguiranno il presente mio Testamento, cioè mancando essi à non scoder et distribuir li prò alle sudette madri, mentre il publico pagasse, per doi ò trè rate siano privi dalla sudetta commessaria, dovendo in tal caso di mancamento subintrare in luoco loro tutti li governatori delli quattro hospedali di questa città et contribuire li sudetti prò alli medesimi hospedali, per far tanto mansonarie come di sopra, cioè quattro mansonarie, una per hospedal, et li rimanenti prò siano ripartiti alli medesimi hospedali, per benefitio di quelli poveri che in quelli saranno; et non esseguendo ancor essi questa mia ordinatione, debbano esser li prò sudetti applicati ogn'anno al maritar di tante povere Donzele greche à ducati cinquanta per una, d'esser in detto caso ballotate dette Donzele dalla confraternità della scola di S. Zorzi di Greci. Interogato dal nodaro dei luochi pii, hospedali, vergognosi et schiavi, risposi lascio ducati dieci per ogni hospedal, per una volta sola, d'esser dati dal tratto delle mie robbe, per l'anima mia, cioè alli quattro hospedali di questa città. Item dichiaro, che se detti miei commessarii non havessero scosso li sudetti prò del deposito della mia vita, habbino autorità li sudetti monasterii mandar loro prothessi à scoder reali cinque per ogniuno d'essi per le sudette prothessi, et il resto applicato come sopra. Mà se nel termine de anni doi, da principiare doppò la mia morte, non mandassero à far la sudetta riscossione, possino detti prò della vita esser applicati tutti per il maritar di tante Donzele greche, in tutto et per tutto come sopra.

Item dichiaro et attesto con mio giuramento et sopra l'anima mia che non me son fatto calogero, ne ho fatto mai professione de nessuna religion. Preterea etc. si quis etc.

Testi { D. Hieronymo Corner, Domini Georgii, et
D. Tomaso Stanello, q(uondam) Domini Michaelis.

Ego Nicolaus Velano publicus Venetiarum notarius complevi [1]).

Adi 25 Lug(l)io 1660. Publicato stante la morte del soprascritto Do(mino) Calogero testatore, seguita fuori di Venetia et intimata la parte delle cinque per cento del magistrato Ill(ustrissi)mo delle acq.

Bollettino nr. 4183.

(Pe o margine, această însemnare: Reg(istrat)to in Cecca li 23 Zugnio 1661).

[1]) In dreptul semnăturii sigiliul notariului, cu inițialele N. V.

CVI

Aut(entica)to de Inventario dela Robba che sia ritrovato in questo Regnio de Portugal per la morte de Don Theofano Calogero, abbate terentino nella isolla de Candia, il quale sia continuato con Franco Mora, consul dela Serenissima Republica de Venetia.

Ali 26 giorni del mese di Febraio 1660 in Lisbona, jo nodaro, a requisitione de Franco Mora consul dela Serenissima Republica de Venetia, son andato alla sua propria casa ali Cuberti, adove per lui mi fu presentato il testamento de Don Theofano Calogera, abate terentino che fu nella isola de Candia, per il quale lasiava il detto abatte per testamentario dele sue facolta a lui Franco Mora, Consul della Serenissima Signoria de Venetia in questo Regnio de Portugal...

Testamento. In nome de Dio Amen. Sapiano tutti queli che questa cedula de codicilio vederano che nel anno de 1660 alli 4 giorni del mese de Febraio del detto anno, sul giudicato de Carnide estra muri della città de Lisbona nelle casse dove abita Pietro Rivero, servitor dela Ecc(ellentissi)ma Signora Duchesa de Avero, essendo presente con la sua persona Don Theofano Calogera, abatte delo orden de San Basilio, natural de Rettimo nella isola de Candia, et de presente residente nel Regnio de Portugal et asistente nelle dette case del detto Pietro Rivero, amalato in letto, de infermità che il Signor Iddio fu servito dargli, in pero con tuto il sue giudicio et intelletto, segondo al mio parere, e dicendo che era mortal et non sapeva la ora ne il giorno in che il Signor Iddio lo chiamarea della presente vita, per lui voleva far questo codicilio, per doverse eseguire tanto quanto il testamento che aveva fatto nella città di Venetia al tempo dela sua partentia per questi Regni di Spagnia. Primeramente raccomandava la sua anima al Signor Iddio che l'aveva creato e redimito con il suo preciosimo sangue etc.

Essendo il Signor Iddio servito levarlo della presente vita per lui ordenava che il suo corpo fose sepelito dentro del combento de nostra Signora della Luce, nel mezzo dela chiesa dentro in una casa detole...

(Pentru aceasta, lasă bisericii « quindice braci di seta bianca, una con la sua robba in Lisbona », din care să se facă un ornament pentru capela bisericii. Veșmintele din Veneția, lăsate la Nicolò Dolfin, le lasă bisericii San Giorgio di Greci. Lasă apoi binefăcătorilor săi din aceste îndepărtate locuri precum urmează).

Lasiava alla eccellentissima Signora Duchesa de Avero una reliquia che portava con lui, chi e de San Nequita Martir; et oltra a(li)o lasiava a detta eccellentissima Signora Duchesa tutti li suoi libri greghe che aveva e portava con lui, et lasiava al eccellentissimo Signor Don Antonio de Alencetre una pitura chi e de S. Nicolao de Moscovia et lasiava un'altra pitura de San Nicolao al eccellentissimo Signor Nicollo Dolfen[1]) adietro nominato, et

[1]) Dolfin erà « suo procurator et depositario de tutti li suoi danari et le sue gioye de oro et argento ».

lasiava qui ala eccellentissima Signora Duchesa de Avero altra pitura della Transfiguratione... et oltra lasiava un altra pitura de Santo Alesio al Signor Franco Mora, mercante venetiano che vive nella città de Lisbona, et li dette quattro piture sono in argento indorato et se ritrovano in man del eccellentissimo Signor Nicolo Dolfin... Lasiava al suo compagno Zorzi Calbam cento reali et tutte le orie drapi de religioso et seculari et tutta la sua biancheria... et un anello di oro et un croce de argento.

(Urmează o serie de legate în bani către diferite persoane din Veneția).

CVII

1612, 11 Maggio. Testamento dela Paona figliuola del quondam Signor Zotto Cigara.

In Dei eterni nomine Amen. Anno ab Incarnatione Domini nostri Iesu Christi millesimo sexcentesimo duodecimo, indictione prima, die vero Veneris undecima mensis Maii p(resen)tis.

Havendo io Pavona fi(gliu)ola del q(uondam) Illustre Signor Zotto Cigara et consorte del mio et eccellentissimo Signor Tomaso Filangini scritto di mea propria mano il presente mio testamento et volendo che quello sii eseguitto, essendo sensa della mente, corpo et inteletto, se ben graveda et prosima al parto, ho fatto venir nella casa della mia habitatione del confin di San Moyse Aandrea di Ercolo nodaro et gli l'ho presentato, acciò che quando piacerà al Signore lo debbi aprir, publicar, compir e roborar, et essendomi del detto nodaro stato detto se volevo fare daltro per presentar in Canc(ell)a d'essi (dissi) che presentase quello; quanto alle luochi pii, elibberation di schiavi ricordattimi da esso nodaro, dissi aver ordinato. Pretterea etc. Si quis etc. signamo etc. Segue il tenore del sopradetto instr(oment)o.

1612 adi 29 di Marzo *(sic)*.

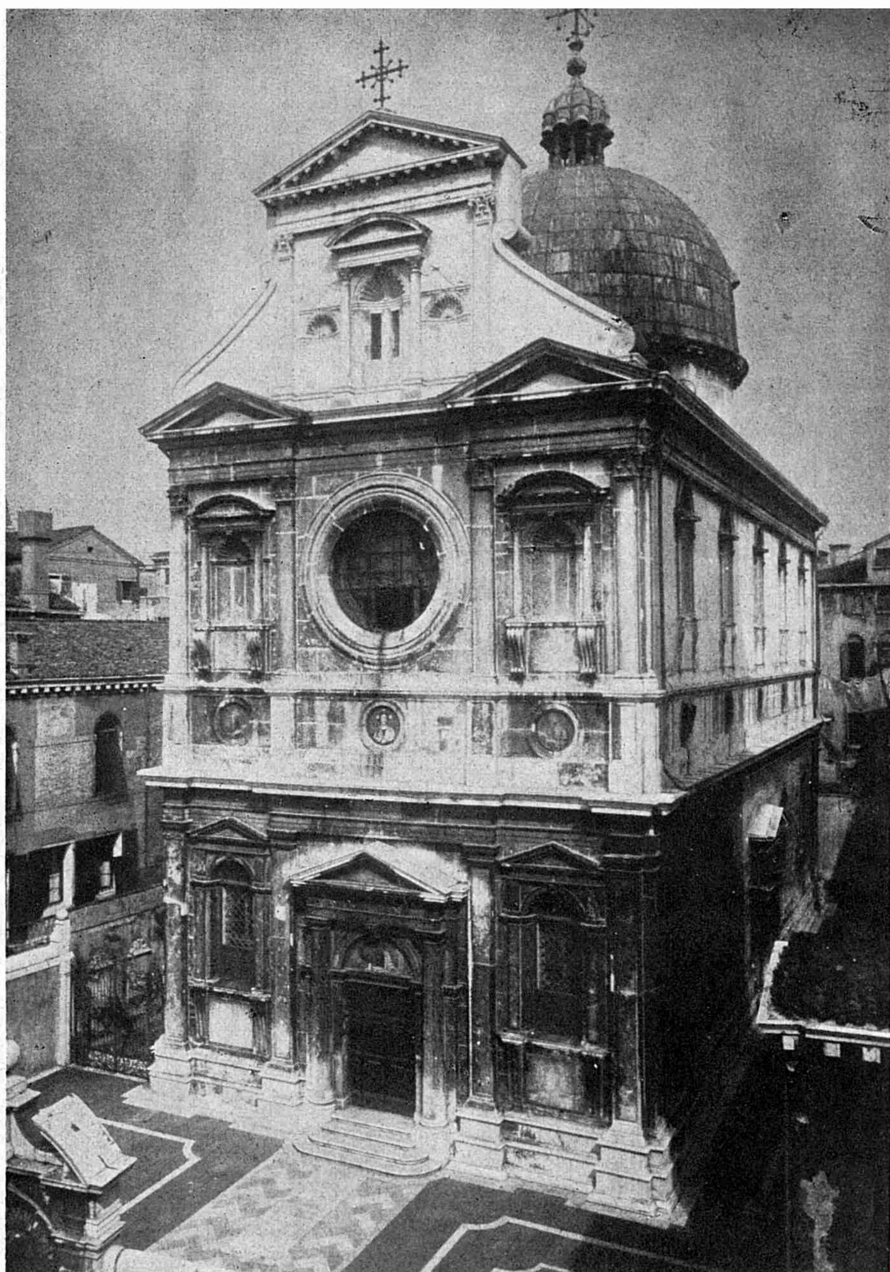
Ritrovandome io Paona mogli del Signor Tomaso Flangini grauendo ben che per gratia del Signor Iddi sia sana, ma essendo ogniuno sotto posti alla morte, voglio disponer delle cose mie, qual mi trovo aver cinque mille ducati et trenta et la Saline di Capo d'Istria, li quali o datto in dotta al Signor Tomaso mio consorte, et se ben che nel contrato è qual cosa di più, pero e stato in pato nella stima qual jo confeso di non aver piu di tanto; de la qual dotta laso ducati ducento che sei vesti in perpetuo et che di queli prò sia da un da vinti a un prete che dica una messa ogni Vener per l'anima mia in perpetuo. Et laso ducati diese che siino da doi poveri infermi, e laso ducati 25 a Clarissimo Arcivescovo di Filadelfia, e laso ducati cinquanta alla clarissima mia madre, e laso ducati vinti ala Signora Casandra Medici e diecce ducati a donna Maria di casa, li quali lasiimo per una volta tanto; et in caso che moro senza erede, cioè figli ò figliuole, laso al Signor Tomaso mio consorte il resto di quel che poso disponer de la mia dotta, qual poso disponer ducati mile di queli che m'a lasò q(uond)am mio padre e mile cinque cento di queli che m'a dato la Clarissima mia madre. Mà se moro con erede, laso

tutta la dota a mei filioli, con questo che'l padre patronea et governa lui finche'l vive; et laso eso padre comesario, et se li miei filgioli (*sic*) maritaseno senza erede, cioè filgie o filgioli, avanti il pader, laso che tuto resti al padre, qual e il Signor Tomaso mio consorte, cetuando trecento ducati li quali laso che siino dati ala clarissima mia madre per una volta tanto, mentre che li miei filgioli mancasero senza erede inanzi il padre, et qui e il fine del sopratestamento. Testes: D(ominus) Petrus Paulus Anagaro, D(ominus) Laurentius Ponellis [1]).

Die 12 m(ensis) Iunii 1612 publicatum, viso cadaverre. Andreas de Erculis, notarius publicus Venetiarum competentis (?).

[1]) Textul, scris de mâna Păunei, are multe greşeli ortografice.

CUPRINSUL

Veduta della Chiesa di S. Giorgio di Greci

PRINCIPIUL NAŢIONALITĂŢILOR ÎN DREPTUL INTERNAŢIONAL PUBLIC

DE

GEORGE SOFRONIE

Presentat de D-l Andreiu Rădulescu

Şedinţa dela 3 Maiu 1929

INTRODUCERE

Departe de a fi limitat în obiectul său, *dreptul internaţional public* tinde să se reînoiască fără încetare, pentru a rămâne în contact cu ideile călăuzitoare şi cu moravurile politice ale diferitelor epoce, care evoluiază. El este în continuă transformare, — fenomen ce se evidenţiază mai ales în anii care au urmat războiului mondial, — şi pentru a denumì acest caracter, Bluntschli în a sa « *Théorie générale de l'État* » [1]), spunea despre dreptul internaţional public că este « *un devenir* » *(Ein Werdendes)*. Recentele înfăptuiri politice, economice şi juridice ar fi surprins, fără îndoială, cele mai îndrăzneţe spirite, acum două zeci de ani. Dar este foarte probabil, că ele vor fi întrecute de realizările viitorului.

Astfel fiind, etapelor de desvoltare ale dreptului internaţional — fixate prin diferite Congrese internaţionale, care din timp în timp, au determinat statutul teritorial şi politic al Europei, — le corespund anumite principii care domină dreptul public european. Congresul de la Viena din 1815, — care reface harta Europei după epoca napoleoniană, — este călăuzit de principiul legitimităţii dinastice. Congresul dela Berlin din

[1]) Bluntschli, *Théorie générale de l'État.* (Traduction fr. Armand de Riedmatten). Paris, 1881.

1878, — care determină soarta Peninsulei Balcanice, — proclamă libertatea de conștiință și o impune ca o condiție a recunoașterii nouilor State. Iar tratatele din 1919—1920, care refac întreaga Europă Continentală, adoptă ca idee călăuzitoare *principiul naționalităților*, prin aplicarea căruia, ele creiază noui State sau măresc pe altele, și pe care îl impun Statelor transformate, ca bază a organizației lor interne. Astfel a devenit caducă constatarea aceluiaș autor, Bluntschli, — valabilă dealtfel până în 1914, — care spusese despre principiul naționalităților, « *qu'il n'a encore d'importance capitale que dans la politique, non dans le droit public* ».

*

Intr'adevăr tratatele de pace, semnate la sfârșitul conflagrației mondiale — la Versailles, Neuilly, Sèvres, Saint-Germain, Trianon, — cu toate imperfecțiunile lor, pot fi numite *naționalitare*. Dacă câteodată nu s'au tras toate consecințele ce izvoresc din principiul naționalităților, sau dacă anumite compromisuri — în jurul interpretării și aplicării acestui principiu — au fost admise, analiza juridică a tratatelor din 1919—1920, ne duce totuși la concluzia, că principiul naționalităților a fost ideea călăuzitoare a operei săvârșite de ele. Și cum aceste tratate sunt punctul de plecare în desvoltarea noului drept internațional, de acì reînvierea vechii concepții — formulată mai întâi după jumătatea secolului XIX-lea de către școala italiană — că principiul naționalităților poate fi considerat dacă nu ca fundamentul însuși, cel puțin ca unul dintre cele mai importante principii ale noului drept internațional, care se elaborează sub ochii noștri, — în urma crizei prin care a trecut în timpul și din cauza războiului mondial — printr'o abundență de studii și cercetări, necunoscute cândva de vreo disciplină juridică. Anumite tendințe care se precizează tot mai mult, — rezultate din noua reglementare a ultimelor tratate de pace, — evidențiază locul pe care are să-l ocupe, în această disciplină juridică, principiul naționalităților. Astfel *națiunea*, dejà recunoscută astăzi în dreptul internațional, ca posedând o *anumită autonomie*, *garantată*,

— *în unele cazuri*, — *prin sancţiuni internaţionale, reprezentări diplomatice, sau chiar intervenţii colective* [1]), pare chemată din ce în ce mai mult, să devină subiect de drept internaţional.

*

Departe de a face statele mai independente unele faţă de altele, cum credeau primii săi teoreticiani, principiul naţionalităţilor aşà cum ne este prezentat de recentele tratate care l-au aplicat, determină o progresivă interdependenţă a intereselor lor materiale şi chiar morale. De aci concluzia că organizarea comunităţii internaţionale şi consolidarea principiilor dreptului internaţional sunt un corolar al aplicaţiunii principiului naţionalităţilor. O fortificare deci a Societăţii Naţiunilor, care să garanteze integritatea teritorială şi statutul politic al Statelor Naţiuni, membri ai ei, pe fiecare în parte, şi comunitatea internaţională contra exasperărilor naţionalismului, rău înţeles, apare perfect compatibilă cu principiul naţionalităţilor. Pe această cale numai, *reorganizarea pe bază de drept a naţiunilor va puteà fi încoronată printr'o organizare generală şi juridică a Europei* (Paul Boncour) [2]).

*

Dacă este atât de important locul pe care-l ocupă acest principiu în noul drept internaţional, dacă — cu toate criticele aduse — organizarea Statelor prin *naţionalităţi* poate fi o garanţie a *dreptului* în domeniul relaţiunilor internaţionale, şi o înlesnire pentru stabilirea de relaţiuni pacifice şi de desvoltare pentru fiecare popor, importanţa cercetărilor ştiinţifice a problemelor puse de principiul naţionalităţilor, nu ar puteà fi contestată. Ele sunt astăzi, — cum afirmă un profund cunoscător al chestiunii, *René Iohannet*, — cu deosebire utile, întrucât puţine probleme de actualitate dau naştere la opinii mai contradictorii şi la concluzii mai periculoase, ca interpre-

[1]) Louis Le Fur, *Races, Nationalités, États*. Paris, 1922, p. 98.

[2]) Discussion à la Chambre des Députés sur le traité de Trianon. Séance du 7 Juin 1921 («Journal Officiel» du 8, p. 2575).

tarea neștiințifică a principiului naționalităților. Astfel de cercetări s'au făcut, pornindu-se cele mai adeseori, dela știința *istoriei*. Fără a deprecià importanța materialului oferit — și pentru această chestiune — de istorie, credem că astfel de cercetări se pot face cu mai mult succes pornindu-se dela *știința dreptului*. Și aceasta, pentrucă principiul naționalităților este — prin natura lui — o regulă de drept public și pentrucă *dreptul*, bazat când pe istorie, când pe filosofie, ne oferă mai multă posibilitate de a distinge adevărul științific, în haosul definițiilor și concepțiilor greșite, puse în circulație de un secol și jumătate, în ceeace privește *națiunea*, *naționalitatea*, *principiul naționalităților*.

Pornind dela această convingere, în paginele ce urmează, ne propunem a prezentà aspectele caracteristice ale problemei principiului naționalităților, în desvoltarea lui teoretică și istorică, și a insistà, în special, asupra transformărilor impuse dreptului internațional public, asupra rolului jucat în opera tratatelor din 1919—1920, și asupra consecințelor juridice pe care recentul triumf al acestui principiu, le-a produs. Atâtea chestiuni, de actualitate și pentru noi, dat fiind că Statul Român actual, este un rezultat al aplicațiunii principiului naționalităților.

CAP. I

PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR ȘI PROBLEMA PĂCII; CRITICELE FORMULATE

Studiul principiului naționalităților ne impune, dela început, o surprinzătoare constatare. Deşi acest principiu, — care constitue, în mod logic, baza esențială a oricărei teorii relative la formațiunea statelor, — este, sub aspectul său modern, vechiu de cel puțin un secol; deşi el a avut și înainte de tratatele din 1919—20, parțiale aplicațiuni; deşi, în fine, prin repetate declarații, Puterile Aliate și Asociate au afirmat solemn că luptă pentru triumful lui, totuși a rămas neclarificat, susceptibil de variate accepțiuni, pentru a nu zice *extrem de vag* (B. Lavergne), până după finele războiului mondial.

Și aceasta pentrucă, fiind principiu de drept public, deci de o natură esențial juridică, aspectele și interpretarea sa nu ar fi putut fi precizate decât de juriști, care — până în anii din urmă — atribuindu-i un caracter mai mult politic, aproape au uitat de a-l menționà. Dovada o face locul extrem de redus pe care îl ocupă, în desvoltatele tratate de drept public și de drept internațional, din sec. XIX-lea, principiul naționalităților [1]). Istoricii preocupându-se în primul rând, de acest principiu, apoi filozofii, sociologii, etnografii, etc., a fost natural ca el să apară în culoarea diferitelor școli cărora aparțineau autorii respectivi, și astfel să se prezinte sub diferite aspecte științifice, adeseori contradictorii. Lucrările lor au servit însă, spre a prezentà un material documentar, adeseori sistematizat și de a transmite generațiilor următoare de intelectuali, descrierea diferitelor raporturi internaționale, cari au succedat parțialelor aplicațiuni ale principiului naționalităților.

Pe baza acestor lucrări, au început și juriștii — în ultimele decenii — să încerce analiza *juridică* a principiului nostru.

Preocupările lor au fost îndreptate asupra problemelor ridicate de teoria naționalităților, pe măsură ce au remarcat transformările imprimate dreptului public european și relațiunilor internaționale, prin aplicarea ei.

Astfel fiind, este explicabil interesul arătat astăzi — după triumful principiului naționalităților — de către reprezentanții științei dreptului, acestui principiu care reprezentând *transpunerea în domeniul internațional a teoriei sufragiului universal*, este menit a devenì o idee călăuzitoare în relațiunile internaționale și un principiu fundamental al dreptului internaționa

[1]) Vezi B. Lavergne. *Le Principe des Nationalités et les Guerres.* Paris 1921 p. 12 și urm.: «...Un des principaux maîtres du droit international public au dernier siècle, le célébre professeur d'Heidelberg, Bluntschli (1808—1881) dans son «*Traité de Droit public général*» et dans son «*Droit International codifié*» écrits de 1870—80, ne consacre pas un quart de page à ce principe qui logiquement, est la base essentielle de toute théorie relative à la formation des États. ...Les juristes postérieurs à Bluntschli montrent le même aveuglement... En tous cas un étudiant en droit de 1880 pouvait, dans presque toutes les Facultés de l'Europe, être reçu au grade de docteur sans avoir l'idée même la plus vague du principe nouveau...»

public. Consecința a fost apariția unei bibliografii juridice a chestiunei, care complectată cu cea istorico-filozofică din sec. XIX-lea, poate înlesnì cunoașterea naturii juridice a principiului naționalităților.

*

Pentru a ajunge acolo, o întrebare prealabilă se pune: In aplicațiunile sale *teritoriale* sau *personale*, — cele două moduri de concretizare a sa, — poate principiul naționalităților asigurà relațiuni cordiale între state, poate fi considerat ca un element susceptibil de a determinà o pace durabilă și prin aceasta, poate contribuì la desvoltarea, ca știință, a dreptului internațional? Este întrebarea care a ocazionat seria de obiecțiuni aduse principiului naționalităților. Ea este aproape centrală, în majoritatea lucrărilor care constituesc bibliografia acestei probleme, începând din ultimele decenii ale secolului trecut, când anumite frământări politice au izvorît de pe urma parțialelor aplicațiuni ale principiului nostru.

Ea este cu atât mai importantă astăzi — când *principiul naționalităților devenind un principiu de stat* (Gabrys), — se urmărește elaborarea noului drept internațional și este vorba de a se ști deci, ce loc trebue să ocupe acest principiu în dreptul internațional al viitorului ; principiu care dealtfel a determinat, cum vom vedeà, numeroase transformări și în dreptul internațional al sec. XIX-lea. Deaceea asistăm dela 1919 încoace, la o adevărată polemică științifică în jurul acestei chestiuni — purtată de această dată nu numai de istorici, filosofi, sociologi, etnografi, etc., ci mai ales de juriști, — pentru a se ști, în definitiv, dacă *principiul naționalităților poate fi creator al unei păci durabile*, sau dacă el este, cum s'a afirmat, *un principiu anarhic*. Este deci, în răspunsul obiectiv și științific ce se poate da acestei întrebări, o justificare sau o condamnare a întregei opere politice și juridice, creată prin tratatele din 1919—20.

*

Imprumutând o cunoscută formulă a unui mai vechiu critic al principiului naționalităților — Pierre de Roquette-Buisson — se poate spune că unii autori au văzut în această doctrină

«le moule actuel et obligatoire des sociétés modernes, le seul capable de créer une personalité de droit international public», în timp ce alţii au semnalat-o *«comme une menace perpétuelle pour la paix de l'Europe et les progrés de la civilisation»* [1]). In această opinie valabilă în 1895, se poate cuprinde şi totalitatea concluziilor pe care diferiţii autori recenţi le-au susţinut, asupra problemei ce ne preocupă.

Criticii *principiului naţionalităţilor* văd în culori pesimiste viitorul statelor, călăuzit de un drept internaţional al cărui fundament ar fi acest principiu. Atribuindu-i un caracter exclusivist, egoist şi imperialist, ei neagă posibilitatea unei păci durabile între statele, a căror formaţiune este datorită aplicaţiunii doctrinei naţionalităţilor. Ei oferă numeroase exemple istorice, juste dealtfel din sec. XIX-lea, dar omit să ia în considerare faptul, că termenii problemei se schimbă — deci şi concluziile — când este vorba de a judecà consecinţele aplicaţiunii acestui principiu într'un tratat de pace, *ca principiu călăuzitor* — cazul ultimelor tratate de pace,— şi atunci când el este aplicat *parţial şi forţat*, cu intenţia neexprimată, dar totuşi existentă, de a fi ulterior pe cât se poate anihilat, cazul tratatelor din secolul trecut.

Adevărul este că chestiunea naţionalităţilor — care mai ales în ultimul secol a fost o cauză profundă de războae — îşi schimbă aspectul, pe măsură ce se desvoltă. Ea devine astfel, un *factor esenţialmente pacific*. (Gonsiorowski).

*

Printre criticele aduse principiului naţionalităţilor, în secolul XIX-lea, două mai ales interesează, prin fixarea termenilor, a căror analiză ne va preocupà mai târziu. Una a lui E. de Lavelaye, după care *«rien ne menace l'Europe de luttes plus terribles et plus prolongées que la question des nationalités, parce qu'elle met aux prises des masses enormes d'hommes pour des revendications et des prétentions souvent inconciliables»* [2]). Este

---

[1]) Pierre de Roquette-Buisson, *Du principe des Nationalités*. Paris 1895, pp. 5—6.

[2]) E. de Lavelaye, *L'Allemagne après 1866*. (In «Revue des Deux-Mondes», 1 August 1868). Interesantă pentru problema noastră şi a sa: *Le Gouvernement et la Démocratie*. Paris, 1891.

o critică justificată de transformarea adusă în purtarea războiului, prin războaele naționalitare dela jumătatea secolului XIX-lea și de numeroasele conflicte politice născute din reacțiunea sentimentului național, exasperat de către absolutismul decadent.

O a doua este datorită lui Roquette-Buisson, a cărui operă cuprinde aproape tot materialul prezentat de secolul XIX-lea, în domeniul problemei naționalităților. Deși acest autor afirmă că « *la nation est la personnalité la plus parfaite du droit des gens* »[1]) definiție ce formulează o teorie aproape revoluționară în dreptul internațional public, deși el consideră — cum vom vedeà mai târziu — teoria electivă a naționalității, ca un gaj de pace, apropiindu-se astfel de constatările pe care le va face, printre alții, Emile Bourgeois [2]), totuși își termină studiul cu următoarea concluzie, care a prejudiciat creditului principiului naționalităților: « *Le principe des nationalités dans le passé dangereux, dans le présent redoutable, dans l'avenir insuffisant, ne peut servir de base au droit international public* »[3]).

*

Aplicarea din ce în ce mai integrală a teoriilor naționalitare — în special prin ultimele tratate de pace, — ceeace permite într'o mult mai largă măsură să li se poată aprecià rezultatele, a determinat — cum am spus mai sus — apariția a numeroși apologeți, care au combătut cu înverșunare acuzațiile aduse în sec. XIX-lea doctrinei naționalităților, dar și formularea de noui rezerve față de roadele pe care le va da în viitor, aplicarea principiului naționalităților.

Cei dintâiu văd în *națiune, fundamentul Statului, deci cheia de boltă a dreptului internațional*, iar în *voința națională, baza dreptului public extern*, după cum în țările democratice voința individuală este dejà recunoscută, ca bază a dreptului public intern.

---

1) Pierre de Roquette-Buisson, *l. c.*, p. 8.

2) In opera sa, în trei volume, *Manuel historique de politique étrangère.* Paris, 1915.

3) Pierre de Roquette-Buisson, *l. c.*, p. 209.

Criticii actuali, ca şi înaintaşii lor din sec. XIX-lea, contestă eficacitatea principiului naţionalităţilor, ca principiu pacific şi prevăd noi şi continui complicaţiuni internaţionale din aplicarea sa.

Astfel de ex. René Blanchez [1]) denunţă pericolul ce-l reprezintă acest principiu prin faptul că în războaele naţionalitare, întreaga naţiune este sub arme.

Scoate concluzii pesimiste pentru viitorul omenirii, din comparaţia statistică a cifrelor de combatanţi, în aceste răsboae faţă de acele din secolele XVII—XVIII.

«*Les guerres d'ancien régime n'emploient guère que des armées de métier. Le peuple ne se battait guère que par procuration: il payait des champions qui soutenaient les querelles des rois. Les citoyens paisibles n'étaient pas exposées sur les champs de bataille. La révolution supprime les soldats professionnels, mais elle militarise toutes les nations... L'obligation se déduit logiquement des principes du Contrat Social... Les nations armées jettent sur les champs de bataille des citoyens militarisés par centaines de mille, sinon par millions. Les morts sont quintuplés et décuplés*».

Deasemeni Louis Le Fur, încercând să găsească o bază raţională statului modern, nu ezită de a proscrie tendinţa naţionalitară, expresiune a erorii individualiste: «*La théorie nationalitaire est à la fois inexacte et dangereuse, dangereuse précisément parce qu'elle est inexacte; elle est condamnée à osciller toujours de l'anarchie à l'impérialisme, un peu comme en droit interne l'anarchie mène presque fatalement au despotisme. C'est là une suite forcée de sa contradiction initiale, qui vient en droit ligne de la philosophie du XVIII-e siècle et qui consiste à faire reposer les droits de la collectivité sur ceux de l'individu. Pour les Encyclopédistes et plus tard pour Kant, la liberté individuelle est inaliénable et sacrée; voilà le principe fondamental d'où tout découle*» [2]).

Şi continuând adevăratul său *rechizitoriu* contra principiului naţionalităţilor, profesorul dela Sorbona, închee: «*Ainsi, sous*

---

[1]) René Blanchez, *Les Nations armées et l'idéologie des Nationalités*. Bruxelles-Paris, 1921.

[2]) Louis Le Fur, pp. 82—83.

sa double forme, forme individualiste et idéaliste menant à l'intervention en faveur des peuples qui luttent pour leur liberté, forme étatiste et réaliste, proclamant le droit du libre développement des nations puissantes, la théorie nationalitaire est susceptible de conduire à la guerre. Il faut donc bien se pénétrer de l'idée qu'au point de vue de la solution des conflits du droit international, le principe des nationalités n'est la clef de rien: pratiquement, son application méthodique ferait naître plus de conflits peut-être, qu'elle n'en supprimerait; théoriquement, l'idée de nationalité, à elle seule, n'est pas le fondement de l'État » [1]).

*

Dar, cu tot caracterul ei decisiv, argumentarea Prof. Le Fur credem că este discutabilă, pentrucă acuzațiile aduse principiului naționalităților nu pot fi general valabile. Intr'adevăr teoria naționalitară — bazată pe primatul voinței individuale, *expresiune a conceptului de suveranitate populară* (Ch. Dupuis),— ar fi susceptibilă de a duce direct la *anarhie*, dacă ar fi admisă în mod *absolut*. Recunoscându-i-se acest caracter, — după cum un cetățean are aproape întotdeauna dreptul de a se face naturalizat într'un alt stat — s'ar puteà susține că și un oraș, provincie sau colonie, în baza acestui principiu, nu ar puteà fi reținut cu forța sub dominația unui stat, de care ar voì să se separe. Dar în noul drept internațional — ca pentru toate principiile — și pentru acesta *al naționalităților*, nu poate fi vorba decât de un caracter de *relativitate*. Și acest caracter îl recunosc și susținătorii cei mai asidui ai acestui principiu [2]). Teoria plebiscitară și principiul auto-determinării — consecințe ale principiului naționalităților — comportă într'adevăr anumite rezerve, fără care ele ar duce la consecințe periculoase, deci inacceptabile, de ex. la proclamarea ca principiu de drept internațional - general valabil, a *dreptului de secesiune* [3]). Și astfel

[1]) Louis Le Fur, p. 88.

[2]) Vezi Dr. Miroslas Gonsiorowski, *Société des Nations et Problème de la Paix*. Paris, 1927. Tome II, pp. 33 și urm.

[3]) Deşì în cazuri excepționale, când Statul din vina sa nu și-a putut asimilà provincia secesionistă, acest drept ar trebui recunoscut, el este combătut și de Louis

de rezerve au fost recunoscute ca fiind compatibile cu spiritul ultimelor tratate de pace, *naţionalitare*, de însăşi Societatea Naţiunilor [1]). Ori, astfel conceput, principiul naţionalităţilor nu mai poate fi considerat ca generator de anarhie. Iar pentru îndepărtarea eventualelor conflicte interne între stat şi minorităţile care — prin invocarea exagerată a dreptului de autodeterminare — şi-ar manifestà revendicările autonomiste, doctrina nouă a dreptului internaţional recomandă *federalismul* forma de viitor a Statelor, întrucât Societatea Naţiunilor ea însăşi nu reprezintă altceva decât o extensiune specifică a acestui principiu federativ la marile state; extensiune destinată, fără a anulà conceptul de suveranitate, să-l limiteze numai, de aşà natură, încât să organizeze în siguranţa păcii, jocul libertăţilor naţionale respective [2]).

A doua critică adusă principiului naţionalităţilor, că el ar duce la *imperialism* este întemeiată numai întru atât, întru cât invocă teoria *erudită* a naţionalităţii, de creaţie şi aplicaţie germană. Ea apare însă — cum vom vedeà ulterior — complet nefon-

Le Fur: «... Une collectivité publique au contraire est inséparable du sol sur lequel elle vit. Or le territoire est un des éléments essentiels de l'État. De ce seul chef, par conséquent, toute sécession d'une province ou d'une ville, par le fait qu'elle rompt le lien du sol, porte une atteinte directe à l'unité de l'État, quand ce n'est même à son existence, et *il ne peut la tolérer sans consentir à sa ruine*», *l. c.*, p. 73.

[1]) Pe baza raportului *Comisiunii de jurişti*, compusă din Max Huber, Larnaude şi Struycken şi însărcinată de către Consiliul Soc. Naţ., să-şi dea avizul asupra chestiunilor referitoare la conflictul născut în jurul revendicării de suveranitate de către Finlanda şi Suedia asupra Insulelor Aland. In acest raport — referitor la problema noastră — Comisia declară: « Il ne faut pas d'ailleurs perdre non plus de vue que le principe que les peuples doivent pouvoir disposer d'eux-mêmes n'est pas le seul dont il faille tenir compte; même si on lui donne, parmi les principes appelés à dominer la formation des États, une place prépondérante, des considérations d'ordre géographique, économiques et autres semblables peuvent mettre obstacle à sa reconnaissance intégrale. Dans des circonstances pareilles, des solutions transactionnelles, basées sur de larges attributions de liberté en faveur de minorités, peuvent s'imposer à la conscience juridique internationale et être dictées par les intérêts même de la paix». Vezi «*Journal officiel de la Société des Nations*» 1920. Supplément spécial, No. 3, p. 6.

[2]) Vezi Georges Davy, *Éléments de Sociologie.* Paris 1924, pp. 209—212 şi Louis Le Fur, *L. c.*, pp. 133 şi urm.

dată, dacă se referă la doctrina naționalității *elective*, de nuanță franco-italiană [1]).

Evident că principiul naționalităților — științific conceput — recomandă o *rațională* cultivare a *sentimentului național*, care în concepția modernă este o complectare și nu un antagonist, al internaționalismului.

Iar în ceeace privește, în fine, acuzația că domnia principiului naționalităților va duce la nesfârșite războaie, se poate obiectà că dacă într'adevăr deșteptarea naționalităților a dat naștere la noi cauze de conflicte, necunoscute nici în antichitate, nici în Evul Mediu — imprimând războaielor moderne un caracter național, — aceste conflicte și aceste războaie *nu au fost provocate atât de principiul naționalităților, ci mai ales de călcarea și nerespectarea sa.* Numai la această convingere poate duce o obiectivă interpretare a istoriei moderne și contemporane [2]). Și cu cât aspirațiile naționale au fost satisfăcute, cu atât războaiele au devenit mai rare, și *Domnia Dreptului* mai efectivă în raporturile dintre state [3]). De acì concluzia că din momentul aplicațiunii sale, principiul naționalităților devine o garanție efectivă a păcii. Dacă călcarea acestui principiu deslănțue războiul, respectul său contribue la asigurarea

[1]) Pentru a da o idee concretă a principiului naționalităților anti-anexionist, să cităm o pagină din Pécaut. *(Petit traité de morale sociale, pp. 192—193)*: «Pour mieux assurer son exploitation, une nation victorieuse annexe parfois des populations vaincues. Il est vrai qu'elle ne veut pas toujours les exploiter, mais simplement se grossir de leurs forces. Quel que soit le but de l'annexion, elle constitue par elle-même une injustice d'un caractére particulièrement révoltant. Voici des hommes qui aiment leur patrie plus que leur vie; ils *veulent* vivre ensemble, avec leur gouvernement à eux, leur existence propre. L'annexion est injuste dès qu'elle est forcée, puisqu'elle fait violence à des volontés, puisqu'elle meurtrit des âmes. L'amour de notre patrie doit nous faire sentir au plus profond du coeur le droit qu'ont les autres peuples d'aimer et de conserver leur patrie.

Un peuple n'est pas un troupeau qu'on peut voler ou acheter à son maître; il est composé d'hommes dont les volontés sont respectables dès qu'elles ne sont pas injustes. On peut dire que ce n'est qu'au XIX-e siècle que la conscience a proclamé ce droit qui a reçu le nom de *principe des nationalités*».

[2]) Vezi Débidour, *Histoire diplomatique de l'Europe.* Paris 1891, T. II, pp. 566 și urm.

[3]) O statistică a războaelor din epoca modernă, ne dovedește. Vezi Ramsay Muir. *Nationalisme et internationalisme.* (Traduction de 'anglais par Henry de Varigny' Paris, 1918.

păcii. *A da deci satisfacţie aspiraţiilor naţionale, a formà state pe baza principiului naţionalităţilor, este a constitui una dintre garanţiile cele mai esenţiale pentru ideea de pace.*

Dacă acesta este adevărul, apare evidentă importanţa acestui principiu, în dreptul internaţional public. *El devine — dacă nu fundamentul — unul dintre principiile călăuzitoare în această ramură a ştiinţei dreptului; devine dacă nu baza statului, cel puţin calea naturală care duce la crearea statelor.* Şi atunci trebue îndepărtată concluzia conflictului dintre stat şi naţiune.

*

Din contra un stat care nu ar fi grefat pe o naţionalitate, ar apărea ca o creaţiune artificială şi natural tiranică. Un stat astfel conceput ar violentà, în acelaş timp, natura şi omul. Naţionalitatea crează şi legitimează statul şi suveranitatea, la care în mod necesar, dă naştere.

CAP. II

PRINCIPIUL NAŢIONALITĂŢILOR ŞI NAŢIUNEA; DEFINIŢII ŞI CARACTERIZĂRI.

O altă dificultate care a mărit incertitudinea asupra naturii juridice a principiului naţionalităţilor a fost aceea determinată de numărul mare de definiţii, puse în circulaţie de către numeroşi autori. Astfel, după viile discuţii provocate de problema originelor şi a consecinţelor principiului naţionalităţilor, după polemica ivită în jurul rolului ce trebue să i se dea în ştiinţa dreptului internaţional public, bibliografia principiului naţionalităţilor ne prezintă discuţii asupra creditului pe care trebue să le aibă una sau alta dintre numeroasele definiţii emise; fapt de deosebită importanţă dacă reţinem adevărul, că în general o definiţie rezumă o teorie, înlesneşte deci înţelegerea, într'un sens sau în altul, a unei chestiuni.

Cunoaşterea celor mai caracteristice dintre aceste definiţii, complectată mai târziu cu aceea a teoriilor naţionalitare, ne

vor permite de a fixà anumite caracteristice asupra naturii juridice a acestui principiu.

Deşì trăim în era principiului naţionalităţilor, el este încă susceptibil de variate accepţiuni. Extremele acestor accepţiuni ni le prezintă *filozoful* Emile Boutroux şi *istoricul* Henri Hauser. «*Le principe des nationalités, tel qu'il se présente actuellement dans la conscience humaine, est une notion très simple et très claire*» zice Emile Boutroux. Acestei aserţiuni categorice — care dealtfel a fost adoptată de numeroşi interpreţi ai principiului naţionalităţilor [1]), Hauser, — istoric obişnuit cu relativismul fenomenelor politice şi sociale, — îi opune o apreciere diametral opusă: «*Le principe des nationalités, qui est la base de la guerre actuelle, est le type de ce qu'on peut appeler une fausse idée claire*»; cu aceste cuvinte începe cunoscutul său studiu asupra principiului naţionalităţilor [2]).

Ceea ce-l determină să formuleze această apreciere, este — după mărturisirea sa, — faptul că expresia de *naţionalitate* i se pare vagă prin ea însăşi, şi că îi apare şi mai vagă, când încearcă să-i determine conţinutul [3]).

Dintre predecesori, De Roquette Buisson spusese: «*Le Principes des Nationalités est une notion de droit et de politique internationale qui devrait, au dire de ses partisans, présider aux agglomérations des peuples et les provoquer même au besoin. Il trouve, dans une communauté de race et de langage, de religion et d'intérêts économiques, la base des États modernes*» [4]). Este o opinie, mai mult decât o definiţie, care oferă însă anumite elemente pentru determinarea naturii juridice a principiului naţionalităţilor. Deasemenea Littré, căutând să deà o definiţie pornind dela conceptul — atât de criticat apoi — de *rasă*, scrià: «*Le principe des nationalités est le principe d'après lequel les portions d'une race d'hommes tendent à se constituer en un seul*

---

[1]) Toynbee, Ramsay Muir, De Morgan, Santayona, etc.

[2]) Henri Hauser, *Le principe des nationalités; ses origines historiques.* Paris, 1916, p. 1.

[3]) *Ibid.*, p. 2.

[4]) Pierre de Roquette-Buisson, *l. c.*, p. 10.

corps politique». Reese din această definiţie deci, că principiul naţionalităţilor, recunoscând naţiunea ca o realitate şi unitate socială, nu admite conflicte între *Naţiune* şi *Stat*. Am văzut din contra — că el cere ca cele două realităţi, *Statul*, mai vechiu, şi *Naţiunea*, mai nouă, să coexiste. El nu vreà să recunoască alte forme de stat, decât *Statul naţional*. Conform acestui principiu, frontierele Statului — departe de a fi fixate de cursul fluviilor, de direcţia munţilor, de hotărîrile tratatelor şi ale congreselor, — trebuesc trasate numai prin limitele întinderii naţionalităţilor respective.

*

Ce să credem de aceste definiţii?

Interpretând definiţia lui Littré, pe care o găseşte «*nette simple et claire*» René Iohannet — în interesanta sa lucrare «Le Principe des Nationalités» — dă dreptate totuşi atât aprecierilor lui Boutroux cât şi celor ale lui Hauser: «*M. Boutroux a raison de s'exprimer comme il s'exprime... De son coté, M. Hauser n'a pas tort d'introduire les réserves qu'il a introduites. Il n'a manqué que de préciser son expression. Historien, publiciste, il n'ignore pas à quels débats pleins de sang donnent lieu les prétentions nationalitaires et, convaincu que leur principe comporte des parties ténébreuses, il va jusqu'à le citer comme un type de fausse idée claire*» [1]). La aceste observaţii s'ar puteà adăugà, că dacă înainte de 1919, oricâte rezerve se făceau asupra principiului naţionalităţilor erau justificate, fiindcă în largă măsură şi regimul *păcii armate* fusese determinat de pretenţiile naţionalitare nesatisfăcute, astăzi cea mai mare parte din ele nu se mai pot menţine.

Şi aceasta, pentrucă prin traducerea sa în realitate — prin ultimele tratate de pace — multe temeri s'au dovedit neîntemeiate. Prin aceasta şi natura principiului naţionalităţilor s'a clarificat, s'a limpezit: «*Là où il y a une nationalité, là doit être un État* [2]). Formulă judicioasă, dar care trebue com-

---

[1]) René Iohannet, *Le Principe des Nationalités*. Paris 1923, p. 7.

[2]) *Ibid.*, p. 8.

plectată cu ideea, că statul astfel creat, să îndeplinească condițiuni de ordin economic și politic care să-i asigure viabilitatea. Deaceea anul 1919 va însemnà o dată memorabilă în istoria umanității. «In acest an s'a dat sentința definitivă în uriașul proces istoric dintre Stat și Națiune, care — deschis de decenii, — s'a judecat în decursul războiului mondial. Asistăm la înscrierea unui însemnat capitol în istorie: la o înmormântare și la o înviere. Statul vechiu, veșnic agresiv și cuceritor, bazat înlăuntru și în afară pe simpla putere brutală a murit, iar Statul nou întemeiat pe o idee, pe ideea națională și democratică, i-a luat locul» [1]).

*

Ințelegerea principiului naționalităților presupune cunoașterea sensului, definițiilor și elementelor națiunii. Este atât de adevărat aceasta, încât unii critici declară aprioric că nu înțeleg rolul mare ce se atribue principiului naționalităților, întrucât suportul său, *națiunea* li se pare o noțiune vagă, neconturată precis [2]).

De unde se vede ce însemnătate deosebită poate prezentà o precizare a problemei națiunii. Odinioară neglijată de știință, lăsată pe seama poeților lirici, a foiletoniștilor și a oratorilor de întruniri publice, din parlament sau dela petreceri [3]), problema națiunii a fost ridicată la rangul unei probleme centrale în preocuparea oamenilor de știință, de către ultimele evenimente internaționale. Ea își are astăzi o întreagă bibliografie.

Problema națiunii ridică o serie de întrebări, dintre care două, mai ales, prezintă un deosebit interes pentru preocuparea noastră: 1. *Cum se recunoaște o națiune?* și 2. *Care sunt elementele unei națiuni?* Prima întrebare ne duce la expu-

---

[1]) D. Gusti, *Problema Națiunii* («Arhiva pentru Știința și Reforma Socială», An. 1, No. 2—3, Iulie - Octomvrie 1919, p. 548).

[2]) Vezi de ex. Henri Hauser, *l. c.*, pp. 1 și urm.: «Nous avons l'air, lorsque nous prononçons ce mot *nationalité*, d'exprimer tous une seule et même chose. En réalité nous entendons sous ce même vocable des choses très différentes».

[3]) Vezi Otto Bauer, *Die Nationalitäten Frage und die Sozialdemokratie.* Viena, 1908.

nerea definiţiilor *naţiunii.* Această noţiune, mai ales aceea şi mai largă, care o cuprinde, dar cu care nu trebuie confundată ca conţinut, de *naţionalitate* [1]) prezintă încă variate înţelesuri. Ele s'ar puteà reduce la *trei* caracteristice: 1. Un sens abstract juridic. Astfel considerată naţionalitatea unui individ, înseamnă că în virtutea unor legi sau tratate, acel individ aparţine unui anumit stat. Naţionalitatea reprezintă în acest caz, legătura juridică ce uneşte pe un om de un stat, legătură ce se exprimă prin termenul *indigenat* şi constitue un element de preocupare pentru dreptul internaţional. 2. Un sens concret politico-etnografic. Naţionalitatea înseamnă atunci grupul uman, care formează sau care este capabil să alcătuiască un stat naţional.

Aceste două înţelesuri sunt relativ recente. Există şi un al treilea mai vechiu şi de care nu mai avem o conştiinţă clară. Ar puteà fi redat prin echivalente ca: *existenţa naţională, amor propriu naţional, naţionalism deplasat, exces de naţionalism.* In acest sens ia Victor Hugo *naţionalitatea* Statelor-

---

[1]) O observaţie se impune. Mulţi autori întrebuinţează în acelaş sens cuvintele *naţiune* şi *naţionalitate,* ca şi cum nu ar fi nici o diferenţă între conţinutul acestor doi termeni. Ni se pare însă că o diferenţă există. *Naţionalitatea* este o reuniune de oameni care tinde să devină o naţiune, dar care nu a parvenit încă. Ea diferă de alte grupuri umane prin aceste elemente care-i sunt proprii şi care o apropie de *naţiune,* dar desvoltarea sa este încă insuficientă pentruca să i se poată recunoaşte caracterul de naţiune. Deaceea ni se pare justă formula adoptată de unii autori « *La nationalité est une nation en germe et la nation est une nationalité épanouie* ». V. Iohannet, *Loc. cit.*, p. 405; Th. Ruyssen, *Les minorités nationales d'Europe et la guerre mondiale,* Paris 1923, p. 94; Brunhes, *Les conditions de géographie humaine de la Société des Nations; nationalités, nations, États.* (Vers la Société des Nations. Paris 1919, p. 47); Duguit, *Souveraineté et liberté.* Paris 1922, p. 31; Dr. M. Gonsiorowski, *Loc. cit.*, p. 13.

Cât priveşte derivaţia acestor doi termeni, Iohannet spune: « Le mot de *nationalité* vient de *national* qui vient de *nation. Nation* vient du latin *natio,* apparenté à *nasci* = *naître* (*loc. cit.*, p. 1). Iar privitor la vechimea acestor termeni, Th. Ruyssen afirmă: « Des deux termes de *nation* et de *nationalité* il n'est pas sans intérêt de constater que le second est de beaucoup, le plus récent. *Nation* est un très vieux mot que le français a hérité du latin, *natio. Nationalité* au contraire n'a paru pour la première fois, dans le dictionaire de l'Académie française, que dans l'édition de 1835 ». (*L. c.*, p. 93).

Vezi desvoltarea diferitelor accepţiuni în André Bohn, *Essai sur la notion de nationalité dans le principe des nationalités.* Nancy, 1923.

Unite când spune despre ea, că e un afront pentru Anglia. (Concluzia *Rhin*-ului).

Onoarea invenţiunii cuvântului «*naţionalitate*» este de obiceiu atribuită d-nei de Staël, care cea dintâiu — în cartea sa *De l'Allemagne* (1810) — l-ar fi întrebuinţat în sensul ce ne este mai familiar.

*

Odată cunoscute obişnuitele accepţiuni ale naţionalităţii şi înainte de a trece la analiza elementelor componente — indispensabilă pentru înţelegerea principiului naţionalităţilor —, să vedem care sunt definiţiile mai obişnuit întrebuinţate. Cu atât mai mult, cu cât cunoaşterea definiţiilor ne dă posibilitatea recunoaşterii unei naţionalităţi.

Prima definiţie — devenită clasică — a fost dată la 22 Ianuarie 1851 de către Pascal Mancini, în celebra sa prelegere de deschidere a Cursului de Drept Internaţional la Universitatea din Turin (se găseşte la pagina 37 a *Prelezioni*-lor sale, apărute la Neapole în acelaş an): *La nazione e una società naturale di uomini, di unita di territorio, di origini, di costumi, di lingua conformata a communanzza di vità e di coscienza sociale.* Astfel definiţia *naţiunii* a lui Mancini, cu elementele sale componente, societate umană naturală, bazată pe unitate de teritoriu, de obiceiuri şi de limbă, introduce şi un element nou, esenţial, al *conştiinţii*, care dă o precizare ideii de naţiune. Această primă definiţie a *naţionalităţii moderne*, clasică nu numai prin răsunetul ce l-a avut, dar şi prin preciziunea termenilor, coherenţa lor, caracterul lor nu atât literar sau istoric, cât mai ales politic şi juridic, deşi a fost acceptată de majoritatea autorilor, a fost totuşi şi criticată. Din aceste critice, reese că partea slabă a acestei definiţii este, că ea oferă un rol prea important acelor factori care, după teoria germană, sunt elementele esenţiale ale naţionalităţii. Intr'adevăr unitatea de teritoriu, de origine, de obiceiuri sau de limbă, poate să ducă, dar nu duce — în mod necesar — la formarea acelei conştiinţe naţionale, care este criteriul naţionalităţii. Un grup uman poate constitui o naţiune, deşi nu posedă comunitatea de limbă, origine, etc.

De altă parte, un grup poate reunì aceste elemente, fără a fi o națiune.

S'a mai obiectat deasemeni, că naționalitatea manciniană are un caracter mai mult ideal, decât real [1]. Dar cu toate criticele aduse, prin definiția sa — bază a teoriei naționalitare, de nuanță italiană, — Mancini a devenit nemuritor. Răsunetul teoriei sale a învins obiecțiile ce i s'au adus. Prin caracterul său generos, universal, ea a devenit un element de sprijin nu numai pentru revendicările italiene, ci și pentru acelea ale altor naționalități asuprite.

Dar reacțiunea nu întârzie de a se produce. In fața pericolului ce se prevedeà că va urmà din vulgarizarea ideilor manciniene, puterile absolutiste încercară să se opună. Austria făcù să fie interzise cursurile lui Mancini, iar Regele Neapolului îi confiscă bunurile.

Totul fu însă zadarnic. Influența acestor idei, devenì preponderentă în mișcările naționale. Ea făcù să slăbească doctrina germană a naționalității, prea egoistă. Este suficient, într'adevăr, de a comparà istoria mișcărilor naționale în Germania și Italia, pentru a ne da seamă de diferența profundă care se manifestă în aplicarea practică a acestor doctrine. Cum foarte just s'a remarcat, unitatea italiană a fost făcută prin altruismul și suferința patrioților, pe când cea germană prin sânge și fer, prin exercițiul brutal al puterii militare a Prusiei [2].

*

Prima definiție formală a naționalității, în strânsă dependință logică de o anumită concepție politică și de filosofia istoriei, fù adoptată de mulți autori, ceeace duse la crearea unei adevărate școli.

Astfel după Fiore: « *La nation est un être moral qui résulte d'un ensemble d'éléments naturels qui sont surtout ceux de la*

[1] « Telle quelle, nous ne la rencontrerons nulle part sur la terre. Plus même qu'un idéal, plus qu'un sujet de droit, c'est une catégorie intelectuelle à la recherche d'une incarnation — disons-le — une catégorie italienne, une arme politique aux mains de *l'italianità* encore asservie mais déjà menaçante ». (Iohannet, *l. c.*, p. 8).

[2] Vezi Ramsay Muir, *l. c.*, p. 120.

15*

race, de la lanque, du caractère, des traditions, des coutumes [1]»).
Iar Pradier-Fodéré, desvoltând concepția manciniană, spune: « *Une nation est la réunion et société des habitants d'une même contrée, ayant le même langage, régie par les mêmes lois, unis par l'identité d'origine, de conformation physique et de dispositions morales, par une longue communauté d'intérêts et de sentiments et par une fusion d'existence amenée par le laps des siècles. On entend par nationalité, le fait d'exister à l'état de nation* » [2]).
Deasemeni publiciștii sec. XIX-lea și al XX-lea n'au făcut decât să comenteze definiția lui Mancini. Unul dintre acei, care perfecționând-o, a realizat o fericită desvoltare a *definiției manciniene a naționalității* Ivanoff, [3]), spune: « *Une nationalité est une collectivité d'hommes ayant une individualité physique et morale, des traditions et des aspirations communes. Les éléments qui constituent et maintiennent l'individualité nationale sont: l'unité de race, les limites géographiques, la langue, la réligion, l'unité politique, l'histoire et les traditions, la littérature, la manière de vivre et les manifestations culturelles communes. Plus ces élements sont manifestes chez telle nationalité plus ses organismes sont unis et plus le sentiment national qui l'anime est ardent et vigoureux* ».

Ce rezultă din aceste definiții? Că școala italiană deși ține seamă de factorii de ordin material, totuși dă o mare importanță și elementelor morale. Aceste elemente au fost apoi recunoscute de către școala franceză ca fundamentul însuși al conceptului de națiune.

Astfel pentru Renan, în conferința sa dela Sorbona din 11 Martie 1882 [4]), în care analizează tot materialul cunoscut asupra problemei națiunii și al cărei răsunet a fost imens, o națiune este: «*une grande solidarité, constituée par le sentiment des sacrifices qu'on a faits et de ceux qu'on est disposé de faire encore. Elle se résume, pourtant, dans le présent par un fait tangible: le consentement, le désir clairement exprimé de continuer la vie commune. L'existence d'une nation est un plébiscite de tous*

[1]) Pasquale Fiore, *Nouveau Droit International Public*. Paris 1885, t. I, § 287.
[2]) Pradier-Fodéré, *Précis de droit politique et d'economie sociale.*
[3]) Ivanoff, *Les Bulgares devant le Congrès de la Paix*. Paris 1919.
[4]) Ér. Renan, *Qu'est-ce qu'une nation?* Paris 1887.

les jours, comme l'existence de l'individu est une afirmation perpetuelle de vie. Une nation est une âme, un principe spirituel... Ce qui constitue une nation, ce n'est pas de parler la même langue ou d'appartenir au même groupe ethnographique, c'est d'avoir fait ensemble de grandes choses dans le passé et de vouloir en faire encore dans l'avenir ».

Vedem deci, după această definiție, că factorul fundamental al *națiunii* este consimțimântul «*le vouloir vivre collectif*». Este formularea teoriei ***elective***, a cărei idee călăuzitoare însă nu trebue denaturată, exagerând-o. Cele trei principii componente sunt astfel: 1. moștenirea comună pe care ne-o prezintă istoria unui popor, trecutul lui, cu alte cuvinte; 2. consimțimântul actual al membrilor națiunii de a trăì în comun și 3. voința manifestată din partea acelorași membri ai națiunii de a continuà și în viitor viața comună.

Intocmai ca și cea a lui Mancini în școala italiană, și concepția lui Renan a devenit fundamentul școalei franceze. Sub o formă sau alta o găsim la numeroși autori, urmași ai lui Renan [1]). O găsim la Michelet, când compară națiunea cu o *persoană* morală. O găsim sub o formă mult desvoltată la Emile Olivier [2]), care concretizează astfel o mai veche concepție a naționalității, isvorîtă poate din filosofia scolastică,

[1]) Aceste idei ale lui Renan asupra națiunii au fost adoptate — în mare parte — și de școala pozitivistă franceză. Vezi: Leon Duguit, ***Traité de Droit Constitutionnel.*** Paris, 1903; și ***Souveraineté et liberté.*** Paris 1922.

[2]) Emile Ollivier, ***L'Empire libéral.*** Paris, 1895, t. I, p. 164: « La théorie des nationalités... ne relève pas de l'ordre du sentiment, elle réside en un principe juridique absolument intellectuel... Ce principe est que toute association d'hommes nommée peuple est une individualité indépendante, libre, souveraine, jouissant du droit imprescriptible de disposer d'elle-même, soit à l'intérieur, soit à l'extérieur, de s'organiser à son gré, de changer ses institutions pacifiquement, pas à la suite des luttes jntestinés et de révolutions, à l'extérieur de s'allier à qui il veut, aux conditions qu'il juge les meilleures, de contracter des liens plus étroits à l'annexion de constituer avec d'autres, s'il est petit, de puissantes unités... La volonté des populations produira probablement... de grandes agglomérations, rien ne s'oppose néanmoins à ce qu'elle en maintienne ou qu'elle en constitue de petites. La théorie des nationalités s'accomode d'une combinaison aussi bien que de l'autre; elle n'est inconciliable avec aucune d'elles... Dans la politique des nationalités il n'y a pas de limites naturelles. Les véritables frontières sont celles que constitue la ***volonté*** des populations, les autres sont les murs d'une geôle qu'on a toujours le droit de briser ».

favorizată de Reformă, în orice caz precizată de legiștii francezi, desvoltată de enciclopediști și răspândită cu sgomot și entuziasm de Marea Revoluție Franceză. Aceiași concepție a fost adoptată și de Emile Durkheim, de Emile Boutroux și de Henri Hauser, care ne prezintă o formulă într'adevăr lapidară: «*La nationalité réside dans un vouloir-vivre collectif, elle est un fait de conscience collective*» [1]).

Se remarcă astfel, în aceste definiții ale autorilor francezi, concretizarea unei concepții idealiste, în dezacord cu cea realistă. Se diminuiază, până la eliminare aproape, importanța conținutului material și fiziologic al ideii de națiune, pentru a se *exaltà* conținutul moral [2]).

Desvoltând tendința de a consideră naționalitatea ca un *fapt psihic*, Israel Zangwil, după ce constată că «*ni l'identité de race, ni celle de la langue, ni celle de la réligion, ni celle du territoire, ni celle des intérêts, ni celles de la civilisation, ni celle de l'âme*» nu sunt suficiente pentru a creià o naționalitate, dar că trebue ceva mai mult, imaterial, superior elementelor componente, spune:

«*La nationalité est un phénomène psichologique qui a ses lois régulières d'origine, d'évolution et de dégénérescence*» [3]). Revenim astfel la opinia unui vechiu autor după care *națiunea* reprezintă o idee; această idee este principiul vieței sale, fără ea ar încetà de a existà; atât timp cât îi rămâne fidelă, națiunea joacă un rol glorios în istorie [4]).

*

In fine, o a treia serie de definiții, ne prezintă autorii germani. Pornind dela realitatea din ce în ce mai puternică — în sec. XIX-lea—a Statului German și impregnați de un spirit practic, ei caută să releveze deosebirea dintre stat și națiune. Cunoscuți sub numele de autorii din școala germană — care a dat naștere teoriei erudite a naționalității — ei pornesc dela

---

[1]) Henri Hauser, *l. c.*, p. 7.

[2]) Th. Ruyssen, *l. c.*, p. 99.

[3]) Israel Zangwill, *Le Principe des Nationalités.* Paris 1918, p. 36.

[4]) Vezi Laurent, *Études sur l'histoire de l'humanité.* Paris 1865, t. X, p. 65.

elementele materiale. *Rasa*, în special şi *limba* sunt considerate ca factorii esenţiali ai naţionalităţii. Vom vedeà însă că teoria aceasta este antiştiinţifică şi incompatibilă cu principiul naţionalităţilor. Ea dă naştere unor concepţii doctrinare, care reprezintă în ultima analiză însăşi negaţia principiului naţionalităţilor: teoria frontierelor naturale şi teoria imperialismului naţional.

Pentru ilustrare, să citām pe Bluntschli, care definind *naţiunea* [1]), după ce insistă, ca primordială, asupra *conştiinţei legăturilor de cultură şi origine*, are precauţia de a degajà această *conştiinţă* de orice compromis administrativ, abstracţie făcând, zice el, de *legătura politică*. Niebuhr, predecesorul său pe această cale, mergeà mai departe: «*naţionalitatea comună este mai presus de uniunea politică, care leagă şi separă pe oameni. Ea face să nască între dânşii, prin gramatică, limbă, moravuri, tradiţii, literatură, o confraternitate, care-i separă de influenţele streine şi le face odioasă legătura care-i ataşează unui popor care nu este al lor*». Dar, unde se ilustrează mai clar, sensul pe care-l are *naţiunea* în concepţia şcoalei germane, este celebrul pasagiu dintr'un articol publicat în 1871 de Treitschke [2]): «*Ţara germană pe care o reclamăm este a noastră prin natură şi prin istorie. Noi, Germanii care cunoaştem Germania şi Franţa, ştim ceeace foloseşte Alsacienilor, mai bine decât aceşti nenorociţi, ei înşişi... Voim, contra voinţei lor, să le dăm propria-le fiinţă*». *Naţiunea* ea însăşi, trebue să servească scopul suprem al statului, care este *puterea*, *forţa*.

*

In literatura noastră ştiinţifică, d-l N. Iorga — adoptând concepţia idealistă — spune despre naţiune: «*este în rândul întâiu o limbă, o literatură, apoi tradiţii, o conştiinţă instinctivă de unitate, într'un cuvânt o formă morală a umanităţii*» [3]).

---

[1]) In a sa *Die allgemeine Theorie des Staates*. (Trad. fr. Ar. de Riedmatten. Paris 1881).

[2]) *Was fordern wir von Frankreich?*

[3]) N. Iorga, *România şi Principiul Naţionalităţilor*. (In « Istoria Războiului în note zilnice », Vol. I, p. 210).

D-l A. C. Cuza prezintă deasemeni o definiție a națiunii, contopind cele două concepții caracteristice, cea idealistă și cea realistă. «*Națiunea*, spune d-sa, *este totalitatea indivizilor de acelaș sânge, așezați pe un pământ determinat, ca bază necesară a existenței lor, având: acelaș grai, pe care ei l-au format, acelaș trecut, aceleași interese prezente, aceleași aspirații de viitor, și alcătuind, ca organism, aceeaș putere, naționalitatea creatoare a culturei umane, care nu este dar, decât productul ei variat*» [1]). Deaproape s'au preocupat de chestiunea naționalităților și de aspectul științific al problemei națiunii, Aurel C. Popovici [2]) și d-l D. Gusti în documentatul studiu, publicat în «Arhiva pentru Știința și Reforma Socială» (a. 1919).

Din considerațiunile ce preced, putem deduce că principiul naționalităților, *fondând patria comună pe un ideal comun și pe libera adeziune — în acelaș timp — față de acest ideal și de guvernul care-l reprezintă*, sub care aspect a fost concretizat în ultimele tratate de pace, rezultă că acele definiții sunt recomandabile și întemeiate din punct de vedere științific, care conțin aceste elemente, adică acele care exprimă concepția idealistă asupra națiunii.

*

Oricât a fost de neglijată — înainte de războiul mondial — studierea științifică a problemei națiunii, bibliografia apărută, — din care am scos numai ceeace prezentà un deosebit interes, sub raportul definițiilor — se poate concentrà în jurul a trei teorii, mai răspândite, care caracterizate prin termeni școlărești filosofici, ar puteà fi denumite: 1. teoria *spiritualismului național;* 2. a *materialismului național* și 3. a *empirismului național* [3]).

Care este caracteristica specifică a acestor teorii?

După *teoria spiritualistă*, o națiune este încorporarea unui suflet al poporului, care este în acelaș timp *garantul eternului*

[1]) A. C. Cuza, *Naționalitatea în artă.* București 1915, p. 181.

[2]) Aurel C. Popovici, *Naționalism și democrație.* București 1910. La p. 309 ne prezintă o definiție de inspirație manciniană.

[3]) Pentru desvoltarea și caracterizarea lor vezi D. Gusti, *l. c.*, p. 556 și urm.

și al divinului pe pământ. Partizani ai acestei teorii, Lazarus și Steinthal, în articolul program cu care inaugurează revista lor [1]), scriu: «*Poporul este cel dintâiu product al spiritului poporului. Spiritul poporului crează reprezentarea și prin aceasta obiectul «popor» și prin această reprezentare, poporul are conștiința de sine*».

Romantismul, dar mai ales istorismul juridic al lui Savigny au îmbrățișat această teorie. Ea se manifestă în principiile școalei de drept, după care *spiritul poporului* crează acea comunitate de convingeri juridice, care este *dreptul.* Legiuitorul, departe de a inventà sau a creà cevà, are numai misiunea de a codificà aceste norme juridice, creațiunea trecutului istoric a unui popor.

Teoria *materialismului național* reprezintă reacțiunea contra celei spiritualiste. Substratul unei națiuni nu poate fi — după ea — spiritul poporului, element abstract, ci numai un substrat material: *o organizare determinată a materiei biologice, o substanță ereditară, care se propagă din generații în generații.*

Deșì adoptată de parte dintre autori, ca și prima teorie și aceasta a materialismului național, a fost combătută. Intr'adevăr, ambele se bazează pe elemente, care trebuesc explicate. Dacă s'a spus că *sufletul poporului* e ceva metafizic, neexplicabil pe baze pozitiviste, acelaș lucru s'a putut afirmà și despre *substanța materială germinatoare.*

Din criticile emise în jurul primelor teorii, a rezultat cea de a treia, a *empirismului național,* care — spre deosebire de celelalte — pornește dela datele experienței sociale, alegând unul sau mai mulți factori ai vieței naționale, pentru a-i postulà apoi, ca pe adevăratele elemente constitutive ale națiunii.

Cel mai ilustru reprezentant al acestei teorii, este Mancini, care a sintetizat-o în celebra lui definiție a națiunii, în care introduce acel element nou *il soffio della vitta,* care este *la coscienza della nationalità.* Fără *conștiința națională,* celelalte elemente rămân incapabile de a constituì o națiune. Ea o animă și îi dă o fizionomie proprie.

---

[1]) *Zeitschrift für Völkerpsichologie und Sprachenwissenschaft.* Vol. I, 1860.

CAP. III

ELEMENTELE NAŢIUNII ŞI CRITICA LOR

Principiul naţionalităţilor, în virtutea căruia *indivizii cari recunosc între dânşii asemănări suficient de puternice, trebuesc să fie admişi să constitue pe un teritoriu unic, o comunitate politică independentă* [1]), a devenit prin ultimele evenimente, o axiomă politică şi un principiu fundamental de drept internaţional public. Se susţine că libertatea naţiunilor constă în dreptul de a dispune ele înşile, după aspiraţiile şi voinţa lor comună, adică în virtutea unor raţiuni psihologice, ideale şi nu în virtutea fatalităţilor solului şi sângelui sau a constrângerilor cuceririi şi a diplomaţiei. Făcând dejà parte din mobilierul nostru mintal curent, principiul naţionalităţilor vede în naţiuni, *adevărate persoane analoage indivizilor şi dotate ca şi dânşii cu libertate şi cu drepturi individuale* [2]). Ceeace libertatea este pentru individ, ar fi astfel pentru naţiune autonomia şi suveranitatea. Făcându-se această comparaţie şi aplicându-se naţiunilor principiile individualiste, proclamate de Revoluţia franceză, s'a născut curentul care adus la repetatele încercări, relativ recente, de a se formulà o declaraţie a drepturilor şi datoriilor naţiunilor, care să fie supusă adoptării de către toate Statele-Naţiuni şi să devină astfel charta comunităţii internaţionale [3]).

*

Prin victoria principiului naţionalităţilor, *naţiunea* a devenit o noţiune foarte obişnuită. Nimeni nu mai contestă astăzi rea-

---

[1]) Th. Ruyssen, *l. c.*, p. 95.

[2]) Georges Davy, *l. c.*, p. 205.

[3]) *a)* Proiectul de declaraţie prezentat de Volney în adunarea Constituantă franceză la 18 Maiu 1790; *b)* Proiectul de declaraţie propus de abatele Grégoire în Convenţie, An. 1795; *c)* Declaraţia Congresului universal al Păcii, ţinut în anul 1896 la Buda-Pesta; *d)* Preambulul convenţiilor dela Haga din 1899 şi 1907 pentru reglementarea pacifică a conflictelor internaţionale; *e)* Declaraţia drepturilor şi a datoriilor Naţiunilor, votată la 6 Ianuarie 1916 de Institutul American de Drept Internaţional; *f)* Declaraţia drepturilor şi a datoriilor naţiunilor, aprobată de Uniunea Juridică Internaţională la 11 Noembrie 1919; *g)* Declaraţia Institutului de Drept Internaţional din 7 Octomvrie 1921.

litatea națiunii, ca unitate socială de sine stătătoare, activă și conștientă de existența ei colectivă, așà cum individul este conștient de propria-i personalitate. In ciuda tuturor piedecilor materiale sau morale și trecând peste toate doctrinele și tendințele pacifiste ori cosmopolite, forța vitală a națiunilor s'a manifestat în anii din urmă, chiar din mijlocul celor mai înapoiate și mai puțin conștiente dintre popoare. Dealtminteri, perioadele de crize violente din sânul societății moderne, cum ar fi războaiele, sunt tocmai acele cari pun mai bine în evidență realitățile și forțele sociale, absorbite și divizate în vremuri normale, mai mult de preocupările individuale» [1]).

In conferința citată, Renan — cu aproape jumătate de secol în urmă — prezenta *națiunea* ca o unitate vie și durabilă a vieții colective. Realitatea ei i se impuneà, mai ales în comparație cu mulțimea infinită a cetăților sau a micilor grupări diferite și cu unitatea unui imperiu care și-ar stabilì supremația asupra grupărilor izolate. Unitatea imperialismului i se pare lui tot atât de nelogică, de nedurabilă și de imposibilă, ca și multiplele diviziuni ale particularismului [2]). O sugestivă intuiție a viitorului, o nebănuită încredere în trăinicia și victoria *națiunii*, reese din paginele lui Renan. Doar cu excepția aprecierilor lui asupra *echilibrului*, marele istoric a prevăzut realitatea timpurilor noastre.

Dacă națiunea este o atât de puternică realitate, recunoscută de doctrină și de viața internațională, o întrebare care s'a pus din primul moment al cercetărilor asupra *problemei națiunii* — întrebare care ne impune și nouă o cât de sumară preocupare, ca una ce va îndrumà către înțelegerea aspectelor,

[1]) Vezi N. Dașcovici, *Principiul Naționalităților și Societatea Națiunilor*. București 1922, p. 2.

[2]) « L'établissement d'un nouvel empire romain ou d'un nouvel empire de Charlemagne est devenu une impossibilité. La division de l'Europe est trop grande pour qu'une tentative de domination universelle ne provoque pas très vite une coalition qui fasse rentrer la nation ambitieuse dans ses bornes naturelles. Une sorte d'échilibre est établi pour longtemps. La France, l'Angleterre, l'Allemagne, la Russie seront encore dans des centaines, et malgré les aventures qu'elles auront courues, des individualités historiques, les pièces essentielles d'un damier, dont les cases varient sans cesse d'importance et de grandeur, mais ne se confondent jamais tout à fait ». (Renan, *Discours et Conférences*. Calmann Lévy, 2 édit., p. 279).

sub care a fost prezentat, în teorie, principiul naționalităților — a fost: Care sunt elementele sale constitutive?

*

In desvoltarea istorică a Statelor-Națiuni, unitatea lor națională a fost realizată printr'o fuziune: a populațiilor lor, a provinciilor, a limbilor, a moravurilor. Această fuziune progresivă apare ca un fapt de timp îndelungat, desăvârșită prin diferite mijloace. Unitatea a fost realizată — spune Renan — când printr'o dinastie, cum este cazul pentru Franța, când prin voința directă a provinciilor, cum este cazul pentru Olanda, Elveția, Belgia, când prin spiritul general, — cu greutate învingător al capriciilor feudalității, — cum este cazul pentru Italia și Germania [1]).

Că *națiunea* este rezultanta unor elemente esențiale, este în deobște admis. Dificultatea se ivește numai când se discută natura, numărul și importanța lor, ca elemente constitutive. Și tocmai din aceste discuții contradictorii, au rezultat neînțelegeri care au dus la apariția unor sisteme și idei incoherente și dăunătoare relațiunilor internaționale. Lor și nu *națiunii* [2]), trebue să li se atribue efectele rele pe care aplicațiunea doctrinei naționaliste exagerate, sau rău interpretate, le-au produs.

In general se admite că elementele constitutive ale unei națiuni pot fi grupate în două categorii: 1. *unele de ordin material*; 2. *celelalte de ordin moral.*

Elementul material, în jurul căruia, s'au ivit numeroase discuții, este *rasa.* După teoria germană a naționalității, rasa este elementul principal.

De aci și numele său de teoria *rasială.* Dar importanța exagerată dată elementului racial a fost cauza multor rezultate nenorocite. *Racialismul,* adică credința în superioritatea inerentă a unei rase asupra alteia și în antipatia originară dintre rase, a fost cel mai mare dușman al păcii. El a jucat un rol de mare importanță și în polemicele naționalitare provocate

---

[1]) Renan, *l. c.*, pp. 286—287.

[2]) Cum fac de ex. Lowes Dickinson, Lord Acton, etc. (Vezi Ramsay Muir, *l. c.*, pp. 48, 295 — 296).

de războiul mondial. Şi nu a lipsit de-a se comparà acest răsboiu, cu un *războiu al raselor* [1]).

Abuzul cu acest termen însă, este mai vechiu. Incă la 1871, savanţii ca şi mediul politic oficial german, justificau răpirea Alsaciei şi a Lorenei, cu dreptul rasei germane de a adunà în cadrele Imperiului, ramurile sale răspândite, chiar fără voia lor [2]). Această concepţie, adeseori adusă în practica politică, a transformat mişcarea naţională din Germania, într'un pericol permanent pentru Europa. Din idolatria de rasă a istoricilor şi filologilor germani, naţionalismul german a fost transformat într'o mişcare rasială. Punctul central al acestei mişcări erà afirmaţia axiomatică a superiorităţii inerente a rasei teutonice asupra tuturor celorlalte. Această periculoasă şi răufăcătoare concepţie, nejustificată nici de antropologie, nici de fiziologie, nici de istorie, a fost cultivată de Fichte [3]),

---

[1]) Th. Ruyssen, *l. c.*, p. 106.

[2]) Cu această ocazie, Fustel de Coulanges în celebrul său răspuns adresat lui Mommsen, care căutase — fidel concepţiei savanţilor germani — să justifice prin consideraţiuni etnice şi linguistice, anexiunea Alsaciei şi Lorenei la Imperiul German, face o critică a racialismului şi aduce o precizare — în acelaş timp — principiului naţionalităţilor.

« Vous invoquez le principe des nationalités, mais vous le comprenez autrement que toute l'Europe. Suivant vous, ce principe autoriserait un État puissant à s'emparer d'une province par la force, à la seule condition d'affirmer que cette province est occupée par la même race que cet État. Suivant l'Europe et le bon sens, il autorise simplement une province, ou une population à ne pas obéir malgré elle à un maître étranger. Je m'explique par un exemple. Le principe des nationalités ne permettrait pas au Piémont de conquérir par la force Milan et Venise; mais il permettrait à Milan et à Venise de s'affranchir de l'Autriche, et de se joindre volontairement au Piémont. Vous voyez la différence. Ce principe peut bien donner à l'Alsace un droit; mais il ne nous en donne aucun sur elle... Il constitue un droit pour les faibles, il n'est pas un prétexte pour les ambitieux. Le principe des nationalités n'est pas sous un nom nouveau, le vieux droit du plus fort... Je m'étonne qu'un historien comme vous, affecte d'ignorer que ce n'est ni la race ni la langue qui fait la nationalité... Ce n'est pas la race. Jetez en effet les yeux sur l'Europe, et vous verrez bien que les peuples ne sont presque jamais constitués d'après leur origine primitive. Les convenances géographiques, les intérêts politiques ou commerciaux sont ce qui a groupé la population et fondé les États. Chaque nation c'est ainsi peu à peu formée, chaque patrie s'est dessinée sans qu'en se soit préoccupé de ces raisons ethnographiques que vous voulez mettre à la mode... Ce qui distingue les nations, ce n'est pas ni la langue ni la race ». Vezi Georges Davy, *l. c.*, pp. 182—183).

[3]) In al şeaselea *Discurs adresat naţiunii germane,* Fichte spune: « Un popor este

de Hegel [1]), de Albert Wirth, de Treitschke, etc. Ea şi-a atins apogeul de exagerare, în *absurdităţile pseudoştiinţifice* ale renegatului Howeston Stewart Chamberlain, a cărui influenţă erà foarte mare în Germania, în ajunul războiului mondial şi căreia de sigur se datoreşte în parte isbucnirea războiului, calificat ca un conflict de rase. Dealtfel aceste concepţii nu sunt cum s'ar crede, — gândindu-ne la discursurile lui Fichte — specific germane; ele au fost numai adoptate, adaptate şi sistematic utilizate de către Germani, teoreticiani şi oameni politici. Un Francez, Contele de Gobineau [2]) şi o jumătate de secol mai târziu, un alt francez, Vacher de Lapouge [3]), contează ca primii şi principalii teoreticieni. Din ele Germania sec. XIX-lea a scos justificarea pretenţiilor sale exagerate de a aduce sub stăpânirea sa, toate teritoriile care, la un moment dat, au fost ocupate sau cucerite de rasa teutonică, sau în care s'a vorbit cândva o limbă germanică.

Dar ştiinţa obiectivă a dovedit că racialismul se sprijină pe o bază, cu totul antiştiinţifică [4]). El presupune puritate de rasă, acolo unde este uşor de arătat că ea nu există [5]). Ca atare, nu are ce căutà în doctrina principiului naţionalităţilor. Acest principiu fondează patria comună pe un ideal comun şi pe libera adeziune la acest ideal. In acest sens, principiul naţionalităţilor se prezintă ca antiteza principiului material al rasei. Există un antagonism, cum susţin unii autori. (Ex. Le Fur,

---

totalitatea oamenilor care trăesc în comun, dealungul secolelor şi se perpetuiază între dânşii fără alterare fizică şi morală, după legile speciale ale desvoltării divine... Germanii, rămaşi în patria lor, au conservat toate virtuţile originare ale ţării lor, fidelitatea, cinstea, onoarea, simplicitatea ». (Vezi studiul lui Déclareuil, *Les discours à la nation allemande de J. Gottlieb-Fichte*, în « Revue du droit public et de la science politique », An. 1917, t. XXXIV, p. 361 şi urm.).

[1]) Hegel în *Filosofia Istoriei* revendică pentru poporul german privilegiul de a se fi *păzit de orice amestec* şi de a fi *conservat o aceiaş tonalitate sufletească intactă.*

[2]) Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines* ed. II. Paris, 1884; în care emite teoria *raselor superioare*, a *natiunilor tutrice.*

[3]) Vacher de Lapouge, *Les sélections sociales* Paris, 1896; din care s'au scos concluzii monstruoase, asimilându-se popoarele raselor animalice.

[4]) Vezi Louis Le Fur, *l. c.*, pp. 32—60.

[5]) Vezi Henri Hauser, *l. c.*, pp. 2—3: « Parlons sérieusement: dans notre Europe au moins, la race n'est plus qu'un mythe ».

Grenier, Muir, etc.), între acei care fondează Statul pe ideea de rasă și acei care-l fondează pe comunitatea aspirațiunilor naționale.

Cum se explică atunci importanța exagerată acordată *rasei* ca element constitutiv al *națiunii*? Credem că explicația constă în faptul că doctrinele rasiale au oferit o justificare tendințelor imperialiste. Ele au constituit, ca atare, filosofia pangermanismului. Aplicațiunile lor politice, oferindu-le un succes trecător, le-a creat un credit științific, în mare măsură nemeritat, și le-a făcut să fie susceptibile de-a fi puse în cadrul problemelor ridicate de principiul naționalităților.

Socotim însă că nu trebue negată orice importanță a elementului de *rasă*. E suficient pentru aceasta, să ne gândim la necesitatea recunoscută — pentru viitorul unei națiuni — de a conservà un *tip anumit*. Un popor are nu numai dreptul, dar datoria de a-și preservà *tipul* în care rezidă identitatea sa, contra influențelor streinilor. Incorporațiunile în masă de elemente streine provoacă bolile naționale ale personalității, a căror sfârșit poate fi moartea sau transformarea naționalității [1]). De acì isvorește, ca un derivat din dreptul fundamental de conservare al statului, rațiunea juridică a dreptului de legiferare în materie de reglementare a emigrației și imigrației, reglementare care poate avea, după împrejurări, un caracter mai mult sau mai puțin restrictiv.

Problema rasei, atât de mult susținută de unii autori, și combătută de alții, are tendința de a se soluționa dela sine, prin *dispariția raselor în națiune*. «Adevărul este că influențele etnice devin, odată cu progresul cultural, din ce în ce mai mici, așà că pe anumite temelii etnice, se clădesc acele centre culturale, care se numesc națiuni » [2]).

*

Al doilea element necesar desvoltării *națiunii*, — după unii autori indispensabil, — *care modelează pe ocupant după fizio-*

---

[1]) Vezi René Iohannet, *l. c.*, pp. 382—383. « A l'heure qu'il est, le risque ne consiste pas pour un peuple à fermer sa porte aux étrangers, mais à l'ouvrir trop grande ».

[2]) D. Gusti, *l. c.*, p. 539.

nomia sa și îi imprimă voința sa secretă (Herder), este *teritoriul.* Deși valoarea elementului geografic scade odată cu progresul civilizației — părere afirmată de sociologi mai ales, — ultimele timpuri au evidențiat importanța teritoriului pentru vitalitatea națiunilor și pentru formațiunea statelor.

Principiul *limitelor naturale* își are și astăzi numeroși partizani, cu toate criticele ce i s'au adus, de a reprezentà negațiunea însăși a principiului, naționalităților [1]). Se vede de acei partizani în principiul limitelor naturale, — de atâtea ori invocat în istoria modernă de către diferite state — un factor de propășire a statelor, superior chiar principiului naționalităților[2]). Fără a admite subordonarea principiului naționalităților față de acela al frontierelor naturale, n'am puteà totuși contestà influența teritoriului, de multă vreme consacrată ca general valabilă în timpuri și locuri variate, prin natura sa, de șes sau de munte, prin climatul său, cald sau temperat, prin resursele sale, etc. Din tot ce se schimbă în univers, pământul cu marea și fluviile, se schimbă mai încet. Această stabilitate îndelungată impune anumite constrângeri omului, pe care el nu le poate îndepărtà, din epocă în epocă [3]).

Din punct de vedere politic, determinismul solului a fost cristalizat, — în ultimul timp, — în adevărate teorii. Ratzel [4]), de ex. combină noțiunea — științific tratată — de *spațiu*, pentru a formà tipuri de stat cu *spațiu mic*, destinat dispariției, și stat cu *spațiu mare*, singurul destinat să dureze. Deasemeni — din așezarea geografică — deduce care sunt statele dependente, independente, etc. După această concepție, naționalitatea nu este decât o *eflorescență a solului* și un *epifenomen economic*. Un alt autor, Camille Vallaux — într'un studiu foarte sugestiv [5]) — exagerând totuși importanța teritoriului, pune fundamentul teoriei lui asupra *diferențierei* statelor, a cărei principiu de bază este astfel formulat. «*Il y a tendance permanente*

[1]) Vezi Gonsiorowski, *l. c.*, p. 17.

[2]) Vezi Ch. Dupuis, *Droit des Gens.* (Cours). Paris 1923; pp. 166 și urm.

[3]) A se vedeà interesanta serie de descrieri a lui Victor Bérard asupra Germaniei, Angliei, Persiei, Turciei, Rusiei.

[4]) Ratzel, *Politische Geographie.*

[5]) Camille Vallaux, *Le Sol et l'État.*

à la formation d'États autonomes dans les régions géographiques les mieux différenciées, et l'activité des États formés dans ces régions, les pousse à s'étendre vers les régions les moins différenciées »[1]).

Cu toate aceste teorii, care se îndepărtează din ce în ce mai mult de naţionalitatea în sine şi de adevăratul înţeles al principiului naţionalităţilor, adevărul verificat de experienţa istorică, pare a fi, că *teritoriul* nu poate face ca originea şi existenţa vieţii naţionale să depindă exclusiv de dânsul. «Nici intensitatea unei culturi naţionale nu atârnă de extensiunea teritorială în care se naşte şi creşte. Indărătul cadrului fizic sunt alţi factori, mai puternici şi mai profunzi decât factorii cosmici, voinţa şi intelectul, ştiinţa, tehnica şi industria, care supun forţele naturii şi le transformă în valori culturale » [2]).

Pentru problema principiului naţionalităţilor — întrucât în dreptul internaţional public, prin acest principiu nou, se justifică formaţiunea statelor — importanţa teritoriului apare încă sporită. El constitue, în acest caz, *fundamentul îndreptăţirii acestui principiu, ca o posibilitate continuă de progres a omenirii, în singura formă îngăduită vieţei morale, forma naţională* [3]).

*

Rolul *limbei* este mai important. Este interesant de remarcat că epoca primei deşteptări a naţiunilor, coincide cu aceea a formării limbilor moderne.

Pentru ca însă *limba* să fie într'adevăr un factor component al naţionalităţii, trebue să fie resimţită ca atare, de acei cari o vorbesc. Pentrucă în cazul contrar, când cei ce o vorbesc nu o simt ca atare, ea încetează de a aveà importanţa ce i se atribue. Importanţa limbei pentru naţionalitate, s'a manifestat adeseori în luptele naţiunilor, contra tendinţelor de desnaţionalizare; în primul rând, cultivând limba maternă, cu pasiune şi cu îndârjire, ca fiind elementul ce ţine veşnic trează

---

[1]) Vezi o critică a acestei teorii în Iohannet, *l. c.*, pp. 284 şi urm.

[2]) Vezi D. Gusti, *l. c.*, p. 559.

[3]) N. Iorga, *Principiul naţional, originea şi desvoltarea lui.* (« Neamul Românesc », 1917, Febr.). In aceste conferinţe, ţinute la Iaşi, d-l N. Iorga accentuà asupra importanţei deosebite ce prezintă teritoriul, în formarea sufletului naţional.

conștiința națională, s'a rezistat desnaționalizării. Aceasta a făcut să se poată spune că *în limbă se găsește închis caracterul național* (Hauser).

Dar nu se poate merge atât de departe încât să se susțină, cu Fichte, că *limba este o forță fatală care conduce pe individ* [1]; sau cu Bluntschli, că *adoptând o limbă nouă, îți pierzi propria naționalitate*. Sau să se nege orice importanță limbei, cum fac — din unele puncte de vedere — Renan și Fustel de Coulanges. Chiar dacă chestiunea naționalităților nu poate fi întotdeauna soluționată după factorul linguistic, dacă concretizarea principiului naționalităților nu coincide întotdeauna cu granița limbilor — cum, cu dreptate dealtfel, susțin autorii francezi, — importanța limbei subsistă.

Comunitatea de limbă poate contribuì să se creeze, la acei cari o vorbesc, voința de a constituì o națiune, dar ea nu ar puteà înlocuì această voință [2]. Deaceea statele conștiente, doritoare de consolidare, fac din cunoașterea limbei de către toți cetățenii, un principiu de guvernământ.

Ele sunt călăuzite de principiul: *linqua gentem facit*. In sfera de unificare, ele își dau seama că sufletul unei națiuni, secretul existenței și conștiinței sale, rezidă în această legătură imaterială, unificator discret, atotputernic, care este limba.

Evenimentele din preajma și mai ales din timpul războiului mondial au demonstrat ce importanță poate aveà *limba*, ca suport al principiului naționalităților. In marele duel care a opus cu Franța și Germania, două mentalități distincte, încă dela începutul ostilităților, simpatiile Elveției, — exemplul mult citat, al unei națiuni cu trei sau patru limbi, — s'au divizat după frontiera limbilor.

Dacă Elvețienii au fost unanimi în recunoașterea și respectarea obligațiilor impuse de regimul internațional al țării lor, de neutralitate perpetuă [3]), ei au constatat totuși — nu fără surprindere, — și presa lor din acel timp o dovedește, că nu mai

[1]) G. Fichte, In al IV Discurs către Națiunea Germană.

[2]) Barthélemy, *Démocratie et politique étrangère*. Paris 1917, p. 431.

[3]) Instituită prin Actul din 20 Noemvrie 1815 și recunoscută — ca compatibilă cu Pactul — și sub regimul Soc. Naț. (Art. 21 din Pact).

erau de acord în aprecierea cauzelor războiului, în stabilirea răspunderilor şi în interpretarea încălcărilor aduse dreptului internaţional. Acì au intervenit simpatiile dictate de asemănarea de limbă.

Acelaş dualism s'a manifestat în Belgia, mai profund încă şi mai ameninţător pentru unitatea naţională. S'a evidenţiat un *activism* flamand, care urmărià ataşarea, cel puţin culturală, a provinciilor flamande, la Imperiul german. In acelaş timp, un *activism* valon întrevedeà posibilitatea ataşării politice a ţării valone la Franţa. Este o dovadă de puterea forţei de atracţie a marilor centre de limbă asupra destinelor unei naţiuni. « *C'est qu'une langue n'est plus, comme la race, affaire de détermination scientifique. Elle est, pour les peuples, le signe immédiat en vertu duquel ils se reconnaissent solidaires, vis-à-vis de l'étranger. Si essentielle, d'ailleurs, est pour la nation l'unité de langue, que la guerre des langues est aujourd'hui, dans la plus proche histoire, la forme la plus caractéristique, la plus constante, de la lutte des nationalités* » [1]).

*

Unitatea de *religie* a fost deasemeni considerată ca un factor, în creaţiunea naţiunilor. Dar religia în ea însăşi, n'a fost niciodată suficientă pentru a creà o naţiune şi rezultatele au fost negative, când s'a încercat să se edifice unitatea politică pe singura bază a unităţii religioase. Nu este însă mai puţin adevărat, că pentru un popor care caută să-şi cucerească independenţa politică sau să-şi desăvârşească unitatea naţională, religia este *unul* dintre elementele necesare pentru ajungerea scopului. In lipsa cadrelor politice, bisericile naţionale oferă cadre, o ierarhie, o organizaţie administrativă, care poate fi nucleul organizaţiei politice a viitorului.

Credem că Renan când contestă importanţa factorului religios în constituirea naţiunilor moderne, fiind influenţat de scăderea treptată a raţionalismului religios în profitul individualismului, are dreptate numai când se referă la naţiuni pu-

---

[1]) Th. Ruyssen, *l. c.*, pp. 119—120. In acelaş loc detalii asupra mişcărilor linguistice din timpul războiului mondial.

ternice și pe deplin constituite ca cea franceză, germană, elvețiană, etc. Insă pentru popoarele în mers spre națiune și spre statul-național, factorul religios își are importanța sa.

Desvoltarea istorică a poporului român, rezistența națiunilor balcanice sub apăsarea stăpânirii turcești, situația din Irlanda, cea din Jugo-Slavia, sunt câtevà din numeroasele exemple ce confirmă această afirmație [1]).

S'a mai spus că religiunea este destinată să dispară înaintea spiritului de naționalitate, în creștere [2]). Dar s'ar puteà obiectà că nu există un antagonism între religie și naționalitate, că există — din contra — o legătură, o proximitate între cele două valori morale, valoarea națională și valoarea religioasă.

Observând însă mișcarea generală a lumei moderne care tinde spre o secularizare progresivă a naționalității — ca dealtfel a tuturor fenomenelor socialo-juridice, — putem încheià, cu constatarea că religiunea a devenit un element auxiliar în constituirea unei națiuni. Epoca modernă și contemporană cunoaște astfel națiuni deosebite, cari au aceeași religie (Francezii, Germanii, Italienii sunt catolici,) și religiuni deosebite în sânul aceleiași națiuni. (Românii sunt ortodoxi și uniți, Sârbo-Croații catolici, iar ceilalți Sârbi ortodoxi, etc.).

*

Concepția materialistă a susținut, că *comunitatea de interese economice*, asemănarea de ocupațiuni, etc., constitue — dacă nu singurul — unul dintre principalii factori, care intervin în alcătuirea națiunilor. S'au prezentat în sprijinul acestei teze, exemplele câtorva mici națiuni ca Danezii și Olandezii.

Exemple se pot însă oferì și pentru susținerea punctului de vedere contrar. Și autorii cari combat această teză sunt destul de numeroși. Astfel pentru Renan o uniune vamală, un

---

[1]) Vezi exemple și în H. Hauser, *l. c.*, p. 3: «... La Pologne catholique s'est conservée en partie grâce a sa situation entre les Slaves (ses frères de *race*) orthodoxes et les luthériens de l'Allemagne de l'Est. De même l'Irlande à vécu par opposition à la protestante Angleterre et à l'orangisme de l'Ulster. Chez les Slaves de l'Est et chez ceux des Balkans, la réligion a été l'enveloppe de la nationalité ».

[2]) «La nationalité sera peut-être la réligion unique de l'avenir ». (Israel Zangwil) *l. c. pg. 42.*

Zollverein, nu este o patrie. Deşì nu e mai puțin adevărat, — dacă ne gândim la unitatea germanică, — că Zollverein-ul a pregătit și a grăbit unitatea națională, oferind un cadru și un piedestal acestei unități. Exemplul Zollverein-ului ne poate dovedì că patria și națiunea poate implicà — în multe cazuri — o solidaritate din ce în ce mai riguroasă a intereselor. Dar, s'ar puteà adăugà, adeseori interesul devine pentru o națiune un factor de disoluție, care poate merge până la secesiune — ex. cauza războiului de secesiune din Statele-Unite: dorința din interes a Sudiștilor de a menține sclavia și gelozia de superioritatea economică a statelor nordice, — după cum câteodată poate fi un factor de coeziune [1]).

*

Dinastia a fost deasemeni considerată ca un element important în constituirea unei națiuni. S'a afirmat că națiunea și dinastia sunt inseparabile. *Fără dinastie nu poate fi o națiune* (Renan). Exemplul Franței erà un argument pentru această teză, susținută de autorii francezi din sec. XIX-lea. Națiunea franceză a fost consolidată de Capețieni. Preocuparea lor de căpetenie a fost, cum se știe, unificarea Franței prin adăugirea treptată a diferitelor provincii, în domeniul regal. Politica regală a fost justificată juridicește de către legiștii, cari afirmând drepturile regelui asupra vechilor frontiere galice, ofereau un element de concentrare și de desăvârşire a națiunii franceze.

Această teză își are astăzi — sub regimul republican — un asiduu susținător în Iohannet. El consideră instituția monarhică ca necesară formațiunii națiunilor: « *La cause d'une statue n'est pas le marbre, mais l'artiste. En fait de nationalité, cet*

[1]) Concluzii similare în Th. Ruyssen: « ...En un mot l'intérêt peut associer provisoirement des forces mêmes ennemies, comme il peut dresser l'un contre l'autre des ésprits ou des groupes qui, par ailleurs sympathisent. Mais le lien national est d'un autre ordre qu'un compromis d'affaires. Une nation n'est pas un syndicat d'appétits ». (*L. c.*, p. 106). Deasemenea Ramsay Muir scrie: « De toutes les forces qui à un degré quelconque, contribuent à la constitution des nations, le facteur économique est probablement le moins important ».

artiste, c'est en premier lieu la dynastie. La dynastie nous fait pénétrer dans le monde non plus de l'inertie, de la matière, de l'inconscient, du vague, du déterminé, mais de l'initiative, du calcul, de la volonté formatrice. La dynastie tient la tête des valeurs que nous allons maintenant étudier comme les points de départ de l'option historique. Livrés à soi même, la religion, le territoire, la langue, la race se résoudraient en un éparpillement informe. La force qui intervient la première pour tirer de ce chaos des effets politiques classés par l'histoire, la force qui évalue, qui ordonne, qui choisit, la force cohérente à la nature des choses et qui plonge au coeur de l'homme par la famille, la force qui délimite la nationalité, qui fournit une tête, un miroir, une mémoire, une prevision et des organes, c'est la dynastie nationale. C'est par la dynastie que la nationalité voit, marche, se défend, se perpétue le mieux » [1]).

Şi exemplele pentru confirmarea acestei teorii nu lipsesc. In afară de Franța, unde istoria ne arată rolul jucat de Capețieni, în formarea unității naționale, un rol similar au avut Hohenzolernii în Prusia mai întâiu și în Germania după 1871, și Habsburgii în Austro-Ungaria, un stat *pe baze catolice, cu mijloace de acțiune catolice* (Iorga), dar nu o națiune. Cum o dinastie crează viitorul unei națiuni, se poate vedeà și din constituirea vechilor principate românești. Bazată pe ideea națională, ideea unui teritoriu definit și ideea domniei [2]), Țara Românească a fost opera dinastiei Basarabilor, după cum Moldova își datorește constituirea ca stat, — prin contopirea voevodatelor și cnezatelor, anterior existente, — dinastiei Bogdan-Mușatinilor.

In Italia, unde existà o tradiție de unitate teritorială și politică, a trebuit deasemeni să se aștepte ca dinastia de Savoia să ia asupra-i marea operă a *Risorgimento*-lui.

Totuși ar fi poate neștiințific, ca — generalizându-se — să se deducă din aceste exemple, o lege referitoare la relațiunea dintre opera de formațiune națională și instituția dinastică. Pentrucă este fapt cunoscut, că dinastiile cari au reușit să grupeze

---

[1]) R. Iohannet, *l. c.*, p. 400.

[2]) N. Iorga, *Istoricul Constituției Românești* (In « Noua Constituție a României »).

în jurul lor elementele naționale, au reușit în această operă, prin înfrângerea rezistenței înverșunate a altor dinastii, sub a căror stăpânire se găsiau divizate națiunile. Exemplul Italiei este edificator. Iar formațiunile naționaliste recente par a dovedì o indiferență a sentimentului naționalist față de ideea dinastică. Acest fenomen s'a accentuat din momentul apropierii ideii de naționalitate de ideea dinastică, adică dela jumătatea sec. XIX-lea. De atunci *Republica* devenì sinonimul *națiunii* și acest sinonimat explică — în bună parte — entuziasmul naționalitar al unui Mazzini sau Swinburne, ca și repugnările antinaționalitare ale unui Lord Acton.

Astăzi deasemeni se vede interesantul fapt, că în Germania, căderea Hohenzolernilor și a celorlalte dinastii regale, ducale sau princiare, departe de a fi slăbit concentrarea Germaniei în jurul centrului berlinez, ea a provocat din contra fuziunea mai multor mici State și a crescut subordonarea față de Reich, a Statelor Confederate. Austria, ea însăși, își pregătià anexiunea la Germania, dacă n'ar fi fost împiedecată de Societatea Națiunilor, care a impus — deșì contrar principiului naționalităților, dar dintr'un superior interes internațional, — respectarea Art. 80 din Tratatul dela Versailles.

Aceste exemple au făcut pe unii autori, care dealtfel nu contestă rolul însemnat jucat de dinastie, în istoria naționalităților, să susțină, că astăzi, dacă acest rol nu a dispărut, cel puțin s'a micșorat. Conștiința națională ajunsă astăzi la un grad suficient de forță și de claritate, este promovată și susținută de cultură, după cum odinioară ea erà susținută de ascendentul moral sau de faptele militare ale dinastiilor. De acì concluzia că: *éra dinastică în istoria naționalităților pare închisă. Astăzi sub ochii noștri, se desfășură, în plin, era democratică* (Ruyssen).

*

Dar democrațiile, și ele au nevoe de a fi conduse, îndrumate. *Conștiința națională, sufletul națiunii,* sunt elemente abstracte. La opera de concretizare și de cultivare a acestor noțiuni, sunt chemați *intelectualii.* In mase, ideea națională trăește cu o mare parte subconștientă. La intelectuali ea este

conştientă, vie. Ei au dat naştere teoriilor naţionaliste, ei au format doctrina principiului naţionalităţilor. S'a spus, cu drept cuvânt, că mişcarea naţionalitară modernă, a pornit dela *meditarea originelor*.

Intelectualii, prin cunoaşterea trecutului, prin studiul filologic al limbii, au prezentat revendicările naţionale, ca un rezultat natural al acestei meditări asupra originelor. Şi tot intelectualilor li se datoreşte prezentarea, în studii aprofundate, a diferitelor revendicări naţionalitare.

Deasemeni *oamenii mari* au fost consideraţi ca un factor care adeseori influenţează într'o anumită direcţie, evoluţia naţională. După această opinie — care dealtfel a fost şi mult criticată, — Sparta este inseparabilă de Licurg, Atena de Solon. Franţa nu ar existà, aşà cum e, fără Ioana d'Arc. Europa n'ar oferì spectacolul actual, fără Napoleon I, aspiraţiunile naţionale nu s'ar fi manifestat cu atâta intensitate fără Napoleon III, susţinătorul principiului naţionalităţilor. Pentru noi nu ar fi existat o tradiţie a unităţii tuturor Românilor, fără Mihai Viteazul, etc.

*

Nu s'ar puteà contestà însă că unul dintre cei mai puternici factori care constitue naţiunea este acea *moştenire comună a trecutului* de care vorbeşte Renan, şi care nu este altceva decât posesiunea unor tradiţiuni comune, o amintire de suferinţe suportate şi de victorii câştigate în comun, exprimate în cântece şi legende, în numele scumpe ale marilor personalităţi, care simbolizează caracterul şi idealul naţiunii; deasemeni în numele localităţilor consacrate — prin săvârşirea acolo — a faptelor mari din trecutul neamului. Pe lângă limbă, care ţine veşnic trează conştiinţa naţională, moştenirea trecutului contribue în cel mai mare grad la desvoltarea sentimentului naţional. Revendicările naţionale, aplicaţiunile principiului naţionalităţilor, s'au bazat cele mai adeseori, pe cunoaşterea acestui trecut. Şi exemplele sunt numeroase. Rezistenţa noastră din timpurile grele ale suzeranităţii turceşti şi ale puternicei influenţe greceşti, a fost determinată — în mare măsură — şi de tradiţia trecutului nostru de vitejie, când înde-

plinind un mare rol de istorie universală, eram apărătorii creștinătății contra pericolului turcesc. Figura lui Ștefan cel Mare — dacă nu și a lui Mihaiu Viteazul — intrase de timpuriu în legendă și în poezia populară, aducând astfel un element de tărie în lupta pentru păstrarea naționalității, care a dus la frumoasele rezultate din sec. al XIX-lea și de astăzi. Deasemeni exemplul Sârbilor vecini, ne dovedește că indestructibila lor naționalitate nu se datorește atât rasei, așezării geografice, religiei, sau chiar limbei, ci pioasei cultivări a istoriei naționale, amintirii țarului legiuitor Ștefan Dușan, tragicei înfrângeri dela Cossovo, și secolelor de stăpânire turcească, care au urmat-o. Ea a devenit mai puternică prin amintirea îndelungatei rezistențe naționale împotriva Turcilor, începând dela 1804, în ale cărei rezultate vede d-l N. Iorga, prima aplicațiune a principiului naționalităților în sec. XIX-lea. Ea s'a intensificat în sfârșit, prin triumfurile repurtate în 1912 și 1913, ca și prin suferințele suportate în 1914 și 1915, în războiul mondial. Căci suferința comună contribue în mare măsură la sădirea simțului de solidaritate între membrii unei națiuni și la desvoltarea conștiinței naționale. S'a spus — și exemplele oferite de istorie sunt edificatoare — că nimic nu contribue mai mult la aprinderea flăcărilor patriotismului ca cuceritorul, care încercând să distrugă o națiune, îi oferă ocazia de a-și manifestà spiritul de libertate de care este însuflețită.

Exemplele Olandezilor în luptele lor înverșunate contra Spaniolilor, a Românilor în luptele contra Turcilor, a Germanilor din 1813 — peste o sută de ani, uitând trecutul, au provocat, prin războiul mondial, ultima amenințare a libertății naționale, — a Belgiei, Serbiei, României, în timpul războiului mondial, dovedesc că tradiția de vitejie în apărarea libertății, a fost întotdeauna marea creatoare a națiunilor.

Dar se poate ca pe lângă amintirile trecutului, să se formeze tradiții noi, care să reprezinte legături tot atât de solide, tradițiuni de colaborări voluntare, în chestiunile capitale, cu națiunile-surori, cu care există reale afinități. Prin aceste noui tradițiuni, se poate formà un fel de

supranaţionalitate, care înglobează — fără a o distruge — pe cea veche [1]).

*

In felul acesta, prin critica elementelor componente ale *naţiunii* ajungem, — respingând concepţia realistă, materialistă, a racialismului, — la adoptarea concepţiei idealiste ca fundament al naţiunii. Acţiunea voinţei — *le vouloir-vivre collectif* — ne apare ca fundamentul subiectiv al naţiunii. Pentrucă limba, literatura, tradiţiile istorice, religia, etc., elemente mai esenţiale decât solul, rasa şi interesele economice, au comun că ele depind, într'o oarecare măsură, de *acţiunea voinţelor*. Din acest motiv, cu toate criticele aduse, ajungem la definiţia atât de frumoasă a lui Renan, care exprimă, cum am văzut, şi dreptul de auto-determinare, ca fundament al principiului naţionalităţilor.

In măsura deci, în care naţionalitatea se caracterizează prin tendinţa unui popor de a revendicà riscurile şi avantajele vieţii naţiunilor independente, ea rezidă, înainte de toate, în voinţa acelora care o compun. Acest adevăr îl afirmà filozoful Emile Boutroux în timpul războiului mondial: «*La nationalité, c'est la volonté qu'ont un certain nombre d'hommes de vivre ensemble dans le pays où ils sont nés et où leur personnalité est empreinte, de cultiver ensemble les mêmes souvenirs et de poursuivre les mêmes fins, ce qui est à la fois, l'essence et le critérium de la nationalité. La nationalité tient à la vie de l'âme humaine et est, elle même, une chose vivante*».

Şi, aceiaşi *voinţă comună*, aceiaşi concepţie idealistă, ca fundament al naţiunii — concepţie în care se recunoaşte vechea tradiţie idealistă franceză, care bazează *dreptul* pe *consimţimânt* şi *voinţă* — o găsim şi la Fustel de Coulanges. El reià tradiţia afirmată mai înainte de Rousseau şi de Revoluţia Fran-

[1]) « C'est la surnationalité de la Bretagne qui s'est développé par l'incorporation, sans les affaiblir, des nationalités Anglaise, Galloise, Ecossaise et Irlandaise. De la même manière peut se former, et se forme effectivement, la plus vaste nationalité de toutes les nations associées de l'Empire Britannique, liées les unes aux autres par les sacrifices communs consentis dans la dernière grande lutte pour la liberté ». (Ramsay Muir, *l. c.*, p. 65).

ceză. Dacă nici comunitatea de rasă, nici cea de limbă, nu sunt suficiente ca să fondeze o naţiune, la ce principiu trebuie să se facă apel? La această întrebare pe care şi-o pune, Fustel de Coulanges răspunde: «*Les hommes sentent dans leur coeur qu'ils sont un même peuple lorsqu'ils ont une communauté d'idées, d'intérêts, d'affections, de souvenirs et d'espérances. Voilà ce qui fait la patrie. Voilà pourqoui les hommes veulent marcher ensemble, ensemble travailler, ensemble combattre, vivre et mourir les uns pour les autres. La patrie, c'est ce qu'on aime.* Deasemeni R. Iohannet, punând în lumină *partea de virtualitate în fenomenele naţionalitare*, spre a nu uità astfel o critică adusă principiului naţionalităţilor, scrie: «*La nationalité est l'idée d'une personnalité colective, variable d'inspiration, de conscience, d'intensité et de grandeur, relative à l'État, soit qu'elle représente un État unifié disparu, soit qu'elle coicide avec un État unifié existant, soit qu'elle aspire ou se prête a former un État unifié futur, et qui cherche dans des caractéristiques naturelles d'origine la justification de son identité comme de ses prétentions* » [1]).

Din cele expuse, se poate deduce — în ultima analiză — că nici unul dintre elementele pe care le prezintă teoria *empirismului naţional*, singura care ştiinţificeşte se poate susţine, nu este determinant, putând să lipsească, când unul, când altul dintre ele, fără ca prin aceasta naţiunea să-şi piardă caracterul ei. « O naţiune există dacă voeşte a fi. Ea este reală, atât cât este actuală, având o raţiune suficientă, consimţimântul tacit ori explicit al membrilor ei de a trăi împreună, alcătuind după o expresie fericită a lui Renan *un plebiscit de toate zilele*. Naţiunea trăeşte ca atare, în fiecare membru al ei, iar voinţele conştiente individuale, reunite într'o vastă sinteză, dau naţiunii individualitatea. Această individualitate a creaţiunii sintetice voluntare, a unităţii sociale, care este naţiunea, tinde în mod

---

[1]) R. Iohannet, *l. c.*, p. 423. Este o opinie asupra naţiunii, redată în mod abstract. Din însăşi afirmaţia autorului (vezi nota 1, p. 423), reiese că trebue să se considere ca sinonime întocmai ca şi la alţi autori citaţi, termenii de *nation* şi de *nationalité*, deşi recunoaşte că există o deosebire de conţinut, între dânşii.

irezistibil de a da unității sale economice și sufletești, o consacrare politică și juridică, care este organizația de stat național » [1]).

Acest stat, rezultat al aplicațiunii principiului naționalităților, modelat prin *concepția federalistă*, *susceptibilă de a concilià drepturile idealului și necesitățile realului* (Louis Le Fur), tinde să devină forma de stat a viitorului. Existența și recunoașterea sa implică necesitatea recunoașterii drepturilor *națiunii*. De acì o intensificare a raporturilor pacifice dintre diferitele State-Națiuni, din comunitatea internațională, deci o sporire a autorității instituțiilor și principiilor de drept internațional.

CAP. IV

TEORIA NAȚIONALITĂȚII *ERUDITE* ȘI TEORIA NAȚIONALITĂȚII *ELECTIVE*. CRITICA LOR

Din cele ce preced, am putut vedeà că în jurul problemei națiunii și a principiului naționalităților s'au manifestat numeroase opinii, din a căror antagonism au rezultat dificultățile semnalate, pentru a se puteà precizà natura juridică a adevăratului principiu al naționalităților.

Fiindcă se admite în deobște că la finele sec. XIX-lea și în preajma războiului mondial — din care a rezultat noua fizionomie politică și juridică a Europei — majoritatea acestor variate opinii, pot fi grupate în jurul a două teorii: 1. a *naționalității erudite* și 2. a *naționalității elective*, cunoașterea lor pentru care au fost oferite elemente în capitolele precedente și mai ales critica lor, poate înlesnì calea către înțelegerea și precizarea aspectului juridic al principiului naționalităților.

Prima teorie, a *naționalității erudite*, a fost elaborată în Germania — plină de entuziasmul național — a sec. XIX-lea. Chiar denumirea ei de *erudită*, ne indică că formularea și desvoltarea acestei teorii, se datorește învățaților universitari germani,

[1]) Vezi D. Gusti, *l. c.*, pp. 562—563.

care, cum se știe, au devenit conducătorii cugetării politice și purtătorii de cuvânt ai cauzei naționale. Foarte puțini dintre dânșii împărtășeau ideile lui Mancini și aveau ca ideal o Europă nouă, bazată pe adevăratul principiu al naționalităților, care vreà ca fiecare națiune să fie liberă, să se guverneze singură și să se rărească până la dispariție, conflictele internaționale armate. Pentrucă această concepție însă, erà contrarie noțiunii de *drept* și de *misiune a statului* așà cum le înțelegeau guvernanții germani, fiindcă ea erà contrarie — prin caracterul ei idealist — însăși felului de a fi al Germanului, realist prin natura lui, nu s'a putut împământenì și răspândì în Germania. Partizanii ei erau priviți cu neîncredere sau adeseori suspectați de guvernele lor. In schimb marea majoritate a învățaților germani, care-și aveau cultul specialității lor, și mai ales istoricii și filologii — dela cari, în această epocă, au rămas cele mai remarcabile produse ale științei germane, — începură să-și bazeze ideile politice pe propriile studii, și prin aceasta, să pună bazele unei *teorii a naționalității* de un tip nou.

S'a spus, că originele acestei teorii trebuesc puse la finele sec. XVIII-lea, în vremea când Lessing căutà să sustragă pe compatrioții săi de sub influența literaturii franceze și când Voos încercà să creeze o epopee națională germană. Această afirmație se poate susține doar în parte, dacă ne referim la existența, în acel timp, a unui cult al statului [1]), (pe care în 1818 îl recunoșteà și Hegel), element ce devenì esențial în teoria germanică a naționalității.

Dar teoria *erudită a naționalității* s'a concretizat mai ales după puternica redeșteptare națională germană dela sfârșitul epocei napoleoniene, prin marea sforțare a savanților filologi, care studiind elementele limbii și literaturii vechi germane, puseră bazele unui *cult al vechilor Germani*, cărora le atribuiau cea mai puternică iubire de libertate și o deosebită nobleță sufletească, elemente ce-i predestinau să fie cuceritorii și organizatorii lumei romane, în decădere. La acelaș scop

[1]) « Il se manifestait sous la forme d'un système dépredateur, très consciemment elaboré par Frédéric II, afin d'achever *par fas et necfas* la reunion d'une Prusse dispersé aux quatre coins de l'Allemagne, qui a servi de milieu de suggestion principal à la *Doctrine du Droit* ». (R. Iohannet, *l. c.*, p. 198.)

au tins și studiile istoricilor germani, care pornind dela doctrina filologilor [1]), își închipuiau pe strămoșii lor ca reprezentând rasa cea mai superioară, liberă, virtuoasă, demnă nu de a fi egală cu celelalte, ci de a le dominà. De acì concluzia, prin grija de a cultivà conștiința de rasă și de a exaltà tot ce a fost german în trecut și tot ce este german în prezent, că trebue urmărită unitatea națională a Germaniei, nu pentru a-și luà locul său pe picior de egalitate, printre națiunile libere ale Europei, ci pentru a puteà să-și îndeplinească destinul său, care este de a controlà și de a reface civilizația Europei [2]).

Această teorie care nu fu încă dela început prezentată ca un sistem politic, dar care devenì ca atare în preajma anului 1870 — și mai ales după înfrângerea Franței — constituià o glorificare a teutonismului, în detrimentul celorlalte rase umane. Prin aceasta ea devenià o doctrină a racialismului, — opusă adevăratei doctrine a principiului naționalităților — și se bazà, printr'o eroare esențială pe care am semnalat-o mai sus, pe ideile falșe ale purității de rasă și pe permanența caracteristicelor de rasă. Deși eminamente antiștiințifică, ea fu desvoltată și susținută cu un aparat de erudiție extraordinar și ca urmare, găsì credit în unele cercuri și în unele țări ale Europei. Naționalismul social german — a cărei deviză, pe față afișată, și program de acțiune, erà *Deutschland über alles in der Welt*, — trebuì să facă școală pretutindeni, unde școlile istorice încă tinere, sufereau ascendentul erudiției germane. Din acest motiv — și din antagonism de rasă — se desvoltă panslavismul [3]), latinismul, panislamismul, etc. Chiar Italia, unde școala istorică germană a creat adevărate colonii, a fost influențată de

[1]) « Chassés pour ainsi dire de la politique dans la science, les Allemands d'après Jéna font de la science un instrument et un symbole de la nationalité. Les historiens mettent en exergue aux *Monumenta Germaniae historica* ces mots qui sont un programme: *Sanctus amor patriae dat animum.* L'éthnographie, la philologie, le folklore se donnent pour mission de faire revivre les antiquités germaniques. Par une remarcable régression le patriotisme ethnique et linguistique remplace le patriotisme librement consenti de la Révolution. (H. Hauser, *l. c.*, p. 22).

[2]) Vezi Louis de Fur, *l. c.*, p. 8 și urm.; acelaş, *Représsailles en temps de guerre.* Paris 1919, p. 49.

[3]) Deaceea Pypine, unul dintre istoricii literaturei slovene, a putut spune: « Le panslavisme est une découverte arhéologique ».

naţionalismul erudit, după cum fusese de cel revoluţionar. Dacă Mancini şi Garibaldi reprezintă naţionalismul de nuanţă franceză, Mazzini, Leopardi, Gioberti, Balbo, etc. revendicară dreptul la unitate a Italiei, sprijinit în primul rând, dacă nu exclusiv, pe argumente istorice.

Apropierea politică a Italiei de Germania, în Tripla Alianţă (a. 1882) a fost considerată tocmai ca o consecinţă a influenţei culturale germane, la sudul Alpilor.

*

O caracteristică esenţială a acestei teorii este extinderea dreptului bazat pe libertate—concepţie rousseau-niană—dela individ, în folosul Statului. Kant, discipol din anumite puncte de vedere a lui Rousseau, face din Stat un *imperativ categoric* [1]). O altă caracteristică ar fi că această teorie — care în consecinţele sale pune forţa înaintea dreptului şi acceptă existenţa acestuia numai în măsura în care se întemeiază pe forţă, — înlătură toate elementele morale şi psihologice, pe care se întemeiază mişcarea modernă de naţionalitate, spre a reduce întreaga problemă la un simplu raport de puteri [2]). Ceeace constitue naţiunea — conform acestei teorii — am văzut, că nu mai este conştiinţa reală a unei comunităţi de aspiraţiuni, ci acel concept, elaborat cu multă muncă de învăţaţi, şi impus spiritelor printr'o sistematică educaţie, — după care naţiunile sunt legate de trecutul lor. Instrumentul de revendicare naţională rămâne exclusiv ştiinţa filologică şi cea istorică.

In ultima analiză, putem remarcà că această teorie dinamică, convine intereselor unui popor puternic, care-şi consideră încă nedesăvârşită naţionalitatea şi crede s'o desăvâr-

---

[1]) « L'école philosofico-juridique allemande née avec Kant de Rousseau, au témoignage exprès de Hegel, ne varie pas sur ce point. Il n'y a pas besoin de descendre jusqu'à Treitschke, ainsi que l'a fait M. Durkheim, pour saisir sa doctrine de l'État national et l'apprecier. Treitschke sort de Hegel, qui sort de Fichte et Fichte qui doit tout à Kant, est célebre pour sa théorie de l'État fermé, de l'État qui, pour atteindre sa perfection, doit se suffire à soi même, possèder toutes les ressources nécessaires et suffisantes à son développement infini, et rouler son orbe égoiste dans un ciel dépeuplé par son subjectivisme ». (Ch. Dupuis, *l. c.*, p. 197).

[2]) Vezi N. Daşcovici, *l. c.*, pp. 50—51.

şească prin războiu. Ea constitue astfel *un tip de ideologie categoric agresiv, incapabil de temperare şi destinat subversiunii* (Iohannet).

*

Să ne oprim un moment la critica acestei teorii. Desvoltată, cum am spus, mai ales de istorici şi filologi, mai puţin de filosofi, concepţia germană a naţionalităţii duce la un determinism: acela al solului, a rasei, sau al istoriei. Legile naturale deci, şi nu voinţa individului, care ar jucà un rol secundar, determină formaţiunea naţiunilor. Ca atare, criteriul naţionalităţii nu rezidă în conştiinţă. Ea este din contra un tip de fenomen, prin excelenţă, *inconştient* (Iacob Grimm). Ce obiecţiuni se pot aduce unei asemenea concepţii? Pentru unele ne referim la observaţiile făcute când am analizat rasa ca element component al naţiunii. Altele credem că pot rezultà din analiza ştiinţifică a celor două părţi componente ale teoriei erudite a naţionalităţii: a) *ideea de desvoltare* şi b) *ideea de rasă.*

Prin *ideea de desvoltare* se înţelege felul în care Germanii concep ideea de libertate a sistemului rousseau-nian. Luată dela Rousseau şi adaptată mentalităţii germane, caracterizată prin cultul faţă de stat şi de naţiunile puternice, ea a dus la *sacrificiul celor mai slabi şi mai puţin numeroşi* [1]). Ajunsă la apogeu cu Treitschke, această premiză greşită evidenţiază partea exagerată a doctrinei naţionalităţilor, de nuanţă germană. La acest autor, *libertatea naţională* — care ar fi incompatibilă cu micile naţiuni (Kleinstaaterei) şi, din contra, ar trebuì să fie un privilegiu al naţiunilor mari, — este echivalentă cu dreptul pentru stat de a puteà în orice moment, declarà războiu.

De acì, la Treitschke, în *Politica* sa, apologia marelui stat, singurul capabil *de a desvoltà un adevărat orgoliu naţional, semn al valoarei morale a unui popor.* Benjamin Constant, cu un secol în urmă, în al său «Cours de Politique constitutionnelle», prevăzuse exagerările la care ar puteà da naştere interpretarea greşită a teoriei suveranităţii poporului, care — rău

[1]) Vezi interesante consideraţiuni în Alb. Crachael, *Les petites nations et leur droit à l'existence.* Genève 1915.

înțeleasă — poate într'adevăr devenì o *calamitate în aplicațiune*. El adăugà că: «*Rousseau a fait de son contrat social si souvent invoqué en faveur de la liberté, le plus terrible auxiliaire de tout les genres de despotisme*». Și într'adevăr, în concepția germană a naționalității, el a fost considerat ca atare. Pentru discipolii lui Rousseau, din Germania, libertatea și dreptul se apropie de forța care le garantează și care termină prin a le confiscà.

Dar doctrinarii germani nu ar fi ajuns la enormitățile formulate, enormități cari au compromis teoria erudită a naționalității, fără concursul *ideii de rasă*. Am văzut, că rasa este un element vag [1]), neștiințific — în sensul absolut al autorilor germani, — că nu poate fi factorul fundamental al unei națiuni, nu poate justificà deci pretențiunea de a se concretizà, ținându-se seamă exclusiv de rasă, principiul naționalităților. Deaceea aproape unanimitatea criticilor accentuiază asupra caracterului neștiințific și periculos al rasei. Pentru Ferdinand Lot. de ex. în *Les derniers Carolingiens*: «*La question de race est une triste superstition, du moins quand on en fait je ne sais quel monstre métaphisique, absolu, immuable a travers les âges... En réalité la race se forme lentement sous des influences complexes: climat, habitudes, idées, initiatives communes. La race est l'effet et non la cause*». Renan merge până a propune scoaterea acestui cuvânt din întrebuințarea comună: «*On nous parle sans cesse de races à propos de peuples, quand on devrait simplement parler de types, c'est-à-dire de certaines combinaisons de caractères; ces combinaisons sont variables. Il n'y a pas des races; c'est bien un type français, anglais, allemand, mais non une race française, anglaise, allemande*». Și alți autori mergând pe aceeași cale, au făcut din rasă un banal *prejudiciu* (Jean Finot). Iar Louis Le Fur, în recentul său studiu, caută să dovedească

[1]) « On est revenu des excès de l'anthropologie et l'on reconnaît volontiers aujourd'hui que les races sont des unités plus *morales* que *physiologiques*; elles sont *des sentiments et des pensées incarnées* et se caractérisent surtout par leurs productions intellectuelles et artistiques, leurs tendances philosophiques et religieuses ». (J. Rullier, *L'idée de patrie*, p. 4).

Vezi deasemeni Dr. Bérillon, *Les caractères nationaux, leurs facteurs biologiques et psychologiques*. 1920, p. 15 și urm.

fundamentul greşit al doctrinei germane asupra naţionalităţii, accentuând asupra lipsei de seriozitate ştiinţifică a *rasei* [1]. In faţa acestor critice, unii autori germani, imparţiali, au făcut rezerve sau au renegat chiar fundamentul juridic al teoriei erudite a naţionalităţii [2]. Majoritatea însă a susţinut-o şi din vulgarizarea ei, a rezultat specifica mentalitate germanică, din timpul războiului mondial.

In general, din criticele formulate, se poate deduce, că nu acesta poate fi fundamentul juridic al principiului naţionalităţilor, pe care-l propune teoria erudită. Ea se bazează pe două erori esenţiale: *a)* eroarea rousseau-niană şi *b)* eroarea etnică. Aplicarea ei departe de a asigurà pacea, specializează naţiunile pentru războiu.

II

In faţa teoriei germane — *erudită* — a naţionalităţii, pornind dela principii fundamental opuse, se ridică teoria franceză sau *electivă* a naţionalităţii. Formulată mai întâiu după jumătatea secolului trecut (a. 1860) de către Maximin Deloche [3], această teorie derivă, în linie directă, din individualismul religios al Reformei şi din teoria individualistă a suveranităţii a lui J. J. Rousseau. Ea domină în ţările latine şi anglo-saxone şi — prin ideea ei călăuzitoare — face din naţionalitate şi prin aceasta indirect, din statul al cărui fundament după dânsa este, o chestiune de voinţă individuală. Ea extinde apoi — dela individ la grup, — dreptul de a dispune de sine. Şi, cum *pactul social* depinde de acordul voinţelor, solidaritatea naţională este subordonată liberei adeziuni a grupurilor etnice. Din această concepţie rezultă, că dacă un cetăţean poate abandonà o naţionalitate pentru a adoptà o alta, naţionalităţile la rândul lor, au dreptul de a rupe legăturile ce le ataşează unui sistem politic,

---

[1]) Vezi Louis Le Fur, în special, cap. « Critique de la théorie des races », *l. c.*, pp. 22—60.

[2]) Ex. Franz Oppenheimer, *L'État*. (Trad. fr. W. Horn) vezi pp. 171—172: « La théorie racique c'est la méthode de philosophie historique la plus absurde qu'il soit possible d'imaginer... C'est un passe-portout historico-philosophique ».

[3]) Maximin Deloche, *Le Principe des Nationalités*. Paris 1860.

pentru a-și da acel sistem politic, ce le convine. In aceasta constă dreptul de *autodeterminare a popoarelor* [1]), principiu de drept internațional public, ce isvorește din acela al naționalităților, căruia autorii ultimelor tratate de pace, fără a-l fi înscris în noua chartă a comunității internaționale, — Pactul Societății Națiunilor, — printr'o practică repetată însă, i-au dat consacrare. Prin recunoașterea acestui drept de auto-determinare, nu trebue însă să se înțeleagă că dreptul internațional pozitiv ar recunoaște unor fracțiuni de națiuni, dreptul de a se despărțì printr'un simplu act de voință de Statul din care fac parte, nici dreptul altor state de a cere o asemenea separațiune. (Ex. cazul Insulelor Aland.). Pentrucă respectul *absolut* al voințelor particulariste — aplicat fără limită deci, la națiunile disidente, de către dreptul internațional — ar duce, ca și în dreptul intern, la anarhie [2]). In acest caz s'ar justificà acuzația adusă principiului naționalităților, că ar fi generator de anarhie. Exact și just, în teorie, noul principiu ar fi susceptibil, în practică, de a fi un izvor de revoluții și o cauză de anarhie. Pentru a evità astfel de efecte dăunătoare comunității internaționale însăși, dreptul internațional recomandă de a nu-l aplicà decât la grupări de o oarecare importanță, constituind într'adevăr o naționalitate distinctă, având dejà în trecutul existenței lor o viață colectivă comună, și decât la popoare majore, adică capabile de a exercità prerogativele suveranității, în special menținerea ordinei interne. Autorii Pactului Societății Națiunilor au prevăzut pericolul. Deaceea au stipulat că numai sub controlul Societății, o colectivitate va puteà devenì o entitate politică distinctă. (Art. 1) [3]).

*

[1]) Reprezentând o extindere și o aplicațiune în raporturile dintre națiuni, a regulei consacrate pentru indivizi prin *Actul de independență a Statelor-Unite ale Americii din 4 Iulie 1776* și prin *Declarația drepturilor omului și a cetățeanului* de către Revoluția Franceză, dreptul de auto-determinare a popoarelor a fost formulat, pentru prima dată—în termeni generali — de către Președintele Wilson în Mesagiile sale din anii 1915—1918. (In special declarațiile din 27 Maiu 1915, 22 Ianuarie 1917, 11 Februarie, 10 Iunie și 4 Iulie 1918).

[2]) Vezi Louis Le Fur, *l. cit.*, p. 70 și urm.

[3]) Vezi Georges Scelle. *Le Pacte des Nations et sa liaison avec le Traité de Paix.* Paris 1919, p. 255 și urm. Acelaș, *L'incident de Fiume* (*La Paix des Peuples* din 10

Dar nu este mai puţin adevărat, că această idee întâlneşte în aplicarea ei practică, grave dificultăţi. Intr'adevăr, cum se va realizà ea, când după însăşi spiritul acestei teorii, naţionalitatea se simte, nu se constată? Poate fi foarte dificil să se afirme dacă un grup uman a evoluat sau nu până la forma de *naţiune* [1]), dacă este deci capabil sau nu, să formeze un stat. Deasemeni poate fi dificilă constatarea naţionalităţii însăşi a locuitorilor unei provincii, pe care două state şi-o contestă reciproc.

Pentru soluţionarea acestor variate probleme, s'a pus înainte teoria *plebiscitară*, — un corolar al autodeterminării, — ca fiind susceptibilă, prin accentuarea elementului personal şi voluntar, de a redà expresiunea voinţei colective. Proclamat de către Revoluţia Franceză ca fiind consecinţa şi aplicarea principiului de sufragiu universal în domeniul internaţional, plebiscitul a fost susţinut cu fanatism de către Mancini [2]) şi discipolii săi italieni şi francezi. Dar s'a remarcat, că el este greu de realizat în practică, — ca manifestare fidelă a voinţei colective, — şi s'a obiectat că dacă ar fi consacrat de dreptul internaţional, ar duce la justificarea dreptului de secesiune, care este cum se ştie, condamnat de practica internaţională, iar doctrina nu-l admite decât în cazuri cu totul excepţionale. Şi pornindu-se dela însuşi textul Constituţiei franceze din 1791: «*la souveraineté est une, indivisible, inaliénable et imprescriptible*; *elle appartient à la nation*; *aucune section du peuple, ni aucun individu ne peut s'en attribuer l'exercice*» — text care neagă populaţiilor de pe teritoriul Franţei, dreptul de separa-

Maiu 1919, p. 97 şi urm.). Asupra mijloacelor de afirmare a voinţei de auto-determinare, de văzut Frangulis. *Principes généraux applicables aux revendications des nationalités*. (« Le monde nouveau diplomatique et economique » din 6 Martie 1919).

[1]) Este o chestiune pe care şi-o punea recent Prof. Mazarik, *(Le Problème des petites nations)*: « Voulez-vous me dira-t-on, donner un Parlement aux Lapons, une Université aux Kalmouks? Aimables plaisantèries d'étudiants dans leur *kneipen*. Nous parlons sérieusement de choses sérieuses. Pour que le droit existe il faut un sujet qui le réclame; pour qu'une nation ait le droit d'exister, il suffit, mais il est nécessaire qu'elle le veuille et qu'elle prouve sa volonté par ses progrès économiques et généraux, par ses protestations et ses efforts ».

[2]) Care în 1861, scrià că dreptul naţional «*s'exerce et se manifeste dans le suffrage universel*; *expression et reconnaissance de la souveraineté nationale*».

țiune de Franța[1])— numeroși autori s'au ridicat contra teoriei plebiscitare, unii criticând consecințele inacceptabile la care poate duce, dacă este aplicată în mod mecanic, alții scoțând în evidență însăși dificultățile de aplicare [2]). Cari sunt esențialele obiecțiuni ce se pot aduce teoriei plebiscitare? Ele au fost sintetizate — ca și în alte domenii — în substanțialul studiu al lui Hauser [3]) «... *le plébiscite ne saurait être valide que s'l est pratiqué avec une entière bonne foi. Un plébiscite organisé sous le controle d'un État vaincu, tout frémissant encore de de sa défaite, ne peut inspirer aucune confiance. Un plébiscite dans un pays dont une part notable de la population d'origine a été expulsée ou contrainte à l'émigration serait un plébiscite mensonger. Mensonger encore le plébiscite pratiqué dans un pays sur lequel l'État conquérant aurait déversé une fraction considérable de ses propres nationaux.*

Car si l'on admettrait des consultations pratiquées dans ces conditions, il serait trop facile à l'État annexant de modifier à sa guise la composition de la population des territoires annexés, quitte à invoquer ensuite, pour couvrir son usurpation et légitimer sa violence, une soi-disant approbation populaire. L'Europe connaîtrait alors la forme la plus odieuse de la violence, la violence hypocrite qui se pare des vêtements du droit.

Ce qu'il s'agit de dégager, c'est donc la véritable volonté, non falsifiée, des populations elles-mêmes. Cette volonté ne s'exprime que très imparfaitement dans un vote emis à un jour fixe, et dans lequel le hasard ou les habiletés administratives joueront toujours un grand role. Elle s'exprime beaucoup mieux dans ce plébiscite de tous les jours que constituent les manifestations multiples, les réactions quasi-instinctives de l'âme populaire, ses résistances, ses symphathies, son attachement à ses symboles, parfois à sa langue, parfois à sa réligion, toujours à ses souvenirs ».

Reiese deci că din punct de vedere practic, plebiscitul are o valoare mai mică, decât i-o acordă ideologia doctrinară. Și

---

[1]) Vezi Ch. Dupuis, *Le droit des Gens et les rapports des grandes Puissances avec les autres États avant la Pacte de la Société des Nations*. Paris 1921, p. 38.

[2]) Vezi Dr. M. Gonsiorowski, *l. c.*, p. 33 și urm.

[3]) Vezi H. Hauser, *l. c.*, p. 29.

aceasta, pentrucă spre a fi valabil, el presupune: *a)* libertatea complectă de exprimare a voințelor interesate; *b)* chemarea la vot a acelora, și numai a acelora, care au dreptul; *c)* eliminarea oricărui amestec al puterii executive. Ori foarte adeseori, una sau alta din aceste condiții se găsește viciată. Apoi, plebiscitul — chiar ideal organizat — nu exprimă decât o voință prezentă, care poate fi trecătoare sau inconștient falșă, pe când o continuitate de voință, dealungul timpului, ca aceea manifestată de ex. de Alsacia-Lorena după 1870, are o importanță mai mare decât o voință prezentă. Afacerea recentă a Sileziei de Sus a arătat cu toată evidența, dificultățile practice ale unui plebiscit, care ar voì să fie just.

Dar popularitatea de care se bucură instituția plebiscitului [1]) în dispreţul tuturor fraudelor și dificultăților posibile — indică că principiul naționalităților se bazează tocmai pe concepția idealistă, electivă a naționalității, adică pe *voință*, în dosul căreia, spre a fi comună, se află toate elementele variate cari constituesc caracterul național, printre care elemente, sunt: sângele, limba, religia, teritoriul, etc., a căror sinteză este favorizată de existența unui ideal, conceput și voit în comun.

*

Dacă teoria plebiscitară nu mai poate fi menținută în forma ei primitivă, nu este mai puțin adevărat că ea a reprezentat un real progres în viața internațională. Ea a fost o reacțiune naturală și justă contra abuzurilor politicei de echilibru, care considerà popoarele ca un accesoriu al teritoriului. Și este un remarcabil progres că principiul naționalităților — cu corolarele sale auto-determinarea și plebiscitul — a pătruns astăzi atât de mult în conștiința universală, încât această conștiință se revoltă la ideea că s'ar puteà anexà teritorii, fără consultarea voinței populațiilor. Dar teoria plebiscitară — și aceasta este caracteristica oricărei reacțiuni, — a mers prea departe. Opunând voința unei provincii, aceleia a țării întregi, ea clatină însuși fundamentul statului și reînvie vechiul conflict — abià dispărut — dintre naționalități și state. Căutând să asigure

[1]) Vezi Gabriel Séailles. *Le Principe des Nationalités et ses applications.* Paris 1918.

popoarelor libera desvoltare, ea o împiedecă. Ea devine astfel contradictorie, falșă și inaplicabilă. Care este soluția acestor critice? *Dreptul internațional recomandă regula că statul trebue într'devăr să fie bazat pe principiul naționalităților, dar că trebue în acelaș timp să se admită anumite rezerve, cari se impun; aceasta spre a se evità eventualele consecințe dăunătoare puiinței de desvoltare a națiunii respective și bunelor raporturi din comunitatea internațională* [1]). Aceste rezerve departe de a aduce vreo atingere principiului în chestiune, din contra îl confirmă în realitate. *Voința populației rămâne astfel factorul principal; dar când este vorba de o populație prea amestecată, de o provincie colonizată prin forță, etc., intră în considerație — pentru a se impune o soluție echitabilă și viabilă, — și alți factori: geografic, istoric, economic, social, etc.* Această idee a fost expres recunoscută de către ultimele tratate de pace și prin aceasta, ea a pătruns în dreptul internațional pozitiv. Organizând în anumite regiuni plebiscite, tratatele au prevăzut trasarea frontierei, ținându-se seamă nu numai de votul exprimat de către locuitori, ci și de considerațiuni de ordin geografic, economic, etc. [2]). Acest sistem apare într'adevăr mai satisfăcător, dar el nu poate funcționà în mod normal, decât dacă este organizată comunitatea internațională. Altfel, fără admiterea rezervelor prescrise, teoria plebiscitară ar puteà încurajà imperialismul. Numai așà se explică entuziasmul plebiscitar al pangermaniștilor, — doritori de a reluà politica imperialismului, — în 1919—20, prin invocarea formulei plebiscitului în Sleswig, în Polonia, la Memel, în Silezia, la Dantzig, etc.

*

Orice obiecțiuni s'ar aduce, reiese clar că, dacă teoria erudită servește planurile imperialiste ale guvernelor, teoria electivă, în schimb, servește în fapt ca și în drept, procesul de desvoltare a democratismului. De acì popularitatea cu care a

[1]) Vezi De Morgan, *Essai sur les nationalités*. Paris 1917, p. 26; B. Lavergne, *Le Principe des Nationalités et les guerres*. Paris 1921, p. 18 și urm.; Gonsiorowski, *l. c.*, p. 37 și urm. etc.

[2]) Ceeace a făcut pe unii autori să conteste caracterul *naționalitar* al ultimelor tratate de pace. (Ex. Ch. Dupuis, *Droit des Gens*. (Cours). Paris 1923, pp. 179—180).

fost susținută această teorie după războiul mondial — care prin prăbușirea concepției germanice, înseamnă un triumf al *solidarității libertăților* — de către autorii tratatelor de pace.

Factorul generos, idealist, altruist al *teoriei elective* a fost afirmat de către toți autorii, cari prin lucrările lor, au contribuit la precizarea și desvoltarea acestei teorii. După Renan, Emile de Lavelaye, Olivier, etc., în special în preajma războaelor balcanice și a războiului mondial — când pasiunile naționalitare ajunseseră la o intensitate neobișnuită, teoria pe care se bazà adevăratul principiu al naționalităților, formă iarăși subiectul unei bogate *literaturi naționalitare*.

Din acest curent isvorî — la începutul războiului mondial — necesitatea de a se elaborà o chartă a drepturilor și datoriilor națiunilor și de a se adunà într'un studiu comparativ opiniile diferitelor personalități, asupra acestor drepturi și datorii. In parte, răspunse acestei necesități inițiativa lui Eugene Baie [1]. Este cu deosebire instructivă, colecția opiniilor pe care o prezintă a sa, *Droit des Nationalités*, pentrucă din citirea ei, se vede că triumful principiului naționalităților a fost precedat de un adevărat haos în ceeace privește natura juridică sau interpretarea superiorității uneia sau alteia din teoriile, pe care se bazează acest principiu. In timp ce juriști ca Leon Caen, Ed. Clunet, Merignhac limitează principiul naționalităților la *respectul statelor mici*, oameni politici sau scriitori ca Carton de Wiart, Luzzatti, Vesnitch, Wetterlé, Vandervelde, Iorga, De Gerlache, etc., oscilează între *dreptul popoarelor și dreptul raselor*, fiind cu pasiune combătuți de Iohn Galsworthy. Tradiția napoleoniană a *marilor aglomerațiuni*, tradiția robespieristă și renaniană a naționalității elective, teoria etnică, principiul frontierelor naturale, etc., își au astfel susținători în timpul războiului mondial. Dar opiniile cele mai distins și juridic formulate, ex. acele ale lui J. Galsworthy, Boutroux și Andréadès, — în special, — apoi acele ale lui Aulard, Driauld, Denis, Durkheim, Iorga, cu mici rezerve, se raliază la teza lui Robespiere, Renan, Maximin Deloche, Lavelaye,

[1]) Eugène Baie, *Le Droit des Nationalités*. Paris 1915.

Michelet, Fustel de Coulanges. Ele fac din teoria electivă *un fel de articol al crezului naţional.*

Studiile recente ale lui Brunhes — care a încercat să delimiteze domeniul naţiunii, al statului, al naţionalităţii, al rasei, în fine al Societăţii Naţiunilor, — merg mai departe. Ele încearcă să armonizeze cele două teorii, în una singură, care să ofere o justificare juridică, general valabilă, principiului naţionalităţilor.

*

Nu am puteà încheià acest capitol, fără a amintì câteva din criticele ce s'au adus şi teoriei elective a naţionalităţii. Ele prezintă o importanţă cu atât mai mare, cu cât dovedesc tocmai afirmaţia noastră anterioară, că în aplicaţiunea principiului naţionalităţilor — în opera de formaţiune sau de transformare a statelor — trebue să se ia în consideraţie un complex de factori, asupra importanţei cărora am accentuat dejà.

Una dintre primele obiecţiuni, a fost aceea că teoria electivă implică o ipoteză tot atât de artificială ca şi *contractul social* al lui Rousseau, ale cărui idei sunt la baza sa. Pentrucă acea *voinţă colectivă*, pe care se sprijină ea, nu se afirmă cu putere, decât în momentele de criză, când o naţionalitate este obiectivul de expansiune al unui stat cu tendinţe imperialiste, sau când este oprimată de un învingător brutal (ex. situaţia Românilor în fosta monarhie Austro-Ungară şi în Rusia), sau când este grăbită de a-şi schimbà sistemul său politic. Astfel această *voinţă colectivă* apare mai degrabă ca o stare de opoziţie, ca o formă negativă, decât ca un element constitutiv al conştiinţei sociale.

S'a obiectat apoi, că în consecinţele sale mai îndepărtate, o teorie bazată pe auto-determinarea individuală absolută, poate duce la distrugerea unităţii naţionale, la mutilarea patriei comune, la desnaţionalizarea individuală sau colectivă, pentrucă în orice timp şi în orice loc, unii vor fi nemulţumiţi cu o anumită stare de lucruri.

Rezultatul final ar fi şi o anemiare a civilizaţiei universale, dat fiindcă ea este tocmai rezultanta civilizaţiilor naţionale. S'a mai zis, că în deobşte, cazurile de plebiscite şi de referen-

dum popular pe care le prezintă istoria și care sunt conforme cu spiritul teoriei elective, nu cadrează întotdeauna cu realitățile naționale. Ele ar reprezentà mai degrabă opoziția între *sofismele roberspieriste și aceste realități naționale* (Iohannet). Am văzut însă mai sus cum, chiar prin ultimele tratate ale *păcii naționalităților*, plebiscitele și referendum-urile populare nu-și au o valoare juridică decât în anumite cazuri și cu anumite condițiuni și dacă ele nu contravin principiului suveranității naționale a statelor. Pentrucă cum spune Comisiunea Experților juriști în cazul Insulelor Aland « *cu excepțiunea stipulațiunilor exprese din tratatele internaționale, dreptul de a dispune de teritoriul național, este în mod esențial, un atribut al suveranității naționale* [1]). In cazul contrar, — cum afirmă internaționalistul german Liszt « *teoria plebiscitului, aplicată în mod absolut, conduce în practică la subordonarea suveranității naționale, voinței unei părți din populația statului, adică pune mai presus de voința națională unitară, un fragment din această voință, exprimată de majoritatea populațiunii dintr'un ținut, de pildă* [2]).

S'a mai criticat teoria electivă [3]) — reluându-se argumentele aduse în defavoarea politicei naționalitare a lui Napoleon III, — pe motivele că ar fi: I. *Insuficientă*, pentrucă ea ar neglijà de a distinge statul în formație, de statul constituit.

Dacă teoria rasială germană îndeamnă spre agresiune, teoria electivă franceză, s'a zis, îndeamnă spre defensivă, imobilitate, care duce la stagnarea și slăbirea națiunilor; desavantagiul este tot atât de mare. II. *Vicioasă*, pentrucă oferă statului constituit, atributele sumare și provizorii ale statului în formație și prin aceasta formulează restricții exercițiului normal al justiției între societăți. III. *Eronată*, pentrucă se bazează pe eroarea, care face din individul liber, celula constitutivă a societății. IV. *Periculoasă*, pentrucă prin această eroare ea duce, în mod logic, la anarhie și desmembrare. Am văzut, cum,

---

[1]) Vezi « Journal Officiel de la Société des Nations », a. 1920. Suppl. special No. 3.
[2]) Citat de N. Dașcovici, *l. c.*, pp. 70—71.
[3]) Vezi R. Iohannet. *Critique de la théorie française*. L. c. pp. 235—262.

aceste critice au fost combătute de către diferiții interpreți ai principiului naționalităților, și reduse astfel la justa lor valoare.

Din diferitele discuții contradictorii, o concluzie se precizează: *prin natura, spiritul și rezultatele sale, teoria electivă — dacă nu e nici ea ideală, — în orice caz este mult superioară celei erudite.* O paralelă între efectele produse de aplicațiunile — fie și parțiale — a acestor două teorii în sec. XIX-lea, o dovedește. Oriunde s'a aplicat principiul naționalităților de nuanță franco-italiană, a rezultat o consolidare a păcii și o promovare a comunității internaționale. Iar exemplul clasic de aplicațiune a principiului naționalităților de nuanță germanică, — Imperiul German, — s'a dovedit a fi și exemplul clasic al statului doritor de hegemonie economică, culturală și politică, și prin aceasta opresorul statelor și a națiunilor mici.

Și acesta poate fi un argument decisiv pentru a conchide că, *teoria electivă a naționalității reprezintă fundamentul juridic al principiului naționalităților.*

CAP. V

DESVOLTAREA ISTORICĂ A PRINCIPIULUI NAȚIONALITĂȚILOR, ȘI INFLUENȚA EXERCITATĂ ASUPRA DREPTULUI INTERNAȚIONAL PUBLIC

Chestiunea naționalităților, privită *sub aspectul juridic*, ca și sub acela al preocupărilor de *realizare practică*, este relativ recentă. Originile sale nu trec dincolo de Reformă, după unii autori chiar dincolo de Revoluția Franceză din 1789.

Filosofia franceză a sec. XVIII-lea i-a precizat baza teoretică, pe care s'au construit doctrinele naționaliste ale sec. XIX-lea. Mișcarea generală de emancipare provocată de Revoluția franceză, a pus-o la ordinea zilei, a întrodus-o deci în istorie. Și ca urmare, evenimentele sec. XIX-lea și a începutului sec. XX-lea, au fost adeseori determinate de această chestiune a naționalităților. Din aceste puncte de vedere deci,

nici de națiune, nici de principiul naționalităților, nu se poate vorbì decât ca un fenomen destul de nou, în istorie [1].

Dar *faptul* însuși al naționalității, dacă nu sensul juridic în care o concepem astăzi, este mult mai vechiu. De când începe istoria, apar grupările politice, sub variatele lor denumiri. Ele sunt, în oarecare măsură, conștiente de unitatea lor națională, și servesc ca model altor grupări mai confuze, mai inconștiente, care aspiră ca — cu timpul — să ajungă să formeze națiuni. Și atunci se poate admite că *în fapt* și privită din punct de vedere *istoric*, chestiunea naționalităților se ridică cu mult în timp. Fără a merge până la *aurora istoriei* [2], putem considerà epoca anterioară Reformei și Renașterii, ca înglobând în ea și chestiunea naționalităților.

Cum o dată exactă a *originelor* chestiunii naționalităților nu s'ar puteà indicà, studiul desvoltării ei ne-ar puteà prezentà o dată relativă, problematică, prin apariția *sentimentului național*. Apariția și transformările acestui sentiment, ne duc însă la o nouă chestiune: sentimentul național devine obiect de reflexie, de analiză, de teorie, în fine. Astfel se deschide un nou capitol al problemei naționalităților. Teoriile de naționalitate se cristalizează în jurul *sentimentului național* și pătrund *modelând și orientând* viața națiunilor, până când se ajunge la aplicațiunile practice.

Pentrucă însă a urmărì dela origini, chestiunea naționalităților, ar însemnà a utilizà un imens material istoric — greu de cuprins în această lucrare care urmărește să degajeze în special caracterul *juridic* al principiului naționalităților și in-

---

[1] « L'Antiquité classique eut des républiques et des royautés municipales, des confédérations de républiques locales, elle n'eut guerre la nation au sens où nous la comprenons ». (Renan, *l. c.*, p. 282).

Deasemeni H. Hauser spune: « L'idée de nationalité n'est pas une idée très ancienne. On n'en trouve pas la trace dans le haut moyen âge, ou du moins il faut toute l'immagination d'un Thierry pour l'y découvrir. La distinction des langues dans le serment de Strassbourg n'a aucunement le caractère d'une oposition nationale ». (*L. c.*, p. 11).

[2] « Depuis le jour, qui disparaît dans la nuit des temps, où le premier pictographe usa d'un dessin, où le premier orateur, usa d'un terme spécial pour déssigner symboliquement une collectivité organisée, la question de nationalité se posa.

Dès *l'aurore de l'histoire*, elle joue un rôle considérable ». (Johannet, *l. c.*, p. 295).

fluența produsă de acest principiu în dreptul internațional — ne vom mărginì a prezentà câteva evenimente și tipuri a căror influență se resimte încă asupra principiului naționalităților, ca factor de desvoltare a națiunilor moderne.

*

S'a zis că un sentiment național, o voință națională — element fundamental al principiului nostru — a existat, când sub o formă timidă, când manifestat cu energie, la cele trei popoare vechi, în a căror civilizație găsim originea aproape a tuturor instituțiilor și filosofiei noastre politice: 1. Evreii, 2. Grecii, 3. Romanii [1]). La Evrei naționalismul aveà un caracter eminamente religios, de acì și concepția că *monoteismul și naționalismul sunt strâns solidare* [2]). El s'a manifestat în solidaritatea națională care a supraviețuit, prin religie, distrugerii Ierusalimului și împrăștierii Evreilor.

De nuanță *rasială*, acest naționalism a dictat Evreilor conservarea *rasei*.

Studii recente au dovedit că *rasa* a constituit pentru Evrei, fundamentul problemei naționalităților și pe baza acestui element, au și solicitat înființarea statului Palestinei.

Mult mai puțin energic, dar mai puțin strâmt decât acela al Evreilor, sentimentul național al Grecilor, a oscilat continuu între două tendințe: atașarea față de cetate și mândria de a aparține unei rase privilegiate, față de care restul umanității erà calificat de barbar. La Greci noțiunea de *patrie* erà echivalentă cu cetatea. Datorită așezării geografice, ocupațiilor lor maritime, ca și unor elemente inerente rasei hellenice, Grecii nu au putut ajunge la ideea unui stat unitar, mare și puternic. Cât privește, ca urmare, existența principiului naționalităților isvorît dintr'o conștiință națională, nu se poate admite — în accepțiunea actuală a cuvântului — tocmai pentrucă ei nu ajunseseră să formeze un tot, ca națiunile moderne. Ideea de *rasă* dominà însă și la Greci, și aceasta se

---

[1]) « Les trois peuples, dont nous tirons le plus ce que nous sommes, l'hébreu, l'athènien et le romain, firent passer la question des nationalités par des phases très analogues à celles où elle se présente aujourd'hui ». (Johannet, *l. c.*, p. 295).

[2]) Th. Ruyssen, *l. c.*, p. 181.

vede din legislaţia lor faţă de meteci, care se inspirà din această teorie rasială destinată să cedeze locul teoriei elective, corect definită de către Isocrate în al său *Panegiric al Atenei*, adică în al IV-lea secol înaintea erei noastre. Tot ca o manifestare a ideii de rasă cât şi a unităţii de religie, trebuesc considerate ceremoniile religioase, jocurile, asociaţiile dintre cetăţi, etc.[1]). Ele dădură naştere la ceeace s'a numit *patriotismul panhelenic*, nu antagonist, ci în funcţie de patriotismul de cetate. Acel patriotism panhelenic s'a manifestat cu putere în admirabila rezistenţă a Grecilor faţă de dubla invaziune a Mezilor şi a Perşilor. El a început a decădeà în urma declinului credinţei religioase şi a succesului filosofiei şi sofisticei. «. . . Naţionalismul suferià de pe urma universalismului intelectual cea mai gravă atingere şi în curând Evanghelia chemând pe oamenii de orice naţiune să participe la aceeaşi credinţă, . . aduceà naţionalismului antic o atingere ireparabilă »[2]).

*

Nici Romanii nu au ajuns la concepţia de naţiune şi de conştiinţă naţională din zilele noastre. Ei cari au ajuns să realizeze cea mai puternică arhitectură politică ce cunoaşte istoria, au fost călăuziţi de cultul faţă de cetatea Roma, depozitara zeilor şi altarelor lor, nucleul din care s'a desvoltat vastul «*imperium romanum* », care nu semănà în totul cu o naţiune. Elementul de coeziune între diferitele popoare supuse autorităţii romane, nu îl formà sentimentul comun de naţionalitate, nici o voinţă colectivă expresă, ci, în primul rând, cultul faţă de cetatea Roma — în epoca republicană, — cultul faţă de împăratul zeificat, în epoca imperială.

---

[1]) Vezi Fustel de Coulanges, *La cité antique*. Paris 1923, ed. 28, pp. 250—251: « Si l'unité même du corps hellénique se manifesta nettement à l'esprit des Grecs, ce fut surtout par les dieux qui leur étaient communs et par les cérémonies saintes, où ils se rassemblaient. A l'image des divinités polliades, il eurent un Zeus Panhellénien. Les jeux olympiques, isthmiques, néméens, pithiques étaient de grandes sollennités réligieuses auxquelles tous les Grecs furent peu à peu admis. Chaque ville y envoyait sa théorie pour prendre part au sacrifice. Le patriotisme grec ne connut longtemps que cette forme réligieuse ».

[2]) Th. Ruyssen, *l. c.*, p. 184.

De acì derivă întreaga politică romană de respectare a tradiţiilor, culturilor şi religiunilor variate, cu rezerva însă a respectării şi adoptării de diferitele popoare supuse, a cultului Romei şi a Impăratului.

Şi din politica de toleranţă, isvorăşte explicaţia neexistenţei la Roma — în îndelungata ei viaţă istorică — a unei chestiuni a naţionalităţilor şi a revendicărilor naţionale care să pornească din această chestiune. O legătură de atracţie extraordinar de puternică nu încetă, până la invaziunile barbare, să unească Roma cu supuşii ei, aparţinând atâtor popoare diferite, cărora ea le apărea ca primul izvor al *dreptului*. Leagăn al Republicei, Roma reprezentà cetatea universală.

Dar după prăbuşirea Imperiului Roman, la care în largă măsură vor fi contribuit — printre alţi factori — *creştinismul* şi *germanismul*, începe procesul îndelungat de elaborare a naţiunilor moderne, care se vor îndreptà apoi pe calea revendicărilor naţionale. Din acest proces, cum vom vedeà, se vor degajà şi elementele componente ale principiului naţionalităţilor.

Chiar în factorii amintiţi, de descompunere a Imperiului Roman: *creştinismul* şi *germanismul*, unii autori au văzut fermenţii desvoltării ulterioare a naţiunilor. Intr'adevăr, *creştinismul* aduse popoarelor vechi, ceeace le lipsià, adică *familia* bazată pe legătura sângelui, acel *radical al naţiunii*, cum a numit-o Proudhon. Stabilind familia pe monogamie, castitate, respectul vieţii copilăreşti, întinzând şi asupra sclavului beneficiul acestor prescripţiuni tutelare, creştinismul a reînnoit *naţiunea*, odată cu paternitatea. Cu dânsul, legăturile de sânge au dobândit un adevăr, o soliditate, o puritate, un exclusivism, care repetându-se de milioane şi de milioane de ori, au dus la *crearea naţiunilor moderne*. A doua forţă care reprezintă principiul ce trebue să servească ca bază a existenţei naţionalităţilor şi care se manifestă spre finele Imperiului Roman, a fost *germanismul*. Renan însuşi spune că Germanii, dacă nu schimbară decât puţin fondul raselor — se ştie dealtfel, că încă înainte de căderea Imperiului Roman, studiile lui Camille Julien contestă existenţa de *rase* pure în Occidentul Europei — impuseră dinastii şi o aristocraţie militară

unor părți de teritoriu din Imperiul de Apus, care luară numele năvălitorilor. De acì o Francie, o Burgundie, o Lombardie, mai târziu, o Normandie. Supremația neașteptată pe care o ia Imperiul Franc, reface un moment unitatea Apusului. Dar acest Imperiu se sfărâmă iremediabil către mijlocul sec. al IX-lea. Tratatul dela Verdun fixează diviziuni neschimbabile, în principiu. Şi de atunci Franța, Germania, Anglia, Italia, Spania, se îndreptară pe căi adeseori deviate și trecând peste mii de aventuri, spre deplina lor existență națională, așà cum o vedem desvoltându-se astăzi [1]).

*

In prima parte a Evului Mediu mai ales, pe deasupra tuturor diferențelor care tind să creeze din variatele grupuri umane, *națiuni*, planează ideea unității imperiale romane, care impresionase atât de mult, încât cele mai distinse spirite o doresc, să se realizeze din nou. (Ex. Dante în *De monarhia)*. Ea își găsește exprimare, în domeniul spiritual, în acea *Respublica Christiana*, pentru înfăptuirea căreia se fac repetate sforțări, iar în domeniul material în *Imperiul* care, fie și sub diferite nume de Imperiu de Răsărit, Bizantin sau Franc, se consideră ca legitimul moștenitor al strălucitului Imperiu Roman de odinioară, și ca atare, tinde la recuperarea vechii moșteniri. Această dominare universală, s'ar puteà spune, a ideii imperiale, a oprit în loc, mai multe secole, desvoltarea ideii naționale și a principiului naționalităților. Deaceea oricât s'ar căutà, în prima parte a Evului Mediu, o manifestare politică sau socială, inspirată de această idee, greu s'ar puteà găsì. «Nimeni nu voià să aparțină atunci unei Națiuni. Viața romană, cultura latină, idealul imperial, patima unei indestructibile unități, cuceriseră și stăpâneau totul. Diviziunea erà privită ca un păcat, față de omenire, ca o întoarcere la starea de sălbătăcie, ca o săritură în anarhia începuturilor. Popoarele, erau de sigur, elementul de realitate, generatorul de putere materială, dar ceeace existà mai ales, cu mult mai sus decât

[1]) Vezi Renan, *l. c.*, p. 282.

dânsele, erà tradiţia romană, legitimitatea imperială, scopul cel adevărat, pentru care trăiau oamenii » [1]).

Cuvântul *natio* — deşì întrebuinţat — erà echivalent cu acel de seminţie sau de provincie [2]). Pentru a ajunge la concepţia modernă au trebuit lupte; pentrucă ceeace a creiat naţiunile moderne, au fost luptele, conflictul armat între grupurile umane. Macaulay a arătat că Anglia îşi datoreşte formaţia naţională Războiului de o sută de ani şi faptului că a trebuit să renunţe la continent, că a devenit o insulă.

De atunci expresiunea *lingua anglicana* devenì o realitate socială. Tot Războiul de o sută de ani a creat naţiunea franceză [3]), după cum cruciada a creat-o pe cea spaniolă. *A îndepărtà pe invadator de pe teritoriul naţional, aceasta este forma elementară a patriotismului, reacţiunea instinctivă şi colectivă a celor invadaţi* [4]). Formulă ce se poate aplicà, cu multă dreptate, şi primelor manifestări ale naţionalităţii, în trecutul nostru istoric [5]).

Dar începând din sec. XII-lea putem desprinde câteva manifestări ale voinţei naţionale, care se vor accentuà cu cât ne apropiem de Revoluţia Franceză, spre a da astfel formă precisă principiului naţionalităţilor. Aceste manifestări ne mai impun o concluzie: *aceea că plebiscitul nu este o instituţie modernă. El a apărut, cum vom vedeà, de timpuriu, şi a lucrat,*

---

[1]) N. Iorga, *Principiul naţional...* (In « Războiul nostru în note zilnice », Vol. III, p. 177).

[2]) Alf. Kirchof, *Zur Verstandigung über die Begriffe nation und nationalität.* Halle, 1905, p. 8.

[3]) Vezi H. Hauser, *loc. cit.*, p. 11—12.

[4]) Istoricii nu sunt de acord, asupra momentului când apare în Franţa sentimentul naţional. Cel mai îndrăzneţ, Aug. Thierry nu ezită de a semnalà în sec. IX-lea, aurora naţionalităţii franceze. Pentru Longnon, trebue aşteptat începutul sec. XII-lea spre a întâlnì primele manifestări ale sentimentului naţional. Mare parte dintre istorici, fixează începuturile, de preferinţă, în lupta dela Bouvines, 1214. (Babelon, Ranke, Duruy, Flach, etc.). Alţii, în fine, adună în jurul Ioanei-d'Arc, primele manifestări precise şi definitive ale naţionalităţii franceze. (Guizot, Michelet, Hauser, etc.).

[5]) « Statul Român cel întemeiat pela 1300, la Argeş s'a sprijinit întâiu pe concepţia că statul nou este un stat naţional, a toată Ţara Românească, ideea de *naţiune* este cuprinsă în acest titlu chiar ». (N. Iorga, *Istoricul Constituţiei Româneşti.* (« Noua Constituţia a României »).

prin exprimările sale, pentru consolidarea principiului nostru, a cărui element indispensabil este.

I. Astfel, când în 1173, Raymond V de Toulouse fu constrâns să depună omagiu lui Henric al II-lea al Angliei, duce de Aguitania, se produce o mișcare revoluționară printre supușii săi, fiindcă nu voiau să treacă sub suveranitatea altuia.

II. Când în 1307, un tratat încheiat la Pontoise între biserica din Lyon și Filip cel Frumos, stabilià dreptul suprem al Regelui Franței asupra orașului Lyon, fu poruncită de către Rege consultarea populației — deși nu erà prevăzută în tratat — și numai după această consultare populară, favorabilă lui, se execută tratatul dela Pontoise.

III. Când tratatul din Brétigny din 1360, cedă Englezilor o mare parte din Franța de Vest și de Sud-Vest, se ridicară protestările populare, care denegau dreptul de a puteà fi cedate. Oamenii se răsvrăteau sau plângeau la ideea de a deveni Englezi, la Cchors. La Rochelle, cetățenii declarau că preferă «*être taillés tous les ans de la moitié de leur chevance qu'ils fussent ès mains des Anglais*». Și nu se supuseră decât după câteva luni, declarând: «*Nous avouerons les Anglais des lèvres, mais le coeur ne s'en mouvra jà*». Formulă prin care, pentru prima dată se exprimă *un element sentimental în concepția legăturii politice* (Hauser). Este o manifestare timidă a dreptului popoarelor de a dispune de ele înșile [1]), principiu pe care îl va susține Ioana D'Arc în memorabila ei luptă și din care Revoluția Franceză va face un principiu de drept internațional public.

IV. Când în 1420, fu semnat tratatul dela Troyes, prin care succesiunea fu transferată lui Henric V, care reunià astfel coroanele Angliei și a Franței — în dauna delfinului decăzut din drepturile sale — se impuneà, prin însuși tratatul (art. 24) *ratificarea lui de către popoarele celor două regate* [2]).

---

[1]) Vezi și Sollère *Le Plébiscite dans l'annexion.* Paris 1901, p. 19: «... Aussitôt rentré en France, le roi Jean convoqua les gens d'église, les nobles, les députés des bonnes villes, qui constitués en États généraux *repoussèrent le traité comme n'étant ni possible, ni faisable et leur patriotique enthousiasme,* ordonnait de faire bonne guerre aux Anglais».

[2]) Vezi Giroud, *Le Plébiscite international.* Paris 1920, p. 78.

V. Când în 1526, Francisc I făcut prizonier la Pavia, fu constrâns să semneze tratatul dela Madrid (din 14 Ianuarie 1526), prima sa grijă după reîntoarcerea în Franța, consistă în aceea ca locuitorii din Bourgogne — cari conform tratatului trebuiau cedați lui Carol Quintul — să fie consultați. In acest scop, regele convocă Statele Generale pentru 4 Iunie 1524 la Dijon și acestea hotărîră: «*supplier et requérir le roi de les laisser sous la couronne de France*». Conformându-se acestei hotărîri, Francisc I declară că: «*il est fondé en droit, qu'on ne peut, nulles villes ni provinces, contre la volonté des habitants et sujets, transférer en autre ou aliéner sinon par leur consentement exprès*». (Discursul său din Paris dela 16 Dec. 1526) [1]). Este în acest text, originea întregei doctrine franceze a plebiscitului, pe care nimeni nu o va definì mai bine [2]).

VI. Infine, pentru a mai cità un exemplu, când în 1552 Regele Franței Henric al II-lea anexă cele trei episcopate Toul, Metz și Verdun, episcopul Robert de Lenaucourt adresându-se locuitorilor din Verdun, spuneà: «Le roi de France est venu comme libérateur, il veut traiter les bourgeois comme de bons Français et que bien loin d'user de mesures de rigueur, *il en appele au vote libre du peuple*» [3]).

Constatăm deci până în sec. al XVI-lea — ca antecedente istorice ale principiului naționalităților — manifestări ale sentimentului național, ale voinții naționale, ale ideii de contract social. Un pas mai departe, în precizarea principiului naționalităților, se face prin ruperea unității creștine, care determină crearea națiunilor moderne și prin aceasta, afirmarea chestiunii naționalităților.

Unitatea religioasă fu sfărâmată prin schismă. Dar, pe lângă aspectul religios, se observă în noile manifestări religioase, și un

---

[1]) Vezi Hauser, *Histoire du traité de Madrid*. («Revue Bourguignone», 1912, XXV, No. 3).

[2]) Vezi și V. Blagoyévitch, *Le Principe des Nationalités et son application dans les traités de Paix de Versailles et de St. Germain*. Paris 1922, p. 36.

[3]) Analizând împrejurările istorice în care s'a efectuat această anexiune, E. Ollivier spune: «*Ce fut par le suffrage universel* que les nouveaux citoyens français furent délivrés de l'ancien joug. (*Empire libéral*. Paris 1895, t. I, p. 165).

[4]) Vezi Blagoyévitch, *l. c.*, p. 37.

caracter național. Astfel în Boemia, mişcarea husită nu este numai o erezie, ea reprezintă și deșteptarea conștiinței naționale cehe. Acelaș lucru s'a afirmat și despre curentul care a dus la crearea bisericii galicane. Dar, în special, Reforma din Germania este o mişcare esențial națională. Hutten se adresează întregii creștinătăți, dar în primul rând *patriei de națiune germană* (der ganzen Christenheit und zuvoran *dem Vaterland Teutscher Nation)*, căreia îi strigă, în limba sa, (Jetzt schray ich an das Vaterland teutscher Nation, in ihrer Sprach), scuzându-se și regretând aproape de a fi scris odinioară, în limba latină. Luther deasemeni lansează celebrul să manifest *nobilimii creștine a națiunei germane* (an der Christlichen Adel deutscher Nation). Cât privește Reforma lui Zwingli, ea este de două ori națională: ea reprezintă o revoltă contra Romei și o protestare contra amestecului străinilor. Ea propovăduește Elvețienilor ideea solidarității naționale, față de patria elvețiană, constituită prin jurământ, la finele sec. al XIII-lea și extinsă prin acelaș mijloc.

Și noile biserici naționale își afirmă autonomia prin limba vulgară, opusă limbei oficiale a bisericii universale. Inlocuind Biblia latină prin traduceri germane, franceze, engleze, olandeze, etc., Reforma invită pe credincioși să respingă orice autoritate supra-națională în interpretarea Scripturei și-i îndrumă să caute în diferențele de limbă și religie, principiul unor noi grupări. Ca urmare apare peste tot noțiunea, care se concretizează și în unele tratate din sec. XVI—XVII-lea de *frontieră* linguistică.

Prin caracterul său democratic, deasemeni Reforma erà menită să fie un puternic stimulent în desvoltarea principiului naționalităților. Controversele politice ridicate de Reformă, favorizau — ca în Franța și Elveția — *consultările populare*. Supușii reformați — în conflictele ce aveau cu regalitatea — cereau adeseori recunoașterea *dreptului poporului* înaintea aceluia a Regelui. Astfel la scriitorii timpului, *națiunea apare ca o personalitate colectivă, distinctă de puterea publică, anterioară și superioară ei, legată de dânsa printr'un contract, pe care ambele părți trebuesc să-l respecte.* Este aceeași idee de *contract*, formulată cum am văzut cu ocazia

chestiunii cedării provinciei Bourgogne — și mai înainte încă de către seniorul Philippe Pot în Statele Generale franceze din 1484 — și desvoltată apoi, în celebra teorie a lui Rousseau.

Dacă mai adăugăm și alte fapte concomitente dela finele sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea: formarea marilor state occidentale prin consolidarea puterii regale, revoluția economică care duce la nașterea economiei naționale, Renașterea — care în special în Italia — recomandă *concentrarea forțelor naționale* și *consultarea populară*, doctrina lui Machiavel — care afirmă că *popoarele sunt supuse la mai puține greșeli decât principii* — avem principalele elemente, din care se elaborează conceptul de naționalitate, dejà foarte complex, din sec. al XVI-lea [1]).

Și dacă nu ar fi intervenit *eclipsa ideii de naționalitate* (Hauser) din sec. XVII—XVIII-lea, provocată de triumful absolutismului monarhic și de ideea echilibrului între state — care duse la faimoasa teorie a părților echivalente din sec. al XVIII-lea, prin care se justifică cea mai dureroasă disprețuire a conceptului de naționalitate: împărțirea Poloniei, am fi asistat la o mai rapidă evoluție a principiului naționalităților. Dar regresul semnalat în sec. XVII—XVIII-lea va încetà prin Revoluția Franceză din 1789.

*

Dar, ceeace este cu deosebire interesant, fondatorii dreptului internațional modern — deși nu au o concepție clară despre principiul naționalităților și, ca atare, nu vorbesc de dânsul — totuși recunosc unele elemente componente ale acestui principiu și justifică unele aspecte ale sale, în lucrările lor. In felul acesta, se constată — încă înainte de Revoluția Franceză — o concordanță între unele manifestări ale vieții internaționale de atunci și între doctrină.

Astfel *Grotius* se declară favorabil plebiscitului [2]). El com-

---

[1]) Vezi și Holtzendorff. *Le Principe des nationalités et la littérature italienne du droit des gens.* (« Revue de dr. internat. et de leg. comp. an. 1870, p. 105): « La base historique du principe des nationalités ne peut se trouver que dans le déclin des idées de suprematie spirituelle et temporelle; la Réforme et le traité de Westfphalie (1648) constituent par conséquent le point de départ du droit des gens moderne ».

[2]) H. Grotius. *De jure belli ac pacis.* Paris. (Ed. M. Molhuysen, a. 1919, c. II, cap. VI, § 3).

bate doctrina teologică, vulgarizată de Bodin, Loyseau, Lebret, conform căreia Regele deține puterea sa dela Dumnezeu singur, fără concursul căruia nu pot existà state. Pentru marele jurist olandez, Regele deține puterea sa dela popor și statul nu este altceva decât o creațiune a omului și a națiunii. *Voința poporului* crează *suveranitatea*, drept esențial public, dar nu absolut, ci subordonat ideii de drept.

Puffendorf este și mai precis. Pentru el: «*vainqueur n'en devient (de la province cedée) légitimement souverain que par le consentement des habitants mêmes, ou par le serment qu'ils lui prêtent* »[1]). Aceeași idee — exprimată însă mai puțin clar — se găsește și la Vattel: « *Une nation doit se conserver, mais elle peut légitimement abandonner une province ou une ville dans le cas d'extrême nécessité... Cette province ou ville ainsi abandonnée et démembrée de l'État n'est pas obligée de recevoir le nouveau maître qu'on voudrait lui donner* ».

Filosofia franceză a sec. al XVIII-lea a influențat deasemeni doctrina dreptului internațional și a făcut prin aceasta, ca textele asemănătoare celor de mai sus, să devină și mai numeroase. Trebue însă să amintim că nu toți autorii sunt de acord asupra rolului avut de filosofia franceză în ceeace am puteà numì *formularea și precizarea primelor începuturi teoretice ale principiului naționalităților*. Renan de ex., a văzut în generalizările filosofice ale sec. al XVIII-lea, în *naturalismul* și *umanitarismul* său, o negare chiar, în orice caz o lipsă de preocupare față de chestiunea naționalităților. Alții însă, de ex. Aug. Thierry, cred că filosofia sec. al XXVIII-lea înseamnă un pas mai departe în desvoltarea principiului naționalităților, prin *proclamarea drepturilor indivizilor ca superioare acelora ale societăților și ale drepturilor societăților, ca superioare acelora ale puterii sociale*. Barrès — de aceeași părere — spuneà: « *Filosofia sec. al XVIII-lea și Revoluția au pus dreptul popoarelor de a se guvernà ele înșile. Cum au uzat ele de aceasta? Aplicând principiul naționalităților* [2]) ».

---

[1]) Puffendorf. *Le droit de la nature et des gens.* c. VII, cap. III, § 2 și c. VIII, cap. V, § 9.

[2]) Citați de Johannet, *l. c.*, p. 74.

Adevărul este că în sec. al XVIII-lea cuvintele *popor*, simbolizând comunitatea de origine și *națiune*, referindu-se la organizarea politică, sunt de o întrebuințare curentă. Acest fapt apăreà ca o atât de mare noutate, încât marchizul d'Argenson îl înregistrează în *Journal*-ul său din 26 Iunie 1754: « *Opiniile naționale prevalează și pot să ducă departe. Se observă că niciodată nu s'au repetat numele de* națiune *și* stat *ca astăzi; aceste două nume nu se pronunțau niciodată sub Ludovic al XIV-lea și lumea nici nu aveà măcar idee de dânsele. Niciodată opinia publică n'a fost mai în curent ca astăzi cu drepturile națiunei și ale libertății* ».

Acest pasaj sintetizează o stare de spirit și ne permite să înțelegem ce influență revoluționară a putut să aibă — asupra desvoltării chestiunii naționalităților — concepția filozofilor sec. XVIII, cărora națiunea le apăreà ca *o realitate socială a cărei legitimitate nimeni nu se gândește să o conteste și căreia i se conferă — fără a ezita — atributele suveranității, revendicate de monarhie, cuprinzând în aceasta și controlul credințelor religioase*.

Scriitorul care exercită în sec. XVIII-lea o influență aproape decisivă asupra spiritelor și a cărui operă duce direct la formularea — implicită în *Declarația drepturilor omului* — a principiului naționalităților, a fost *Rousseau*. Concepției, până atunci dominantă, că *puterea vine dela Dumnezeu*, cum spusese Bossuet, Rousseau îi opune pe aceea că *puterea vine dela popor*. Din această concepție liberală și democratică, rezultă că întocmai ca și indivizii, popoarele sunt egale, că sunt *frați* între ele, că pot să-și manifeste liber voința lor, cu unica condiție de a nu împietà asupra altora. Nu există *rase superioare*, menite de a exercità vreo hegemonie asupra celor inferioare. Toți trebue să se bucure de egală libertate, în sânul naturii, mama tuturor. Răsunetul acestei doctrine — care prin recunoașterea libertății și egalității naționale, puneà fundamentul principiului naționalităților [1]) — fu imens. Influența sa nu se exercità numai asupra cercurilor c ulte ale vremei. Ea trecù asupra viețe

[1]) Analizând rolul doctrinei lui Rousseau, în teoria principiului naționalităților Prof. G. de Lapradelle spune: « Si la souveraineté, dit-il, procède dela volonté des hommes, ce n'est pas seulement les constitutions, c'est-à-dire les aménagements intérieurs de l'État, mais la nation, c'est-à-dire les aménagements extérieurs des

politice și prin simplitatea sa, ajunse a fi înțeleasă și aplaudată și de masele populare.

In America, Jefferson afirmà că influența lui Rousseau se află la originea războiului de independență. Isbucnirea lui dovedește că ideea dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor — formulată și propovăduită de Rousseau — făcuse remarcabile progrese în mase. In Irlanda încă dela 1780, patriotul Grattan se inspirà din *Contractul Social* pentru a redeșteptà pe compatrioții săi la sentimentul vieței naționale. In Constituția ce-și dau Polonezii în 1791, deasemeni se găsește influența lui Rousseau: *orice putere în societate emană dela voința națională*, proclamă un articol din acea constituție. Această influență se poate urmărì dealungul întregei Europe. Ea se constată sub forma dreptului de autodeterminare și la noi în Muntenia: «In August 1791, în mijlocul războiului Turcilor, de oparte, Austro-Rușilor de altă parte, boerii din Țara-Românească ridică următoarea cerere: să fie guvern indigen, țara noastră să nu mai ajungă teritoriu de ocupație pentru armatele străine, să căpătăm o armată națională *căci aici nu e nici pașalâc, nici sangeac, ci este teritoriul națiunii valahe* » [1]).

II

Teoriile lui Rousseau au exercitat o profundă influență în special asupra concepțiilor politice ale Marei Revoluții Franceze, care datorește acestei influențe — aproape exclusiv — inaugurarea *politicei dreptului popoarelor*. Contractul social a servit de model constituanților, cari traduseră toate ideile lui Rousseau, în acte [2]). Și dela *Contractul Social* la *Declarația drepturilor omului* nu e departe. Cele două articole din această *Declarație*, — care ne interesează mai mult, pentrucă cuprind

---

peuples, qui doivent se fonder sur elle. D'où cette conséquence qu'une conscience commune est nécessaire à la nation et que, partout où cette conscience est opprimée, le droit est violé: nulle annexion ne sera donc légitime devant le droit, tant qu'un plébiscite ne l'aura pas ratifiée ». (*Cours de droit constitutionnel*, p. 42).

[1]) N. Iorga, *l. c.*, p. 19.

[2]) Vezi V. Blagoyévitch, *l. c.*, pp. 40—41.

implicit teoria principiului naţionalităţilor, — provin direct din Contractul Social. Ele sunt acelea în care se proclamă că *suveranitatea rezidă în naţiune* şi că *legea este expresiunea voinţei generale*, de unde urmează că voinţa generală, singura deţinătoare a legii, are competinţa pentru a definì suveranitatea sa. «A face aplicaţiunea acestei axiome la ideea de naţionalitate, erà a conferì principiului naţionalităţilor o putere incalculabilă. El îşi scoate, într'adevăr, raţiunea sa de a fi, din terenul cel mai vast al dreptului public... El poartă în sine imense posibilităţi de aplicaţiune... condiţia restrânsă pe care legiştii, rasă prudentă şi circumspectă i-o menajaseră, s'a mărit în mod nemăsurat» [1]).

Intr'o serie de texte — care evidenţiază forma precisă a principiului naţionalităţilor — Revoluţionarii desvoltară principiile *Declaraţiei*, care prin cele două articole amintite trebue considerată şi ca o *declaraţie a drepturilor naţiunilor* (B. Lavergne) şi formulară astfel ideile călăuzitoare ale politicei lor externe.

Astfel, la 22 Maiu 1790, cu ocazia unui conflict anglo-spaniol, în care Franţa puteà fi silită să intervină, Constituanta — la propunerea lui Robespierre — votà următorul principiu de politică externă: «*La France renonce aux conquêtes et regarde ses limites présentes comme posées par les destinées éternelles... La nation française renonce à entreprendre aucune guerre dans la vue de faire des conquêtes et n'employera jamais ses forces contre la liberté d'aucun peuple*». Constituţia din 1791 se exprimă, în cap V, în acelaş mod.

Ceva mai târziu, la 27 August 1790, André Chenier analizând consecinţele pe care — pentru viaţa internaţională — puteà să le aducă exemplul Franţei, amintea constituanţilor că *naţiunile Europei aveau ochii aţintiţi asupra lor*; *că buna reuşită a experienţei încercate va schimbà soarta Europei: oamenii vor reintra în drepturile lor, popoarele în suveranitatea lor uzurpată.*

Respectul principiului naţionalităţilor — odată exprimat — trebuià pus în concordanţă cu necesităţile strategice şi poli-

---

1) R. Johannet, *l. c.*, p. 85.

tice ale războaelor revoluționare. Foarte interesante sunt — din acest punct de vedere — instrucțiile redactate de L. Carnot în numele *Comitetului diplomatic* în 1792: [1]) «*Les nations sont entre elles, dans l'ordre politique, ce que sont les individus, dans l'ordre social; elles ont comme eux leurs droits respectifs... Or la loi naturelle veut qu'on respecte ces droits*».

Ca atare, recomandă Comisarilor și Comandanților de Armate, că nici o anexiune nu se poate efectuà fără ca în prealabil să se fi arătat «*... que les communes l'ont demandée par l'émission d'un voeu libre et formel... Puisque la souveraineté appartient à tous les peuples, il ne peut y avoir de communauté ou de réunion qu'en vertu d'une transaction formelle et libre; aucun d'eux n'a le droit d'assujettir l'autre à des lois communes sans son exprès consentement*».

Nici o excepție nu există la această regulă a egalității de drept între popoare. Mărimea teritorială, populația numeroasă, etc., nu conferă mai multe drepturi unui stat: «*Nous avons pour principe que tout peuple, quelle que soit l'exiguité du pays qu'il habite, est absolument maître chez lui; qu'il est égal en droit au plus grand, et que nul autre ne peut légitimement attenter à son indépendance*».

Se accentuiază asupra elementului de *voință colectivă* în manifestarea principiului naționalităților. Astfel Merlin de Douai, însărcinat de către Comitetul diplomatic al Constituantei, să redacteze un raport asupra chestiunii Alsaciei, enunță la 31 Oct. 1790 formula, considerată ca o primă expresiune a teoriei elective a naționalității: «*Le peuple alsacien s'est uni au* peuple français *parce qu'il l-a voulu*; s'est donc *sa volonté seule*, et non le traité de Münster, qui a légitimé l'union».

Și nu este vorba, pentru revoluționari, de fraze goale. Doctrina nouă a principiului naționalităților, care dealtfel a fost și criticată [2]), a fost aplicată — în fapt — la primele anexiuni, efectuate prin consimțimântul populațiilor anexate. Astfel în re-

---

[1]) Vezi: *Mémoires de Carnot par son fils*. t. I, p. 296.

[2]) Vezi B. Lavergne, *l. c.*, p. 31 și urm.

« La Révolution française n'avait-on le voit maintenant — envisagé qu'un des aspects du problème des nationalités. Elle avait hautement affirmé *le coté moral du problème* ».

volta Avignon-ului, asupra căruia Papa — în baza unor vechi tratate — revendica drepturi de suveranitate; astfel în chestiunea principilor posesionaţi din Alsacia. In orice alt timp, aceste două chestiuni delicate ar fi fost rezolvate pe cale de compromis, de transacţii. Acum, dacă se aduce — cum s'a spus — o atingere *respectului sacru* al tratatelor [1]), nu se procedează totuşi arbitrar, ci prin jocul principiului naţionalităţilor [2]). Formula nouilor anexiuni se poate încă citi, la Muzeul Societăţii Industriale din Mulhouse, pe drapelele care figuraseră în Serbările din 1798: «La République de Mulhouse *se donne* à la République française» [3]). Această formulă, concretizează esenţa însăşi a nouei doctrine revoluţionare.

*

Dar, deşi paşnică — după primele declaraţii de principii din 1790 — Revoluţia, sub imperiul împrejurărilor, deveni agresivă. Ea trebuià să se apere contra monarhiilor care se coalizau spre a o înnăbuşi cu concursul *emigranţilor*, şi contra războiului civil. Deaceea, chiar în sânul *Legislativei* şi al *Convenţiei* apoi, se alcătuì repede un partid favorabil politicei războinice. Şi atunci — începând războaele — se ivì necesitatea justificării lor, când prin ele se ajungeà la atingeri aduse libertăţii naţionale, sau la anexiuni.

Astfel, la 20 Aprilie 1792, raportul lui Merlin de Thionville vorbeşte de: *guerre aux rois, paix aux nations*, urmat de decretul care proclamă solemn că «*la nation française ne soutient point une guerre de nation à nation, mais défend justement un peuple libre de l'injuste agression d'un roi.* In sfârşit, în acelaş spirit, conform cu principiul naţionalităţilor, decretele din 19 Noemvrie 1792 al Convenţiei, declară: «*au nom de la France, d'accorder fraternité et secours à tous les peuples qui voudront recouvrer leur liberté et charge le pouvoir exécutif de donner aux généraux les ordres nécessaires pour porter secours à ces*

[1]) Vezi Giroud, *l. c.*, pag. 45.

[2]) Vezi R· Iohannet. *l. c.*, p. 86: «Le principe des nationalités s'introduira en tiers dans la discussion, il écartera les compromis».

[3]) Vezi Hauser, *l. c.*, p. 21.

peuples et défendre les citoyens qui seraient vexés pour la cause de la liberté ». Conform acestui decret și instrucțiunilor citate ale lui Carnot, Dumouriez primește ordinul de *a eliberà în Belgia popoarele oprimate* și *de a urmărì pe teritoriul său, pe cel mai mortal dușman al Republicei.*

Dar dela acest *protectorat revoluționar* (Jaurès), pe care și-l asumase Franța revoluționară — inspirat la origine de principiul libertății naționale — ușor se puteà ajunge, cum s'a și întâmplat, la un regim de agresiune. Principii vechi începură a fi invocate. In special teoria *frontierelor naturale* a lui Richelieu, reluată de Danton la 31 Ianuarie 1793, reînvie vechea dușmănie ereditară cu Anglia și Austria. Succesul politicii războinice, victoriile neașteptate ale armatelor revoluționare făcură să se pășească alături de principii, în unele ocazii. Principiul naționalităților totuși este invocat și acum, dar cele mai adeseori în folosul Franței [1]), ceeace a făcut să se poată vorbì pentru această vreme, de o *tiranie a principiului naționalităților*. Pentrucă — prin exagerarea efectelor acestui principiu — se discută dacă cetățenii unor provincii franceze s'ar puteà pronunțà pentru desmembrarea de Franța, un decret din 16 Decemvrie 1792, fixà pedeapsa cu moartea contra oricui ar propagà sau ar încercà alipirea unei provincii franceze, la un stat străin [2]). Carnot justifică însă — în termeni judicioși — acest decret: « *Sans doute c'est un principe certain que le peuple est souverain, quelle que soit l'exiguité de son territoire, mais personne ne peut nous imposer la loi. Or, si une commune, avec la volonté d'être indépendante, jetait la France dans le fédéralisme et l'anarchie, ce serait nous imposer la loi, ce qui n'est pas possible* » [3]).

In general, se poate spune, că ultimii ani ai sec. al XVIII-lea, prin declarațiile adeseori contradictorii ale șefilor Revoluției,

---

[1]) Ex. Raportul Abate'ui Grégoire asupra anexării Savoiei (27 Noemvrie 1792); proclamația în Montbéliard a lui Bernard de Saintes, misionar al Convenției (10 Oct. 1793), etc.

[2]) Interpretând politica revoluționară de după 1792 și analizând acest decret, Giroud închee: « Les nations de l'Europe sont divisibles parce que c'est l'intérêt de la République, la République française est indivisible parce qu'est son intérêt », (*l. c.*, p. 49).

[3]) Ch. Dupuis, *l. c.*, p. 174—175.

determinate de împrejurările politice externe, — ex. ale lui Carnot, Merlin de Douai, etc. [1]), — aduc din nou oarecare neprecizare în concepția principiului naționalităților. Este vremea Directoratului, care oscilează în fixarea unei atitudini de politică externă.

*

S'a zis, că odată cu Napoleon, Franța renunță definitiv la principii și politica de cucerire înlocuește politica dreptului popoarelor [2]). S'a afirmat apoi, că servindu-se de principiul naționalităților, Napoleon știà să-l utilizeze în favoarea sa, oridecâteori interesul i-o cereà [3]). Credem că nu se poate negà orice desvoltare a principiului naționalităților în epoca lui Napoleon I, după cum nu i se pot atribui idei strict naționalitare. Politica sa *realistă*, a fost influențată de unele împrumuturi; astfel din tradiția capețiană el a luat *ideea frontierelor naturale*, din tradiția enciclopediștilor a luat *ideea naționalității*, din tradiția burbonică *ideea Imperiului*, — cea mai clară dealtfel din sistemul napoleonian, — și a *Pactului de familie* [4]). Dacă *ideea naționalității* intră ca element component al politicii sale, ne putem așteptà ca ea să fi fost deasemeni pusă la contribuție. Și într'adevăr — prin crearea Marelui Ducat al Varșoviei, care dădù o satisfacție momentană patriotismului pasionat al Poloniei împărțite, prin reînvierea vechiului titlu glorios de *Regat al Italiei*, care cuprindeà în sine *un întreg viitor de independență* [5]), prin crearea Confederației Rinului — care prin distrugerea numeroaselor Stătulețe feudale, înseamnă un pas în spre unitatea Germaniei, — Napoleon a servit desvoltarea principiului naționalităților. După mărturisirile sale dela Sf. Elena, el ar fi intenționat să reconstitue întreaga Europă pe baze naționale. Aceasta a făcut să se afirme categoric, că *Napoleon I a fost primul bărbat de stat european, care a apreciat puterea*

[1]) Vezi V. Blagoyévitch, *loc. cit.*, p. 43 și urm.
[2]) H. Hauser, *loc. cit.*, pag. 22.
[3]) V. Blagoyévitch, *loc. cit.*, p. 52.
[4]) Vezi R. Johannet, *loc. cit.*, p. 116.
[5]) Jacques Bainville. *Bismarck et la France*. Paris 1911, p. 111.

sentimentului național și a făcut adeseori apel la dânsul, nu numai în Franța, dar și în afară de ea [1]).

Dar politica lui Napoleon a contribuit și în mod pasiv, la promovarea principiului naționalităților: I. Prin armatele sale victorioase care au răspândit dealungul Europei, ideile revoluționare despre suveranitatea poporului și dreptul de autodeterminare [2]), II. Prin opresiunea popoarelor supuse, feudatare sau aliate, Franța imperială a desvoltat sentimentul național și l-a întors contra ei [3]). Războiul Spaniei, revolta tiroleză — *Befreiungskrieg*, — atitudinea cantoanelor elvețiene, confirmă acest adevăr.

Principiul naționalităților este astfel formulat — fie sub aspectul său *idealist*, de către Revoluția franceză, fie sub cel *realist* [4]), în Germania, *unde tirania napoleoniană a avut consecințe intelectuale profunde* (Hauser), — până la finele epocei napoleoniene. Și pe lângă parțialele aplicațiuni din Apusul Europei, acest principiu a avut o interesantă aplicare — în primii ani ai sec. XIX-lea — și în răsăritul Europei, în Serbia, prin urmările revoluției naționale din 1804. D-l Iorga dă o deosebită însemnătate acestui eveniment: «...Astfel apare lămurit că principiul naționalităților, ca element moral, creator de state, nu vine dela cei mari la cei mici, dela cei culți, la cei ce erau să fie inițiați în cultură, dela Apuseni la Răsăriteni, ci invers. Printr'o serie de împrejurări, acest principiu a venit

[1]) Ramsay Muir, *l. c.*, p. 97.

[2]) D-l N. Iorga atribue succesul armatelor revoluționare nu numai talentului militar al generalilor Revoluției și *norocului genial* al lui Bonaparte, ci și altui factor: «Națiunile se ofereau liberatorilor, cărora li sacrificau *tirania* de până atunci, întocmai cum Bizantinii din Siria, copleșiți de administrație, storși de fisc, zdrobiți de o imensă cultură formală, s'au oferit odinioară Arabilor patriarhali, mâncători de curmale și lăcuste, care aduceau înapoi vechea idilă patriarhală». (*L. c.*, p. 180).

[3]) «... la Révolution française a abouti à éveiller les sentiments nationaux des étrangers contre la France. Ce fut la conséquence des guerres de la Révolution et de l'Empire. Lorsque le développement des ambitions révolutionnaires et napoléonniennes eut agrandi le cercle des conquêtes de la France, le sentiment national des nations opprimées se révolta. Ce fut la cause des succés des coalitions de 1813—1814». (Ch. Dupuis, *l. c.*, p. 175).

[4]) Prin *Discursurile* lui Fichte, prin *Zum neuen Jahre 1816* a lui Moritz Arndt, prin *Das Verhältniss Holsteins und Schleswigs zu Deutschland und Danemarck*, 1817 a lui Ch. Reihs, etc.

dela noi, cei mici, cei inferiori în cultură, răsăritenii, națiunilor din Apus și chiar acelei Germanii, care, crescută totuși pe baza principiului național, caută să zugrume azi viața națională a noastră [1]).

*

Pentrucă Napoleon I căzuse prin puternica explozie a sentimentului național, ar fi fost de așteptat ca principiul naționalităților să joace un rol însemnat în opera de reconstituire a Europei, devenită actuală prin căderea sa. Nimic din toată speranța opiniei publice de atunci. Suveranii coalizați contra lui Napoleon I, departe de a se fi convertit la respectul principiului naționalităților, în Congresul dela Viena, nu introduseră nici o formulă nouă în dreptul public european. Ei reveniră la principiile vechiului regim. Popoarele fură acolo grupate sau divizate după interesul combinațiilor diplomatice și a principiului echilibrului forțelor, în care nu intrau calcule de justiție. «Dacă în protocoalele Congresului se amintește — din când în când — de principiul naționalităților, atunci i se dă o falsă interpretare. Așà de ex. Alexandru I îl invoacă pentru a absorbì pe toți Polonezii; Prusia, pentru a încorporà în întregime Saxa, etc. Singura interpretare justă, este atunci când se hotărește să se dea Polonezilor, supuși celor trei state, instituțiuni naționale» [2]). In general, se poate admite că în Congresul dela Viena, naționalitățile au fost sacrificate, de către dinastiile restaurate. *Opera acestui Congres reprezintă negația principiului naționalităților, conceput fie în modul Revoluției, fie în acela al Germanilor din 1813—15.* Cum se poate explicà aceasta? Prin *neînțelegerea de către bărbații de stat din 1815 a fenomenelor naționale,* cum susține Johannet? Credem că este mai sigur, că Suveranii și plenipotențiarii adunați la Viena înțelegeau ce înseamnă și la ce consecințe poate duce principiul naționalităților. Douăzeci de ani trecuseră doar în mijlocul frământărilor, în care adeseori s'a auzit de noul principiu. Dar tocmai fiindcă consecințele acestui principiu, le puteau

---

[1]) N. Iorga, *l. c.*, p. 190.
[2]) Meitani G., *Curs de Drept International Public.* Vol. I, p. 62 (litografiat).

fi dăunătoare, au căutat să-l îndepărteze dintre ideile călăuzitoare ale operei Congresului. Corespondența — publicată în mare parte — a lui Metternich, dovedește temeinicia acestui punct de vedere [1]).

Deaceea opera realizată nu a fost durabilă, cum credeau făuritorii ei. Una dintre lacunele tratatului dela Viena (9 Iunie 1815) a fost tocmai desprețuirea principiului naționalităților [2]), principiu dinamic, cum a dovedit-o epoca revoluționară și napoleoniană. Consecința a fost că o luptă a început după 1815 — când ascunsă, când violentă — între principiile vechiului regim, care voià să asigure hegemonia suveranilor, prin menținerea statului-quo, și principiul naționalităților, care voià să remanieze harta Europei, permițând fiecărei națiuni de a constitui un stat.

In această epocă, până la 1848, principiul naționalităților se prezintă, sub două aspecte: I. Unul interior, democratic, tinzând la întronarea integrală a *constituționalismului și a sufragiului universal*; II. Altul exterior, destul de adecuat simbolizat, prin principiul de *non-intervențiune*.

Opinia publică europeană și cea franceză, în special, se preocupă în timpul Restaurației de chestiunea națiunilor, care se deșteaptă. Reacționarismul Sf. Alianțe îndârjește și mai mult această opinie publică, factor nou, care începe a contà în treburile publice. O eră nouă, rodnică, se deschide în desvoltarea principiului naționalităților. Repercusiuni se observă și în dreptul internațional public. Astfel desbateri violente se ridică în jurul *dreptului de intervențiune* al cărui liber exercițiu, partizanii principiului naționalităților îl denegau în cazul intervențiunii franceze — din mandatul Sf. Alianțe — în Spania, dar îl cereau pentru Moreea. *Louis Blanc* va sistematiză mai târziu această contradicție, când va susține în a sa *Histoire de dix ans*

---

[1]) Vezi tom. II, p. 179: O scrisoare confidențială a lui Metternich din 14 Noemvrie 1818: « ... Pour la Prusse comme pour l'Autriche, des réformes libérales seraient la dislocation de l'État. En effet, étant donné l'état des deux monarchies, le système représentatif aurait pour résultat immédiat la désagregation ».

[2]) Vezi și O. Nippold. *Le développement historique du droit international depuis le Congrès de Vienne.* (« Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye », a. 1924, v. I, pp. 5—120).

că *intervenția nu este ilegitimă, decât dacă ea contrariază principiul naționalităților*. Este o adevărată revoluție diplomatică. Statele nu mai sunt valabile, decât dacă sunt formate pe baza noului principiu.

Toate mișcările populare din epoca Restaurației — în Spania, Polonia, Italia, Grecia, Germania, Franța — *se caracterizează printr'un amestec de idei democratice și de idei naționale* (Hauser). Independența Greciei (1829) — precedată de aceà *bătălie a tendințelor naționalitare*, care a fost Navarin (1827), și care însemnà *începutul unei ere noui și anunță impunerea triumfală a opiniei publice* (Johannet), reprezintă un răsunător succes al principiului naționalităților, așà cum reprezintă și independența Belgiei (1830); acte ce înseamnă o adevărată revoltă contra tratatelor din 1815.

Revoluția dela 1848 — începută în Franța, unde răsturnarea regalității lui Ludovic-Filip I, poate fi considerată ca *desnodământul conflictului dintre coroană și principiul naționalităților* (J. Bainville), conflict ce luase naștere dela 1840, pe chestiunea egipteană, — apare în întreaga Europă ca un triumf al naționalităților.

Și cu toată reacțiunea ce urmă, înnăbușind această mișcare — *poate prematură* (Ch. Dupuis) — principiul naționalităților subsistă și evoluția lui explică cea mai mare parte din istoria anilor 1848—70. Acest principiu ia acum și o desvoltare teoretică, prin cultivarea lui în diferitele asociațiuni naționaliste (*Juna Italie, Juna Europa*, etc.) și prin celebra prelegere a prof. Mancini (12 Ianuarie 1851) la Turino, a cărei concluzie — cum știm — este că *baza rațională a oricărui drept internațional trebue să fie triumful principiului naționalităților*. Mancini dădeà astfel interesului italian, sprijinul unui principiu universal, transpunând pe terenul internațional, doctrina *declarației drepturilor omului*.

*

Epoca Imperiului al II-lea francez este fără îndoială - vremea când principiul naționalităților deveni un principiu de guvernământ. Noua teorie a naționalităților fu marea preocupare

a lui Napoleon III-lea. Erà partizanul acestui principiu din convingere[1]), dar şi dintr'o oarecare iluzie de interes personal: puterea sa în interiorul Franţei erà stabilită pe ideea de suveranitate a poporului, şi el voià ca acest principiu să triumfe pretutindeni şi să asigure astfel constituţia nouilor state, după cum el erà fundamentul propriei sale autorităţi. Ca atare, l-a susţinut pretutindeni, unde revendicările naţionale erau oprimate prin opera tratatelor din 1815, — a căror desfiinţare a fost ideea dominantă a politicei lui Napoleon III, — sau prin mai vechi nedreptăţi istorice. Şi aceasta, chiar când în consecinţele sale, aplicaţiunea principiului naţionalităţilor, nu servià interesele Franţei [2]).

Prima manifestare a ideilor sale politice, reese din cea dintâiu proclamaţie către poporul francez, în care imitând stilul buletinelor Marei Armate, spune: «*Fidèle aux maximes de l'Empereur, je ne connais d'intérêts que les vôtres, d'autre gloire que celle d'être utile à la France et à l'humanité... j'ai voué mon existence à l'accomplissement d'une grande mission. Du rocher de Sainte-Hélène un regard du soleil mourant a passé mon âme; je saurrai garder ce feu sacré; je saurrai vaincre ou mourir pour la cause des peuples* [3]). Oficial, politica nouă a naţionalităţilor, a fost inaugurată de către Napoleon III-lea, în Congresul dela Paris (1856) cu *chestiunea română*. In felul cum această chestiune s'a rezolvat, prin unirea definitivă a Principatelor, contra voinţei unei părţi din Europa, *un element*

---

[1]) Unii autori au contestat lui Napoleon III o clară înţelegere a principiului naţionalităţilor. De ex. Hauser spune: «Il oscillait perpétuellement entre la théorie française, révolutionnaire, démocratique, du consentement populaire et la théorie allemande, fataliste, bismarckienne du droit des grosses agglomérations à s'agrandir, à s'annexer les peuples qui leur sont apparentés par la race, la langue, l'histoire ou même simplement par les intérêts». (*L. c.*, p. 25). Dar istoria imperiului al II-lea ne arată statornicia pânăla sacrificiu a lui Napoleon III, faţă de acest principiu; oscilaţiile de care vorbeşte Hauser pot fi explicate numai prin antagonismul dintre interesele Franţei — de care Impăratul trebuià să ţină seamă — şi manifestările principiului.

[2]) Vezi J. Bainville, *l. c.*, p. 107: «Après Sadowa, après Sedan même, après l'unité italienne et l'unité allemande, faites contre nous, après l'effondrement de son trône, il s'acharnera encore à défendre et à glorifier ce principe».

[3]) In J. Bainville, *l. c.*, pp. 110—111.

nou a fost introdus în desvoltarea principiului naţional (N. Iorga).

Noua politică a fost constant urmată — oferind sprijin Italiei direct, Germaniei indirect, pentru a-şi realizà unitatea naţională, cel puţin până la 1866. Este vremea când — cum s'a spus — *principiul naţionalităţilor erà la putere*. Aceasta făceà pe Maximin Deloche să scrie în 1860: «*La France représente le principe des nationalités. Partout où un peuple a combattu pour son affranchissement, notre pays s'est trouvé présent par son influence, quand il ne l'était pas par ses armes*» [1]).

Prin această politică, care afirmà astfel ca *bază a dreptului internaţional, respectarea persoanelor politice, care sunt naţiunile* (Carnazza-Amari), Napoleon III-lea izbutì să facă să dispară parte dintre nedreptăţile istorice din Europa sec. al XIX-lea, să asigure concilierea opiniei publice franceze, pe care regalităţile anterioare o neglijase sau o despreţuise şi să pregătească calea, către triumful de mai târziu al principiului naţionalităţilor.

Dar după 1866, începe un declin temporar al principiului naţionalităţilor. Sub iminenţa pericolului pe care-l reprezentà pentru Franţa imperială, unitatea germanică, — realizată în jurul Prusiei, de tradiţie militaristă, care invocà şi ea principiul naţionalităţilor, dar de nuanţa erudită germanică, — o reacţiune energică se produce. Lavelaye în *Revue des deux mondes*, Thiers — marele susţinător de odinioară — în Corpul Legislativ în 1867, fac cele mai categorice rezerve asupra eficacităţii principiului naţionalităţilor, sau îl critică cu vehemenţă.

Iar Fréderic le Play, consilier al lui Napoleon III-lea, căruia îi declarase: «*Votre empire mourra de deux choses: le suffrage universel et la théorie des nationalités. Les nationalités vous conduiront à ceci: que l'Alsace sera allemande*»..., scriind la 19 Iunie 1869 diplomatului P. Hyacinthe, afirmă: «*Le principe des nationalités est le fléau du siècle, lorsqu'il s'employe à détruire de petites autonomies qui cherissent leur indépendance, pour les asservir à quelque agglomeration placée sous l'autorité exclusive d'une capitale*» [2]). Critice întemeiate, dacă luăm în

[1]) *Le Principe des Nationalités*. Paris 1860.

[2]) Vezi R. Johannet, *l. c.*, pp. 173—174.

considerație modul în care Germania, — unificată prin politica binevoitoare a lui Napoleon al III-lea — va interpretà principiul naționalităților. Războiul franco-german din 1870-71, și chestiunea anexării Alsaciei-Lorena, a dovedit veracitatea lor.

III

După această trecere în revistă a momentelor caracteristice din desvoltarea și aplicarea principiului naționalităților, până la finele Imperiului al II-lea, o întrebare se pune: cari au fost modalitățile de interpretare practică și de aplicare a acestui principiu — cristalizat dejà în jurul celor două teorii clasice: franco-italiană și germană [1]) — în timpul domniei lui Napoleon al III-lea?

Interpretarea și aplicarea principiului naționalităților s'a realizat, în mod diferit, după temperamentul popoarelor și după concepțiile politice și juridice ale guvernanților.

Astfel noua Italie s'a creat prin invocarea dreptului popular, care-și găsește expresiunea sa în plebiscite. Tot prin plebiscit s'au detașat unele populațiuni de Casa de Savoia.

Rămân într'adevăr, ca model, plebiscitele din Nice și Savoye [2]). Efectuate în plină pace, fără cucerire prealabilă, fără imigrațiune din partea națiunii anexante, sub supravegherea autorităților statului cedant, aceste plebiscite ar fi putut — dacă ar fi fost imitate — să introducă un element de pace și libertate, în dreptul internațional.

Din nenorocire, plebiscitele din 1860 nu au avut urmări, ca semnificație juridico-politică.

Când s'a deschis chestiunea ducatelor daneze — originea reală a războiului franco-german din 1870 și prin aceasta, a războiului mondial, — Treitschke formulà în termeni catego-

[1]) Hauser atribue tot lui Napoleon III-lea, împământenirea celor două concepțiuni diferite asupra principiului naționalităților: « Ainsi pendant trente ans, et par la faute de Napoleon III, l'Europe flotte entre deux conceptions opposées, contradictoires, du principe des nationalités ». (*L. c.*, p. 26).

[2]) Plebiscitul din Nice dă 25.743 de voturi pentru alipirea la Franța, din 30.706 înscriși; cel din Savoye dă 130.533 de voturi *pentru*, față de 225 *contra*.

rici doctrina germană, care constitue un al doilea mod de interpretare și aplicare a principiului naționalităților, din această epocă: « Dreptul Slesvig-Holstein-ului de autodeterminare *(das Selbstbestimmungsrecht der Schleswig-Holsteiner) este limitat de drepturile și interesele națiunii germane* ». Contrar deci principiilor Revoluției Franceze, susținute și de Franța imperială, după istoricul german, este *o inegalitate de drept între națiunile mari și cele mici*. În această inegalitate drepturile și chiar interesele națiunilor mari, pot să primeze. Este o proclamare formală a principiului *marilor aglomerațiuni* și o contestare categorică a dreptului la existență a națiunilor mici.

Această doctrină a fost adoptată — sub inspirația lui Bismark — de către diplomația austro-prusiană și concretizată în convenția dela Gastein (1865), care în mod cu totul provizoriu, reglementă chestiunea ducatelor.

Contra acestui fel de interpretare a principiului naționalităților — acelaș care peste câțiva ani a fost aplicat de Germania învingătoare, în Alsacia și Lorena, — adepții adevăratului principiu, care triumfase în Italia, au protestat prin celebra circulară din 29 August 1865 a lui Drouyn de Lhuys, ministru al lui Napoleon III, care redà astfel și concepția Împăratului: «*S'est-on préocupé du voeu des populations? Elles n'ont été consultées sous aucune forme... Sur quel principe repose donc la combinaison austro-prusienne? Nous regrettons de n'y trouver d'autre fondement que la convenance réciproque des deux copartageants. C'est là une pratique dont l'Europe actuelle était déshabituée, et il en faut chercher les précédents aux âges les plus funestes de l'histoire. La violence et la conquête pervertissent la notion du droit et la conscience des peuples. Substituées aux principes qui réglent la vie des sociétés modernes, elles sont un élément de trouble et de dissolution et ne peuvent que bouleverser l'ordre ancien sans édifier solidement aucun ordre nouveau.*»

Aceasta nu a împiedecat însă, ca diplomația germană să meargă pe drumul apucat și să se ajungă astfel, la acea deformare a principiului naționalităților, invocată de Treitschke pentru a justificà răpirea Alsaciei și Lorenei, prin dreptul rasei geramnice de a-și adunà pe toți membrii ei, sub acelaș steag, chiar contra voinței lor. In numele *naționalismului inconștient*

(I. Grimm), se condamnà astfel dreptul de autodeterminare. Acestei *filosofii a inconştientului*, îi răspunde raţionalismul democratic, prin celebrul protest al Alsaciei-Lorenei din 17 Februarie 1871 care afirmă: ...«*l'immuable volonté de l'Alsace et de la Lorraine de rester françaises... Une Assemblée, même issue du suffrage universel, ne pourrait invoquer sa souveraineté pour couvrir ou ratifier des exigences destructives de l'intégrité nationale. Nous proclamons par les présentes à jamais inviolable le droit des Alsaciens et des Lorrains de rester membres de la nation française*».

Acest protest reprezintă o precizare nouă, importantă, a naturei juridice a principiului naţionalităţilor. Se constată în analiza juridică a protestului dela 1871 şi o vagă inspiraţie din tradiţia revoluţionară, care institue *voinţa* ca singurul şi cel mai important interpret al ideii de naţionalitate. Dar se constată şi elemente mai pozitive. Astfel se părăseşte — în parte — doctrina revoluţionară a lui Merlin de Douai şi se invocă *unirea de două secole* cu Franţa (Art. 1). Se pune integritatea teritorială înaintea voinţei sufragiului universal (Art 2). Se subordonează apoi, orice transfert de suveranitate «*à la garantie de l'ordre général du monde*» (Art 3).

Cu aceste texte, evoluţia doctrinară a principiului naţionalităţilor este închisă [1]). Intre cele două doctrine astfel formulate şi aplicate, au avut de ales şi autorii ultimelor tratate de pace. Vom vedeà, că adoptând adevărata teorie a principiului naţionalităţilor, cea franco-italiană, dar ţinând seamă şi de criticele formulate, ei au impus — în vederea superioară a asigurării unei păci durabile şi a creerii de state viabile, — un *caracter de relativitate* principiului naţionalităţilor [2]).

*

[1]) Vezi H. Hauser, *l. c.*, p. 28: «On n'ira pas plus loin que Treitschke dans l'affirmation du droit historique des grandes peuples à recouvrer leurs membres perdus et à se subordonner les petits peuples, ni plus loin que les protestataires de Bordeaux et que Mancini dans l'affirmation du droit national fondé sur la volonté des peuples».

[2]) Vezi B. Lavergne, *l. c.*, p. 57: «Même dans ses «quatorze points» si succints, le Président Wilson a marqué que *des brèches légères devaient être faites au principe absolu des nationalités*».

In epoca de *declin a principiului naționalităților* — care a început după dezastrul francez din 1870, prin pierderea sprijinului Franței — el a mai avut parțiale aplicări în Congresul dela Berlin (13 Iunie—13 Iulie 1878). România, Serbia și Muntenegrul au fost recunoscute — în baza acestui principiu — independente, sub condiția unor angajamente internaționale. O Bulgarie, a cărei vasalitate turcească erà aproape nominală, a fost deasemeni creată. S'a clarificat astfel, în oarecare măsură, situația din peninsula Balcanică, punctul nevralgic al Europei în sec. al XIX-lea.

Dar, în general, opera Congresului dela Berlin nu poate fi considerată ca elaborată pe baza principiului naționalităților. Ea este condusă tot de vechile principii diplomatice[1]) și poartă pecetea hegemoniei Germaniei bismarkiene, care va tinde apoi să devină mondială. După cum contrarie principiului naționalităților — a cărui *discreditare* este (Seignobos) — trebue considerată și instituirea Triplei Alianțe (a. 1882).

*

Astfel, mai mult de patruzeci de ani după pacea dela Frankfurt (10 Maiu 1871), principiul naționalităților nu mai fu la ordinea zilei. In acest timp, mișcările naționalitare înnăbușite de indiferența sau ostilitatea Europei, așteaptă momentul potrivit spre a izbucnì, pentru a da naștere la noi formațiuni politice, bazate pe acest principiu. Pregătirea se desăvârșește prin *pătrunderea în conștiința națiunilor nedreptățite, a principiilor fundamentale ale teoriei naționalităților*. Și în acest fapt

[1]) D-l N. Iorga apreciază astfel atitudinea Puterilor în Congresul dela Berlin: « Corrigeant mécaniquement comme à l'époque de Napoléon I, taillant aux cisseaux de la diplomatie de routine, d'après les vallées et les lignes de collines, repoussant toute légitimité des tendances nationales, l'Europe s'attribuait elle-même des territoires continentaux et insulaires, destinés à empêcher non seulement par sa force matérielle et morale, comme jusqu'alors, mais par sa présence de fait, l'accomplissement des nécessités organiques profondes, des fatalités nationales irréductibles. C'était l'expropriation au profit des Puissances, de toutes les Puissances, l'expropriation en même temps du droit naturel des nations et du droit historique des Turcs ». (*Histoires des États Balcaniques*, Bucarest 1914, p. 367).

tocmai, constă deosebirea între manifestările naționalitare din sec. al XIX-lea și XX-lea și cele anterioare [1]).

Datorită penetrațiunii în conștiința națiunilor oprimate, a principiului naționalităților, o reînviere a lui se produse încă înainte de războiul mondial. Ea se manifestă — urmărind consacrarea libertății naționale a popoarelor balcanice — în războaele balcanice (1912—1913). Se dovedì și acum că «*fenomenele de împăcare, de amalgamizare, de internaționalizare a locuitorilor de sânge deosebit al unei țări, sunt numai superficiale și că la urma urmelor, cum după un șivoiu de ploae iese la iveală stânca veche, tot astfel națiunile, care sunt fundamentale, elementare, externe, nu se crează, nu se desființează și nu se modelează, ci apar și rămân*» [2]).

Infine, războiul mondial are la baza sa, tot chestiunea naționalităților; prin rezultatele sale, el constitue evenimentul care a determinat triumful principiului naționalităților.

*

Fiind prin natura sa, un principiu de drept internațional public — și nu numai o idee călăuzitoare de politică internațională, cum s'a susținut de unii critici, [3]) — este logic ca în desvoltarea sa istorică, principiul naționalităților să fi introdus anumite complectări și transformări dreptului internațional public [4]). Ele vor fi de sigur și mai fecunde, în noul drept internațional a cărui elaborare coincide cu triumful principiului naționalităților.

Ne vom limità la semnalarea transformărilor introduse dejà

---

[1]) Vezi R. Muir, *l. c.*, p. 115: « Les premières nations étaient arrivées à leur âge de nation, comme M. Jourdain parlait la prose, sans se rendre compte de l'importance de ce qu'elle faisaient. Elles étaient guidées par leurs propres instinctes et traditions, et ne s'arrêtaient jamais à faire de la théorie. Mais les nations qui effectuèrent leur unité au XIX-e siècle, le firent conformément à des principes laborieusement discutés ».

[2]) N. Iorga. *Istoria Războiului Balcanic*, București 1915, p. 62.

[3]) Vezi De Holtzendorff, *Le Principe des Nationalités...* (R. D. I. t. II, p. 292) și Pradier—Fodéré, *Traité de Droit International Public*.a. 1895. t. I, No. 55.

[4]) Încă la 1895, Pierre de Roquette-Buisson scrià: « Le droit international public a été profondément modifié par le principe des nationalités ». (*l. c.*, p. 173).

şi recunoscute de doctrina contemporană a dreptului internaţional public, un studiu al lor putând alcătuì subiectul unei lucrări aparte.

I. O primă modificare este referitoare la însuşi conceptul de persoană de drept internaţional public. Căutând să definească *personalitatea statului* prin *naţiune*, partizanii principiului naţionalităţilor merg cu mult mai departe decât fondatorii dreptului internaţional modern — în această materie teoriile lui Grotius apar ca foarte înapoiate — conferind şi *naţiunii* calitatea de persoană de drept internaţional. Şi tendinţa este că, în viitor, angajamentele internaţionale să adopte acest deziderat al doctrinei.

Dar dacă aceasta este o *tendinţă* încă, din ea a rezultat totuşi — datorită şcoalei franceze şi germane a naţionalităţii — dreptul recunoscut tuturor statelor, de a-şi da ele însăşi constituţia lor şi de a-şi alege forma cea mai potrivită de guvernământ, conformă cu caracterul şi civilizaţia lor [1]).

II. Principiul *egalităţii statelor* — combătut de unii autori [2]) — a fost precizat şi extins de doctrina principiului naţionalităţilor, în sensul că el este recunoscut nu numai *persoanelor*, considerate ca atare de dreptul internaţional comun, ci şi *tuturor grupelor naţionale*, *oricare ar fi ele* (Carnazza-Amari, Mamiani, etc.).

III. *Dreptul de intervenţiune*, atât de discutat, sub raportul legitimităţii sale în doctrina dreptului internaţional public şi recunoscut de mulţi autori (Grotius, Puffendorf, Pasquale Fiore, Rolin Jaequemin, Pillet, Arnzt, Rougier) pentru *raţiuni de umanitate*, a fost deasemeni extins de adepţii teoriei noastre, *în favoarea naţionalităţilor* [3]).

IV. Infine, sub influenţa principiului naţionalităţilor — în mod *absolut* conceput — dreptul internaţional public *impune*

---

[1]) Vezi Ahrens, *Cours de Droit Naturel*, t. I, p. 503: « En vertu de la souveraineté et de son autonomie relative, chaque peuple forme sa constitution, son législation son administration, selon sa manière d'être, de voir, de sentir, selon sa conviction et ses moeurs ».

[2]) Vezi G. Sofronie, *Desvoltarea contemporană a dreptului internaţional public şi tendinţele actuale*. Bucureşti 1928, pp. 61—64.

[3]) Vezi J. Hornung, *Civilisés et Barbares*. (« Revue de Droit International Public », 1885—1886).

consultarea voinții locuitorilor prin plebiscit, în orice caz de transfert de suveranitate, asupra unui teritoriu; el *recomandă* această consultare, sub influența principiului nostru, în mod *relativ* conceput.

Recomandă de asemeni *dreptul de opțiune*, pentru reglementarea regimului naționalității. Acest drept — deși recunoscut de dreptul internațional privat dela finele sec. XVII-lea [1]— a fost întrodus în doctrina dreptului internațional public și concretizat în tratatele internaționale, numai odată cu desvoltarea principiului naționalitățiior.

Aceste transformări [2]) mai caracteristice — imprimate dreptului internațional public — sunt suficiente pentru a confirmà opinia formulată, că *principiul naționalităților este de esență juridică, și că aparține acestei discipline juridice, în cadrul căreia ocupă un loc de importanță capitală.*

CAP. VI

PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR ÎN ULTIMELE TRATATE DE PACE.

I

Din primii ani ai războiului mondial, Aliații — răspunzând intervenției președintelui Wilson [3]), care le cereà să i se facă cunoscute scopurile de războiu urmărite de ei, — formulau oficial și public aceste scopuri. *Acest fapt constitue o revoluție în istoria diplomatică a Europei.* Ei accentuau în răspunsul lor, — sub

---

[1]) Vezi Trat. dela Ryswick, a. 1697, art. 17; dela Utrecht, a. 1713, art. 14; dela Campo-Formio, a. 1794, art. 9; dela Mulhouse, a. 1798, art. 3, etc.

[2]) Amănunte și desvoltări prețioase în P. de Roquette-Buisson, *l. c.*, pp. 173-208.

[3]) Intervenția din 18 Decemvrie 1916, strict conformă cu art. 3 din Convențiile dela Haga (29 Iulie 1899 și 18 Octombrie 1907) — care poartă și semnătura Statelor-Unite — referitoare la reglementarea pacifică a diferendelor internaționale: « Les puissances étrangères au conflit ont le droit de proposer leurs bons offices et leurs médiations, même pendant la durée des hostilités. L'exercice de ce droit ne peut en aucun cas être considérée par telle ou telle puissance belligérante comme un acte inamical ».

influenţa unei stări de spirit generală, în ţările liberale ale Europei şi ale Americii — asupra *dreptului de libertate naţională şi de existenţă politică pentru naţiunile oprimate* [1]).

Un răspuns clar, categoric, cu totul deosebit de acela al Germaniei — căreia deasemeni se adresase Wilson, — şi care se caracterizează printr'un spirit anexionist [2]).

Victoria finală a dus la concretizarea scopurilor solemn formulate în răspunsul din 12 Ianuarie 1917 — ulterior repetate şi desvoltate — care cadrează în totul cu doctrina Preşedintelui Wilson, a cărei influenţă se constată în numeroase texte din ultimele tratate de pace şi din Pactul Societăţii Naţiunilor. Această doctrină — adeseori criticată, în special pentru retuşările suferite [3]) — reprezintă noile concepţii care trebuesc să conducă lumea: Ea afirmă dreptul imprescriptibil de autodeterminare a naţiunilor, a *căror aspiraţiuni naţionale sunt bine definite* (Mesagiul din 11 Februarie 1918). Crede în durabilitatea păcii şi în rărirea războaielor numai prin aplicaţiunea *raţională a principiului naţionalităţilor* [4]) (Discursul din 22 Ianuarie 1917, art. 14 din celebrul program al păcii din 8 Ianuarie 1918).

Neagă suveranitatea *absolută* a statului, în interior ca şi în exterior, şi admite, în consecinţă, intervenţiunea Puterilor în anumite cazuri, în numele superior al *umanităţii*. In aceasta ar constà şi raţiunea de a fi a Societăţii Naţiunilor, care după

---

[1]) Răspunsul colectiv din 12 Ianuarie 1917: « Les Nations Alliées ont conscience qu'elles ne combattent pas pour les intérêts égoistes, mais avant tout pour la sauvegarde de l'indépendance des peuples, du droit et de l'humanité ». Scopurile lor consistă în: «... la restauration de la Belgique, de la Serbie et du Monténégro... la libération des Italiens, des Slaves, des Roumains, et des Tchéco-Slovaques de la domination étrangère... de la Pologne... ».

[2]) Vezi reproduceri şi comentarii în « Le Temps », 21 August 1917, « Le Matin », 29 Maiu 1917, « Figaro » 7 Iunie 1917, «L'Humanité » 22 Iunie 1917, « Petit Parisien » 11 Iulie 1917.

[3]) Vezi B. Lavergne, *loc. cit.*, p. 7 şi urm.

[4]) « Aucune paix ne devrait durer qui ne reconnaîtrait le principe des nationalités; les gouvernants doivent recevoir leur pouvoir de leurs gouvernés et il n'existe pas de droit de ceder les peuples de potentat à potentat, comme s'il existait un droit de propriété sur ces peuples ».

Președintele Wilson, trebuià să fie nucleul unei eficace organizări a comunității internaționale.

Conferința Păcii s'a găsit astfel în fața acestui program politic, elaborat pe baza principiilor de justiție internațională — exprimat prin notele Aliaților, prin mesagiile și discursurile lui Wilson, prin discursul de deschidere a lucrărilor Conferinței de către Poincaré, și pătruns în conștiința națiunilor, — dela care nu s'a putut abate și pe care l-a luat ca idee călăuzitoare, în opera de redactare a tratatelor.

Principiul naționalităților, cu corolarul său *dreptul de autodeterminare*, fiind ideea centrală din noul program de politică internațională, impus atenției conducătorilor nu numai de considerațiuni de echitate și justiție, ci și de conștiința națiunilor în care pătrunsese prin ascendentul ce căpătase după o seculară desvoltare istorică, tratatele de pace încheiate în anii 1919—20[1]), se prezintă sub aspectul juridic de *tratate naționalitare*[2]).

Astfel, pentru prima dată, în opera de pacificare a Europei diplomații au fost conduși de o idee obiectivă, de un principiu de drept internațional public.

Ei au căutat să refacă harta Europei pe baza principiului naționalităților, manifestat — indiferent de nuanțele sale teoretice — prin tendința ca nici o națiune, sau fracțiune de națiune, să nu fie încorporată unui stat străin, prin călcarea flagrantă a voinții colective. Au urmărit ca noile frontiere politice să urmeze — în măsura compatibilă cu interesele superioare ale unei păci durabile — frontierele naționalitare și să fie astfel chemate la viață politică, națiunile odinioară supuse.

Dar ținând seamă și de obiecțiile aduse principiului naționalităților, în special deaceea că ar fi *susceptibil de a duce la anarhie, printr'o prea mare fărămițare a Europei* (Louis Le Fur), sau de a da naștere la state neviabile, prin lipsa de condițiuni avantajoase economice, geografice etc., Conferința Păcii a imprimat un *caracter de relativitate acestui principiu*. Acest fapt

[1]) Tratatul dela Versailles din 28 Iunie 1919; dela St. Germain din 10 Septembrie 1919; dela Neuilly din 27 Noembrie 1919; dela Trianon din 4 Iunie 1920; dela Sèvres din 10 August 1920.

[2]) Expresie combătută de unii autori ex. Ch. Dupuis, *l. c.*, pp. 167 — 168; Lavergne, *l. c.*, pp. 5—6, etc.

a fost interpretat ca o lacună a operei elaborate prin ultimele tratate [1]). Dar trebue recunoscut că o aplicațiune riguroasă, *absolută* a principiului naționalităților, dusă până la ultimele sale consecințe, în disprețul tuturor considerațiunilor economice, geografice, istorice etc., constitue o imposibilitate, în cea mai mare parte a lumii și în special în Europa centrală și orientală. Naționalitățile sunt acì atât de amestecate — datorită unui complex de împrejurări istorico-economice — încât o diviziune determinată, în mod exclusiv, de principiul naționalităților, ar fi creat o situațiune intolerabilă și o anarhie internațională, contrarie ideii de pace durabilă. Apoi, aplicarea *integrală* a acestui principiu, chiar acolo unde ar fi posibilă, nu ar fi întotdeauna fericită. Pentrucă o diviziune exagerată a Europei sau chiar a globului într'un număr prea mare de state mici și mari, este un obstacol important pentru relațiunile internaționale. O astfel de aglomerație de unități naționale nu este posibilă, fără inconveniente, decât dacă se presupune o stare de lucruri ideală, comportând politica *porței deschise*, atât pentru coloniile și posesiunile transoceanice, cât și pentru țările de civilizație occidentală, puternic industrializate. Și aplicarea *integrală* a principiului naționalităților, ar mai presupune existența unui organ suveran, suprapus organizațiilor naționale, în lume.

*

Ținând seamă de aceste considerațiuni, Conferința Păcii — pornind dela formula Președintelui Wilson: « *Toutes les aspirations nationales clairement définies, doivent être satisfaites, autant qu'il est possible, sans créer ou perpétuer des éléments de conflits ou d'antagonismes qui ne sauraient manquer, un jour ou l'autre, de rompre la paix en Europe et par suite dans le monde entier* [2])» —, a adoptat ca idee călăuzitoare principiul naționalităților, *relativ* conceput, și a pus astfel bazele unei noui concepții — a treia,

---

[1]) Vezi Ch. Dupuis, *l. c.*, p. 179: « Pour voir ce qu'est aujourd'hui le principe des nationalités, il suffit de consulter le traité de Versailles. On sera étonné qu'après les déclarations antérieures du Président Wilson, faites au cours de la guerre, le principe des nationalités n'ait pas été ***intégralement appliquée*** ».

[2]) Discursul din Congres dela 11 Februarie 1918.

pe lângă cele două cunoscute — în această materie: *Principiul naționalităților este un element de capitală importanță, în relațiunile internaționale. Dar el poate și trebue să fie temperat, prin considerațiuni economice, geografice, de limbă, de rasă. Voința populației presupusă când nu este îndoială asupra sensului de manifestare, sau expresă, prin plebiscit, când îndoiala există, rămâne însă principalul element de luat în considerație.*

Tratatele ultime de pace au făcut aplicațiunea acestei a treia concepții a principiului naționalităților. Se găsește deci în ele, puțin și din *teoria frontierelor naturale* și din *teoria elementelor de vitalitate economică*, etc., dar dominantă rămâne teoria naționalităților. Evident nu este o operă în totul ideală, dar ea reprezintă un remarcabil progres față de trecut. Prin ea a fost recunoscut *triumful principiului naționalităților*, *relativ conceput*, *adică spiritul de justiție* [1]).

In ultimele tratate de pace, principiul naționalităților a fost concretizat sub forma sa *activă* [2]), ori de câte ori s'a recunoscut unei națiuni dreptul de a fi independentă, de a constitui deci

[1]) Engeström Maxson E. *Les changements de nationalités d'après les Traités de Paix de 1919—1920.* Paris 1923, p. 8.

[2]) Trebue să înțelegem prin teoria naționalităților — forma activă — *dreptul de a constitui o națiune autonomă și indivizibilă, pentru orice populațiune care îndeplinește următoarele cinci condițiuni*: 1. Să voiască, cel puțin în majoritatea sa numerică, să obțină sau să-și păstreze autonomia și coheziunea sa națională. 2. Să fi avut în trecut poziția de stat autonom, sau cel puțin să posedă o formațiune istorică originală și nediscutabilă. 3. Să posedă, fie în elita sa, fie în mase, o suficientă capacitate guvernamentală, aceasta reducându-se la cele patru funcțiuni esențiale: *a)* menținerea ordinei publice; *b)* funcțiunea legislativă; *c)* control administrativ de exploatarea bogățiilor naturale ale țării; *d)* execuțiune de lucrări publice necesare. 4. Să posedă, în momentul când legitima extensiune națională este realizată, un teritoriu și bogații naturale, astfel ca independența economică și politică a națiunii să fie suficient asigurată, adică să fie cel puțin atât și dacă e posibil, mai bine decât aceea a celor mai mici dintre Statele actuale ale Europei, ex. Danemarca, Portugalia sau Norvegia (Cifra de trei milioane de locuitori reprezintă un minimum ireductibil). 5. Să fie dejà în posesiunea culturii științifice moderne, dacă nu în perfecționările sale, cel puțin în elementele sale esențiale (aceasta fiind necesar la funcțiunea democratică și la bogăția economică). De aceste condițiuni au ținut seamă — în principiu — autorii tratatelor de pace, când au aplicat principiul naționalităților, sub forma sa *activă*. Deaceea ele intră în cadrul nouei concepții naționalitare.

un stat suveran, şi sub forma sa *pasivă* [1]) ori de câte ori s'a recunoscut unei fracţiuni de naţiune, dreptul de a se alipi la o colectivitate de acelaş caracter naţional sau, în neputinţa unei asemenea soluţiuni i s'a recunoscut — fiind considerată ca o minoritate naţională — dreptul la protecţiunea internaţională. S'a urmărit astfel nu numai crearea de noui state pe baza acestui principiu, ci şi concilierea existenţei unor state eterogene cu aplicaţiunea principiului naţionalităţilor.

Apropiindu-se astfel de soluţia pe care în 1916 «*L'Organisation centrale pour une paix durable*» o dădeà chestiunii naţionalităţilor *(soluţia teritorială* şi *soluţia personală)*, tratatele de pace au imprimat principiului naţionalităţilor un dublu caracter: *a)* principiu de *repartiţie teritorială* şi *b)* principiu de *drept public*. Acesta a fost punctul de plecare.

---

[1]) Deasemeni *forma pasivă* a principiului naţionalităţilor ar puteà fi definită sub următoarea formă juridică: *Pentru o populaţiune care nu realizează integralitatea condiţiilor naţionale (indispensabile spre a i se aplicà forma activă), permiţându-i ridicarea la poziţia de stat autonom, dar rămâne oprimată, adică ostilă statului ocupant, teoria naţionalităţilor este dreptul de a reclamà unirea sa cu patria-mamă.* Sub această formă, tratatele de pace au aplicat principiul naţionalităţilor, în cazurile întregirilor naţionale acordate diferitelor state.

Dar nici această formă, *nu este în totdeauna posibilă de aplicat.* Şi atunci *corectivul s'a găsit în sistemul de protecţiune internaţională a minorităţilor, inaugurat sub aspectul lui modern, de tratatele ultime de pace, şi de tratatele speciale şi extins prin anumite acorduri, parţiale şi locale.*

Când nu se poate ea aplicà? 1. Când populaţiunile care invoacă principiul naţionalităţilor, nu sunt în continuitate teritorială cu patria mamă (sunt simple insule răspândite în masa populaţiei majoritare: (Ex. Slavii sau Venzii din Prusia şi Saxa; Saşii şi Ungurii din România transilvană; Bulgarii din Serbia; Sârbii şi Grecii din Bulgaria, etc.).

2. Când sunt populaţiuni care nu au încă o clară conştiinţă naţională. (Ex. anumite elemente din Macedonia).

3. Când sunt populaţiuni, care nu pot fi pentru raţiuni de îndepărtare geografică evidentă, ataşate unui Stat mai simpatizat de ele ci unui stat vecin. (ex. cazul Irlandei, Albaniei, etc.).

4. Când acele populaţiuni locuesc o foarte restrânsă zonă absolut necesară pentru motive de ordin strategic, geografic şi economic, unui alt stat decât acel ce reprezintă acelaş caracter naţional cu populaţia respectivă.

Dacă ţinem seamă de toate aceste elemente, şi pe baza lor procedăm la analiza juridică a ultimelor tratate de pace, atunci numai putem vedeà că principiul naţionalităţilor n'a fost aplicat arbitrar ci, cu unele rezerve, destul de raţional.

Vezi desvoltări în B. Lavergne, *l. c.*, pp. 17—68.

II

O lacună însă, din opera Conferinței de Pace este de a nu fi înscris în Pactul Societății Națiunilor — a cărui elaborare a fost prima sa preocupare (comisia I) — principiul naționalităților.

Pe lângă prestigiul ce s'ar fi adăugat acestui principiu, înscrierea lui în Pact — menit de a deveni charta comunității internaționale — ar fi fost susceptibilă de a îndepărtà multe dificultăți referitoare la interpretarea nouei concepții naționalitare, adoptate de Conferința Păcii și tradusă în tratate, sau la eventualele aplicațiuni în viitor.

Istoricul lucrărilor de elaborare a Pactului ne arată însă, că a fost vorba de înscrierea acestui principiu — ar fi fost surprinzător contrariul — sub forma *declarației de egalitate a tuturor națiunilor și raselor* (amendamentul japonez la art. 21 din Pact, propus la 13 Ianuarie, 11 și 28 Aprilie 1919); că majoritatea membrilor Comisiunii de elaborare a Pactului erà pentru adoptare; dar că la opoziția Angliei și mai ales a Statelor-Unite, — care vedeà o strânsă legătură între amendamentul japonez[1]) și eventualitatea amestecului Societății Națiunilor în legislația ei privitoare la imigranți — chestiunea naționalităților a fost radical eliminată din Pact.

Nici drepturile naționalităților, nici modalitățile de aplicare și interpretare în viitor, a principiului naționalităților — și aceasta a făcut posibilă, cum vom vedeà, diferențierea inechitabilă dintre state cărora li s'a impus și cărora nu li s'a impus obligativitatea tratatelor minorităților — nu au fost menționate în Pact.

Și faptul apare într'adevăr surprinzător și poate fi considerat *ca o deviere regretabilă dela ideea călăuzitoare a operei Păcii*

[1]) Erà astfel redactat: « L'égalité des nations étant un principe fondamental de la Société des Nations, les Hautes Parties Contractantes conviennent d'acorder, aussitôt que possible, à tous les étrangers nationaux, Membres de la Société des Nations, un traitement juste et égal à tous les points de vue, sans faire aucune distinction en droit ou en fait, à raison de leur race ou de leur nationalité ». Vezi analiza lui în Dr. M. Gonsiorowski, *l. c.*, pp. 37—58: deasemeni P. Fauchille, *Traité de Droit International Public*, t. I, p. I, p. 816.

(G. Scelle), când ne gândim că Pactul face parte integrantă din ultimele tratate internaţionale (primele 26 articole).

Explicaţia acestei surprize nu poate fi alta, decât dorinţa autorilor Pactului de a nu nemulţumì Statele-Unite, în a căror concurs se sperà pentru Societatea Naţiunilor. Concesia atât de însemnată, nu a putut convinge însă, cum se ştie, pe adversarii americani ai Pactului.

*

Consecinţele sunt dintre cele mai periculoase pentru pacea lumei şi pentru consolidarea organizaţiei internaţionale.

Intr'adevăr, cine este chemat să se pronunţe, în viitor, asupra dreptului de liberă dispoziţie a unor popoare, care pot ajunge la stadiul de naţiune şi, ca atare, pot revendicà dreptul de a formà un stat independent? Dacă Pactul ar fi prevăzut expres *naţiunea* ca subiect de drept internaţional, această pretenţie ar fi putut fi obiectul unei *desbateri judiciare şi a unei sentinţe jurisdicţionale sau ar fi intrat în competinţa organismului internaţional care l-ar fi soluţionat prin mijloace politice*,[1]) şi evident ideea de pace şi de respect a tratatelor ar fi câştigat. Din lipsă însă de reglementare legală obiectivă a drepturilor naţiunilor, s'ar puteà ajunge la părăsirea conceptului de relativitate a principiului naţionalităţilor — inaugurat în tratatele din 1919—20, — la invocarea acestui principiu în mod abstract şi absolut şi prin aceasta, la *anarhie şi la desmembrarea unor state într'o sumedenie de mici organisme politice, fără vitalitate şi fără viitor* [2]).

Singurul mijloc posibil deci al unei naţiuni care vreà să fie independentă,— s'a zis — ar fi astăzi războiul civil, dreptul de insurecţie contra opresiunii, proclamat odinioară — fără a fi putut fi organizat — de către art. 35, din *declaraţia drepturilor omului şi a cetăţeanului din 1793*. Partizanii acestei concluzii, invocă argumentul că Pactul Societăţii Naţiunilor nu numai nu împiedecă această soluţie violentă a conflictului dintre *stat*

[1]) Vezi Georges Scelle. *Essai de systématique du Droit International* (Extrait de la Revue de Droit International Public »). Paris 1923, p. 13.

[2]) Georges Scelle. *L'incident de Fiume* (« La Paix des Peuples », 10 Maiu 1919).

și *națiune*, printr'o reglementare preventivă a principiului naționalităților, dar în art. său 10, pare a fi recunoscut dreptul unei națiuni la insurecție, întrucât citatul articol obligă pe membrii Societății de a-și respectà și menține reciproc independența lor politică și integritatea teritorială, numai *contra oricărei agresiuni exterioare* [1]). Iar Societatea Națiunilor, care nu contestă dreptul unei națiuni de a-și obține independența prin forță — ceeace în practică ar fi destul de greu, dat fiindcă într'un conflict, statul este mai puternic decât națiunea — nu ar fi nici obligată (conform art. 11) de a interveni între stat și națiune — fiind un conflict intern, — dacă el nu amenință pacea internațională. Această teză a fost susținută de numeroși autori, cari au căutat să evidențieze lacunele sau insuficiențele Pactului [2]).

Dar se poate ea admite, în modul extremist în care a fost formulată? Am precizat că omiterea din Pact a reglementării sau proclamării exprese a principiului naționalităților, constitue într'adevăr o gravă lacună. Sunt totuși și unele texte cari dau putință Societății Națiunilor de a interveni și a se pronunțà asupra revendicărilor unei colectivități naționale. Ea nu poate lăsà ca conflictul între stat și națiune să ajungă până la războiul civil, care — incontestabil — va aveà repercusiuni și asupra păcii internaționale. Are ***datoria și dreptul de a interveni, pentru a perveni conflictul armat.*** Intr'adevăr, art. I [3]) din

---

[1]) Vezi interpretarea juridică a art. 10 din Pact: George Sofronie, *Contribuții la cunoașterea Societății Națiunilor*. București 1927. pp. 81—86. H. Rolin. *L'article 10 du Pacte de la Société des Nations* (Les Origines et l'oeuvre de la Société des Nations pag. 453 și vm.)

[2]) Georges Scelle, *Le Pacte des Nations et sa liaison avec le traité de paix de 1919 »*. Paris 1920, p. 255; A. Rougier. *La première assemblée de la Société des Nations* (« R. D. I. P. », 2-e série, t. III, p. 385); D. Krstitch. *Les Minorités, l'État et la Communauté internationale*. Paris 1924, pp. 275—278.

[3]) Art. I, al. 2: « Tout *État, Dominion ou Colonie* qui se gouverne librement et qui n'est pas désigné dans l'Annexe, peut devenir Membre de la Société si son admission est prononcée par les deux tiers de l'assemblée, pourvu qu'il donne des garanties effectives de son intention sincère d'observer ses engagements internationaux et qu'il accepte le réglement établi par la Société en ce qui concerne ses forces et ses armements militaires, navals et aériens ».

Pact *institue Societatea Națiunilor ca judecător suprem al pretențiunilor de autodeterminare a popoarelor* [1].

Ea poate, în virtutea acestui text, să confere calitatea de membru națiunii rebele, să-i confere deci calitatea de persoană de drept internațional — pe care înainte nu o aveà — și să o treacă astfel, sub protecția directă a comunității internaționale. Conflictul amenințător se găsește astfel soluționat [2]. In legătură cu această delicată chestiune, o întrebare se poate pune: cui va puteà Societatea Națiunilor să recunoască calitatea de persoană de drept internațional, ridicând-o astfel la situația de stat autonom; oricărei minorități sau numai dominionurilor, coloniilor sau teritoriilor supuse regimului de mandat internațional?

Credem că această prerogativă a Societății Națiunilor se întinde asupra *tuturor celorlalte populațiuni, altele decât minoritățile*. Și aceasta pentrucă, vom vedeà, tratatele minorităților nu au înțeles să ridice principiul naționalităților contra statului. Stipulând drepturi în favoarea minorităților, aceste tratate au înțeles în acelaș timp, să protejeze statul contra tendințelor separatiste ale minorităților. De acì, credem și evitarea termenului de *naționale*, din denumirea juridică a acestor populațiuni. Cu garantarea limbei, religiunii, rasei, indivizilor minoritari contra oricărei eventuale opresiuni, statul este în legalitate internațională; pentru ca și minoritățile să fie în aceeași legalitate, ele trebuesc să *se asimileze statului din care fac parte, adică să-și afirme voința sinceră de a trăì în acel stat, fără ca prin aceasta să fie obligate de a se asimilà cu grupul majoritar, adică de a-și pierde caracterul specific* [3].

---

[1]) Vezi desvoltarea acestei teze în Louis Le Fur, *l. c.*, cap., *Le droit d'intervention et la Société des Nations*», p. 144 și urm.: « Son premier et son plus beau rôle ne sera-t-il pas de travailler à apaiser les conflits et parmi les causes de conflits, celles qui naissent de la révolte. d'une nationalité opprimée ne figurent-elles pas au nombre des plus graves et des plus fréquentes? La Société des Nations ne se trouvera-t-elle donc pas amenée à intervenir d'office en faveur des nationalités injustement opprimées? ».

[2]) Vezi P. Fauchille, *l. c.*, p. 14: « ... c'est sous le contrôle de la Société des Nations qu'une collectivité pourra devenir une entité politique distincte ».

[3]) D. Krstitch, *l. c.*, p. 262.

Supuse regimului de protecţie internaţională, ele nu pot, ca atare, invocà dreptul de autodeterminare, urmărind ruperea legăturii politice de statul, la care au fost ataşate prin tratatele internaţionale recente [1]).

O altă consecinţă delicată care a rezultat din lipsa din Pact a unui construcţii juridice a principiului naţionalităţilor, a fost modul inegal şi inechitabil, în care au fost reglementate *drepturile minorităţilor*, un aspect sub care se prezintă în forma sa pasivă, principiul naţionalităţilor.

Intr'adevăr, această omisiune a provocat crearea tratatelor minorităţilor, care nu se aplică decât unor anumite state. Dacă ar fi fost înscrise în Pact, clauzele referitoare la minorităţi ar fi fost aplicabile într'un mod general şi egal tuturor statelor membri ai Societăţii Naţiunilor, mari şi mici, şi ar fi îndepărtat astfel obiecţiunea fundamentală făcută sistemului actual de protecţiune a minorităţilor *dedusă din inegalitatea care există în momentul de faţă între statele controlate şi statele necontrolate şi care conferă un adevărat privilegiu minorităţilor din statele controlate, dându-le un mijloc de recurs, de care minorităţile statelor necontrolate, nu dispun* [2]). S'ar fi îndepărtat astfel, ca urmare, şi dificultăţile de aplicare practică a tratatelor minorităţilor, datorite — în primul rând — tocmai acestui fapt, că statele cari au fost nevoite să le semneze, se consideră ca victimele unei injustiţii [3]). Problema minorităţilor

---

[1]) Aceasta reese nu numai din spiritul juridic al tratatelor minorităţilor, dar şi din textele care au desvoltat şi complectat procedura minorităţilor înaintea Consiliului Societăţii Naţiunilor. (Raportul Tittoni din 22 Octomvrie 1920; Rezoluţiile Consiliului din 27 Octomvrie 1920, 27 Iunie 1921, 15 Septemvrie 1923; Actul de adeziune la această procedură a delegatului Statului Serbo-Croato-Sloven, Dr. Spalaïkovitch, etc.).

In acelaş sens, vezi D. Krstitch, *l. c.*, p. 283: « Nous croyons qu'une telle demande sera rejetée par le Conseil, comme dépassant le cadre des obligations des traités des minoirtés; ces derniers ne prévoient qu'une solution personnelle sans tout cher au régime politique et territorial des États ».

[2]) G. Scelle. *Essai de systématique...*, p. 14, note 2.

[3]) Vezi Lucien-Brun. *Le Problème des minorités devant le droit international.* Lyon 1923, p. 213: «... à la base du statut actuel, apparaît l'inégalité de traitement;

intrată în cadrul preocupărilor comunității internaționale, se resimte tot mai mult necesitatea complectării lacunei semnalate, prin *elaborarea unei convențiuni generale, referitoare la raporturile dintre stat și minoritățile naționale* [1]. Atunci s'ar puteà ajunge și la înserarea în Pact — pe cale de amendare sau de revizuire — a principalelor clauze referitoare la individ, cetățean și minorități și s'ar rezolvà astfel vechea problemă a extinderii și aplicațiunii, în raporturile dintre națiuni, a regulei pe care au consacrat-o, pentru indivizi, Actul de Independență a Statelor-Unite ale Americei, din 4 Iulie 1776 și Declarațiunea drepturilor omului și a cetățeanului, a Revoluției Franceze.

Interdependența internațională, care tinde să devină universală, va duce de sigur, la acest rezultat. Până atunci însă, construcția juridică a principiului naționalităților sub cele două aspecte: drept la independență *(soluție teritorială)* și drept la protecțiunea internațională *(soluție personală)*, rămâne în întregime de edificat [2].

III

Ca o deviare dela principiul călăuzitor al operei Conferinței de Pace, a fost considerată de unii autori, și instituirea asupra fostelor colonii germane sau asupra unor teritorii aparținând odinioară Imperiului Otoman, a *mandatului internațional* prevăzut de art. 22 din Pact. Introdus în dreptul internațional public prin Congresul dela Berlin când s'a cedat Austro-Ungariei provinciile Bosnia și Herțegovina, *pentru introducere de reforme, cu mandat european și fără termen*, mandatul inter-

---

ce manque d'équilibre risque de compromettre gravement la solidité d'un édifice singulièrement fragile par ailleurs. Du jour où les libertés de droit naturel seront pratiquement reconnues chez ceux-là mêmes qui les ont proclamées, la protection des minorités manifestera, sans doute, une action pacifiante. Elle se rapprochera de l'idéal de justice entrevu par les nobles esprits qui voulurent l'étendre comme un principe d'ordre public...».

[1]) Dr. M. Gonsiorowski, *l. c*, p. 56.

[2]) Vezi D. Krstitch, *l. c.*, p. 281 și urm.

național a fost extins și perfecționat prin citatul articol din Pact [1]). S'a văzut în această instituție, nimic mai puțin, decât o *flagrantă călcare a principiului naționalităților* [2]). Evident o extindere a aplicațiunii principiului naționalităților ar fi dus la crearea de noui State naționale și în teritoriile extraeuropene; triumful ar fi fost mai complect. Dar nu trebue uitat că realitățile vieții internaționale au impus autorilor Pactului și a tratatelor de pace adoptarea acestui principiu, sub aspectul său *relativ*. De aci necesitatea îndeplinirii celor cinci condițiuni sau *exigențe naționale* (Lavergne), de către o colectivitate, pentru a i se recunoaște exercitarea dreptului de autodeterminare, în sensul de a creià — invocând principiul naționalităților — un Stat național. Astfel fiind, nu poate fi considerată ca o deviare dela principiul naționalităților, faptul că la Conferința de Pace, nu li s'a aplicat acest principiu acelor colectivități extraeuropene, care nu au nici sentiment național, nici formațiune istorică originală, nici capacitate de a se guvernà, nici educație științifică, nici producție de bogății sau punere în valoare a solului și subsolului. A-l fi aplicat, ar fi însemnat o compromitere a principiului naționalităților. Și atunci față de vechiul sistem al anexărilor pure și simple, art. 22 din Pact, instituind mandatul internațional, în *folosul populațiilor puse sub mandat, și în numele Societății Națiunilor* [3]) — căreia dacă nu-i revine însăși suve-

---

[1]) Vezi asupra acestei chestiuni: Dr. M. Gonsiorowski, *loc. cit.*, pp. 110—163; Rolin: *Le système des mandats coloniaux* («R. D. I.», a. 1920, p. 340 și urm.); Cioriceanu: *Les mandats internationaux.* Paris 1921; Furukaki: *Les mandats internationaux de la Société des Nations.* Paris 1923; Stoyanovsky: *La théorie générale des mandats internationaux.* Paris 1925; G. Diena: *Les mandats internationaux.* («Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Hyae». Paris 1924, t. IV), etc.

[2]) Ch. Dupuis, *loc. cit.*, pp. 181—182: «il y a plus encore, et pis pour les partisans sincères du principe des nationalités: le Pacte de la Société des Nations a inventé le système des mandats... Ce système des mandats est contraire au principe des nationalités».

[3]) Prin adoptarea, la 30 Ianuarie 1919 — nu fără opoziția unor State și în special a Dominionurilor Britanice — a celor *șase*, referitoare la sistemul mandatului, din 21 de sugestii ale Generalului Smuts, ministrul Apărării Uniunii Sud-Africane, formulate la 16 Decemvrie 1918. Generalul Smuts, într'adevăr este autorul ideii mandatului international; unii autori au atribuit-o tot Preș. Wilson, care ar fi formulat-o în mesagiul său adresat Congresului Statelor Unite la 8 Ianuarie 1918. (Vezi discuția în Dr. M. Gonsiorowski, *loc. cit.*, p. 112 și urm.).

ranitatea, în orice caz îi revine dreptul de a revocà pe mandatar în cazul neîndeplinirii condițiilor și obligațiilor impuse de Pact, asupra cărora se pronunță anual Comisiunea Mandatelor, — reprezintă un incontestabil progres. Progresul este și mai remarcabil, dacă constatăm — prin analiza juridică a art. 22 — că obiectivul final este tot o aplicațiune a principiului naționalităților asupra populațiilor respective, când printr'o administrare și educație de oarecare durată, ele vor fi în stare să se administreze singure. Societatea Națiunilor va aveà să se pronunțe, în fiecare caz.

In general, dacă unele critici asupra modului de repartizare (cele trei categorii A. B. C.), sau asupra modului de funcționare a mandatelor, pot fi întemeiate, dacă, în fine, se poate demonstrà că unor foste teritorii ale Imperiului otoman li s'ar fi putut aplicà principiul naționalităților [1]) și că constitue o greșeală politică și juridică instituirea — asupra lor — a mandatului internațional, instituția în sine reprezintă un progres și este conformă cu noile principii ale dreptului internațional public. Ea este conformă și cu interpretarea de către negociatorii tratatelor de pace, a principiului naționalităților [2]).

*

Am amintit, că tratatele de pace din 1919—1920 nu au scăpat de critice [3]). Unele au mers până acolo, încât au negat orice element de progres, pe care ele îl aduc în noul drept internațional. In special în jurul aplicațiunii principiului naționalităților — care alcătuește o parte importantă din tratatele de pace — mulți interpreți și-au manifestat nemulțumirea. Explicația constă desigur în aspirațiile, poate prea radicale, desmințite în, parte, prin concretizarea principiului. Dar și această

[1]) Vezi critica în Ch. Dupuis, *l. c.*, p. 181: « ... C'est peut-être à cause de la présence de mines de pétrole dans ces régions, qu'un grand nombre de ces provinces ont été déclarées incapables de s'administrer elle-mêmes; c'est peut-être pour ces raisons que s'établit alors, sur elles, le mandat des puissances victorieuses ».

[2]) Problema amănunțit studiată, în B. Lavergne, *l. c.*, cap.: *Le Principe des Nationalités dans ses rapports avec le problème colonial*, pp. 69—143.

[3]) Vezi și Mircea Djuvara: *Principiile și spiritul ultimelor tratate de pace.* (« Politica externă a României », pp. 1—33).

operă, autorii ei — ca și pe aceea a Pactului, dealtfel — au conceput-o nu ca ideală, dar ca singura posibilă în stadiul de evoluție a umanității până în 1919, ținând seamă, în primul rând, de necesitatea stabilirii unei păci durabile; și ca susceptibilă de complectare, pe cale pașnică, în viitor. Prevăzând conflictul dintre ideologia principiului naționalităților și modalitățile de concretizare prin tratate, Wilson însuși intenționase de a exprimà în Pact, posibilitatea de noi reglementări teritoriale *(ajustements)* realizabile pe cale semijurisdicțională, ca consecință a principiului de liberă dispoziție [1]). Dar, și în lipsa unei exprimări deasemenea natură, economia Pactului (Art. 1, al. 2 și Art. 19), indică că Societății Națiunilor, cu asentimentul Părților interesate, îi revine această misiune.

Cu toate lacunele existente, nu se poate negà că tratatele de pace din 1919—1920, proclamând națiunile ca principale beneficiare ale războiului, făcând să înceteze *abuzurile statului împotriva națiunii* [2]) și adoptând în cazurile compatibile cu realitățile vieții locale, sistemul plebiscitar *ca bază de manifestare și aplicațiune a principiului naționalităților* [3]) ele au introdus un factor de progres în dreptul internațional public. O paralelă între aceste tratate și cele din sec. XIX-lea de ex. — când dreptul international public ajunsese la o remarcabilă desvoltare — ne evidențiază progresul. El s'a manifestat *printr'o mai mare importanță acordată considerațiilor de drept, în detrimentul considerațiilor politice și strategice, odinioară singurile determinante, în opera tratatelor de pace.*

O dublă revoluție s'a petrecut astfel, în dreptul internațional public, și ea este datorită tocmai triumfului principiului na-

---

[1]) In primul proiect imprimat, al actului constitutival Societății Națiunilor, Wilson concretizase această idee, părăsită apoi, la intervenția unor Puteri, din textul definitiv. (G. Scelle, *l. c.*, p. 13, nota 2, regretă această omisiune). Deasemeni Robert Lansing în *The peace negociation, a personal narrative.* Londres 1920, constatând această omisiune spune: « Les volontés directives semblent bien n'avoir vu dans le nouveau principe qu'une belle phrase et ne s'être qu'imparfaitement pénétrés de sa réalisation pratique ». (Vezi tex. fr. în Krstitch, *l. c.*, p. 285).

[2]) N. Daşcovici, *l. c.*, p. 63.

[3]) *Ibidem*, *l. c.*, p. 97.

ţionalităţilor. In *ordinea faptelor* [1]) noi formaţiuni politice au fost închegate sau reînviate în Europa, în virtutea acestui principiu. Ele sunt în număr de *nouă*: 1. Ceho-Slovacia, 2. Polonia, 3. Lituania, 4. Letonia, 5. Estonia, 6. Finlanda, 7. Albania, 8. Georgia, 9. Irlanda. Iar *şease* state vechi: 1. Franţa. 2. Danemarca, 3. România, 4. Grecia, 5. Jugoslavia, 6. Italia, au fost satisfăcute — mai mult sau mai puţin integral — în secularele lor revendicări naţionale.

Pe de altă parte, — din *punct de vedere juridic* —, o inovaţie cu caracter aproape revoluţionar faţă de clasica teorie a suveranităţii intangibile a statului s'a introdus. Ea constă în formularea unui drept al indivizilor de altă naţionalitate, în raporturile interne ale fiecărui stat, dintre naţiunea majoritară şi naţiunile minoritare.

CAP. VII

PRINCIPIUL NAŢIONALITĂŢILOR ŞI PROTECŢIUNEA INTERNAŢIONALĂ A MINORITĂŢILOR

I

Respectul principiului naţionalităţilor — implicând ideea de a asigurà existenţa statelor-naţiuni atribuindu-le, la nevoie, un teritoriu locuit de un element străin [2]) — atrage, în mod fatal, *problema minorităţilor*. Ea se pune dealtfel aproape întotdeauna, pentrucă este imposibil de a constituì un stat perfect naţional; un

[1]) Pentru aplicaţiunea teritorială a principiului naţionalităţilor, vezi V. Blagoyévitch, *l. c.*, pp. 217—447, şi textul tratatelor de pace. In special tratatul dela Versailles. Art. 51—79, pentru Alsacia-Lorena; art. 45—50 (anexa) pentru teritoriul Sarre; art. 32—35 pentru teritoriile Moresnet, Eupen şi Malmedy; art. 109—119 pentru Schlesvig; art. 94—98 pentru Polonia (Prusia Orientală); art. 100—108 pentru oraşul liber al Dantzig-ului; art. 88—93 pentru Silezia de Sus; etc. Diferite texte din tratatele celelalte de pace aplică *soluţiunea teritorială* a principiului naţionalităţilor, referitor la revendicările Italiene, Adriatica, Statul Serbo-Croato-Sloven, România, Cehoslovacia, Grecia.

[2]) Vezi problema studiată în Lavergne, *l. c.*, p. 46 şi urm.; concluzii contrarii în Ch. Dupuis, *l. c.*, pp. 179—181.

număr mai mic sau mai mare de indivizi aparținând unei naționalități străine, există în deobște, în orice stat. Acest număr poate încă sporì, prin mișcările migratorii ale colectivităților.

Fiind deci imposibil de evitat existența minorităților în interiorul statelor, s'a crezut necesar de a se formulà modalitățile de respectare ale drepturilor acestui element străin, drepturi care izvorăsc din *principiul de libertate individuală și de inviolabilitate a persoanei umane*. Dar protecțiunea minorităților a depins întotdeauna de doi factori: I. De autoritatea de care s'au bucurat principiile dreptului internațional, de unde concluzia că numai consolidarea acestei discipline juridice și crearea unui adevărat spirit internațional, o va face eficace; II. De pătrunderea în conștiința umană a principiului naționalităților, un aspect al căruia, am văzut că este, și protecțiunea minorităților.

In trecut — fiindcă după cum vom vedeà și această problemă are un istoric al ei — protecțiunea minorităților a dus la un antagonism între stat și colectivitățile minoritare [1]). Urme ale acestui antagonism, există și astăzi, ca rezultate a modului, nu prea fericit, cum a fost rezolvată protecțiunea în tratatele din 1919—20. Care erau motivele? I. Pentrucă, s'a zis, regimul de protecțiune internațională, crează o categorie privilegiată de persoane, care de ex. astăzi poate solicità intervențiunea Societății Națiunilor, în timp ce ceilalți indivizi nu au acest drept. Deșì se poate obiectà că mobilul exercitării acestui drept, nu poate fi și nu este într'adevăr, de a li se asigurà o situațiune excepțională, privilegiată, ci egală cu a celorlalți cetățeni. Și apoi, acest drept reprezintă un prim pas în tendința tot mai accentuată a noului drept internațional, de a recunoaște și *individului* — indiferent dacă este minoritar sau majoritar — calitatea de *persoană* (de drept internațional), deci de a-i admite dreptul de a pune în mișcare organele internaționale [2]). In orice caz, acest motiv nu poate explicà și nu poate duce la un anta-

---

[1]) Desvoltări în D. Krstitch, *l. c.*, cap. « Le conflit entre les minorités et l'État envisagé comme problème de droit public interne », pp. 209—270.

[2]) Vezi N. Politis. *Les nouvelles tendances du Droit International.* Paris 1927, pp. 54—93.

gonism între stat, menit a asigurà *respectul dreptului şi a legalităţii* (Statul de drept), şi între minorităţi; mai ales astăzi, când însuşi statul este dispus să recunoască, că nu mai poate fi vorba de suveranitate *absolută*. El poate creà cel mult o neînţelegere momentană între grupul majoritar şi cel minoritar.

II. Al doilea motiv, ne explică mai uşor antagonismul tradiţional, între aceste două colectivităţi, una organizată *statul*, cealaltă cu tendinţă de a se organizà, *minoritatea*. El constă în credinţa generală, că protecţiunea internaţională tinde la crearea unui stat în stat, întrucât ar recunoaşte minorităţilor, dreptul de a se organizà şi desvoltà cum voesc, chiar dacă contravin intereselor statului. Vom vedeà din analiza juridică a ultimelor tratate de pace şi a celor speciale de protecţiune a minorităţilor, că nici această obiecţiune nu se poate admite, întrucât ele nu numai că nu încurajează separatismul, dar recomandă asimilarea la ideea de Stat. Intr'adevăr, *asimilaţiunea este scopul statului.*

Ea se justifică deplin, întrucât principiul de asociaţiune pe care-l reprezintă statul este superior oricărui altuia, cu excepţia aceluia reprezentat de Societatea internaţională [1]). Astfel fiind, orice colectivitate minoritară trebue să se asimileze statului în sensul de a-şi însuşì şi manifestà voinţa continuă de a trăì în statul respectiv, păstrându-şi elementele specifice, garantate tocmai prin aceste tratate. Numai în acest caz, ea poate pretinde la protecţiunea stipulată.

Ce rezultă de acì? Rezultă că — din punct de vedere juridic — nici acest motiv invocat nu justifică vreun conflict între interesul statului şi acela al minorităţilor. Minorităţile nu pot să se prevaleze de drepturile lor — recunoscute de stat — decât dacă-şi îndeplinesc datoriile lor către acesta. Odată însă îndeplinite, şi statul trebue să le protejeze, pentru ca desvoltarea lui să se realizeze şi cu colaborarea lor.

Regimul protecţiunii internaţionale deci, departe de a opune o categorie de persoane propriului lor stat, *are în vedere de*

[1]) Vezi Louis Le Fur: *l. c.*, p. 95: «... L'État se présente historiquement comme la forme de groupement international essentiel; il en résulte qu'il a acquis une vitalité, une puissance matérielle et morale inégalée. *Il reste à l'heure actuelle la forme normale la plus perfectionnée d'une collectivité*».

a concilià interesele respective, îndepărtând cauzele de conflicte și asigurând o soluție echitabilă a diferendelor, care pot să se nască [1]).

Dacă nu există așadar prejudicii pentru stat din a recunoaște regimul de protecțiune a minorităților, aceste prejudicii apar atunci când numai unor state din comunitatea internațională li se impune recunoașterea acestui regim, de a cărui respectare, altele sunt dispensate.

Și această inechitate a fost consacrată, în organizarea recentului sistem de protecțiune a minorităților.

II

De când datează, în timp, problema protecțiunii minorităților? Ea are origini îndepărtate, în tendința naturală a guvernelor și popoarelor de a asigurà protecțiunea naționalilor sau coreligionarilor lor, așezați în alte țări, în general mai puțin civilizate. Desvoltarea sa istorică, ca atare, poate fi divizată în trei perioade: prima durează până la Congresul dela Berlin din 1878; a doua dela încheierea acestui Congres până la războiul mondial; iar a treia a fost inaugurată în 1919 [2]).

Este interesant de remarcat că, — deși această problemă apare ca un aspect al principiului naționalităților — nu el, ci chestiunea ocrotirii religioase, i-a dat naștere [3]).

Incă în sec. al IX-lea, cu ocazia trecerii sale prin Levant, Carol cel Mare reuși să obțină dela Harun-al-Rașid, măsuri speciale pentru protejarea intereselor supușilor săi. Fapte analoage avură deasemeni loc în Extremul Orient. In sec. XIII-lea

---

[1]) Dr. M. Gonsiorowski, *l. c.*, p. 50.

[2]) Vezi analiza detailată a acestor perioade în D. Krstitch, *l. c.*, pp. 29—208 și J. F. Duparc. La protection des minorites de race, de langue et de religion. Paris 1922. pp. 73—140.

[3]) Marc Vichniac. *La protection des Droits des minorités dans les Traités internationaux de 1919—1920.* Paris, p. 8: « Historiquement parlant, ce furent les intérêts de personnes appartenant à la réligion catholique qui furent placés les premiers sous une telle protection. Avec la liberté d'exercer leur culte, les chrétiens catholiques obtinrent la garantie de leur sécurité personnelle et la possibilité de commercer avec la majorité non chrétienne de la population de tels pays ».

Papii închee tratate speciale cu principii mongoli, în scopul protejării misiunilor creștine. Iar mai târziu, garanții speciale de această natură, obținute de statele creștine, mai mult sau mai puțin importante, pentru protejarea naționalilor lor, constituiră obiectul așà numitelor *capitulații*. Prima dintre ele, este cunoscuta capitulație din 1535 încheiată între Francisc I, Regele Franței și Sultanul Soliman Magnificul. Ele avură o largă aplicațiune, mai ales în Orient, unde — deși se tinde la dispariția lor — s'au conservat până astăzi.

Un pas mai departe se face, când regimul protecțiunii minorităților *religioase* — acesta fiind primul și cel mai vechiu aspect — se întinse la raporturile reciproce ale Statelor creștine.

Tratatele Westfalice (1648) realizează acest progres, ele punând capăt Războiului de treizeci de ani (1618—1648), pot fi considerate și ca primul act internațional care a încercat să asigure — dealtfel într'un mod nu prea satisfăcător — protecțiunea minorităților religioase. Urmează apoi mai multe tratate particulare, ca acel dela Oliva (1660), dela Nimègue (1678), dela Ryswick (1697), care conțin clauze referitoare la protecțiunea locuitorilor din teritoriile, asupra cărora ele consacră transferturi de suveranitate.

Un nou progres fu realizat prin Congresul dela Viena. In acest document diplomatic, relativ recent, găsim recunoașterea principiului general de egalitate a tuturor cetățenilor, indiferent de cultul căruia aparțin. Intr'adevăr, în art. 2 al protocolului din 21 Iulie 1814, semnat de Austria, Marea-Britanie, Prusia și Rusia, referitor la reunirea Belgiei cu Olanda, se stipulează: «*Il ne sera rien innové aux articles de cette constitution qui assurent à tous les cultes une protection et une faveur égales et garantissent l'admission de tous les citoyens, quelle que soit leur croyance religieuse, aux emplois et offices publics*». Această stipulație fù reprodusă în art. 8 al tratatului din 31 Maiu 1815, încheiat între Austria, Marea-Britanie, Prusia și Rusia de o parte, și Olanda de altă parte.

Ce reese din acest text? Că nu mai este vorba de a protejà o religiune sau o confesiune determinată, ca în cazul capitulațiilor sau a anterioarelor tratate particulare, încheiate între statele creștine, ci de a asigurà o protecțiune tuturor cultelor,

tuturor cetățenilor, oricare ar fi credința lor religioasă [1]). Apoi, că nu mai este un acord limitat la părțile interesate, ci e o dispoziție convenită și impusă de state terții. Astfel apare, pentru prima dată, ideea că *protecțiunea minorităților interesează nu numai pe părți, ci și comunitatea internațională* [2]). Importanța hotărîrilor Cogresului dela Viena apare și mai evidentă—în această materie— dacă adăugăm că prin aplicarea noului principiu, se decide acolo acordarea de instituții liberale și un statut autonom Polonezilor (art. I din Actul final). Spuneam că aceasta reprezintă o justă interpretare a principiului naționalităților de către Congresul din Viena, în care acest principiu *apare, din când în când, pentru a dispăreà apoi* (Ch. Dupuis). Astfel problema născută din chestiunea religioasă se întinde la domeniul naționalităților.

Ea se poate urmărì — în istoricul ei — în anumite acte internaționale posterioare anului 1815. Astfel în protocolul dela Londra din 3 Februarie 1830, elaborat de Conferința care recunoscuse independența Greciei, se stipulă — și aceasta constitue un precedent în ceeace privește angajamentele impuse noilor state, formate pe baza principiului naționalităților, — că toți locuitorii trebuiau să se bucure de o complectă libertate religioasă și că accesul la funcțiunile publice nu puteà fi subordonat exercițiului unui anumit cult [3]). Dispoziții analoage acelora din Protocolul din 21 Iulie 1814.

Un tratat cu deosebire important — pentrucă în el apare mai întâiu noțiunea de *minorități etnice* — este tratatul din Paris din 30 Martie 1856. Prin art. 9, Turcia se angajează

---

[1]) Dr. M. Gonsiorowski, *l. c.*, p. 53.

[2]) Astfel fu introdus și un alineat special referitor la: « ... l'amélioration de l'état de ceux qui professent la réligion juive ».

[3]) Partea finală a protocolului No. 3 din 3 Februarie 1830, semnat de plenipotențiarii Marei Britaniei, Franței și Rusiei, (Aberdeen, Montmorency-Laval și Lieden): « ... désireux de domner à la Grèce une nouvelle preuve des bienveillantes préoccupations de leurs souverains à son égard et de préserver ce pays des calamités que la rivalité des réligions y confessées pourrait y susciter, ont convenu que tous les sujets de ce nouvel État, quelle que soit leur réligion, pourront être admis à tous les emplois publics, fonctions et honneurs et devront être traitées sur le pied d'une parfaite égalité, indépendamment de leur foi, dans toutes leurs relations religieuses, civiles ou politiques ».

— ca o consecință a primirii ei în dreptul public european — să asigure egalitatea tuturor locuitorilor, fără a ține seamă, nu numai de cultul lor, cum se stipulase până atunci în angajamentele internaționale, ci nici de *rasa* lor [1]).

Iar în actele care au reglementat situația — din punct de vedere juridic — a Moldovei și a Munteniei, se evidențiază pe lângă principiul de toleranță religioasă, un fel de *tendință națională* (M. Vichniac). Astfel art. 16 al protocolului din 11 Februarie 1856 a Conferinței dela Constantinopol pune regula că: «*...tous les Moldaves et tous les Valaques seront sans exception, admissibles aux emplois publics*». Iar art. 18 din acelaș protocol spune că: «*...toutes les classes de la population, sans aucune distinction de naissance ni de culte, jouiront de l'égalité des droits civils, et particulièrement du droit de propriété dans toutes les formes; mais l'exercice des droits politiques sera suspendu pour les indigènes placés sous une protection étrangère*». Nu este nici aci menționat *expres*, dreptul naționalităților; dar el este implicit cuprins în termenii *tous les Moldaves et tous les Valaques*. In felul acesta, *chestiunea română*, care prin modul cum s'a rezolvat în 1859 și 1862, a adus, cum spune d-l N. Iorga, *un element nou în desvoltarea principiului naționalităților*, a adus un astfel de element și în desvoltarea protecțiunii minorităților.

Dar defectul principal al tuturor acestor acte internaționale, este că executarea dispozițiilor lor nu a fost asigurată. Deaceea se poate spune că tot ce a fost înainte de 1878 — în materie de protecțiune a minorităților — nu constitue decât încercări, nu poate fi vorba de o reglementare nici generală, nici definitivă. Lipsa de sancțiuni — și felul cum au fost respectate clauzele citate, dovedește necesitatea lor și în dreptul internațional, — fac din actele anterioare anului 1878, documente de importanță mai mult teoretică decât practică.

*

[1]) Declarația din art. 9 a trat. de la Paris din 30 Martie 1856 (desvoltată în Hati-Humaiunul din 18 Februarie 1858): « Sa Majesté Impériale le Sultan, dans sa constante sollicitude pour le bien-être de ses sujets, ayant octroyé un firman, qui en améliorant leur sort sans distinction *de religion ni de race*, a résolu de communiquer aux Puissances Contractantes le dit firman, spontanément émané de sa volonté souveraine ».

Ce reprezintă, pentru problema minorităților, tratatul dela Berlin, din 13 Iulie 1878, care constitue un moment în istoria diplomatică și în desvoltarea dreptului internațional din sec. al XIX-lea? S'a spus, că acest tratat a realizat un oarecare progres [1]). Ar fi mai exact de a spune — credem — că a realizat un progres, din unele puncte de vedere dar și un regres, din alte puncte de vedere.

Intr'adevăr tratatul dela Berlin a impus Bulgariei (art. 5), Muntenegrului (art. 27), Serbiei (art. 35), României (art. 44) și Turciei (art. 62), obligațiunea de a respectà *libertatea religioasă* a tuturor locuitorilor lor [2]). Această obligațiune a fost stipulată pentru Serbia, Muntenegru și România, ca o *condițiune* a recunoașterii lor ca state independente. Se știe, că conform principiilor dreptului internațional recunoașterea nu ar puteà fi retrasă, dacă statul nu și-ar respectà angajamentele contractate [3]), dat fiind că recunoașterea este un act *declarativ*, nu *creator*, dar semnatarii tratatului din Berlin și-au rezervat

[1]) Dr. M. Gonsiorowski, *l. c.*, p. 53.

[2]) Textul fiecăruia din aceste articole este: « ...la distinction des croyances religieuses et des confessions ne pourra être opposée à personne comme un motif d'exclusion ou d'incapacité en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques, l'admission aux emplois publics, fonctions et honneurs, ou l'exercice des differentes professions ou industries dans quelle localité que ce soit. La liberté et la pratique extérieure de tous les cultes seront assurés à tous les ressortissants de l'État... aussi bien qu'aux étrangers, et aucune entrave ne sera apportée, soit à l'organisation hiérarchiques des différentes communions, soit à leurs rapports avec leurs chefs spirituels ».

[3]) Analizând această *condiție* a recunoașterei, Louis Renault spuneà: « Si la Serbie, le Monténégro, la Roumanie, réunissent les éléments essentiels qui font les Etats souverains, ils doivent être reconnus comme tels, quelle que soit leur manière de voir, en ce qui touche la liberté religieuse, l'accessibilité des habitants aux fonctions publics, etc. ». (« Introduction à l'Etude du Droit International ». Paris 1879, p. 14). Iar pentru De Lapradelle « cette condition n'aura de valeur que si elle répond aux sentiments réciproques des deux parties. Le traité n'est véritablement susceptible d'exécution que si, des deux côtés, on est d'accord pour lui donner d'effet. Il y a seulement dans cette prétendue condition, ce que les civilistes appellent un *modus*, une charge. C'est une obligation qui est contractée par l'État nouveau à l'égard de l'État ancien de traiter les ressortissants d'une certaine manière ». (*Droit International Public*. Cours de Doctorat. Paris 1919—1920). In consecință spune mai departe De Lapradelle: « ... la sanction *ne peut jamais être le retrait de la reconnaissance, car il n'y a pas là, au sens juridique du mot, une condition* ». (*Ibid.*).

dreptul de *intervenție colectivă*, care deși neprecizată în tratat, erà considerată ca legitimă în virtutea formulei noi a lui Arntz [1]); prin care se permiteà în asemenea caz, o intervenție pentru protecția minorităților, ea însăși o extindere a cazurilor de umanitate.

Intervenția colectivă a statelor terții, neinteresate direct, care se substitue deci părților interesate, din tratatele anterioare, ar fi *sancțiunea* prevăzută prin tratatul din Berlin. Ea prezintă pe aceste state — în fapt Puterile care constituiau Concertul European, sub regimul căruia trăià Europa la aceà epocă — ca acționând în numele comunității internaționale. Erà o afirmațiune, de această dată mai energică, că problema minorităților este o chestiune internațională.

Tratatul dela Berlin *inaugurează deci, mai întâiu, un sistem de protecțiune a minorităților* [2]). *Sancțiunea* acestui sistem de protecțiune, ar fi dreptul de *intervențiune colectivă*. Este drept că ea nu s'a putut pune în acțiune, din motive de politică internațională. Chiar dacă s'ar fi intenționat însă, erà greu din cauza inexistenței unui organ, — cu excepția Turciei, unde reprezentanților diplomatici și consulari ai statelor semnatare li se recunoscuse dreptul de a vegheà la respectul libertății religioase, — care să semnaleze infracțiunile la clauzele stipulate în favoarea minorităților.

Dar — față de evoluția de până la 1878 a problemei minorităților — tratatul dela Berlin reprezintă și un regres, prin părăsirea conceptului de minoritate *națională* sau *etnică* și prin revenirea la vechiul concept de minoritate *religioasă* [3]), ex-

---

Deasemeni Piedelièvre crede că respectul egalității drepturilor tuturor cetă țenilor, fără distincțiune religioasă, ca condițiune a recunoașterii, nu poate să fi fos o *impunere*, ci numai o *recomandare* din partea Puterilor. «... le seul effet qui doit être attaché à la non execution de cette clausse est que l'État réfractaire doit renoncer à obtenir l'assistance, la garantie des puissances signataires du traité qui l'a constituée, pour le cas ou son autonomie viendrait à être menacée». (*Droit International Public*. Paris 1894, t. I, p. 108).

[1]) Precizată în: Lettre à Rolin-Jaequemyns. («Revue de Droit International et de Législation comparée», t. VIII, a. 1876, p. 673).

[2]) N. Vladoiano, *l. c.*, p. 40.

[3]) Vezi M. Vichniac, *l. c.*, p. 12: «Le traité de Berlin de 1878, empreint des tendances réactionnaires de ses inspirateurs et rédacteurs, fait un retour vers

primat cum am văzut, prin recunoaşterea unei egalităţi de drept, liberă de distincţiunile confesionale.

Acest regres este explicabil doar prin faptul că faţă de raporturile de atunci dintre majorităţi şi minorităţi— care sub aspectul cel mai dificil se concretizau în chestiunea evreească, de o structură cu totul specială şi diferită faţă de aceea similară din occidentul Europei, cum au arătat în Congres, Gortchacoff şi Şuvaloff [1]), — nu se puteà merge mai departe. Pentru motive de siguranţă politică, ţinând seamă de aspectul specific al problemei minorităţilor din răsăritul Europei şi de naţionalismul accentuat al majorităţilor respective, — dar şi pentru a da o soluţie chestiei evreeşti,— Congresul s'a oprit la conceptul de minoritate religioasă.

Un regres sub raportul ideilor, imperios impus de situaţia politică, socială şi economică din preajma anului 1878.

*

Pentru a terminà această schematică desvoltare istorică a problemei protecţiunii minorităţilor, trebue să menţionăm încă *Convenţiunea austro-turcă din 1879*, menită să reglementeze situaţia juridică a Musulmanilor din Bosnia şi Herţegovina, provincii cedate de Congresul din Berlin în administraţia Austriei; deasemeni *Convenţia din Constantinopol din 24 Maiu 1881*, care conţine interesante stipulaţiuni — care dealtfel au inspirat şi pe autorii tratatelor din 1919—20 în reglementarea situaţiei minorităţilor musulmane — relative la egalitate, la dreptul de proprietate, şi la liberul exerciţiu al cultului tuturor Musulmanilor, rataşaţi la Grecia) din Larissa, parte din Tessalia, ca şi din o parte a Epirului. (*Actul final al Conferinţei din Berlin din 1885*, care proclamă aceleaşi

l'ancienne thèse condamnée déjà par l'histoire, de la tolérance limitée uniquement à des libertés d'ordre religieux ». Ca excepţie găsim totuşi o dispoziţie inspirată din principiul naţionalităţilor, aplicată unei minorităţi *naţionale*. Este aceea din Art. 61 prin care Poarta se angajează să garanteze siguranţa Armenilor şi să realizeze reforme necesare pentru îmbunătăţirea situaţiei acestei naţionalităţi, de care ea va trebuì să dea cunoştinţă statelor semnatare.

[1]) Şedinţa din 28 Iunie 1878; protocolul No. 8. (Vezi Martens, *Recueil général des Traités*. Gottingue 1817—1841, 2 série, t. III, p. 341).

principii pentru Africa centrală şi *tratatul particular de comerţ şi de navigaţie încheiat între Rusia şi Statele-Unite al Americei de Nord.* Acest tratat, datat din 18 Decemvrie 1832, obţinù mai târziu o mare notorietate, în special datorită argumentelor invocate de Statele Unite în 1911, pentru justificarea refuzului său de a-l reînnoì. Conform art. I al acestui tratat: « *Il y aura entre les territoires des Hautes Parties Contractantes liberté et réciprocité de commerce et de navigation. Les habitants de leurs États respectifs pourront réciproquement entrer dans les ports, places et rivières des territoires de chacune d'elles, partout où le commerce étranger est permis. Ils seront libres de s'y arrêter dans quelque partie que ce soit des dits territoires pour y vaquer à leurs affaires, et ils jouirront à cet effet de la même sécurité et protection que les habitants du pays dans lequel ils résident à charge de se soumettre aux lois et ordonnances y établies et en particulier, aux réglements de commerce en vigueur* [1])».

Dar guvernul ţarist căută să impună Evreilor americani cari veniau în Rusia aceleaşi restricţiuni de drepturi, similare acelora impuse Evreilor din Rusia. El îşi motivà intenţiunile sale, pe consideraţiunea că Evreii străini nu puteau să se bucure în Rusia nici de drepturi mai întinse, nici de privilegii, în raport cu Evreii indigeni. De acì conflictul cu guvernul Statelor-Unite, care nu puteà admite ca cetăţenii americani să fie trataţi de către un stat străin, în mod diferit, după rasa sau cultul căruia aparţineau.

Avem deaface astfel, cu o clauză adoptată de două state — printr'un tratat particular — pe care se grefează un aspect din problema protecţiunii minorităţilor. Este în fine, de remarcat că Pacea de la Bucureşti din 28 Iulie 1913 a constituit o complectare şi, oarecum, o extindere a sistemului de protecţiune inaugurat prin trat. de la Berlin, din 1878. Intr'adevăr România a dobândit atunci, ca un rezultat al acţiunii diplomatice şi militare desfăşurate, în favoarea Macedo-Românilor intraţi în graniţele Serbiei, Greciei şi Bulgariei, dreptul de a subvenţionà direct instituţiile lor cultural-religioase [2]).

*

[1]) Reprodus de M. Vichniac, *l. c.*, p. 14.

[2]) Vezi N. Daşcovici, *l. c.* p. 106 şi urm.

O analiză juridică a tuturor clauzelor relative la protecţiunea minorităţilor — şi înserate în tratate mai vechi sau mai recente— duce la concluzia că ele nu sunt satisfăcătoare [1]). Ele vizează în primul rând chestiunea religioasă şi numai excepţional, ating problema naţionalităţilor, a cărei importanţă a devenit crescândă încă înainte de războiul mondial. Apoi, am văzut, că nici executarea acestor clauze nu a fost asigurată. *Interventiunea* expres stipulată sau subînţeleasă, îşi aveà inconveniente şi în cazul când fiind individuală, trebuià exercitată de un stat, adeseori mai puţin puternic decât infractorul, şi în cazul când fiind colectivă, i se puteau opune dificultăţi politice, sau puteà acţionà în mod injust. In orice ipostasă, garanţia protecţiunii minorităţilor — concepută ca intinzându-se asupra *persoanelor* şi nu asupra colectivităţii minoritare — se bazà numai pe Puterile semnatare ale diferitelor convenţiuni internaţionale. Ele constituiau singurul izvor şi singura garanţie a regimurilor stabilite.

Deaceea încă înainte de 1919, se formase convingerea că numai existenţa unui organ internaţional, capabil de a acţionà în numele *comunităţii internaţionale* şi nu numai în numele *unor state*, ar puteà asigurà eficacitatea protecţiunii minorităţilor, veghind la executarea clauzelor respective, dar respectând drepturile statelor şi menajând susceptibilităţile naţionale.

Acest postulat *l-a realizat creaţiunea Societăţii Naţiunilor.*

III

Când s'a văzut, în elaborarea diferitelor tratate care au încheiat războiul mondial, că principiul naţionalităţilor nu se puteà aplicà în mod exclusiv, absolut, că nu erà deci *posibil de găsit o soluţie care să facă să dispară minorităţile* (Epstein), o primă sarcină care s'a impus Conferinţei de Pace, a fost imaginarea unui sistem nou de protecţiune a acestor minorităţi,

[1]) N. Vladoiano, *l. c.*, p. 55: « Toutes les interventions, tous les traités et tous les systèmes adopté avant 1919, n'avaient pas assuré d'une façon efficace la protection des minorités ».

de garantare a situației lor juridice față de națiunea dominantă.

Chiar dacă a fost *provocat de memorandum-ul adresat Conferinței de Pace de către Comitetul delegațiilor evreești, la 10 Maiu 1919* (Vichniac), un nou regim de protecțiune trebuià să apară, fiind conform cu scopurile de războiu ale Aliaților, solemn formulate [1]) și cu ideea de Societate a Națiunilor civilizate, a cărei concretizare trebuià să asigure respectarea drepturilor indivizilor și ale grupurilor, inferioare Statului. Nu este mai puțin adevărat că în modalitățile de elaborare principiul a suferit regretabile retușări, din care au rezultat, cum vom vedeà, dificultățile de aplicare. Ele se datoresc opoziției Marilor Puteri de a vedeà reglementându-se și situația propriilor lor minorități.

Deaceea singurile convențiuni care interveniră pentru protejarea drepturilor minorităților fură acelea încheiate fie cu fostele Puteri inamice, fie cu state nou constituite sau mărite prin tratatele de pace. In aceste texte și în desvoltările lor ulterioare, constă începutul celei de a treia epoce, din evoluția problemei noastre.

I. Intr'o primă categorie pot fi puse dispozițiile relative la drepturile minorităților înscrise în tratatele de pace: 1. Tratatul dela Versailles din 28 Iunie 1919 (art. 86 și 93); 2. Tratatul dela Saint-Germain, cu Austria, semnat la 10 Sept. 1919 și pus sub garanția Societății Națiunilor la 22 Oct. 1920 (art. 62—69); 3. Tratatul dela Neuilly cu Bulgaria, semnat la 27 Noemvrie 1919 și pus sub garanția Societății Națiunilor la 22 Oct. 1920 (art. 49—57); 4. Tratatul dela Trianon cu Ungaria, semnat la 4 Iunie 1920 și pus sub garanția Societății Națiunilor la 30 August 1920 (art. 54—60); 5. Tratatul dela Sevrès, cu Turcia, din 10 August 1920 (art. 140—151), abrogat prin tratatul dela Lausanne din 24 Iulie 1923 (art. 37—45).

II. A doua categorie cuprinde seria de acorduri speciale, de tratate adiționale, încheiate între statele succesoare, noi sau

[1]) P. Fauchille, *l. c.*, p. 804: « La guerre mondiale qui éclata en 1914 a soumis à des règles nouvelles le régime des minorités. Conduite en partie pour libérer d'un joug despotique des nationalités qui depuis longtemps aspiraient à l'indépendance ou cherchaient à la reconquérir, *elle devait naturellement avoir cet effet* ».

mărite, și Puterile principale. Sunt așà numitele *tratate ale minorităților* și sunt în număr de *șase*: 1. Tratatul adițional cu Statul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, semnat în virtutea art. 51 din Tratatul dela Saint-Germain, la 10 Sept. 1919 și pus sub garanția Societății Națiunilor la 29 Noemvrie 1920; 2. Tratatul cu Ceho-Slovacia, semnat în virtutea art. 57 din Tratatul dela Saint-Germain, la 10 Sept. 1919 și pus sub garanția Soc. Naț. la 29 Noemvrie 1920; 3. Tratatul cu România, semnat în virtutea art. 60 din Tratatul dela Saint-Germain, la 9 Decemvrie 1919 și pus sub garanția Societății Națiunilor la 30 August 1921; 4. Tratatul cu Polonia, semnat în virtutea art. 93 din Tratatul dela Versailles, la 28 Iunie 1919 și pus sub garanția Societății Națiunilor la 13 Februarie 1920 [1]); 5. Tratatul cu Grecia, semnat în virtutea art. 46 din Tratatul dela Neuilly și a art. 75 și 86 din Tratatul dela Sevrès, la 10 August 1920 [2]); 6. Tratatul cu Armenia, semnat în virtutea art. 93 din Tratatul dela Sevrès, la 10 August 1920 și abrogat prin Tratatul dela Lausanne din 1923.

III. Sistemul tip inițial de protecțiune a minorităților a fost ulterior desvoltat. Societatea Națiunilor — sub a cărei garanție au fost puse aceste tratate — a luat ea însăși inițiativa de măsuri protectoare pentru minoritățile din alte țări decât acele care au semnat convențiuni cu principalele Puteri. Astfel la inițiativa Lordului Robert Cecil și la propunerea formală a unei Comisiuni, compusă din Lord Cecil Robert, Motta și Beneș, prima Adunare a Societății emise, la 15 Decemvrie 1920, ***recomandațiunea*** ca Statele Baltice, Caucaziene și Albania să fie obligate — pentru a fi primite în Societate — să accepte Convențiunile Minorităților și să confere cu Consiliul pentru modalitățile de aplicare [3]). S'a văzut în această

[1]) Este tratatul tip de protecțiune a minorităților. Are *21* de articole, din care *12* sunt consacrate protecțiunii drepturilor minorităților, în chestiune.

[2]) Acest tratat nu a fost ratificat.

[3]) Vezi, *Actes de la première Assemblée de la Société des Nations*. Séances plénières, p. 569: « Dans le cas ou les États baltiques, caucasiens et l'Albanie, seraient admis dans la Société des Nations, l'Assemblée leur recommande de prendre les mesures propres à assurer l'application des principes généraux inscrits dans les traités des minorités et leur demande de vouloir bien se mettre d'accord avec le Conseil sur les détails d'application ».

dorință a Adunării, o nouă condiție pentru acceptarea ca noui membri. Intrucât aceasta ar contraveni dispozițiilor Pactului [1]), ea trebue interpretată ca o simplă *recomandațiune*.

Numai Finlanda și Albania au fost admise — în cursul acelei Adunări — în Societatea Națiunilor. Conformându-se recomandațiunii menționate, reprezentanții Albaniei semnară la 20 Octomvrie 1921 o *declarație* referitoare la protecțiunea minorităților. Această declarație, compusă din șeapte articole, este modelată după tratatul încheiat cu Polonia [2]). La aceiași dată Consiliul, luând act de probele prezentate de guvernul finlandez, declară că nu mai este necesar ca Finlanda să-și ia un angajament general, întrucât stipulațiile tratatelor care definesc drepturile minorităților de rasă, religiune sau limbă, sunt deplin recunoscute de Constituția finlandeză [3]). Trebue să adăugăm că Finlanda a contractat angajamente speciale, printr'un acord încheiat cu Suedia și aprobat de Consiliu, din 27 Iunie 1921, referitor la protecțiunea minorității suedeze din Insulele Aland [4]).

In a doua Adunare a Societății, — în urma acceptării ca membri a Estoniei, Lituaniei și Letoniei, — aceste trei State trebuiră să semneze, în prealabil, o declarație care să satisfacă dorința Adunării din 15 Decemvrie 1920, referitor la dreptul minorităților [5]). Ceea ce ele făcură, după un număr de memorii înaintate Consiliului, în care în special reprezentanții Letoniei (Walters) și ai Estoniei (Pusta), aduseră critici amănunțite actualului regim de protecțiune [6]).

La 20 Octomvrie 1921, Conferința Ambasadorilor a prevăzut un acord, asemănător aceluia încheiat pentru insulele Aland, între Germania, căreia deasemeni tratatul dela Versailles nu

[1]) Art. 1, al. II.

[2]) Vezi, «Journal Officiel de la Société des Nations», 1921, No. 10—12, pp. 1161 și urm.

[3]) *Ibidem*, p. 1165 și urm.

[4]) *Ibidem*, No. 7, p. 701 și urm.

[5]) *Ibidem*, a. 1922, No. 6, II, pp. 524, 584 și urm.; A. 1923, No. 8, p. 933 și No. 11, p. 1311.

[6]) Vezi amănunte în Cornelius Alexandre Rudesco. Etude sur la Question des Minorités de race, de langue et de religion. Génève 1929. pp. 104—109.

i-a impus obligațiuni referitoare la protecțiunea minorităților și Polonia, pentru Silezia de Sus. Acest acord, valabil pe cincisprezece ani, a fost încheiat la 15 Maiu 1922; el poate fi considerat ca unul *dintre cele mai complecte și mai clare în materia noastră* [1]).

Deasemeni găsim aceleași principii de libertate — care în Europa au fost înscrise în clauzele minorităților — și în proiectele de organizare a țărilor supuse mandatului internațional, în virtutea art. 22 din Pact. Interesante sunt din acest punct de vedere în special mandatele asupra Mesopotamiei, Palestinei și Siriei.

Dacă mai adăugăm și o serie de convențiuni particulare, încheiate între două sau mai multe State spre a regulà situația minorităților — și unele dintre ele sunt foarte importante prin modalitățile noui de reglementare a protecțiunii minorităților, — atunci avem și a treia categorie de acte internaționale, a căror totalitate constitue regimul nou, în această materie. Astfel de convențiuni sunt: 1. Convenția dintre Grecia și Bulgaria, relativă la emigrațiunea voluntară și reciprocă a minorităților, semnată la Neuilly la 27 Noembrie 1919; 2. Tratatul relativ la drepturile naționalităților și la protecțiunea minorităților între Republicele Austriacă și Ceho-Slovacă, semnate la Brünn la 7 Iunie 1920 (Art. 7—28); 3. Protocolul adițional al tratatului din Brünn, semnat la Carlsbad la 23 August 1920; 4. Acordul Lanny între aceleași Puteri, semnat la 12 Decemvrie 1921; 5. Două Convențiuni între Polonia și orașul liber Dantzig (9 Noemvrie 1920, art. 33 și 24 Octomvrie 1921, art. 225—227); 6. Tratatul dintre Italia și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, semnat la Rapallo la 12 Noemvrie 1920, art. 7, al. II; 7. Tratatul dintre Republica Poloneză și Republica Ceho-Slovacă din Praga, 29 Noemvrie 1920; 8. Tratatul dintre Estonia, Finlanda, Letonia și Polonia din 17 Martie 1922, semnat la Varșovia (Art. 5); 9. Tratatul de pace dintre Polonia, Rusia și Ucraina. (Riga, 18 Martie 1921 (Art. 7). (Acesta este în afară de cadrul Societății Națiunilor); 10. Tratatul din Lausanne din 24 Iulie 1923, (Partea I-a, Secția III: *Protection*

[1]) D. Krstitch, *loc. cit.*, p. 297.

des minorités en Turquie et en Grèce); 11. Convențiunea referitoare la schimbul obligatoriu și reciproc al populațiilor greacă și turcă, semnată la Lausanne la 30 Ianuarie 1923; 12. Convenția dela Memel din 8 Maiu 1924 între Franța, Anglia, Italia și Japonia de o parte și Lituania de cealaltă; 13. Convenția germano-polonă din 30 August 1924; 14. Acordul româno-jugoslav din 17 August 1927, semnat la Bled; etc.

*

Regimul nou al minorităților, inaugurat prin aceste angajamente internaționale își are mulți susținători, după cum are și fanatici adversari. Dificultățile de aplicare, inegalitatea de tratament administrată diferitelor State din comunitatea internațională, au ridicat critice chiar în sânul Adunării și a Consiliului. Astfel în a șeasa Adunare a Societății Națiunilor, la 14 Septemvrie 1925 — după câțiva ani de aplicare a noului regim deci — reprezentantul Lituaniei, Galvanauskas, a evidențiat lipsurile și inegalitățile sistemului de protecțiune a minorităților și a cerut printr'o propunere — susținută de unii membri, combătută însă de reprezentanții câtorva Puteri Mari, — ameliorarea acestui regim anormal, prin restabilirea egalității tuturor membrilor, față de aceste obligații. Propunerea însă nu a fost adoptată și Consiliul — la 9 Decemvrie 1925 — luă act de această respingere, dar cu această ocazie o nouă critică se formulă contra regimului de protecțiune a minorităților, de către de Mello-Franco, reprezentantul Braziliei. Supunând unui examen detailat această problemă — în raportul său — reprezentantul Braziliei, însușindu-și criticele formulate, conchidea că sau trebue esențial îmbunătățit, regimul stabilit, — fără a fi însă extins la toate Puterile, pentrucă nu pretutindeni problema minorităților s'ar prezenta sub aceleași aspecte — sau trebue abrogat [1]). Evident noul regim

[1]) Vezi, *Actes de la sixième Assemblée de la Société des Nations*. Séances plenières, p. 107, și Journal Officiel de la Société des Nations, a. 1926, No. 2, p. 138 și urm. Problema generalizării dreptului minorităților se pusese și mai înainte, în a III-a Adunare a Societății Națiunilor (Comisiunea a VI-a), unde Jovanovitch (Jugo-Slavia), Disescu (România) și Beneș (Ceho-Slovacia), au insistat asupra ne-

este criticabil; el reprezintă însă un progres, față de trecut, prin trecerea definitivă sub protecțiunea comunității internaționale a problemei minorităților, odinioară o chestiune pur internă.

Din trecerea în revistă a textelor care impun nouile obligații internaționale, din discuțiile care s'au desfășurat la Societatea Națiunilor în anii 1922 și 1925 (în Adunare, Consiliu și în Comisiunea VI), și din bibliografia, destul de bogată, a chestiunii, reese că într'adevăr defectul principal al actualului sistem de protecțiune a minorităților — defect ce a provocat explicabile rezistențe la adoptarea lui și determină încă dificultăți în aplicarea lui, — constă în *inegalitatea* pe care a creat-o între State. Și inegalitatea de tratament a fost posibilă prin neînscrierea în Pact, cum am văzut, a principiului naționalităților. Opoziția unora dintre Marile Puteri la acea înscriere, apare explicabilă — prin interesele proprii în joc — când vedem că tocmai lor nu li-se aplică obligațiile noului sistem de protecție a minorităților.

Intr'adevăr tratatele din 1919—20 supun obligațiunii de a asigurà drepturile minorităților nu pe *toate*, ci numai pe *anumite* State, care au printre locuitorii lor o minoritate de elemente străine. Ele îi supun astfel Ceho-Slovacia, Polonia, Austria, Statul Serbo-Croato-Sloven, România, Ungaria, Grecia, Bulgaria, Turcia, Armenia. Am văzut că acorduri ulterioare au extins aceste obligații și la alte State. Dar ele nu impun obligațiuni similare unor State; de ex. Germaniei și Italiei, care deasemeni au pe teritoriul lor vechiu, sau pe acel cedat, locuitori ce diferă de majoritatea populației. Cum se explică această diferență de soluție, acordată problemei minorităților? Principalele Puteri Aliate și Asociate au socotit probabil, că în special în Statele noui sau mărite, —unde sentimentul național desvoltat și resentimentele vechi ar fi putut duce la o opresiune a minorităților, — erà *necesar de inaugurat noul sistem de protecțiune, și că el erà inutil în Statele mari, de veche și înaintată cultură, cum este aceea a lor* (Lapradelle). Și fără îndoială

cesității de a se extinde toate nouile angajamente referitoare la minorități, la *toți* Membrii Societății.

pentru a scăpà ele înșile de aceste obligațiuni, au sustras-o și pe Germania, uitând astfel actele de crud despotism, de care ea se făcuse vinovată înainte de războiul mondial, față de minoritatea poloneză de pe teritoriile sale [1]). S'a ajuns astfel la această neegală și hibridă soluție, contrarie dreptului internațional și evident nedreaptă. Dacă uniform adoptată, ea ar fi produs efecte binefăcătoare, așà cum s'a impus, a fost considerată de către Statele *secundare* ca o abuzivă impietate asupra suveranității lor, ca o *capitis diminutio* (Fauchille), și ca atare a fost primită cu justificată rezistență. Iar în aplicarea ei, o opoziție tot mai accentuată se manifestă din partea Statelor legate de tratatele minoritare, contra oricărei extinderi sau interpretări extensive, a dispozițiilor înscrise în aceste tratate.

Care ar fi remediul, pentru ca interesele contradictorii ce se grefează pe problema minorităților să înceteze de a fi un *pericol destul de grav pentru bunele raporturi internaționale* (De Brouquère)? Nu credem că remediul poate constà în măsura radicală a *abolirii oricărui sistem de protecțiune a minorităților* (Blagoyévitch, De Mello-Franco, etc.), deșì evident, principiile dreptului internațional comun și ideea de drept pe care, în actele sale, trebue s'o concretizeze, în mod constant, Statul, poate fi o garanție pentru minorități. Credem însă că sistemul inaugurat este susceptibil de *generalizare* și de *ameliorare* — sub egida Societății Națiunilor — ținându-se seamă de cele două elemente care trebuesc să se armonizeze: *drepturile Statului* și *interesele raționale ale minorităților*. In consecință, trebue să să ajungă — dacă se urmărește o soluționare justă și satisfăcătoare a problemei minorităților — la *semnarea de către toți membrii Societății Națiunilor a unei convențiuni generale referitoare la raporturile dintre Stat și minorități. S'ar restabilì astfel echilibrul rupt și s'ar menține egalitatea de drept a Statelor* [2]). In acelaș timp, pe această cale, s'ar face posibil *ca dreptul minorităților, de caracter regional și temporal astăzi, să devină*

---

[1]) Vezi, P. Fauchille, *loc. cit.*, p. 808.

[2]) Vezi, Dr. M. Gonsiorowski, *loc. cit.*, p. 56; D. Krstitch, *loc. cit.*, p. 278; Fauchille, *loc. cit.*, p. 809; G. Scelle, *L'oeuvre politique de la Société des Nations* (1920—23), p. 8; Lucien-Brun, *loc. cit.*, p. 213, etc.

universal şi, ca consecinţă logică, perpetuu (Titulescu). Calea ar fi pregătită, prin înserarea în Pactul Soc. Naţiunilor, a principalelor clauze ce izvorăsc din ideea de protecţiune internaţională a minorităţilor. Astfel s'ar puteà realizà adevărata colaborare internaţională în jurul acestei probleme [1]).

Necesitatea generalizării protecţiunii minorităţilor a fost recunoscută de însăşi Societatea Naţiunilor, la a cărei construire Marile Puteri, dispensate de obligaţiile impuse de dreptul minorităţilor, au colaborat, în primul rând. Intr'adevăr, la propunerea reprezentantului Africei de Sud, Murray, Adunarea a adoptat, în a treia sa sesiune, la 12 Septemvrie 1922, o foarte importantă rezoluţie referitoare la minorităţi, prin care: «*L'Assemblée exprime l'espoir que les États qui ne sont pas liés vis-à-vis de la Société de Nations par aucune obligation légale en ce qui concerne les minorités, observeront cependant dans le traitement de leurs minorités de race, de religion ou de langue, au moins le même degré de justice et de tolérance qui est exigé par les traités et selon l'action permanente du Conseil*»[2]). Societatea Naţiunilor erà proclamată «*la gardienne des minorités dans tous les pays du monde*», iar un reprezentant, Motta, declarà că «*les langues et les races ont en elles-mêmes une telle richesse spirituelle, un tel trésor de sentiments, en un mot, une telle sainteté qu'elles méritent d'être defendues contre les tentatives de révolte et contre le joug de toutes les oppressions*»[3]).

Rezoluţia citată exprimă deci ideea, că principiul de protecţiune internaţională a omului, cetăţeanului şi individului minoritar — dacă nu a colectivităţilor — introdus în dreptul internaţional prin tratatele din 1919, 1920 şi 1923, a devenit o

---

[1]) Vezi, A. Mandelstam, *La Protection des minorités*. (« Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye », Paris 1925, anul 1923, t. I), p. 499: « Les obligations envers les minorités doivent cesser d'être une *deminutio capitis*, imposée à quelques gouvernements, et devenir des devoirs identiques de chaque État, tracées par une convention universelle. C'est à cette condition seulement qu'on pourra assurer une exécution loyale du régime des minorités, ainsi que son développement ultérieur par des révisions périodiques, auxquelles prendront part toutes les nations ».

[2]) *Actes de la troisième Assemblée de la Société des Nations*. Séances plénières, p. 816.

[3]) *Ibidem*.

regulă de conduită — în afară de orice dispoziție scrisă — pentru toți membrii comunității internaționale. Este deci mai mult decât *o recomandațiune* și tinde să devină o *obligațiune* generală, pentrucă «*il y a pour chaque époque de l'histoire un minimum juridique au-dessous duquel la communauté internationale ne doit pas permettre à l'État de descendre* [1]).

Până atunci însă, regimul actual rămâne viciat, de inegalitatea ce-l caracterizează.

*

Dispozițiile privitoare la drepturile minorităților, conținute în acordurile internaționale citate, sunt — cu mici deosebiri — aproape identice. Ele au fost modelate după primul tratat al minorităților, acel încheiat cu Polonia și semnat odată cu tratatul de Pace dela Versailles; ele sunt rezultatul deliberărilor *Comisiunii Statelor noui*, căreia Wilson, Clemenceau și Lloyd George i-au dat misiunea — la 1 Maiu 1919 — de a elaborà un proect de protecțiune a minorităților, din Europa Centrală și Orientală.

Care sunt ideile dominante ce se degajează din analiza juridică a acestor acorduri? I. Prima, deosebit de importantă, — care rezultă din însăși definirea subiectului acestor acorduri: *minorités de race*, *de religion ou de langues*, din evitarea deci a termenului de *nationales*, — este că tratatele minorităților au urmărit să concilieze principiul naționalităților cu acela de protecțiune internațională a minorităților. Ele nu au înțeles să protejeze, ca atare, minoritățile, ca *naționale* și să ridice astfel principiul naționalităților contra Statului, ci să le garanteze — prin Societatea Națiunilor — limba, religiunea și rasa, contra eventualelor tendințe exagerat naționaliste, ale Statului.

II. In consecință — și aceasta este a doua idee dominantă a tratatelor minorităților — ele urmăresc să protejeze Statul contra tendințelor separatiste ale minorităților.

Ele recomandă ca atare minorităților, colaborarea efectivă

[1]) A. Mandelstam, *l. c.*, p. 501.

şi sinceră cu Statul căruia au fost reunite, care poate şi trebue să meargă până la asimilarea la ideea de Stat [1]).

III. Declară protecţiunea minorităţilor de interes internaţional; ea trece deci din preocupările naţionale în acele ale comunităţii internaţionale; recomandă în consecinţă Statelor, — dacă nu înscrierea clauzelor de protecţiune în legile lor fundamentale, — luarea de măsuri, ca întreaga lor legislaţie să nu contravină acestor clauze.

IV. Deschid putinţa soluţionării diferitelor contestaţii relative la protecţia minorităţilor, înaintea Curţii Permanente de Justiţie internaţională, unde ele pot fi duse de un Stat terţiu sau de un membru al Consiliului. Această dispoziţie a fost în special interpretată, ca constituind un privilegiu pentru minoritari [2]).

V. Toate dispoziţiile relative la protecţiunea minorităţilor — cu excepţia câtorva cazuri — nu pot fi modificate pe căile le-

---

[1]) Recomandaţiune exprimată şi de Societatea Naţiunilor (Punctul 3 al Rezoluţiei sus citată a Adunării din 21 Septemvrie 1922): « L'Assemblée, tout en reconnaissant le droit fondamental des minorités à être protégées par la Société des Nations contre toute oppression, insiste sur le devoir qui incombent aux personnes appartenant aux minorités de race, de religion ou de langue de coopérer, en citoyens loyaux, avec la nation à laquelle ils appartiennent maintenant ». (*Actes de la troisième Assemblée de la Société des Nations*. Séances plénières, p. 186).

[2]) Scrisoarea lui Clémenceau adresată la 24 Iunie 1919, către Paderewski, exprimă parte din ideile călăuzitoare ale noilor tratate minoritare. Astfel, după ce aminteşte precedentul Tratatului dela Berlin (1878), după care orice Stat care cere să intre în familia europeană, trebue să accepte în prealabil principiile care sunt la baza organizaţiei sociale a tuturor Statelor civilizate, « *observer certains principes de gouvernement* », Clémenceau constată că garanţia stipulaţiilor de această natură, odinioară asigurată de către Marile Puteri erà inoperantă în practică», *et qu'on pouvait reprocher à ce système de conférer aux grandes puissances, soit individuellement soit en groupe, un droit d'intervention, ce qui permet de poursuivre le plus souvent des fins purement politiques* ». Faptul de a încredinţà *garanţia* Societăţii internaţionale este de natură a evità în viitor reîntoarcerea abuzurilor asemănătoare. Pentru viitor misiunea de organ de control a fost încredinţată Societăţii Naţiunilor, care constitue expresiunea cea mai recentă şi mai complectă a comunităţii internaţionale. Cât priveşte orice contestaţie relativă la tratatele minorităţilor, scrisoarea exprimă clar ideea că ele vor fi duse înaintea Curţii Permanente de Justiţie Internaţională. « *Par là les différends qui pourront surgir échappent au domaine politique et entrent dans le domaine juridique, ce qui facilitera une décision impartiale, en même temps qu'on évitera tout danger d'ingérence* ». (Vezi interpretarea ei în D. Krstitch, *loc. cit.*, p. 299 şi urm).

gislaţiei interne, ci numai cu asentimentul majorităţii membrilor Consiliului Soc. Naţiunilor, dacă şi Statul interesat consimte [1]).

VI. Ele se inspiră din elementele materiale ale principiului naţionalităţilor; ca atare pot fi invocate de minorităţile de rasă (tratatele întrebuinţează indiferent expresiunile: *minorităţi de rasă* şi *minorităţi etnice)*, de limbă şi de religiune. Aceste tratate nu iau deci în consideraţie elementele morale cari constituesc criteriul de naţionalitate. De acì dificultăţi de a se precizà, în speţă, dacă un individ, care se pretinde a fi minoritar, le poate invocà sau nu. Şi acest fapt a fost considerat ca o lacună, ce trebue îndepărtată [2]).

*

Cari sunt principiile aplicabile, conform acestor tratate, minorităţilor — nu numai *religioase* ca în trecut — ci şi de *rasă* şi de *limbă?* Fără a intrà în analizà lor detailată [3]) vom desprinde dispoziţiile esenţiale, care să ne permită înţelegerea felului cum problema protecţiunii minorităţilor se prezintă în ansamblul regulelor de drept internaţional pozitiv. Aceasta ne interesează, în special, fiind o consecinţă logică a aplicaţiunii principiului naţionalităţilor.

I. Mai întâiu, tratatele vorbesc de *dreptul omului*. Respectul vieţei, a libertăţii, a conştiinţei religioase, a tuturor cul-

---

[1]) Vezi A. Mandelstam, *La Société des Nations et les Puissances devant le problème arménien.* (« Rev. Gén. du Droit International » Public, a. 1921, p. 376): « ... Elles sont intangibles pour les législations intérieures. Leur abolition ou leurs modifications ne pourraient s'accomplir que par la voie internationale ».

[2]) Vezi Dr. M. Gonsiorowski, *loc. cit.*, pp. 68—69. Un acord care a soluţionat această dificultate practică — şi prin această reprezintă un progres — este convenţiunea germano-poloneză din 15 Maiu 1922. Art. 74 este astfel conceput: « La question de savoir si une personne appartient ou non à une minorité de race, de langue ou de religion, ne peut faire l'objet d'aucune vérification ni d'aucune contestation par les autorités ». Conform acestui text, rezultă că orice individ, care se simte lezat în drepturile sale, poate reclamà protecţiunea internaţională.

[3]) Vezi pentru aceasta: Fougues Duparc, *La Protection des minorités de race, de langue et de religion.* Paris 1922, şi A. Mandelstam, *La protection des minorités, loc. cit.*, pp. 411—446.

care nu vor fi contrarii ordinei publice şi bunelor moravuri, garantate tuturor locuitorilor, fără distincţie de rasă, de religiune sau de naştere, constitue pentru Stat o obligaţiune de ordin internaţional. Intr'adevăr, art. 2 din tratatul cu Polonia, *reprodus în toate celelalte tratate*, spune: *«Le gouvernement polonais s'engage à accorder à tous les habitants pleine et entière protection du leur vie et de leur liberté, sans distinction de naissance, de nationalité, de langage, ou de religion.*

Tous les habitants de la Pologne auront droit au libre exercice, tant public que privé, de toute foi, religion au croyance, dont la partique ne sera pas incompatible avec l'ordre public et les bonnes moeurs». Ultima ìdee restrictivă a dreptului minorităţilor, nu figurează, pentru o explicabllă raţiune, în art. 141 a trat. din Sèvres. Conţinutul acestor stipulaţii clar exprimat, se caracterizează prin forma generală, pe care le-au dat-o tratatele minorităţilor, înglobându-le în protecţiunea tuturor *locuitorilor* ţării [1]).

Dreptul de *cetăţenie* se obţine fără restricţii, prin *naşterea* pe teritoriul Statului sau prin *domiciliu* sau *indigenat*, la o dată determinată. Această chestiune vitală pentru persoanele care locuesc nouile State sau cele mărite, în momentul constituirii lor, este soluţionată — deşì nu uniform — prin regule precise, de către tratatele din 1919—20.

Ele nu au împiedecat totuşi de a da naştere la dificultăţi, — cum vom vedeà, — în aplicaţiunea lor. *Dreptul de opţiune* este deasemeni recunoscut; iar convenţiunea adiţională semnată la Neuilly între Bulgaria şi Grecia, stipulează *libertatea de emigraţie* reciprocă şi voluntară — fără vreo restricţie — prin care se va determinà ipso jure — noua naţionalitate.

II. Tratatele se ocupă apoi de *drepturile cetăţeanului*. Ele proclamă egalitatea înaintea legii, politică sau civilă, pentru toţi supuşii (ressortissants) Statului, fără distincţiune de rasă,

[1]) Motivele în A. Mandelstam, *loc. cit.*, p. 411: «Il a semblé bon aux auteurs des traités de soustraire à l'arbitraire de l'État, non seulement le droit à la vie et à la liberté de ses ressortissants appartenant à une minorité, mais également celui des ressortissants appartenant à la majorité, et celui de tous les étrangers. C'est la consécration, sur une plus vaste échelle de l'intervention d'humanité, jusqu'ici exercée, en Turquie et dans les États balcaniques, au seul profit des minorités»

telor de limbă sau de religiune. In consecință deosebirile de religiune nu le vor aduce nici un prejudiciu, în bucurarea de drepturile lor, nici la admisiunea în funcțiunile publice.

Aceste principii sunt concretizate în art. 7 și 8 din tratatul cu Polonia, deasemeni reproduse în toate celelalte tratate, cu excepția celui încheiat la Lausanne, care conține o versiune deosebită [1]). « *Tout les ressortissants polonais* — *zice art.* 7 — *seront égaux devant la loi et jouiront des mêmes droits civils et politiques sans distinction de race, de langage ou de religion. La différence de réligion, de croyance ou de confession ne devra nuire à aucun ressortissant polonais en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques, notamment pour l'admission aux emplois publics, fonctions et honneurs ou l'exercice des différentes professions ou industries* ». Iar art. 8 dispune : « *Les ressortissants polonais, appartenant à des minorités ethniques, de religion ou de langue, jouiront du même traitement et des mêmes garanties en droit et en fait que les autres ressortissants polonais* ». Este interesant de subliniat că tratatele înțeleg să asigure egalitatea, nu numai *de drept*, ci și *de fapt*. In consecință, Statul nu trebue să se mărginească la a respectà, în legislația sa internă, egalitatea tuturor supușilor (ressortissants), ci trebue, pe lângă aceasta, să vegheze ca egalitatea proclamată să fie asigurată în viață. Chestiunea este de mare importanță.

Nici o restricțiune nu va fi impusă în libera întrebuințare a unei limbi, sau a alteia și « *nonobstant l'établissement par le Gouvernement d'une langue officielle* » anumite înlesniri vor fi acordate supușilor (ressortissants), cari nu vorbesc limba oficială, pentru ca să poată utilizà limba lor înaintea tribunalelor (dar nu și înaintea administrației).

---

[1]) Trat. dela Lausanne declară: « Tous les habitants de Turquie, sans distinction de religion, seront égaux devant la loi » (Art. 39). Dar el nu stipulează egalitatea de drepturi civile și politice, decât în favoarea non-musulmanilor: « Les ressortissants turcs appartenant aux minorités non musulmanes jouiront des mêmes droits civils et politiques que les musulmans ». (Vezi motivele care au determinat acest text în « Discours de Lord Curzon du 9 juin 1923 ». «Livre jaune sur la Conférence de Lausanne », t. I, p. 244).

Se acordă apoi minorităților etnice, religioase sau de limbă dreptul de a creà pe cheltuiala lor, de a administrà și de a conduce școli și alte stabilimente de educație, de binefacere, de confesiune, ca și instituțiuni sociale. Limba lor deasemeni va fi întrebuințată în institutele de educație și cultură, cu respectul totuși a limbei oficiale. Li se asigură — în acest scop — și *o parte echitabilă* din sumele atribuite educației, religiei sau binefacerilor, în orașele și districtele, în care populația minoritară se află în *proporție considerabilă*. (Art. 9 și 10).

III. Urmează în fine, *clauzele speciale* pe care le găsim în diferitele acte internaționale relative la protecțiunea minorităților, și care nu interesează decât pe anumite State și pe anumite categorii de persoane. *a)* Astfel Evreii din Polonia și din Lituania se bucură de drepturi speciale. Comitetele școlare desemnate de către comunitățile evreești asigură — sub controlul general al Statului — repartizarea părții proporționale din fondurile publice asigurate școalelor evreești, ca și organizarea și conducerea acestor școli. Evreii sunt dispensați de a îndeplinì vreun act care ar constituì o călcare a Sabbatului, și nu pot fi loviți de vreo incapacitate, dacă refuză de a se prezentà înaintea tribunalelor sau de a îndeplinì acte legale, în ziua Sabbat-ului. In consecință, Polonia și Lituania trebue să evite de a fixà alegeri generale sau locale, Sâmbăta. Totuși, aceste dispoziții nu scutesc pe Evrei de obligația militară, de măsurile necesitate de apărarea națională sau de menținerea ordinei publice, obligații ce revin tuturor supușilor (ressortissants).

b) Dispozițiile privitoare la Evreii polono-lituanieni au servit ca model pentru anumite clauze din tratatul de la Lausanne, relative la drepturile populației creștine și evreești din Turcia. Guvernul turc s'a mai obligat să reglementeze statutul familiar și personal al minorităților ne musulmane, conform cu obiceiurile lor.

c) In ceeace privește minoritatea musulmană, Grecia, Iugo-Slavia și Albania s'au angajat de a luà măsuri proprii pentru reglementarea — conform cu obiceiurile musulmane — a chestiunilor de drepturi de familie și de statut personal. Primele

două State trebuesc, în plus, să asigure protecţiunea stabilimentelor religioase sau de binefacere musulmane şi a fondaţiunilor pioase. Un reiss-ul-ulema trebue în fine numit de către Iugo-Slavia, pentru musulmani.

d) Anumite minorităţi au obţinut o largă autonomie teritorială. Să citām mai întâiu oraşul liber Dantzig, al cărui Statut autonom a fost determinat chiar prin tratatul dela Versailles. Apoi teritoriul Rutenilor din Carpaţi (trat. cu Ceho-Slovacia, art. 11, 12, 13) care are o autonomie, ce aminteşte pe aceea a unor posesiuni britanice: autonomie legislativă, administrativă, religioasă şi judiciară. Ei au o Dietă locală, o reprezentanţă proprie în Parlamentul din Praga, şi un guvernator numit de către preşedintele republicei Ceho-Slovace şi responsabil înaintea Dietei locale. Aceasta face din Ruteni o adevărată minoritate organizată, având reprezentanţi calificaţi, cari pot vorbì în numele ei atât înaintea autorităţilor interne, cât şi înaintea Societăţii internaţionale.

Trebue să mai amintim în fine Insulele Aland, care se bucură de o largă autonomie, în virtutea legii finlandeze din 7 Maiu 1920 şi a acordului finlando-suedez, aprobat de către Consiliul Societăţii Naţiunilor la 27 Iunie 1921; deasemeni comunele săseşti şi secueşti din Transilvania, care se bucură de o autonomie şcolară şi religioasă, ce se exercită sub controlul Statului Român. (Art. 11 din tratatul cu România).

*

S'a spus despre clauzele tratatelor minorităţilor, că ele nu protejează, ca odinioară, numai pe *indivizii consideraţi izolat*, ci atribue drepturi, în oarecare măsură, *minorităţilor considerate ca entităţi colective* [1]). In special, *drepturile colective* exprimate, cum am văzut, în unele tratate şi privind anumite categorii de persoane, s'a zis că tind să creeze o *di-*

[1]) Vezi, P. Fauchille, *loc. cit.*, pp. 805—806: « ... On formule ainsi, pour la première fois, les droits des minorités comme telles, comme unités organisées; on ne se borne plus à considérer que les droits des minorités sont individuels, on envisage la minorité dans son ensemble, en lui reconnaissant en quelque sorte un droit d'organisation ou d'autonomie ».

ferențiare și o organizare a grupurilor minoritare în Stat, care va duce, pe deoparte la recunoașterea lor ca noui persoane de drept internațional, pe de altă parte, și ca o consecință logică, la reînvierea vechiului conflict dintre Stat și minorități.

Dacă această concluzie reese din analiza juridică a acordurilor internaționale relative la minorități, atunci s'ar puteà susține că soluția adoptată este periculoasă pentru pacea internațională. Pentrucă, dacă egalitatea de tratament a tuturor locuitorilor unei țări, este un element de pace politică și socială, recunoașterea de drepturi minorităților, ca *entități separate*, mărind coeziunea lor și desvoltând în ele sentimentul de forță, poate să le îndemne de a tinde să se separe de Statul din care fac parte [1]). Numeroși critici ai regimului actual de protecțiune a minorităților, au insistat asupra acestui pericol [2]).

Dar, *în regulă generală, tratatele din 1919—20 nu au recunoscut minoritățile ca entități colective.* In aceste tratate poate fi vorba de drepturi colective, dar nu de colectivități.

Chiar prin derogările dela principiul fundamental, — care constă: *a)* în octroierea minorităților etnice a dreptului de *reprezentare proporțională* sau *echitabilă* în corpurile elective ale Statului și *b)* în recunoașterea pentru minoritățile etnice a unei *autonomii* fie locală, fie personală, nu trebue dedus că tratatele minorităților au creat o nouă persoană, *grupul minoritar*,

---

[1]) *Ibidem*: « ... dès lors, avec la règle du droit des peuples à disposer d'eux-mêmes, elles risque de conduire à la dislocation des États ».

[2]) Vezi, în special, M. Blociszewski, *La Constitution polonaise du 17 mars 1921* (« Revue des sciences politiques », janvier-mars, 1922, p. 54): « Le principe de la protection conventionnelle des minorités (inscrit dans les traités de 1919—1920) est une erreur parce qu'il tend à créer des États dans l'État, parce que loin d'assurer à ceux qui en bénéficient, l'égalité avec les autres citoyens, il tend à en faire une chaste privilégiée qui se cristallisera dans une société donnée, au lieu de chercher à fusionner avec elle. Les minorités ainsi constituées en corps autonomes, sont des éléments de désorganisation nationale, de désagrégation de l'État. Ce principe est un danger parce qu'il encourage les bénéficiaires à réclamer tous les avantages dont jouissent des autres citoyens sans rien donner en échange à l'État qui les concède, sans lui donner en particulier cet attachement loyal sur lequel il est en droit de compter. C'est un danger, parce que, protégées par des traités internationaux, les minorités profiteront de la première occasion pour susciter des dificultés à l'État... Loin d'assurer l'ordre et la paix sociale, la protection des minorités, telle qu'elle a été organisée par les traités de paix, est un ferment de discordes et de haines nationales ».

ca subiect de drept internațional [1]. Nu este nimic în aceste tratate, care să justifice *afirmația exagerată că ele au creat o nouă persoană de drept internațional.*

Drepturile acordate minorităților prin tratate — deși nu crează din ele noui persoane de drept internațional [2] — sunt suficiente pentru a asigurà posibilitatea menținerii *caracterului distinctiv*, de rasă, religie sau limbă. Aceste drepturi sunt — sub multe raporturi — susceptibile de desvoltare și precizare și mai multe convențiuni și legi particulare s'au ocupat dejà, în sens cât mai liberal, de această problemă. Dar pentru a fi eficace și a stabilì o armonie între minorități, Stat și Comunitatea Internațională, ele trebuesc înțelese ca implicând datorii de loialitate și de adaptare la ideea de Stat, din partea celor ce se bucură de ele.

Absența oricărei dispoziții referitoare la *datoriile* minorităților, corespunzând *drepturilor* ce le-au fost octroiate — din tratatele minorităților — constitue una dintre cele mai grave lacune ale acestor tratate; ea a ridicat îndreptățite critice.

Deaceea, am văzut, că Societatea Națiunilor, în a patra rezoluție votată la 21 Sept. 1923 de către a treia Adunare, a căutat să îndepărteze această lacună. Deasemeni a XXI-a Conferință a Uniunii Interparlamentare (a. 1923) într'o *formulă mai juridică* (A. Mandelstam) — decât aceea propusă de Societatea Națiunilor, a declarat: «*Le fait d'appartenir à une minorité de race, de religion ou de langue ne dégage en rien un ressortissant d'un État des devoirs qui lui soit imposés par la constitution et les lois de cet État*» [3].

*

Regimul stabilit prin tratatele minorităților, este înconjurat de o dublă garanție internațională: garanție contra oricărei

---

[1]) S'a invocat pentru susținerea acestei teze în special situația Evreilor din Polonia și a Rutenilor din Ceho-Slovacia. Ori în citata scrisoare a lui Clémenceau către Padérewski, se spune: «Elles (ces clauses) ne constituent pas une reconnaissance des Juifs en tant que communautés politiques distinctes dans l'État polonais».

[2]) Cum cer totuși unii autori: Ex. M. Wichniac, *loc. cit.*, p. 67; A. Mandelstam, *loc. cit.*, pp. 443—444, etc.

[3]) Déclaration des droits et des devoirs des minorités, Point III.

modificări de către puterile naționale, și garanție a executării sale. Inscrise în însăși tratatele respective, autorii lor au voit prin aceasta, ca obligațiile contractate să nu rămână simple manifestări de principiu, și să reamintească Statului care ar fi fost tentat să le calce, respectul angajamentelor sale. Ținând seamă de experiența trecutului, autorii tratatelor au făcut din chestiunea garanțiilor, punctul central. *Ea le domină pe toate celelalte și le cuprinde pe toate* (F. Duparc) [1]).

Se găsește deci, în tratatele din 1919—20, o garanție de *ordin constituțional* și o garanție de *ordin internațional*, încredințată Societății Națiunilor, complectată — prin instituirea unei proceduri arbitrale, — de unele acorduri intervenite între diferite State semnatare.

Ce trebue înțeles prin *garanția constituțională?* Inscrisă în primul articol al tratatelor sau al secțiunilor de tratate relative la minorități [2]), ea rezultă din acest fapt că toate stipulațiunile, sau unele dintre ele, sunt recunoscute de către Stat ca *legi fundamentale*. Fără a însemnà că Statul este nevoit să-și modifice eventual constituția sa, pentru a le înscrie în ea — ceeace ar echivalà cu o gravă atingere adusă suveranității, — aceste stipulații se bucură de toate garanțiile pe cari Constituția Statului o acordă legilor de această natură, în raport cu legile ordinare.

Această garanție, care ar fi greu de valorificat dacă Statul nu ar înțelege s'o respecte, se aplică după tratate, fie tuturor stipulațiilor, în tratatele de pace, fie numai unora dintre ele, și anume în tratatele semnate cu Statele Aliate [3]). Ea nu

---

[1]) Teza contrară în D. Krstitch, *loc. cit.*, p. 313 și urm.; consideră defectuos și insuficient sistemul garanțiilor adoptate.

[2]) Tratatele cu Polonia, Ceho-Slovacia, Statul Serbo-Croato-Sloven, România, Grecia, Armenia (Art. 1); tratatul cu Austria (Art. 62); cu Bulgaria (Art. 49); cu Ungaria (Art. 54); cu Turcia (Art. 140): « ... s'engage à ce que les stipulations concernant les minorités soient reconnues comme lois fondamentales, à ce qu'aucune loi, aucun réglement ni aucune action officielle ne soient en contradiction ou en opposition avec ces stipulations et à ce qu'aucune loi, aucun réglement ni aucune action officielle ne prévalent contre elles ».

[3]) « Dans les traités avec les États alliés, elle ne s'applique qu'aux clauses visant: la protection de la vie et de la liberté, la liberté de conscience, l'usage de la langue, oralement, par écrit et devant les tribunaux, le droit égal des minorités à fonder

este deci uniformă, — bibliografia chestiunii nu poate preciză rațiunea pentru care a fost adoptată această lipsă de uniformitate, — și prin aceasta se deosebește de garanția internațională.

Dar ea are un caracter cu totul special. Declarate *legi fundamentale*, stipulațiile privitoare la minorități se deosebesc de celelalte legi fundamentale, prin aceea că nu pot fi modificate sau abolite pe calea legislativă ordinară, ca în Anglia, nici pe căile legislative speciale, prescrise pentru revizuirea constituțiilor *rigide*, ca în Franța, Statele-Unite, etc. Ele sunt mai mult decât rigide și nu pot fi modificate sau abolite decât prin participarea comunității internaționale. Sunt *Constituții internaționale* [1]).

A doua garanție, *de ordin internațional* este instituită prin art. 12 al tratatului cu Polonia, reprodus în toate celelalte [2]), cu excepția tratatului cu Turcia, în care este înlocuit printr'o clauză suspensivă [3]). După acest text, stipulațiile tratatelor din 1919—20 — recunoscute ca legi fundamentale ale Statului — « dans la mesure où elles affectent des personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue, *constituent des obligations d'ordre international et seront placées sous la garantie de la Société des Nations* ». Este o inovație — ce reprezintă un remarcabil progres — a tratatelor din 1919—20, de a fi substituit această garanție, aceleia fie individuală,

---

des établissements charitables, de bienfaisance et des écoles ». J. F. Duparc, *loc. cit.*, p. 305.

[1]) Vezi A. Mandelstam, *loc. cit.*, pp. 447—448. Vezi și Raportul Tittoni din 20 Octomvrie 1920: « ... les dispositions relatives aux minorités sont intangibles, c'est-à-dire qu'elles ne peuvent pas être modifiées dans le sens de porter une atteinte quelconque aux droits actuellement reconnus et sans l'assentiment de la majorité du Conseil... ». (« Journal Officiel de la Société des Nations », 1920, No. 8, p. 8).

[2]) Tratatul cu Austria (Art. 69), cu Bulgaria (Art. 57), cu Ceho-Slovacia (Art. 14), cu Statul Serbo-Croato-Sloven (Art. 11), cu România (Art. 12), cu Ungaria (Art. 60), cu Grecia (Art. 16), cu Armenia (Art. 8).

[3]) Art. 151 din Tratatul cu Turcia: « Les Principales Puissances alliées, après examen en commun avec le Conseil de la Société des Nations, détermineront quelles mesures sont nécessaires pour garantir l'exécution des dispositions de la présente Partie. Le Gouvernement ottoman déclare dès à présent accepter toutes décisions qui seront prises à ce sujet ».

fie colectivă, a Marilor Puteri, determinată în general de motive politice și creatoare de mari dificultăți. Trebue totuși să precizăm că dreptul de control și de investigație a Societății Națiunilor, față de State, este strict delimitat.

Responsabilitatea ce incumbă astfel Societății Națiunilor deși nu este obligatorie pentru ea, decât dacă își asumă această delicată sarcină, a fost acceptată de către Consiliu, nu fără opoziția unor Membri, în cursul celei de a zecea sesiuni după ce diferitele tratate au fost ratificate și înregistrate, în baza art. 18 din Pact, la Secretariat [1]).

Două organe au misiunea asigurării acestei garanții: Consiliul Societății Națiunilor și Curtea permanentă de Justiție Internațională. Consiliul joacă în această materie rolul principal. El asigură respectul clauzelor minorităților ca și aplicarea lor. Curtea Permanentă statuiază în caz de divergență de opinie asupra unei chestiuni relative la aceste clauze, între Statul interesat și unul dintre Statele Membri ai Consiliului.

Cum se reglementează procedura de urmat înaintea Consiliului, cu alte cuvinte în ce mod se poate asigurà respectul dispozițiilor minorităților — și aceasta constitue o problemă extrem de importantă, dar care iese din preocuparea noastră actuală — indică art. 12 din tratatul cu Polonia [2]), reprodus

---

[1]) Consiliul a acceptat această responsabilitate: la 13 Februarie 1920 pentru clauzele din tratatul cu Polonia prin rezoluția din aceà zi, « concernant la garantie de la Société des Nations à l'égard de certaines stipulations d'un traité entre la Pologne et les Principales Puissances alliées ». Textul în *Procès-verbal de la deuxième session du Conseil de la Société des Nations*, a. 1920); pentru clauzele din tratatele cu Austria și Bulgaria la 27 Octomvrie 1920 (a 10-a sesiune); pentru clauzele din tratatul cu Ceho-Slovacia și Statul Serbo-Croato-Sloven, la 29 Noemvrie 1920 (a 11-a sesiune); pentru clauzele din tratatul cu România și Ungaria, la 30 August 1921 (a 14-a sesiune); etc.

[2]) Procedura este indicată în art. 12 al. II al citatului tratat cu Polonia: « La (Pologne) agrée que tout membre du Conseil de la Société des Nations aura le droit en outre de signaler à l'attention du Conseil toute infraction ou danger d'infraction à l'une quelconque de ces obligations, et que le Conseil pourra procéder de telle façon et donner telles instructions qui paraîtront appropriées et efficaces dans la circonstance »

în celelalte tratate, şi o serie de rezoluţii posterioare [1]), care au fixat detaliile de procedură.

*

Privite în totalitatea lor şi în raportul ce există între ele şi principiul naţionalităţilor, clauzele minorităţilor, — prezentându-se ca o prelungire necesară a principiului naţionalităţilor aplicat la repartiţia teritoriilor, — imprimă acestui principiu caracterul de *regulă de drept public*. Vechea afirmaţie a lui Bluntschli [2]) că principiul naţionalităţilor «*n'a encore d'importance capitale que dans la politique, non dans le droit public*» — valabilă încă până la 1914 —, apare astfel nefondată astăzi, când pe baza acestui principiu s'a elaborat charta constituţională a atâtor State din Europa Centrală şi Orientală. Aceste State trăesc într'o interdependenţă, comandată tocmai de aplicaţiunea principiului naţionalităţilor. Şi fiindcă protecţiunea minorităţilor este un corolar al aplicaţiunii acestui principiu, punctul final al evoluţiei inaugurată de tratatele din 1919—20, trebue să fie *reorganizarea pe baza ideii de drept a naţionalităţilor, încoronată printr'o organizare generală şi juridică a lumei* (Paul Boncour).

CAP. VIII

SCHIMBĂRILE DE NAŢIONALITATE DUPĂ TRATATELE DE PACE DIN 1919—1920

Principiul naţionalităţilor a jucat deci un rol determinant în conţinutul clauzelor politice, şi în cesiunile de teritoriu, pronunţate de către tratatele din 1919—20. Dar ca o consecinţă logică a cesiunilor teritoriale — care au atras pe aceea a locuitorilor ce le ocupă — o chestiune accesorie, care odi-

[1]) Raportul Tittoni adoptat de Consiliu la 22 Octomvrie 1920, rezoluţia Consiliului din 25 Octomvrie 1920, urmate de rezoluţiile din 27 Iunie 1921, 15 Septemvrie 1923, 10 Iunie 1925. Pentru analiza lor: Dr. M. Gonsiorowski, *loc. cit.*, pp. 77—109; J. F. Duparc, *loc. cit.*, pp. 309—323; D. Krstitch, *loc. cit.*, pp. 314—320.

[2]) In a sa: *Théorie générale de l'État.* (Trad. Armand de Riedmatten). Paris 1881.

nioară erà reglementată aproape dela sine, când ea nu erà complect trecută sub tăcere, s'a pus ca o principală preocupare, pentru negociatori: *chestiunea naționalității locuitorilor din teritoriile cedate*.

Problema are un aspect politic, social, economic; dar ea are și un aspect juridic: *există o totalitate de regule juridice internaționale care limitează voința Statelor, în ceeace privește persoanele afectate prin schimbarea de naționalitate și în ceeace privește libertatea de opțiune ce le trebue acordată.* Cum acest aspect *juridic* al problemei, ne va preocupà, vom căutà să desprindem, din tratatele din 1919—20, modul cum ele o soluționează. Și vom vedeà că și în acest domeniu, ultimele tratate de pace — trecând peste unele imperfecțiuni, lacune sau contradicții, — sunt *pline de un spirit într'adevăr progresiv și îndrăzneț novator* [1]).

*

Când se încearcă studiul problemei noastre, două soluțiuni se prezintă: *a)* sau să se asigure locuitorilor trecuți odată cu teritoriul, în urma cesiunii, sub o altă suveranitate, garantarea anumitor drepturi, care să le permită de a trăì, ca indivizi și ca colectivități; *b)* sau să li se deà posibilitatea de a se retrage în Statul, de care se simt atașați prin rasă, limbă sau religiune. *Dobândirea unei noui naționalități* este introducerea la prima soluție; *emigrarea* constitue a doua. Ambele concepțiuni au fost concretizate în tratatele de pace [2]).

I. Exemple anterioare, scoase din dificultățile la care au dat naștere cesiunile teritoriale, au evidențiat autorilor acestor tratate de pace, urgenta necesitate a unei precizări cât mai mari a regulelor ce vor dominà schimbarea de naționalitate [3]).

---

[1]) Engeström Maxson E., *Les changements de nationalités d'après les Traités de Paix de 1919—1920*. Paris 1923, p. 10.

[2]) Vezi J. F. Duparc, *loc. cit.*, p. 206 și urm.

[3]) Vezi A. de Lapradelle, *La loi polonaise 1920 sur la nationalité et les Traités de Versailles*. Paris 1924: « C'est d'abord l'intérêt de l'État cessionnaire. Si les habitants de la province démembrée, libres d'ailleurs d'opter, en émigrant, pour leur patrie d'origine, échappaient à la nationalité de l'État cessionnaire, celui-ci n'acquerrait qu'une souveraineté nominale... Ce que veut, d'une part, l'intérêt de l'État celui de l'individu, d'autre part, le commande également...» (pag. 10—11).

Dacă câteodată totuşi, între principiile adoptate şi soluţiile stabilite se ivesc contraziceri, aceasta trebue atribuit complexităţii problemei, — date fiind numeroasele remanieri teritoriale, — pe care autorii tratatelor nu au putut întotdeauna să o clarifice şi să o simplifice.

In general însă, se poate spune, că s'a ajuns la rezultatul urmărit de către negociatori: *să se evite cu orice preţ ca în viitor să se mai găsească indivizi fără naţionalitate* (Duparc). Această preocupare domină dispoziţiile cari se găsesc în tratatele minorităţilor, pentru Statele Aliate şi în tratatele de pace pentru Statele inamice, fie la capitolul protecţiunii minorităţilor, fie la acela al naţionalităţii, fie în clauzele politice. Trebue să semnalăm că în tratatele încheiate între Principalele Puteri Aliate şi Statele create sau mărite (Polonia, Ceho-Slovacia, Statul Serbo-Croato-Sloven, România, Grecia), există unele dispoziţii referitoare la schimbarea naţionalităţii în contrazicere cu acele ale tratatelor de pace. Deacì întrebarea mult discutată. cărora li se va da preferinţă? S'a răspuns că în principiu trebue să se aplice — în acest caz — *numai tratatele de pace, pentrucă la aceste tratate au participat toate statele interesate, pe când convenţiunile particulare au avut un număr mai restrâns de semnatari* [1]).

Dar ì s'ar puteà obiectà că — în diversele tratate de pace — se găseşte un articol, conceput în termeni generali, prin care Statele învinse se angajează să recunoască deplina valoare a tratatelor de pace şi a *convenţiunilor adiţionale* care sunt sau vor fi încheiate de către Puterile Aliate şi Asociate cu Puterile cari au luptat alăturea de ele şi să accepte dispoziţiile cari au fost sau vor fi luate, referitor la fostele teritorii supuse suveranităţii lor [2]).

Tratatele au admis două criterii pentru a determinà *naţionalitatea* individului: 1. *domiciliul actual* şi 2. *naşterea*. Deşì ne uniforme, în ceeace priveşte criteriul adoptat, ele dau întâietate elementului *domiciliu*, care reprezintă în mod mai

[1]) Vezi Audinet, *Les changements de nationalité résultant des récents traités de paix*. (J. I. P., t. XLVIII p. 380).

[2]) Tratatele: de la Versailles (Art. 434); dela St. Germain (Art. 90); dela Trianon (Art. 74 al. II); dela Neuilly (Art. 80); dela Sèvres (Art. 133).

elocvent presupusa atașare de teritoriul cedat. Și prin aceasta, tratatele reprezintă o inovație și un progres. Unele clauze vizează pe *heimatlosen*, adică pe acei cari, în viitor sau în prezent, ar riscà să fie excluși dela beneficiul dispozițiilor precedente. fiind lipsiți de naționalitate.

1. Primul criteriu este un derivat al vechiului principiu *jus soli*. Accepțiunea este simplă. Individul urmează de plin drept, soarta teritoriului pe care este stabilit, fiind determinată stabilirea sa — după legislația Statelor — fie prin *domiciliu*, fie prin *indigenat* [1]).

Tratatele reglementează situația juridică a locuitorilor unui teritoriu care rămâne supus aceleași suveranități, prin *conservarea naționalității lor vechi* [2]), și a locuitorilor care au schimbat statutul politic, prin *dobândirea de plin drept a naționalității Statului cesionar* [3]).

Dar o rezervă trebue făcută la aplicarea acestei regule generale. Individul nu obține *de plin drept* o naționalitate nouă, decât dacă stabilirea sa *(domiciliu* sau *indigenat)* pe teritoriul cedat, prezintă o oarecare vechime. Rațiunea acestei distincții

---

[1]) Indigenatul ar puteà fi numit, o *naționalitate comunală* (Duparc). El servește de regulă în țările care făceau parte din vechea Austrie Cisleithană. A fost organizat prin legea din 5 Decemvrie 1896. Erà acordat oricărui individ, care după ce obținuse admiterea în comună (Eigenberechtigung), locuise acolo zece ani *voluntar și neîntrerupt* (Art. 2). Funcționarii obțineau de plin drept indigenatul, din ziua intrării lor în funcțiune, în comună. (Art. 10).

[2]) Tratatele cu Austria (Art. 64), cu Bulgaria (Art. 51), cu Ungaria (Art. 56).

[3]) « Tout personne ayant l'indigénat (le domicile) sur un territoire faisant partie antérieurement des territoire de (l'ancienne monarhie austro-hongroise) acquerra de plein droit et à *l'exclusion de la nationalité autrichienne*, la nationalité *de l'État exerçant la souveraineté sur le dit territoire* ». (Tratatele: cu Austria (Art. 70); cu Bulgaria (Art. 39 și 44), cu Ungaria (Art. 61); cu Turcia (Art. 123). Principiul este complectat prin recunoașterea dobândirii nouii naționalități de către Statele cesionare. Vezi art. 3 din tratatele cu Polonia, Ceho-Slovacia, Statul Serbo-Croato-Sloven, România și Grecia: « La (Pologne) reconnaît comme ressortissants (polonais) de plein droit et sans aucune formalité, les ressortissants (allemands, autrichiens, hongrois, ou russes) *domiciliés (ayant l'indigénat)* à la date de la mise en vigueur du présent traité sur le territoire qui est ou sera reconnu comme faisant partie de la (Pologne). » Asupra interpretării dată acestui articol și în special *domiciliului* de către Polonia, de văzut, A. de Lapradelle, *La loi polonaise de 1920 sur la nationalité et les Traités de Versailles*, Paris 1924.

este, în intențiunea autorilor tratatelor, de a evità ca o nouă naționalitate să fie dobândită *de plin drept*, de către indivizii, pentru care stabilirea pe teritoriul cedat nu ar puteà fi interpretată ca un semn de atașare de acel teritoriu, ci mai repede ca o întâmplare sau ca efect al unei politice de naționalizare. (Ex. Germanii în Polonia Prusiană, Ungurii în Transilvania, etc.). In consecință, tratatele — fără uniformitate — hotărăsc că vor căpătà *de plin drept* noua naționalitate, supuși *(resssortissants)* germani stabiliți la 1 Ianuarie 1908 pe teritoriul nouei Polonii[1]; supușii austriaci sau unguri stabiliți la 1 Ianuarie 1910 pe teritoriile cedate Ceho-Slovaciei și Statului Serbo-Croato-Sloven [2]; supuși bulgari stabiliți la 1 Ianuarie 1913 pe teritoriile cedate Statului Serbo-Croat-Sloven și Greciei [3]. In schimb nici o condiție nu este stipulată în Tratatul cu Turcia. Pentru acei stabiliți ulterior datelor indicate, în teritoriile ce au schimbat de suveranitate, naționalitatea nouă *se poate* dobândì, numai la cererea individului și cu autorizația Statului [4]. In caz de necerere sau refuz, interesații vor dobândì de plin drept, naționalitatea în care ei își aveau precedentul lor domiciliu (indigenat) [5].

*

Persoanele cari prin faptul *stabilirii actuale* își văd impusă

---

[1]) Tratatul dela Versailles. (Art. 91).

[2]) Tratatul dela St. Germain (Art. 76) și dela Trianon (Art. 62).

[3]) Tratatul dela Neuilly (Art. 39 și 44).

[4]) Tratatul dela St. Germain (Art. 77) și dela Trianon (Art. 62).

[5]) Trebue remarcat că tratatele redau ideea de *domiciliu*, prin diferite expresiuni: Astfel ele vorbesc de «*individus domiciliés*». (Tratatul de Versailles art. 91; tratatul cu România art. 4); sau de «*individus établis*» (Tratatul de Versailles art. 36; tratatul de Neuilly, art. 39 și 44; tratatul de Sèvres art. 123); sau, înfine de *habitants*. (Tratatul de Versailles art. 112; tratatul cu România art. 7). Dar «ces trois expressions sont synonimes et, si le texte varie, il ne convient pas d'y attacher une importance, étant donné qu'un individu établi ou bien encore un habitant, cela suppose évidemment quelqu'un qui *est fixé sur le territoire* et ainsi se trouve exclus le simple résident ou l'encien domicilié né sur le territoire.... Bref le domicile a été l'élément tangible déterminant ceux que les traités dénationalisaient de plein droit. On ne saurait trouver de meilleur élément car, si on prend un territoire, c'est évidemment avec les *habitants* qui l'occupent». Niboyet, *La nationalité d'après les traités de paix qui ont mis fin à la guerre*. («Revue de Droit International et de Législation comparée», 1921, pp. 293 și 289).

o nouă naționalitate, posedă, prin tratate — ca un corectiv — *dreptul de opțiune*, ale cărui consecințe le vom vedeà mai târziu. Intr'adevăr autorii tratatelor au pornit dela ideea că aplicarea logică a principiului naționalităților, cere ca în cercul de persoane chemate să-și schimbe naționalitatea, să nu se desnaționalizeze de plin drept, decât acelea asupra aspirațiilor naționale ale cărora, nu ar puteà să se ridice îndoială. Ori de câte ori îndoiala există, *opțiunea* recunoscută are scopul de a permite rectificarea unor erori individuale.

Aceste persoane — sub rezerva anumitor condițiuni de vârstă (să aibă cel puțin optsprezece ani împliniți) — au dreptul de a optà, spun tratatele cu Statele Aliate, «*pour toute autre nationalité qui leur serait ouverte*». (Art. 3) [1]). Care sunt aceste naționalități? Răspunsul variază după tratatele de pace. Astfel de ex. pentru supușii austriaci și unguri «*celle de l'État dans lequel ils avaient leur indigénat (domicile) avant d'acquérir l'indigénat (domicile) dans le territoire transféré*» [2]); pentru supușii bulgari, «*la nationalité bulgare*» [3]), pentru supușii otomani, «*la nationalité ottomane*» [4]). Deasemeni variază și termenele fixate pentru exercitarea dreptului de opțiune; de *un an*, în tratatele de pace cu Austria și Ungaria [5]), el este mărit la *doi ani*, în tratatele cu Bulgaria și Turcia [6]).

*

II. Conform tratatelor din 1919—20, individul poate dobândì, de plin drept, o nouă naționalitate, și în cazul când este *născut* într'un teritoriu cedat, din părinți cari au *domiciliul (indi-*

---

[1]) Vezi P. Fauchille, *loc. cit.*, p. 868: « Jusqu'ici, le droit international ne reconnaissait en principe, un droit d'option, qu'aux ressortissants des États démembrés qui voulaient conserver la nationalité de ces États. Les traités de paix de 1919—1920 ont a cet égard vraiment innové. Ils accordent encore dans un même délai le droit d'opter pour *la nationalité des États annexants* à certains ressortissants des pays démembrés, qui non atteints de plein droit par le changement de souveraineté, ont gardé leur nationalité primitive ».

[2]) Tratatul dela Saint Germain (Art. 78) și dela Trianon (Art. 63).

[3]) Tratatul dela Neuilly (Art. 50 și 45).

[4]) Tratatul dela Sèvres (Art. 124).

[5]) Tratatul dela Saint Germain (Art. 78) și dela Trianon (Art. 63).

[6]) Tratatul dela Neuilly (Art. 40 și 45) și dela Sèvres (Art. 124).

genatul) acolo, deşi « *à la date de la mise en vigueur du présent traité il n'y soit pas lui-même domicilié (ou n'y ait pas l'indigénat)* » [1]. Acest caz, care ia în consideraţie două elemente: *naşterea individului* şi *stabilirea părinţilor*, — spre deosebire de primul care nu consideră decât faptul real: *stabilirea actuală*, — este şi el legitim. Pentrucă din cele două elemente prevăzute, deasemeni se poate scoate o prezumţie în favoarea unei ataşări — în oarecare măsură *ereditară* — a individului, faţă de o regiune [2]. Dar aplicarea acestei dispoziţii este susceptibilă — venind în opoziţie, în unele cazuri, cu precedenta — să creeze un conflict de naţionalitate. Iată de ex. un supus (ressortissant) austriac, născut în Sudeţi din părinţi, cari aveau indigenatul acolo; el însă, în momentul semnării trat. dela St. Germain, are indigenatul într'un oraş din Austria germană. Conform tratatelor, acest individ are două naţionalităţi: naţionalitatea austriacă, ca o consecinţă a indigenatului său (Art. 64 din trat. dela St. Germain), şi naţionalitatea ceho slovacă drept consecinţă a naşterii sale (Art. 4 din trat. cu Ceho-Slovacia). Şi nici o dispoziţie nu se găseşte înscrisă în tratate, care să soluţioneze acest conflict.

Pentru a se îndepărtà dificultăţile create de asemenea situaţii — prejudiciabile atât Statelor cât şi indivizilor în cauză — s'a impus necesitatea încheierii de acorduri între diferite State. Seria acestor acorduri a fost începută de trat. dela Brünn, semnat între Austria şi Ceho-Slovacia, în scopul interpretării dispoziţiilor trat. dela St. Germain. Prin art. său 6, care fixează diferite categorii de persoane, între care acele vizate de art. 4, şi stabileşte normele de dobândire a nouei naţionalităţi, acest tratat — care face şi operă creatoare — ajunge să îndepărteze conflictele de naţionalitate [3].

---

[1]) Tratatul cu Polonia, Ceho-Slovacia, Statul Serbo-Croato-Sloven, România şi Grecia (Art. 4). Precizând conţinutul acestui articol, Curtea Permanentă de Justiţie internaţională a emis la 15 Septemvrie 1923, avizul că « *l'article 4 du Traité susmentionné (avec la Pologne) se réfère uniquement au domicile des parents au moment de la naissance de l'individu.* (Série B. Recueil des avis consultatifs de la Cour », No. 7, p. 21).

[2]) Vezi J. F. Duparc, *loc. cit.*, p. 210 şi urm.

[3]) *Ibidem*, textul şi interpretarea art. 6 din tratatul dela Brünn.

Dar, individul care a schimbat de naționalitate în urma aplicării art. 4 cu Statele aliate — deci după al doilea criteriu adoptat de tratate — poate să renunțe la noua naționalitate? Al. II, al art. 4 dă răspunsul afirmativ, prin recunoașterea astfel, a aceluiași drept de opțiune: «*Dans les deux ans qui suivront la mise en vigueur du présent traité, ces personnes pourront déclarer devant les autorités (polonaises), compétentes dans le pays de léur résidence, qu'elles renoncent à la nationalité (polonaise) et elles cesseront alors d'être considérées comme ressortissants (polonais)*». In urma acestei declarații, ei vor urmà în principiu soarta teritoriului, pe care își au domiciliul (indigenatul).

*

Am spus, că marea preocupare a negociatorilor tratatelor din 1909—20, a fost de a asigurà tuturor indivizilor o naționalitate. Şi am văzut, că din diferențele de criteriu adoptat pentru a determinà regulele schimbărilor de naționalitate, au rezultat cazuri de atribuire a două naționalități. Tratatele au mers însă mai departe, prevăzând și reglementând cazurile în care, fie după semnarea lor, fie într'un viitor mai îndepărtat, ar puteà să existe persoane, fără naționalitate.

In prezent, ipoteza se puteà imaginà pentru Statele mărite. Intr'adevăr, în baza principiilor de drept internațional atât public cât și privat, care consideră ca o urgentă necesitate reglementarea chestiunilor de naționalitate [1]), aceste State s'au angajat să recunoască ca naționali, pe toți aceia dintre naționalii Statului a cărui parte de teritoriu cade — în urma transformărilor consacrate prin tratate — sub suveranitatea lor și care erau *stabiliți* cu *oarecare fixitate* (A. Weiss) pe teritoriul cedat. Dar nici o dispoziție, până acum, nu priveà teritoriile *anterior* posedate de ele. Pe aceste teritorii însă puteau fi indivizi fără naționalitate (Heimatlosen), de ex. Evreii.

Spre a îndepărtà pentru viitor această posibilitate, negociatorii au înscris în trat. cu România art. 7, criticabil prin faptul că a fost impus numai României, — ceeace deasemeni

---

[1]) Vezi Valéry, *Droit International Privé*. Paris 1914, p. 258.

constitue o inegalitate de tratament, —pentrucă la noi chestiunea evreiască se apropià de soluționare pe cale de legislație internă. Textul acestui articol proclamă: «*La Roumanie s'engage à reconnaître comme ressortissants roumains de plein droit et sans aucune formalité, les Juifs habitant tous les territoires de la Roumanie, et ne pouvant se prévaloir d'aucune autre nationalité*».

Pentru viitor, se puteà imaginà cazul tuturor copiilor naturali, nerecunoscuți. Pentru reglementarea situației lor, o dispoziție a fost înscrisă în toate tratatele: «*La nationalité (autrichienne) sera acquise de plein droit, et par le seul fait de la naissance sur le territoire (autrichien) à toute personne ne pouvant se prévaloir, par sa naissance, d'une autre nationalité*» [1]). Observăm că redactarea acestui articol poate da loc deasemenea la dificultăți, prin faptul că întrebuințează de două ori termenul de *naștere* și în două sensuri diferite. Pentru a le evità, tratatul din Brünn, — menit a da o interpretare juridică clauzelor tratatelor dela St. Germain — a crezut că trebue să le precizeze, stipulând că ultimele cuvinte ale art. 65 (din trat. cu Austria): *par sa naissance d'une autre nationalité* și ultimele cuvinte ale art. 6 (din trat. cu Ceho-Slovacia): *d'une autre nationalité de naissance* vor fi aplicate, nu după sistemul *locului de naștere*, ci după acela al *filiațiunii* (Abstammung) [2]). Acelaș articol insistă asupra caracterului supletoriu al acestei dispozițiuni: prezumție *juris*, nu *de jure*, care nu valorează decât atât timp cât proba filiațiunii prin naștere nu a fost făcută [3]).

Se poate spune, în general, că dispozițiile tratatelor referitoare la schimbările de naționalitate, au ținut cont atât *de interesul Statului cesionar* — dând o naționalitate locuitorilor trecuți sub suveranitatea sa împreună cu teritoriul, sau impunând transfertul de domiciliu în afară de teritoriul cedat, acelora cari nu au voit să recunoască noua suveranitate, — cât

---

[1]) Tratatul cu Austria (Art. 65); cu Bulgaria (Art. 52); cu Ungaria (Art. 57); cu Polonia și Statele Aliate (Art. 6).

[2]) Tratatul din Brünn (Art. 5).

[3]) Vezi J. F. Duparc, *loc. cit.*, p. 213.

și de *voința individului*, acordându-i dreptul de alegere între supunerea la fosta patrie sau aceea față de Statul cesionar al teritoriului în care este domiciliat sau, cum vom vedeà, aceea de a se regrupà în Statul a cărui majoritate se aseamănă cu dânsul, prin *rasă* și *limbă*.

Această ultimă dispoziție, este o altă aplicațiune a *dreptului de opțiune*, care a fost mult desvoltat prin tratatele din 1919-20. Ceea ce constitue încă un argument, în favoarea tezei că autorii tratatelor au înțeles să dea o interpretare rezonabilă și moderată, principiului naționalităților [1]). Ea a fost concretizată în trat. dela St. Germain, și reprezintă deasemeni o recunoaștere a principiului naționalităților: «*Les personnes qui ont l'indigénat dans un territoire faisant partie de l'ancienne Monarchie austro-hongroise, et qui y diffèrent par la race et la langue de la majorité de la population, pourront, dans le délai de six mois à dater de la mise en vigueur du présent traité, opter pour l'Autriche, l'Italie, la Pologne, la Roumanie, l'État Serbe-Croate-Slovène, selon que la majorité de la population y sera composée de personnes parlant la même langue et ayant la même race qu'elles*». (Art. 80) [2]).

Rasa și limba au fost deci adoptate ca criteriu al naționalității, de către trat. dela Saint-Germain și, la fel, de către acela dela Trianon. Prin aceasta ele s'au referit la concepția și la definițiile clasice ale naționalității. Dar după interpretarea dată de către trat. din Brünn, cuvintele *par la race et la langue* vor să indice că în regulă generală, în special *limba* trebue să fie luată în considerație — în practică — ca semnul cel mai demonstrativ al *legăturii naționale. (Volkszugehörigkeit)* [3]). Este

---

[1]) « Les traités de Paix de 1919—1920 ont consacré l'affranchissement de l'individu à 'égard du territoire. Ils ont pris pour règle une interpretation raisonable et modérée du Principe des Nationalités. Ils ont par suite *considérablement transformé l'institution de l'option*. Ou plutôt, ils *l'ont conservée, en l'améliorant sur certains points*; elle joue toujours son rôle propre qui est de permettre à certains individus d'échapper à une nationalisation de plein droit ». (Maxson Engeström, *loc. cit.*, p. 90).

[2]) Reprodus în tratatul cu Ungaria (Art. 64) și cu deosebiri de redactare în tratatul cu Turcia (Art. 125) și cu Bulgaria (Art. 40).

[3]) Tratatul din Brünn (Art. 9).

adoptarea concepției moderne a naționalității, după care rasa este *«un banale prejugé»* (J. Finot).

Tratatul din Sèvres nu invocă, din contra, decât elementul de *rasă* [1]). Iar cel din Neuilly nu caută să descompună *naționalitatea* în elementele sale constitutive, ci vorbește numai de *« Bulgares, ressortissants Serbes-Croates-Slovènes »* și de *« Serbes-Croates-Slovènes, ressortissants bulgares »*.

*

Aceste dispoziții privesc dreptul de opțiune al persoanelor în vârstă de cel puțin optsprezece ani și care, în principiu, nu se găsesc sub autoritatea altei persoane.

Dar care este situația, în ceeace privește exercitarea dreptului de opțiune, de către femeile măritate și copiii minori? Evident că tratatele de pace au trebuit să se preocupe și de această chestiune, care are un adevărat istoric și care, în trecut a dat naștere la numeroase dificultăți diplomatice, din cauza omiterii sau insuficientei reglementări prin diferitele tratate [2]).

Intr'adevăr tratatele din 1919—20 au făcut distincție din punct de vedere al dreptului de opțiune, între persoanele mai în vârstă de optsprezece ani, cărora le-au recunoscut exercitarea *personală* a acestui drept, și între acele mai mici de optsprezece ani. Pentru această categorie, tratatele au stipulat că opțiunea părinților determină și noua lor naționalitate. Dar, ca o lacună, ele nu spun nimic, dacă opțiunea tutorului —

[1]) Dispoziție reprodusă în tratatul dela Lausanne (Art. 32): « Les personnes âgées de plus de dix huit ans, qui sont établies sur un territoire détaché de la Turquie, en conformité du présent traité, et qui y diffèrent *par la race*, de la majorité de la population du dit territoire, pourront, dans le délai de deux ans à dater de la mise en vigueur du présent traité, opter pour la nationalité d'un des États où la majorité de la population est *de la même race* que la personne exerçant le droit d'option, et sous la réserve du consentement de cet État ». Iar art. 34 al aceluiaș tratat extinde dreptul de opțiune la supușii (ressortissants) turci, în vârstă de peste optsprezece ani, originari dintr'un teritoriu desfăcut de Turcia, dar stabiliți în momentul punerii în vigoare a tratatului, în străinătate.

[2]) Vezi Cogordan, *La Nationalité au point de vue des rapports internationaux*. 2 édit. Paris 1890, p. 371 și urm.

în lipsa tatălui și a mamei — are efect și față de copilul minor. In ceeace privește femeile măritate, aceste tratate dispun, că dreptul lor de opțiune este exercitat prin soții lor. Ele urmează condițiunea acestora [1]).

O altă întrebare pe care o ridică exercitarea dreptului de opțiune este următoarea: dacă *în drept*, în urma opțiunii, persoana își însușește *o naționalitate*, care este consecința exercitării acestui drept, *în fapt*? Chestiunea se pune evident, în cazul când s'a optat pentru o naționalitate, alta decât aceea a Statului, pe teritoriul căruia se află optantul. Consecința *de fapt* este obligația de a părăsì teritoriul, pe care se află și transportarea domiciliului în Statul, pentru naționalitatea căruia s'a pronunțat: «*Elles (les personnes) devront, dans les douze mois qui suivront, transporter leur domicile dans l'État en faveur duquel elles auront opté*» [2]).

Iar pentru a garantà soarta bunurilor optanților, tratatele au luat anumite măsuri, care — conform spiritului călăuzitor al acestor tratate — nu trebuesc însă interpretate, ca susceptibile de a împiedecà exercitarea oricărui act de suveranitate, asupra teritoriului pe care sunt acele bunuri, și ca determinând crearea unei categorii de bunuri privilegiate, la adăpostul regulelor de drept internațional comun: «*Elles seront libres de conserver les biens immobiliers qu'elles possèdent sur le territoire de l'État, où elles auraient eu leur domicile antérieurement à leur option. Elles pourront emporter leurs biens meubles de toute nature. Il ne leur sera imposé de ce fait aucun droit de taxe, soit de sortie, soit d'entrée*» [3]). O largă interpretare a acestor dispozițiuni, care deasemenea inovează prin libertatea de conservare a bubunurilor imobiliare, se găsește în acelaș important tratat din Brünn, care acordă optantului putința de a revenì să-și administreze patrimoniul rămas pe vechiul teritoriu, fără ca

[1]) Vezi Tratatul dela Versailles (Art. 37, 85, 91, 113); dela St. Germain (Art. 72, 82); dela Trianon (Art. 63, 66); dela Neuilly (Art. 42, 45); dela Sèvres (Art. 130).

[2]) Tratatul cu Austria (Art. 78); cu Bulgaria (Art. 40 și 45); cu Ungaria (Art. 63); cu Turcia (Art. 126); cu Statele Aliate (Art. 3).

[3]) *Ibidem.*

această revenire *cu caracter momentan. temporal*, să poată pune în cauză, buna credinţă a schimbării domiciliului său [1]).

Tratatele din 1919—20 au căutat să garanteze libertatea exercitării dreptului de opţiune şi au prescris măsuri care să uşureze această exercitare şi în special să înlesnească optanţilor schimbarea domiciliului. Deaceea, pe lângă măsurile analizate, ele au stipulat că Statele se angajează «... *à n'apporter aucune entrave à l'exercice du droit d'option prévu* » [2]).

Dar în afară de obstacolele legale şi administrative, exerciţiul acestui drept se poate lovì de un obstacol material, care să-l facă aproape imposibil, mai ales când este vorba de o *emigraţie în masă*, adeseori devenită necesară — în urma cesiunilor de teritoriu — datorită animozităţilor grave ce există între două rase, dintre care nici una nu voeşte să accepte situaţia de minoritate, sub conducerea Guvernului celeilalte. Iată de ex. populaţiile de ţărani, pentru care separaţia omului de pământ este o operaţiune foarte dificilă, aproape imposibilă, atât timp cât ele nu au la dispoziţie mijloacele de lichidare a capitalului lor imobiliar. Pentru aceste populaţiuni lichidarea bunurilor funciare constitue o chestiune a cărei rezolvare se impune neapărat, dacă se urmăreşte ca dreptul de opţiune să fie o realitate şi nu un drept teoretic. In aceste cazuri, o intervenţiune mai directă a Statelor, — a căror interes este de a nu aveà grupuri compacte alogene, de supuşenie străină, — pare a se impune.

*

Tratatele au ţinut seamă şi de aceste situaţiuni, frecvente mai ales în peninsula Balcanică şi, în consecinţă, un articol din tratatul dela Neuilly [3]), reprodus în tratatele cu Turcia [4]) şi cu Armenia [5]), prevede dispoziţiuni de luat de către Pu-

---

[1]) Tratatul din Brünn (Art. 13, § 3). Acest tratat — în art. 14 — prelungeşte deasemenea dela unul la *trei* ani, termenul acordat optantului pentru a-şi schimbà domiciliul său. Raţiunea acestei dispoziţii este criza de locuinţe.

[2]) Tratatul cu Austria (Art. 81); cu Bulgaria (Art. 56); cu Ungaria (Art. 63); cu Statele Aliate (Art. 5).

[3]) Art. 50.

[4]) Art. 143.

[5]) Art. 3.

terile Aliate și Asociate «*relativement à l'émigration réciproque et volontaire des minorités ethniques*». In baza acestui articol, a fost semnată la 27 Noemvrie 1919, între Grecia și Bulgaria, «*une convention relative à l'émigration réciproque*», deschisă tuturor Statelor limitrofe [1]), cu excepția Turciei.

Această convenție, care este conformă principiului naționalităților, întrucât înlesnește regruparea după naționalități, într'o regiune în care ea este necesară, din cauza naționalismului exasperat de o seculară opresiune, reprezintă un progres în dreptul internațional, prin faptul că reglementează o emigrație *reciprocă* și *voluntară*.

Ea are o caracteristică, care trebue remarcată. Ordinea operațiilor pe care le prevede este inversă aceleia pe care o prevăd tratatele de pace. In acestea situația de drept, precede situația de fapt; schimbarea de domiciliu urmează opțiunea. Pe când în convenție, situația de fapt precede; emigrația atrage schimbarea de naționalitate: «*Les émigrants perdront la nationalité du pays qu'ils abandonnent, dès l'instant où ils l'auront quitté, et ils acquerront celle du pays de destination, dès leur arrivée dans le territoire de ce pays*» [2]).

Care sunt principalele stipulații ale convenției greco-bulgare? Ea recunoaște în primul rând dreptul de liberă emigrație pentru supușii (ressortissants) contractanților, care aparțin la minoritățile etnice, de religie sau de limbă [3]). Dar pentru a face posibilă emigrația în masă, convenția inovează față de tratatele de pace, ordonând *lichidarea* bunurilor imobiliare ale emigranților [4]). Iar cât privește bunurile mobile — reluând

---

[1]) Art. 16 din Convenție.

[2]) Convenția greco-bulgară (Art. 5).

[3]) Art. 1: « Les Hautes Parties Contractantes reconnaissent à leurs ressortissants appartenant à des minorités ethniques, de religion ou de langues, le droit d'émigrer librement ». « Elles s'engagent à faciliter par tous les moyens dont elles disposent, l'exercice de ce droit... à n'y apporter, directement ou indirectement, aucune entrave nonobstant les lois ou réglements contraires, qui, à cet égard, seront réputés sans effet » (Art. 2). « ... à n'apporter aucun obstacle au départ d'un émigrant volontaire pour quelque cause que ce soit ». (Art. 3).

[4]) Art. 7.

formula tratatelor — emigranții sunt liberi să le ia cu dânșii sau să le facă a fi transportate [1]).

Lichidarea va fi efectuată printr'o comisiune mixtă, compusă din reprezentanții celor două State și cuprinzând un număr egal de membri de o altă naționalitate — dintre care va fi ales președintele — și care sunt numiți de către Consiliul Soc. Naț. [2]). Această comisiune procedează la valorificarea bunurilor aparținând persoanelor, cari au făcut înaintea ei declarația *liberă* de *a voi* să emigreze; aceste bunuri sunt apoi răscumpărate de către Statele pe teritoriul cărora ele se găsesc [3]). Pentru înlesnirea emigrației, părțile se obligă, înfine, de a face avansuri — în măsura fondurilor disponibile — către Comisiunea care, la rândul ei, achită parte din valoarea bunurilor răscumpărate dela emigranți [4]).

Dacă astfel de convențiuni — ca aceasta greco-bulgară — pot câteodată evità periculoase fricțiuni naționale și oferă originale soluțiuni complexei probleme a minorităților, procedura stipulată nu ar puteà fi generalizată și preconizată decât dacă emigrația prezintă două caractere: *a)* să fie emigrație reciprocă și *b)* să fie voluntară [5]). Intr'adevăr, condiția de *reciprocitate*, poate fi considerată ca indispensabilă. Pentrucă în cazul când ea este unilaterală și când nu este aproape egalitate între numărul de emigranți a celor două State, unul dintre ele pierde fără compensație o parte din populația sa și poate să nu mai găsească solicitanți pentru solul răscumpărat cu sume, ce i-ar desechilibrà bugetul. Pe de altă parte, o emigrație *forțată* contravine principiului naționalităților și aceluia primordial al libertății umane. Deaceea este echitabil ca, în cazurile de transfert de suveranitate, să se asigure elementelor alogene nu numai dreptul de a emigrà, ci și acela de a ră-

---

[1]) Art. 6.

[2]) Art. 8.

[3]) Art. 10.

[4]) Art. 11.

[5]) J. F. Duparc, *loc. cit.*, p. 218: « La procédure adoptée par la Convention gréco-bulgare est très séduisante... Mais avant d'en hasarder une généralisation, il faut le rappeler, une telle procédure n'est possible que si l'émigration présente deux caractères: d'être une émigration réciproque et d'être une émigration volontaire ».

mâne pe teritoriul cedat și a devenì astfel o *minoritate legală*. Ajungem astfel la problema protecțiunii minorităților.

A rezolvà problema minorităților, prin expulzarea lor de pe teritoriul trecut sub o altă suveranitate — dând astfel o interpretare exclusivistă principiului naționalităților — poate fi simplu pentru un Stat, dar o astfel de măsură este contrarie principiilor dreptului internațional comun și spiritului tratatelor minorităților [1]).

*

Totuși o astfel de soluție a fost admisă de către Conferința de la Lausanne. Guvernul turc dela Angora și guvernul grec au semnat, la 30 Ianuarie 1923, o convențiune referitoare la *schimbul populațiilor grecești și turcești*, a cărei prim articol stipulează: «*Il sera procédé dès le 1 Mai 1923 à l'échange obligatoire des ressortissants turcs de réligion grecque-orthodoxe établis sur les territoires turcs et des ressortissants grecs de religion musulmane établis sur les territoires grecs*». In virtutea art. 2, numai locuitorii greci din Constantinopol dejà stabiliți în acest oraș înainte de 30 Octomvrie 1918 și locuitorii musulmani din Tracia occidentală nu vor fi cuprinși în acest schimb *obligatoriu*. Procesele-verbale ale Conferinței din Lausanne [2]) ne arată că delegația greacă ceruse ca schimbul populațiilor să fie *voluntar* și numai la insistența mare a delegației turcești, s'a introdus caracterul de *obligativitate*. Ceeace face ca, din punct de vedere al principiilor, această convenție să reprezinte un pas îndărăt în evoluția dreptului internațional. Ea conține mărturisirea implicită, din partea Principalelor Puteri Aliate, care au tolerat-o, a insuficienței garanțiilor generale a tratatelor minorităților, pentru raporturile dintre Turci și Greci. Atitudinea lor este criticabilă, pentrucă în special Turciei — care în trecut cunoscuse cele mai numeroase intervențiuni pentru rațiuni de umanitate – trebuià să i se impună serioase obligațiuni pentru protecțiunea minorităților, menținându-se cel puțin acelea prevăzute prin tratatul dela Sèvres.

---

[1]) Vezi A. Mandelstam, *loc. cit.*, pp. 416—417.
[2]) *Livre jaune français*, t. I, No. 20, p. 261.

Deaceea, cum spuneà Lord Curzon în ședința din 13 Dec. 1922 a Conferinței din Lausanne, această convenție prevede *« une solution extrêmement défectueuse et dont l'univers portera la peine pendant un siècle »* [1]. Trista situație în care se găsesc — cu toate ajutoarele date — Grecii și Turcii schimbați, în virtutea acestei convenții, a dat dreptate aprecierilor pesimiste ale Lordului Curzon. Trebue sperat că acordul greco-turc încheiat la Lausanne, va rămâne un precedent izolat în istoria dreptului internațional [2].

In general, se poate spune, că soluția problemei minorităților prin emigrație — interesantă ca soluție locală, — nu se poate aplicà decât acolo unde anumite condițiuni, specifice, pe care le-am semnalat, sunt îndeplinite. In consecință ea nu poate fi generalizată, deci recunoscută ca un principiu general — valabil, de drept internațional. Aplicațiunea ei în ținuturile, în care civilizația a desvoltat prea mult individualismul și interesele particulare — de ex. în Europa Centrală — fiind imposibilă, acest fapt dovedește cu prisosință caracterul ei strict *local* și *specific*.

*

Trebue să mai amintim că, în dorința de a găsì un mod de schimbare a naționalității, care să permită obținerea de sincere atașări a individului față de Stat, tratatele de pace din 1919—20, au prevăzut încă o instituție, *într'adevăr nouă, a cărei creațiune li se datorește* (Engeström). Este așà numita *reclamație de naționalitate*, care dă posibilitate unor categorii de indivizi ca — trecând chiar peste rigiditatea principiilor stabilite în materie — să-și însușească naționalitatea de care se simt mai atașați, printr'un act de manifestare de voință, subordonată în unele cazuri, agrementului Statului interesat. Scopul urmărit este dublu: 1. *regruparea naționalităților*. Astfel se permite de ex. Polonezilor domiciliați în Germania, supuși ger-

---

[1]) *Livre jaune*, t. I, p. 175.

[2]) Pentru analiza acestei convenții: A. Mandelstam, *loc. cit.*, pg. 416—417; M. Tenekides, *Le Statut des Minorités et l'échange obligatoire des populations gréco-turques*. (« Revue gén. de droit international public », a. 1924, 2-e série, t. VI, pg. 72—88.

mani, de a reclamà naţionalitatea poloneză; 2. *ameliorarea situaţiei indivizilor, care sunt lezaţi prin cesiunea de teritoriu, consecinţă a aplicaţiunii principiului naţionalităţilor*. Se autoriză astfel Germanii domiciliaţi recent în Boemia, de a devenì Ceho-Slovaci, pentru a nu rămâne streini pe teritoriul în care îşi au patrimoniul lor [1]).

Instituţie originală, deosebită de dreptul de opţiune, reclamaţia de naţionalitate este deasemenea o consecinţă a adoptării principiului naţionalităţilor, ca idee călăuzitoare în opera elaborată prin tratatele din 1919—20.

*

Privind în ansamblul lor, dispoziţiile referitoare la schimbările de naţionalitate, vedem că — spre deosebire de trecut — *tendinţa inaugurată în urma triumfului principiului naţionalităţilor, este că desnaţionalizarea de plin drept începe să joace un rol relativ limitat. In schimb dreptul de opţine, ameliorat, reclamaţia de naţionalitate, emigraţia reglementată, etc., au un rol sporit*. Şi acest fapt constitue deasemeni o transformare, pe care principiul naţionalităţilor tinde să o imprime dreptului internaţional pozitiv. Nu se poate deci negà că şi în acest domeniu al dreptului internaţional, un progres simţitor tinde a se realizà.

*

Principiul naţionalităţilor, substanţa însăşi a Statului *(G. de Lapradelle), devine astfel, prin efectele sale, unul dintre elementele fundamentale ale dreptului internaţional. Dacă el se va purificà şi ameliorà, este o raţiune mai mult, de a avea încredere în viitorul comunităţii internaţionale, acum pe cale de a ieşì din anarhie şi de a se organizà.*

---

[1]) Vezi E. M. Engeström, *loc. cit.*, pp. 126—139.

BIBLIOGRAFIE

ANZILOTTI D. Cours de Droit International (Traduction G. Gidel) Paris 1929.

AUERBACH B. Les Races et les Nationalités de l'Autriche—Hongrie. Paris, 1898.

AULARD A. Le Patriotisme français. Paris 1921.

ARNTZ. Lettre à Rolin — Jacquemyns. (Revue de Droit International et de Législation comparée. t. VIII. a 1876).

BAIE E. Le Droit des Nationalités. Paris 1915.

BAINVILLE J. Bismarck et la France. Paris 1911.

— Histoire de France. Paris 1924.

BARTHÉLEMY J. Démocratie et Politique étrangère. Paris 1917.

BAUER O. Die Nationalitäten Frage und die Sozialdemokratie. Wien 1908.

BLANCHEZ R. Les Nations armées et l'idéologie des Nationalités. Bruxelles 1921.

BLAGOYÉVITCH V. Le Principe des Nationalités et son application dans les Traités de Paix de Versailles et de St. Germain. Paris 1922.

BLOCISZEWSKI. La Constitution polonaise du 17 mars 1921 (« Revue des Sciences Politiques », a. 1922).

BLUNTSCHLI. Théorie générale de l'État. (Traduction Armand de Riedmatten). Paris 1881.

BOHN A. Essai sur la notion de Nationalité dans le Principe des Nationalités. Nancy 1923.

BOUTROUX E. La Conception française de la Nationalité. (« Revue Suisse », a. 1915).

BRUNHES J. Les conditions de géographie humaine de la Société des Nations; Nationalités, Nations, États. (« Vers la Société des Nations ». Paris 1919).

BUDIŞTEANU R. Societatea Naţiunilor şi Principiul Suveranităţii Statelor. («Revista de Drept Public », a. 1926).

BRÜN L. Le Problème des Minorités devant le Droit International. Lyon 1923.

COULANGES F. (de). La Cité antique. Paris 1923 (ed. 28).

CIORICEANU. Les Mandats Internationaux. Paris 1921.

CRACHAEL ALB. Les petites Nations et leur droit à l'existence. Genève 1915.

CUZA C. A. Naţionalitatea în Artă. Bucureşti 1915.

DAŞCOVICI N. Principiul Naţionalităţilor şi Societatea Naţiunilor. Bucureşti 1922.

DAUZAT E. Le Principe des Nationalités. («Revue politique et parlementaire » a. 1913).

DAVY G. Éléments de Sociologie. Paris 1924.

DÉBIDOUR A. Histoire diplomatique de l'Europe. Paris 1919.

DÉCLAREUIL J. Les Discours à la Nation Allemande de J. Gottlieb Fichte. (« Revue de Droit Public et de la Science Politique », a. 1917).

DELOCHE M. Le Principe des Nationalités. Paris 1860.
DESPAGNET. Cours de Droit International Public. (3-e edit.). Paris 1898.
DIENA G. Les Mandats Internationaux. (« Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye », a. 1924, t. IV).
DJUVARA M. Dreptul Naţiunilor. Bucureşti 1915.
— Principiile şi spiritul ultimelor Tratate de Pace. (« Politica externă a României »).
DUGUIT L. Droit Constitutionnel, Théorie générale de l'État, organisation politique. Paris 1907.
— Souveraineté et liberté. Paris 1922.
DUPARC F. J. La Protection des Minorités de Race, de Langue et de Religion. Paris 1922.
DUPUIS CH. Le Droit des Gens et les rapports des Grandes Puissances avec les autres États, avant le Pacte de la Société des Nations. Paris 1921.
— Droit des Gens. (Cours). Paris 1923.
ENGESTRÖM M. E. Les changements de Nationalité d'après les Traités de Paix de 1919—1920. Paris 1923.
EPSTEIN L. Der nationale Minderheitsshutz als internationale Rechtsproblem Berlin 1922.
FAUCHILLE P. Traité de Droit International Public. t. I, Paris 1922.
FIORE P. Nouveau Droit International Public. (Trad. Pradier-Fodéré). Paris 1881.
GONSIOROWSKI M. Dr. Société des Nations et Problème de la Paix. Paris 1927.
GIROUD H. Le Plébiscite International. Paris 1920.
GUSTI D. Problema Naţiunei. (« Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială », a. 1919).
HAUSER H. Histoire du Traité de Madrid. (« Revue Bourguignone », a. 1912).
— Le Principe des Nationalités; ses origines historiques. Paris 1916.
HOLTZENDORFF. Introduction au Droit des Gens. Paris 1889.
— Le Principe des Nationalités et la littérature italienne du Droit des Gens. (« Revue de Droit International et de Législation comparée », a. 1870).
HORNUNG I. Civilisés et Barbares. (« Revue de Droit International Public », 1885—1886).
IOHANNET R. Le Principe des Nationalités. Paris 1923.
IORGA N. Histoire des États Balcaniques. Bucarest 1914.
— Istoria Războiului Balcanic. Bucureşti 1915.
— Principiul Naţional; originea şi desvoltarea lui. (« Neamul Românesc », a. 1917, Februarie).
— Istoricul Constituţiei Româneşti. (« Noua Constituţie a României »).
ISAY ER. De la Nationalité. (« Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye, a. 1924, vol. IV).
IVANOFF P. Les Bulgares devant le Congrès de la Paix. Paris 1919.
LAPRADELLE A. GEOUFFRE (De). Droit International Public. (Cours de Doctorat). Paris 1919—1920.
LAPRADELLE A. (De). Droit International Public. (Cours de Doctorat). Paris 1921—1922.

LAPRADELLE A. (De). La Loi polonaise de 1920 sur la Nationalité et les Traités de Versailles. Paris 1924.

LAURENT. Études sur l'histoire de l'humanité. Paris 1865. (t. X).

LAVELAYE E. (De). L'Allemagne après 1866. (« Revue des Deux Mondes », a. 1868).

— Le Gouvernement et la démocratie. Paris 1881.

LAVERGNE B. Le Principe des Nationalités et les Guerres. Paris 1921.

LE FUR L. Races, Nationalités, États. Paris 1922.

— Philosophie du Droit International. Paris 1922.

LE FUR L. et CHALAVER G. Recueil des textes de Droit International Public. Paris 1928

KIRCHOF ALF. Zür Verstandigung über die Begrieffe Nation und Nationalität. Halle 1905.

KRSTITCH D. Les Minorités, l'État et la Communauté Internationale. Paris 1924.

MANCINI P. Diritto Internazionale, prelezioni. Naples 1873.

MANDELSTAM A. La Protection des Minorités. (« Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye, a .1923, t. I).

— La Société des Nations et les Puissances devant le problème arménien. (« Revue Générale de Droit International Public », a. 1921).

MEITANI G. Principiul Naţionalităţilor şi Secolul viitor. Bucureşti 1895.

MEITANI G. G. Curs de Drept International Public. Vol. I. (litografiat).

MORGAN J. (De). Essai sur les Nationalités. Paris 1917.

MUIR R. Nationalisme et Internationalisme. (Trad. de Varigny). Paris 1918.

NEGULESCO D. La Roumanie et le Principe des Nationalités. Paris 1919.

NIBOYET D. La Nationalité d'après les Traités de Paix qui ont mis fin à la guerre de 1914—1918. (« Revue de Droit International ». Bruxelles, a. 1921).

NIPPOLD O. Le développement historique du Droit International depuis le Congrès de Vienne. (« Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye », a. 1924, t. I).

OLLIVIER E. L'Empire libéral. Paris 1895.

POLITIS N. Les Nouvelles tendances du Droit International. Paris 1927.

POPOVICI C. A. Naţionalism şi Democraţie. Bucureşti 1910.

POPOVICI C. A. Die vereinigten Staaten von Grossöesterreich. Leipzig 1906.

PRADIER-FODÉRÉ. Traité de Droit International Public européen et américain. Paris 1906.

RENAN E. Discours et Conférences. Paris 1895.

RENNER K. Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat. Wien 1902.

RENNER K. Die Nation als Rechtsidee. Wien 1914.

RENAULT L. Introduction à l'étude du Droit International. Paris 1879.

ROLIN—JAEQUEMYNS. Le Droit International et la question d'Orient. (« Revue de Droit International ». t. VIII. a. 1876).

ROQUETTE-BUISSON P. (De). Du Principe des Nationalités. Paris 1895.

RUYSSEN TH. Le Principe des Nationalités. (« Collection de la Ligue des droits de l'homme et du citoyen »). Paris 1916.

RUYSSEN TH. De la guerre au droit. Paris 1920.
— Les Minorités Nationales d'Europe et la Guerre Mondiale. Paris 1923.
RUDESCO A. C. Etude sur la Question des Minorités. Genève 1929.
SCELLE G. Le Pacte des Nations et sa liaison avec le Traité de Paix. Paris 1919.
— Essai de systhématique du Droit International. Paris 1923.
SÉAILLES G. Le Principe des Nationalités et ses applications. Paris 1918.
SEIGNOBOS CH. Les aspirations autonomistes en Europe. Paris 1913.
VALÉRY. Droit International Privé. Paris 1914.
VIDRASCO R. De la réserve du Droit des Minorités et du contrôle des Puissances Paris 1921.
VLADOIANO N. La Protection des Minorités en Droit International. Paris 1921.
VICHNIAC M. La Protection des Minorités dans les Traités Internationaux de 1919—1920. Paris 1921.
WEISS A. Manuel de Droit International Privé. Paris 1920.
ZANGWIL I. Le Principe des Nationalités. Paris 1918.
ZEBALLOS E. S. La Nationalité. (2 vol.). Paris 1914—1915.

Congrès de la Paix de 1919—1920. Traités et Conventions (I — II).
Journal Officiel de la Société des Nations.
Traité de Brünn, Convention de Carlsbad et Traité de Prague, publiés par la Société des Nations.
Collection des lois des États signaitaires des Traités.
Documents statistiques.

CUPRINSUL

ORIGINEA MOLDOVEANĂ A LUI IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 22 Martie 1929

I

Intre «Documentele din Basarabia» adunate şi publicate de Preasfinţitul episcop de Hotin, Visarion Puiu, de colegul nostru d. Ştefan Ciobanu şi de profesorii Const. Tomescu şi Ştefan Berechet (Chişinău 1928), se află unul din 18 Ianuar 1777, prin care nenorocitul Domn al Moldovei Grigore Alexandru Ghica întăreşte fostului Mare Vistier muntean Ienachi — sau, cum i se zice aici: Ionachi Văcărescu, — a cărui posesiune fusese atacată de egumenul de la Sfântul Sava, moşia Ţipliceştii, a lui Maxin şi Stoica [1])

Deci Ienachi Văcărescu, gramaticul, istoricul, poetul, aveà moşie în Moldova, aşà de departe ca acel mal de Nistru, unde sunt Ţipliceştii.

Cum s'a ajuns aici, ne spune anaforaua boierilor, precum şi câteva documente din acelaş secol al XVIII-lea, după această dată de 1777.

Din cea d'intâiu se vede că se presintase ca vechil al Văcărescului un Anastase Gărdescul, a cărui familie a rămas, se pare, în Moldova şi se declara — şi s'ar fi putut aştẹptà la aceasta? — că Ienachi Văcărescu «moşia (Nistoreştii plus

[1]) Ţiplică din Ţiple (cf. numele părintelui Ţiple din Maramurăş, meritos adunător de folklore v. (p. 208, no. CXV. v. şi *ibid.*, p. 220).

Ţipliceştii) o trage de pe moaşa dumisale Sanda Vistiereasa, sora răposatului Ion Neculcea biv Vel Aga».

Deci iată că neamul cantacuzinesc al lui Neculce cronicarul se continuă prin femei cu Văcăreștii munteni [1]).

Moşia însăş, pe care călugării o presintau ca dobândită prin danie, încă din 1610, de la Maria, ruda Movileștilor, căsătorită cu Chiriță Dumitrachi Paleologul, îi venià tatălui lui Ion Neculce şi al Sandei după Stolnicul Iordachi Cantacuzino zis Păşcanul, care o cumpărase de la Constantin Ramandì Vistierul cel Mare, «nepot de soră lui Chiriță Dimitrache Paleolog Postelnicul».

Actul de împărţire dintre copiii lui Neculce cel bătrân, v. *Buletinul Comisiei Istorice a României* IV, trece, la 1702, Ţipliceştii în sama Vistieresei Sanda [2]). La 1777 se întreabă fiul lui Ion Neculce, Alexandru: «atâta am adeverit spunând dumnealui Alexandru Neculce Vel Vornic cum că ține minte că, pe când trăià părintele dumisale, răposatul Aga Ion Niculce, trimiteà un fecior pentru două moşii ce aveà acolo ale sale, de cercetà ca să știe unde sânt, și ziceà feciorului să cerceteze și pentru acele două moşii a surorii sale, și îi spuneà feciorului că se află Ţipliceștii pe Răut și Nistoreștii lângă Vartic și că sânt toate pustii, atât a Agăi Neculcei, cât și a surorii Sandei, şi nimic nu luà de pe dânsele, fiindcă din zilele Domnului Vasilie Voevoda acele moşii tot pustii au fostu» [3]).

Ienachi Văcărescu câștigă procesul, pentrucă, neavând copii, Maria Paleologa nu putuse moșteni pe soțul ei; nu «putuse a fi statornică cu moșia bărbatului ei», în afară de aceia că numele ei nu erà întărit cu pecete, cu mărturii, necum cu o carte a Domnului [4]). El mai aveà şi moşia Lozănii, din Dorohoiu [5]).

[1]) Impărţeala la Iulian Marinescu, *l. c.*, p. 39 şi urm., no. 13 (15 Iulie 1702). Precum afirmà de mult Ioan Tanoviceanu, fără ca această părere să fi fost remarcată.

[2]) *Contribuţiuni la biografiile marilor cronicari moldoveni. An. Ac. Române*, XXVIII, pp. 17 (243).

[3]) *Ibid.*, v. în special p. 41.

[4]) *Documentele din Basarabia*, pp. 210—11.

[5]) *Ibid.*, p. 214.

Procesul va fi reluat însă la 1795, când moșiei compuse din cele două proprietăți i se zice acum Putineștii. Alexandru-Vodă Calimachi ascultă pe al treilea Vistier Barbul, trimes de marele boier muntean. Incă de la 1779 Teodor Balş Vornicul o reclamă pentru niște datorii și apoi ea trece la Ilie Catargiu, care dovedise că are mai mult drept, de la înaintașii săi. Dar Ilie trece în Rusia și, moșia fiind scoasă la «sultan-mezat», o cumpără Vornicul Constantin Balş. El e confirmat ca proprietar legiuit la 21 August [1]).

Apoi un Păharnic Panaiti ajunse stăpân pe o parte din moșie și cu văduva lui, Maria Panaitoaia, se va judecà, în August 1803, vechilul văduvei lui Ienăchiță însuș, domnița Ecaterina, fiica lui Nicolae-Vodă Carageà [2]). Data aceasta se câștigă de Munteni procesul.

Moșia va fi vândută, pe 25.000 de lei, la Grecul Gheorghe Nicolopulo din Nijni-Novgorod de către poetul cocoşat Nicolae Văcărescu, cel trimes în Oltenia, contra lui Tudor Vladimirescu [3]). Gheorghe Căminarul, rudă a lui Ienăchiță, venise pentru acest act. La 1820 moșia intră în mâna proprietarului Ioan Țambali ori Țimbali [4]).

De la vechiul Ianachi gramaticul Neculce [5]), de la soția lui, Catrina Cantacuzino, «Iordăchioaia Visterniceasa bătrâna», aveà deci Ienachi,—numit după străbun, tatăl cronicarului Neculce, după acesta însuș, ca și după bunicul de pe tată,—o parte din sângele său.

In acelaș act resumativ al procesului pentru zestrea Sandei se dă și numele fiicei Vistieresei Sanda, Ecaterina Văcărescu Vorniceasa: «aceste moșii Visteriesei acesteia, le-au dat zestre fiicii sale Ecaterinei Vornicesei Văcăreasca, maica dumisale Vist. Ianache» [6]).

---

[1]) *Ibid.*

[2]) *Ibid.*, p. 217 și urm.

[3]) *Ibid.*, p. 228 și urm., no. CXXIII.

[4]) *Ibid.*, p. 231.

[5]) Iulian Marinescu, *l. c.*, p. 5.

[6]) *L. c.*, p. 210.

Sanda erà o femeie cu învățătură. Ea lăudà, la 20 Iunie 1728, pe tatăl ei pentru că aveà «cărți grecești și erà spudeos» (σπουδαῖος, erudit [1]). Căsătorită cu Done (Antonie) Vistierul din Muntenia [2]), e numită în acte mai noi, relative la cererile de moștenire ale Păharnicului Done, din 1813, «Sanda Donoia Visteriasa». Fratele, sora mai mare ar fi nedreptățit-o, ea «fiind încă fără vrâstă atunce în casa părintească (la Prigoreni), după moarte tatului lor [3])». Mama, Catrina, trăià, dar nu putù s'o apere [4]). O plângere o făcù deci Sanda încă din 1718 [5]). Dar Ioan Neculce îi luă pe urmă și satul Groznici, rămas în sama mamei [6]).

Sanda fu măritată însă de Ștefan Luca, atunci al treilea logofăt, la 1-iu Septembre 1707 [7]). Căsătorie modestă a unei fete măritate la țară, care nu trebuià să aibă ca soț un boier moldovean cu nume, situație și influență, capabil de a reclamà drepturile soției sale. Știm și cheltuiala de nuntă, împărțită cu cronicarul, 1.276 de lei, 4 potronici, din cari se scade valoarea satului, vândut, Pohriăbuții [8]). Pentru aceasta i se popriră moșiile, care fură și vândute. La 1761 le reclamă Dinu. Șătrarul muntean, fiul Sandei, de la Toma, fiul lui Ștefan Luca [9]), iar la 1777 fiul lui Dinu, Ienachi Done, al doilea Spătar [10]), care se judecase și în Iunie 1772 la Munteni, la dânsul, și pierduse procesul [11]). Se pomenește și «Armășoaia Maria Donoia, fiica Șătrarului Dinu Doni și maica dumisale Paharnicului» [12]), a Păharnicului Nicolae din 1813 [13]). Doneștii

---

[1]) Tanoviceanu, în *An. Ac. Rom.*, XXVIII, p. 15 (241).

[2]) Marinescu, *loc. cit.*, p. 6. Ea aveà o soră Maria (+ 1738), măritată cu Vistierul Ștefan Luca, asociatul politic al lui Ion Neculce. V. *ibid.*, p. 36 și urm., no. 33.

[3]) *Ibid.*

[4]) *Ibid.*

[5]) *Ibid.*, pp. 93—4.

[6]) *Ibid.*, p. 94.

[7]) *Ibid.*

[8]) *Ibid.*

[9]) *Ibid.* p. 95.

[10]) *Ibid.* p. 96.

[11]) *Ibid.*

[12]) *Ibid.*, p. 98.

[1]) *Ibid.*, p. 99.

erau considerați pe atunci doar ca «oameni de casă» de rudele bogate, Văcăreștii.

Ecaterina, fiica Sandei, care Ecaterina purta numele Catincăi Cantacuzino, bunica ei, a fost soția lui Ștefan Văcărescu [1]), fiul lui Ienachi, cel tăiat la Constantinopol ca Vistier al lui Constantin Brâncoveanu, și fratele lui Constantin, al cărui nume erà luat, probabil, după al Domnului, și al lui Barbu, al cărui mormânt, frumos împodobit cu ornamente orientale, în stil floral persan, se vede încă în pridvorul deschis al mănăstirii lui Nicolae Mavrocordat, care poartă numele Văcăreștilor [2]).

Am găsit pe Constantin între boierii munteni, ca al doilea logofăt, de la 1717 la 1721 [3]). El erà de mult soțul Sandei la 1726—7, când închină lui Mavrocordat [4]) un opuscul istoric intitulat «Luminata viță a neamului prea-luminatului, prea-învățatului și blagocestivului Domn a toată Țara-Românească Io Nicolae Alexandru Voevoda, *scoasă din leatopisițile moldovenești*, cu porunca Innălțimii Sale, de prea-plecatul den slugile Măriei Sale Costandin Văcărescul Vel Vistier la leat 7235». Se știe că Smaranda, soția lui Nicolae-Vodă, a presintat-o într'un opuscul grecesc care cuprinde și resumatul unei lucrări, și ea sprijinită pe izvoare moldovenești: Genealogia Mavrocordaților de Nicolae Roset [5]).

Intre căsătoria lui Ștefan Văcărescu [6]) cu Sanda și ideia lui Constantin de a înjghebà o lucrare de caracter istoric,

---

[1]) Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 88, no. XXII: Ecaterina Carageà, văduva lui Ienachi, și fiul ei Nicolae vorbesc de «dumnealui logofătul Done, omu casii noastre».

[2]) Iorga, *Inscripții*, I, p., no. Erà în 1749 Mare Vistier (Iorga, *Brașovul și Românii*, pp. 377—9, no. 149), în 1752 Ban al Craiovei (Iorga, *Studii și doc.*, XVI, p. 75 și urm.). Cf. *Brașovul* și *Românii*, p. 382, no. 16. V, în *Studii și doc.*, p. 78, no. V: «Johann Stephan Spatharius».

[3]) *Istoria literaturii române*, III, (supt presă).

[4]) Barbu Văcărescu erà cumnat cu Constantin Mavrocordat, fiul lui Nicolae; Iorga, *Inscripții*, I, p. 75.

[5]) V. nota penultimă.

[6]) Asupra căruia mai vezi Iorga, *Brașovul* și *Românii*, p. 382, no. 16; pp. 387—8, no. 20 (scrisoare oficială ca Vel Logofăt); ca Vel Ban în 1760, *ibid.*, p. 390, no. 23. La 1754 Barbu ca Vornic, Ștefan ca Logofăt; *Studii* și *documente*, XVI, pp. 148—9, no. 21.

cu atât mai mult, cu cât leatopisițele moldovenești, în legătură cu opera unchiului cumnatei sale, sunt izvorul de informație, este o legătură care se impune. Să nu uităm că Sanda ea însăș aveà simț pentru lecturile grecești și ocupațiile de studios, de «spudeu», ale bătrânului ei tată.

Ce spune, în plângerea ei, din 20 Iunie 1728, «Sanda a răpoosatului Doni Visterniculu», plângere bine scrisă, cu pasiune pentru dreptul ei, cu cruțare, în acelaș timp, pentru fratele răpitor și complicele lui, cumnatul Ștefan Luca, o arată vrednică de o ascendență literară ca aceia pe care o aveà. Citez: «Ce li-au plăcut au luat dumnealor; cari ce au fost mai proaste, adică giumătăți de sat și celi ce au fost mai fără de venit, mi le-au aruncat în parte mè, nefiind eu de vărstă». Amintește că și Vornicul Iordachi Roset s'a împotrivit la această spoliare. I s'au luat, urmează ea, oile, porcii, stupii. I s'a oprit brățara ce i se cuvenia. Și, ultim amănunt, «după înpărțala sculelor și a altora ce au fost rămas de la părinți, între alte scule ce mi-au dat precum au vrut dumnealor, mi-au dat și un ineluș mai bunișor cu zamfir galbăn, iar bade frati-mieu, la nunta dumnealui, mi l-au luat din deget și mi-au dat altul inel mai prostu, cu zamfir albastru, zicănd că, după nuntă, mi-l va da iarăș, și până acum nu mi l-au dat, ci au rămas iar la dumnealui... Și un covor di cele mari de Țarigrad, de pat, și un inel de aur cu pecete săpată de matostat mi le-au luat iar cumnatu-mieu... Și o oglindă mare mi-au luat iar cumnatu-mieu Ștefan», plus «o cămeșă femeiască de 6 bucăți de sărmă», dată «la cusătoare în Eș», dar mai ales — ceia ce arată iubirea ei de cetire—*cărțile grecești ale tatălui:* «Și au fost căteva cărți grecești ale tătăni-mieu, fiind tată-mieu om spudeos, precum îl știe toți, și li-au dat la Safta Căpșoai de li-au dat la soru-mè Maria. Și, cănd am trimis să mi le dè, n'au vrut cumnatu-mieu, zicănd că li-au dat nu știu cui. Și n'au avut nicio triabă cu dânsăle» [1]).

Astfel, într'un neam care până atunci fusese cu totul străin de asemenea îndeletniciri literare și istorice, legătura cu

[1]) Marinescu, *l. c.*, pp. 61-3, no. 26.

Neculceștii provoacă întâiaș dată o încercare pe acest teren unde urmele marelui cronicar și «memorialist» moldovean sânt așà de adânci. Ienachi Văcărescu urmă tradiția familiei maicii sale în toată opera de gramatic și de poet, dar mai ales atunci când se apucă să scrie Istoria Impăraților otomani[1]) și introduse într'însa amintiri personale asemenea cu acelea cari dau atâta farmec povestirilor străunchiului său matern. El însuș un distins «spudeu», cu serioase cunoștinți de grecește, turcește, italiană[2]) și francesă, Ienăchiță arată educația aleasă pe care i-o știuse da fiica, de sigur cu cea mai mare îngrijire crescută, a Sandei.

---

[1]) Istoria Impăraților otomani, în *Papiu*, *Tesaur*, II, pp. 284-5.

[2]) Rânduri italiene ale lui, iscălite «G. de Vakaresculi», în Iorga, *Studii și documente*, V, p. 80.

«CHRONICON DUBNICENSE» DESPRE ŞTEFAN CEL MARE

DE

I. LUPAŞ

MEMBRU AL ACADAMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa dela 18 Maiu 1929

Interpretând cu elevii mei la exerciţiile de seminar din cursul anului şcolar 1927—1928 vechile cronici ungaro-latine, din cari se pot culege informaţiuni preţioase pentru istoria Românilor, am ţinut să le atrag în deosebi atenţiunea asupra unei cronici dela sfârşitul secolului XV, care, deşi cuprinde aprecieri elogioase despre eroismul lui Ştefan cel Mare în lupta cu Turcii la 1475, nu a fost până acum în de ajuns valorificată în literatura noastră istorică, privitoare la epoca neîntrecutului Domn al Moldovei.

E vorba de cronica cunoscută în istoriografia maghiară sub numirea de *Chronicon Dubnicense*, numire ce derivă dela comuna slovacă *Dubnic* (în fostul comitat Trencsén, azi în Republica Ceho-Slovacă) — odinioară proprietatea familiei Illésházy, în a cărei bibliotecă s'a păstrat până la 1838. De aci a trecut în proprietatea Muzeului Naţional din Budapesta, unde se păstrează şi în timpul de faţă [1]). La sfârşitul secolului XV şi în cursul secolului următor, originalul se află în păstrarea familiei de origine română a *Drágfy*-eştilor [2]), descendenţii lui Drag din Maramureş,

[1]) Cf. M. Florianus, *Historiae Hungăricae Fontes Domestici*, vol. III. Lipsiae 1884, în prefaţă: «Est codex Musei Nationalis Budapestiensis signatus: ms. lat. 165—14 olim bibliothecae comitum Illésházy Dubnicensis, quod inscriptio in fronte libri docet: comitis Iosephi Illésházy catal. inser. 1729».

[2]) Cf. Nagy Iván, *Magyarország családjai*. Pest, 1858 pp. 378—381.

dintre cari mulţi au avut rol însemnat în vieaţa publică a Ungariei şi a Transilvaniei în cursul secolelor XIV—XVI. Originalul cronicii are mai multe însemnări. Trei dintre ele amintesc despre diferiţi membri ai familiei Drágfy şi anume: o însemnare în limba maghiară spune, că Ioan Drágfy (fiul fostului Voevod ardelean Bartolomeu Drágfy) a căzut în lupta dela Mohaci, la 1526, în alta se face amintire de fiul lui Ioan, Gaşpar — un sprijinitor al curentului de reformă religioasă — decedat la 1546, iar în a 3-a despre moartea lui Gheorghe (fiul lui Gaşpar) întâmplată la 1555 [1]). Cu moartea acestuia din urmă, stingându-se familia Drágfy, moşiile trec în proprietatea lui Gheorghe Báthory, după care se măritase Ana, văduva lui Gaşpar Drágfy. Probabil şi cronica a rămas câtva timp în păstrarea Báthoreştilor, de unde a trecut în secolul XVII la familia Illésházy.

Chronicon Dubnicense este o compilaţie după mai multe cronici vechi ungaro-latine. În gruparea materialului, în titluri, în povestire, urmează la început mai ales expunerea din *Chronicon Pictum Vindobonense*, lăsând în text locuri goale probabil cu intenţia de a le înzestrà mai târziu cu ilustraţiuni potrivite. Dar locurile acestea rezervate pentru ilustraţiuni nu se potrivesc cu cele corespunzătoare miniaturilor din *Chronicon Pictum*.

Autorul manuscrisului a copiat şi din cronica lui Simion Kézai unele părţi confuze şi din *Chronicon Budense*, precum a inserat, pentru timpul regelui Ludovic de Anjou, şi biografia acestuia scrisă de protopopul Ioan de pe Târnave *(Ioannes Archidiaconus de Kikllew 1320—1395)*, al cărui text nu l-a păstrat însă întocmai ca în Chronicon Budense sau ca în Chronica Hungaroruma lui Ioannes de Thurocz, [2]), ci l-a interpolat cu fragmente din altă biografie a lui Ludovic, scrisă probabil de un călugăr minorit contemporan, Ioan, tratând aproape cu avânt poetic evenimentele dintre anii 1345—1355, pentru a se întoarce apoi iarăş la expunerea obiectivă a protopopului Ioan de pe Târnave. După ce se

[1]) Cf. Domanovszky Szándor, *A dubniczi krónika*, în «Századok», 1899, p. 231.

[2]) Apud Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, Tyrnaviae 1765. I, p. 66 sq.

termină textul lucrării acestuia din urmă, *Chronicon Budense* continuă povestirea cu înșirarea seacă a câtorva date cronologice relative la regii Ungariei, spre a o termină cu aceste fraze elogioase, dar puțin corespunzătoare adevărului istoric, despre lupta lui Matia contra lui Ștefan, Domnul Moldovei: «Postea vero collecto ingenti exercitu moldaviam terram, provinciam sacrae coronae subiectam sed per id temporis rebellem ingressus est. Ibique habito acerbissimo conflictu triumphum praeclarum atque memorabilem obtinuit. Unde et vexilla pluria inclite victorie sue signa budam usque adduxit, que magna cum celebritate in parochiali beatissime Marie virginis ecclesia affixa hodie conspiciuntur. Reliqua autem praeclara ac memorabilia facinora serenissimi atque invictissimi domini nostri regis: quia tanta sunt que breviter comprehendi nequeunt, in aliud tempus differenda ac latius prosequenda erunt. Pro quo domino nostro illustrisimo atque gratioso optimus maximusque deus etiam atque etiam rogandus est: ut eum in pace tranquilla, iusticie observatione, suorum dilectione, regni incremento et diuturna demum vite incolumitate tenere, servare et augere dignetur. Finita Bude Anno Dni MCCCCLXXIII in vigilia penthecostes: per Andream Hess». In traducere românească: «Iar după aceea, adunând oaste uriașe, a intrat în pământul Moldovei — o provincie supusă sfintei Coroane, dar în timpul acela răsvrătită. Având acì o ciocnire foarte aprigă, a obținut biruință preavestită și memorabilă. De acì a dus la Buda mai multe steaguri, drept semne ale biruinții sale vestite, cari se văd și în timpul de față așezate cu mare solemnitate în biserica parohială a preafericitei fecioare Maria. Iar celelalte fapte preavestite și memorabile ale prealuminatului și prea neînvinsului Domnului nostru Rege, deoarece sunt așa de multe, încât nu pot fi cuprinse pe scurt, trebuie amânate pentru altădată și arătate mai pe larg. Pentru acest ilustrissim și grațios Domn al nostru să rugăm pe atotputernicul Dumnezeu iară și iară, să se milostivească a-l ținea, a-l păstră și a-l sporì în liniște și pace, în păzirea dreptății, în iubirea alor săi, spre creșterea țării și însfârșit spre îndelunga bunăstare a vieții sale. Isprăvitu-s'a în Buda la anul Domnului 1473 în Sâmbăta Rusaliilor prin Andreas Hess».

Considerând că acest *Chronicon Budense* apărù la 1473 (5 Iunie) deci în timpul domniei Regelui Matia, elogiile cari i se aduc acestuia la sfârşit sunt explicabile, fie că ele au fost aduse de tipograful german Andrei Hess, chemat anume în capitala Ungariei de către Ladislau de Kara, vice-cancelarul lui Matia, fie că au fost scrise de însuş autorul necunoscut al acestei cronici, publicate ca cel dintâiu produs tipografic al Ungariei[1]).

Aceste laude la adresa lui Matia le găsim reproduse întocmai şi în Chronicon Dubnicense. Dar imediat după ele urmează textul original al acestei cronici, povestind evenimentele dela 1473—1479 într'un ton foarte puţin cruţător pentru domnia trufaşului rege Matia şi plin de laudă dreaptă pentru vitejia lui Ştefan cel Mare.

In totală contrazicere cu laudele, pe cari Chronicon Budense le cădelniţase lui Matia, Chronicon Dubnicense continuă astfel:

« Huius itaque Mathie regis tempore *post varios infelicesque eventus* istud praecipuum huic regno accidit *lamentabile infortunium*, quod dum idem rex regnum vastaret Polonie, eidemque admodum esset infestus, *nec pro tunc commodum et utilitatem reipublice regni sui curaret*, Hungaria ipsa, *quasi principe destituta*, media pace atque taciturnitate dies duceret iucundos: tunc immanissimi turci illi christianitatis emuli explorata parte regni, sub medio silencio transvadato Danubio atque Marusio, feria secunda post festum beatae Dorothee virginis in anno 1474 agili cursu ante diluculum surgentis aurore *civitatem illam opulentissimam Waradiensem*, civibus et diviciis omnibus plenam, cui inter ceteras regni urbes in rebus vix erat par, insidiose invadendo, eam *penitus expoliantes*... necnon de ipsa et circumiacentibus suis provinciis quamplurimos nobiles, proceres, cives et inbabitatores ipsius terre, sexus discretione non habita honestissimas preclarasque virgines et mulieres captivantes, et vinctos immisericorditer perpetuam duxerunt in captivitatem ». Descrie apoi amănunţit şi impresionant — par'că ar fi fost autorul însuş martor ocular — devastările Turcilor şi încheie capitolul cu această exclamaţie

[1]) *Chronica Hungarorum impressa Budae 1473. Typis similibus reimpressa Budapestini 1900* ed. Fraknói Vilmos.

patetică: «O infelix Hungaria, recte non Hungaria sicut olim, sed iam *angaria* dici vales, decidit scutum, modo cuius cor in te est tutum? Rimari etenim posses quanto discrimine hac vice es involuta. Certe post expulsionem e regno gentium tartarorum, nulla eis vis, nulla potencia in te taliter arridere valuerat, nec tanta tibi inflixerat dampna, quanta hodie miserabiliter accepisti».

In traducere românească: «Așadară în timpul acestui rege Matia, după întâmplări felurite și nefericite, a venit asupra acestei țări și următoarea nenorocire vrednică de plâns. Câtă vreme adecă regele acesta — Matia — pustià regatul Poloniei, față de care se purtà cu atâta dușmănie, încât nu-i mai rămâneà timp, să cugete la binele și folosul țării sale, Ungaria însăș, *par'că ar fi fost văduvită de Principele său*, își trăià zilele tihnite în pace și în tăcere. Dintr'odată însă Turcii, acești prea înfricoșați dușmani ai creștinătății, explorând o parte a țării și trecând pe neobservate Dunărea și Mureșul a doua zi după sărbătoarea sfintei Dorothea în anul 1474 (la 7 Febr.) înainte de revărsatul zorilor năvălind în curs repede și pe furiș în cetatea foarte bogată a Orăzii, care erà plină de cetățeni și de comori, încât abia i se puteà găsì pereche între celelalte cetăți ale țării, o prădară cu totul și prinzând atât din ea, cât și din ținuturile învecinate foarte mulți nobili, fruntași, cetățeni și locuitori ai acestui pământ și prea cinstite și prea vestite fecioare și femei, fără să țină seamă de sex, pe cei prinși i-au dus fără milă în captivitate perpetuă... O nefericită Ungarie sau mai bine te-ai putea numì nu Ungaria, ca mai înainte, ci *angaria*, a căzut scutul tău, inima cui mai poate fi acum sigură în tine? Ai putea vedeà doar, în ce primejdie mare ești învăluită. De bună seamă, după alungarea Tătarilor din această țară, nici o putere, nici o stăpânire nu și-a mai bătut joc de tine în felul acesta, nici nu ți-a mai pricinuit pagube așa de mari, ca cele primite acum în chip așa de miserabil».

Vorbește apoi despre pagubele pricinuite prin mulțimea lăcustelor (incredibilis multitudinis locuste), despre expediția lui Matia în Silezia, despre lupta dela Șabaț, despre tratativele lui cu Polonii și Cehii, despre lupta contra împăratului Frederic și contra Austriei neuitând să adauge, că încasează

fără milă darea de câte 1 florin de fiecare sesiune, impusă încă din timpul Voevodului Ioan de Hunyad *(absque ulla compassione exigi facit)*, de unde însă locuitorii nu văd nici un bine, nu speră nici o victorie pentru ţară, ci mai curând istovirea cea mai mare a acestei ţări (de quibus nullum ipsi regno commodum vidimus reportasse, ac de quibus nunquam triumphi victoriarum speramus... quin pocius *maximam huius regni desolacionem*).

Dar autorul nu se mulţumeşte să critice numai politica greşită a regelui Matia, înfăţişând în colorile cele mai mohorîte urmările ei pentru Ungaria, ci se dedă şi la atacuri de ordin personal. Când trimite Matia în Italia oamenii săi de încredere pentru tratative matrimoniale în vederea căsătoriei cu Beatrix de Aragonia 1476 [1]), autorul cronicii dă ca unic motiv al acestei acţiuni regale, următorul:

«Inter hec prefatus rex Mathias *volens suam iuvenilem lasciviam temperare* pro contractione matrimony animum suum apponens ad regem Neapolitanum pro quada eiusdem, magnificos Nicolaum Banfy de Lyndva et Iohannem Pangracz voyvodam transsilvanensem cum certis fidelibus deputavit».

(«Intr'aceea pomenitul rege Matia, *voind să-şi stâmpere pofta sa tinerească*, a trimis la regele din Neapole, punându-şi în gând să încheie o căsătorie (cu fiica lui Beatrix, de Aragonia la 1476) pe Măriile Lor Nicolae Bánfy de Lyndva şi Ioan Pongrácz, Voevodul Transilvaniei cu câţiva credincioşi»).

Din cele reproduse aci este evident că autorul contemporan cu regele Matia nu făcea parte din ceata adulatorilor umanişti dela curtea lui, că cunoştea bine ţinutul Orăzii Mari, că simpatiza cu poporul apăsat de dări şi nu-şi putea ascunde ura împotriva celui ce dispunea, ca dările să fie incassate «absque ulla compassione».

Apare deci firesc ca un contemporan cu astfel de păreri despre politica imperialistă, orientată spre apus, a lui Matia Corvinul, să aprecieze în ton cu totul deosebit pe Ştefan Dom-

---

[1]) Cf. Berzeviczy Albert *Beatrix, Királyné* (1457—1508) Élet- és korrajz. Budapest 1908.

nul Moldovei considerându-l ca pe un «*bun protector al patriei și al națiunii sale... gata să moară pentru ai săi*».

Iată în întregime povestirea privitoare la Ștefan și la lupta lui victorioasă cu Turcii:

«Ipsis itaque diebus turci illi immanissimi hostes nostri et continua praeda animati, ut accepi in scriptis, cum centenis et viginti milibus paganorum Moldaviam terram sacre corone subiectam, ea intencione ut dicitur, quod exinde si victores fuissent, totum regnum Hungarie invadere procurassent, hostiliter subintrantes, ubi *Stephanus voyvoda Moldoviensis* cum siculis nostris et wolachys et ruthenis quantocius coadunatis, et illorum agmine se stipans, eisdem turcis tamquam *bonus protector patrie et gentis sue*, viriliter se opponens in medio regni sui, *paratus mori pro suis*, habito trium dierum et noctium acerbissimo conflictu, divina gracia assistente potitus victoria, turcos ipsos pene excidio finali tradidisset. Ubi et Bassa viceimperator, sed et alii pociores octo voyvode, qui ipsi exercitui prefuissent, sine mora capti sunt et detenti. Per omnia benedictus deus, qui inimicos nostros capitales in manus tradidit, iniurias nostras vindicando. Quantos autem captivos, quantasve gazas et lucrum ipsi victores exinde habuerunt, nulli est obnubilum»

In traducere românească: «Așadară în zilele acelea Turcii, acești prea înfricoșați dușmani ai noștri, poftitori de pradă necontenită, au intrat ca niște vrăjmași, după cum am aflat din scrisori, cu una sută douăzeci de mii de păgâni în pământul Moldovei supus sacrei Coroane — precum se zice — cu gândul că, dacă vor fi acì biruitori, să ia măsuri pentru a năvălì asupra întregului regat al Ungariei. Dar *Ștefan voevodul moldovean* cu Secuii noștri și cu Valahii și Rutenii adunați cât mai în grabă, punându-se în fruntea lor, s'a împotrivit Turcilor în mijlocul țării sale, *ca un bun protector al patriei și al națiunii sale, fiind gata să moară pentru ai săi*, și având timp de trei zile și trei nopți cea mai grea ciocnire cu ei, ajutându-l și mila dumnezeească, a biruit și a dat pe Turci aproape cu totul pieirii. Atunci au fost prinși fără întârziere și deținuți Pașa, viceîmpăratul și alți opt voevozi mai vestiți, cari se aflau în fruntea oștirilor turcești. Pentru toate acestea, binecuvântat să fie numele

Domnului, care pe cei mai de căpetenie duşmani ai noştri i-a dat în mâinile noastre, pentru ca să răsplătească nedreptăţile, ce ni s'au făcut. Câţi captivi, câte comori şi lucruri scumpe au ajuns în mâinile biruitorilor, poate şti oricine » [1]).

Oricât de firesc, la aparenţă, tonul în care autorul însemnărilor dintre anii 1473—1479 apreciază personalitatea lui Ştefan cel Mare, în opoziţie cu aceea a vechiului său adversar Matia, nu ar puteà fi explicat îndeajuns, dacă nu ne-ar venì în ajutor şi ultimul capitol al cronicii, cu sublinierea elogioasă a rolului, pe care l-a avut în lupta de pe Câmpul Pânii, *Bartolomeu Drágfy*, de dragul căruia pare a fi fost inserat şi acest eveniment la sfârşitul cronicii, în modul următor:

«Istud eciam memorie commendare censui, quod cum feria quarta proxima ante festum beati Galli confessoris [2]) in anno 1479 sevissimi turci illi immanissimi hostes nostri, sumpta audacia de partibus transalpinis, una cum woyvoda Kysbazarad vocitato, qui se sponte principi turcorum subdiderat, cum ingenti copia, ut dicitur triginta quatuor millibus equitibus partes Transilvanenses per viam Kelnek subintrantes, maximamque multitudinem hominum preda celeri capientes, dum leti exhinc reverti voluissent, tunc ille maximus et animo audax Stephanus de Bathor woyvoda ipsarum

[1]) Povestirea din *Chronicon Dubnicense* este mai importantă decât cea din *Letopiseţul dela Bistriţa* nu numai prin caracterizarea pregnantă a lui Ştefan, care era *gata să moară pentru ai săi*, dar şi prin preciziunea informaţiunilor privitoare la oştirile turceşti şi la căpeteniile lor căzute în mâna lui Ştefan. In privinţa aceasta, informaţiunile din *Chronicon Dubnicense* consună cu cele publicate în colecţia Academiei Maghiare, *Monumenta Hungariae Historica* partea IV: *Emlékek Mátyás király korából*, vol. II, p. 299—300, unde se află un raport trimis regelui Matia din Turda la 23 Ianuarie 1475. Raportul, scris sub impresia proaspătă a evenimentului războinic, este în unele amănunte mai precis decât textul din *Chronicon Dubnicense*, dar numărul căpeteniilor turceşti căzute în captivitatea Moldovenilor nu-l dă exact Iată ce spune acest raport despre înfrângerea Turcilor: « Videntes Turci non posse resistere, terga verterunt, quos Valachi et Siculi ac Ungari insequentes, maxima strage affecerunt. Bassam Turchorum, filium imperatoris et Alibeg *cum nonnullis* turcorum et plurimis turcorum captivando, ex alia parte Bozorad maior, qui erat in quodam castro obsessus per turchos, videns fugam turcorum, de castro prosiluit, et magna damna turcis fugientibus intulit, unde tota fortitudo turcorum dissipata extitit, super qua *victoria tota Transilvania nunc in triumpho ducit dies suos.*»

[2]) 13. X.

parcium transsilvanarum, ut bonus protector gentis sibi deputate, spem in deo ponens, *cum magnifico et potenti serenissimo principe Bartholomeo Dragfy de Beltewk*, pariter *cum magnifico Paulo de Kynys comite Temesiensi*, et aliis militibus aule maiestatis regie, scilicet quibusdam gentibus per certos prelatos et barones regni de mandato regio cum ipsis *Bartholomeo Dragfy* [1]) *et Paulo-Kynysi* deputatis et existentibus, in campo *Kenyermezeye* prope oppidum Zazwaros cum suis viriliter obviam agminum ipsorum turcorum opponens, et acies suas per series disponens, conflictum memorabile fecisset, deo sibi adiutore peracta pugna, quam maxima potitus victoria, triumphum obtinuisset laudabilem contra turcos prenotatos, turcis ipsis pene ibidem interfectis, paucis autem per ampnes et alpes fuge presidio evadentibus, woyvodis Zkènderberg et Ezebeg [2]) ibidem interfectis. In quo eciam prelio idem Stephanus woyvoda in femore vulneratus, sed tandem pristine sanitati auxilio medicorum restitutus; nonnulli proceres et nobiles, pociores atque incole et Saxones ipsarum parcium transilvanarum subcubuere interempti. Pro qua quidem victoria reoptenta sit benedictus ipse deus, qui dedit servis suis contra inimicos gloriosam victoriam. Amen ».

In traducere românească: « Am socotit să fac amintire şi de aceea, că la anul 1479 a 4-a zi înainte de sărbătoarea fericitului mărturisitor Gallus intrând Turcii, acei prea cumpliţi duşmani ai noştri, pe drumul Câlnicului în părţile ardelene, cu foarte mare oştire, cum se spune, 34.000 de călăreţi, după ce au luat îndrăzneală din părţile muntene împreună cu voevodul numit Basarab cel Mic, care s'a supus de bună voie căpeteniei turcilor, şi prinzând o foarte mare mulţime de oameni în grabnică pradă, când voiau să se întoarcă veseli înapoi, atunci acel mare şi curajos Ştefan de Bathor, voevodul părţilor ardelene, ca un

[1]) La începutul anului 1493, în urma unei pâri temeinice înaintate de Secui la regele Vladislav II, contra voevodului Ştefan Báthori, acesta fu înlocuit în demnitatea de voevod ardelean şi comite al Secuilor cu Bartolomeu Drágfy, care a rămas voevod al Ardealului până la 1498. Cf. Szabó Károly, *Báthori István erdélyi vajda és székely ispán bukása 1493—ban*. In revista « Századok » 1889, p. 701.

[2]) Ambii au participat şi în lupta dela Vaslui dela începutul anului 1475. *Monumenta Hung. Hist.* IV. Vol. II, p. 301.

bun protector al neamului încredinţat lui, punându-şi nădejdea în Dumnezeu, s'a împotrivit bărbăteşte cetelor turceşti, pe Câmpul Pânii aproape de oraşul Orăştie împreună cu *magnificul, puternicul şi prea luminatul principe Bartolomeu Drágfy de Beltewk*, tot astfel şi cu magnificul *Paul de Kynysi comitele Timişorii* şi cu alţi oşteni ai curţii regale, adecă oarecari neamuri ale unor prelaţi şi baroni ai ţării trimise şi aflătoare din porunca regelui împreună cu Bartolomeu Drágfy şi cu *Paul Kynysi* — după ce au aşezat cetele lor în rând şi au dat o ciocnire memorabilă, cu ajutorul lui Dumnezeu au secerat la sfârşitul luptei o biruinţă foarte mare şi vrednică de laudă împotriva numiţilor Turci, aproape toţi Turcii pierind acì, abia puţini putând scăpa cu fuga prin văi şi prin păduri, voevozii Skenderbeg şi Ezebeg pieriră acì. In lupta aceasta numitul Ştefan Voevod a fost rănit la pulpă, dar cu ajutorul medicilor şi-a redobândit sănătatea de mai înainte; câţiva magnaţi, nobili, fruntaşi, precum şi locuitori şi Saşi din aceste părţi ardelene au căzut ucişi. Pentru această biruinţă câştigată binecuvântat să fie însuş Dumnezeu, care a dat robilor săi biruinţa strălucită asupra vrăjmaşilor. Amin ».

Merită relevat faptul că Italianul Antonio Bonfini, care trăià la curtea lui Matia, deşì istoriseşte, ca un contemporan, cu amănunte îmbelşugate lupta aceasta, nu menţionează cu nici un cuvânt participarea lui Bartolomeu Drágfy [1]), după cum şi strălucita biruinţă a lui Ştefan asupra Turcilor şi înfrângerea grea a acestora la Vaslui în 1475 o tratează foarte laconic fără să amintească măcar numele învingătorului [2]).

Aceste omisiuni ale istoricului aulic al regelui Matia vor fi fost probabil intenţionate. Bonfini cel de obiceiu bombastic şi prolix, devine dintr'odată aşà de scump la vorbă, când ar fi momentul să înregistreze biruinţa lui Ştefan, de ale cărei laude drepte a răsunat creştinătatea.

---

[1]) Cf. Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades*, ed. Basel 1568, pp. 636—638.

[2]) Idem, *ibid.*, p. 604: « Hoc anno Turci superato Istro, Valachiam malis auspiciis incursarunt, nam ab hostibus defatigati, deinde circumventi, ad internecionem caesi sunt ».

Cel ce a însemnat în *Chronicon Dubnicense* evenimentele dintre 1473—1479 subliniază tocmai rolul celor omişi din povestirea lui Bonfini: rolul important al lui Ştefan în lupta dela 1475 şi pe acela al lui Bartolomeu Drágfy în lupta dela 1479. Dacă Bonfini erà omul de curte al regelui Matia, — întregitorul povestirii lui apare ca adversar hotărît al acestui rege şi ca partizan al lui Bartolomeu Drágfy, indirect deci şi al Domnului Moldovei, Ştefan cel Mare. Se ştie că între Bartolomeu Drágfy — ajuns în timpul lui Vladislav II, succesorul lui Matia, voevod al Ardealului: «voevodul Birtoc» — şi între Ştefan, Domnul Moldovei, erau relaţiuni de rudenie. In *Letopiseţul dela Bistriţa* cetim la anul 1497, când Albert, regele Poloniei atacă Suceava, că «Domnului Ştefan voevod îi venì ajutor dela craiul unguresc numit Laslău, carele era frate cu Albert craiul leşesc, 12.000 de ostaşi, iar cu ei se afla *Birtoc voevodul Ardealului, care Birtoc voevod era şi cuscru cu Ştefan voevod*; şi astfel voevodul Birtoc întrebă pe Domnul Ştefan voevod, dacă vrea să-l împace cu craiul leşesc, iar Domnul Ştefan voevod făcù pe voia lui să se împace şi aşa trimise Birtoc pe solii săi la craiul leşesc cu vorbă, ca să meargă el însuş la craiu, şi astfel se duse la craiul şi-i împăcă pe ei, dar cu făgăduiala, ca să se întoarcă pe aceeaşi cale, pe unde veniseră; iar Domnul Ştefan voevod ospătând şi dăruind pe voevodul Birtoc cu multe şi mari daruri, îl trimise îndărăt în ţara sa»[1]).

Faptul că «Chronicon Dubnicense» s'a păstrat dela sfârşitul secolului XV până în jumătatea a doua a secolului următor la membrii familiei Drágfy, că în manuscrisul original se găsesc însemnări relative la decedarea unora dintre ei, denotă că partea originală a acestei cronici, anume ultimele ei capitole trebuie să fi fost scrise de un om dela curtea voevodului ardelean Bartolomeu Drágfy, poate chiar de o rudenie a sa. Şi fiindcă Bartolomeu era de viţă românească, coborîtor din acel voevod maramurăşan «Drag meşter», care se dusese la 1391 la Constantinopol să închine patriarhului Antonie mănăstirea strămoşească din Peri ca o stavropighie, nu este exclus

[1]) I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor.* Bucureşti 1895, p. 60.

ca însuş scriitorul dela sfârşitul secolului XV, care a înţeles să complecteze şi rectifice expunerea italianului Bonfini, să fi fost şi el *un Român*. Am aveà pentru cazul, că ulterioare cercetări ar puteà verificà această ipoteză, pe cel dintâiu cronicar român ardelean adăpostit la curtea «voevodului Britoc». Din felul cum scrie şi mai ales cum încheie atât povestirea biruinţii dela 1475, cât şi a celei de pe Câmpul Pânii, se vede că acest cronicar ardelean erà preot sau călugăr cu bună cunoştinţă de carte latinească.

Dacă autorii moldoveni — rămaşi necunoscuţi până în timpul de faţă — ai Letopiseţelor dela Bistriţa şi dela Putna şi-au dat silinţa să eternizeze în cuvinte slavone faptele memorabile din timpul domniei lui Ştefan cel Mare, cronicarul anonim dela curtea voevodului ardelean Bartolomeu Drágfy — cuscrul lui Ştefan — a înţeles să laude în pompoase fraze latineşti eroismul acestuia din lupta dela Vaslui, făcând amintire şi de participarea stăpânului său la biruinţa de lângă Orăştie în capitolul cu care a ţinut să încheie povestirea veridică din «Chronicon Dubnicense».

MIRON COSTIN

ISTORIE IN VERSURI POLONE
DESPRE
MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ
(1684)

EDIŢIE ŞI TRADUCERE
DE
P. P. PANAITESCU

Prezentat de D-l I. Nistor
Şedinţa dela 12 Aprilie 1929

INTRODUCERE

Poema istorică în limba polonă scrisă de Miron Costin la 1684 este una din cele mai interesante manifestări ale culturii noastre din veacul XVII. Ca operă scrisă într'o limbă străină de un boier moldovean, ea vădeşte influenţa culturii polone în Moldova; valoarea ei este deosebită atât pentru literatura polonă, cât şi pentru a noastră. Pe lângă însemnătatea ei literară este importantă şi ca o lucrare istorică; e una dintre cele trei monografii prin care Miron Costin căută pentru prima oară să descurce originile neamului şi a statului românesc.

Deşì a fost editată în mai multe rânduri, se impuneà o ediţie nouă a poemei, deoarece cele precedente nu se întemeiază pe manuscrisul care cuprinde forma definitivă a acestei scrieri şi, nici nu sunt prezentate cu destulă grijă. Pe de altă parte se impuneà şi o traducere nouă, întrucât traducerea lui B. P. Hasdeu este complet greşită.

DESCRIEREA MANUSCRISELOR. *Manuscrisul Universității din Varșovia. IV. 26.*=V. 1+47 ff. Provine din fosta bibliotecă Załuski (din Varșovia) risipită la împărțirea Poloniei, a fost adus acum la Varșovia din Rusia între manuscrisele retrocedate în urma păcii dela Riga (1921). Până la această dată făceà parte din Biblioteca Publică imperială din Petersburg. Titlul: «*Historya polskimi rytmami o Woloskiey ziemi i Moltanskiey*». (Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească). Pe cotor se află însemnarea: «*Historya o Woloskiey ziemi*» (Istoria despre țara Moldovei). Manuscrisul este în întregime de aceeaș mână afară de ultimile rânduri (lista județelor). ff. 46^v—47^v. scrise de alt copist. Deasemenea un cititor a adăugat pe lângă glosele dejà existente la marginea versurilor, câteva însemnări în plus. Aceste glose sunt trecute în aparatul critic al ediției de față cu sigla *a* [1]).

Manuscrisul bibliotecii Czartoryski din Cracovia. nr. 1348=*C.* 58. pp. titlul: *Opisanie ziemi Moldawskiey i Multanskiey przez Mirona Kostyna* 1684. (Descrierea țării Moldovei și a Munteniei de Miron Costin). Deasupra de altă mână: Mirona Kostyna. Opisanie ziemie Moldawskiey wiersiem kanclerza Mołdawskie [go]. (A lui Miron Costin. Descriere în versuri a țării Moldovei de cancelarul Moldovei). Scris în întregime de o singură mână. Pe p. 57 se află o însemnare, care ne lămurește asupra originei manuscrisului: « 10 Septembris anno 1700 da-

---

[1]) Al. Brückner, care a cercetat la Petersburg la 1889—1890 manuscrisele din fosta bibliotecă Zaluski, spune că a aflat acolo poema polonă a lui Miron Costin în *trei còpii*: *Bericht des* Al. Brückner *über seine von der königlichen Akademie subventionierte Reise. 1889—90*, in, *Sitzungsberichte der königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1890, II, p. 1339. E posibil să fie vorba de o confuzie: între manuscrisele fostei biblioteci Zaluski, aduse acum la biblioteca universității din Varșovia, se află în adevăr trei manuscrise ale scrierilor lui Miron Costin, dar numai unul, cel descris mai sus, cuprinde textul poemei polone. Celelalte cuprind, unul textul cronicei în proză polonă a lui M. Costin (N. 23) editat de I. Bogdan, *Cronice inedite privitoare la istoria Românilor*, București, 1895, pp. 153—177; celălalt, textul românesc al scrierii: *De neamul Moldovenilor*, care a servit lui C. Giurescu pentru ediția sa (M. Costin, *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu. București, 1914. Manuscrisul e indicat cu sigla A. Cf. descrierea la pp. XI—XII. La 1895 Al. Brückner vorbià de *un singur* manuscris al poemei la St. Petersburg, *Wiersze Historyczne. Biblioteka Warszawska*, LV, 1895, II, p. 382.

rowana mi xiąszka w Iasiech pod czas legacyey tureckiey dla informacyey kraiu Multanskiego od pana Wargałowskiego pisarza hospodara Konstantyna Kantymira.

Iak z iarzma tureckiego niepodniesie głowy
Herbowney Moldawia, gdy polak gotowy
Na wybarwienie nie poda iey rady,
Tosz iarzmo tasz z Sarmaty wleć będzie sąsiady».

(10 Septemvrie anul 1700, mi s'a dăruit această carte în Iaşi în timpul soliei în Turcia, pentru informaţie asupra ţării Munteneşti, de către Wargalowski pisarul hospodarului Constantin Cantemir.

Dacă Moldova nu va ridicà nobilul ei cap de sub jugul turcesc, pentrucă polonul gata de luptă nu-i dă sfat de mântuire, atunci vecinul sarmat va trage la acelaş jug).

Nimic nu dovedeşte că acest manuscris ar fi, cum credeà V. A. Ureche [1]) un autograf al lui Miron Costin. Dimpotrivă multe greşeli de transcriere dovedesc că avem a face cu o copie [2]).

Manuscrisul Academiei române. (Manuscrise slave) în catalogul manuscris de Stoica Nicolaescu poartă nr. 104. 53 pp. Este o copie din 1886 după manuscrisul bibliotecii Czartoryski. A servit lui V. A. Ureche la ediţia lui. Fiind o copie modernă nu a fost utilizat la stabilirea textului în ediţia de faţă.

CELE DOUĂ VERSIUNI. Cele două manuscrise cari au servit la ediţia de faţă prezintă deosebiri fundamentale. Nu e vorba de obişnuitele scăpări din vedere ale copiştilor sau de interpolaţii, ci de deosebiri atât de însemnate, încât putem

[1]) Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Ureche. Bucureşti, 1888, II, p. IX.

[2]) In catalogul bibliotecii Zaluski este trecut un manuscris al poemei polone a lui Miron Costin sub No. 373: Mironis Kostini supremi Moldaviae cancellarii ad Ioannem III Sarmatiarum regem, de origine et variis casibus gentis Moldovicae carmen heroicum, codex chartaceus manu generosissimi Wargalowscii celsissimi Constantini Cantemiri principis Moldaviae a secretis perpulcre descriptus. Sub finem exstat: ordo senatorum atque officialium terrestrium totius Moldaviae. I. A. Ianozki, *Specimen catalogi codicum manuscriptorum bibliothecae Zaluscianae*. Dresda, 1752, p. 113. E posibil să fie vorba de acelaş manuscris ajuns după risipirea bibliotecii Zaluski în biblioteca Czartoryski sau de o copie foarte apropiată, deoarece provine dela acelaş Wargalowski.

spune că avem a face cu două versiuni deosebite ca formă și în multe locuri ca fond.

Ms. V. (Varșovia) are dedicația către regele Poloniei mult prescurtată față de cea din Ms C. (Cracovia). In Ms. V. se omit o serie de exemple de cuvinte latine și slave prezentate de autor pentru a arătà bogăția limbii slave. Deasemenea e suprimată la urmă mențiunea cronicarilor Eustratie logofătul și Ureche. Forma de exprimare e cu totul alta. In Ms. V. avem însă în plus lauda lui Sobieski cu «umbra numelui tău celui mare, care se întinde cât lumea aceasta întreagă». Partea dela urmă în proză, cuprinzând descrierea boieriilor moldovene și a județelor, este deasemenea mult mai scurtă în ms. V., unde adesea avem numai enunțarea titlurilor, (iar pitarul este omis cu totul). Sunt totuș câteva știri în plus față de redacția din ms. C., ca de pildă: faptul că episcopii moldoveni nu luau parte la divan, ci numai mitropolitul singur, știrea despre iezuiții cari umblă în Bugeac, aceea despre zeciuiala viilor dela Cotnari luată de paharnic pentru Domn.

Textul versificat se prezintă în cele două m-sse foarte deosebit ca formă. Aproape la fiecare vers găsim inversiuni în așezarea cuvintelor, cuvinte înlocuite cu sinonime, idei redate cu alte expresii, versuri întregi deosebite. (Vezi d. p. versurile I. 63–4, II. 42, 43, 51, 121–124, 131, 151–2. III. 103–105, 107–8, 148, 228–232). Ms. C. are în plus față de Ms. V versurile I 106 a–b. Cetățile Moldovei necesare sub Romani ca apărare împotriva Tătarilor, II. 112 a–d autorul deplânge ruperea unității bisericii, III 388 a–d, (ultimile versuri ale poemei), autorul arată că pentru versuri trebuie minte veselă, iar el e un exilat alungat din patrie. Ms. V. are în schimb în plus versurile II. 35–38: îndemn către regi să se unească sub regele Sobieski trimis de Dumnezeu împotriva Turcilor. III 209–210. Schimbarea numelui râului Repedea în Bistrița. III. 251–258. Polonii vor aveà soarta Moldovei, dacă n'o vor scăpà de jugul turcesc. III. 267–268. Sobieski va scăpà Moldova și Podolia de Turci. Versul III. 93 incomplet în Ms. C. se află întreg în Ms. V., iar versurile II 167–168 sunt deplasate în Ms. C. după versul III. 6. In Ms. V. sunt la locul lor, dar apar a doua oară după III. 6. Ms. V. cuprinde singur după

poemă şi o prescurtare a ei în proză. Glosele de pe marginea versurilor sunt deosebite cele mai multe în cele două m-sse, mult mai numeroase în Ms. V. Titlul lucrării este deasemenea deosebit, cum am văzut la descrierea manuscriselor.

Deosebirile reprezintă două redacţii ale autorului. Deosebirile acestea esenţiale, cari ating şi structura intimă a versurilor nu se pot atribuì copiştilor, ci numai autorului.

Cine altul decât autorul s'ar fi apucat să reià poema vers cu vers, să corecteze rima, expresiile şi aşezarea cuvintelor, să schimbe stilul şi forma frazelor. După prezentarea de către autor a poemei regelui Sobieski, asemenear emaniere din partea altui scriitor n'ar aveà nici un rost, mai ales dacă ţinem seama că remanierea atinge atât forma polonă, cât şi fondul de istorie moldoveană.

Deosebiri de fond, ca adausurile din Ms. V. cu speranţele Moldovei în regele Sobieski şi în Polonia, provin de sigur dela Miron Costin, care a scris poema tocmai ca să atragă atenţia regelui asupra ţării sale. Deasemenea pasagiile din Ms. C., cari lipsesc în Ms. V: pomenirea cronicarilor Istrate logofătul şi Ureche, descrierea pe larg a funcţiilor boereşti şi a judeţelor nu pot fi atribuite unui interpolator: un polon nu puteà da aceste amănunte, un român n'ar fi scris poloneşte aceste amănunte, după ce scrierea fusese dată regelui.

Dealtfel trebuià să ne aşteptăm la existenţa a două redacţii ale autorului, când ştim că Miron Costin erà nemulţumit cu această lucrare. In mai multe rânduri îşi cere scuze şi spune că se «ruşinează de muza sarmată», din cauza neîndemânării în această limbă (p. 24[6] trad. p. 85[6] şi vers. I. 13 şi urm.). Şi glosele de pe marginea versurilor, cari diferă în cele două manuscrise, sunt ale autorului, căci cele mai multe cuprind citate de izvoare, amănunte asupra ţărilor noastre. In una din ele autorul vorbeşte la persoana întâiu: «se află în Maramureş hrisoave dela acel Bogdan: mi le-au arătat» (glosă la versul III. 147).

Forma definitivă. Se pune atunci întrebarea care din cele două m-sse prezintă forma definitivă, aceea care a fost pusă de autor sub ochii lui Ioan Sobieski şi care trebuie să fie baza unei ediţii a poemului.

De observat că Ms. C. provine din Moldova; la 1700, după moartea lui Miron Costin, pisarul lui Constantin Cantemir, Wargalowski [1]), îl dădeà unui membru al soliei polone, care mergeà la Constantinopol. E prin urmare o copie făcută după un text care se aflà probabil între hârtiile rămase dela Miron Costin. Manuscrisul V. provine din biblioteca Załuski din Varşovia. Intemeietorul bibliotecii, Andrei Załuski fusese un sfetnic al regelui Sobieski [2]), manuscrisul este probabil o copie după versiunea lăsată de Miron Costin în Polonia, aceea prezentată regelui. Aceasta ar indicà Ms. V. ca formă definitivă.

Ipoteza bazată pe originea manuscriselor este întărită la examinarea mai deaproape a deosebirilor celor două versiuni.

Ms. V. prezintă un text revăzut şi corectat în ce priveşte rima, măsura, gramatica, felul de exprimare, alegerea cuvintelor.

Versul polon întrebuinţat de Miron Costin are treisprezece silabe, rimele urmează două câte două şi sunt deobiceiu de două silabe. Ritmul în genere nu este păstrat.

In privinţa rimelor avem corectate în Ms. V. următoarele: Versurile I. 179–180: *słabili–gubili*, în loc de: *słabiały–psowały*. (słabiały formă incorectă). II. 151–152. *przemienieni–nadwerezęni*, în loc de *nadane–dawne*. II. 145–146. *Tatarow–zaporow*, în loc de *Tatarow–Rzymianow*.

Foarte numeroase sunt în Ms. V. versurile corectate pentru restabilirea măsurii: (Cuvintele între paranteze se află numai în Ms. C., cele cu italice numai în Ms. V.):

I. 21. Po nad Moldawską ziemię [ci] gdy przelatywały.
II. 47. Tamte pierwsze ze częste odmiany [i] nietrwały.
II. 50. [Po] Herczeg i Fagarasz te mieysca zasiedli.
III. 121. Porwa się na swiadomy *oglos* [glos] wszyscy stosem.
III. 259. Moltanie *malo starsi* [są dawnieysi] swym wyściem tu od tych.
III. 306. *U węgrow, a u swoich zas domni nazywali.* [W swoich zas imienia domn zawsze uzywali].

[1]) Despre carieralui Wargalowski vezi: P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Gr. Ureche şi Miron Costin.* «Analele Acad. Române», ser. III istorice, 1925, p. 125, nota 6.

[2]) *Historja polityczna Polski*, II, 403.

III. 345. Czy *iachać* [iść] w Italię do Florentyi każe?

(Cf. şi versurile I. 21. II. 30, II, 47, III. 134, III. 136, III. 361, forma dată în text–Ms. V– faţă de deosebirile din aparat: Ms. C.).

Corectările gramaticale foarte numeroase în Ms. V. arată că în prima redacţie–Ms. C.–Miron Costin nu erà încă sigur pe formele limbii polone, aşà că a fost silit să facă o revizie foarte severă, care adesea a dus la modificarea completă a unor versuri. Din foarte numeroasele exemple aleg numai câteva:

Versul I. 104. în Ms. V. forma de plural *Dakowie* în loc de *Daki* în Ms. C. [1]). In titlul cântului II *Rzymian*, gentiv plural în loc de *Rzymianow*. Versul II. 90, *w ostatek*, în loc de *w ostatku*. III. 84. *Przeszkoda snu ludzkiemu*, în loc de *ludzkiego*, *ludzki*, fiind adjectiv nu poate fi pus aci la genetiv. III. 123, *z trudow wysilony* (istovit din cauza muncii). In loc de *trudem wysilony*. Sensul frazei nu permite întrebuinţarea instrumentalului. III. 133. *nie wrocę* în loc de *nie powrocę*. Sensul frazei (Dragoş declară că nu se mai întoarce din Maramureş) cere prezentul verbului imperfectiv, care are sens de viitor. III. 174. *zaturbowany* în loc de *zturbowany*. III. 227. *osiedli* în loc de *osadzili*, formă anormală de perfect. III. 248. *Prut graniczy z Budziaku*, în loc de *z Budziakem*, *z* cere instrumentalul numai când înseamnă *împreună cu*, acì sensul *de către*, corect cu genetivul. III. 260. *z ich Negrulem*, în loc de *z swym Negrulem*. III. 302. *A dziecię to*, în loc de *A dziecię tę.*, greşală gravă, căci dziecię este neutru. III. 312. *iż będzie panował każdy z sukcessorow*, în loc de *Każdego* (genetiv!).

O serie de cuvinte sau expresii au în Ms. V. echivalente mai potrivite ca cele respective din Ms. C.: versul I. 17. în Ms. V. *koszty*. (cheltuială) în loc de *skarbu* (tezaur) (în Ms. C.). Sensul versului este: Polonii n'au cruţat *cheltuelile* pentru învăţătură. I. 28. *postranny* (pribeag) înlocueşte pe *sirota*, (orfan): un *pribeag* să se poată adăposti pe lângă fii tăi, i. e. Polonii. E vorba de Miron Costin însuş. I. 29, cuvântul *potężna* (puternică) care se află în Ms. C. a fost suprimat în Ms. V. pentrucă forma o tautologie pe lângă substantivul *moc* (putere).

[1]) Cf. însă I, 145, *Tatarzy* pentru *Tatarowie!*

I. 80 în Ms. V. *bunt*, cuvânt polonez înlocueşte latinismul corespunzător *rebellia*. II 1. *budynki*, înlocueşte latinismul corespunzător *struktury*. II. 8. *sternik*, cuvânt polon înlocueşte latinismul corespunzător *naukler*. II. 101 *nie wraz* în loc de *nie razem*. sensul: «nu dintr'odată», razem este instrumentalul dela *raz*, odată, dar izolat înseamnă *împreună*. II. 172. *tracili* (au pierdut) în loc de *przegrali*, care înseamnă a pierde o luptă, un loc, o partidă, nu un lucru, cum e cazul aci. III. 95. *więc* (deci) înlocuit cu *a* (şi). E vorba de bogăţia văii Prutului, mai mare ca a Egiptului, dar *deci*, nu are sens aci, căci înşirarea bogăţiilor urmează abià mai jos. III. 123. *spokoyny* (liniştit) în loc de *bezpieczny* (sigur): Zimbrul se refugiase într'o pădurice, unde se odihneà *liniştit*, când fu descoperit de vânători. III. 216. *znaczyciel*, cuvânt polon în locul latinismului *traditor*. III. 271, *panna*, cuvânt polon în loc de *dama* neologism. III. 276. *wiara*, cuvânt polon în locul neologismului *parol*.

Pe de altă parte, Ms. V. prezintă în multe locuri o formă mai concisă şi mai precisă, aceleaşi idei sunt spuse în versuri mai puţine d. e. versurile II. 121–124, II. 130–131, III. 103–105. III. 107–108. (Deosebirile din Ms. C. în aparat).

Unele pasaje au fost modificate ca înţeles şi se vede din compararea celor două texte ca acel din Ms. V. este forma definitivă: I. 63–64. In Ms. C. se spune că a doua luptă a Romanilor cu Dacii a avut loc «pe cea parte a Dunării, unde se desparte Dacia superioară (Ardealul) de cea inferioară (Muntenia)». In Ms. V. textul e modificat în sensul că lupta a avut loc sub munte, căci prima formă puteà da naştere la o confuzie geografică. II. 1. In Ms. C. imperiul roman e comparat cu «monumente strălucite» în Ms. V. este: «clădire uriaşă». III. 349. In Ms. C. se spune că porunca lui Alexandru cel Bun a fost ca solii să meargă la Ohrida «cu călugării aleşi în aceà vreme» iar în Ms. V., aleşi pentru demnităţi bisericeşti, ca să fie consacraţi.

In sfârşit, un fapt care arată în chip cu totul decisiv că textul M-sului V. reprezintă forma definitivă este că în acest Ms. se află, cum am spus, în plus faţă de Ms. C. mai multe pasaje de laudă a regelui Sobieski, în cari autorul îşi exprimă

nădejdea că acest rege va mântui Moldova. Este dela sine înțeles că forma care conține aceste pasaje a fost pusă sub ochii regelui.

Din toate aceste considerații reiese în chip lămurit că textul M-sului V. este forma definitivă dată de Miron Costin operei sale.

Ediția de față.. In consecință acest Ms. trebuie să fie luat ca bază pentru editarea poemei. Faptul însă că autorul a crezut de cuviință să suprime în forma definitivă toată partea de erudiție din introducere și să scurteze descrierea funcțiunilor și ținuturilor Moldovei, nu ne poate silì să neglijăm aceste părți. Miron Costin, se vede, puneà mai mult temei pe partea literară a operei sale, el voià, poate, să scutească pe regalul său cetitor de orice bagaj greoi de descrieri sau erudiție, prezentându-i istoria țării sale într'o formă poetică plăcută. Dacă aceste părți suprimate aveau pentru Miron Costin sau pentru Sobieski o mai mică însemnătate, ele au însă pentru noi o valoare deosebită: sunt un izvor important pentru cunoașterea vechii organizații a Moldovei și, în ceeace privește introducerea, lămuresc unele chestiuni asupra începuturilor istoriografiei române. Așadar, deșì e firesc să luăm ca bază a ediției de față manuscrisul care conține forma definitivă, vom da în întregime sub textul definitiv și pe acel al redacției prime din Ms. C., acolo unde este mai complet, adică introducerea și epilogul în proză cuprinzând funcțiunile boerești și lista ținuturilor. Pentru textul poemei propriu zise am adoptat în text forma din Ms. V., trecând în aparat numai deosebirile din Ms. C. [1]).

Din aceleași motive am dat în traducere ambele versiuni ale introducerii și ale epilogului în proză, iar poema propriu zisă numai în forma definitivă.

CUPRINSUL POEMEI. Poema poartă în forma definitivă titlul «*Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*». Ea este precedată de o dedicație în proză către regele Poloniei Ioan III. Sobieski (1674—1696), datată din Dașov, pa-

[1]) Intr'un singur loc (I, 14) am adoptat o emendație a lui Al. Brückner: *Wiersze Historyczne. Biblioteka Warszawska*, LV, 1895, II, p. 382.

vilionul de vânătoare al regelui în Iulie. 1684 [1]). Autorul arată că scrie poema după dorința regelui, care voià să cunoască și trecutul «țărilor mai mici» (p. 26^{8-9}).

Poema propriu zisă e împărțită în trei părți inegale. La partea întâia se dă un nou titlu general: *Despre neamul moldovenesc*, care corespunde cu titlul lucrării românești a lui Miron Costin. «*De neamul Moldovenilor*». Partea I (184 de versuri), despre prima descălecare a lui Traian, arată că Ardealul, Moldova și Muntenia au format odinioară o singură țară (1-10), locuitorii se trag din Romani, cum arată numele de Român (11-12). Cea mai mare parte a acestei prime părți cuprinde povestirea în ton eroic a cuceririi Daciei (28-72). Dacia e colonizată cu Romani, în fruntea cetăților stau «domini» dela cari vine titlul de *domn*. Colonizarea principală e în principatele de mai târziu, cu pământul mai bogat, nu în Ardeal, unde se mențin Dacii — Sașii de azi. (73-86). Urmează descrierea granițelor Daciei romane și a cetăților (87-134). Traian trece Nistrul și sapă valul din Muntenia până la Don, trece și Donul, bate pe Tătari (Sciți), străbate Bactriana, Persia și Egiptul, unde moare. (135—184).

Partea doua (174 versuri) despre retragerea coloniilor lui Traian în munți. Roma decade, ne mai având un împărat de talia lui Traian (1-14). Adrian distruge podul peste Dunăre și Tătarii (Sciții) năvălesc în Dacia (15-38). Coloniștii după o rezistență zadarnică se retrag în munți: pe valea Oltului în țara Făgărașului, în regiunea Hațegului, în Maramureș și în munții Gurgiului și Ciucului (39-78). Limba română păstrează o mulțime de cuvinte latine peste cari s'au adaus apoi împrumuturi unguresti și «sârbești» (79-91). Cu tot traiul lor în munți coloniștii nu pierd orice urmă de civilizație romană, căci materia dintâiu nu se pierde (117-129). Ungurii sub regele lor «Lăslău» pornesc împotriva Tătarilor din Moldova, luând cu ei și pe Românii din Maramureș, Tătarii învinși lasă liberă calea celei de a doua descălecări.

Partea a treia, cea mai lungă (389 versuri) despre întemeierea

---

[1]) Pentru împrejurările care siliră pe Miron Costin să se refugieze acolo și despre așezarea acelei «case de vânătoare», cf. E. Barwinski, întroducere la Miron Costin, *Chronicon Terrae Moldovicae*. București, 1912, pp. XVI—XVII.

Moldovei și Munteniei. Numele de Rumân dovedește că toți Românii sunt un singur popor. In Ardeal sunt mai numeroşi ca Ungurii, cei din Maramureș au privilegii ostășești și o limbă mai curat latină (1-36). Urmează povestirea poetică a «descoperirii» Moldovei de Dragoș la vânătoare după un zimbru (45-138), întreruptă de o descriere entuziastă a Moldovei frumoase și bogate (70-115). Dragoș descoperă un singur locuitor în țara pustie: ruteanul Iacko din Sniatyn, de pe urma lui are loc colonizarea Moldovei de Nord cu Ruteni (156-214). Vine apoi legenda lui Negru Vodă, fiul unui principe al Ardealului și al unei romånce. Inelul ce-l dase principele mamei pentru recunoaștere fusese răpit de un corb, de unde stema Țării Românești (270-307). Negru e numit de principele Ardealului Voevod de Făgăraș, de unde descalecă Țara Românească cu Români, Sași, Unguri și Sârbi (307-310). In Moldova Dragoș domnește șase ani, după el vine în scaun fratele său Roman, fundatorul orașului Roman. Timp de 43 de ani domnesc șapte domni ale căror fapte sunt necunoscute, până ce Alexandru cel Bun organizează țara. El întemeiază clerul, trimițând călugări să fie sfințiți la Ohrida, de acì limba slavă în cancelarie și Stat (311-373).

După un scurt «sinopsis» în proză urmează lista funcționarilor moldoveni și a județelor.

ISVOARELE. Pentru istoria cuceririi și colonizării Daciei Miron Costin întrebuințează două izvoare: L. Toppeltin, *De origine et occasu Transsylvanorum*, Lyon 1667, și *Culegeri grecești de patru monarhii*. Din cel dintâiu ia toate știrile privitoare la cucerirea Daciei și colonizarea ei cu Romani și teoria eronată că Dacii sunt strămoșii Sașilor [1]). Se vede că Miron Costin, scriind poema polonă, cită pe Toppeltin din memorie, căci mai multe citate nu se potrivesc [2]). După Toppeltin citează și pe Quintus Curtius (I.93-94), pentru vechii locuitori ai Daciei [3]), și pe Dio Cassius (I. 38. II 16), a

[1]) Toppeltin, *De origine et occasu Transylvanorum*, pp. 29, 51—53, 77—78, pentru Sași, pp. 8, 24—25.

[2]) Vezi citatele în ediția de față la traducere, pp. 88, 93, 97.

[3]) Toppeltin, *o. cit.*, p. 23. Cf. C. Giurescu, ediția Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, București, 1914, p. 25 (33—40).

cărui scriere o numește greșit *Vita Traiani* [1]), ca în Toppeltin. Tot după acesta citează și pe Eutropius, a cărui scriere o numește iar greșit ca la Toppeltin *Vita Adriani* [2]). Bonfinius citat numai odată (II 31–2) împreună cu Toppeltin și Quintus Curtius nu pare a fi fost utilizat direct [3]).

Din scrierea grecească numită *Culegeri de patru monarhii*, Miron Costin ia o povestire fantastică despre trecerea lui Traian peste Nistru și Don, lupta cu Tătarii și drumul împăratului prin Bactriana și Persia până în Egipt (citatul la versul I. 158). Această scriere utilizată și de Nicolae Milescu [4]), nu mai este azi cunoscută istoricilor [5]).

Pentru istoria «descălecatului al doilea» Miron Costin întrebuințează cronica lui Grigore Ureche, din care ia pe larg, adesea traducând exact, legendele despre întemeierea Moldovei. El cunoaște cronica în forma care are adausurile lui Simion Dascălul și cele atribuite lui Misail Călugărul, utilizând și interpolările acestora [6]). Unele amănunte nu concordă, datorită faptului că și aci, ca la Toppeltin, Miron Costin cità probabil din memorie, neavând la îndemână în Polonia letopisețele moldovenești, de pildă: după Dragoș domnește Roman, fratele său, Moldova s'a întemeiat acum 380 de ani deci la 1304 în loc de 1359, etc. [7]).

In introducere și în lista autorilor utilizați, Miron Costin citează și cronici anterioare lui Gr. Ureche: cronica lui Istratie logofătul și analele din mănăstiri. Hasdeu, a cărui traducere e complet greșită, tradusese pasajul despre Istratie logofătul

[1]) Cf. C. Giurescu, *o. c.*, pp. XXXVII—XXXVIII. Toppeltin, *p. cit.*, pp. 51—52.

[2]) C. Giurescu, *l. c.*

[3]) Cf. Giurescu, *o. c.*, p. XXXVII.

[4]) Cf. P. P. Panaitescu, *Influența polonă la Gr. Ureche și Miron Costin*, p. 96 n. 2.

[5]) D-l prof. D. Russo a descoperit acest izvor grecesc al lui Miron Costin, despre care-mi comunică că se va ocupà într'un studiu asupra elenismului în România.

[6]) Cf. Gr. Ureche, *Cronica*, ed. C. Giurescu, pp. 9—10, 16, (26—27), 20 (15—19). Cf. C. Giurescu, ediția lui M. Costin, *De neamul Moldovenilor*, p. XXXIV. Pentru raportul dintre Ureche și Simion Dascălul, P. P. Panaitescu, *o. c.*, pp. 38—67.

[7]) Cf. versurile III 318, III 265 și Gr. Ureche *o. c.*, pp. 17 și 18. Nu cred necesar să studiez aci mai amănunțit citatele din Ureche și Toppeltin, deoarece le-am indicat în note sub traducere.

«cronicar mai vechi şi mai bun [decât Ureche]» [1]). Această traducere greșită indusese în eroare pe mai mulţi istorici, în special pe C. Giurescu, care căutà în ea un argument ca să arate că lucrarea *De Neamul Moldovenilor* a lui Miron Costin e anterioară poemei polone, căci în aceasta din urmă îl apreciază pe Istratie, pe când în prima declară că nu-l cunoaște și combate părerile ce i se atribue [2]). Traducerea exactă a pasagiului fiind «cel dintâiu (mai vechiu)», rezultă că Miron Costin nu aprecià pe Istratie ci știà că el scrisese înainte de Ureche [3]). Nu reiese din nimic că letopisețul lui Istratie a fost în adevăr cunoscut şi utilizat de Miron Costin în poema polonă: toate povestirile legendelor originii Moldovei sunt luate din cronica lui Ureche cu interpolările ei. Miron Costin nu are nimic în plus față de acesta, deosebirile semnalate mai sus nu se pot atribuì cronicii lui Istratie: Ureche el însuș, precum se ştie, utilizase letopisețul moldovenesc al acestuia [4]), așà că nu ne putem aşteptà să găsim la Istratie contraziceri față de Ureche, ci cel mult adausuri.

Rezultă deacì că Miron Costin a pomenit numai cartea lui Istratie logofătul în introducere, pentrucă știà de existența ei, dar n'a întrebuințat-o în realitate.

Acelaș lucru se poate spune și despre «analele mănăstirești». Miron Costin ştià că ele se aflau în mănăstiri şi că sunt mai vechi ca letopisețele lui Istrate și Ureche. El spune (II. 215-217) că autorii lor sunt oameni simpli, cari au povestit fără fraze descălecarea Moldovei. In realitate Miron Costin, care poate aveà cunoștință de textul analelor slave și le citează ca o mărturie de valoare din cauza vechimei lor, nu a povestit descălecarea decât după textul lui Ureche și al interpolatorilor acestuia. Analele slave, pe cât le cunoaștem azi, nu au aceste legende, ci numai o laconică mențiune: «Dragoş vodă a venit din țara Ungurească din Maramureș la vânătoare după un zimbru» [5]).

---

[1]) B. P. Hasdeu. *Arhiva istorică a României.* Bucureşti, 1865, I, [1] p. 160.

[2]) C. Giurescu, ediţia citată a lui Miron Costin, pp. XLIV şi urm.

[3]) Cf. P. P. Panaitescu, *o. c.*, pp. 100—101.

[4]) C. Giurescu, *Noui contribuții la studiul cronicarilor moldoveni.* Bucureşti, 1908, pp. 87.

[5]) *Letopisețul dela Bistrița,* la I. Bogdan, *Cronice inedite,* p. 34.

Dar pe lângă analele moldovene, Miron Costin pomenește și anale muntene (p. 29^{20-21} în prima redacție). In partea treia a poemei el dă o povestire a întemeierii Țării Românești de *Negrul-vaida*. Povestirea cu corbul nu se potrivește cu cele ce știm din cronicile muntene cunoscute azi. Dar e puțin probabil ca s'o fi luat din gura poporului: ea are un caracter cărturăresc, e o imitație după legenda neamului Corvinilor [1]. Pe de altă parte sunt la Miron Costin câteva amănunte precise de istorie munteană: Țara Românească a fost întemeiată acum «aproape patru sute de ani» (III. 264), ceeace face ceva mai târziu de 1284. Cronicile muntene dau data 1290, pe care de sigur o are în vedere Miron Costin. El știe apoi că pe atunci erà un voevod al Transilvaniei, care depindeà de «rege» (II. 307-308), ceeace nu corespunde cu situația din vremea lui. Deasemenea se potrivește cu cronicile muntene, când spune că Negrul a descălecat țara cu Sași, Unguri și Sârbi. (II. 311) [2]

Pomenirea «Herțegului (Hațegului) și Făgărașului» (II. 50) este o confuzie ciudată datorită probabil faptului că Miron Costin văzuse un text muntean cu mențiunea titlului domnesc «herțeg de Făgăraș». Rămâne deci probabilă întrebuințarea unei cronici muntene.

Cronicile polone ale lui Stryikowski, Piasecki, Bielski, Kromer sunt citate de Miron Costin numai în general, pentru faptul că au știri de istorie moldovească.

Așadar putem spune că poema polonă e bazată numai pe următoarele scrieri: Toppeltin, *De origine et occasu Transylvavorum*, *Culegeri grecești de patru monarhii*, cronica lui Ureche cu interpolările ei și probabil o cronică munteană.

Sunt însă și altfel de izvoare de informație în poemă: Miron Costin vorbește de hrisoavele lui Bogdan din Maramureș, cari i-au fost arătate de maramureșeni (glosă la III. 46) [3], apoi

---

[1]) Callimahus Esperiens, *De adamante, corvo et annulo ad Mathiam Corvinum Ungariae regem*, ms. bibl. Barberina, citat de Ciampi, *Bibliographia critica*, I, p. 34.

[2]) *Cronica anonimă*, în, *Istoria tzerrei romanesci*, ed. G. Ioanid II, București, 1859, p. 2.

[3]) Miron Costin a călătorit în Maramureș la 1674. Cf. Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu, p. 38 (25—28) și *Buletinul Comisiunii istorice*, II, pp. 225—226.

hrisoavele cu numele pârcălabilor de Cetatea Albă (II. 131-2). Deasemenea vorbeşte de *mapele geografice*, cari numesc Bugeacul Basarabia (I. 126). Poate tot din « mape » a luat numele turnului lui Neoptolem. De pildă harta din secolul XVII: *Transylvaniae, Moldaviae, Walachiae, Bulgariae nova et accurata delineatio... T. C. Lotter geogr. Augusta. Vindelicorum.* menţionează: *Bessarabia, lac di Vidowo, torre di Neoptolemi.* O glosă pomeneşte de inscripţia de pe poarta Halicka dela Lemberg, cu menţiunea lui Bogdan vodă. (glosă la II. 208). In realitate inscripţia de pe această poartă are numele lui Ştefan cel Mare, în amintirea opririi năvălirii lui [1]).

VALOAREA ISTORICĂ ŞI LITERARĂ. Originile Moldovenilor au fost tratate de Miron Costin în trei monografii: Cronica polonă în proză (1677), Poema polonă (1684), De neamul Moldovenilor (după 1686) [2]).

Aceste trei scrieri cu acelaş subiect corespund însă unor preocupări deosebite şi deaceea subiectul este privit în fiecare din ele din alt punct de vedere. Cronica polonă în proză este o scriere de informaţie pentru Poloni. Ea cuprinde povestirea ambelor « descălecate » dar insistă mai mult asupra lucrurilor ce nu le puteau şti Polonii din literatura lor: valul roman, cetăţile Moldovei, oraşe, limba, religia [3]). Dimpotrivă, *De neamul Moldovenilor* se adresează compatrioţilor autorului, şi ca atare cuprinde lucruri necesare pentru informaţia Moldovenilor: ce este Roma, mărimea imperiului roman, sunt făcuţi atenţi asupra greşelilor lui Ureche şi a celor atribuite

---

[1]) S. Starowolski, *Monumenta Sarmatorum*, Cracovia, 1655, pp. 275—276: inscripţia « in porta Haliciensi » din Lemberg, 1498, amintind atacul lui Ştefan împotriva oraşului.

[2]) Cronica polonă la I. Bogdan, *Cronice inedite*, pp. 153—177; *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1914. Pentru data scrierilor, P. P. Panaitescu, *o. c.*, pp. 98—104 şi idem, în *Revista Istorică*, XII, 1926, pp. 9—12 şi XIII, 1927, pp. 55—61.

[3]) I. Bogdan, *o. c.* La p. 155, rândul 15 de sus, editorul a sărit câteva cuvinte din ms. după *znaki ad*: y progi y wiezi nadnimowane, ktore znaki... (şi praguri şi turnuri ruinate, cari semne...) e vorba de urmele podului lui Traian dela Turnu-Severin văzute de Miron Costin. Cf. exemplarul colaţionat din nou de autor la Manuscrisele Academiei Române, colecţia I. Bogdan, No. 88.

lui Istratie logofătul [1]). Despre descălecatul al doilea Miron Costin spune că Ureche a scris suficient [2]), şi deaceea de sigur lasă la o parte această chestiune. Pasagiile despre imperiul roman nu se regăsesc în versiunea polonă, pentrucă erau noţiuni familiare oricărui polon cult. Deasemenea nu regăsim în această versiune polemica împotriva lui Ureche (Pentru Flacus-Vlahia), Simion Dascălul și Istrate logofătul, pentrucă scrierile lor nu erau cunoscute în Polonia.

Poema polonă, spre deosebire de celelalte două scrieri, are un caracter mai literar, deaceea partea de erudiţie şi de critică e lăsată la o parte și Miron Costin dă o mai mare extindere legendelor și descrierilor: vânătoarea lui Dragoş, corbul lui Negru, răsboiul lui Traian. Toate au o factură poetică, deoarece autorul voià să prezinte regelui Poloniei o operă plăcută. Suveranul rafinat şi cult, admirator al marelui secol francez, ar fi fost mai repede îndemnat în acest chip să se intereseze de Moldova.

Deşì avem a face cu trei puncte de vedere deosebite, materialul celor trei scrieri e acelaş, destul de redus: cronica lui Ureche cu interpolări, culegerile greceşti, Toppeltin, poate o cronică munteană. In nici una din cele trei scrieri nu mai intervine un alt izvor care să modifice părerile exprimate în celelalte. Am văzut mai sus că întrebuinţarea letopiseţului lui Istratie și a analelor din mănăstiri în Poema polonă nu se poate dovedì prin nimic.

C. Giurescu, care considera greșit *De neamul Moldovenilor*, ca o scriere din tinereţe a lui Miron Costin, credeà că avem a face în opera acestuia cu o «evoluţie» în păreri «determinată de o mai temeinică cunoaștere a chestiunii» şi că în «*De neamul Moldovenilor* «scăderile lucrării, atât în ceeace priveşte întrebuinţarea izvoarelor, cât şi cunoştinţe greșite despre istoria veche» se datoresc faptului că această scriere e anterioară celorlalte [3]).

In realitate Miron Costin a avut la îndemână dela început până la sfârșit aceleași izvoare, evoluția lui nu stă în cuno-

[1]) Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, pp. 11—24, 5, 7—8.

[2]) *Ibid.*, p. 5.

[3]) C. Giurescu, în introducerea la *De neamul Moldovenilor*, p. VI.

ştinţe şi concepţia istorică asupra originilor Moldovei, ci în plan şi prezentarea lucrării, cari reprezintă nevoile deosebite din cari decurg cele trei lucrări.

Aşadar poema polonă este considerată de autor ca o operă literară, dar neîndemânarea în limba polonă face adesea stilul foarte obscur, în special suferă de o retorică greoaie, defect care nu erà dealtfel numai al lui Miron Costin în aceà epocă. El întrebuinţează adesea forme rare câteodată cu sens greşit, sunt şi ceva greşeli de gramatică. De observat după cum se vede din corectările aduse primei redacţii că Miron Costin a căutat să suprime latinismele înlocuindu-le cu cuvinte polone. E interesant să vedem pe cronicarul moldovean lucrând ca un om de litere modern, refăcând cu răbdare versuri întregi pentru ca să refacă o măsură greşită, corectând expresiile, cântărind sinonimele. Multe versuri, cu toate corectările au rămas încă imperfecte, în special măsura. Miron Costin nu distinge întotdeauna bine când două vocale se pronunţă deosebit sau ca diftong.

Totuş lucrarea nu e lipsită de valoare literară: povestirea legendelor ca un basm frumos e foarte reuşită, descrierea entuziastă a Moldovei are mult lirism. Cunoscutul istoric al literaturii polone Al. Brückner o pune alături de cele mai bune produse similare ale literaturii polone în veacul XVII [1]).

Versul polon de treisprezece silabe este cel obişnuit de poeţii poloni ai vremii, versul eroic. Poemul eroic cu subiect istoric erà un gen de predilecţie în Polonia începând din a doua jumătate a veacului XVI şi până la mijlocul veacului XVIII. Miron Costin face astfel parte prin această operă din literatura polonă curentă a vremii [2]).

---

[1]) Al. Brückner, *Wiersze historyczne. Biblioteca Warszawska*, LV, 1895, III, p. 382 şi idem, *Encyklopedia Polska Akademij Umiejętnosci*, XX, p. 236.

[2]) Alte amănunte privitoare la opera polonă şi la lecturile lui Miron Costin la P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă la Grigore Ureche şi Miron Costin*, pp. 123-127. Un amănunt interesant pentru influenţa literaturii polone asupra lui Miron Costin e următorul. El spune că Romanii retraşi în munţi ajunseseră trăind în pustietăţi nişte *satiri* (II. 118). Identitatea satiri=sălbatec n'o puteà găsì la scriitorii clasici, ea e încă curentă la scriitorii poloni. Cf. Linde: *Słownik języka polskiego* sub *sàtyr* citatul din Otwinowski: Satir, sau sălbatec din pădure; Cf. şi cunoscuta

Valoarea istorică a poemei este firește mică astăzi, dar ea reprezintă un produs interesant al ideologiei literare și politice a veacului XVII în Moldova. Repetatele și insistentele aluzii ale autorului, cerând ajutor polon împotriva Turcilor, speranța ce și-o exprimă în «marele rege Ioan» și amenințarea că Polonii vor aveà soarta Moldovei, dacă nu-l vor urmà (I. 103–4. III. 251–8), arată concepția politică a lui Miron Costin. Un fapt caracteristic pentru ideile lui este scoaterea din versiunea definitivă a poemei a versurilor prin cari regretă ruperea unității bisericii (II. 112 a–d). Regele Sobieski patronà și încurajà acțiunea catolicilor care avù de rezultat trecerea la unire a ortodoxilor din Galiția, în special a arhiepiscopului de Lemberg și a stavropigiei. Probabil Miron Costin s'a temut ca versurile lui să nu fie interpretate ca o aprobare a acestei acțiuni de despărțire a coreligionarilor lui din sânul bisericii lor. In orice caz vedem aci la el scrupule de conștiință și cântărire a cuvintelor.

EDIȚII ANTERIOARE. *Ediția Iosif Dunin Borkowski* (1856). Pentru prima oară poema polonă a apărut în colecția postumă a scrierilor lui Iosif Dunin-Borkowski. *Pisma* (Scrieri) I. Lemberg. 1856, pp. 239–274. M. Kogălniceanu a cunoscut și o ediție separată [1]).

Editorul scrierilor lui Dunin-Borkowski, care semnează P. W. spune: «Prezenta descriere a țării Moldovei și Munteniei am găsit-o între manuscrisele lui I. Dunin-Borkowski gata de tipar. El urmà să adauge lămuriri, deoarece nu le-am aflat, editez opera singură. . .» [2]).

Ms., editat, despre originea căruia prin urmare, nu știm

scriere satirică dela sfârșitul veacului XVI St Orzechovski *Satyr albo dziki mąż.* Satirul sau omul sălbatec).

[1]) M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldovei*, ed. II, III, p. III. Iosif Dunin-Borkowski (1809—1843) poet și dramaturg polon *cunoșteà limba română* și călătorise în țara noastră; se spune că scrisese chiar poezii în românește. Aveà in manuscris o scriere privitoare la legăturile dintre limba polonă și cea română și adunà documente privitoare la istoria noastră. Din când în când, zice biograful său, trimite știri asupra literaturii polone unui ziar moldovenesc ce apăreà în Iași. Societatea științifică din Iași îl numise membru. Viața lui I. Dunin-Borkowski de August Bielowski în fruntea operelor postume (I. Dunin-Borkowski, *Pisma*, p. XVIII).

[2]) I. Dunin-Borkowski, *o. c.*, p. 240.

nimic, este foarte asemănător cu Ms. C., cuprinde adică redacția primă a poemei. Diferențele stau numai în câteva inversiuni și două trei omisiuni. Editorul a modernizat cu totul ortografia și se pare că și-a permis unele emendații riscate, acolo unde sensul erà mai obscur. Sunt și destule greșeli de tipar, iar glosele de pe marginea versurilor au fost toate omise.

Ediția Leon Rogalski (1861). Leon Rogalski a așezat poema polonă a lui Miron Costin între anexele de documente ale cărții sale *Dzieje księztw nad-dunajskich.* (Istoria principatelor dunărene) I. Varșovia. 1861 pp. 758–784. Rogalski reproduce întocmai ediția lui Dunin-Borkowski cu deosebire că n'a păstrat forma versificată (scriind frazele la rând) și a suprimat o serie de pasaje, cari i se păreau fără interes istoric.

Ediția M. Kogălniceanu (1874). In *Letopisețele Moldovei* ed. II-a III. București 1874, pp. 487–524. Mihail Kogălniceanu reproduce textul poemei după ediția Dunin-Borkowski, omite însă tot epilogul în proză cu descrierea boieriilor și a ținuturilor. Greșelile de tipar sunt așà de numeroase încât fac lectura poemei foarte anevoioasă. Kogălniceanu a adăugat la ediția sa și traducerea lui B. P. Hașdeu, despre care vezi mai jos.

Ediția V. A. Ureche (1888). V. A. Ureche a publicat poema polonă în ediția sa a *Operelor complete* ale lui Miron Costin. București 1888. II, pp. 70–142, utilizând Ms. descris mai sus sub litera C. (Cracovia) după copia făcută pentru Academia Română. Textul polon este plin de grave greșeli de tipar [1]), poate chiar mai multe ca la Kogălniceanu.

TRADUCERI. *Traducerea B. P. Hasdeu.* B. P. Hasdeu a publicat o traducere românească a poemei polone a lui Miron Costin după ediția Dunin-Borkowski în *Arhiva Istorică a Românilor*, I 1. București 1865, pp. 159–172. Deși Hasdeu declară că traducerea sa e *literală*, adică ținându-se de litera textului, este în realitate o traducere foarte liberă, depărtându-se cu totul în cele mai multe cazuri de expresiile autorului. Mai mult, fie că B. P. Hasdeu n'a înțeles textul, fie că erà

[1]) Al. Brückner, *Wiersze Historyczne. Biblioteca Warszawska*, LV, 1895, III p. 382, numește această ediție «*neglijentă*».

foarte grăbit, traducerea este foarte des complet greșită. Câteva exemple: [1]). Versurile I 21–24.

Po nad Moldawską ziemie gdy przelatywały
W sławne wolne krolestwo, mnie wtąd dolegały
Tyranskie neronowe sceny niesłychane
Łupiestwa, okrucienstwa niewypowiedziane.

Hasdeu traduce (p. 161). «Știu bine că în sborul lor către gloriosul regat polon ele [zânele poeziei] treceau câteodată în calea lor și deasupra pământului românesc, dară vai, atunci le înspăimântau neauzite scene de o tiranie neroniană, jăfuiri și prede nepovestite». Traducerea exactă este: «Dar pe când aceste zeități sburau deasupra Moldovei spre regatul slăvit şi liber, pe mine mă îndurerau scenele ne mai auzite de tiranie neroniană, prădăciuni, cruzimi de nepovestit». Miron Costin explică în aceste versuri de ce, pe când în Polonia se cultivau artele, el ca moldovean trăind într'o țară turburată și jefuită nu puteà pretinde să le mânuiască cu aceeaş îndemânare ca Polonii. La Hasdeu sensul este complet alterat.
Versurile I. 167–168.

. . . i czemu tureckim dziwuie
Kto woinom? Ktory przez sześć miesięcy woiuie.

Hasdeu traduce scurt (p. 163): «cuceririle otomane sunt o bagatelă». Traducerea exactă: «De ce se mai minunează cineva de răsboaiele purtate de turci, cari țin numai șase luni?» Miron Costin spuneà mai sus că Traian luptase mai mulți ani fără oprire. Turcii fac expediții de șase luni, sezonul de vară, retrăgându-și apoi oștile.
Versurile II. 14–16.

. . . a przy Adryanie
W tak lichą słabość poszły, że i most Traianow
Na Dunaiu zepsować kazał dla Tatarow.

Hasdeu traduce (p. 163) «Adrian aduse imperiul la atâta debilitate, încât a stricat până și podul lui Traian pe Dunăre,

[1]) Să se ție seamă că Hasdeu traduceà redacția primă a poemei după ediția Dunin-Barkowski. Deaceea textul și traducerile corectate ce dăm mai jos în aceste exemple diferă de cele din ediția noastră.

cel înfiinţat contra Tătarilor ». Traducerea exactă: [Imperiul roman] sub Adrian căzù în aşà mizerabilă slăbiciune, încât acesta porunci chiar să fie stricat podul lui Traian peste Dunăre din pricina năvălirilor Tătarilor ». După Hasdeu podul erà o întăritură dărâmată tocmai când împărăţia rămăsese fără apărare!

Versurile III. 331–333.

> Az stary Aleksander podobny krolowi
> Ten naypierwszy Hospodar, rowni monarchowi
> Sławnemu...

Hasdeu traduce (p. 168) «In fine se sui pe tron bătrânul Alexandru majestos ca un adevărat rege, primul dintre domnii moldoveneşti, care se asemănà cu monarhii cei glorioşi ». Traducerea exactă: «... Până la bătrânul Alexandru asemănător unui rege. Acesta cel dintâiu a fost numit hospodar, întocmai ca un monarh glorios ». Miron Costin spune că Alexandru cel Bun a fost cel dintâiu domn care a purtat titlul de *hospodar*, « majestos » este dela Hasdeu, precum tot dela el erà mai sus clerul *naţional* (p. 168).

Versurile II. 241–2.

> Winnice oni wniesli wespol i Węgrowie.

Ei (Saşii) au ridicat viile împreună cu Ungurii. Hasdeu traduce *viile* prin *cârciumi* (p. 167).!

Aceste exemple se pot îmmulţì, ar trebuì citată jumătate poema [1]). Miron Costin pune într'un loc în gura lui Iaţco prisăcarul o frază în limba ruteană. Hasdeu reproduce acest pasaj (p. 167 nota) adăugând: «Acest pasaj probează că Miron Costin mânuià foarte bine limba malorusiană ». Pasajul e reprodus întocmai după textul lui Dunin-Borkowski *(Pisma* I. p. 262), unde în două versuri sunt şase greşeli. Dacă Miron Costin ar fi scris aşà, aceasta ar probà că el *nu* cunoşteà limba ruteană. In orice caz acel care nu cunoşteà această limbă erà Hasdeu. Acelaş lucru putem spune şi cu cunoştinţele de limbă polonă, pe care o cunoşteà numai superficial, împiedecându-se

[1]) Cf. şi P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 124 nr. 3, unde se dau şi alte exemple de acest fel.

la pasajele mai grele. Ceeacee e mai grav, e că fără să spuie a lăsat netraduse numeroase versuri, anume acele mai grele de tradus. Iată unele din aceste omisiuni: versurile I. 40–51 cu totul rezumate la Hasdeu (p. 161), el nu pomenește de faptul că Traian «erà el însuș soldat în oștirea lui», nici de coloniștii cari plecau cu soțiile lor. I. 125–130, lasă la o parte pasajul cu «mapele geografice». II. 52–3, sărit pasajul în care Miron Costin spune că Oltul isvorește din munții Gurghiu.

La versurile III. 70–120 (descrierea bogățiilor Moldovei) Hasdeu spune în notă: (p. 165) că «stilul este foarte încurcat» și că traduce «sensul nu cuvintele». Sub acest pretext omite în traducere mai bine de douăzeci de versuri: comparația între Nil și Nistru, descrierea Nistrului în Podolia, afirmația că zeițele Olimpului ar părăsi patria lor, dacă ar cunoaște această țară.

Traducerea V. A. Ureche. V. A. Ureche a adăugat la ediția sa a poemei o traducere despre care spune că «o dăm după B. P. Hasdeu cu mici îndreptări» [1]. In realitate V. A. Ureche copiază întocmai traducerea Hasdeu și nu vedem unde sunt «micile îndreptări». Nici nu s'a încumetat măcar să traducă glosele din ediția sa, cari lipseau în cea utilizată de Hasdeu.

Pentru partea în proză dela urmă, boieriile și ținuturile Moldovei, mai ușor de tradus, V. A. Ureche nu mai urmează traducerea Hasdeu, ci dă o traducere nouă, despre care spune că «o datorăm d-lui locotenent colonel și inginer Coslinski» [2]. Traducătorul erà puțin familiarizat, se vede, cu termenii cari privesc vechea organizare a Moldovei, așà că și traducerea aceasta are greșeli: «vornic mare al țărilor de sus» [3] «podskarbi (sub tezaur)» [4], pârcălabii de Hotin «după regulamente puși și astăzi între cei doi vornici mari» [5], în loc de *regulamente* trebuià *privilegii adică hrisoave*.

[1] Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Ureche, II, p. 75.

[2] *Ibid.*, p. 129.

[3] *Ibid.*, p. 131.

[4] *Ibid.*, p. 133.

[5] *Ibid.*, p. 137.

PRESCURTĂRI

V. = Ms. universităţii din Varşovia.
a. = Glosele adause de altă mână la manuscrisul din Varşovia.
C. = Ms. Muzeului Czartozyski din Cracovia.
ad. = adauge.
om. = omite.
] = înlocueşte.
Ureche = Gr. Ureche (Simion Dascălul), *Cronica*, ed. C. Giurescu. Bucureşti, 1916.
Toppeltin = L. Toppeltin de Mediaş, *De origine et occasu Transylvanorum*. Lyon, 1667.

Textul tipărit reproduce pe acel al manuscrisului V. Variantele din aparat fără altă indicaţie sunt după manuscrisul C.

HISTORYA POLSKIMI RYTMAMI O WOŁOSKIEY ZIEMI I MOLTANSKIEY

Naiasnieyszemu i niezwycię żonemu maiestatowi, wielkiego Iana III, z bożey łaski krola polskiego wielkiego xiązęcia litewskiego i inszych wielu państw, panu moiemu miłościwemu i dobrodzieiowi.

Wstydam się muzy moiey sarmackiey przed naiasnieyszym i niezwyciężonym maiestatem waszey krolewskiey mości, pana mego miłościwego, nie z tego aby ona nie miała wydolać naiwyszym materiom i naigłębszym geniuszom, ale z mego w niey niedostatku. A co zas do iey obszerności, kiedy się uważy: bogatszy iest aniżeli łacinski sławny ięzyk, bo łacinski ma siła słow z greckiego

---

OPISANIE ZIEMI MOŁDAWSKIEY I MULTANSKIEY PRZEZ MIRONA KOSTYNA

Nayiasnieyszemu y niezwyciężonemu monarsze sarmackiemu Ianowi III z bożey łaski krolowi polskiemu, wielkiemu xiązęciu Lithewstiemu, Ruskiemu, Pruskiemu, Mazowieckiemu, Zmudzkiemu, Kijowskiemu, Wołhyńskiemu, Podolskiemu, Inflantskiemu, Smolenskiemu, Swierskiemu Czerniechowskiemu panu, a panu moiemu wielce miłościwemu i dobrodzieiowi.

Wstydam się muzy moiey sarmackiey przed najasnieyszym i niezwyciężonym majestatem waszey krolewskiey mości, pana mego miłościwego, nie z tego żeby ona nie miała zdołać naywiększym materiom i naysubtelnieyszym geniuszom, ale z mego w ięzyku tym niedostatku; bogatszy bowiem on iest aniżeli sławny łacinski ięzyk, ktory siła w sobie ma słow pozyczanych z graeckiey mowy, iako

pożyczanych ięzyka, iako się daie widzieć z tych pierwszych słow: philosophia, złożone ex philos et sophia, theologia ex theos et logos; ktore słowa i inszych wiele wymowyć się iednym słowem po łacinie nie mogą. A u owych dawnych Słowian swoim ięzykiem niepożyczaiąc u grekow, philosophia lubo-mudryje, co się może po polsku lubomudrość; theologia bogosłowie, co po polsku może się nazwać bogosłowstwo; astronom gwiezdomieniec; astrolog gwiazdosłow po polsku może się mowić (astrologia, zwiezdosłowie; astronomia, zwiezdoteczenie.) i inszych siła słow, w łacinskim ięzyku pożyczanych, a w mowie słowianskiey swoim ięzykiem wyrażonych iest.

Moy w tym niedostatek z rzadkiego używania przez kilkadziesiąt lat mowy polskiey. Ale iako Bog na niebie, ktorego monarchowie tu na ziemi są namiestnikami, przyimuie iak od wielkich i świętych oratorow obszerne i wyborne oracye, tak i prostaczka każdego z szczerego serca iedno kyrie eleyson; i wasza krolewska mość, pan moy

---

się widzieć daie z tych słow: philosophia złożone ex *φίλος* et *σοφία*, theologia ex *Θεός* et *λόγος*, astronomia ex *ἀστήρ* et *νόμος*, astrologia ex *ἀστήρ* et *λόγος*, geometria ex *γῆ* et *μέτρον*, geografia ex *γῆ* et *γράφω*. Te słowa po łacinie żadną miarą iednem słowem wymowić się nie mogą. A owi dawni słowacy wszytkie te słowa swoim wyrazili ięzykiem, niepożyczaiąc u dawnych graekow, bo philosophią lubomudriem — любомѹдрїемъ - nazwali, co toż wyraża co *φίλος* et *σοφία*, bo *σοφία* po graecku znaczy mądrość; dostatecznie tedy philosophia po słoweńsku любомѹдрїе, a po polską mową może się mowić lubomądrość; tak theologia- богословїа, bo *Θεός* po graecku Bog, a *Λόγος* po graecku słowo. To pięknie Słowianie theologią bogosłowiyem nazwali; po polsku może się nazwać bogosłowstwo, theolog wybornie bogosłow albo bogosłowiec; tak astronom po słowieńsku звѣздочетецъ, a po polsku może się mowić gwiazdomieniec; astrolog po słowieńsku звѣздословъ,

---

26) *σοφία[λόγος*. C.

miłościwy i dobrodziey racz z pańskiey swey klemencyey pod cień wielkiego i całemu światu rownego imięnia swego przyiąć miłościwie o małey zięmi małą nieudobnym stylem wyrażoną historyą.

Powabił mnie do tego naypierwey waszey krolewskiey mości pana moiego miłościwego i dobrodzieia altissimus genius, ktorym iako każdych wielkich i szerokich państwach wiedząc, tak i o mnieiszych wiedzieć chcesz zięmiach. Powtorny pobudkę miałem że sławni hystorykowie państw waszey krolewskiey mości dobrodzieła mego, opisuiąc dzieie prześwietnego krolestwa waszey krolewskiey mości, wspominaią i o Wołoskiey ziemi i namieniaią że narod Wołoski ze Włoch iest. Ale kiedy osiadł po Dniester i po Dunay i Czarne Morze zamilczeli czy nie wiedzieli. W czym barziey węgierskim trzeba się dziwować historykom, ktory o osadach traianowych wiedzieli i pisali i nietylko to twierdzą że narod wołoski i multanski i Rumyni ktorzy są z nimi i po dziś dzeiń, ze Włoch z Traianem tu w te strony wpro-

---

po polsku gwiazdosłow; geometria po słowieńsku землемѣрїе, bo *γῆ* po graecku ziemia a *μέτρον* mierze, to dobrze geometrik iednyn słowem polskim ziemiomierzec, a po łacinie iednym wymowić się słowem nie może, tak i geograf ziemiopis i inszych słow wiele u Słowian swoią mową niepożyczaiąc od drugich ięzykow wyrażonych iest. Moy zaś w nim niedostatek z oddalenia częstego używania przez lat kilkadziesiąt. Iednak iako Bog na niebie, ktorego tu na ziemi krolowie namiestnikami są, przyimuie od wielkich i swiątych ludzi piękne i obszyrne oratie, tak iako przyimuie i od prostaczka iedne z szczyrego serca pochodzące kyrie eleyson, tak i wasza krolewska mość, pan moy miłościwy, będąc namiestnikem bożym, racz przyiąc miłościwie tę malę historię nie wybornemi słowy wyrażonę.

Powabił mnie do tego waszey krolewskiey mości pana mego miłościwego geniusz, ktorym iak o wszytkich wielkich i szyrokich państwach masz wiadomość, tak i o

wadzeni są, ale i disputuią przeciwko tym ktorzyby inaczey o tym narodzie rozumieli, a sami się też wydaią że kiedy osiadł ten narod po Dniestr i Dunay, o tym nie wiedzą. A rzecz iest od czterech set lat, nie więcey. Co my iusz mamy iaśnie o powtorniey osadzie i z samego wieku, ktory nie wynosi nad pięć człowiecka długo żyiących, ieden z iednego wiedząc, ieszcze od czterech set lat nie zginęła pamięć. Ale iawniey mamy z manastyrow, ktore, każdy swego hospodara opisuiąc żywot, dostatecznie o tym znać daią i napisali. Tę tedy wiadomość o tych ziemiach przed maiestat panski waszey krolewskiey mości pana mego miłościwego i dobrodzieia przekładam, oraz i samego siebie z wiernym i unyżonym poddaństwem tegosz miłościwego naiasnieiszego i niezwyciężonego maiestatu pod nogi podrzucam. Pisano w Daszowie in domo licita venationis. Anno 1684 mense Iulio.

---

mnieyszych ziemiach y ich początkach wasza krolewska mości, pan moy miłościwy pytać się raczysz. A sławni państw waszey krolewskiey mości historykowie lubo przy dzieiach prześwietnego krolewstwa tego i wołoskie i multanskie sprawy, woyny wspominaią często y że są z Włoch mieszkańcy tych ziem, osobliwie Kromer, Piasecki oznaymuią. Ale kiedy i przez kogo że Włoch tu w Dacie sprowadzeni są, wiedziec nie chcieli, ani o powtorney osadzie tychże ziem moldawskiey i multanskiey żadney wiadomości nie maią. W czym bardziey węgierskim historikom dziwować się trzeba, bo z między nich powtorną osadą z wyzszey Daciey w nizszą Dacię zeszli, y nie tylko to, że są prawdziwemi Rzymianami, o tym narodzie pisali, ale i disputuią przeciwko tym ktorzyby inaczey rozumieli, prawdziwą coloniam romanam przez Trajana cesarza rzymskiego wprowadzoną twierdząc. A kiedy osiedli po Dunay, Czarne Morze i Dniestr po spustoszeniu pierwszey osady nie postrzegli i nie wiedzą przez kogo y kiedy, w czem się sam ieden z nich Topeltyn imieniem Dak wyzanie, pisząc: sed quo tempore gens intra montes et Tyram fluvium consedit, om-

Naiasnieszego i niezwyciężonego maiestatu waszey krolewskiey mości, pana mego miłościwego, najniższy podnożek i wierny poddany,

Miron Kostyn
logofet wielki ziem Moldawskich.

---

nino non scio. My zas co do pierwszey trayanowey osady z nichże mamy świadczy, Trojan szaniec wiecznym świadkiem; świadczy mowa i niżey wyrażeni hystorikowie. A o powtorney osadzie mamy wiadomość z samych monasterow, ktore każdy swego fundatora hospodara żywot i annales terminowali, mamy i historyka naypierwszego Istratego łogofeta trzeciego, mamy drugiego po nim Urekiego dwornika wielkiego ziemie dolney. Ale i sam wiek ieszcze nie zatłumił wiadomosci, bo od czterech set lat iako Dragosz wyszedł z Maramoreszu a Negruł od Oltu, nie wynosi wiek ten nad pięciu człowieka zdrowo żyiących, ieden z drugiego, ieszcze trwa niemał w każdego powieść o tym. Oddaiąc tedy tę małą historią o tych ziemiach pod nogi nayaśnieyszego i niezwyciężonego majestatu waszey krolewskiey mości, pana moiego miłościwego i dobrodzieia, pod nog tegoz majestatu i panskiey iego clementiey i samego podrzucam. Nayasnieyszego i niezwyciężonego majestatu waszey krolewskiey mości, pana moiego miłosciwego, wierny poddany i nayniższy podnożek.

Miron Kostyn, łogofet wielki ziemie Moldawskiey.
W Daszowie, ex domo venationis anno 1684 in Iulio.

ŚWIADKOWIE TEY HISTORYEY

Wybory greckie, De quatuor monarchiis.
Quintus Curtius, o Dakach in Vita Alexandri Magni.
Dion, in Vita Traiani.
Eutropius, in Vita Adriani.
Bonfinius węgrzyn.
Topeltyn węgrzyn.
Monastyry wołoskie, o powtorney osadzie.
Iewstraty trzeci logofet, o powtorney osadzie.
Ureki dwornik wielki dolney zięmi, o powtorney osadzie.

Authorowie z ktorych się wybrała ta historia.

1. Wybory graeckie, De quatuor monarchiis.
2. Quintus Curtius, o Dakach, in Vita Alexandri Magni.
3. Dion, in Vita Trajani.
4. Eutropius, in Vita Adriani.
5. Bonfinius, De rebus Hungariae.
6. Toppeltinus, De origine Hungarorum et occassu.

Swiadkowie o powtorney osadzie.

1. Żywoty et annales hospodarow po monasterach moldawskich i multańskich.

2. Iewstraty łogofet trzeci moldavus.

3. Ureki dwornik wielki dolney ziemi mołdawskiey. Ten wyzwolonych szkoł uczył się w koronie polskiey.

15. Andreani. C.

PRZEDZIAŁ I.

O narodzie wołoskim. O pierwszey osadzie iego przez Traiana.

Oiczyznę opłakaną i biednych miesz-
[kańcow
Moldawskiey ziemi powiem. Ci niegdyś
[od szańcow
Traianowych osiedli Dacye oboie,
Aż ich czas i długi wiek rozdzielił na
[troie.
Pierswszy w ziemi grodow siedm pod
[Węgrami byli,
Wpoł z Dakami Traianem wprowadzeni
[żyli,
A Moltanie od Oltu, abo z gur Montanie,
Osiedli iuz powtornie po pierwszym
[Traianie.
Trzecia część iest Moldawa od rzeki
[Moldawy
Z iaskiń Maramoreyskich po morskie
[żulawy.
Tak tamci iako i ci Rumynami słyną;
Niech w tym żaden nie wątpi że od
[Rzymu płyną.
Muzo, przebacz, Sarmacka, że twym
[wychowanym
Pięknie synom nie zdołam, piesiom twym
[kochanym,

Szaniec Troian az do Donu, drugi do gur w Multaniech.

Moltanie od Oltu. M. przydano.

Rumynami zowią i Woloszą i Moltanie.

Titlu Przedział I] Rozdział pierwszy. Wołoskim] mołdawskim i multańskim. Trajana cesarza rzymskiego. *2.* ziemie. *glosa om. 6.* Wpoł] wraz. *7. glosa om. 11. glosa om. 14.* piersiom. *C. W.* piesiom. *Brückner.*

(I. 15—34)

Ktorych luboś swoiemi piersiami kar-
[miała,
Lecz ważyłaś na mamki i koszty tak
[siła,'
Zaciągaiąc dalekich bogiń z Helikonu
Y iak wiele śpiewaczek iest w koł He-
[lesponu,
Aretuz i Pïerid z Sycilskich stroń panny,
Niezbyliście przed nimi assyrskie Di-
[anny;

W Assyryey wiele poetow.

Po nad Moldawską zięmię gdy przela-
[tywały
W sławne, w wolne krolestwo, mnie
[wtęd dolegały
Tyrańskie Neronowe sceny niesłychane,
Łupiestwa, okrucieństwa niewypowie-
[dzane.
Ale pozwol przynaimni prostym głosem
[ziawić

Słabość autora w Polsczyznę.

Zkąd norod iest wołoski, światu to obia-
[wić;
Y pod srogim tyrańśtwem iak długo są
[żywi,
Przy synach twych postranny niech się
[też pożywi.
Iuż w świat wszytek moc rzymska na
[dol się chyliła
Dla okrucieństw tyrannow, a Dakow iuż
[siła

Eutropius, Topeltyn Bonfin.

Gurę brała woięnną i iuż zabiegami
Pustoszyli powiaty rzymskie naiazdami
Y w samę Italią wpadali bespiecznie,
Aż i trybut zbierali i zdali się wieczni

16. ważyłaś i skarbu. koszty. *om.* *20.* Niezbyli się. niemi. *21.* ci gdy. *22.* *W* sławne, wolne. *23.* scaeny. *24.* łupiezstwa *26.* Skąd. *28.* postranny] sirota. *29.* w świat wszytek] potężna. *30.* okrucieństwa. *33.* bezpieczni.

(I. 35—54)

Bydz w swych siłach nad Rzymem za
[Domicyana.
Po niem Rzym sobie obrał Traiana za
[pana.
Ten inakszym porządkiem wzbudził rzy-
[mskie siły;
Obumarle wpoł członki państwa w nim
[ożyły.
Woyska niepoliczone: sześć kroć sto ty-
[sięcy,
Samego miał żołnierza w woysku swym,
[a więcey
Dla osady z żonami domatorow ruszył,
Ze wszytkiey Italiey losem lud poruszył
Niezmierny i ktorego ogarnąc nie mogła
Włoska ziemia i żywić gruntami nie
[zmogła.
Bywał zwyczay u Rzymian, że gdy iaką
[stronę
Nie osiadła lub zdradną widzieli, w
[obronę
(Coloniam to zwali) swoim osadzali
Ludem wiernym z swoich państw i tam
[wprowadzali
Nie tylko lud służały, ale i domowych
Na nowe osiedliny gospodarzow nowych.
Tak uczynił i Traian rzymski cesary
[sławny;
Zwiodł z gęstey Italiey lud, iuż i boy
[iawny
Ruszył na przeciw Dakom w siłach
[nieposledny.
Y Decebal krol bitny za Dunay swoy
[iezdny

Dion in Vita Traiani.

Colonia Romana.

35. Być. *36.* Po nim Trajana sobie Rzym obrał. *37.* inakszym] iuż inszym. *49.* służały] woyenny. *54.* *glosă.* Decebal krol węgierski. *a.*

(I. 55—71)

Narod spławił w Missię i dał srogą bitwę
Topeltyn.
Rzymianom, ale przegrał marsową gon- [itwą
Mężnych Rzymiań, na ow czas nad [ktorych świat nigdy
Missia za Dunaiem się poczyna z Tracią graniczy.
Ani mężnieyszych, ani na woyenne biedy
Trwalszych nie miał. Zwyciężca na Du- [naiskim brzegu
Stanął Traian; roboczy lud zbiwszy w [okręgu,
Most zbudował murowany za cud na [Dunaiu,
Gdzie po dziś dzień są progi na Moltań- [skim kraiu.
Lecz nie tu w Decebale ustawa Mars [krwawy:
Stawa z niem na pod-gorzu dziwnie [żolnierz zwawy,
Gdzie się dzieli Dacya wyższa od Mol- [tańskiey
Niższe Daciy; toż imię dawne i Mol- [dawskiey
Stronie. Tam sroga bitwa znowu z Dec- [ebalem
Dakow krolem powstawa i z takim [zapałem,
Że aż poki nie poległ sam krol na tym [placu,
Topeltyn.
Ruszyć Dakow Rzymianie z Marsowego [tańcu
Tego nie mogli. Wtym w świat się iuż [Dakowie

55. Misię. *glosa om.* *57.* *glosa om.* Moesia ex utraque Danuby parte. *a.* *58.* bidy. *61.* murowany] z kamienia. *62.* progi] rumy.
63—64] Nie ostatnia ta bitwa Rzymianow z Dakami.
Po tey stronie Dunaju stanęli wałami,
69. *glosa om.* *70.* Tego] zgoła.

(I. 72—88)

Sypią, a na ich mieysca wstępuią Wło-
[chowie.
Dzieli Traian te grunta i samych Rzy-
[mianow
W niższą kładzie Dacyę i po zamkach
[panow
Dominos, zkąd po dziś dzień *domn* w
[tych oboch państwach
Imię tylko zostało w tureckiech tyrańst-
[wach.
Wyszą iednak Dacyę, Siedmigrodzką
[teraz,
Wpoł swoiemi osadził, nie znosząc ich
[oraz
Zewsząd, tylko by daley głowy nie
[wznosili
Y na Rzym buntow więcey iuż nie
[podniesili
Iako z ściśleyszych iuż mieysc praesidia
[dawszy;
Ale mieysca zaś przetrzeńsze Rzymiany
[zastawszy;
Gdzie teraz w urodzaiach obfita Moł-
[dawska
Y Missyrowi rowna, także y Mołtańska
Ziętmie, leżą. A odtąd ten narod w tych
[stronach
Od Tatarow Rzymianom został na zas-
[łonach.
Dacya w swych granicach dawnych od
[zachodu
Gurami otoczona, a Dniestrem od
[wschodu;

Gıanica w około Dacyey.

73. grunta] ziemie. *75.* w tych oboch domn. *80.* Rzym z rebellią iuż się nie głosili. *82.* Ale *om.* przetrzeńsze] obszyrnieysze. *84.* Missyrowi] Aegyptowi. *87.* *glosa om.*

(I. 89—106)

Gury Illiriskimi przed wieki się zwały,
Poki ieszcze Magierow w sobie nie
[miewały;
Podolem od pułnocy, z południem Du-
[naiem.
A sam narod z Tataryi tu osiadł tym
[kraiem,
Dachae zkądże i Sachae i Massagietowie.
Potym z sławnym Attylą wyszli Magie-
[rowie.

Quintus Curtius in *Vita Alexandri Magni.*

Dacy Sasow pradziady, ktorzy te Siedm-
[grodow
Italskim miastom rowne, węgierskich
[narodow
Ozdobą i po dziś dzień porządnie
[trzymaią
Sliczne miasta, osobne i prawa swe maią.
Tych siedmi miast imięniem Siedmi-
[grodzka zięmia.

Sasowy z Dakow. Topeltyn.

A w niższey zaś Dacyi Białgrod tegoż
[plemia.
Dalsze zamki, iak Chociń, Niamiec i
[Soczawa:
Muzo moia, czegośćtu iuż nie dostawa?
Czy twoia w tym niedola? Czy nikt nie
[wspomniał o tym,
Czy Dakowie stawili, czy Rzymianie
[potym?
Na tych dwoch się nie mylisz, lecz
[powtorne baszty
(Bo każdy z nich dwoisty) hospodarow
[koszty.

Zamki w Dacyach.

---

93. glosa om. 94. Magerowie. *95.* Dachae. *glosa om. 97.* dzień ozdobą porządni. *98.* i prawa osobne. *101.* Chocim.

104. Daki. stawili] murowali. *După 106 ad.* (106 a—b)
Ach! Potrzebne na ten czas gdy Tatarom wstręty
Odważne z nich rycerstwo dodawało wszędy.

(I. 107—124)

Ach! Potrzebne na teraz, gdy nasze
[zbawienie
Bog zaczął twą prawicą, wielki krolu
[Ianie!
Teraz w ruinach stoią, żal wspomnieć,
[o! Boże!
Bied naszych od poganow kto wymowić
[może?
Toż zaćmięnie czyni nam i zamek Te-
[hyński,
Aż światłość nam przywraca hoyny
[sam Kiliyski,
Ktory przez Ianowerow na samym
[Dunaiu — Genuenses.
Stanął z ich panowania w Krymie i w
[tym kraiu
Od cesarzow Stambolskich, gdy Morze
[trzymali
Wszytko Czarne w zakładzie i Krymem
[władali.
Zkąd i Kafa w Tauryce przez nichże
[stanęła — Theodosia.
Na morzu, gdzie y flota ich zawsze
[płynęła.
Turrim Neoptolemi swych czasow Gre-
[kowie — Tatarbunarem zowią Tatarowie.
Murowali; Sorocki iuż hospodarowie. — Zamek Sorocki.
Lecz i dawnych nie mało ruin zamkow
[znaki,
Iak okało Romanu i Gałac przyznaki.
Dziurdziow, także Braila z Moltan
[hospodarow
Są pamiątki wieczyste ichże Bassarabow.

111. nam czyni. *112.* hoyny sam] potężny. kieliyski. *113. glosa om. 117. glosa om. 119.* Graekowie. *glosa om. 120. glosa om. 121.* dawnych] dalszych. *124.* ichże] onych.

Od nich Bassarabia stronom tym wznie- [ciła Bassarabia.
Imię, mappom pisarzom darėmnie wsła- [wiła;
Procz że Bassarabowie część Mizyi [trzymali
Na krotki czas, kąt morski, że ią tak [nazwali,
Ale co ma do tego Białogrodskie pole?
Mołdawa prawdziwa wszytkie to podole
Po sam Euxyn, przywiley ne ieden to [powi
Pyrkałabstw Bailogrodzkich; ale kto to [wznowi?
Boże moi niedościgły! Czy iest ieszcze [iaka
Nadzieia w tym, czy zginiem iuż i do [ostatka?
A tak Traian wszytkiego przywrociwszy [siły
Świata znowu do Rzymu, zmócniwszy [te tyly,
Sam się ruszył z Dacyey, Syret, Prut [przebywszy,
I obronny Dniestr w skałach puł dzikich [nabywszy,
Kopie szaniec od Moltan zacząwszy [ogromny,
Ktory też imię trzyma Traian w wiek [potomny. Traian.
A od Dniestru do Buhu przez pola [prowadził
Mężne woyska i wielkie, sam Dniepr [nie zawadził,

125. glosa om. 127. Oprocz. Bassarabi. *131.* Euxin. *132.* Burkałabstw. *137.* Daciy. *140. glosă*: Szaniec Trojan.

(I. 143—161)

Od ktorego ruszywszy tam, gdzie Don
[iuż dzieli
Od Europy Azyą, z wszytkich pol się
[zbiegli
Tatarzy odstraszęni do swoiey oyczyjny,
Do wielkiey Tartaryey. Widząc y przy-
[czyny
Słuszne i moc gwałtowną, wszyscy się
[poddali
Y pacta z Pompeiuszem wielkim swe
[przyznali.

Pompejusz wielki, hetman rzymski.

Był taki z nimi akord: rzymskich państw
[szerokich
Namniey się nietykali, sto osob wy-
[sokich
Po chorągwie swym hanom do Rzymu
[zsyłali.
Y nie ieden z hanow ich i sami bywali
W Rzymie, gdy między sobą o haństwo
[walczyli,
Rzymianie ich godzili, oni graniczyli
Państwa, dzieląc między nie. Takie
[rzymskie państwo,
Bywało nad krolestwa iedne ich het-
[manstwo.
Wstąpiwszy iuz w Azyą Traian daley
[idzie,

Wybory Historyi greckich de 4 monarchiis.

Szaniec wieczny za sobą az i za Don
[wiedzie
Z Tartaryey do Baktr, ztąd przez kraie
[perskie,

Baktrowie dziś Uzbekowie y Bucharowie.

Od Persow przez pustynie Czerwono
[pomorskie
Do samego Egyptu państwa te obegnał,

145. Tatarowie sploszeni do. *148*. Y dawne z Pompeiuszem pacta. wielkim *om. glosa om.* *149*. akkord. *151*. Po] Pod. *152*. Y] Ba. *154*. oni] tak też. *157*. Azyę. *158*. aż i za] po samy. *159*. Baktry. *glosa om.* *161*. Aegyptu.

A w samym iuż Kairze i świat ten pożegnał.
Y tu się niech przypatrzy potencyey iakiey
Każdy, w teraznieyszych wiekach świat niema takiey
Y monarchi takiego, by iednym zachodem
Świat okrążył kilka lat za iednym zawodem,
Z pol nie zschodząc. Y czemu tureckim dziwuie
Kto woynom, ktory przez sześć miesięcy woiuie?
W Egypcie po swych pracach Traianus zwątlony
Słabością swych wnętrzności, tamże zagrzebiony.
Dissenteryą zowią Grekowie y o tey
Chorobie tak trzymaią że dawnieyszey od tey
Żadna niemoc niestarsza, ale iest naipierwszą
Ona w ludskiey naturze choroba dawnieyszą
Kiedy świat ieszcze nowy, wolny od humorow
Y swądow zarazliwych i rozgniłych zborow,
Chorob żadnych nie czynił w śmiertelnych naturach,
Ani febr w ciałach ludzkich, ni wrzodow na skurach,
Oprocz w zbyt rospustami wnętrzności słabiły
Zbytnimi roskoszami w sobię się gubili.

Grekowie rayska chorobą zowią dissenteryą, że naipiersza w ludziech.

Czytać Pentateuchum.

166. za iednym kilku lat. *169.* Aegypcie. *170.* pogrzebiony. *171.* *glosa om.* *173.* Żadna niemoc niestarsza] Świat nigdy nie słychywał. *179.* *glosa om.* *180.* gubili] psowali.

(I. 181—184)

Rzym iednak nieśmiertelnym Traiana
[pokazał,
Wieczną iego kolumną światu to ukazał
Że wieczna sława wasza, sławni mo-
[narchowie!
Czemu na wieki tacy nie żyią panowie? 184

Columna Traiani w Rzymie i teraz stoi.

182. columnę. *glosa om.* *184.* tacy na wieki.

PRZEDZIAŁ II.

O zegnaniu osad traianowych przez Tatary i o mieszkaniu Rzymiań w gurach.

Iak ogromme budynki na swych fun-[damentach
Iak mocne, tak i trwaią w swych appar-[tamentach
Labirynty; tak kwitną, iak maią dozory
Owocorodne sady; tak role komory
Napełniaią obficie, iak pracowitego
Miewaią gospodarza, dozorcę sprawnego.
Iak okręt morski płynie? Tak, iak ma [dobrego
Sternika; stado wcale z prac nieospałego
Pasterza. Tak i państwa w osobie ied-[nego
Krola stoią w całości, za rządem ktorego
Rosną w siły krolestwa, szerzą swe [granice.
Z nierządow wielkie państwa na sub-[telney niece
Wiszą, czego przykładem przy mężnym [Traianie
Rzymskie potężne siły, a przy Adryanie
Tak w prędką słabość poszły, że i most [Traianow
Na Dunaiu zepsować kazał dla zagonow

Adrianus cesary rzymski.

Titlu. Przedział II] Rozdział drugi. rozegnaniu. Rzymianow. *1.* ogromne budynki] wspaniałe struktory. *2.* Tak,] Są *7* Tak, iak] kiedy. *8.* Sternika] Nauklera. z prac] za. *12.* nierządu *14.* *glosa om.* *15.* Tak w prędką] w tak lichą. *16.* zagonow] Tatarow. *glosă ad.*: Topeltyn, Din, Eutropius.

(II. 17—35)

Tatarow, ktorzy iuz znowu pola te
[zalegli
Bliskie tych zięm, i znowu w sąsiedz-
[twie przylegli.
O! Barzo źli sąsiedzi Rzymianom no-
[wotnym
W tych tu kraiach! Niedbalstwem aż
[nazbyt sromotnym,
Ani zpędzał te ordy traianowym torem,
Ni swoich posiłkował wiecznym doma-
[torem,
Istrem się zasłoniwszy. Takie niedostatki
U tego iuż cesarza, w raz wydać na
[iatki
Tak piękne prowincy Traianem nabyte
Tatarskim inkursiom, trakty iuż odkryte
Przez niedbalstwo cesarskie. On tym
[czasem wolał
Adrynopol fundować, a na to Rzym
[bolał,
W Tracyey zbyt skrupistey miasto swym
[imięniem.
Namni się nie turbuiąc prowincyi zgi-
[nięniem.
Pierwsza stolica turska Adryanopole,
Tu w Europie dawnieysza niżeli w
[Stambole
Z dopuszcenia Bożego; i kto świętey
[może
Z kresu ruszyć woli twey nie poięty
[Boże!
Dla czego, O! Krolestwa!, gdy Bog
[woiennego,

Adrianopol od Adriana.

17. Tatarow *om.* znowa byli. *18.* i znowu] powtornie. *22.* wiecznym] będąc. *23.* Rzym na to. *glosa om.* *29.* skrupistey] gurzystey. *30.* Naymniey. *31.* Turkow. *35 om.*

(II. 36—53)

Daie pana mądrego i w bitwach dziel-
[nego,
Iuż się mocno trzymacie wszyscy pana
[tego
Y do Boga wzdychacie za dlugi wiek iego.
W tym sąsiedztwie osady długo się
[trzymali
Traianowe, zbiiaiąc Tatarow, a dali
Iuż wytrzymać nie mogli mnostwu sza-
[lonemu
Ustawicznie dzień od dnia przybywaią-
[cemu,
Szarnaczey tey niezmierney, w gury us-
[tąpili,
Pustyna swe kochane mieysca zostawali.
O! iak inszym wiekom toż animowały
Tamte pierwsze, że częste odmiany
[miewały
Bywać w tych barzo sliżkich zięmiach,
[nietrwałe
Pierwsze ciągnąc za sobą wieki pozostale.
Ci od Moltan na Olcie w gurach tych
[osiedli,
Herczeg i Fagarasz te mieysca zasiedli.
Olt iest rzeka z tychże gur, lecz wysoko
[zchodzi
Z żrodeł swoim płynieniem, z Giurgewu
[wychodzi
Ardelskiey części zięmie. Gdzie zaś do
[Dunaiu

Herceg i Fagarasz powiaty Siedmigrodzkie.

Transylvania.

36—38. om. 39. W tym sąsiedztwie] A z tym wszytkiem. długo] ieszcze. *40* zbiiaiąc] zganiaiąc. *41.* Niezmierne co dzień w liczbie przybywaiącemu. *43.* Szaranczey tey niezmierney] Ledwie obronną ręką. *44.* kochane] roskośne. *45.* O! iak inszym] ztąd i potomnym. *47.* i nietrwałe. *48.* za sobą ciągąc. *49.* tych] iuż. *glosă ad.* Olt rzeka. *50.* Po Herczeg. Faragasz. *glosa.* Herceg i Fagarasz. *om. 51.* rzeka ktora z gur tamtych lotem spływa. *52.* Z żrodła swego strumienie z Giurgiewu wyrywa. *53. glosa.* Transylvania] Ardel, Siedmigrodska ziemia.

(II. 54—73)

Przebia się, rznie gury z Ardelskiego
[kraiu,
W wielkości zbyt wniośłe, twierdze
[niedobyte,
Od Moltańskiey zięmi mieysca nie przy-
[byte;
Monastyry są teraz z powtorney osady
W wielu mieyscach, i teraz pod woienne
[zdrady
Tam się udaią. Od Oltu Moltanie
Przydawszy « M » Polacy, my zaś z gur
[Montanie
Zowięmy a montibus. Tak biedni Rzy-
[mianie
Z italianskich delicyi w ciasnościach
[mieszkanie
Swoie odprawowali, nie przez krotkie
[wieki,
Lecz kilka set lat trwały tamte ich zasieki.
A tu ztąd gdzie Mołdawa, dłużey się
[trzymali
Po zamkach mieysc podgurskich Tata-
[rom nie dali
Osiadać. Lecz kiedy iuż do robot nie
[zstało
Czasow wolnych rolnikom i nie dostawało
Ani zamkom żywności, ani sami oni
Żywić się iuż niemogli, w gury do obłoni
Zeszli i Maromoresz swemi dominami
Giurgiew i Czyk osiedli z swoiemi
[domami.
Są trzy rzeki, na wdłuż gur płyną do
[Syiotu,

Maramoresz powiat Siedmigrodzki.

Syiot miasto stolica Maramorska.

57 manastery. 62. italianskich] włoskich. delicyji swoich. 63. odprawowali] odtąd miewali. 71. *glosa*] Maramoresz, Giurgiew i Czyk powiaty Siedmigrodskiey ziemi. 73. rzecki. *glosa om.*

(II. 74—92)

W Tysę rzekę inaczey Tybisk; tam kło-
[potu
Swoiego przed Tatary zbyli. A te mieysca
Do Ardelu należą, puste do ich zeyścia,
Maramoreszem takim czy oni nazwali
Imięniem, czy przed nimi tym się oży-
[wali
Mieysca te? I ten wiek ich mowę ko-
[rumpuie
Język czysty łaciński — czego nie zepsuie
Czas za długiemi wieki? — iuż gdzie
[trzeba *Deus*
To *Dzêu*, albo *Dumnedzêu*, *al miêu*, na
[miast *meus*;
Taki mowy uszczerbek: gdzie *coelum*,
[to *cierul*;
Homo, *omul*; *frons*, *frunte*; *angelus*, *ind-*
[*zerul*.
Żadnych iednak słow niemasz, żeby lubo
[przodkem
Lub ostatkem nie wspominał, albo samym
[srzodkem
Swoiey napierwszey mowy; stoią iedne
[wcale:
Barba — *barba*, tak *luna*, drugie barzo
[w male
Rożnią. Oprocz mało słow potym i wę-
[gierskich,
W ostatek sakrę wziąwszy od Serbow
[słowieńskich,
Barzo mało iednak słow. A w tych wie-
[kach może
Każdy tego doczytać świat odmięnny,
[z tądże

Dominus Deus. Dumnedzeu.

78. tym się ożywali] tegoż używali. *79.* I] A. corrumpuie. *82.* Dzew. Dumnedzew. miew. *glosa om.* *84.* yndzieruł. *87.* naypierwey. *90.* ostatku.

(II. 93—110)

Że rzymskie państwa z sił swych z boż-
[kiego wyroku
Odpadły. I kto naymnieyszego kroku
Ruszyć albo umnieyszyć, kiedy Bog
[zakłada
Pewny kres monarchiom i odmiana włada
Światem? Cudzy wstępuią po pierwszego
[zeyściu,
Bog zakazał fortunie stać na iednym
[mieyscu.
Lub nie wraz to stało, bo po Adryanie
Siła wielkich monarchow miewali Rzy-
[mianie.
Nie wraz padnie machina, chociaż się
[zachwieie,
Y co się prędko mowi, nie tak prędko
[dzieie;
Lecz był wielki Konstantyn, byli Leo-
[nowie
Mądrzy byli Herakliusz, Iustinianowie
Y nie mało hetmanow w sławie nie-
[śmiertelnych;
Nie wyliczam tu daley takich imion
[wiecznych.
Iednak, iak tu stolicę w Byzancium
[wnieśli,
Z Rzymu starego w nowy cesarstwo
[przenieśli,
Tak naiwięcey z Persiami zabawy swe
[mieli,
Potym z Saracenami, lub uskramiać
[chcieli

93. Że *om.* państwo rzymskie. swoich. *94.* odpadło. *95.* Ruszyć] ubliżyć. umnieyszyć] ruszyć. *97.* Światem? Cudzy] w świecie? Drugi. *99.* nie razem. *100.* Siła wielkich] Y walecznych. *107.* Iednak, iak] kiedy zaś. Byzantium. *108.* cesarstwo] maiestat. *109.* Tak naiwięcey] Tedy więcey.

(II. 111—124)

Zachodnie państwa ktorych często nie-
[słuchali;
A tu tych za Dunaiem w przepadła
[puszczali.
Pod te wieki Attyla z swymi Magierami
Wtargnął w te strony świata z swemi
[Węgrami.
Zaczął państwo węgierskie i siła świat
[złego
Na wszytkie strony doznał; podobno
[Batego
Miały na się te kraie. Tak bohatyrami,
Ktorzy byli rzymskiemi teraz satyrami
Długi ich wiek przeradził w pustyniach
[żyiących
Od subtelnych zwyczaiow w gurach
[mieszkaiących
Italskich i rzymiańskich daleko. Atoli
Nie we wszytkiem grubianie. Prymitiwie
[gwoli
W ten narod wkorzęnioney (dobrze
[kros) że istność
Pierwsza w rzeczach nie zginie, ale zaw-
[sze bytność

Attyla krol węgierski.

Baty-Han tatarski.

Aristoteles: *Prima materia non corrumpitur.*

---

111. Ktory prawom wykroczali. După. *112. ad.* [*112 a—112 d*]
Ztąd wzniecone zerwanie i świętey iedności,
Za zgubą w chrześciańśtwie wzaiemney miłości.
Ztąd zbytecznych disput w kościołach przybyło,
Gdy z znaczną państw chrześciańskich ruiną ubiło.
113. glosă] Guagninus. *114.* te świata strony z Iuzbecku Iukrami.
115. Zaczął państwo węgierskie] Osiadł ziemie Panonskie. *116. glosa.* tatarski *om.*
119. wiek ich. *120—124*] Z postrachow tatarskich się w gurach tułaiących.
Y tak się iuż od włoskich niby odstrychneli
Obyczaiow wspaniałych; lecz te nie zgineli
Ieszcze ze wszytkiem u nich, gdyż nie są grubianie
Tak dalece, żeby ich nie znać że Rzymianie
Są ieszcze; im została naturalna istność
Ktora w rzeczach nie ginie, ale zawsze bytność
124. glosa] essentia rerum.

(II. 125—142)

Natura w części trzyma, a czy Rzy-
mianie
Co bywali przed wieki? lub Macedo-
[nianie
Albo Atheńczykowie, czy cisz Grekowie
Nad narody subtelni? Nie ci Lakonowie
Teraz, ktorzy bywali. A w tym iuż
[krolestwo
Węgierskie siły wzięło, a prowincyi
[mnostwo
Iednym się państwem stało. Iuż sukces-
[sorowie
Attyla panowali, a ztąd Tatarowie,
Niedbaiąc panowania węgierskiego, dali
Naieżdżali te strony, znowu zabiegali
Koczowiskami gury, na rzekach polany
Pnąc się iuż do Ardelu, iuż z siedmio-
[grodzany
W sąsiedztwie sobie bliskim, gdzie i
[teraz znaki
Koczowisk ich lepianki kamienne,
[maiaki.
Totrusz rzeka i Otuz ma tego dostatek
Y drugie rzeczki także. Aż iuż na os-
[tatek
Nie zcierpieli Węgrowie tak bliskich
[sąsiadow
Niespokoynych swym państwom pod
[boki podsadow.

Totrusz rzeka w Syret wpada i Otusz także.

---

127. Graekowie. *130*. a prowincyi mnostwo] już nie było Xięstwo.
131. Iuż się prowinciji wiele incorporowały
Krolestwu węgierskiemu, i iuż panowali
Wszytkiem iak naygruntowniey tym successorowie
132. Attyli. panowali] węgierskiego.
133. panowania węgierskiego, dali] na węgierskie mieysca sily, daley. *134*. zaieżdając. te strony] w tych zemiach. *136*. iuż] aż. Ardellu. *138*. kamienne lepianki *139*. Oituz. *glosa om*. *140*. Aż iuż] Aże.

(II. 143—159)

Panował temi czasy Władisław węgierski
Krol. Ten wziąwszy przed się zamysł
[kawalerski,
Zebrał woisko potężne przeciwko Ta-
[tarow,
Ruszył i wszytkich Rzymiań z tamtych
[ich zaporow,
Tak tych, ktorzy mieszkali na stronie
[od Oltu
Iak tych maramoreyskich rzekach od
[Syotu.
Szli weseli Rumyni z Rzymiań prze-
[mięnieni
Y w imięniu tym wielkim iuż nadwe-
[reżęni
Wspominaiąc Traiana i mieysca niem
[sławne,
Oraz cnoty, przewagi, iego starodawne.
Naypierwey z gur Tatarow ruszyli po-
[tężnie
Y w pola daley tropem na nich iadąc
[mężnie,
Stanęli u Syretu Tatarowie w sprawie
Pod Romanem stoczywszy bytwę, lecz
[rosprawie
Marsowey nie strzymawszy w rzekę
[apeluią
Bliską sobie Serecką, a tu instyzuią
Mocno z tylu zwyciężcy, aż trupem
[tamuią

Lasławem go Węgrowie, Wołosza i Moltanie zowią.

Syot, miasto w Maramorskim powiecie.

Bitwa z Tatary u Syretu, niżey gdzie teraz Roman miasto.

Sroga tatarska klęska.

---

143. glosa om. 146] Y ruszył nieodwłocznie z gurnych kniey Rzymianow. *148.* tych] co na. Maramorskich. *glosa. om. 149.* przemięnieni] przeniesieni.

151—152] Pamiętaiąc roskoszne swe mieysca nadane
Przez Trajana i cnoty woienne ich dawne.

154. na nich iadąc] biiąc onych. *155. glosa om. 156.* Pod] Teraz. Roman. stoczywszy bitwę] tam miasto leży. *157.* appeluia. *158.* Blisko siebie. instyzuią] persequią. *glosa om. 159.* z tyłu mocno.

(II. 160—174)

Rzekę całą. Rumyni iuż po nich harcuią,
Trupem wszędzie zasłanym, a krol sam
[śmakuie
Taka łażnią tatarską; wesoł wykrzykuie:
Syretem ią, syretem, ięzykiem wę-
[gierskim
Tak, tak mi się podoba. Tym słowem
[krolewskim
Syret rzeka na wieki w tem imięniu
[płynie,
Sława tey wiktoryey na wieki nie zginie.
A lub ieszcze Romana miasta tam nie
[było,
Dla wiadomość mieysca tak się położyło.
A ta sama sprawiła, że wszytkie te
[strony
Wolnieyszymi od pierwszey przyszły
[swey obrony.
O! Trzy i cztery razy szczęśliwsi wnu-
[kowie
Niż ci kiedy tracili, wasi pradziadowie,
Oyczyzną im nadaną; i ta wałka złota
Wam powtorną osadą otworzyła wrota.

Syretem, po węgiersku: Tak mi się podoba.

Syret rzeka większa niż Prut, w Dunay wpada wyżey Gałacu.

163. glosa. om. 165. glosa om. 166. Y sława. viktoriy. *167 —168. om. 172.* kiedy tracili] ktorzy przegrali. *173.* oyczyznę. *174.* W powtorną wam.

PRZEDZIAŁ III.

O powtorney osadzie Moldawskiey i Moltańskiey zięmiach po spędzeniu Tatarow.

Po tak wielkiey swey klęsce z woyny
[pod Romańskiey
Tatarskie zewsząd zeszły ordy, a Mol-
[tańskiey
Napierwey, wnet Mołdawskiey zięm
[wtore osady
Następuią obławem, iuż żadney zawady
Nie maiąc od Tatarow; ztąd Dragosz
[z swoimi,
A tam Negruł waydowie z Moltany pie-
[szymi;
Iuż teraz Mołdowanie a z tamtąd Mol-
[tanie
Wyżey się namięniło zkąd takie przez-
[wanie,
W powtorney tey osadzie te obedwie
[zięmie
Odmięniły z Rumynow, ciągnąc swoie
[plemie
Pewnie z Rzymu, nie tracąc nazwiska
[swoiego.
Rumyn to iest Romanus, i ieden dru-
[giego
Kiedy o ięzyk pyta, to: *szty rumyneszte?*

Dragosz pierwszy wayda Wołoski, a po wołosku *domn.*

Titlu. Rozdział trzeci. ziemi. *1.* woyny] bitwy. *3.* ziemm. *5.* *glosa*] woiewoda po węgiersku wayda. *După 6 C. V. introduc versurile. II. 167—168. 13.* pyta o ięzyk. *glosă*: po dziś dzień. *a.*

(III. 14—32)

Blisko, *scis romanice*, nie *moldoveneszte*,
Y po dziś dzień! I tylkoż ci, ktorzy tu
[zezszli
Do tych dwoch zięm w inaksze te
[imiona weszli
Muntan, tak Mołdowian, ale pozostali
Na mieyscach Siedmiogrodzkich w daw-
[nym swym zostali

Rumyni w Siedmigrodzkiey zięmi.

Imięniu nie odmięnym i dziś Rumynami
Szczycą się. A Węgrowie zowią Ołachami.
Z Włoch. Im Moldowan, Muntan imiona
[nie służą,
Bo tym rzeki te dali, tamci Węgrom
[płużą;
Y dotychczas daleko więcey ich niż
[Węgrow
Począwszy z samey Baczki temiszwar-
[skich Serbow,
Wszytek Moresz i Herceg, koło Bia-
[łogrodu

Stolica xiążęta Siedmigrodzkich.

Gdzie xiążęta mieszkaią, Oltskiego przy-
[grodu;

Terra Olti.

Sam cały Maramoresz, iakby nie wy-
[chodził
Nikt z niego i od Oltu tak się narod
[wpłodził.
Mowę maią i teraz daleko pięknieiszą
Zwłaścza Maramoreyscy i naypodob-
[nieyszą
Włoskiey mowie, ani są poddanemi komu,
Wolnemi i po dziś dzień nie służą
[nikomu,

16. ziemm. *17.* Iak Multan. *18. glosa*] Siedmigrodzkiey] Węgierskiey. *20. glosă.* Olach po węgiersku, wołoszyn, od Ołasz, włoch. *24. glosă*: Baczka, provincia blisko Themiżwara. *25. glosă*] Morosz rzeka, Herczeg powiat. *26.* Oltskiego] z Oleska. *glosa.* terra] territorium. *27.* Maramoresz. *28.* spłodził. *32.* po dziś dzień] do tych czas.

(III. 33—49)

Oprócz z samym xiążęciem na konie
[wsiadaią
Na woiny, i Hust zamek oni swym
[trzymaią
Kosztem w ludzie. Prawami żyią osob-
[nemi,
Y dziś w sprawach woiennych nie są
[poślednymi.
Toż nie mnieysza odmiana i w samych
[imionach:
Bogdan, Dragosz u Wołoch, Stan i Wład
[w Moltanach,
Dragomir i Stanomir. Iuż te nie po
[rzymsku
Te imiona, i insze, lecz właśnie po
[syrbsku.
Stąd znać że iuż słowiański osiadł był
[tych kraiach
Ięzyk; takie imiona są tylko w Sło-
[wianach.
Nie dziw, długi wiek temu wszytkiemu
[przyczyną;
Iakie mieysce, tak zwyczay iest komu
[oyczyzną.
Iest wieś Kucha nazwana w Maramor-
[skiey zięmi;
Tam Dragosz syn Bogdanow mieszkaiąc
[ze swemi,
Bogdan z dawnych dominow szczycił
[się krewnością,
A syn iuż się gorował ruszyć swą moż-
[nością,
Iaką mogł mieć natenczas. Długo mu
[broniła

Kucha wieś w Maramoreszu.

Przywileie są tego Bogdana u Maramoreszan. Ukazowali mi ie.

40. iuż] tu. Osiadł był] iuż bywał. *43.* Nie dziw, bo sam długi wiek tych. od miań przyczyną. *44.* Ten zwyczay, iakie mieysce. *45. glosa om. 47. glosa om.*

(III. 50—66)

Matka wyszcia takiego, bo go nie pozbyła
W mieyscach tak podeyrzanych, aż żubr
[się ukaże
Pod wsią. Skoczą młodziasz zkąd się
[szlak pokaże,
Dragosz kładzie na omen; trzysta sam
[orężnych
Młodzi sobie wybiera w wszelkie trudy
[mężnych,
Idzie sladem za żubrem w głębsze gury.
[Onym
Wpada szlak w nieznaiomą dotąd rze-
[czkę. Po nim
Oni iuż odważeni doyść iakiego znaku
Gdziekolwiek ich prowadzi, suczka
[Mołda śmaku
Dodaie, bo gdziekolwiek żubr się on
[przytaił
Lub w gęstwinach, lub w skałach, gdzie
[by się zabawił,
Gońcow swych mimo siebie pusczaiąc,
[to ona
Swądem zwierza z zapachu w nozdze
[zawietrzona,
Szczakaiąc, dzwonogłośnym odgłosem
[zbierała
Rozstrzelanych żołnierzow, ni trąbą
[dawała
Znak i pewną wiadomość o zwierzu
[zapadłym
Tedy młodż oskoczywszy mieysce, żubr
[opadłym

Mołda suha szuka żubra.

50. wyszcia takiego, bo] umyślu tego, by. *51.* podeyrzanych] niebezpiecznych. *52.* młodziasz zkąd się szlak] dworzanie gdzie go ślad. *53.* sam] wnet. *55.* onym] po nim. *56.* po] za. *58.* *glosa om.* *59.* się on] by się. *61.* swoich. siebie] się. *63.* dzwonogłośnym] więc wrzaśkliwym. *64.* Rozpierzchalych.

(III. 67—84)

Widząc się od niezbytych swych gońcow,
[uporem
Przebiiał się z zastępow; oni znowu
[torem
Za niem gonią. Iuż gury Karpatskie
[miaią,
Iuż z tramow gur wysokych na mieysca
[patrzaią
Przyszłey ziemi Mołdawskiey, iuż i łąk
[Prutowych
Uśmiechaiących w sobie pol czystych
[Dniestrowych,
Sięga oko szerokie, podobne dymowi
Pola, albo samemu wszerz Oceanowi.
Dniestr wspaniały żrodła swe poczyna
[z korony
Polskiey; daleko inszy Nilowi, nierowny
Iuż gdzie dzieli Podole w swych przy-
[rodnych płynie
Skałach niby ciosanych, sławą choć Nil
[słynie
Okrążony trzcinami, ktory i samemu
Nierowien Dunaiowi, w sobie niesfor-
[nemu.
Pod umbrą ciasne ściany aż nurtami
[moczy
I o promięnie woinę z samym Phebem
[toczy,
Skałami zwiesistymi przed niebem się
[kryie;
Przeszkoda śnu ludzkiemu, komar, tam
[nie żyie,

Gory węgierskiemi Wołosza zowią. Gora Czachlew, z ktorey za Dniestr widać, tak wysoka iest, że niżey deścz, błyskawice, pioruny, a tam słońce na wierzchu gory.

Nilus ad aspectum szeptny płynie.

Dunay naiwięcey częściami płynie, rzadko w kupie. Dunay większy nizli Nil.

67. od swych gońcow niezbytych. *68*. zastępow] zagonow. znowu] zawsze. *69*. *glosa om*. *76*. *glosa*] Dniestr piękniey płynie niżeli Nilus, ktory trzeciny barzo wiele ma po brzegu. *79*. ktory] nawet. *80*. *glosa*] Dunay w wielu barzo mieyscach rozrozniony płynie. *84*. ludzkiego.

(III. 85—102)

A gdzie choć się ukaże brzeg iaki na [brodach,
Podobny labiryntom, ogrodom na wodach
Albo więc brwiom podniosłym wesolego [czoła
Lub niebo iasney twarzy wspaniałego [krola.
Z fabuł greckich boginie gdy się dowie- [działy,
Z swego by tu Olympu pewnie pozież- [dzały
Pola zewsząd obfite, pastwiska przest- [ronne,
Iakie świata gruncie tym rowniać post- [ronne?
Y Prut z tego krolestwa wychodzi bogaty
Polami urodzainy, a w łągi rogaty.

Prut rzeka, ale iuż inaczey niż na Pokuciu.

A tu się darmo chwalisz Egipcie w ro- [dzaiach
Że przewyszszasz co Prut ma tam we [swoich kraiach.
Tu połkopek dochodzi siedmi miar pszę- [nicy,

Miara wołoska ok 18

Czego ledwie masz na twey piasczystey [granicy,
Ięczmienia, owsa, żyta bywa miar ied- [naście
W żyznym roku, lecz prosa bywa nad [dwanaście.

Prawdziwa.

Y coż więcey masz nad to, Cererą się [chlubisz,
Oprocz tego że w twoich państwach cu- [kier lubisz?

88. nie boiażney. *89.* tabuł. *V.* fabuł. *C.* gdyby to wiedziały. *92.* Iakie] i ktore. gruncie] kraie. *93.* Y Prut z tego krolestwa *om.* *glosa om.* *95.* A. *om.* więc darmo. Aegipcie. *96.* twoich. *97.* *glosa om.* *99.* żyta, owsa. *100.* *glosa om.* *102.* państwach twoich.

(III. 103—117)

Tu klacz (bywa) dwa zrzebce rodzi, iag-
[nąt owca
Trzy wraz płodem wydaie; w trzecim
[roku cielca
Młodziuchna krowa rodzi. I ciebie nie
[wspomnieć
Nie mogę, żyzna rzeko Berladzie, za-
[pomnieć
Trudno w twoich dostatkach obficie pły-
[nący,
Rayskich roskosze, a miodem i mlekiem
[ciekący.
Daley widzą i lasy, ztąd, zkąd rzeki
[płyną,
Doliny rozciągnione i gdzie okiem kiną,
Widzą zięmie podobną buynemu sa-
[dowi
W czworograniastych opłotach. Oczy ku
[wschodowi
Zapatrzywszy dziwuią takiemu kraiowi
Y kwiatkorodnym polom podobnym ra-
[iowi.
Iuż pewnego obłowu nadzieia odpadła.
Była żubra, ochota insza iuż napadła.
Przypatruią się mieyscom, rzeczką daley
[idą

Berład rzeka mnieysza niż Prut, ale żyzna.

103—105] Tu trafia się że razem dwa zrzebce klacz rodzi
Y iagniąt troie owca często wraz tu spłodzi,
Y to też się tu trafi iak naybarzey wiele
Że iałowica spłodzi w trzecim roku cielę.

106. mogę żyzna rzeczko] godzi mi się ciebie. Berładzie] Mołdawo. *Hasdeu.* przepomnieć. *glosa om.*

107—108] Żyzna w wszem rzeczko, lecz miło mi cię wspomnieć
W roskoszach prawie rayskich obficie płynąca.
Miodem i mlekem zracznie dość obfitująca.

112. opłotach] zagrodach. *114.* kwiatorodnym. *116.* ochota iuż insza prypadła

117 . Przypatruią] Trzymaiąc. mieyscom, rzeczką] tey rzeczki brzegiem.

(III. 118—133)

A w tym iuż z gur na obloń czystych
[pol wynidą,
Aż tu krzykuie zwyczainym suczka nagle
[głosem.
Porwa się na świadomy ogłos wszyscy
[stosem.
Był lasek w lewą stronę od rzeki zbyt
[gęsty,
W koło iarem zaległy, żubr tam z pracy
[częsty
Odpoczywał spokoyny, z trudow wysi-
[lony,
Od suczki zybt ciekawey nożdrzy nie
[zmylony
Y tam wkoło obstąpią iuż gęstszą
[armatą
Młodziasz obłowu chciwa, a ostanią
[stratę
Życia postrzegł z natury zwierz i nie
[wychodzi
Z gęstwiny tey na pole, aż młodz nań
[nachodzi
Z żelaza instrumenty, iedny toporami
Węgierskiemi, a drudzy w lot Rohaty-
[nami.
Tam żubra zakończyli. Dragosz: «O!
[Młodzieńcy!»
«Tu oyczyzna», zakrzykuie, «iuż nie
[trzeba wiencey
«Nam się radzić, iuż ztąd nazad się nie
[wrocę,

118. pol czystych. *119.* nagle suczka. *120.* głos. *122.* iarem] dołem. Tam żubr. *123.* spokoyny, z trudow] bezpiecznie trudem. *129.* żelaza instrumenty]wszelkim. orężami. *130.* w lot Rohatynami] też prędko dzidami. *131.* zakończyli] zamenczeli. *132.* wykrzykuie: tu oyczyzna, nie trzeba iuż wiencey. *133.* nazad się nie w.ocę] więcey nie powrocę.

(III 134—152)

«Dziadow naszych mieszkanie z sobą
[przywrocę;
«Na co zaraz przysięgam i po dom
[posyłam.
«A kto z was inaczey, zaraz go odsyłam
«Nazad!» Ozwą się wszyscy: «Na to
[przysięgamy
«Y my tobie że z tobą tu iuż na wiek
[mieszkamy!»
Kładą głowę żubrowę za omen na słupie,
A Boureny pierwsza wieś po takim łupie,
Bo żubra, bour, ięzyk wołoski mianuie.
Ztąd się zięmia żubrową głową pie-
[czętuie.
Na tym mieyscu naypierwszą wiośką
[zakładaią
Y z żubra Boureny imię iey nadaią.
Suczka czy spracowana, czy gdzie utrą-
[cona
W tey gęstwinie od żwierza iuż nad-
[weredzona,
Po pracach swych do wody bieży za-
[palona;
Opiwszy się, na rzeczce zdechła, z sił
[żemdlona
Daiąc imię na wieki od Mołdy, Mołdawa
Y tym pierwszym nazwiskiem i teraz
[zostawa
Rzeka, ktora z Karpatskich tychże gur
[wychodzi,
Blisko Maramoreszu począwszy, tu
[schodzi

Wieś pierwsza w Wołoskiey zięmi Boureny. Bour. Żubr.

134. z sobą] sam sobie. *135.* dom] swe. *136.* Domostwo kto inaczey.
138. Y my z tobą że tu iuż. *140.* *glosa om.* *141.* wołoski] mołdawski. *glosa*: Skąd herb ziemie Mołdawskiey. *144.* iey imię. *146.* iuż] znać. *147.* zapalona bieży. *148.* Gdzie patrzy aż ona iuż w rzece zdechła leży. *150.* Y tym pierwszym] z ktorym tu iuż. i teraz] aż dotąd. *151.* tychże] wniośłych. *152.* Maroreszu.

(III. 153—172)

W Syret Romanu blisko. Toż rzeka [Moldawa
Narodowi i zięmi wieczne imię dawa.
Z Moldawy iuż Moldowan Dragosz [upatruie
Daley mieysca każdego i wszędzie [lustruie.
Położenia, aż widzą dym siwy do gury
Z rana przy cichey zorzy słupem prosto [w chmury
Pnie się. Stali zdumieni: na takich pus-[tyniach
Ktoby mieszkał? Bez ognia dym w [samych iaskiniach
Niebywa; na dym prosto idą nie [zmrużeni,
Spadaią na powtorną rzekę nawroceni
Dymem, a nad to widzą przelaski okrągłe
Y wesołe. Zarazem, gdzie te dymią wągłe,
Obiegaią ten lasek, a drudzy dochodzą,
Staruszka zgrzybiałego w pasiece na-[chodzą.
A on ule nakrywa i dokoła chodzi
Czego by mu poprawić, czy dobrze [wywodzi
Ktora matka swe pszczołki, lub przątów [poprawia,
Lub im ambrowy woszczek zdziera, a [ich wznawia
Do pilnieyszey roboty. Aż tu: «Binec, [ome!»
Zadrzy starzec. Pitaią; on: «Neznaiu, bohme!»

Znaiduie się w ulach wosk w Wołoskiey ziemi zapach ambry.

Binec, bene tibi, pro «pomoga Bog!»

153. blisko Romanu. *glosa*: Moldawa rzeka. *160*. Bez] lecz. *162*. rzeczkę. *163*. to] nią. *165*. lasek] gaiek. *167*. Koło nich chodzi. *168*. mu] tam. dobrze] sporo. *169*. *glosa*] Wosk w ulach w Wołoszech ambrą pachniie. *172*. *glosa*] binec ome, bene tibi homo.

(III. 173—192)

Ieszcze daley probuią mową to znakami,
A on zaturbowany takimi gośćiami
Przez cały niewidziany wiek mieskania
[swego
Nie wie co ma na to rzeć. Wiodą do
[starzego;
Przez tłumacza pytaią: iak dawna bytlina
Iego i zkąd? Powiada: «Iacko ze Snia-
[tyna;
«Od kulka lit zaszouszy tut, pasiczku
[maiu,
«A nikoho oprucz was teper nie wijdaiu».
Opowiada mu Dragosz, te nowe osady
Iak tatarski iuż wszelkie zegnane za-
[wady.
Ieżli ma ludzi swoych niech sprowadza
[krewnych,
Zarazem go daruiąc i w dziedzictwo
[pewnych
Przyimuie wszytkich gruntow przy rzece
[zaległych,
Dziedzicami ich czyni wszytkich mieysc
[przyległych.
Staruszek za łaskawą mowę mu dziękuie
Y krewnych swych że wszytkim zwieść
[tu obiecuie
Y trzyma słowo stary. Wszytko swoie
[plemie
Z Pokuckiego Sniatyna sprowadza w
[tę ziemie
Na nowe osiedliny; odtąd wieś Iackany,
Po Bouranach wtora osiadła naydawny

Iackany wtora wieś naydawnieysza, od Iacka.

174. drzy zturbowany. *175.* Przez *om.* niewidzianymi. *178.* Iego] Iako. skąd. *179.* kilka. *180.* wydaiu. *182.* zegnane iuż wszelkie. *185.* przy rzece leżących przyimuie. *186.* Dziedzicami wiecznemi onych confirmuie. *187.* Natychmiast ow staruszek wszytkie swoie plemie. *188—189.* *om.* *190.* w tę sprowadza. *191.* *glosa*] Iackany, gdzie teraz Soczawa. *192.* wtora] druga.

(III. 193—210)

Imięniem Iacka dziada. I dziś tym [imięniem
Teraz z miastem Soczawą iednym po-[mieszkaniem.
Fortuna mu zbroniła czem miasto nie iego
Imięniem się mianuie, iako naypierw-[szego
Kusznierzow kilka przyszło z Węgier, [tam osiedli.
(Socz, kusznierz po węgiersku), do tego [przywiedli
Że miasto i rzeka Soczawa się iuż płynie,
Imię iednak Iackany część miasta nie [ginie.
Dragosz iuż tu zwiedziwszy że świat [ludzi bliższy
Gdzie Iacka dziada zastał, co zaś i kray [niszszy,
Idzie w prawą Mołdawy rękę, tam [obchodzi
Pola wszędzie wokoło, na trzecią nachodzi
Rzekę bystrszą nad pierwsze; z bystrości [Repede
Daie imię, a drugiey przy teyże Limpede
Z nazbyt wody klarowey, z łacińska [*limpida*.
A pierwszey z teyże mowy z bystrości [*rapida*
Iednak rzekę Repedę inż Ruż odmięniła
Bogdanowa z Pokucia Bystrzycą wmie-[niła.

Bystrzyca rzeka, druga obok niey bliska Limpede.

Imię Bogdana na bramie Lwowskiey Halickiey.

193. I dziś tym imięniem] stąd sobie nadanym. *194*. z. *om*. Soczawą iuż iest mianowanym. *195*. czem] że. *196*, iako] osadce. pierwszego. *197*. przyszło *om*.wyszli tam. *199*. miasto iuż. płynie] słynie. *201*. iuż tu] zatym. *202*. dziada Iacka nałazł. *203*. z Mołdawy w prawą stronę. *204*. wszędzie wokoło] nazbyt obszyrne. *205*. *glosa*.] Repede rzeka. teraz Bystryca. *209—210*. *şi glosa om*.

(III. 211—227)

Tam mieysce upodobał Dragosz sam [osiadszy,
A o sobie po wszytkich bliskich kraiach [dawszy
Znać, skąd *Kympy luy Dragosz* i po dziś [dzień słyną.
To iest *Campi-Dragossi*, a tu iak w [pław płyną
Zewsząd nowi mieszkańcy, wiarę ieśli [damy

Annales po monastyrach znachodzą.

Naszym też znaczycielom prostaczkom [przyznamy.
Prosty nie wymyślaiąc prędzey prawdę [powi,
Nie sadząc się na słowach, to co wie, [to mowi.

Simplex sermo veritatis.

Y nie zawsze wymowy prawda po-[trzebuie,
Nayprostszą się powieścią ona kon-[tentuie.
Żadnego państwa niemasz, żeby wraz [tak nagle
Osiadł w swych granicach, i iak prędko [zagle
Sprawny okręt podnosi, lub powodz [przypada
Na potokach podgurnych, lecz i prędko [spada,
Podobnym i ta zięmie sposobem osiadła
A po kilkudziesiąt lat z granic zaraz [spadła.
Wszytkie mieysca i pola w kilku lat [osiedli

213. Kampolong Dragosz. *215*. ieśli wiarę, *glosa om*. *216*. znacyzcielom] traditorom. *217*. Prostak. *218*. wyrzece to co wie. to mowi *om. glosā ad.*: Barclaius. *224*. .lecz i] wnet. i spada. *225*. ta] te. *227*. w kilku lat wszytkie mieysca ludźmi osadzili

(III. 228—244)

Po sam Dunay i po Dniestr, wszytkie te
[zalegli
Rzeki doliny, w polach, do Morza Czar-
[nego.
A Dragosz na to pilen Rumyna każdego
W pola spędza, rzemieślnych Sasow i
[Ruś bliżey
Gur osadza, stużałych w pola siebie
[niżey opędza.
Opędza Ruś dzierzawy z Pokucia, z
[Podola,
Osiadaią Czerniowce, Chociń i dokoła
Dniestr wszytek po Orcheiow, Sorokę,
[Iaskiego

Powiaty Czerniowce, Chociń, poł Iaskiego poł Soczawy powiatow, wszystko Ruś.

Prutem do puł powiatu, wpoł i So-
[czawskiego.
W dolney zięmi poddanych żadnych nie
[miewali,
Wszyscy się arkaszami i konnymi zwali,
To iest kalaraszami, i do robot sami,

Arkasz z łukiem pieszy, kałarasz konny.

A możnieyszym robili kupieni cygany.

Cyganami robią i teraz.

Miastom zaś niemał wszytkiem począt-
[kem Sasowie;
Winnice oni wnieśli wespoł i Węgrowie.
Zięmia w pierwszych granicach swych
[od gur węgierskich
Dochodzi ku wschodowi samych brze-
[gow dniestrskich,

Granica pierwsza Mołdawskiey zięmi.

228—232] Y dawne colonie rzymską sporządzili
Między Dniestrem i Dunaiem, aż do samego
Osiedli wszytkie pola do Morza Czarnego.
A Dragosz w pole spędza Rumyni, Ruś bliżey
Gur osadza, woyennych w pola siebie niżey.

233. Opędza] Sadzi. te dzierzawy. *234. glosa. om. 238. glosa* pieszy z łukiem. *239.* w rabotach. *240. glosa om. 244.* wschodowi aż brzegow podniestrskich. *glosa]* Granice ziemi wołoskiey.

(III. 245—264)

Z pułnocy na południa Morzem się [zamyka
Czarnym wzdłuż od Chocinia kładąc, [gdzie potyka
Tenże ocean wody dunayska. A teraz
Prut graniczy z Budziaku, iuż Galac [nieraz
We strachu był i Chocin, iuż Turcy [mytnicy . . .
Bog, ieśli ich nieztrąci na ostatniey nici,
Pewnie, pewnie ta ziępmia w paszstwa [ią obroci
Poganin, i iuż dawno w radzie swey [to kloci.
Obaczysz czy, Polaku, iakiego sąsiada
Nabędziesz granicom twym! Iaka z ta- [kim biada
Blisko mieszkać sąsiadem! Ieśli czas [utracisz
Taki, iak masz teraz, nieprętko obaczysz
Temu rowny, ktory Bog, woienną ukazał
Wielkiego krola twego prawicą pokazał.
Moltanie mało starsi swym wyściem [tu od tych
Z ich Negrułem. Sam Dunay iuż oblewa [tamtych — Granica Moltanska.
Od całego południa zadłuż z Mizyą dzieli,
Od pułnocy zachodu gurami zalegli,
A od wschodu Syretem z Mołdawą [granicą.
Blisko czterech set lat swych od Ne- [gruła liczą,

245. od pułnoc. ku południu. *248*. Budziakem. *250*. ieśli ich] gdyby to. niestrącił. *251—258*. *om*. *259*. mało starsi] są dawnieysi. *260*. ich] swym. *glosa*] granicy Moltanskie. *261*. całego. *om*. zadłuż] wciąż wszędzie. siędzieli. *262*. zachodu i pułnocy gury ich oblegli.

(III. 265—282)

Mołdawie nad trzysta lat ośmdziesiąt [dochodzą.
Ostatnie iuż w tych czasach, boday, nie [wychodzą!
Nie trać ziępmio nadziei i kraiu Po- [dolski,
Wybawi was z tey toni wielki Ian Krol [Polski!
Pieczęcią się iuż inszą, krukiem piec- [zętuią.

Moltanskie państwo krukiem się pięczentuie.

O swym waydzie Negrułe samisz ter- [minuią:
Była panna nadobna w rumyńskim [narodzie,
Kiedy narod na Oltskiey ieszcze mieszkał [wodzie,
Z xiążęciem na Ardelu w spolkowanie [wzięta;
Płodnym iuż białogłowa ciężarem obięta,
Przekłada to xiążęciu, on iey pierścien [daie
Na wiarę i rodzicom oney ią oddaie,
Przyrzekaiąc, iak skoroby co porodziła,
By z potomkem i znakiem do niego [schodziła.
Rodzi syna Negruła; dziecię wziąwszy [sama

Negruł pierwszy wayda Moltanski.

Przy swym bracie rodzonym w drogę [zkąd ma
Przyczynę tego płodu. A w drodze strudzeni,
Przy dąbrowie siadaiąc z prac trochę [zmrużęni,

267—268. om. 269. glosa om. 270. To zaś o swym Negrułe zdawna opisuią. *271.* panna] dama. rumińskim. *273.* w *om. 274.* iuż] gdy. *276.* Y rodzicom na parol oney. *279. glosa.* wayda] woiewoda. *280.* zkąd ma] dama. *281.* Tam skąd przyczynę płodu ma A. *om. 282.* siadaiąc] usiedli.

(III. 283 301)

Daie matka pierścionek, żeby sobie grało
Dziecię, nim trochę zaśnie, aby nie
[płakało.
A trefunkiem dziwnym kruk z dęba
[zapatrzony
Że się lsni u dziecięcia, głodem znać
[zmorzony
Za kawałek to mięsa porwie pierścień
[złoty
Y połyka zarazem z gardłowey ochoty.
Krzykuie dziecię nogciami od kruka
[zdraśniony,
Porywa się matka w skok i brat obu-
[dzony;
Widzą pierścień i wiarę oraz utraconą.
W lament oba; kruk siedzi, maiąc ob-
[ciężoną
Naturę niezwyczainą potrawą spierzony.
Sciąga łuk brat cięciwą strzała na-
[mierzony,
Zbliżywszy się, dosiada kruk ociężały
[celu
Złotem, spada od strzały, a z pierścień
[w gardzielu.
Namacawszy, iuż pewny, niebierze go
[z kruka
Wziąwszy siostrę i dziecię iuż weselszy
[szuka
Xiążęcia w iego pańtswie; doszedszy,
[oddaie
Dziecię i pierścień w kruka na cudo
[podaie.
Ztąd się ziemia moltańska krukiem pie-
[czętuie,

286. Zmorzony] wzbudzony. *287.* Za] Niby. to *om.* *288.* gardłowey] zgłodniałey. *289.* od kruka nogciami. *296.* ze strzała. *300.* w] a. *301.* Stąd.

A dziecię to sam xiążę wnet waydą [mianuie.
Woiewodę tak zowią ięzykiem węgi- [erskim;
Pożno się zwać poczęly tym tytulem [serbskim
Hospodar, lecz z węgiersku waydami [się zwali
U Węgrow, a u swoich zas domny [nazywali.
Negrulowi iuż w leciech xiążę wyprawuie,
Woiewodztwo Fogarasz od krola daruie.
Ten u Moltan powtorney osady autorem,
Iak u Moldawian Dragosz, i tamtego [torem
Węgry, Sasy, Serbowie za dziwną pręd- [kością
Zalegli naddunayskie brzegi osiadłością.
Dragosz w swoich tak spornych nie długo [się cieszył
Osiadłościach; w sześciu lat on na świat [pospieszył
Panowania swoiego. O! iak prorokował
Y tak krotki wiek iego, iż będzie panował
Każdy z sukcessorow będą krotkie lata.
Po iego śmierci padł rząd na Romana [brata.
Tym miasto Roman stanął pod iego imię- [niem
Na Moldawie, gdzie łączy Syret swym [płyneniem.

Wayda po węgiersku woiewoda.

Roman naipirsze miasto.

302. to] tę. *303. glosa.* węgiersku, po polsku woiewoda, po serbsku hospodar, a po rumyńsku domn. *306* U Węgrow, a *om.* u]w. zaś imienia domn zawse używali. *309.* authorem. *316. ad. glosă:* krotki wiek hospodarow tych ziem. *317.* Każdego. successorow. *318.* śmierci] zesciu. *319. glosa om.* Roman w Wołoszech, a hospodar Multański zasadzał. *a. 320.* Gdzie się z Moldawa.

(III. 321 338)

Ale i ten niedługo bawił się za bratem
We cztyry lata i on pożegnał się z świa-
[tem.
Przez czterdzieście i trzy lat siedm ich
[panowało
Lata. Co także przyślym wiekom roko-
[wało,
W tych czterdziestu leciech na trzy, co
[się działo
Za tych siedm panowania? Czy że osiadło
Tylko mieysca na ten czas, czy że pism
[nie mieli?
Czy że ieszcze pobliskie o nich nie
[wiedzieli
Państwa? I ieśli iakie ich sprawy bydż
[maią,
Niewiadome nikomu w ciemnościach
[zostaią.
Aż stary Alexander podobny krolowi
Naypierwszy i hospodar rowni mo-
[narchowi
Sławnemu. Iego starym i dobrym mianuią
Y po dziś dzień ziemianie pamięcią
[szanuią.
On w poważnieszą odział ozdobę to
[państwo;
Naypierwey się postarał wnieść tam
[duchowieństwo,
Po ktore do Stambołu wyprawił swe
[posły.
Aż tam iego poselstwa do skutku nie-
[doszły,

Stary i dobry Alexander, pierwszy hospodar i woiewoda

324. Lata *om*. także w prawdzie. *325*. A w tych. i trzech leciech. *328*. że *om*. bliskie o nich państwo nie wiedzieli. *329*. Państwa?] Co zacz? *330*. w ciemnościach] dotychczas. *331*. *glosa*] Alexander stary, pierwszy hospodar. *332*. Ten naypierwszy. i *om* *333*. iego] tego. *337*. Stambołu] Cargrodu. *338*. Aż tam iego poselstwa] Gdzie iego intentie.

(III. 339—357)

Bo cesarz Paleolog na synod Florentski
Z patriarchą był ruszył z stolicy Stam-
[bolskiey.
Oznaymuią poslowie że iuż w Cargrodzie
Niezastali nikogo, wszyscy na synodzie,
Cearsz i patryarcha, wszytkie ducho-
[wieństwa.
Co za mandat będzie w tym iego dos-
[toieństwa,
Czy iachać w Italię do Florentyi każe?
Czy czekać tam na mieyscu cesarza
[roskaże?
Radzi się Alexander swych pierwszych
[boiarow;
Stawa dekret, aby szli do stolic Bul-
[garow,
Do Ochrydy z czerncami w ten stan
[obranymi.
Iest Ochryda w Serwiey miasto nadanymi
Wolnościami bogaty od Iustyniana,
Bo z tych kraiow Grekowie mieli tego
[pana.
Nad wszech metropolitow, patriarchom
[bliższym,
Ziomka swego uczynił biskupem nay-
[pirszym.
Y teraz pierwsze mieysce nad arcybis-
[kupow
Ma ten stolec duchowny i serbskich
[biskupow
Wszytkich głową. W Ochrydę iechali
[posłowie,

Synod Florenski.

Po patriarkach pirszym arcybiskupem.

340. Stambolskiey] Cargrodzkiey. *342.* *glosa*] Concilium Floręckie na ten czas. *345.* iachać] iść. do Florentyi w Italię. *348.* Staie dekret. stolic] państwa. *glosā*: Ochryda miasto w Serbiey. *349.* stan] czas. *351.* Iustiniana. *glosā*: Iustinianus cesarz. *352.* Graekowie. *354.* naypierwszym. *355.* *glosa om.*

(III. 358—378)

Tam czerńcow poświęcili. Odtąd Wo-[łochowie,
Metropolia Wołoska w Romanie zrazu.
Wziąwszy sakrę od Serbow, serbskim [odprawuią
Ięzykiem nabożeństwo i ten zachowuią
Y w przywilegiach ięzyk; odtąd hos-[podarstwa
Tytuł i woiewoda moldawskiego państwa
Od Płonin aż do morza. I w silach bywali,
Bo pięćdziesiąt tysięcy w obozach miewali
Ludzi swoich, piechotę zwali arkaszami,
Pewna to iest.
A konnych z konia zwali iuż kalaraszami.
Była piechota w Turkow, zowią sołakami,
Podobna ta arkaszom, bo ona z łukami
Pieszo w woinach, bez łubia tylko przy [kołczanach
Stawać byli powinni, łuki na ramionach.
Ten hospodar i zamki z dawnych ruin [podniosł
Od tego Alexandra hospodara historykowie Polscy maią wszytku.
Y państwo w swoy porządek i rośnie [siły wniosł
Przez trzydzieści lat żyiąc panowania [swego.
Odtąd cię iuż bezpiecznie odsyłam do [twego,
Czytelniku łaskawy,Kromera, Bielskiego,
Strykowskiego litwina, świeżo Piasec-[kiego,
Ktorym duszom powinni siła Molda-[wowie
Że przy większych swych dziełach także [Wołochowie

358. glosa om. 361. Y *om. 364.* w obozach] na woinach. *365.* Ludzi swoich] woyska swego. *glosa. om. 368.* ona] oni. *369.* Pieszą. *371.* ruin podniosł dawnych. *glosa om. 372.* Y państwo do parządkow przyprowadził sławnych. *376.* lithwina. *377.* duszom] scriptorom. siła winni. *378.* Że przy inszych ich pismach tamże Wołochowie.

(III. 379—388)

Są wspomnieni i często. Woiny iuż
[porządkiem
Znaydziesz i większe sprawy i iakim
[kto środkiem
Lub nabywał, lub tracił, choć rzeczy
[drobnieyszych
Nie wiedzieli domowych utarczek tych
[mnieyszych.
Y przed tym Alexandrem, sami wyma-
[wiaią
Że o pierwszych początkach narodu
[nie maią
Wiadomości; lecz Kromer dowidział się
[o tym
Że Wołosza są że Włoch, ieżlisz iest, co
[potem?
Tak się rzecz ma w początkach: Zkąd
[są te narody
Historykow nie podłych są na to dowody.

Nie dziwować się Polakom, Węgrom trzeba, że się sami wymawiaią że nie wiedzą kiedy te ziemie osiedli po Dniestr.

379. Wspomnieni są. *382.* tych] iuż. *383.* *glosa om.*: *După.* *388 ad.* (*388 a—d*).
Że mnie dosyć i tego na moie kłopoty,
Bo wierszom wesoły zmysł dodaie ochoty.
Ia zniszczony tyraństwy, aż i z mey oiczyzny
Ustąpić z żalem muszę bez słuszney przyczyny.
A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam]

SYNOPSIS TEY HISTORII

Za Traiana cesarza, po wygnaniu Dakow y zabiciu krola ich Decebalu, osadzone te kraie, to iest czenść Siedmiogrodu, iako to Maramoresz y inne, to iest Multańska teraznieysza y Mołdawska ziemia, coloniis Romanorum. Tenże Traian zmurował był most za Dunaiu wyżey Nicopola. Tenże wal kopał od Dunaiu asz do Don, ogranicaiąc się od dzikich narodow, przez Wołoską ziemie, Podole, Ukraine y Dzikie Pole. Powracał przez Baktry, teraz Buchary albo Użbeki, przez Persii do Aegiptu, gdzie umarł. Po nim stał cesarz Adrian, ktory most ten na Dunaiu zepsował dla ustawicznich ziazdow tatarskich. Tenże Adrianopolim miasto założył.

Tatarowie incursiami ustawicznymi pustoszyli te ziemie, lub miały zamkie niektore, iako Chociń y Niemiec, albo od Dakow, albo od Rzymian murowane. Ale że agriculturam odprawować miemogli musieli opuścić te kraie. Iedny tedy poszli w gury nad rzekę Oltu, ztąd Oltani, a per corruptionem Moltani albo per additionem pierwszey litery. Insi iako Wołosza rowni ich Montani niby gurnicy albo gorali. Łacinnicy zowią ich Valachi, Turcy Kara Włach niby Czarny Włoszy, snać a lingua sclavona, ktorzy Italos zwykli zwać Włochami, albo Włachami.

Synopsisul numai în V.

URZĘDY ZIEMIE WOŁOSKIEY

Duchowieństwo

1. Arcybiskup i metropolit Soczawski i wszytkiey ziemie. Tytuł iego taki: miłością Bożą archybiskup i metropolit Soczawski i wszytkiey ziemi Moldavskiey, exarcha S. S. Konstantynopolskiego tronu, wszytkich monastyrami w gurach.
2. Biksup Romański.
3. Biskup Radiowski.
4. Biskup Huski.

Ci trzy do rady nie zasiadaią na dywanach. U stołu posiadaią świeckich. Metropolit sam zawsze ma mieycse w radach.

Porządek senatorskich i ziemskich urzędow ziemm Mołdawskiey i Moltańskiey

Senat

Duchowieństwa

1-*mus*. Arcybiskup i metropolit Soczawski i wszytkiey ziemie Moldawskiey. Tituł iego ten iest. (Nomen), miłością Bożą arhiepiskop i metropolit Soczawski i wszytkiey ziemie Moldawskiey, exarcha świętego Konstantynopolskiego thronu, wszytkich pustelnikow i monasterow w gurach. Do dawnych tytułow przydano i to: od płonin do morza, bo toż (iako się widzieć daie ex praecedentibus) i hospodarskemu titułowi przydawano.

2-*dus*. Episkop Romański.

3-*tius*. Episkop Radowiecki.

4-*tus*. Episkop Huszki.

5. Biskup Bakowski katolicki, pod tytułem ziemi Wołoskiey katolickimi kościołami. Ma wsi katolickie i na Budziaku między Tatarami. Oycowie Iezuici doiżedzaią tam dla nabożenstwa katolikow tam mieszkaiących.

Urzędy świeckie

1. *Logofet wielki*. Pieczęć wielka do przywileiow przy nim. Także sądy wszytkie o dobra dziedziczne i daniny. Przywileie podpisuie. Ślachta ktorą bez urzędow, korteni zowią, pod iego władzą. Ograniczęnia miast, wsi, kopcow, tłumaczenie przywileiow serbskich od niego. Nosi laskę zieloną złotem przeplatana. Wzięli ten urząd od Grekow: *Λογοθέτης*, to iest słow odnosiciel.

2. *Dwornik wielki dolney ziemie*. Sędzia iest generalnym tey części ziemie. Starostwo Berladzkie do iego urzędu i sam Berład miasto należy. Nosi laskę powinnien błękitną, także

---

5-*tus*. Biskup Bakowski, pod tytułem wszytkiey ziemie Mołdawskiey, kościołow katolickich. Tego extenditur diaecesis i na Budziak, gdzie także niemało iest katholikow, iako to siedm wsi hanskich i w Białogrodzie i w Tygini. Ten biskup (iako mi z traditiey ustney Wołochow constat) za dawnych a podobno roztropnych hospodarow posiadał tych trzech władykow i ex opposito metropolity siadał.

Senat świecki

1-*mus*. *Logofet wielki*, alias Kanclerz. Tego officium iest te: że pieczęć wielka przy nim być ma, privilegia podpisuie, decreta także z dywanow hospodarskich. Privilegia tłumaczy, z dywanu albo sądu hospodarskiego do niego się zsyłaią, sądy o dobra szlacheckie dziedziczne, do ktorego należy w tym decernere. Kopcy rozgraniczenia dzielić ad aequalitatem, gdzie, ieżeli nie sam swoią osobą będzie, tedy zsyła łogofeta wtorego, alias podkanclerzego, albo kogo inszego, swego wiernego. Wszytka ziemska szlachta nomine kurtany pod iego directią są.

złotem przeplataną; straże brodow, granic w dolney ziemi na niem.

3. *Dwornik wielki gorney ziemie.* Toż sprawuie w swoiey części. Laskę nosi takasz iako i dolny. Dorohoy miasto stolica iego.

4. *Hetman, Pyrkalab Soczawski.* Dla mieysca w radach pyrkalabstwo Soczawskie mu przydano. Kałaraszow i darabanow i inszych służałych sądzi. Laskę nosi czerwoną. Tego urzędu nie bywało dawniey. Ieremi Mohyła hospodar wniośł ten urząd. Przed tym dwornicy wielcy rządzili woyskami, prawe ieden, lewe drugi trzymaiąc skrzydło.

5. *Postelnik wielki*, to iest marszalek, do pościeli, że iemu wniść wolno, choćby hospodar ieszcze nie był ubrany i wolno

---

Insygnie urzędu swego nosi: laskę zieloną w kostkach malowanych złocisto żołtych. Urząd ten wzięli od cesarzow graeckich: *ὁ μέγας λογοθέτης* ex *λόγος* et *φέρω*, to iest słow odnosicieł. Trwa ten urząd i dotychczas przy patryarchach w kościelney jurisdictiey, ponieważ iuż świeckiey nie maią.

2-*dus. Dwornik wielki dolney ziemie.* Ten iest generalnym sędzia tey połowicy ziemie od Dunaju aż do Iass. Grabieży a zaboistwa, o rozboie potaiemne, straży pogranicznej doirzeć, do iego powinności należy. Interesow zaś dobr dziedzicznych szlacheckich nie ma władzy sądzić. Starostwa Berładskiego obventia do iego laski należy. Laskę nosi pro insigni w błękitnym polu złotem przeplataną.

3-*tius. Dwornik wielki gurney ziemie*, to iest od Iass ku Chocimowi i Czerniowcom i Soroce. Toż rządzi w swoiey partiey, co i dolny, z takaz laską. Starostwo Dorochyskie iego laskę concernit.

4-*tus. Hetman i Pyrkałab Soczawski.* Dla mieysca w senacie przydane mu iest pyrkałabstwo soczawskie, on sądzić ma wszytkich woiennych ludzi, iakoto: kałaraszow, arkaszow, darabanow, seimenow i pieniężnich służałych. Laskę nosi w senacie czerwoną złotem przyplatanę, w obozie zaś buzdygan. Tego urzędu przed tym niebywało, tylko dwornicy wielcy rządzili woiskem, ieden prawym, drugi lewym skrzydłem.

mu wniść choćby nie był wokowany, co się nikomu inszemu nie godzi. Nosi laskę srebrną zupełnie okowaną. Sądzi dwor wszytek hospodarski: aprodow, kursarow i turkow. Pyrkalabstwo Iaskie do iego laski należy.

6. *Spatar wielki*, to iest miecznik, szablę i buławę za hospodarem nosi na publikach i na festach, ubrany w złotogłownę suknią i czapkę. Puł starostwa Czerniewieckiego do tego urzędu należy.

7. *Paharnik wielki*, to iest podczaszy, u stolu nalewa hospo-

---

U Moltan i teraz nie masz tego urzędu, tylko spatar wielki, to iest miecznik, woisko rządzi. Tu zaś w Wołoszech pierwszy Ieremia Mohiła hospodar ten urząd instituit, z Polski wziąwszy normam.

5-*tus*. *Postelnik wielki* alias marszałek. Skąd by zaś to miał mieć nazwisko postelnik, ia rozumiem że od pościeli, że iemu wniść wolno, choćby hospodar ieszcze nie był ubrany, i wolno mu wniść, choćby nie był wokowany, co się inszemu nikomu nie godzi, aż da znać wprzody o sobie, albo zawołany będzie. Marszałkuie przed hospodarem ze srebrną laską przez wszytko okowaną. Sądzi dwor wszytek hospodarski: aprodow, kursarow i turkow, a dla tego powinien postelnik i ięzyk turecki umieć. Pyrkalabstwo Iaskie do iego laksi należy.

6-*tus*. *Spatar wielki*, to iest miecznik, na publikach i na festach złotogłowowa suknię i czapkę (ad commemorationem xiążęciey mitry, ktorey sam in hoc statu nosić nie może) wzdziewa, szablę na ramieniu lewym ma zawieszone i buzdygan w prawey ręce za hospodarem immediate niesie. Te są insignia hospodara, że ma jus gladii. I do kościoła ie za nim powszednich dni niesie spatar trzeci i na sądach dywanowych i in festinitatibus u stołu trzyma, kiedy sie nie trafi praesens spatar wielki. Starostwa Czerniowieckiego połowa do iego urzędu należy. I ten urząd maią od cesarzow graeckich, ktorzy miewali cum eadem ceremonia protospatarios.

7-*mus*. *Paharnik wielki*, to iest podczaszy, in festinitatibus u stołu hospodarskiego w kaftanie złotogłowowym, kitaiką czerwoną przepasanym assistit i przy stoły pierwszy kieliszek na-

darowi przy festach. kotnarskie starostwo do iego urzędu. Z winnic Kotnarskich wybiera wszytkie dziesięciny za hospodara.

8. *Wisternik wielki*, to iest podskarbi, regestra caley ziemie u niego. Tributa on zbiera. Poty do rad należą.

Urzędy ktore w sekretne rady nie zasiadaią.

Stolnik wielki.
Komis wielki, to iest koniuszy.
Medelniczar wielki, to iest kraiczy.

---

lewa, bo potym kupar, alias cześnik, hoc officium exercet. Do iego urzędu Kotnarskie starostwo należy. Conveniunt rebus nomina saepe suis, bo tamże i wino naylepsze się rodzi.

8-*us*. *Wisternik wielki*, to iest podskarbi, regestra wszytkiey ziemie omnium ordinum u niego być maią, on tributa, haracz na Turkow, zbiera i na wszelkie insze expensa. Żadnego powiatu officio suo addictum niema, i w tym naymizernieyszy w teraznieyszym wieku censetur, że ustawicznie curae illius sollicitant animum.

Poty urzędy senatorskie, ktore do rad należą.

Officialistowie extra senatum, ktorzy do rady nie zasiadaią, nisi urgente necessitate, iakoto, ordinatia haraczu.

1-*mus*. *Stolnik wielki*. Ten in solemnitatibus stoi u stołu hospodarskiego w kaftanie florizowanym ad instar lamowego, kitaiką czerwoną przepasany. Do iego urzędu należą: ogrodnicy, rybacy, wszytkie ieziora w odnogach Prutowych i Dniestrowych. Podunaiskie zaś ieziora, co naypożytecznieysze, Turcy odebrali.

2-*us*. *Komis wielki*, to iest koniuszy, ma pod sobą pod koniuszych dwoch, ktorzy prawie curam stabuli gerunt. Do niego należy dispositia wsytkich sianożęci i obrokow sufficienter dla koni hospodarkich prowidować.

3-*tius*. *Medelniczar wielki*, to iest kraiczy, ten in festinitatibus assistit także u stołu hospodarskiego w kaftanie florizowanym,

Sardar, drugi hetman, od Tatarow zawsze powinien mieszkać w Orcheiowi albo w Łopusznie.

Kluczar wielki, miody, masła, sery, ktore Turkom się daią i na goście i kuchenne rozchody on zbiera i wydaie.

Suldziar wielki mięsnymi obrokami zawieduie.

Żytničzar wielki zboża wszelakie wybiera i wydaie.

Szatrar wielki namioty i armata w iego staraniem, oboznem prawie iest.

Armasz wielki, ciemnicę pod iego rządem. On exequie śmierci

---

kitaiką przepasany. Ma pod sobą medelniczarow mnieyszych, ktorzy i do stołu nalewaią, także przepasani kitaiką czerwoną.

4-*tus*. *Sardar*, to iest iakoby hetman polny, ten powinien zawsze albo w Orchejowie albo w Łopuszney od granic Tatarskich rezidować, tych dwoch powiatow, Orchejowskiego i Łopuszney, kałaraszowie iego słuchaią.

5-*tus*. *Kluczar wielki*. Ten miody, przaśne, masła ktore się Turkom daią powinien zbierać i do kuchni hospodarskiey soli i żwierzyny powinien providować. Do niego też należy wszytkich dziesięcine że zboża we wszytkich dobrach do proventu hospodarskiego należących odbierać.

6-*tus*. *Suldziar wielki*. Ten tak dla kuchni hospodarskiey mięsa, iakoteż dla Turkow, Tatarow, gości, seimenow, powinien providować. Ma pod sobą drugich dwoch suldziarow mnieyszych.

7-*us*. *Żytniczar wielki*, tego functia iest wszytkie zboża z całego państwa zbierać i obmyślać tak potrzebie hospodarskiey, iakoteż i fortecom bliższym tureckim.

8-*vus*. *Pitar wielki*, ten dependet od żytniczara i w rozdawaniu chłeba na seimenow i dworzanow zawieduie.

9-*nus*. *Szatrar wielki*, alias obozny, ten namiotami hospodarskiemi zawiaduie, działa, kule, prochy w iego dozorze są.

10-*mus*. *Armasz wielki*, do iego direkciey należą tuje albo bunczuki tureckie i ziemskie, ktore za hospodarem noszą, turmy i wężniowe przez całe państwo od iego dispositiey dependent. Nie żart, do kogo hospodar go pośle, on z dekretow i śmierć exequie, dla tego słusznie może się nazywać po polsku

przez dywan nakazane. Chorągwie, bunczuki pod iego staraniem.

Aga nad darabanemi generałem iest.

Wszytkie te urzędy maią wtorych i trzecich sufraganow, oproczy dwornikow wielkich i hetmana.

Dwanaście osobnych dwornikow bydż powinni przed bramę, maią mieysca na sądy, drobne sprawy sądzą.

---

instigator. Ma pod sobą takich kilkunastu, ktory teyże functiey są, osobliwie exequtiey.

11-*us*. *Aga*, iest to militare officium, nazwisko zaś tureckie i iest ad instar ianiczar-agi tureckiego, bo ten iest nad darabanami i wszytką piechotą generalem. Do niego należy po bramach warty sporządzać. Tenże ma pod sobą namiestnika, kapitana de daraban, ktory straży nocne powinien wisitować, exercet też offcium i burgrabiego. Wszytkie te urzędy wyżey położone maią pod sobą wtorych i trzecich boiarow tegoż imienia, wyiąwszy hetmana. Dwornicy zaś maią inszych dwunastu dwornikow, ale nie do ich urzędow należą, hetman ma sardara, ale także inszey functiey.

12-*us*. *Dwornicy ci dwanaście* sądzą drobne sprawy u bramy pałacu hospodarskiego, skąd się nazywaią dwornik de porta, ciż na dywanie, to iest na sądach hospodarskich, przed hospodarem stawaią et quasi patronos litigantium agunt, z regestru ich na sąd wyprowadzaiąc. Laski prostą farbą malowane noszą. Oni dla noclegow, popasow hospodarowi, paszom turkom są ordinowani, na insquisitie też zsyłać zwyczay iest.

Urzędy ziemie Multańskiey też prawie są, oprocz że niektore w Wołoszech niższę, u nich zaś te się wyszey kładą.

Duchowny u Multan senat także metropolita i trzech episkopow, katholickiego biskupa nie maią.

Przed logofetem zaś wielkim, ktora tu iest pierwszym senatorem, u nich zasiada ban wielki. Hetmana Multanie nie maią, ale spatar wielki, to iest miecznik, woiskem rządzi iako w Wołoszech hetman. Insze urzędy wszytkie ijsdem denominationibus et functiami temiż szczycą się.

Ziemskie urzędy.

Pyrkałab Soczawski, ktorym iest hetman.
Pyrkałab Chociński.
Pyrkałab Niemiecki. Te pyrkałabstwa lub teraz in senatu nie zasiadaią, oprocz soczawskiego, ale w przywileiach i teraz między dwornikami się kładą. A dawno zaraz po dwornikach bywali w radach. A nad wszytkie pyrkałabstwa białogrodzkie na morzu bywało. Tamte pyrkałabstwa i kapitaństwa za porządkiem powiatow, iako ktory powiat za ktorym, tak i oni in dignitate.

Urzędy ziemskie

Każdy powiat po dwoch pyrkalabow mieć powinien, między ktorymi pierwsze mieysca maią chocimscy, bo w przywilegiach i teraz się kładą między dwoma dwornikami wielkiemi, po dolnym, przed gurnym, pyrkalabowie niemieccy po chocimskich. Olim po soczawskim pyrkalabstwie białogrodskie na Czarnem morzu bywało, przodkuiąc kiliiskiemu, tedy chocimskie aż czwarte bywało w porządku; teraz zaś że soczawskie hetman, a białogrodskie i kiliiskie Turcy trzymaią, przodkuie chocimskie.

Insze pyrkalabstwa tym porządkiem idą ktorym i powiaty, z tych wszytkich iednak Czerniowiecki i Putnieński nie pyrkalabami, ale starostami się piszą. W Botuszanach, skąd provent idzie do komory hospodarowey iego mości, nie nazywa się pyrkalab, ale dwornik. Także i kiszyniowski przed tym, kiedy provent szedł do komory hospodarowey iego mości, nazywał się dwornikem, teraz iuż w pyrkalabstwo obrocone. Praeterea każdy powiąt osobliwych ma kapitanow i hotnogow, ktorzy się teraz z turecką iuzbaszami zową (to iest setnikami) Za porządkem powiatu idą. Ci wszyscy od jurisdictiey hetmanskiey maią swoie dependentię, ktory ich juxta libitum elevat et deponit.

Powiaty ziemi Wołoskiey.

Powiat Soczawski.
Powiat Niemiecki.
Powiat Romański.
Powiat Bakowski.
Powiat Putna.
Powiat Tekucz.
Powiat Kochurłuy, gdzie y miasto Galac na Dunaiem.
Powiat Tutowa, gdzie i Byrlad.
Powiat Wasłuy.
Powiat Felcziy.
Powiat Łepuszna.
Powiat Orchey.

Powiaty ziemie Mołdawskiey porządkem recensentur

Powiat Soczawski. Tamże i miasto stołeczne metropolis Soczawa i miasto Tyrgu Sireth.

Powiat Niemiec. Tamże i miasto Niemiec i miasteczko Piatra.

Powiat Romanski w ktorym miasto Roman.

Powiat Bakow, tamże miasto. Bakow i miasteczko Totrusz pod gurami.

Powiat Putna, tamże miasto Fokszany, ktore dzieli rzeczką Milkow, część tego miasta s tey strony potoczka należy do Wołochow, a s tamtey strony do Moltan. W tymże powiecie i miasteczko Adziud.

Powiat Tekucz, w nim miasto Tekucz i miasteczko Piskul, konakem iednym distat od Galacu.

Powiat Kochurluy, tamże i miasto Galac nad Dunajem.

Powiat Tutowa, tamże i miasto Berład.

Powiat Wasluy, tamże i miasto Wasłuy, olim sedes principis, i miasteczko Skynteia.

Powiat Falczyi, tam miasto Falczyi i miasto Husz.

Powiat Łopuszna, tam miasto Łopuszna i miasteczko Kiszynow.

Powiat Orcheiowski i miasto tam Orcheiow.

Powiat Soroka.
Powiat Chocin.
Powiat Czerniowce.
Powiat Dorochoy.
Powiat Hyrlew.
Powiat Kyrlygetura.
Powiat Iassi.
Powiaty odięte przez Turkow: *powiat Białogrodzki*, gdzie i

Powiat Sorocki, tam i miasto Soroka.

Powiat Chocimski i miasto Chocim.

Powiat Czerniowiecki i miasto Czerniowce.

Powiat Dorochoiski, tam miasta Dorohoy, Baia i Stefanowce.

Powiat Hyrlew, niegdy sedes principum miasto tego imienia, tamże Kotnar i Botuszany, miasteczka.

Powiat Kyrligetura, tamże miasteczko Krasny Tyrg.

Powiat Iassi, Tamże i miasto Iassy, sedes hospodarow teraznieyszych. Wszytkie te powiaty z miast maią nazwiska i iak wiele powiatow, tak wiele i miast, lub w niektorych powiatow są insze miasteczka. Te zaś powiaty: Tutowa, Kohurluy, Putna, Kyrligetura denominatie od rzeczek maią. Po miastach woitowie sołtyzami zową, ci do posługi swoiey pyrgarow maią, ktore nomen iest węgierskie.

W Moltańskiey ziemie powiatow siedmnaście tylko, dwoma mniey od Wołoskiey ziemie.

Powiaty ziemie Wołoskiey przez Turkow odięte i opanowane: *powiat Białogrodski*, nad Morzem Czarnym, gdzie miasto Białogrod i miasto Tygina. *Powiat Kiliyski*, gdzie Kartal i Smił miasta. Smił iuż Turcy za panowania swego osadzili. I *powiatu Falczyiskiego* połowa, gdzie Reny i Trojan miasteczka. W tym powiecie i bukowina, ktora się nazywa *Kodrul Kigieciuluy*. Ta lubo ieszcze nie u Turkow, ale ią iednak Nochaiscy Tatarowie passim iuż sobie usurpuią i wielkie ludziom wołoskim, tam tułaiącym się, krzywdy czynią.

Multanom te powiaty Turcy odieli: *powiat Dziurdzow* nad

Tehijnia, *powiat Kiliyski*, *powiat Kigiecz*, tego powiata częstka rozstało przy Wołochach, sama bukowina.

Dunajem, *powiat Braila*, także nad Dunajem; za Seretem niedaleko Gałacu wołoskiego iest miasto tegoż imieniem z zamkiem murowanym, Tego powiatu część i Moltani ieszcze trzymaią.

TRADUCERE

Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească

Prea seninei și neînvinsei majestăți, marelui Ioan III, din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, mare duce al Litvaniei și al altor multe țări, domnul meu cel milostiv și binefăcător.

Mă rușinez de muza mea sarmată în fața majestății voastre regale prea senine și neînvinse, domnul meu cel milostiv, nu pentrucă muza n'ar fi la înălțimea celor mai înalte subiecte și a geniului celui mai adânc, dar din pricina neîndemânării mele în această limbă. Cât privește bogăția limbii slave, dacă se observă bine, e mai bogată ca vestita limbă latină, căci latina are o mulțime de cuvinte împrumutate din grecește,

---

Descrierea țării Moldovei și a Țării Românești de Miron Costin

Prea seninului și neînvinsului monarh sarmat, Ioan, III, din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, mare duce al Litvaniei, stăpânitor al Rusiei, Prusiei, Mazoviei, Zmudzu-lui, Kievului, Podoliei, Wolhiniei Livlandei, Smolenskului, Swierskului, Cernigovului, domnul meu cel mult milostiv și binefăcător.

Mă rușinez de muza mea sarmată în fața majestății voastre regale prea senine și neînvinse, domnul meu cel milostiv, nu pentrucă muza n'ar fi la înălțimea celor mai înalte subiecte și a geniului celui mai subțire, dar din pricina neîndemânării mele în această limbă. Căci limba slavă este mai bogată decât vestita limbă latină, care are o mulțime de cuvinte împrumutate din grecește, precum se poate vedea din aceste cuvinte: philosofia, compus din φίλος și σοφία, theologia din Θεός și Λόγος,

cum se poate vedeà din aceste cuvinte ce urmează: philosophia, compus din *philos* și *sophia*, theologia din *theos* și *logos*.

Aceste cuvinte ca și multe altele nu se pot exprimà în latinește printr'un singur cuvânt. Iar la vechii Sloveni se ziceau cu cuvânt propriu, fără împrumut din grecește: philosophia — lubomudryie, care în polonă este lubomudrość, theologia — bogoslovie, care în polonă se poate numì bogosłowstwo, astronom — gwiezdo-mieniec, astrolog în polonă gwiazdosłow, astronomia, zwiedoteczenie, astrologia — zwiezdoslowie și multe alte cuvinte în limba latină sunt împrumutate, iar în limba slavă se pot exprimà cu cuvinte proprii.

Neîndemânarea mea în această limbă vine din rara întrebuințare a polonei de către mine de zeci de ani încoace. Dar

---

astronomia din *ἀστήρ* și *νόμος*, astrologia din *ἀστήρ* și *Λόγος*, geometria din *γῆ* și *μέτρον*, geographia din *γῆ* și *γράφω*. Aceste cuvinte nu se pot în nici un chip exprimà în latinește cu un singur cuvânt. Iar acei vechi Slavi exprimau toate aceste cuvinte în limba lor fără să împrumute dela Grecii cei vechi, căci philosophia au numit-o lubomudrie = Любомȣдрїемъ, ceeace însemnează acelaș lucru ca *φίλος* și *σοφία*, căci *σοφία* pe grecește înseamnă înțelepciune, deci philosophia se zice în chip mulțumitor pe slavonește Любомȣдрїе, iar în limba polonă se poate spune lubomądrość, deasemenea theologia este Богословїа, căci *Θεός* pe grecește este Dumnezeu și *Λόγος* cuvânt. Deci Slavii au numit frumos theologia bogoslovie, iar în polonește se poate numì bogosłowstwo; theologul este foarte bine numit bogosłow sau bogosłowiec, deasemenea și astronom în slavonește звѣздочетецъ și în polonă se poate zice gwiazdomieniec; astrolog pe slavonește este звѣздословъ în polonă gwiazdosłow, geometria în slavonește Земломѣрїе, căci *γῆ* pe grecește este pământ, iar *μέτρον* măsură, deci se poate zice foarte bine și geometru într'un cuvânt singur pe polonește ziemiomierzec, iar în latinește nu se poate spune într'un singur cuvânt; deasemenea și geograf ziemiopis și alte multe cuvinte sunt exprimate la Slavi în limba lor, fără să recurgă la alte limbi.

Neîndemânarea mea în această limbă este pricinuită de îndepărtare și de neîntrebuințarea ei de mine de zeci de ani.

precum Dumnezeu în cer, a cărui locțiitori acì pe pământ sunt monarhii, primește atât orația întinsă și aleasă a oratorilor mari și sfinți, cât și un kirie-eleison spus cu suflet curat de orice om simplu, așà și măria ta, domnul meu cel milostiv și binefăcător, binevoește cu milă domnească să primești cu indulgență sub umbra numelui tău celui mare, care se întinde cât lumea aceasta întreagă, o scurtă istorie în stil neîndemânatec despre o țară mică.

Am fost îndemnat să mă apuc de acest lucru mai întâiu de geniul prea înalt al măriei tale, domnul meu cel milostiv și binefăcător, care cauți să afli atât despre țările mari și întinse, cât și, nu mai puțin, despre cele mai mici. Al doilea îndemn mi-a venit din faptul că istoricii vestiți din țările măriei tale, binefăcătorul meu, descriind istoria preaslăvitului regat al măriei tale, pomenesc ceva și despre țara Moldovei și menționează că poporul român se trage din Italia. Ei au tăcut însă

Dar precum Dumnezeu în cer, ai cărui locțiitori acì pe pământ sunt regii, primește dela oamenii mari și sfinți orații întinse și frumoase, tot așà cum primește și dela un om simplu un kirie eleison spus din inimă curată, așà și măria ta, domnul meu cel milostiv, care ești locțiitorul lui Dumnezeu, binevoește să primești cu îngăduință această mică istorie scrisă cu cuvinte neîndemânatece.

M'a îndemnat să mă apuc de acest lucru geniul măriei tale, domnul meu cel milostiv, care, având cunoștință despre toate țările mari și întinse, ai binevoit să te informezi și despre țările mai mici și despre începuturile lor. Iar slăviții istorici ai țării măriei tale amintesc des de treburile și războaele Moldovei și Munteniei, deși numai în cursul istoriei acestui slăvit regat, spunând că locuitorii acestor țări se trag din Italia, mai ales Kromer și Piasecki. Dar când și de către cine au fost aduși acì în Dacia din Italia n'au vrut să știe, precum deasemenea nu au nici o știre despre a doua descălecare a acestor țări, Mol-

---

31. M. Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*. Basel, 1555, pp. 312—313. P. Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium*. Cracovia, 1648, p. 52.

sau n'au știut nimic asupra vremii când s'a așezat la Nistru, la Dunăre și la Marea Neagră. In această privință trebuie să ne mirăm mai mult de istoricii unguri, cari știau de coloniile lui Traian și au scris despre ele. Ei nu se mulțumesc numai să afirme că poporul moldovean, muntean și Românii cari sunt la dânșii în țară sunt aduși în aceste părți din Italia de Traian, dar chiar se împotrivesc acelora cari scriseseră altfel despre acest popor. Totuș ei înșiși mărturisesc că nu știu când s'a așezat acest popor la Nistru și la Dunăre.

Acest lucru s'a petrecut acum patru sute de ani, nu mai mult. Deci noi încă putem aflà lucru lămurit despre a doua descălecare și acum, căci această vreme trecută nu face mai mult de cinci oameni trăind mult, aflând unul dela altul, așà că amintirea acestor vremuri nu s'a pierdut în patru sute de

---

dova și Muntenia. In această privință trebuie să ne mirăm mai mult de istoricii Unguri, căci a doua descălecare a pornit din mijlocul lor din Dacia superioară în Dacia inferioară. Ei au scris despre acest popor nu numai că sunt adevărați Romani, dar chiar se împotrivesc acelora cari scriseseră altfel. Ei afirmă că Românii sunt cu adevărat o colonie romană adusă de împăratul Romanilor, Traian. Dar când s'au așezat la Dunăre, Marea Neagră și Nistru după pustiirea primelor așezări nu au aflat și nu știu nici de cine au fost aduși, nici când. Aceasta o mărturisește chiar unul dintr'înșii, Toppeltin, cu numele dac, scriind: «*sed quo tempore gens intra montes et Tyram fluvium consedit, omnino non scio*». Noi însă avem mărturie despre primele colonii ale lui Traian șanțul lui Traian, veșnică mărturie, mărturie limba și istoricii mai jos pomeniți. Iar despre descălecatul al doilea avem mărturii din mănăstiri, căci în fiecare din ele s'a scris vieața domnului fundator și anale, avem și istoricul cel dintâiu Istrate logofătul al treilea, avem și al doilea după dânsul, pe Urechi mare vornic al țării de jos. Dar nici vremea n'a înnecat cu totul amintirile, căci de patru sute de ani, de când Dragoș a ieșit din Maramureș și Negrul dela Olt,

---

4—7, 16—21. Toppeltin, pp. 53—55. 8—9, 21—26. Toppeltin, p. 50 « *quo tempore aut quando gens ipsa intra Tyram et Istrum regione censederit, certo non scio* ».

ani. Dar știri și mai lămurite avem din mănăstiri, cari, descriind fiecare viața domnului întemeitor au dat știri și au scris îndestul despre aceasta.

Deci știrile despre aceste țări le închin majestății tale regale, domnul meu cel milostiv și binefăcător și împreună cu ele mă închin și eu însumi cu supunere credincioasă și umilă și mă arunc sub picioarele majestății tale milostive, prea senine și neînvinse.

Al majestății tale regale prea senine și neînvinse, domnul meu cel milostiv, umil supus de sub picioare și servitor credincios.

Miron Costin, mare logofăt al țării Moldovei.

S'a scris la Dașov, în casa de vânătoare regală. Anul 1684. luna Iulie.

Martorii acestei istorii

Culegeri grecești de patru monarhii.

---

nu s'au strecurat mai mult de cinci oameni trăind sănătos unul după celălalt, și acum încă păstrează aproape fiecare povestirea despre aceasta.

Depunând așadar această mică istorie a acestor țări sub picioarele prea seninei și neînvinsei majestăți, domnia ta, domnul meu cel milostiv și binefăcător, mă arunc și eu însumi sub picioarele măriei tale și mă încredințez milei tale de stăpân.

Al majestății tale regale prea senine și neînvinse, domnul meu cel milostiv, servitor credincios și supus umil de sub picioare.

Miron Costin, mare logofăt al țării Moldovei.

La Dașov în casa de vânătoare. Anul 1684, în Iulie.

Autorii din cari s'a extras această istorie

1. Culegeri grecești de patru monarhii.

Quintus Curtius despre Daci în Viața lui Alexandru cel Mare.
Dion în Viața lui Traian.
Eutropius în Viața lui Adrian.
Bonfinius, ungur.
Topeltyn, ungur.
Mănăstirile moldovenești, despre a doua descălecare.
Eustratie al treilea logofăt, despre a doua descălecare.
Urechi, mare vornic de țara de jos, despre a doua descălecare.

---

2. Quintus Curtius despre Daci în Viața lui Alexandru cel Mare.
3. Dion în Viața lui Traian.
4. Eutropius în Viața lui Adrian.
5. Bonfinius, De rebus Hungariae.
6. Toppeltinus, De origine Hungarorum et occasu.

Martorii descălecatului al doilea

1. Viețile și analele domnilor în mănăstirile moldovene și muntene.
2. Eustratie al treilea logofăt, moldovean.
3. Urechi, mare vornic de țara de jos. Acesta a studiat în școlile de arte liberale în coroana polonă.

---

1 și *9*. Quintus Curtius Rufus, *De rebus gestis Alexandri Magni*. Citat apud Toppeltin. *2* și *11*. Dion Cassius, *'Ρωμαϊκῆς ἱστορίας λείψανα*. Citat apud Toppeltin *3* și *12*. Eutropius, *Breviarum rerum Romanorum*. Citat apud Toppeltin. *4* și *13*. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades*, Leipzig, 1771. Citat din auzite. *5* și *14*. L. Toppeltin, *De origine et occasu Transylvanorum*. Lyon, 1667. Pentru analele mănăstirești, Eustratie și Ureche, vezi mai sus, pp. 12—13.

PARTEA I-a

DESPRE NEAMUL MOLDOVENESC

Despre prima lui descălecare de către Traian

Cânt patria înlăcrămată și pe bieții locuitori ai țării Moldovei. Aceștia au colonizat odinioară amândouă Daciile dela valurile [1]) lui Traian, până ce vremea îndelungată i-a împărțit în trei. Cei dintâiu au fost sub Unguri în Țara-Celor-Șapte-Cetăți, unde, aduși de Traian, trăiseră împreună cu Dacii. Iar Moltanii, cari își trag numele dela Olt [2] numiți și Munteni dela munți, au făcut și o a doua descălecare după cea dintâiu a lui Traian. A treia ramură e cea din Moldova, numită așà dela râul Moldova, descălecată din peșterile maramureșene spre malurile joase ale mării. Atât aceștia cât și ceilalți poartă numele vestit de Rumâni [3]). Deci nimeni să nu se îndoească că se trag dela Roma.

Muză sarmată! Iartă-mă că nu pot îndestulà cum se cuvine cerințele fiilor tăi frumos educați, alintații tăi iubiți, pentru cari, deși i-ai hrănit la sânul tău, ai mai adus cu multă cheltuială și doice, chemând pe zeițele depărtate din Helicon și câte cântărețe sunt în jurul Helespontului, precum și Aretuzele și Pieridele, fecioarele din părțile Siciliei și n'ați lipsit nici voi, Diane din Asiria [4]). Dar pe când aceste zeități sburau deasupra țării Moldovei spre regatul slăvit și liber, pe mine mă îndurerau scene ne mai auzite de tiranie neroniană, prădăciuni, cruzimi de nepovestit!

---

[1]) *Glosă.* Valul Traian până la Don, altul până în munți în Muntenia.

[2]) *Glosă.* Moltani dela Olt prin adausul lui M.

[3]) *Glosă.* Rumâni se numesc și Moldovenii și Muntenii.

[4]) *Glosă.* In Asiria mulți poeți.

Dar îngădue cel puțin să arăt cu cuvinte simple [1]) de unde se trage neamul Moldovenilor, să descopăr aceasta lumii și câtă vreme mai sunt vii Moldovenii sub cruda tiranie, să-și ducă vieața și un pribeag alături de fiii tăi.

Dejà puterea romană decădeà în lumea întreagă din pricina cruzimii tiraniilor, iar puterea răsboinică a Dacilor se ridică [2]). Năvălirile lor pustiau provinciile romane și ajungeau fără împiedecare până în însăș Italia, încât adunau chiar tribut. Puterea lor păreà că va fi veșnic deasupra celei romane în vremea lui Domițian. Dar după dânsul Roma și-a ales ca stăpân pe Traian. Acesta deșteptă cu totul altfel puterile romane și membrele pe jumătate moarte ale țării trăiau o nouă vieață printr'însul [3]). A ridicat oștire nenumărată, de șase ori o sută de de mii și el însuș erà ostaș în armata lui. A luat chiar și mai mulți pentru colonizare, cu soțiile gospodarilor; a pornit prin tragere la sorți din Italia toată o mulțime nemărginită, pe care n'o mai puteà cuprinde aceà țară și nici n'o mai puteau hrănì ogoarele ei. La Romani erà obiceiul ca, dacă vedeau o regiune neastâmpărată sau trădătoare, așezau acolo pentru apărare oameni de credință din țările lor, așezări numite de ei *colonia*[4]) și aduceau nu numai slujitori, dar și gospodari pentru așezările nouă. Așà făcù și vestitul împărat roman Traian; a adus norod din Italia cu populația deasă și a pornit pe față la luptă cu puteri neîntrecute împotriva Dacilor. Iar Decebal rege războinic [5]) a trecut călărimea lui peste Dunăre în Mizia [6]) și a dat o luptă aprigă împotriva Romanilor. Dar întrecerea în numele lui Mars a pierdut-o față de Romani, cari pe atunci

[1]) *Glosă.* Neîndemânarea autorului în limba polonă.

[2]) *Glosă.* Eutropius, Toppeltyn, Bonfinius.

[3]) *Glosă.* Dion, în Viața lui Traian.

[4]) *Glosă.* Colonia Romana.

[5]) *Glosă.* Topeltin.

[6]) *Glosă.* Missia începe peste Dunăre și se mărginește cu Tracia.

5—10. Toppeltin, p. 29. *10—27.* Toppeltin, pp. 51—53, 77—78; afară de numărul oștirei romane, care e luat probabil din *Istoria de patru monarhii*. *29.* Eutropius (apud Toppeltin, p. 53). P. Bonfinius. Vezi mai sus, p. 12. *30.* Dion Cassius, *Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας λείψανα* LVIII, c. 6—14 (citat însă apud Toppeltin, pp. 51—52).

erau cei mai bărbați și mai răbdători la suferințele răsboiului din câți lumea a văzut vreodată. Traian stătù învingător pe malul Dunării și, adunând muncitori din aceà regiune, a zidit un pod de piatră peste Dunăre, ca o minune, acolo în țara Muntenească, unde și azi stau pragurile lui. Dar Mars cel sângeros n'o isprăvise acì cu Decebal. Soldatul minunat de ager îl ajunge sub munte, acolo unde se desparte Dacia superioară de Muntenia, sau Dacia inferioară, acesta este și numele cel vechiu al Moldovei. Acolo are loc iarăș o luptă aspră cu Decebal regele Dacilor, cu atâta înflăcărare, încât Romanii nu-i putură scoate pe Daci din hora lui Mars, până ce nu căzù în luptă însuș regele lor [1]). Acum Dacii se răspândesc în lume, iar Italienii ocupă locul lor. Traian împarte pământurile și așează pe Romani în Dacia inferioară, iar în cetăți pune conducători « *domini* », din cari azi se trag, dar numai cu numele sub tirania turcească, domnii. Dacia superioară, azi Transilvania, a colonizat-o numai pe jumătate cu ai săi, neașezându-i acì peste tot, ci punând garnizoane în locurile mai strâmte, pentru ca locuitorii să nu mai ridice capul și să nu se mai răscoale împotriva Romei. Dar locuri mai bune au găsit Romanii acolo unde se află azi Moldova cea bogată în recolte, asemănătoare Misirului, precum și Muntenia. Și de atunci acel popor a rămas în aceste locuri pentru apărarea Romanilor împotriva Tătarilor.

Dacia în granițele ei cele vechi [2]) erà mărginită la apus de munții numiți cu veacuri înainte Ilirici, până ce se așezară Ungurii acolo, la răsărit Nistrul, la nord Podolia, la sud Dunărea. Iar poporul dac venise în această țară din Tataria, de unde se trag și Dachii, Sachii și Massageții [3]), de unde au venit mai târziu și Ungurii cu vestitul Atila. Dacii sunt străbunii Sașilor [4]), podoaba popoarelor din Ungaria, cari țin și azi cele șapte cetăți, orașe minunate asemănătoare celor ita-

[1]) *Glosă.* Toppeltin.
[2]) *Glosă.* Granița din jurul Daciei.
[3]) *Glosă.* Quintus Curtius în Viața lui Alexandru cel Mare.
[4]) *Glosă.* Sașii se trag din Daci. Toppeltin.

28—34. Quintus Curtius Rufus, *De rebus gestis Alexandri Magni*, VI, c. 3 (apud Toppeltin, p. 23). *29—30. 35.* Toppeltin, pp. 8, 24—25. *32.* Citat greșit.

liene și au și drepturile lor deosebite. Dela aceste șapte orașe se trage și numele Transilvaniei. Acelaș popor a clădit în Dacia inferioară Cetatea Albă [1]. Cât despre celelalte cetăți ca Hotinul, Neamțul și Suceava, de ce, muza mea, nu poți da nici o lămurire? Oare nu te simți în stare să spui? Sau nimeni n'a pomenit dacă le-au clădit Dacii sau mai târziu Romanii? Un lucru îl știi fără greșală că e vorba de unul din aceste două popoare, dar bastioanele celelalte, căci fiecare din aceste cetăți are două rânduri de întărituri, au fost clădite cu cheltuiala voevozilor [2]. Ah! ce folositoare ar fi azi, când Dumnezeu a încredințat mântuirea noastră dreptei tale, mare rege Ioane! Acum sunt în ruine, ce jale să-ți amintești de ele. O! Domane! Cine ar puteà exprimà suferințele îndurate de ai noștri din partea păgânilor? Acelaș întuneric este cu privire la cetatea Tighinei, dar o lumină mai darnică ne este dată în schimb numai pentru Chilia fundată de Genovezi [3] pe malul Dunării, făcând parte din stăpânirile lor ce se întindeau în Crimeia și în această țară, pe atunci când țineau zălog dela împărații din Stambul Marea Neagră întreagă și stăpâniau și Crimeia. De acì și Kafa [4] în Taurica a fost fundată de ei la malul mării, pe care plutià veșnic flota lor. Turnul lui Neoptolem [5] l-au clădit Grecii pe vremea lor, iar cetatea Sorocii [6] au ridicat-o voevozii. Dar mai sunt și multe alte ruine vechi, urme de cetăți, ca în jurul Romanului și la Galați. Giurgiul și Brăila sunt amintiri veșnice ale domnilor munteni, Basarabii. Dela dânșii și-a luat numele în aceste locuri Basarabia[7]; deșì această provincie a glorificat pe nedrept numele lor prin autorii mapelor geografice, căci Basarabii au stăpânit scurtă vreme numai o parte a Miziei la cotul mării și au numit-o astfel. Dar ce au de a face cu aceasta câmpiile Cetății Albe? Toată această

[1] *Glosă.* Cetățile din Dacia.

[2] *In redacția primă, ad.* Ah! Ce folositoare erau pe atunci când amenințarea Tătarilor dădeà curaj peste tot cavalerilor din ele.

[3] *Glosă.* Genuenses.

[4] *Glosă.* Theodosia.

[5] *Glosă.* Tătarii îl numesc Tatar-Bunar.

[6] *Glosă.* Cetatea Sorocii.

[7] *Glosă.* Basarabia.

câmpie până la Euxin este o parte a Moldovei adevărate și multe privilegii ale pârcălabilor de Cetatea-Albă o mărturisesc. Dar cine ne-o va înapoià? Dumnezeul meu, al cărui gând e de nepătruns, este încă oare vre o nădejde, sau vom pierì acum cu totul?

Astfel Traian, înapoind Romei puterea asupra lumii întregi și lăsând întărituri în urmă, a pornit din Dacia, trecù Siretul, Prutul și Nistrul apărat de stânci aproape sălbatece. El sapă, începând din Muntenia, un șanț uriaș, care purtà și în veacurile următoare numele lui Traian [1]). Dela Nistru duce oastea lui bărbată și numeroasă prin câmpii până la Bug și nici chiar Niprul nu-l poate oprì. Deacolo s'a repezit până la Don, care desparte Europa de Asia. Tătarii înspăimântați fugiră din toate câmpiile către patria lor, Tartaria cea mare. Văzând și condiții drepte și puterea cea mare a Romanilor, s'au predat cu toții și au recunoscut tratatele ce încheiaseră cu Pompei cel Mare [2]). Ințelegerea cu dânșii a fost aceasta: să nu se mai atingă câtuș de puțin de întinsele stăpâniri romane, să trimită la Roma o sută de oameni de rang înalt din steagurile de oșteni ale hanilor. Și nu unul dintre hani a fost în persoană la Roma. Când se certau între dânșii pentru stăpânire, Romanii îi împăcau, grănițuiau țara, împărțind-o între dânșii. Așà erà împărăția romană, un hatman de-al lor erà deasupra regilor.

Intrând în Asia [3]), Traian pornește înainte, el lasă în urmă un șanț săpat pe vecie și trecând Donul, el merge din Tartaria la Bactrieni [4]) și deacolo prin țările Persiei și dela Perși prin pustia de lângă Marea Roșie, străbătând toate aceste țări până în Egipt. Iar la Cair și-a luat rămas bun dela lumea aceasta.

Și acum fiecare să privească o astfel de putere! Veacurile de acum nu au una asemănătoare, nici un astfel de monarh, care în câțiva ani, într'un singur marș, într'un singur războiu să înconjure lumea, nepărăsind nici o clipă câmpul de luptă! De ce se mai minunează cineva de răsboaiele purtate de Turci, cari țin numai șase luni?

---

1) *Glosă.* Traian. *Redacția primă.* Șanțul Troian.
2) *Glosă.* Pompei cel Mare, hatman al Romanilor.
3) *Glosă.* Culegeri ale istoriei grecești de patru monarhii.
4) *Glosă.* Bactrienii sunt azi Uzbecii și Buharienii.

In Egipt Traian după atâta muncă murì de slăbiciunea măruntaelor și fu îngropat tot acolo. Boala lui o numesc Grecii disenterie [1]) și socotesc că nu este alta mai veche, ea ar fi cea dintâiu care s'a ivit între oameni. Când lumeà erà încă nouă și lipsită de «humori», de miasme molipsitoare, de patimi supărătoare, muritorii nu suferiau de nici o boală, nici de friguri în corpuri, nici de abcese pe piele, afară numai că din desfrâu slăbiau măruntaele și se distrugeau din prea multe plăceri [2]).

Roma l-a făcut pe Traian nemuritor. Prin veșnica lui columnă [3]) a arătat lumii că gloria voastră este veșnică, monarhi slăviți! De ce oare asemenea stăpânitori nu trăesc veșnic?

[1]) *Glosă.* Grecii numesc disenteria boala raiului pentrucă a fost cea mai veche între oameni.

[2]) *Glosă.* Cetiți Pentateucul.

[3]) *Glosă.* Columna lui Traian la Roma e în picioare și azi.

10—11. Toppletin, pp. 77—8, 137.

PARTEA II-a

De risipirea coloniilor lui Traian de către Tătari și de locuința Romanilor în munți

Clădirile uriașe, labirintele, precât de puternice le sunt temeliile, atâta pot să stea în picioare cu apartamentele lor; livezile cu fructe înfloresc atâta vreme cât sunt priveghiate, holdele umplu de bogăție hambarele, cât timp gospodarul este muncitor și paznicul vrednic. Când plutește corabia pe mare? Când are un cârmaciu bun. Turma e întreagă prin munca păstorului neadormit. Așà și țările stau întregi grație persoanei regelui, sub cârmuirea căruia regatele își măresc puterea și-și întind granițele. Din pricina anarhiei adesea țările mari atârnă de o ață subițre, precum de pildă puterea cea mare a Romei de sub Traian cel bărbat, căzù apoi sub Adrian [1]) așà de repede în slăbiciune, încât acesta poruncì chiar să fie dărâmat podul lui Traian peste Dunăre, din pricina năvălirilor Tătarilor [2]). Aceștia ocupaseră din nou câmpiile din apropierea acestei țări și se făcuseră iarăș vecini cu ea. O! ce răi vecini pentru Romanii așezați de curând în aceste țări! Din nepăsare și fiind chiar prea umil, Adrian nici nu alungă acele oarde după pilda lui Traian, nici nu ajută pe ai săi, ci ca un om nerăzboinic se mulțumì să fie apărat de Istru. Așà de mari fură scăderile acestui împărat, încât îndată frumoasele provincii dobândite de Traian se văzură pradă incursiunilor tătărești, ca drumuri deschise din cauza nepăsării împăratului. Acesta tocmai atunci poruncià să

---

[1]). *Glosă.* Adrianus împărat al Romanilor.

[2]) *Redacția întâia. Glosă* Toppeltin, Dion, Eutropius.

---

27. *Știrea despre surparea podului lui Traian, nu se află la Toppeltin, nici la Eutropius. Se află însă la Dion Cassius, LXVIII* 13 *dar e mai probabil că Miron Costin a luat-o din Istoria celor patru Monarhii.*

se fundeze Adrianopolul [1]), oraș care-i poartă numele în Tracia cea udată de ape și Roma suferià pentru aceasta! El nu se turburà câtuș de puțin de pieirea provinciei! Adrianopolul a fost prima capitală turcească acì în Europa, mai veche ca Stambulul, așà a vrut Dumnezeu și cine poate să schimbe calea voinții tale, Doamne cel nepătruns de mintea omenească. Deaceea, o! regilor, când Dumnezeu vă dă un domnitor răsboinic, înțelept și viteaz în lupte, toți să vă țineți bine de acel domnitor și să vă rugați lui Dumnezeu pentru dânsul să-i dea vieață lungă.

Coloniile lui Traian s'au mai ținut multă vreme cu asemenea vecini, respingând pe Tătari, dar în cele din urmă n'au mai putut ține piept mulțimii furioase, care venià fără încetare zi după zi, ca un nor de lăcuste fără număr. S'au retras în munți lăsând pustii locurile lor iubite. O! cât de mult au prevestit aceste veacuri dintâiu pe cele viitoare, că vor fi dese schimbări în aceste țări așà de lunecoase, veacurile nestatornice dintâiu trăgând după ele pe cele următoare. Aceștia din Muntenia s'au așezat în munți pe Olt și colonizară acele locuri, Herțegul și Făgărașul [2]). Oltul este un râu care trece prin munți, dar dela izvoarele sale se scoboară curgând din înălțimi, din Gurghiu, o regiune a țării Ardealului [3]). Acolo unde se îndreaptă spre Dunăre, își croiește calea tăind munții cei mai înalți din Ardeal asemănători cu cetăți de necucerit, străbătând locuri de nepătruns în Țara Muntenească. Azi după a doua descălecare, sunt acolo în multe locuri mănăstiri și acum loc de refugiu în timp de războiu pentru Moltani, numiți așà dela Olt, la care Polonii au adăugat un «M». Noi însă îi numim Munteni dela munți. Și astfel bieții Romani în locul deliciilor italiene au petrecut locuind în strâmtorile munților și nu puțină vreme, căci aceste așezări ale lor au ținut mai multe sute de ani. Iar acì, unde e azi Moldova, Romanii s'au ținut mai multă vreme, nelăsând pe Tătari să se așeze în cetățile din locurile de sub munți. Dar când nu le-a mai rămas vreme liberă plugarilor să mun-

[1]) *Glosă.* Adrianopolul dela Adrian.
[2]) *Glosă.* Herțeg și Făgăraș, ținuturi în Ardeal.
[3]) *Glosă.* Transilvania.

10—14. Ureche, p. 8^{9-18}. *De risipirea țării dintâi.*

cească și nu mai ajungeà nici hrana pentru cetăți, iar oamenii nu se mai puteau hrănì, s'au tras și ei în munți la locuri adăpostite. Ei cu domnii lor au colonizat Maramureșul [1]), Gurghiul și Ciucul cu casele lor. Sunt trei râuri cari curg dealungul munților către Sighet [2]) până la Tisa, altfel numită Tibiscum. Acolo au scăpat de grija Tătarilor. Iar aceste locuri țin de Ardeal și erau pustii până la venirea lor. Maramureșul să-l fi numit ei cu acest nume sau aceste locuri se chemau astfel și înaintea lor?

Iar vremea a stricat și vorbirea lor, limba latină curată, căci ce nu strică vremea în veacuri lungi? Unde trebuià să fie *Deus*, avem *Dzeû* sau *Dumnedzêu* [3]), *al mêu* în loc de *meus*, așà s'a stricat limba; unde erà *coelum* avem *cierul*; *homo*, *omul*; *frons*, *frunte*; *angelus*, *indzierul*, dar în schimb nu avem niciun cuvânt care să nu amintească, fie prin început, fie prin terminație, fie prin mijloc originea sa dintâiu. Unele cuvinte au rămas chiar întregi: *barba—barba*, așà și *luna* altele cu foarte mici deosebiri. In plus s'au adăugat mai târziu și puține cuvinte ungurești. In sfârșit, luându-se cele sfinte dela Sârbi s'au adăugat și foarte puține cuvinte slavonești.

Și din scurgerea acestor veacuri fiecare poate să vadă ce schimbătoare e lumea, din felul cum după hotărîrea lui Dumnezeu a căzut împărăția romană din puterea ce avuse. Și cine poate să facă cel mai mic pas sau să se tragă înapoi, când Dumnezeu hotărește un termen împărățiilor și schimbarea stăpânirii pe pământ? Alții urmează după plecarea celor dintâiu, căci Dumnezeu a interzis Fortunei să stea pe loc.

Totuș lucrul nu s'a făcut dintr'odată, căci după Adrian Romanii mai avură mulți monarhi mari; nu dintr'odată se prăbușește edificiul, deșì se clatină și ceeace povestești repede nu se întâmplă tot așà de repede. Căci au fost marele Constantin, au fost Leonii, înțelepți fură Heraclius și Iustinianii și mulți hatmani cu slavă nemuritoare; nu mai mențînez acì atâtea nume eterne. Dar când ridicară capitala la Bizancium și o

[1]) *Glosă.* Maramureșul, ținut în Ardeal. *Redacția primă* Gurgiul, Ciucul, Maramureșul, ținuturi în Ardeal.

[2]) *Glosă.* Orașul Sighet, capitala Maramureșului.

[3]) *Glosă.* Dominus Deus. Dumnedzeu.

mutară din Roma veche în noua împărăţie, avură tot mai mult de a face cu Perşii, apoi cu Saracenii. Deşi încercară să supuie şi ţările apusene, care adesea nu stăteau în ascultare [1]), dar părţile de acì, de peste Dunăre le lăsară în părăsire. In aceste vremuri a năvălit în aceste părţi Atila cu Ungurii sau Maghiarii lui [2]). El întemeie ţara ungurească şi lumea suferì multe rele în toate părţile de pe urma lui, a fost socotit în aceste ţări întocmai ca Bati-han [3]). Astfel eroii romani dinainte vreme fură prefăcuţi în satiri de vremea cea lungă petrecută în pustietăţi şi de locuinţa lor în munţi departe de obiceiurile subţiri italiene şi romane. Totuş nu s'au sălbătecit cu totul graţie seminţei celei bune semănate mai întâiu în acest popor, căci natura cea dintâiu a lucrurilor nu piere [4]), ci dimpotrivă se păstrează veşnic măcar în parte. Dar oare aceşti Romani de azi sunt aceiaşi ca cei din veacurile trecute? Sau, Macedonenii sau Atenienii, sau Grecii, cei mai subţiri între popoare? Laconii de azi nu mai sunt acei cari au fost.

Şi între timp regatul unguresc a câştigat putere şi dintr'o mulţime de provincii au format o singură ţară. Acum domniau urmaşii lui Atila, dar Tătarii fără să le pese de stăpânirea ungurească, năvăliau în aceste părţi şi încercau din nou cu hoardele lor nomade să treacă munţii prin luncile râurilor, căutând să răzbească până în Ardeal. Astfel ajunseseră în vecinătatea Ardelenilor, unde au rămas şi până azi urme ale trecerii lor: clădiri de piatră lipite cu lut, semne de războiu. Râurile Trotuş şi Oituz [5]) au destule semne de acestea, precum şi alte râuri mai mici.

Dar până în cele din urmă Ungurii nu mai suferiră pe nişte vecini neastâmpăraţi, aşezaţi aşà de aproape în coasta ţării lor.

---

[1]) *Redacţia primă, ad.* De acì s'a născut şi ruperea sfintei unităţi spre paguba dragostei comune în creştinătate. De acì au venit marile certuri în biserică, cari au adus pieirea unor ţări creştine.

[2]) *Glosă.* Atila regele Ungurilor. *Redacţia primă. Glosă* Guagninus.

[3]) *Glosă.* Bati han al Tătarilor.

[4]) *Glosă.* Aristoteles: *Prima materia non corrumpitur. Redacţia primă:* essentia rerum.

[5]) *Glosă.* Râul Trotuş se varsă în Siret şi Oituzul deasemenea.

5, 33. A. Guagnini, *Sarmatiae Europeae descriptio.* Spira, 1581, p. 85.

Pe atunci domnià Vladislav regele Ungariei [1]). Acesta cugetând proiecte cavalerești, adună o oaste puternică împotriva Tătarilor și pornì asupra lor pe toți Romanii din ascunzișurile lor de acolo, atât pe acei cari locuiau în părțile Oltului, cât și pe cei dela râurile maramureșene dela Sighet [2]). Mergeau veselì la luptă Romanii acum transformați în Rumâni, cu numele acesta mare corupt în acest fel. Ei își amintiau de Traian și de locurile glorificate prin numele său, precum și de virtuțile și calitățile lui antice. Mai întâiu alungară cu putere pe Tătari din munți și porniră cu bărbăție pe urmele lor mai departe în câmpie. Tătarii primiră lupta la Siret [3]), dându-se bătălia la Roman, dar neputând ține piept în întrecerea în numele lui Mars, se aruncară în râul Siret, care se află aproape de dânșii [4]). Acì învingătorii îi urmăresc cu putere, până ce fac un zăgaz de corpuri în râu. Rumânii îi hârțuesc din urmă, acoperind totul cu cadavre și regele gustă cu plăcere măcelul Tătarilor. Vesel strigă: «Syretem, syretem» [5]) pe ungurește, ceeace înseamnă: «așà, așà-mi place». Siretul curge de veacuri purtând acest nume după cuvântul regelui [6]) și slava acestei izbânde nu va pierì în veci. Și deșì orașul Roman nu se află încă acolo, a fost astfel așezat pentru amintirea locului izbândei. Aceasta a făcut ca toate aceste regiuni să fie mai libere de cum fuseseră mai înainte. O! de trei ori, de patru ori mai fericiți nepoții decât strămoșii voștri, cari pierduseră țara ce le fusese dată! Aceà luptă de aur v'a deschis vouă poarta spre a doua descălecare.

---

[1]) *Glosă.* Ungurii, Moldovenii și Muntenii îl numesc Laslaw.
[2]) *Glosă.* Sighet, oraș în ținutul Maramureșului.
[3]) *Glosă* Lupta cu Tătarii la Siret, mai jos de locul unde este azi orașul Roman.
[4]) *Glosă.* Cruda înfrângere a Tătarilor.
[5]) *Glosă.* Siretem, pe ungurește: «așà-mi place»
[6]) *Glosă.* Siretul, râu mai mare ca Prutul se varsă în Dunăre mai sus de Galați.

1—19. Ureche (Simion Dascălul), pp. 9—10: *De ijderenia Moldovenilor. Miron Costin lasă la o parte din povestire amănuntul injurios că Românii se trag din tâlhari.*

PARTEA III-a

Despre a doua descălecare a Moldovei şi Munteniei după alungarea Tătarilor

După o aşà mare înfrângere în lupta dela Roman, oardele tătare se retraseră peste tot şi ne mai fiind nici o împiedecare din partea acelor, se face pe urmele lor a doua descălecare, întâiu a Munteniei, curând apoi şi a Moldovei, acì prin voevodul Dragoş [1]) cu ai săi, dincolo prin Negrul cu Muntenii pedeştri. Deacum vor fi de o parte Moldovenii, de alta Muntenii şi s'a arătat mai sus de unde vin aceste numiri. In această de a doua descălecare cele două ţări şi-au schimbat numele de Rumâni, dar, trăgându-şi originea dela Roma, nu pierdură cu totul acet nume. Rumân înseamnă Romanus şi unul când întreabă pe celălalt despre limbă zice până în ziua de azi: *ştii rumâneşte?*, ceeace e aproape «*scis romanice?*», nu zice «*moldoveneşte*». Şi numai acei cari au trecut în aceste două ţări şi-au schimbat numele în Muntean şi Moldovean, dar cei rămaşi pe loc în Ardeal [2]) au păstrat neschimbat numele cel vechiu şi se numesc şi azi Rumâni, iar Ungurii îi numesc Olahi [3]), care nume vine dela Włochy [Italia]. Ei nu se slujesc de numirile de Moldovean şi Muntean, căci aceste numiri se trag dela râurile de acì, iar aceia slujesc Ungurilor. Şi până azi ei sunt mult mai numeroşi ca Ungurii, începând din Bačka [4]) Sârbilor temişoreni, peste tot Mureşul, în Haţeg [Herţeg], în jurul Bălgradului [5]), unde locuesc principii, în

---

1) *Glosă.* Dragoş, primul vaida, pe româneşte Domn.
2) *Glosă.* Rumânii din Ţara Ardealului.
3) *Redacţia primă. Glosă* Olah pe ungureşte rumân, dela Olasz, Italian.
4) *Redacţia primă, Glosă* Baczka, provincie în apropierea de Temişvar.
5) *Glosă.* Capitala principilor Ardealului.

19—21, 28. Toppeltin, p. 48.

Țara Oltului [1]) și în tot Maramureșul; așà de tare s'a înmulțit poporul, ca și cum n'ar fi descălecat nici unul din Maramureș și dela Olt. Și azi Maramureșenii au o limbă mult mai frumoasă și mai apropiată de cea italiană, ei nu sunt supuși nimănui, liberi, nu slujesc până azi nici unui stăpân, numai când merge și principele în persoană încalecă și ei la războiu și țin pe cheltueala lor garnizoana cetății Hust. Au privilegii deosebite și sunt până azi neîntrecuți în treburile ostășești.

Aceleași schimbări s'au produs și cu numele proprii: Bogdan, Dragoș la Moldoveni, Stan și Vlad la Munteni, precum și Dragomir și Stanimir. Acestea și altele nu mai sunt nume romane ci chiar sârbești, de unde se poate vedeà că limba slavonească s'a răspândit în aceste țări, căci astfel de nume sunt numai la Slavi. Toate aceste schimbări nu sunt lucru de mirare, pricina stă în lunga trecere de vreme. După cum sunt și locurile așà și obiceiurile strămoșești ale fiecăruia.

In țara Maramureșului se află un sat numit Cuha [2]). Acolo locuià Dragoș fiul lui Bogdan împreună cu ai lui. Bogdan se lăudà că se trage din domnii cei vechi [3]), iar fiul său se pregătià să arate ce poate făptuì. Multă vreme mama lui l-a împiedecat să plece, ca să nu-l piardă în aceste locuri așà de primejdioase. Până ce un zimbru se arată în sat; tineretul se repede pe urmele lui. Dragoș îl socoate ca un semn prevestitor, și-și alege trei sute de tineri înarmați, obișnuiți să sufere cu bărbăție orice trudă. Pornesc pe urmele zimbrului în adâncimile munților și urmele îi duc la un pârâu necunoscut până atunci. Sperând să găsească vreun semn, ei merg dealungul râului, oriunde-i duce albia lui. Iar cățeaua Molda [4]) îi ajută cu mirosul ei, căci oriunde s'ar fi ascuns zimbrul: fie în strâmtori, fie între stânci, ca să scape lăsând pe gonași să treacă înainte, ea gâdilată în nări de mirosul animalului, latră, adunând cu glasul ei ca la un clopot pe soldații risipiți, până ce și

[1]) *Glosă.* Terra Olti.

[2]) *Glosă.* Cuha, sat în Maramureș.

[3]) *Glosă.* Se află în Maramureș hrisoave dela acel Bogdan. Mi le-au arătat.

[4]) *Glosă.* Cățeaua Molda caută zimbrul.

17—19. Ureche (Mihail Călugărul), p. 16^{26-27}. *«Dragoș-Vodă feciorul lui Bogdan Vodă, carele era din domnii Râmului».* *22—32.* Ureche, pp. 6^{1-4}, 16^{5-9}.

trâmbița dădeà de știre despre animalul ascuns. Tinerii se reped într'acolo, dar zimbrul, văzându-se descoperit de neobosiții lor urmăritori, își face loc cu putere printre gonași și ei iarăș încep goana după dânsul. Dejà au trecut munții Carpați [1]), de pe coama munților înalți [2]) privesc spre pământul viitoarei Moldove. Ochiul cuprinde luncile Prutului, în care se oglindesc câmpiile curate ce se întind până la Nistru, câmpii întinse, ce se arată ca o întindere fumurile sau asemenea Oceanului ca mărime. Nistrul cel măreț își are izvoarele în țările coroanei polone, e mai frumos ca Nilul [3]) și chiar acolo unde desparte în două Podolia curge între stânci sculptate natural, ca și cum ar fi fost lucrate de mână de om; deșì Nilul e vestit, curge înconjurat de trestii. Nistrul întrece chiar Dunărea, a cărei ape sunt nesupuse albiei [4]). Valurile Nistrului udă maluri cu pereți strimți în umbră și fluviul poartă răsboiu cu Phoebus ca să prindă din razele lui, căci stâncile aplecate îi ascund cerul. Țânțarul, dușmanul somnului oamenilor, nu se află acì. Și când se arată totuș maluri joase la vaduri, sunt asemenea labirintelor de grădini pe ape sau sprâncenelor sublime de pe fruntea veselă a regelui celui măreț cu fața senină ca cerul. Dacă zeițele din fabulele grecești ar fi aflat de aceste ținuturi ar fi venit de sigur, acì din Olimpul lor. Peste tot câmpii mănoase, pășuni întinse, care alte pământuri se pot asemănà în lume cu acestea? Și Prutul [5]) iese din acest regat, râu bogat, șerpuind pe șesuri întinse cu câmpii mănoase pe maluri. Acì zadarnic te mai lauzi Egiptule că acolo în țara ta întreci Prutul în bogăție. Acì o jumătate de copeică produce șapte măsuri [6]) de grâu, ceeace cu greu s'ar vedeà între granițele tale nisipoase. In anii roditori, ovăzul, secara dau unsprezece măsuri,

[1]) *Glosă.* Moldovenii îi numesc Munții Ungurești.

[2]) *Glosă.* Muntele Ceahlău de pe care se poate vedeà și peste Nistru, este așà de înalt încât mai jos de el e ploaie, fulgere și trăsnete, iar sus pe vârful muntelui e soare.

[3]) *Glosă.* Nilul are un aspect urît. *Redacția primă,* Nistrul curge mai frumos ca Nilul, care are foarte multe trestii pe maluri.

[4]) *Glosă.* Dunărea curge mai ales împărțită în brațe rar împreunate. Dunărea e mai mare ca Nilul.

[5]) *Glosă.* Prutul e un râu, deosebit acì de cum este în Pocuția.

[6]) *Glosă.* Măsură moldovenească, 18 ocale.

iar meiul peste douăsprezece[1]). Tu ce poţi aveà mai mult, de te lauzi cu protecția Cererei? decât că în ţările tale creşte zahărul? Acì iapa adesea fată doi mânzi şi oaia trei miei deodată, iar vaca tânără de trei ani fată un viţel. Şi pe tine, Bârlade[2]), râu roditor nu pot să nu te menționez, e greu să uiți cum curgi în bogăție îmbelșugată, desfătări ca în raiu, ducând cu unda ta miere și lapte. Mai departe ei văd și păduri și pe unde curg râurile, șesuri întinse și când aplecară ochii văzură o ţară cum ar fi o grădină înflorită cultivată între gardurile ei pătrate. Privind către răsărit se minunară de așà ţară cu câmpii pline de flori asemenea raiului. Acum nădejdea pentru luarea pradei sigure, zimbrul, se schimbase, altă dorință le umple sufletul. Privesc locurile și apoi pornesc mai departe dealungul râului și acum ieșind din ceaţa munților dau de câmpiile curate. Acì deodată căţeaua latră cu glasul ei obișnuit și toţi la sunetul cunoscut se reped deodată. Pe stânga râului se află o pădure foarte deasă înconjurată de jur împrejur cu șanțuri, acolo zimbrul obosit și fără putere după atâtea oboseli se odihnià liniștit, dar nările cățelei agere nu-l pierdură nici acì. Acolo tinerimea dornică de pradă îl înconjură ca și cum tunurile dese ar fi fost îndreptate asupra lui. Animalul a simțit din instinct că i-a venit ultima clipă a vieții și nu iese din desiș în câmp. Atunci tineretul năvălește asupra lui cu unelte de fier, unii cu topoare unguresti, alții cu lăncii de Rohatyn și acolo ucid zimbrul.

«O! tineri!» strigă Dragoș, «acì e patria noastră, nu mai e nevoie să ne sfătuim, eu nu mă mai întorc înapoi deacì. Voiu restabilì locuințele strămoșilor noștri. Chiar acum jur că o voiu face și trimit de veste acasă, iar cine dintre voi gândește altfel, îl trimit îndată înapoi». Toți strigă: «Iți jurăm că și noi vom locuì acì cu tine pe veci!»

Capul zimbrului îl așezară pe un stâlp ca un semn prevestitor de bine și Boureni[3]) fu primul sat după această

[1]) *Glosă.* Adevărat.

[2]) *Glosă.* Bârladul râu mai mic ca Prutul, dar cu vale roditoare.

[3]) *Glosă.* Boureni, primul sat în ţara Moldovei, Bour, zimbru. *Redacţia primă.* Deacì herbul Moldovei.

15—31. Ureche, p. 6^{1-6}. 33. Ureche pp. 6^{7-11}.

ispravă, căci zimbrul se numește pe moldovenește *bour*. Deacolo și țara are drept pecetie un cap de zimbru și pe acel loc ei întemeiară cel dintâiu sat și-i dau numele Boureni dela bour. Cățeaua obosită sau rănită în desiș de către fiara slăbită de puteri, după atâta muncă aleargă încălzită la apă, dar după ce băù, crăpă acolo istovită. Dându-i-se pe vecie numele de Moldova dela Molda, acest râu a păstrat și azi numele dintâiu. Izvorăște în apropierea Maramureșului din munții Carpați și se varsă în Siret lângă Roman. Râul Moldova a dat un nume veșnic și țării și poporului.

Dela Moldova Dragoș fixează locurile fiecărui moldovean și cercetează peste tot împrejurimile, până ce văd un fum cenușiu care se ridică dimineața în zorile liniștite ca un stâlp drept până la nouri. Rămân îmmărmuriți: cine să locuească în așà pustietăți? Fără foc nu iese fum nici din peșteri, deci pornesc fără teamă deadreptul spre fum. Călăuziți de dânsul, dau de un al doilea râu și pe malul lui văd dumbrăvi rotunde și vesele. Inconjură păduricea de unde cărbunii scoteau fum, dau de roiuri de albine, găsesc pe un bătrânel încărcat de ani în prisacă. El acoperià stupii și umblà în jurul lor să dreagă câte ceva, să vadă dacă vreo matcă își scoate albinele, sau să îndrepte fagurii să ia ceara asemenea chihlimbarului [1]) și îndemnà albinele la muncă mai zeloasă. Până ce ei strigă: «Binet ome!»[2]). [Binec]. Tresare bătrânul. Ii pun întrebări, el: «Nu pricep, pe Dumnezeu!» Ei mai încearcă să vorbească prin semne, dar el, turburat de asemenea oaspeți cu totul necunoscuți de când locuià pe acì, nu știe ce să zică. Il duc la fruntașul lor și-l întreabă prin tâlmaci: de când s'a așezat acì și de unde a venit? El răspunde: «Sunt Iațco din Sniatyn, m'am așezat de câțiva ani acì și am o prisacă mică. Afară de voi n'am văzut pe nimeni». Dragoș îi spune de noua descălecare, care acum nu mai are de întâmpinat piedici din partea Tătarilor. Dacă are oameni de-ai lui, să-și aducă rudele, le dăruește în acelaș timp cu drept de moștenire toate pământurile peste toate locurile dimprejur.

[1]) *Glosă.* In țara Moldovei se află în stupi ceară cu miros de chihlimbar.

[2]) *Glosă.* Binet, bene tibi, în loc de «să te ajute Dumnezeu».

1—10. Ureche, pp. 6 [7-11]. 12 — 34. Ureche, pp. 14 [14] — 15 [13].

Bătrânul îi mulțumește pentru vorbele binevoitoare și făgăduește să aducă acì toate rudele sale. Și s'a ținut de cuvânt: Tot neamul său din Sniatyn l-a adus în această țară în noile așezări. Dela dânșii a rămas a doua așezare mai veche după Boureni, satul Iațcani [1]), care poartă numele străbunului Iațco. Și azi acest nume se păstrează, deși satul e unit cu orașul Suceava. Soarta n'a vrut ca orașul să-i poarte numele, care erà cel mai vechiu. Câțiva cojocari veniră din Ungaria și se așezară acolo (cojocar pe ungurește se zice *socz*) și astfel se făcù că orașul și râul se numiră Suceava. Totuș numele Iațcani nu pierì, fiind păstrat de o parte a orașului.

Dragoș, văzând acum că acì unde găsise pe bătrânul Iațco e o regiune mai apropiată de părțile locuite și pământul este mai mult un șes, merge dela Moldova pe mâna dreaptă, acolo află peste tot câmpii și dă de un al treilea râu mai repede ca cele dintâiu. Din cauza repeziciunii curgerii îi dă numele Repede [2]) și altuia din apropiere Limpede, din pricina apei foarte limpezi, din latinescul *limpida* (și primul tot din aceeaș limbă *rapida*). Insă acuma râului Repede i-au schimbat numele Rutenii lui Bogdan din Pocuția [3]), numindu-l Bistrița. I-a plăcut locul lui Dragoș și s'a așezat el însuș acolo, dând numele său tuturor părților dimprejur care până și azi se numesc câmpii lui Dragoș, ceeace înseamnă «Campi Dragossi». Și acì locuitorii noi curg din toate părțile ca apele, dacă e să credem oamenilor simpli, cari au păstrat tradiția [4]). Cel simplu care nu stă să gândească spune mai degrabă adevărul, nu caută cuvinte, ci spune ceeace știe [5]). Nu întotdeauna adevărul are nevoie de vorbire aleasă, el se mulțumește cu cea mai simplă povestire.

---

[1]) *Glosă.* Iațcani al doilea sat mai vechiu, dela Iațco. *Redacția primă, ad.* Iațcani, unde e azi Suceava.

[2]) *Glosă.* Râul Bistrița și al doilea lângă el e Limpedea. *Redacția primă:* Râul Repede, azi Bistrița.

[3]) *Glosă.* Numele lui Bogdan pe poarta Halicka din Lemberg.

[4]) *Glosă.* O păstrează analele din mânăstiri.

[5]) *Glosă.* Simplex sermo veritatis. *Redacția primă, ad.* Barclaius.

1—5. Ureche, pp. 14^{14} — 15^{18}. *8—10.* Ureche, pp. 15^{19-22}.

Nu mai e nici o altă țară care să fi fost așà de repede colonizată între granițele sale. Și precum o corabie vrednică își ridică dintr'odată pânzele, sau precum puhoiul se prăvale dela munte să umfle pâraiele, dar tot așà de repede scade, așà și această țară întemeiată în acest chip, a început îndată peste câteva zecimi de ani să scadă în granițele sale. In câțiva ani au fost străbătute toate locurile și câmpiile până la Dunăre și Nistru, au fost ocupate toate șesurile tăiate de râuri până la Marea Neagră. Dragoș plin de zel împrăștie pe Români în câmpii, pe Sașii cei industrioși și pe Ruteni îi așează lângă munți, pe slujitorii lui în câmpiile de mai jos. Așează pe Ruteni fermieri din Pocuția și Podolia, ei populară Cernăuții, Hotinul [1]) și toată regiunea Nistrului, ținuturile Orhei, Soroca și pe Prut jumătate din ținutul Iașilor, precum și jumătate din ținutul Sucevii. In țara de jos nu erà nici un șerb, toți se numiau arcași și călărași [2]), lucrau numai pentru dânșii, iar pentru cei bogați, lucrau Țiganii cumpărați [3]). Orașele mai toate au fost întemeiate de Sași, tot ei împreună cu Ungurii ridicară și viile.

Țara în granițele ei dintâiu [4]) se întindeà dela munții Ungurești până la răsărit pe malurile Nistrului. Dela miazănoapte până la miazăzi țara era încinsă de Nistru dela Hotin pe toată lungimea râului și de Marea Neagră până la locul unde acest ocean primește apele Dunării. Azi Prutul este graniță spre Bugeac și chiar Galațul și Hotinul nu odată fură cuprinse de spaimă, azi sunt Turci vameși. Doamne! dacă păgânul nu va tăià acum ultimul fir al vieții locuitorilor, de sigur va transformà această țară în pașalâc, căci de mult pregătește acest lucru. Atunci vei vedeà, Polonule, ce fel de vecini vei dobândì

[1]) *Glosă.* Ținuturile Cernăuți, Hotin, jumătate din Iași jumătate din Suceava cu totul rutenești.

[2]) *Glosă.* Arcașii, pedestrași cu arcul, călărașii călări.

[3]) *Glosă.* Și azi lucrează cu țigani.

[4]) *Glosă.* Granița dintâiu a Moldovei.

4—6. Ureche, p. 2 [8-18]... « *că cum se tâmplă de sârg de adauge puhoiul ape și iarăși de sârg scade și se împuținează, așa s'au adaus și Moldova. care mai apoi de alte țări s'au descălecat, de s'au de sârg lățit și fără zăbavă au îndărăptat* ».

11—15. Ureche, pp. 14, [1-9], 15. [15-18]. 17—18. Ureche, p. 15. [19-20].

la granițele tale, ce nenorocire înseamnă să locuești aproape de un astfel de vecin. Dacă pierzi o clipă ca cea de acum, pe care Dumnezeu ți-o arată cu brațul răsboinic al marelui tău rege, nu vei mai vedeà curând alta asemănătoare.

Muntenii cu al lor Negrul sunt ceva mai vechi în descălecarea lor acì decât ceștilalți. Dunărea încinge țara lor, dealungul întregii granițe de miazăzi [1]) și-i desparte de Mizia. La miazănoapte și apus sunt mărginiți de munți, iar la răsărit Siretul îi desparte de Moldova. Ei numără aproape patru sute de ani dela Negrul lor, pe când Moldovenii socotesc peste trei sute optzeci. Dea Dumnezeu ca vremurile de acum să nu fie ultimile! Nu pierde nădejdea, o! țară, nici tu Podolie, vă va mântuì din prăpastia cea mare, Ioan cel Mare, rege al Poloniei.

Muntenii întrebuințează alt sigiliu cu corb [2]). Iar despre voevodul lor Negrul povestesc astfel ei înșiși : Erà pe vremea când poporul locuià încă pe apa Oltului, o fată frumoasă, romàncă de neam, care fu luată ca ibovnică de principele Ardealului. Femeia curând se văzù însărcinată și spuse aceasta principelui. Acesta îi dă un inel spre credință și o trimite la părinți, spunându-i că îndată ce va naște să vie cu pruncul și cu semnul la dânsul. Ea naște un fiu: pe Negrul [3]). Luându-și copilul, pleacă la drum împreună cu fratele ei către acela care fusese pricina acestui prunc. Pe drum obosiți și cam istoviți de mers se așezară lângă o pădure de stejari. Mama dă copilului inelul să se joace înainte de a adormì, ca să nu plângă. Dar ca un fulger minunat un corb, văzând din stejar că strălucește ceva în mâna copilului, chinuit se vede de foame, luându-l drept o bucată de carne, răpește inelul de aur și-l înghite pe dată cu lăcomie. Copilul țipă zgâriat de ghiarele corbului, mama sare în picioare și fratele se deșteaptă. Văd că inelul e pierdut și odată cu dânsul și cuvântul principelui. Amândoi se tânguesc, dar corbul șade pe loc îngreunat de hrana neobișnuită. Fratele întinde arcul, măsoară depărtarea pe coardă,

[1]) *Glosă.* Granița Munteniei.
[2]) *Glosă.* Pecetia Țării Muntenești este un corb.
[3]) *Glosă.* Negrul primul vaida muntenesc.

5—6. Ureche, p. 5. [16].

se apropie, corbul îngreunat de aur prezintă o țintă nemișcată, Lovit, cade cu inelul în gâtlej. După ce l-a omorît, fratele, acum sigur, nu scoate inelul din corb, ci, luându-și sora și copilul caută mai veseli pe principe în țara lui. Ajungând la dânsul, îi dau copilul și inelul în corb ca o minune. Deacolo sigiliul Munteniei e un corb. Iar pe copil principele îl face curând vayda, astfel numesc în ungurește pe voevozi [1]). Mai târziu începură să poarte titlul sârbesc de hospodar, dar din ungurește se numiau la Unguri vayda, iar pe limba lor îi numiau domni. Pe Negrul, când se făcù mare, principele îl trimese și-i dăruì voevodatul Făgărașului din partea regelui. Acest Negrul este autorul celui de al doilea descălecat la Munteni, precum la Moldoveni a fost Dragoș. In urma aceluia și Ungurii, Sașii și Sârbii cu minunată repeziciune s'au așezat cu coloniile lor pe malurile Dunării.

Dragoș nu s'a bucurat multă vreme de țara întemeiată cu atâta spor. După șase ani și-a încheiat domnia și a murit. O! cât de mult a prorocit această domnie scurtă și domniile cele de ani puțini ale urmașilor săi [2]). După moartea lui a căzut la domnie fratele său Roman. Sub dânsul s'a ridicat orașul Roman, care-i poartă numele [3]), așezat la vărsarea Moldovei în Siret. Dar nici acesta n'a supraviețuit multă vreme fratelui său: după patru ani și-a luat rămas bun dela lume. Timp de patruzeci și trei de ani au domnit șapte domni. Ce s'o fi lucrat în aceste veacuri trecute, timp de patruzeci și trei de ani? Ce s'a întâmplat în aceste șapte domnii? Oare s'au mărginit să așeze locurile cu oameni, sau nu au avut scriere? Oare țările vecine nu știau încă despre dânșii? Chiar dacă au făcut vreo ispravă, a rămas în întunerec necunoscută tuturor, până la bătrânul Alexandru [4]), care asemenea unui rege a fost numit

[1]) *Glosă.* Vaida pe ungurește înseamnă voevod. *Prima redacție, ad.*: în polonă voevod, sârbește hospodar și românește domn.

[2]) *Prima redacție. Glosă.* Viața scurtă a domnilor acestei țări.

[3]) *Glosă.* Roman cel dintâiu oraș.

[4]) *Glosă.* Alexandru cel bătrân și bun, primul hospodar și voevod.

6—19. Ureche, p. 17^{1-6}: « *Și dacă au domnit doi ani s'au săvârșit. Pre acest semn dintâiași dată, ce se arată domnie fără trai, se putea cunoaște că va fi așa și domn ce vor fi înainte, adese se vor schimba și între domnii Moldovei multă neașezare va fi* ».

cel dintâiu hospodar, întocmai ca un monarh slăvit. Ii zic cel bătrân și bun și până azi locuitorii îi slăvisc amintirea. El a îmbrăcat această țară în podoabe mai respectabile. Mai întâiu s'a silit să întemeieze acì un cler și a trimis pentru aceasta solii lui la Stambul. Insă acolo solia lui nu izbutì, căci împăratul Paleolog plecase din orașul său de scaun, Stambulul, împreună cu patriarhul la sinodul din Florența [1]). Solii au dat de știre că n'au aflat pe nimeni la Țarigrad, toți, împăratul, patriarhul și tot clerul plecaseră la sinod. Intrebară deci ce poruncă le dă pentru însărcinarea ce aveau: le poruncește să meargă în Italia la Florența, sau să aștepte pe loc pe împărat? Alexandru se sfătuește cu boierii lui frun+ași, dau un decret ca să meargă în capitala Bulgarilor la Ohrida [2]) împreună cu călugării aleși spre a fi unși ca demnitari. Ohrida este un oraș în Serbia dăruit cu bogate privilegii de către Iustinian [3]). Aceasta din cauză că acest împărat al Grecilor erà din partea locului. Iustinian numì episcop mai întâiu pe o rudă a sa, pe care-l puse mai sus de toți mitropoliții, cel mai aproape de patriarhi. Și azi acest scaun duhovnicesc are locul întâiu deasupra arhiepiscopilor [4]) și este cap tuturor episcopilor sârbi. Solii au mers la Ohrida, acolo au consacrat pe călugări [5]) și de atunci Moldovenii luând consacrarea dela Sârbi, țin liturghia în limba sârbească, limbă pe care o întrebuințează și în hrisoave. De atunci este și titlul de hospodar și voevod al țării Moldovei dela plaiuri și până la mare. Țara erà atunci puternică, erau cincizeci de mii de oameni în tabere [6]), pedestrașii se numiau arcași, iar călărimea călărași dela cal. Arcașii se aseamănă cu pedestrimea care erà la Turci și pe care o numesc solaci, căci mergeau la răsboiu pe jos cu arcuri, mergeau

[1]) *Glosă.* Sinodul dela Florența.
[2]) *Glosă. Redacța primă.* Ohrida oraș în Serbia.
[3]) *Glosă. Redacția primă.* Iustinianus împărat.
[4]) *Glosă.* Primul arhiepiscop după patriarhi.
[5]) *Glosă.* Mitropolia Moldovei la început la Roman.
[6]) *Glosă.* Acest lucru este sigur.

1—3. Ureche (Misail Călugărul), p. 21^{9-17}: « *văzând cinstea lumii cum se cade a se purta în podoabele împărățiilor și a crailor și a domnilor...* ».

3—13. Ureche (Misail Călugărul), pp. 20^{15-19}, 21^{9-17}, 24^{20-27}, 39^{1-7}.

fără greutăţi numai cu o tolbă de săgeţi şi cu arcul pe braţ. Acest hospodar a ridicat cetăţile şi ruinele cele vechi şi a ridicat şi ţara lui în ordine şi cu puteri înfloritoare. Iar domnia lui a ţinut treizeci de ani.

De acum, cetitorule binevoitor, te trimit sigur la autorii tăi [1]), la Kromer, Bielski, litvanul Strykowski şi Piasecki, scriitor proaspăt, nou. Moldovenii sunt foarte îndatoraţi sufletelor acestora, căci în scrierile lor cele mari sunt pomeniţi adesea şi dânşii. Găsiţi în ordine la dânşii războaiele şi lucrurile mai însemnate şi fiecare cum a izbândit sau a pierdut şi cu ce mijloace. Totuş lucrurile mai mărunte nu le-au ştiut, precum şi luptele civile mai mici. Iar înainte de Alexandru singuri mărturisesc că nu au nici o ştire despre primele începuturi ale acestui popor [2]). Singur Kromer aflàse că Moldovenii sunt din Italia, şi dacă e aşà, ce să facem numai cu atât?

Acestea au fost începuturile, căci pentru originea acestui popor avem ca marturi istorici demni de credinţă.[3])

[1]) *Glosă.* Dela acest Alexandru înainte istoricii poloni au toate faptele.

[2]) *Glosă.* Nu trebuie să ne mirăm de Poloni, ci de Unguri, căci singuri mărturisesc că nu ştiu, când s'a colonizat această ţară până la Nistru.

[3]) *Redacţia primă ad.* Şi atâta e destul pentru grijile ce am, căci numai veselia dă îndemn la versuri, iar eu sunt distrus de tiranie, aşà că am fost chiar silit să plec cu jale, fără nici un motiv serios, din patria mea.

5—6. M. Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum. libri XXX.* Basel, 1555, passim. I. Bielski, *Kronika polska.* Cracovia, 1597, passim. M. Strykowski, *Kronika polska, litewska, ruska.* Kőnigsberg, 1582, passim. P. Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium.* Cracovia, 1648, passim.

13—14. Toppeltin, p. 50.

14—15. Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum.* Basel, 1555, pp. 312—313.

REZUMATUL ACESTEI ISTORII

In vremea împăratului Traian, după alungarea Dacilor și uciderea regelui lor Decebal, aceste țări au fost colonizate cu așezări romane; anume o parte a Transilvaniei, în care intră de pildă Maramureșul, și alte țări, adică Muntenia și Moldova de azi. Tot Traian a zidit și podul peste Dunăre, mai sus de Nicopole. Acelaș a săpat și valul dela Dunăre până la Don prin Moldova, Podolia, Ucraina și câmpiile sălbatece, ca graniță de apărare împotriva popoarelor barbare. S'a înapoiat prin Bactriana, azi Buhara sau Uzbek, prin Persia în Egopt, unde a și murit. După dânsul s'a făcut împărat Adrian, care a stricat acest pod peste Dunăre din pricina neîncetatelor năvăliri tătare. Acesta a întemeiat și orașul Adrianopole. Tătarii prin incursiuni neîncetate au pustiit aceste țări, deși aveau câteva cetăți ca Hotin și Neamț, clădite fie de Daci, fie de Romani. Dar deoarece nu puteau să-și vadă de agricultură, fură siliți să părăsească aceste țări. Unii s'au dus în munți deasupra râului Olt, de unde numele lor de Oltani, și apoi prin corupție sau prin adăugirea unei litere li s'a zis Moltani. Alții ca Moldovenii îi numesc Montani, adică oameni dela munte. Latinii îi numesc Valahi, Turcii Kara-Vlah, adică Români negri, se vede că din limba slavonă, în care Italienii sunt de obiceiu numiți Vlahi sau Vlohi.

FUNCŢIUNILE ŢĂRII MOLDOVEI

Clerul

1. *Arhiepiscopul şi mitropolitul Sucevii* şi al întregii ţări. Titlul lui este acesta: Din mila lui Dumnezeu arhiepiscop şi mitropolit al Sucevii şi al întregii ţări a Moldovei, exarh al sfântului scaun din Constantinopol şi al tuturor mănăstirilor din munţi.
2. *Episcopul de Roman.*
3. *Episcopul de Rădăuţi.*
4. *Episcopul de Huşi.* Aceştia trei nu iau parte la sfat la divan; la masă stau înaintea laicilor. Singur mitropolitul are întotdeauna loc la sfat.
5. *Episcopul de Bacău*, catolic, cu titlul, al bisericilor catolice din ţara Moldovei. De dânsul ţin şi satele catolice din Bugeac

---

Ordinea funcţiunilor senatoriale şi teritoriale în Moldova şi Muntenia

Senatul

Clerul

1. *Arhiepiscopul şi mitropolitul Sucevii* şi al întregii ţări a Moldovei. Titlul său este: (Numele) din mila lui Dumnezeu arhiepiscop şi mitropolit al Sucevii şi al întregii ţări a Moldovei, exarh al sfântului scaun din Constantinopol, al tuturor pustnicilor şi mănăstirilor din munţi. Mai înainte vreme se adăugà la titlu şi aceasta: dela plaiuri până la mare, căci, precum am văzut mai sus, acest titlu se dedea şi Domnului.
2. *Episcopul de Roman.*
3. *Episcopul de Rădăuţi.*
4. *Episcopul de Huşi.*
5. *Episcopul de Bacău*, cu titlul, al bisericilor catolice din

dela Tătari. Părinții Iezuiți umblă acolo pentru liturghia catolicilor, ce locuesc în acele părți.

Funcțiunile laice

1. *Marele logofăt.* La dânsul e pecetia cea mare pentru hrisoave, asemenea îl privesc pe el toate judecățile privitoare la bunurile ereditare și la donații. Iscălește hrisoavele. Nobilimea fără funcțiuni, cu numele de curteni, este sub puterea lui. De dânsul țin grănițuirea orașelor, a satelor, a movilelor și tălmăcirea hrisoavelor sârbești. Poartă un baston împletit cu aur. Această funcție e luată dela Greci. *Λογοθέτης*, înseamnă purtător de cuvinte.

întreaga țară a Moldovei. Dieceza lui se întinde și în Bugeac, unde deasemenea sunt mulți catolici, ca de pildă cele șapte sate hănești și la Cetatea Albă și Tighina. Acest episcop, după cum am aflat din tradiția orală a Moldovenilor, pe vremea domnilor celor vechi și înțelepți erà mai sus de cei trei vlădici și ședeà în fața mitropolitului.

Senatul laic

1. *Marele logofăt* sau cancelar. Slujba lui stă în aceea că pecetia cea mare o are el și iscălește hrisoavele, precum și decretele divanurilor domnești. Traduce hrisoavele, ele se trimit la dânsul dela divan sau judecata domnească. Judecățile pentru bunurile nobiliare ereditare se hotărăsc de dânsul; asemenea are grija grănițuirii în mod egal, cu movile. Când nu poate merge în persoană, trimite pe logofătul al doilea sau pod-cancelar, sau pe un altul credincios al său. Toată nobilimea teritorială cu numele de curteni este sub direcția lui. Poartă ca insignă a funcției sale un baston verde placat cu os văpsit în galben auriu. Această funcție a fost luată dela împărații greci: *ὁ μέγας λογοθέτης*, din *λόγος* și *φέρω*, adică purtător de cuvinte. Această funcție există și azi pe lângă patriarhi pentru jurisdicția bisericească, pentrucă jurisdicție civilă nu mai au.

2. *Marele vornic al țării de jos*, este judecător general al acelei părți de țară. Starostia Bârladului și însuș orașul Bârlad țin de funcția lui. Trebuie să poarte un baston albastru, împletit deasemenea cu aur. De el țin strajele vadurilor și ale granițelor în țara de jos.

3. *Marele vornic al țării de sus.* Are aceleași atribuții în partea lui de țară, poartă un baston asemănător cu acela al vornicului țării de jos. Orașul Dorohoiu este capitala lui.

4. *Hatmanul, pârcălab al Sucevii.* I s'a dat pârcălăbia Sucevii, ca să aibă loc în sfat. Judecă pe călărași, dărăbani și alți slujitori, poartă un baston roșu. Această funcție nu erà mai de demult. Ieremia Vodă Movilă a înființat-o. Mai înainte vornicii mari conduceau oștile, unul ținea aripa dreaptă, celălalt aripa stângă.

5. *Marele Postelnic*, adică mareșal, numit astfel dela *pościel*

---

2. *Marele vornic al țării de jos* este judecător general al acelei jumătăți de țară dela Dunăre până la Iași. Prădăciunile, tâlhăriile tainice, grija strajelor dela graniță, îl privesc. Nu are însă putere să judece interesele bunurilor nobiliare ereditare. Veniturile starostiei Bârladului țin de dânsul. Poartă ca insignă un baston cu împletitură de aur pe fond albastru.

3. *Marele vornic al țării de sus*, adică dela Iași la Hotin, Cernăuți și Soroca. Ocârmuește partea lui de țară ca și cel al țării de jos și are un baston asemănător. Starostia Dorohoiului ține de dânsul.

4. *Hatmanul și pârcălab al Sucevii.* I s'a adaus și pârcălăbia Sucevei ca să aibă loc în senat. Judecă toți oștenii, ca de pildă călărași, arcași, darăbani, seimeni și slujitori cu leafă. In senat poartă un baston roșu împletit cu aur, iar în tabără buzdugan. Această funcție nu erà mai de demult, marii vornici conduceau oastea, unul aripa dreaptă, celălalt aripa stângă. Nici azi această funcție nu este la Munteni, unde marele spătar, adică miecznik, conduce oastea. Aici în Moldova Ieremia vodă Movilă a înființat cel dintâiu această funcție, luând exemplu din Polonia.

5. *Marele postelnic*, adică mareșal. De unde vine acest nume

(așternut), pentrucă are voie să intre la domn, chiar dacă nu e îmbrăcat și are voie să intre chiar nechemat, ceeace nu poate face nimeni altul. Poartă un baston în întregime acoperit cu argint. Judecă toată curtea domnească: pe aprozi, pe curieri și pe Turci. Pârcălăbia Iașului ține de dânsul.

6. *Marele spătar*, adică miecznik, poartă sabia și sceptrul în urma Domnului, la ceremonii publice și serbări e îmbrăcat în brocart și cu pălărie. Jumătate starostia Cernăuților ține de această funcție.

7. *Marele paharnic*, adică podczaszy, varsă în pahar domnului la festivități. Starostia Cotnarilor ține de funcția lui. El ia toată zeciuiala din viile dela Cotnari pentru domn.

---

de postelnic, eu înțeleg că dela *pościel* (așternut), căci el are voie să intre la domn, chiar dacă acesta n'ar fi încă îmbrăcat și are voie să intre chiar nechemat, ceeace nu se cuvine alt nimănui. Ceilalți trebuie să dea mai întâiu de știre despre dânșii sau să fie chemați. Face funcție de mareșal, mergând înaintea domnului cu un baston acoperit peste tot cu argint. El judecă toată curtea domnească, pe aprozi, curieri și pe Turci, și de aceea postelnicul trebuie să cunoască și limba turcească. Pârcălăbia Iașilor ține de dânsul.

6. *Marele spătar*, adică miecznik. La ceremoniile publice și la sărbători îmbracă o haină de brocart și o pălărie care amintește mitra princiară, pe care, domnul însuș, în situația în care se află n'o poate purtà. Are o sabie atârnată de brațul stâng și ține buzduganul în mâna dreaptă, mergând imediat în urma domnului. Aceste arme, pe care le poartă, sunt insignele puterii domnești, care arată că are «*jus gladii*». In zilele obișnuite la biserică le poartă spătarul al treilea, deasemenea la judecățile din divan și la serbări la masă, când nu se află de față marele spătar. Jumătate din ținutul Cernăuților ține de funcția lui. Și această funcție o au dela împărații greci, cari aveau cu acelaș ceremonial pe protospătari.

7. *Marele paharnic*, adică podczaszy, la serbări șade la masa domnească în caftan de brocart, încins cu un brâu de mătase roșie și umple primul pahar la masă, dar după aceea cuparul sau cześnik, face această funcție. Stărostia Cotnarilor ține de

8. *Marele vistiernic*, adică podskarbi, are registrele întregii țării, el adună tributul. Până aci toți aceștia intră în sfat.

Funcțiuni cari nu intră în sfatul tainic

Marele stolnic.
Marele comis, adică koniuszy.
Medelnicerul, adică kraiczy.
Sardarul, al doilea hatman, din cauza Tătarilor trebuie să stea întotdeauna la Orhei sau la Lăpușna.

---

funcția lui. Adesea numirile se potrivesc lucrurilor, căci acolo se face și vinul cel mai bun.

8. *Marele vistiernic*, adică podskarbi. Toate registrele întregii țări, ale tuturor claselor trebuie să le aibă el; el adună dările, haraciul pentru Turci și pentru toate celelalte cheltuieli. Acestei funcții nu-i este consacrat nici un ținut, deaceea este socotită în vremea noastră ca cea din urmă, așà că întodeauna obiectul funcției ispitește sufletul funcționarului.

Până aci funcțiile senatoriale, care fac parte din sfat.

Funcționari în afară de senat, cari nu iau parte la sfat decât în cazuri de nevoie grabnică, de pildă la orânduirea haraciului.

1. *Marele stolnic.* Acesta la solemnități stă la masa domnească îmbrăcat într'un caftan împodobit cu ornamente în unde, un fel de stofă cu galon, e încins cu un brâu de mătase roșie. De funcția lui țin: grădinarii, pescarii și toate bălțile formate de brațele Prutului și ale Nistrului. Bălțile Dunării, care erau cele mai folositoare le-au luat însă Turcii.

2. *Marele comis* sau koniusz are sub dânsul doi pod-koniuszy, cari au grija grajdurilor. De dânsul țin orânduirea fânului și a grăunțelor pentru caii domnești.

3. *Marele medelnicer* sau kraiczy și acesta deasemenea șade la masa domnească îmbrăcat într'un caftan cu podoabe în unde întretăiate și iarăș încins cu un brâu de mătase roșie. Are sub dânsul câțiva medelniceri mai mici, cari varsă de băut la masă și ei încinși cu brâu roșu.

4. *Sărdarul* este un fel de hatman de câmp. Acesta trebuie

Marele clucer adună și dă mierea, untul, brânzeturile, care se dau Turcilor, oaspeților și pentru cheltuelile bucătăriei.

Marele sulger are grija obroacelor de carne.

Marele jitnicer adună și împarte cerealele de tot felul.

Marele șatrar are grija corturilor și artileriei. El este aproape ca *obozny*.

---

să stea întotdeauna la Orhei sau la Lăpușna, la granița tătărească. Călărașii din aceste două ținuturi: Orheiul și Lăpușna sunt sub porunca lui.

5. *Marele clucer*, acesta trebuie să adune mierea, azimele și untul, cari se dau Turcilor și să procure pentru bucătăria domnească sare și vânat. Deasemenea e dator să adune toată zeciuiala din cereale pe toate moșiile care țin de veniturile domnești.

6. *Mare sulger*. Acesta e dator să procure carne, atât pentru bucătăria domnească, cât și pentru Turci, Tătari, oaspeți și seimeni. Are sub dânsul doi sulgeri mai mici.

7. *Marele jitnicer*. Funcția lui stă în adunarea și procurarea tuturor cerealelor din toată țara pentru nevoile domnului și ale cetăților turcești din vecinătate.

8. *Marele pitar*. Acesta atârnă de jitnicer și are grija împărțirii pâinii la seimeni și oameni dela curte.

9. *Marele șătrar*, adică obozny, acesta are în pază corturile domnești, tunurile, ghiulelele și praful de pușcă.

10. *Marele armaș*. De dânsul țin tuiurile sau steagurile turcești și acele ale țării, pe care le poartă în urma domnului, cetățuile și închisorile din întreaga țară țin de dânsul. Nu-i glumă cu acela la care trimite domnul pe armaș, el execută și decretele de condamnare la moarte și deaceea cu drept cuvânt se poate numì în polonă instigator. Are sub dânsul mai mult de zece funcționari cu acelaș titlu, cari au aceeaș slujbă, îndeosebi execuțiile.

11. *Aga* este o funcție militară, numele este însă turcesc, după chipul lui ienicer-aga turcesc, căci este în fruntea darabanilor și a întregii pedestrimi, are grija străjilor dela porți. Are sub dânsul ca locțiitor pe căpitanul de darabani, care e dator să cerceteze străjile de noapte, are funcție de burgraf.

Marele armaș, are sub conducerea lui toate temnițele, execută condamnările la moarte, pronunțate de divan. Are grija steagurilor și a tuiurilor.

Aga, general al darabanilor.

Toate aceste funcțiuni au locțiitori, al doilea și al treilea, afară de vornicii mari și de hatman. Deosebiți sunt doisprezece vornici, ce trebuie să stea în fața porții, au loc la judecăți, judecă treburi mărunte.

Funcțiuni teritoriale

Pârcălabul de Suceava, care este hatmanul, pârcălabul de

Toate aceste funcțiuni mai sus menționate au sub ele funcțiuni cu acelaș nume de gradul al doilea și al treilea, afară de hatman. Vornicii însă au alți doisprezece vornici, cari însă nu țin de funcția lor. Hatmanul are pe sărdar, dar și aceasta e o funcție deosebită.

12. Acești doisprezece vornici judecă treburile mărunte la porțile palatului domnesc, deaceea se numesc «vornic de poartă». Aceștia stau la divan, adică la judecățile domnești, în fața domnului și slujesc ca patroni ai împricinaților, aducându-i la judecată după registrul lor. Ei poartă un baston văpsit cu culoare simplă. Sunt trimiși și pentru orânduirea popasurilor de zi și de noapte ale domnului, când călătorește, și pentru pașii turcești. Deasemenea e obiceiu să fie trimiși pentru anchete.

Funcțiunile țării Muntenești sunt aproape la fel, afară de unele care la Moldoveni sunt inferioare, iar la ei sunt mai înalte. Clerul din senatul muntean e compus deasemenea din mitropolit și trei episcopi. Episcop catolic nu au. Naintea marelui logofăt, care acì este cel dintâiu dintre senatori, la ei este marele ban. Muntenii nu au hatman, la ei marele spătar, adică miecznik, conduce oastea ca la Moldoveni hatmanul. Celelalte funcții toate au aceleași numiri și aceleași însărcinări.

Funcțiuni teritoriale

Fiecare ținut trebuie să aibă pârcălabi, dintre cari locul de frunte îl au cei de Hotin, căci și azi sunt așezați în hrisoave

Hotin, pârcălabul de Neamţ, aceşti pârcălabi, deşì acum nu mai stau în senat, afară de cel de Suceava, totuş în hrisoave şi azi sunt menţionaţi între cei doi vornici. Mai înainte vreme erau în sfat îndată după vornici. Deasupra tuturor pârcălabilor erà cel dela Cetatea-Albă pe mare. Aceste pârcălăbii şi capitănii urmează ca grad în demnitate în aceeaş ordine ca şi ţinuturile respective.

Ţinuturile ţării Moldovei

Ţinutul Sucevii.
Ţinutul Neamţului.
Ţinutul Romanului.

între cei doi vornici mari, după cel al ţării de jos, înainte de cel al ţării de sus. După pârcălabii de Hotin vin cei de Neamţ. Mai înainte vreme ordinea erà aceasta: după pârcălabia de Suceava, venià cea de Cetatea Albă la Marea Neagră, apoi cea de Chilia, apoi în al patrulea rând cea de Hotin. Acum însă când pârcălabul de Suceava s'a făcut hatman, iar pârcălăbiile de Cetatea Albă şi Chilia le ţin Turcii, a rămas în frunte cea de Hotin. Celelalte pârcălăbii urmează în aceeaş ordine ca demnitate ca şi ordinea ţinuturilor. Dintre aceste toate însă cei dela Cernăuţi şi cei dela Putna nu se numesc pârcălabi, ci staroşti. La Botuşani, de când veniturile merg la cămara doamnei, nu se numeşte pârcălab, ci vornic. Deasemenea şi cel dela Chişinău mai înainte vreme, când venitul venià la cămara doamnei, se numià vornic, acum însă a fost din nou schimbat în pârcălab. In afară de aceştia fiecare ţinut are deosebiţi căpitani şi hotnogi, cari acum se numesc după limba turcească, iuzbaşi, adică sutaşi. Şi aceştia urmează în demnitate în ordinea ţinuturilor. Toţi aceştia atârnă de jurisdicţia hatmanului, care îi numeşte şi-i depune după voie.

Ţinuturile Moldovei se socotesc în această ordine

Ţinutul Sucevii. Acolo este şi oraşul de scaun al mitropoliei, Suceava şi oraşul Târgul Siret.

Ţinutul Neamţ. Acolo este şi oraşul Neamţ şi orăşelul Piatra.

Ţinutul Roman în care e şi oraşul Roman.

Ținutul Bacăului.
Ținutul Putna.
Ținutul Tecuci.
Ținutul Cohurlui, unde este și orașul Galați la Dunăre.
Ținutul Tutova, unde e și Bârladul.
Ținutul Vaslui.
Ținutul Fălciu.
Ținutul Lăpușna.
Ținutul Orhei.
Ținutul Soroca.
Ținutul Hotin.
Ținutul Cernăuți.
Ținutul Dorohoi.
Ținutul Hârlău.

Ținutul Bacău, acolo este orașul Bacău și orășelul Totruș sub munți.

Ținutul Putna, acolo este și orașul Focșani, pe care-l desparte pârâul Milcov; o parte a acestui oraș de pe malul cesta a pârâului este a Moldovenilor, iar de cealaltă parte a Muntenilor. In acest ținut e și orășeul Agiud.

Ținutul Tecuci, într'însul este și orașul Tecuci și orășelul Piscul, departe de un conac de Galați.

Ținutul Cohurlui, acolo este și orașul Galați la Dunăre.

Ținutul Tutova, acolo este și orașul Bârlad.

Ținutul Vaslui, acolo este și orașul Vaslui, odinioară reședință domnească și orășelul Scânteia.

Ținutul Fălciu, acolo este orașul Fălciu și orașul Huși.

Ținutul Lăpușna, acolo este orașul Lăpușna și orășelul Chișinău.

Ținutul Orheiului, acolo este și orașul Orhei.

Ținutul Sorocii, acolo este și orașul Soroca.

Ținutul Hotin și orașul Hotin.

Ținutul Cernăuților și orașul Cernăuți.

Ținutul Dorohoiului, acolo sunt orașele Dorohoi, Baia și Ștefănești.

Ținutul Hârlăului și orașul cu acelaș nume, odinioară scaun domnesc și orășelele Cotnari și Botușani.

Ținutul Cârligătura.
Ținutul Iași.
Ținuturi răpite de Turci: *Ținutul Cetății Albe*, unde este și Tighina, *Ținutul Chiliei*, *Ținutul Chighieci.* O parte a acestui ținut a rămas a Moldovei, numai codrul de fagi.

Ținutul Cârligătura, acolo este și orășelul Târgu Frumos.

Ținutul Iași, acolo este și orașul Iași, scaunul de azi al domnilor. Toate aceste ținuturi își trag numele dela orașe și câte ținuturi sunt, tot atâtea orașe, deși în unele ținuturi sunt și alte orășele. Insă aceste ținuturi: Tutova, Cohurlui, Putna, Cârligătura își iau numele dela râuri. In orașe voiții se numesc șoltuzi, aceștia au în slujba lor pe pârgari, a căror titlu este unguresc.

In țara Muntenească sunt numai șaptesprezece ținuturi, cu două mai puțin ca în Moldovea.

Ținuturile Moldovei luate și stăpânite de Turci: *Ținutul Cetății-Albe* la Marea Neagră, unde e orașul Cetatea-Albă și orașul Tighina. *Ținutul Chiliei*, unde sunt orașele Cartal și Smil. Smilul l-au întemeiat Turcii în timpul stăpânirii lor. Și jumătate din *ținutul Fălciului*, unde sunt orășelele Reni și Troian. In acest ținut e și pădurea de fagi, care se numește Codrul Chighieciului. Acesta deși n'a fost încă luat de Turci, dar dejà Tătarii Nohai au uzurpat locul în multe părți și fac mari strâmbătăți Moldovenilor cari locuesc acolo.

Muntenilor le-a luat Turcii ținuturile următoare: *Ținutul Giurgiu* pe Dunăre, *ținutul Brăila*, deasemenea pe Dunăre. Dincolo de Siret, aproape de Galații din Moldova, este un oraş cu acelaș nume cu castel de zid. Muntenii mai țin încă o parte a acestui ținut.

INDICE

privește numai textul și traducerea

TABLA DE MATERIE

I. INTRE DOMNII MOLDOVEI ŞI AI ŢĂREI-ROMÂNEŞTI

CUM SE FĂCEA CORESPONDENŢA

II. ZUGRAVI NOI ŞI VECHI

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 12 Aprilie 1929

Avem scrisori dela Domnii noştri către diferiţi vecini şi un capitol din acea Paleografie şi Diplomatică românească, a cării lipsă a durat prea mult, trebuie să se ocupe de tradiţiile de stil păstrate în ele. Dar n'am găsit scrisori îndreptate dela un Domn român la altul, dela Moldovean la Muntean, şi invers. Cum, de altfel, n'avem, afară de un cas vrâncean[1]), descoperit de curând, niciun document de comunicaţii oficiale dela o graniţă la altă graniţă.

Numai în vremea Regulamentului Organic această absenţă dispare prin schimbul de scrisori, conservate în arhiva lui Ştirbei-Vodă, între acesta şi Grigore-Vodă Ghica al Moldovei. Domnii se califică de «Mon Prince» şi termină cu formula «Veuillez agréer, mon Prince, l'expression réitérée de mes sentiments sincères d'estime et d'amitié»[2]). Scrisori oficiale în limba francesă între doi Domni români şi anume într'un stil care e în liniile generale acelaşi cu stilul întrebuinţat în scrisorile lui Ştirbei către prinţul străin al Serbiei[3]).

[1]) *Buletinul Comisiei Istorice*, VI.

[2]) N. Iorga, *Corespondenţa lui Ştirbei-Vodă, vol. I, Corespondenţa politică*, Bucureşti 1904, p. 17 şi urm.

[3]) Cf. *ibid.*, p. 3 şi urm.

Iată însă că d. inginer Sava din Focșani îmi presintă actul anexat aici în copie prin care Domnul român al Moldovei după Eterie, bunul Ioan Sandu Sturdza, scrie, într'o afacere de moșii, colegului său muntean, Grigore Dimitrie Ghica.

Forma e foarte curioasă: Ghica e pentru Sturdza un «prea-luminat și prea-înnălțat și drept-credincios Domn» și, ca «stăpânitor», el n'are Țara-Românească, precum ne-am aștepta, ci numai Ungrovlahia, — cum ziceau Grecii și cum spunea în titlul Mitropoliei muntene —, sau, în corpul scrisorii, Valahia. Dar se adaugă că e «al nostru prea-dorit și iubit *ca un frate*» și i se trimete «Luminării Sale», «*frățasca îmbrățoșare*». Ca și în vremea lui Știrbei și Ghica, tot cu același sigur instinct românesc, pe vremuri când cine se putea gândi la Unire! Dar e drept că Domnii unei țeri, când vorbiau de predecesorii lor, din orice altă familie, tot «frați» li ziceau.

«Prea-luminate, prea-înnălțate și drept-credinciosule Domn, stăpânitoriule a toată Ungrovlahiia, Grigorie Dimitrie Ghica Voevod, al nostru prea-dorite și iubite, ca un frate, aducim Luminărei Tale frățasca înbrățoșare.

Prin jaloba ce ni-au dat boeriul nostru dumnialui Spat. Vasile Andrieș, carile să găsăște la Focșani, în partea aciasta, arată că, având tamazlâcul său de vite, nu de vre o neguțâtorie, ce pentru singură trebuința casâi sale, numărul la 160 viti, precum boi de pluguri, vaci și bivoli, din pricina înpuținării emașului din Ținutul Putnei, și mai ales după săcita urmată în [Iun]a aciasta și mai multă neîndemânare aducând întru lipsa de emaș, au cumparat suhat de pășune în partea aceia a Valahiei, unde cu pitacul ispravnicului de Slam Râmnic, slobozitoriu, s'au și trecut vitile încă de astă primăvară, apoi, din tâmplare, arzind coliba vătafului ce-l avè acolò rânduit cu vitele, când înpreună cu alti lucruri au ars și pitacul pomenit, și acum, vrând a trece vitele înnapoi la urma lor, mai ales după trebuința ce tocmai acum are de boii de plug, s'ar fi oprind de către dumnialor ispravnicii de Slam Râmnic, supt cuvânt că, fiind cumparate den partea aceia, trebuia [să] le taie la zalhanaoa de acolò. Deci, fiindcă întru aciastă totdiauna au fost slobozănie de a să trece de aice vite, pentru că

şi în partea aceia, ...la vreme a să întoarce iarăşi înnapoi, socotindu-să aceasta ca un alişveriş ce urma a să face părţii aciia, şi mai ales că vitile, precum arătăm, a pomenitului boeri sânt tamazlâcul casnicei sale trebuinţi, iar nu de negustorie, care aceasta lesne poate a să încredinţa la faţa locului, dar apoi, de şi urmează vre o din nou alcătuire, surpătoare acestui obiceiu de a să mai păşuna vite de aice prin învoire cu stăpânii moşiilor din partea aceia, precum totdiauna au urmat, iarăşi datoriia megieşlâcului locului cere de a ne să face şi noaâ cunoscut de aciasta, pentru ca, arătându-să celor ce-şi au vitile în partea aceia, să se desfacă de acolò şi să le triacă înnapoi în Moldova, poftesc pe Luminarea Voastră să binevoiţi a să triimete poroncă dumisale ispravnicilor de Slam Râmnic ca în urmarea dreptăţii pomenitului boeri şi alcătuirea bunului megieşlâc dintre aceste Prinţipaturi să se sloboadă vitile arătati, nu mai puţin şi oricare altele asămine vor fi trecute din partea aciasta spre păşunare; pentru care vom rămânè şi noi cu îndatorire.

Al Luminărei Voastre iubit ca un frate

Io Ioan Sandu Sturdza Voevod.

827, Sept. 20.»

Afacerea însăşi e interesantă şi iese din comun. Deci un boier moldovean din părţile Focşanilor care-şi ţine un tamazlâc de vite — cuvântul turcesc e în legătură cu creşterea de vite pe care în secolul al XVIII-lea o făceau Lazi şi alţi Musulmani pe pământul nostru basarabean —, dar nu, ca alţii, pentru o negustorie, ci pentru nevoile casei sale, vite între care şi bivoli, cumpără, silit şi de o întâmplătoare secetă, imaş, *emaş*, pe teritoriul muntean din faţă, căpătând însă — alt element nou de informaţie — pitac dela ispravnicul de Râmnicul-Sărat. Vitele se trimet cu un vătaf, care-şi face colibă pentru a le păzi. Coliba arde şi cu dânsa pitacul; omul rămâne fără acte. Şi, când vitele cată a se aduce înapoi pentru lucrul câmpului, pentru arătura de toamnă, care se făcea deci dela începutul lui Septembre, trecerea e oprită. Socotite ca fiind cumpărate în celalt Principat, se obiectează că exportul

e oprit și nu se poate trece decât carnea vitelor tăiate la zalhanaua munteană. Se opune de Domnul moldovean vechiul obiceiu al trecerii neoprite, care făcea «alișveriș» Muntenilor, iar, dacă este o înoire, ea trebuia comunicată în Moldova pentru ca interesații să-și scoată vitele de dincolo.

E vorba de «megieșlâc». El fusese regularisat de sigur prin multe convenții, din nenorocire pierdute: una singură a scăpat, și acum vreo treizeci de ani o publicam în «Buletinul societății de geografie», unde e greu de găsit. Fiind și scurtă, o reproduc aice:

«A Moldovii suret. — 7214 (1706), Maiu 29.

Așăzare ponturilor care s'au făcut la seimul dela Focșani întru prea-luminate zilele a blagocistivilor Domni: din spre partea țări Moldovii oblăduitoriu Mărie Sa Io Antioh Constantin Voevoda și din spre partea Țării-Rumănești oblăduitoriu Măria Sa Io Constantin Basarab Voevod, în cursul anilor de la Adam 7214 și de la Hristos 1706, la luna lui Mai 29 de zile, fiind rânduiți boeii de cinste din spre parte ț[ă]răi Moldovii dumnialui Ion Buhuș biv Vel Logofăt și Mitre Apostol biv Vel Vornic și Dumitru Macri Vel Pitar, staroste de Putna, și din sprea parte Ț[ă]răi-Românești dumniia lui Stefan Catacosinu Vel Păh. și Șărban Prisăceanul biv Vel Comis și Donea Damiian Vel Căpitan de margine Ț[ă]răi-Românești, dipre cum arată mai jos:

«Pintru apa Sirețălului.

Hotarul ț[ă]rălor, pe unde au fost de vac, pe acolo trebuie să stè neclătite *(sic)*, iar Sirețălul, de l-au mutat cineva din matca lui, trebue să-l dè iar pe unde au fost, iar, di este vre o gâlceavă pintru mori, să să tocmască ca s[ă] nu mai fie gălceavă, nici din spre o parte, nici din spre alta.

Pintru păduril[e] ce sânt pe locul Moldovii, de acum înnainte Munteni să nu mai treacă la păduril[e] Moldovii, dacă n'ar îngădui Moldovenii, că este cu cal[e], dacă nu le va fi cu voe, să oprească afar[ă]; numai căndu să vor putè tocmi cu stăpâní pădurilor, atunce să margă să tae; iar, nevrănd să-i îngăduiască, să nu mai margă să tae lemnu din pădurile lor.

Pintru vitel[e] Ț[ă]răi-Românești, carele calcă hotarul, să nu mai treacă vitele Muntenilor în Moldova, nici ale Moldovenilor la Munteni, că și de o parte și de altă au destul locu să îmblea, iar, de ari mai trece au de a Muntenilor în Moldova, au de a Moldovenilor la Munteni, și de le vor lua zapcii ț[ă]răi, pintru bir, să fie de istov, c'așè este cu cal[e].

Pe țărmurile hotarului

Pintru fănaț și alte ce ar fi grădini și alte locuri de hrană, de vor vrè Moldovenii pe Munteni să-i îngăduiască să facă grădini și fănețe, binea, iar, de nu, să le strice grădinile și să-i gonească, și așè să se dè răspunsu Muntenilor, să nu mai treacă pe locul Moldovenilor, să nu facă nici grădini, nici fănețe făr' voe lor.

Pintru oameni de ț[a]ra Moldovii carii sănt fugiți la Munteni, și aceasta este cu cal[e], dac'au trecut, să să aședzea, iar, de vor îmbla pin Moldova și-i vor prinde, să le facă ce le va fi voe cu dănșii, însă nici ca cu[m] nescariva pricini să supere nescariva Munteni ».

Se vede de aici că în discuția dela 1827 dregătorii erau cei cu dreptatea: o clausă formală a înțelegerii dela 1706 opria în adevăr trecerea vitelor dintr'o țară în alta și prevedea că « zapciii » au dreptul de a le lua « pentru bir » și anume: « de istov » [1]).

Față de dregătorii unguri de hotar — și aceasta o arată al doilea act pe care mi-l comunică d-l Sava — atitudinea era alta. Cuprinsul documentului dela Grigore Matei Ghica, în care ele se întrevăd, e acesta:

« Noi Grigorie Ghica Voevod, bjiiu mlstiiu g[o]spod[a]rŭ zemli moldavscoi. Facem știre cu ačastă carte a Domnii Meale tuturor cui să cade a ști că iatâ au vinit înnainte Domnii Meli și denainte boiarilor noștri mari și mici oamenii de Vrance ș'au arătat înnainte Domnii Meale o mârturie hotarnică de la boiariul nostru Miron Dima biv Vor. de Vrance din velet 7243, scriind că din poronca Domnii Sale lui Costandin-Vodă au fostu orânduit di-au mersu la munții Vrancii unde sântu

[1]) Alt act privitor la această graniță și la plăieșii de pază, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, VI, 1927, p. 55, no. III.

moşiile Vrănceanilor carei să hotărăscu cu Ungurii şi acolò au vinit şi de cătrâ parte Ţărăi Ungureaşti comisariu un boiar nemeş niamţu om de cinste trimisu de ghenărariul de Sibiiu, anume Vascul şi, împreunându-se acolò în vărvul muntelui, unde să scurgu apele de spre îmbe părţile, adecă şi spre Moldova şi în spre Ţara Unguriascâ, au luat sama cum merge vărvul muntelui, şi aşè au socotit că cu dreptate iaste să ţiia Ungurii părţile muntelui de cătră ţara lor după cum să scurgu apele spre Ţara Unguriască, iară Vrăncenii iarăş să ţie de acolò din vărful muntelui, după cum să scurgu apele spre ţara Moldovei, precum au dat samă că şi mai înnainte din veaci aşè au ţinut, şi vărvul muntelui de cătră ačastă parte a Vrăncenilor să înceape din obărşie Oituzului şi merge pin muntele Spănului şi pin muntele Buneului şi pin muntele Lăcăuţului, pe unde să începe Zăbala; care la ačastă hotărăre prin munţi au fostu cu Miron Vor. şi Toader Negrotă şi Ion Burduje şi Dragomir, strănepoţii lui Cujbă, carei sintu moşineani veachi, şi cu alţii a lor. Şi, aşea socotind, au aşădzat ca de acmù înnainte tot din vărful muntelui, de unde să scurgu apele cătră Ţara Unguriască şi cătră ţara Moldovii, să ţie, şi câte plaiuri ar purceade spre Ţara Unguriască, să să facă locuri de stăne şi de păşune altor dobitoace, a lor să fie. Şi căte plaiuri s'ar porni iară din munte spre Moldova să să facă locuri de stăni şi de păşune altor dobitoace, a lor să fie a Vrăncenilor ; iar pentru alte înpărţituri ce au Vrăncenii, ei în de ei vor ţinè precum le vor spune dresele [şi] precum le vor fi înpărţiturele de la Domnii cei bătrăni. Dreptu aceia dară şi Domniia Mea, dacă am vădzut acea mărturie hotarnică, de la acestu boiar mai sus scris, am credzut ş'am dat ş'am întărit oamenilor de Vrance şi de la Domniia Mè, cu ačastă carte a Domnii Mele, ca să le fie moşiile ce li s'au ales drepte ocini şi moşii şi uric de întăritură cu tot hotarul şi cu tot venitul în semnele precum scrie mai sus neclătit şi neruşuit niciodănoară în veaci. Ним да се неуминшает пред сим листом гспдвами. толико писах (sic). Оу іас, вълет зстд, месца ген. к дни, втораго гспдства.

Io Grigori Ghica Voevoda.»

(Pecete octogonală).

[illegible]

[illegible]

827.

20.

Іѡ Григоріе Гика воевода бжїю млтїю гпрь земли молдавскои

II

Am presintat adesea cu toţii schimbarea de stil în pictura bisericilor noastre ca venind dela şcoala bursierilor trimeşi în Italia, supt Ştirbei-Vodă mai ales. Pictura cu uleiu se socotia tot una cu pictura cu scene mari, şi ambele erau «Şcoala lui Tătărăscu», acela ale cărui oneste «tablouri» le-am şters fără milă la «Biserica Galbenă» din Urlaţi, fără a le fotografià măcar, ca să iasă din nou la iveală interesanta zugrăveală veche cu surprinderile ei iconografice.

Dar nu erà aşa.

O dovedesc următoarele două oferte de zugravi, primul mai bătrân, cu scrisoarea artistic personală, celalt din chiar această vreme, care, ambele, făcute pentru biserica Sf. Mihail din Brăila — s'au găsit în arhivele Primăriei locale —, arată o deplină desvoltare a picturii în uleiu, cu «tablouri» sau «tabliuri», dar cu păstrarea multora din vechile tradiţii iconografice în acest stil nou la 1854.

1. «*Turla din mijlocul bisericii.*

Sus în turlă Atotţiitorul cu îngeraşi sau cu curcubeu.
Cetele îngereşti înprejurul lui Hristos.
Opt prooroci şi opt apostoli.
Liturgiia îngerească la gura turli.
Patru evanghelişti în cele patru colţuri.

Bolta sau cercul de d'asupra tâmpli.

Pe cerc la mijloc pe Emanoil şi jos pe cer la dreapta şi la stânga câte doă istorii din Sfânta Evanghelie.

Bolta sau strana mare.

Naşterea lui Isus Hristos.
Mai jos, în dreptul ferestri, şase mucenici în picioare, în peretele ferestri doi doctori,

Bolta din strana mică.

Invierea lui Hristos.
In dreptul ferestrei şase mucenici în picioare.
In peretele ferestrei doi doctori.

Bolta din mijlocul biserici.

In boltă pe Sfântul Ioan Botezătorul încunjurat de curcubeu înprejur.
Tot pe această boltă pe Hristos înger de mare sfat, asemenea curcubeu, sau în locu acestora să va face Sfânta Treime.
Tot pe această boltă mai la vale să va face de a dreapta şi de a stânga câte patru istorii din Sfânta Evanghelie.
Mai în jos în dreapta şi în stânga pe pereţi biserici până d'asupra strănilor câte cinci mucenici de o parte şi de alta.
Tot în rândul acesta în ferestre câte doi doctori sau muceniţe.

Tavanul catecumenului.

In mijlocul acestui tavan în rotocol pe patriarhul Avraam şi de o parte şi de alta drepţii Ioan şi Iacov.

In tinda femeilor pe pereţi supt tavan.

Se va face şase cuvioşi şi cuvioase în ronduri sau în tablouri în dreapta şi în stânga câte şase şi în ferestre muceniţe.

In slonul bisericii.

Pe tăvan Sfântul Ioan Botezătorul cu curcubeu şi în colţurile tavanului patru îngeri cu trupuri.

Pe pereţi slonului.

Şase istorii din Acaftistul Maicii Domnului, altele în dreapta şi altele în stânga pă pereţi.

In caticumen la femei.

Doi dascăli cuvioşi în colţuri şi trei cuvioşi în ronduri pă pereţi în dreapta şi trei în stânga. Tot în fundul acestui cati-

cumen se va zugrăvi Maica Domnului cu Fiul pe tavan înpreună cu patru îngeri întrupaţi cu hârtie în mâini, şi la vale pă pereţi până în pardoseala podului o lampersie *(sic)* cu marmură.

Hramul biserici să va face afară la uşi.

Toate jeţurile câte să află în biserică sus şi jos înpreună cu faţata caticumenului ce este de lemn şi cu stâlpi de sus tot di catecumen, scara şi parmaclâcul ei se vor lucra văpsindu-se cu ulei, adică toate jeţurile cafenii înpreună cu scara, iar faţa caticumenului se va face argintiu şi stâlpi.

Tâmpla şi iconăria.

Tâmpla acestei sfinte biserici înpreună cu iconăria ce se află într'însa, în număr de treizeci şi patru tablouri, mari şi mici, adică praznice, apostoli, prooroci, poale şi mijloace deosăbit de cele înpărăteşti ce sânt vechi lucrate, înpreună cu toată săpătura şi florăria acestei tâmple se va polei cu aurul cel mai fin de fabrica Leopolt. Insă sadeoa ce nu este săpată să va colori între faţă după cum se va cere; asemene şi toată iconăria de mai sus zisă se va lucra cu cea mai delicată ştiinţă cu ulei şi hainele şi coroanele sfinţilor din tâmplă se va lucra cu aur frecat.

Toate aceste de mai sus arătate, deci toţi sfinţii şi toate istoriile, să se zugrăvească cu ulei în tablouri, însă numai arhitectura ce va fi, afară de tablouri, se va lucra dupe metodul stilului de astăzi cu ulei, fiind înpodobite cu cele mai frumoase colori şi mai sigure.

Coroanele la toţi sfinţii cei mari se va polei cu aurul cel mai bun, adică unde va fi Hristos, Maica Domnului, Sf. Ioan şi la sfinţi mucenici din partea bărbaţilor ce se vor lucra în picioare.

Niţă Stoenescu, zugrav.

[Mart 1856. Reparaţii la biserica Adormirea; zugrăveală. Permisese episcopul. Va lucra «d-lui Pitaru Nicolae zugravul de la Buzău, ca să se poată zugrăvi tâmpla şi toată biserica după stilul cel mai frumos şi bisericesc»; preţ 2.000 de «icusari noi».]

2. Turla din mijlocul bisericii.

1. O pantocrator cu îngeri înprejur.
2. Cetele îngerești înprejur prin fața podului (?).
3. Opt, No. 8 prooroci.
4. Opt, No. 8 apostoli.
5. Rănd leturghia îngerească la gura turlii.
6. Patru evangheliști la patru colțuri.

Bolta în altar.

Tatăl cu patru evangheliști înprejur.

La o parte și ceialaltă parte doo jertfe a lui Avraam și Manoa *(sic)*.

Pă cerc, de-asupra tâmplei, o Emanoil și în jos tot pă cerc patru istorii, din Evanghelie.

Bolta, strana mare.

Naşterea lui Hristos.
In dreptul ferestii şasă mucenici în picere
In păretele ferestii doi dohtori.

Bolta stranei mici.

Naşterea lui Hristos.
In dreptul ferestii şasă mucenici în picere.
In păretele ferestii doi dohtori.

Bolta din mijlocul bisericii.

In boltă Sf. Ioan Botezător cu curcubeu înprejur.

Tot în boltă o Emanoil, îngeri de mare sfat cu curcubeu înprejur.

Tot în boltă Maica Domnului iar cu curcubeu înprejur.

Din josul bolții.

Tot pă boltă patru istorii din Evangheliia.

Iarăş în boltă drept strana mică patru istorii din Evangheliia.

In dreptul ferestii pănă în străni (pă pereții bisericii) cinci ucenici în picere.

Iarăș în dreptul ferestii în strana mică cinci ucenici în picere.

Pe tavanu catecumenului.

In mijlocul tavanului în rotocol patriiarhu Avraam.

La o parte și la ceialtă drepții Isac și Iacov.

In tinda femeilor pe păreți.

Şasă cuvioşi şi cuvioase în rotocol.

Iar în strana mică la femei tot cuvioși în rotocol, așă.

In păretele ferestilor mucenițe.

In slonul besericii.

[Pe] tavan S. Ioan Botezătorul cu curcubeu înprejur.

In colțurile tavanului patru îngeri cu trupuri.

Pe păreți în slon.

Cinci istorii din Acatisftul Maicii Domnului.

Alte[le] în stănga pe păreți istorii din Acatisftul a Maicii Domnului.

In catecumen la femei.

Doi dascali cuvioşi în colțuri.

Trei cuvioși în rotocol pe păreți.

Iar trei cuvioși în stănga în rotocol pă păreți.

Tot în fundul catecumenului zugrăvit cu apă sadea cu stele, cum și hramul afară, adică Adormirea Maicii Domnului [1]).

Toate aceste de mai sus arătate, adecă sfinți, să să zugrăvească cu ulei în tabliuri, iar aur să să puia numai la coroanele sfinților însămnați, iar la mucenici și cuvioși ce vor fi în picere

[1]) Variante: «hramu afară la uşi».

lângă străni să să poleiască la toți coroanele cu aur, iar la ceialalți sfinți, de văpsele coroanele să să facă, tot sadea. Locul [1]) ce ar fi afară de tabliuri [2]) să să zugrăvească cu apă și arhitectura cu văpsele frumoase, fine. »

Dacă e așa, de unde a venit schimbarea?

In Moldova, unde, de altfel, pictura e de mult în plină decadență, ea nu se observă așa de limpede și nici în atâtea exemplare. E un fenomen muntean acesta, și el nu poate fi în legătură, cum o arată și unii termini despre materiale, decât cu Ardealul.

Acolo, de prin 1820 mai ales, în oposiție cu vechile școli din Sud — Ocna Sibiiului, Săliște, Rășinari, Avrig, Brașov, în paraclisuri, Sad — și din Vest — Silaghi în Țara Moților —, se întroduce școala de Viena, școala academică, a unui Popp, aducând alte forme și altă tehnică. O găsim la noua pictură a Sfântului Nicolae din Șcheii Brașovului, la aceia din Săcele. De acolo a venit, în schimbul vechii influențe dela noi în Ardeal, un curent «modern», care, în legătură cu toate prefacerile în stil occidental, a biruit. Din *nenorocire* a biruit.

[1]) « Câmpul ».

[2]) « Icoane ».

SCRISORI DOMNEŞTI DIN ARHIVELE DELA STOCKHOLM

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 25 Maiu 1929

Necontenitei străduinţi a d-lui C. Karadja în urmărirea în jurul său a urmelor trecutului nostru i se datoreşte găsirea unui însemnat număr de scrisori privitoare la Domnii noştri din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea.

I.

Insemn încă de acum o rarisimă scrisoare, iscălită *românește cu litere latine*, a acelui pretendent Ioan Bogdan, despre care a fost vorba chiar aici, la Academie, cu doi ani în urmă, când i-am prezintat tribulaţiile în Apus.

Ii reproduc, cu facsimilele originalului, cuprinsul:

Illustrissimo et eccellentissimo signor mio osservandissimo,

La voce che rimbomba nella Corte di Franza et altri luoehi et le relationi che il signor della Formentera m'hà fatto della cortese et gentile sua natura et altre rare qualità che regnano in lei m'hanno fatto talmente vago et desideroso di conoscerla ch'io non hò havuto risguardo all'età grave in che mi trovo, nè al lungo viaggio, nè alle gran spese, nè a quale si voglia altra incomodità ch'io non sia partito a posta di Franza per visitar Vostra Eccellenza sperando trovar in lei tanta clemenza ch'io non restarò ingannato della openione *(sic)* ch'io hò conceputo nell'animo mio di lei, et, perchè il prohemio non scia più lungo della naratione, le dirò che, dopo un gran travaglio et

fatica, con l'aiuto d'Iddio et favore del christianissimo rè di Franza hò trovato il modo di reintegrarmi nel mio stato et, con l'occasione della pace di Franza, quella Maiestà m'hà promesso un ambasciatore per condurmi all'Eccelsa Porta del Gran [Signore] et assignatomi quattro mila scudi per le spese di detto ambasciatore, [e, non] havendomi potuto donar d'avvantagio per causa delle guerre [che] l'hanno fatto ahorto *(sic)* de danari, et non essendo detta somma [bast]ante a tante spese, sendovi bisogno al manco 15^m scudi, hò voluto far ricorso a Vostra Eccellenza, supplicandola volermi prestare quella somma che le piacerà, acciò io possa rimettermi nel mio stato, assicurandola che da me, et in fede di prencipe, sarà rimborsata, et le havrò per l'avvenire di questa cortesia tal'ubligatione che Lei et il p[rincipe], suo figliuolo, potrano disponere di me et delle cose mie talmente come che, senza gli tumulti che sono in cotesto regno, sarei io medemo venuto. La prego dunche scusarmi et credere a questo presente latore (qual mando a posta) quanto a nome mio l'esporrà. Con che, basciando le sue mani, Le prego da Nostro Signore ogni contento. Di Coppenave, li ottobre 1598.

Di Vostra Eccellenza Illustrissimo

affettuosissimo servitore
Il prencipe di Moldavia
Ion Bogdan.

En Furst af Moldau begerend om penninge, understäd af Hert. Carl att åter komma i besittning af sitt rätte.

(Un Domn al Moldovei, cerând bani, cercetat de ducele Carol, ca să vie în discuția consilierilor săi.)

Cum se vede, bătrânul pretendent, declarând că nu-i ajung cei 4.000 de scuzi ai lui Henri al IV-lea de Franța pentru așezarea lui în Scaun și socotind nevoia lui bănească actuală la măcar 15.000, aveà sprijinul acelui duce Carol de Sudermania, fiul lui Gustav Vasa, care, mai târziu, răsturnând pe nepotul său Sigismund, rege și în Polonia, va luà moștenirea gloriosului său tată.

Nu mai puțin interesant e un act venind dela pretendentul Iancu, care iscăliă «Iancula», de unde străinii ziceau: Janukla, alt rătăcitor candidat de tron românesc, dela care am găsit de curând o chitanță tocmai la Lille. D. Karadja îmi trimete,

odată cu facsimilele, cetirea textului şi traducerea, precum urmează:

Bekennis jag mig Janukla princeps unnderdåni[gast] att jag haffer bekemmitt aff konung Matt. bettrode mon och käntte skriffuare utthy Westergöttland, erlig och welförståndig Clauus Persson, y Bogesund peningar, sjuttio fem daler tess, till wisso under mitt signette. Dattum Nylosse, thenn 10 Maj, anno 1610.

[V°:] Moldauiske Furstes quittung på 75 dal., 1610.

Eu Iancu-Vodă recunosc respectuos că am primit dela omul de încredere al Maiestății Sale, secretarul provinciei Vestgottland, cinstitul şi învățatul Claus Persson, la Bogesund, 75 de taleri în bani, pentru care sumă am semnat.

Dat In Nylosse, 10 Maiu 1660.

Aici avem pentru întâia oară iscălitura lui, grecească: *Ἰω. Ἰαγκουλὰς Βοηβόδας*, şi pecetea cu doi lei ținând scutul Moldovei cu bourul şi coroana. N'am putut cetì literele care sunt împrejur.

II.

Iată apoi bogatul mănunchiu documentar privitor la Gheorghe Ştefan, fostul Domn moldovean pribeag în Pomerania, unde-şi mângâià înstrăinarea fără capăt cu cetirea acelor rânduri de rugăciune, traduse în parte, din slavonă, de el însuşi, pe care, după manuscriptul păstrat în Blaj, le-a făcut cunoscute de curând publicația filologică a d-lui Drăganu.

Vechea, aşà de vechea, de simpla şi lipsita de orice duioşie scriere a lui Papadopol-Calimach despre această tragică figură de exilat trebuie neapărat reluată. Atâta informație s'a adaos, în cincizeci de ani, la aceea pe care aşà de harnic o strângeà atunci colegul nostru de odinioară. Am publicat eu însumi, de mulți ani, în *Acte şi Fragmente*, I, şi în *Studii şi documente*, IV, ce puteau să deie asupra lui şi asupra «soției» lui muscăleşti Arhivele din Berlin. Altă dată, în «Revista istorică», l-am prezintat la Dorpat, plângându-se că nu vreà să-l urmeze între străini Doamna Safta. In numărul jubilar închinat României al ziarului «Prager Presse» un fost elev al

Universităţii noastre, d-l Iosif Macurek, a prezintat un şir de scrisori de implorare ale nenorocitului Voevod către prinţul Wenzel de Lobkowitz, scrisori transmise prin boierul făgărășean care-l întovărășià în pribegie, Iacob Nagy de Harsányi, din Hârşani: în ele se arată, dela 16 Aprilie 1662, când erà la Jina, dela 21 Iulie, când rătăcirea-l dusese în Moravia, la Bolesow, pe moşia contelui de Rotal până la strigătul de desnădejde din Stettin, la 9 Aprilie 1664, speranța lui de a fi ţinut în samă de Imperiali în luptă cu Turcii, la încheierea păcii, ca unul care, gonit de înșiși boierii săi, s'a pus dela început subt ocrotirea Chesarului creștin. «Impăratul turcesc», scrie el, din ţara acestuia, «nu e supărat pe mine, nici îmi e împotrivă» — ceeace erà falş, căci îl scoseseră din Scaun Turcii pentru sprijinul armat ce dăduse lui Gheorghe Rákoczy al II-lea contra Poloniei —, «țara mă chiamă, locuitorii și boierii mă doresc, Domnii vecini îmi sunt foarte prieteni, cari m'ar și felicità. De mi-ar fi voia, aș puteà să și merg, însă aș voi s'o fac cu temeiu *(cum fundamento)*, ca nu cumva, la orice bătaie de vânt» — cum recunoaștem sufletul focos care prefera, la o încrucișare de drumuri, să-l «mănânce câinii pământului acestuia!» — «să pat din nou înecare». Şi, mai departe: «Eu contra Porţii n'am luat armele niciodată, ci i-am păzit ascultarea, țara n'am stricat-o, ci, în fața soartei rele, în tăcere am ieșit» *(cum silentio exivi)*.

Şi, de este să fie războiu între cele două ţări, încă mai uşor ar puteà să fie ajutat, asigurând că recunoştința lui s'ar manifestà bucuros printr'un dar de 15.000 de florini, la care credeà că n'ar puteà să rămâie nesimțitor acela care cu doi ani înainte îl primise așà de bine. In cea din urmă implorare, el se prezintă stăruitor fără noroc, timp de șaizeci de zile întregi, la ducele Moscovei, care a ţinut samă mai mult de starea lui actuală decât de amintirile trecutului — şi ştim că Gheorghe-Vodă primise soli ruși şi iscălise și un tratat de comerţ cu cneazul vecin, ba chiar şi unul de alianță politică formală. Regele Suediei îi făgăduise zădarnic să-l aibă în vedere la încheierea păcii cu acelaș cneaz. Iar acum, în primăvara anului 1664, bietul om, prădat odinioară de hoţi lângă Viena, mai are de lucru cu Evreul Jakob

Fränckl, la care-şi ţine un depozit, cu Cristofor Marianovits—, care vreà să i-l răpească, —poveste pe care o cunoşteam de mult prin actele dela Berlin [1]).

La sfârşitul acestui memoriu se vor găsì, cu unele îndreptări, scrisorile analizate mai sus, care nu pot să rămâie rătăcite oarecum în foiletonul unei publicaţii periodice.

Se cunoşteà scrisoarea din Iaşi, 7 April 1656, prin care Gheorghe Ştefan se adresà regelui Carol-Gustav pentru a-l felicità de cuceririle în Polonia rămasă fără apărător şi pentru a-i trimete, prin solul special şi prin calugărul atenian Daniil dela Muntele Măslinilor, agent căzăcesc în aceste tulburări, un dar [2]). Scăpase însă scrisoarea cu aceiaş dată către procancelariul Suediei:

Illustrissime et excellentissime domine procancellarie, domine, domine et amice observandissime,

Inter maximas id computo foelicitates me per Dei gratiam talem nactum fuisse occasionem per quam inprimis de foelici ac prospero Excellentiae Vestrae valetudine et in suam patriam reditu congratulare ac favorabilem apprecari mihi liceat Excellentiae Vostrae progressum. Et, cum reverendus pater Abbas foeliciter redierit ab exercitu zaporoviensi et transeat terram nostram, simul cum illo iungo meum ablegatum ad Serenissimum Regem, humillime Excellentiam Tuam exorans ut, ubicunque occasio tulerit, illi favore ac protectione sua assistere velit. Gratiam hanc omni occasione rependere ero paratus. Cui cum humillimis meis obsequiis me quam diligentissime commendo. In Iassy, die 7 aprilis 1656.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae in omnibus bene cupiens amicus et ad obsequia paratissimus

Georgius Stephanus, Palatinus et princeps terram moldaviensium.

Ea nu adaugă nimic la misiva către regele însuş.

Răspunsul procancelariului nu are mai multă noutate:

---

[1]) Hurmuzaki, IX. — Am localizat această misiune în volumul X din aceeaş colecţie, p. IV.

[2]) *Acte şi fragmente*, I, p. 274 şi urm. (scrisoare a lui Gheorghe Ştefan din 9 April 1665) (altele din 7—8 Decembre 1666).

Celsissime princeps, domine clementissime,

Eadem qua Celsitudini Vestrae fuerat occasio cum campiductoris zaporovianae militiae ablegato, nobili viro, domino Daniele de Graecani, abbate, ad me literas de 7 aprili currentis anni Iasii datas dirigendi mihi nunc offertur; propterea rediturum ad Celsitudinem Vestram expeditis hic quae ipsi commissa fuere praedictum dominum abbatem cum hisce concomitari volui, cum (?) testibus, quam libenter cognoverim quanto cum applausu et voto Celsitudo Vestra exceperit Sacrae Regiae Maiestatis, domini mei clementissimi, in Polonia prosperos successus ac quod ultro Sacrae Regiae Maiestati obtulerit officia, et, prout Celsitudo Vestra hoc ipso suam propensionem ac zelum boni publici causa Sacrae Regiae Maiestati probavit, ita non dubitatur quin Celsitudo Vestra huic tam laudabili proposito insistat, antevertendo quae communi causae officere possunt. De caetero si quae Celsitudini Vestrae a me exhiberi possunt officia, semper me paratum praestabo: mecum experietur, oblata occasione, quod sim Celsitudinis Vestrae

ad officia addictissimus: Cancellarius (?).

La 1659, izgonit din stăpânirea pe care cu hapca o ocupase, Gheorghe Ştefan trimeteà ca agent al său pe lângă regele Suediei pe un Polon, Ludovic de Biała (nu Biata, cum s'a tipărit în Hurmuzaki, IX, p. 167 şi urm.), pentru a cere să fie ajutat, el şi aliatul său Rákóczy, cu armele pentru reocuparea tronului. Unele scrisori ale trimesului rămăseseră neobservate în ancheta făcută de răposatul mieu prieten Teodor Westrin, şi le dau aici cu analiza cuvenită.

Regele Carol-Gustav, care murì pe neaşteptate la Gotheborg în Februar 1660, nu mai erà în viaţă când agentul se plânge către urmaşul lui într'o scrisoare nepublicată, de insuccesul intervenţiilor sale de doi ani:

Serenissime ac potentissime rex, domine, domine clementissime,

Post insinuatam diversimode atque etiam per memorialia multoties exhibitam Illustrissimi atque Celsissimi Terrarum Moldaviae principis causam, paulo iterum ante aliquot dies in porrecto memoriali Sacrae Regiae Maiestati Vestrae ea qua par est animi submissione exposui et pro expeditione institi, sed, veluti per totum fere biennium, nihil praeter dillationes ac toties frustratam promissae expeditionis expectationem

obtinui, ita et nunc pariter nihil aliud quam silentium tuli. Sed, ne videar desperare, Illustrissimi principalis mei causam Sacrae Regiae Maiestati Vestrae, domino meo clementissimo, iterum iterumque commendare et in sinum clementiae deponere mearum partium duxi, minime dubitans Sacram Regiam Maiestatem Vestram petitioni meae hac in parte indulturam et ad desideria Illustrissimi principalis mei clementer responsuram. Videat mundus Regiam Maiestatem Vestram Coronamque Sueciae suorum foederatorum amicorumque habere rationem, quae in conservando constantiae iure stabilita est. Movebit Sacram Regiam Maiestatem Vestram sors adversa Illustrissimi principis Moldaviae, cum qua in hodiernum usque diem, solam ob hanc causam quod gloriosissimae memoriae Serenissimo regi suppetias in Polloniam cum celsissimo principe Transylvaniae miserit, colluctatur atque per Portam ottomanicam immanissime cum suis foederatis affligitur et opprimitur. Quo in casu, si non auxilium consiliumque, tamen bona verba a Sacra Maiestate Vestra impetrare illi liceat, ne iam ulterior mora taediosaque ipsius expectatio desperationem et apud suos foederatos, vicinos bonosque amicos condolentiam verius quam admirationem, apud inimicos autem opprobrium et laetitiam efficiat. Quid autem quod neque praesens functio mea, prope duos annos exacta, neque privata domus negotia, neque afflicta status mei ratio (quia tota fortunae meae conditio non vacillare, sed plane, ob tam longam mei hic detentionem, meliori fortuna excidere videtur) ulteriorem sibi imponi moram patiuntur quandoquidem, uti puncta amnistiae in transactione pacis instrumenti poloni sonant, iam neque principalis mei, neque principis Transylvanie mentio facta, me quoque cum illis omnibus qui eorundem partes ex dispositione gloriòsissimae memoriae Serenissimi regis secuti sumus, mobilibus omnibus excluserunt, tanto magis in considerationem statum quoque meum cum extremo exilii malo et perpessorum a quinquennio infortuniorum duci oportere arbitratur: aliter rebus meis fortunisque domesticorum meorum consulere non est possibile. Idcirco a Sacra Regia Maiestate Vestra, domino meo clementissimo, iterum clementem cum resolutione expeditionem petit

Sacrae Regiae Maiestatis Vestrae, domini mei clementissimi,

devotissimus ac humillimus servus

Ludovicus de Biała Bielski.

Deci Ludovic Bielski începe să aibă o fizionomie. A fost el însuş, cu ai săi, în rândul Polonilor cari au ajutat pe regele Suediei, membru al aceleiaş dinastii ca şi Ioan Casimir abdicatul şi reprezentantul unei colaboraţii, unei comunităţi de interese între cele două maluri al Balticei. Erà de cinci ani în Suedia şi Gheorghe Ştefan găsise deci aice pe acest sprijinitor al tristei sale cauze.

Memorialul la care el face aluzie e cel prezintat în numele pribeagului moldovean, pentru a dobândì sprijinul cerut şi arhi-justiţiariului Brahe, împreună cu un ajutor pentru evangelicii din Polonia, de cari arată să se fi ţinut Bielski: el e publicat în Hurmuzaki, IX, pp. 180—181, subt no. CCXLIV. Tot acolo e şi petiţia aceluiaş către noul rege (p. 180, no. CCXLIII).

Avem însă şi un alt memoriu, mai întins şi mai circumstanţiat, în care se aduc înainte serviciile aduse Suediei de exilat, şi anume cei 6.000 de soldaţi moldoveni din oastea lui Rákóczy în Polonia şi buna primire a tuturor agenţilor strâmtoraţi ai regelui. Aici este o dată: aceea de 10 Aprilie.

Memoriale ablegati Illustrissimi atque Celsissimi terrarum Moldaviae principis a. 1660, die 10 aprilis [1], illustribus et excell. dd. Sueciae senatoribus et in pacificationem danicam legatis decenter porrectum.

Illustres et excell. d. d. legati,

Incredibili moerore afficior, excell. domine, quod post tam multas instantias, repetita postulata, quibus omnibus pro expeditione in negotio Illmi ac Celsissimi principis Moldaviae apud gloriosissimae memoriae Serenissimum atque Potentissimum regem instîti, nil nisi diltiones molestas, remoram tediosam ac toties frustratae expeditionis tantum expeectationem obtinui; sed et nunc pariter iam post excessum Sacrae Regiae Maiestatis ad binas literas ad Illustrissimum ac Excellentissimum dominum comitem Brahe superinde exaratas nihil aliud quam silentium accepi. Profecto quod consilium, auxilium, spes vel desperatio concipienda sunt vel expectanda ambigo, aeque enim communem regnorum, rerum publicarumque felicitatem, quae in amicicitiarum sarte tecte conservando iure stabilita est, inclytum regnum

[1]) Adaus: «Praes... den 11 April. 1660».

Sveciae post obitum tam gloriosissimi regis continuaturam, sicut ad omnes foederatos, ita ad Illustrissimum principalem meum existimo. Equidem, quod Illustrissimum principem Moldaviae attinet, tantae sibi curae semper amicitiam Coronae Sveciae fuisse ostendit ut rem suam prodigere sincerissime non dubitavit. Nam ultra sex millia militum una cum principe Transylvaniae suppetias in Poloniam misi, homines Sacrae Regiae Maiestatis in gravissimis negotiis divertentes humanissime semper excepit, iura amicitiae tam sacra habuit habetque ut in illis non tantum constantiam sufficienter testatus sit, verum etiam residuam fortunam, incommoda et servitia Sacrae Regiae Maiestati et Coronae Sveciae per me ultro devoverit, quorum causa nisi Portam Ottomanicam, iuratum totius christianitatis hostem, in cervicem suam hodie attraxit. Et tamen pro his omnibus ac devoto pronoque in svecicos successus affectu, neque expeditam declarationem, neque parem gratiam et, quod minus est, neque bona verba hactenus per me impetravit. Idcirco Excellentiis Vestris, tanquam praecipuis Seremissimae Coronae Sveciae membris, causam et negotium Illustrissimi principalis mei iterum iterumque commendanda duxi, obnixe rogans ut solidum in Coronam Sveciae Illustrissimi principis mei affectum cum eiusdem postulatis pensi habeant, et non in novissimas amicorum partes reponant: reponere autem atque postponi, verius etiam negligi et contemni ex tam diuturne protelata expeditione Illustrissimus principalis meus una cum sibi foederatis certissime putabit: quid enim haec tam longa mora quam taedium, biennalis detentio, quam suspicionem, denique ipsa concepta semel amicitia quam desperationem parent? Accedet quod neque praesens functio mea, prope duos, ut dixi, annos exacta, neque privata domus negotia, neque ulteriorum sumptuum copia longiorem sibi imponi moram patiuntur. Propterea de seria resolutione et expeditione adlaboro ut post publicam functionem meam habeatur ratio privatorum quoque meorum non commodorum, quorum totam fortunam propter fidelia Sacrae Regiae Maiestatis obsequia cum charissima consorte pignoribusque amisi, multum publica quoque in causa evangelicorum functione iacturae, odii, periculi, extrema exilii per quadriennium tuli, sed etiam longinqua locorum considerentur intervalla, quae propriis emetiri sumptibus neque occasione que *(sic)* locus, neque praesentis status ratio, neque cambiorum possibilitas (interim omnibus exutus sum, nec parvis hic quoque debitis innodatus) aliter permittunt, quibus, quemadmodum meis necessitatibus,

ita amplissimis Sacrae Regiae Maiestatis promissis et assignationi ab eodem in Polonia nuper datae ut occurratur secundum exhibita exhibenda atque ab Excellentiis Vestris pro praesenti et futura authoritate sine mora promoveatur decenter petit.

Illustrium Excellentiarum Vestramm observantissimus servus
Ludovicus de Biała Bielski.

Aici se oprește activitatea acestui tovarăș de nenorocire care se îngrijià și de lucrurile sale. Gheorghe Ștefan erà, cum s'a văzut mai sus, în Ungaria, în Moravia. La 24 Noemvrie el scrià regelui Suediei și consilierilor regali cerând personal ceeace se refuzase reprezentantului său (Hurmuzaki, IX, pp. 199—201, No. CCLXXIII-IV). El arată Suveranului ce servicii i-a adus pe vremuri, când trecea pe la dânsul părintele Daniil, ce făgăduieli de adăpost i s'au dat pe aceea vreme, dar nu uită să observe că n'are de gând să ceară plata unor datorii. Iși aduce aminte că a fost un ostaș: în caz de răsboiu, cu 5.000 de Suedezi măcar, i-ar fi cu putință să bage spaima în Turci; altfel să fie așezat la vre-un loc «potrivit».

Dar el se îndreaptă la aceiaș dată, către Brahe, tutorul tânărului rege, pentru a-i arătà în deosebi cum a putut ajunge la această soartă necăjită. A sperat cândva că Rákóczy se va întoarce în Scaun, dar soarta nu i-a fost prielnică acestuia. Și cuvintele de părere de rău pentru cel căzut pe câmpul de luptă curg frumoase: «Dar, vai, răposatul întru fericire prinț, lipsit de ajutorul vecinilor și despărțit de prietenii adevărați prin multă întindere de pământ, singur, cu puțini ai săi, nefiind în stare a se împotrivì puterii barbarilor, rănit de moarte în fruntea luptei, a schimbat această vieață pămintească și muritoare cu sălașul cel veșnic și fericit al nemuritorilor». De atunci el, Domnul, a ajuns pe pământul regelui la Riga și aici așteaptă să se gândească la dânsul vechii aliați.

Illustrissime et Excellentissime domine, domine mihi observandissime,

Licet ad Illustrissimos, Excellentissimos et Generosissimos dominos, dominos Serenissimae ac Potentissimae Coronae Sveciae Sacraeque Regiae Maiestatis consiliarios ac senatores in communi literas quasdam dederim, rogans obnixe ut salutaribus suis consiliis mea humilima

desideria apud Suam Maiestatem promoverent, aequum tamen et necessarium fore iudicavi Illustrissimam Excellentiam quoque speciatim super eodem humilime requivere. Quintus iam annus agitur quo, per Turcarum tyrannidem patria, dignitate ac principatu Moldaviae exclusus ac in diversis Hungariae et vicinorum regnorum partibus, una cum domo mea, exilium passus, fortunam adversam experiri cogor. Celsissimo quondam principe Rakocio vivente, aliqua quidem scintillula spei cordi meo era illapsa ut, ipso principatu Transylvaniae repetito, ego quoque in pristinum statum collocarer. At eheu! piae memoriae princeps, a vicinorum auxilio destitutus, amicis autem synceris longo terrarum intervallo dissitus, potentiae et viribus barbarorum, solus exigua manu impar, vulneribus affectus, terrenam hanc et mortalem vitam cum aeterna et beata immortalium sede commutavit mihique omnem spem ea parte praecidit. Spe itaque hac frustratus, volens fortunam meam in aliis quoque Europae partibus experiri, magno cum labore, molestia ac sumptu Rigam, ad partem Sacrae Regiae Maiestatis dominii appuli indeque per demissum memoriale Suae Maiestati statum et desideria mea humilime exponens, oravi ut aliquo clementiae Suae favonio mihi quoque oppresso et omnibus humanis auxiliis pene destituto adspirare dignaretur. Cum autem, divina bonitate Serenissimaeque et Potentissimae Coronae Sveciae consensu et applausu, cura, rectio et directio animi Sacrae Regiae Maestatis, adhuc minorennis, summaque rerum Illustri Vestrae Excellentiae ut patri patriae concredita sit, supplico quam demisse ut apud Sacram Regiam Maiestatem ac apud alios ubi necessum fore iudicabit negotia ac desideria mea (quae ex litteris et punctis ad Sacram Regiam Maiestatem datis percipiet) promovere et ad optatum finem perducere dignetur. Faciet Illustrissima Vestra Excellentia rem toti christianitati suo tempore proficuam meaque humilima devotione erga Serenissimam ac Potentissimam Coronam Sacramque Regiam Maiestatem Sveciae, etc. demerendam. Cui de caetero omnigenam felicitatem ex animo prosperosque rerum ac consiliorum suorum successus precor. Datum Rigae in Livonia, die 24 novembris, anno Domini 1662.

Illustrissimae Vestrae Excellentiae

ad serviendum addictissimus

Georgius Stephanus, princeps Moldaviae.
Ghiorghie Ştefan Voevoda.

Illustrissimo et Excellentissimo domino, domino Petro Brahe, comiti de Wisingsborg, l. b. in Cajana, domino in Ridderholm, Brahelina et Bogesund, S. R. Maiestatis regnorumque Sveciae senatori . . ., etc., generali directori rei iudiciariae per Sveciam, Finlandiam adiacentesque provincias, ut et iudici provinciali Wesmanniae, Cuprimontanarum et Dalecarliae.

Gheorghe Ştefan se găsià la Dorpat, în ziua de 12 Septemvre 1663, când trimeteà cancelarului suedez de la Gardie pe solul său Hársanyi (Hurmuzaki, IX, pp. 205 — 6, No. CCLXXXII), ca să ceară loc de aşezare cu «şase-şapte persoane» pe pământ german şi sprijin şi pe lângă Impăratul german. Regelui îi mulţămià că i-a dat ca prim popas localitatea Pernau, pe acelaş ţerm al Mării Baltice (pp. 206—208, No. CCLXXXIII-IV).

In 1664 bătrânul ar fi vrut să se aşeze la Wismar, care-i convenià ca fiind mai aproape de Polonia şi de Germania, cum şi de Hamburg şi Lübeck, de unde poate face cumpărături (acolo se vor fi aflând ştiri despre el; *ibid.*, pp. 19—20, No. CCXCVIII): la 5 Iunie, venit pe o corabia regală, el erà la Wolgast, pe drum către Apus.

La 6 Septemvre din acel an, după ce petrecuse o vară în cetatea regală dela Stettin, cu un tain de 2.000 de taleri, el se plângeà că nu-i ajung banii şi că locuinţa nu-i e potrivită pentru iarnă (*ibid*, p. 213, No. CCXCII, şi p. 214). «N'aş vreà», spuneà el, în Decemvre, «să fiu la această vrâstă a mea bătrânească batjocură oamenilor sau de râs prinţilor vecini.» Cum Ruşii sunt nişte barbari răi, alt sprijin pe lume nu are decât pe regele (*ibid.*, pp. 216—217, No. CCXCVI), şi cu acest prilej el prezinta interesanta poveste a relaţiilor lui cu Moscova (*ibid.*, pp. 217—219, No. CCXCVII).

Plângerile pentru lipsa de mijloace îndestulătoare urmează în cursul iernii 1664—1665 (*ibid.*, pp. 222—224, No. CCC—CCCI). Nu i se dăduse până în Noemvre 1665 nici moşia făgăduită la sosirea în Stettin (*ibid.*, pp. 231 — 233, No. CCCXVI—I). Lângă petiţia Domnului său e şi a credinciosului întovărăşitor Constantin Nacul, «colonel», coborîtor al lui Costea Viteazul din vremea lui Alexandru-cel-Bun şi

înaintaşul acelor boieri Nacu, cari se isprăvesc cu soţia străbunului mieu Iordachi Drăghici (*ibid.*, p. 233, No. CCCXVIII). El fusese însărcinat la 1664, Septemvre, cu o misiune la Electorul de Saxonia (Iorga, *Studii şi documente*, IV, pg. 208 şi urm.).

Mânat de nevoi, pribeagul plecă la regele, şi în vara anului 1665 ajunse la Stockholm, unde stătù vre-o jumătate de an, plecând de acolo numai la 4 Decemvre, pentru a merge prin Danemarca în Pomerania, unde i se dăduse ca izvor de venit distinctul Ukemünde. O notiţă copiată de răposatul Westrin şi pe care mi-o comunică d. Karadja, are acest cuprins:

Der gewesene Fürst in Moldau, Herr Georgius Stephanus, der sich bei ein halbes Jahr hierher befunden, ist nun vorgestern von hinnen wieder verreisset, erstlich den Landweg nach Dennmark und sodann nach Pommern, und zwar mit gutem Contentement, indem er alhier nicht allein ansehnlich beschenket worden, sondern ihme auch zu seinem künfftigen Entretement das Ambt Ukermünde in Pommern eingeräumet worden soll.

Intr'o scrisoare din Copenhaga, 26 Decemvre, publicată în Hurmuzaki, IX, p. 234, No. CCCXX, fostul Domn arată că a mers cu sania până la Norköping, unde se oprià zăpada, iar de acolo pe drumuri rele, cu căruţa, zdruncinat în sănătate.

La Stettin, făceà să i se aducă de un preot grec soboli dela Moscova, se îngrijià de banii ce-i aveà la Poloni: Potocki, cu 30.000 de taleri, Petru Simson, negustor scoţian din Zamosc, care făceà în Moldova negoţ de potaş, cu 25.000 (v. şi Hurmuzaki, IX, p. 246). Se plângeà că-i trebuie 114 taleri pe săptămână afară de post şi că n'are cum se îmbrăcà (*ibid.*, pp. 234—235, No. CCCXX—I). Nici pensia nu i se dădeà iarna, lipsind veniturile la vamă (*ibid.*, p. 237; vezi şi *ibid.*, pp. 238—239, No. CCCXXV—VI). Se gândià să treacă în Germania, şi pentru grija sănătăţii (*ibid.*, p. 234, No. CCCXX).

In acel moment desperatul Voevod trimeteà în Anglia, la Carol al II-lea, pe Nacu, ca să-i capete sprijin pentru reaşezarea în Domnie. Câte o scrisoare a regelui din Iunie, către Sultan

și Vizir, alta a cancelariului din 18 ale aceluiaș an sunt urmele scrise ale acestei misiuni până acum necunoscute.

Charles the second, by the grace of God king of England, Scotland, France and Ireland, defender of the faith, etc., to the high and excellent lord the Vizir-Azem, greeting,

High and excellent lord, you will remember the misfortune by wich the high and illustriôus Georgius Stephanus, late prince of Moldavia, did some years since fall under the displeasure of our friend, the most high and mghty Emperour, your master, whereby after the losse of his estate and dignity he became exposed to extreame distresse and misery, in wich he still remaines, an object of the utmost compassion of souveraignes and princes. In this cause it is Wee have throught good by our own letters and more at large by our ambassador there, our good cousin the earle of Winchelsea, to recommende him to the grace and pardon of the high and mighty Emperour, your master, for his restauration to his principality, as an act most becoming His Imperiall clemency and goodnesse, desiring the concurrence of your best offices in this charitable suite, in wich besides the obligation you will lay on Us, wich Wee shall esteeme very particularly from you, you will doe an act of greatest generosity to this unhappy prince, who will most certainly upon all occasions make those just returnes of gratitude and service you can expect, and this you will receive more at large from our ambassador, whom Wee have commanded more particularly as there shall be occasion to sollicit your favour and assistance in this matter, wich Wee againe very heartly recommende to you, assuring you of the perfect sense Wee have of your affection and good offices towards Us and the common peace and correspondency subsisting between Us and the most high and mighty Emperour, wich Wee resolve by all meanes to preserve firme and inviolable. And soe Wee bid you fare well. Given at Our Court of Whittehale, the 15th day of Jun, in the 18th year of our reigne, and of the incarnation of our Lord 1666.

Your affectionate frind
Charles Rex.

Carolus Secundus D. g. Angliae, Scotiae, Franciae et Hyberniae rex, fidei defensor, etc. Summo et Potentissimo imperatori Sultano

Mahomet, supremo domino et dominatori regni musulmanici, soli supremoque monarchae imperii orientalis, salutem. Summe potentissimeque imperator! Georgius Stephanus, non ita pridem Moldaviae princeps, bonus noster amicus, nos informari curavit de infortunio ipsius, quod aliquot abhinc annis ex gratia vestra ceciderit, quoinde e possessione dicti sui principatus eiectus et consequenter ad extremam miseriam redactus, quam adhucnum patitur, nostram in ipsius favorem requisivit mediationem. Quapropter, considerantes compassionem quam gerimus erga ipsius miserum statum, recordantesque quantum intersit principi conservare a contemptu et egestate eos qui et ipsi antehac illo fuerunt ornati charactere, non potuimus deesse ipsius desiderio. Proinde legato nostro extraordinario in aula vestra, perquam fideli et perdilecto consanguineo nostro comiti de Winchelsey in mandatis dedimus ut nomine nostro veniam pro dicto infortunato principe imploret, qui felicitatem suam in favorem nostrum locat atque per illum solum ad restaurationem status sui dignitatisque aspirat, qui semper in demerenda hanc *(sic)* gratia quam pro ipso rogamus impendere spondet. Legatum nostrum haec omnia largius exponere iussimus, quem non solum in hoc, sed aliis etiam in negotiis iniunctis a nobis ipsi patienter audire et plenam adhibere ipsis verbis fidem digneris, tum vero maxime cum te de inviolata nostra amicitia et affectione certiorem reddit. Quod reliquum est, te, Summe et Potentissime imperator, quam optime valere iubemus. Dabantur in aula nostra Whitehall, die 5-ta iunii, anno 18-o nostri regni et Incarnationis Domini Nostri 1666.

Vester summopere addictissimus amicus
C. R.

Celsissime et Illustrissime princeps,

Litteras quibuscum Celsitudo Vestra honorare me dignata est ab ablegato Celsitudinis Vestrae extraordinario, viro illustri et nobilissimo, domino colonello Nakolovitz, ea non tantum qua par est reverentia accepi, sed etiam ex iisdem maximo cum dolore percepi Celsitudinem Vestram adhucnum cogi exteris in oris (principatu suo violenter exuta) haerere, percepi; de restauratione, tamen, mediantibus et intercedentibus christianis regibus et principibus nullatenus desperare in eumque finem praedictum dominum Nakoloviz huc misisse, auxilium consiliumque meum in procuranda intercessione Serenissimi et Potentissimi Angliae

regis gratiose a me requirens. Mihi maximopere gratulabar de tam opportuna occasione humiliter demonstrandae promptitudinis meae erga Celsitudinem Vestram deque effectu desiderii Celsitudinis Vestrae tanto minus dubitabam, cum manifestum sit altissime memoratum Serenissimum et Potentissimum Angliae regem antehac quoque exsulis gloriosissimi exemplum extitisse, iam vero, divina favente gratia, domi et foras, cumprimis a[utem] apud Portam Ottomannicam, plurimum potere, proinde dignissimum ad Celsitudinis Vestrae restaurationem lubens instrumentum esse posse.

Infinitis quidem (ut verum fatear) publicis negotiis sub adventu dicti domini Nakoloviz fui impeditus, nihilominus tamen in aula hac tempore et locis convenientibus nullatenus defui officiosissime, desiderio Celsitudinis Vestrae operamque dedi ut non tantum litterae intercessionis ad Portam Ottomanicam quantocius expedirentur, sed etiam Celsitudini Vestrae subsidio (quod propter praesens pretiosissimum bellum, minus optatu fuit) nummorum subvenietur.

Necessitati insuper dicti domini colonelli pro expediendis negociis, coëmendis necessariis atque de occasione ad reditum in quantum licuit secura providi, spe fretus illum brevi optatam expeditionem Celsitudini Vestrae apportaturum; quem summopere rogavi ut Celsitudinem Vestram de humili promptitudine mea in quocunque officiorum genere certam reddat.

Quod reliquum est, Celsitudinem Vestram cum tota illustrissima familia divinae protectioni commendo, reditum ad principatum statusque suos cum omni felicitate corditus exopto, tanquam,

Celsissime et Illustrissime princeps,
Celsitudinis Vestrae,
....
Johan Leyenbergh.

Dabantur Londini, die 1-ma iulii 1666.

La această scrisoare trebuie să se rapoarte intervenția, nedatată, către regele Suediei pentru ca el să stăruie pe lângă verii săi regali din Anglia și din Franța (Hurmuzaki, IX[1], pp. 251—252, No. CCCXLIV).

Cum afacerea nu aveà urmare, la 17 Octomvre 1666, Gheorghe Ștefan scrie regelui Suediei și reginei, prin Nicolae Spătarul Milescu, pentru a cere să i se crească ajutorul bănesc

ce primià (*ibid.*, pp. 243—244, No. CCCXXXIV—V). Se vor fi pierdut și altele. A scăpat însă aceasta, adresată, cred, contelui Brahe:

Excellentissime domine comes, domine ac fautor colendissime,

Posteaquam ad Potentissimam Aulam Serenissimi regis, domini nostri clementissimi, generosum dominum baronem Nicolaum Spatarium ablegavi, Vestram quoque Excellentiam, fautorem mihi benignissimum, litteris meis interpellare decrevi, obnixe atque officiose orans ut ipsa, me pristino semper favore amplectens, benigne allaborare dignetur de persolutione salarii et traditione praedii promissi, quod S. R. Maiestas totusque Eius inclytus senatus sancte mihi promiserunt. Nunc siquidem plane sustentationis media mihi deficiunt. Nam vix medium unius anni salarium a decurso atque currenti anno exorare valui. Praeterea quoque, multo aere alieno obrutus, accrescentibus usuris adeo accumulor, ut cum maximo pignorum meorum periculo nomina mea delere nequeam. Ceterum submisse ab Excellentia Vestra rogo quatenus praesentium exhibitorem non solum benigne admittere, verum etiam exponendi fidem adhibere ne gravetur. Quod reliquum est, Excellentiam Vestram divinae tutela[e] intime commendo, permanens

Excellentiae Vestrae obligatissimus servus
Georgius Stephanus, princeps Moldaviae.
Ghiorghie Ștefan Voevoda.

Scrisoarea, de o altă grafie, pare datorită lui Milescu, al cărui autograf l-am ave deci.

In Maiu 1667 pribeagul se arătà desperat: nu mai are bani, a amanetat totul, i se oprește pensia, comandantul cetății ar vreà să-l scoată pentru a-l mutà într'o «casă nesănătoasă», unde n'ar puteà trăì opt zile. «In viața noastră n'am fost primiți și tratați ca aici de căpitanul castelului, încât am vreà mai curând să fim supt pământ» (Hurmuzaki, IX, p. 249). Ar trebuì căutate în Arhive rapoartele căpitanului. Milescu plecă la Paris pentru o nouă cerere către Ludovic al XIV-lea (*ibid.*, *Suppl.* I, pp. 249—255. Pentru legăturile cu Electorul de Brandenburg, Papiu Ilarian, *Tesaur* III, p. 79 și urm.; Haag, în *Baltische Studien*, XXXI, 1881, pp. 157—162; Hurmuzaki, X, pp. IV-VII).

Indată după aceia nenorocitul, care-și pierduse acum toate speranțele, murià, în dureroasele condiții pe care pe manuscriptul din Blaj le înseamnă Antonie, călugărul din Moldovița. Ștefania Mihailova, care și până atunci scrisese, cum se vede din corespondența saxonă, la toate fețele luminate, ca « Doamnă a Moldovei », se adresează și către Curtea Suediei cu cele două scrisori din 1668, dintre care una, arătând că se cer rămășițele Domnului mort, pentru a le înmormântà la Cașin, de fratele lui, Vasile Ceaurul, a fost tipărită în Hurmuzaki, IX, p. 252, No. CCCXLV. Iscălitura e, firește, « Stephana Michaelova », nu « Michaelona », și dedesupt stă, în litere chirilice: « Ștefana Mihailova ».

E inedită această scrisoare rusească fără dată, a aceleia care pe urmă, trecând în Rusia, a visat de tronul muscălesc:

Я ѹбогаѧ и незнаѧ ѹдова стефанида михаиловна позосталаѧ ѿт мѹжа моего стефан водь землѣ молдавской ѹдаю сѧ подскридла и подоборонѹ вашей велможности пна пна моего милостивого, вспомникши ѧ бѣднаѧ ѹдова надавнѹю благодѣтель походѧчѹю ѿт природной благостыни твоеи ѹпадаю сплачем доногъ вашей панской милости просѧчи и милосердие ѧбыст мїа ѧко ѿнь милосердный ѿць которого во еванґелїи ѿписѹеть в зачалѣ. ѻ. ѳ. и сна своего роспѹстнонаго и ѹбогого: ѻпознал любото ѿный был вненазн и в видѣ такь ѧкь ѧ понезостаю под протекцие велико гсдрѧ, прето ты ѿтче познай мене ѧко же блѹдного сна и прїйми мѧ ѧко єдного ѿт наемникъ твоих; покажи милость ѧбым благих твоихь неѿтнала; южто въ всемилостивыї любото так изволиль мѹжа моего взѧти, а мнѣ нендзѹи бѣдѹ по смерти его дал ми терпѣти: там з наважденїѧ диѧволскаго и позлости людй землѣ то мѹсилом ѹси мои набытки и вси маетки ѿным людѧм ѿставить; боїачисѧ ѿнѧт абы мѧ зѵсвѣта не зладили мѹсилам брата моего взавши з собою и бѣгсти под протекцию великаго гсдрѧ, слышачи на благочестие и многѹю его милость походѧчѹю до иных людей, прето ѧ ѹквапившисѧ на милосердного заѣхалам на москвѹ, аж вижѹ же мое щасте еремннилосѧ внещасте, иж и тѹт на великѹю мою бѣдѹ и фрасѹнокь пришла: сижѹ власне ѧкь в" тѹрмѣ и немаю чимсѧ контетовате, аще нестве просвѣтишь

свѣть и аще нетыми ȣтолиш҄ъ ридание слез моих покажи благосердией плач мои врадост протвори и приторни мѧ ꙗко ѿтць чадȣ свое и извол ми на рекь югерт ꙗкй ȣказать, а ѧ за многȣю благодѣтел повинна бȣдȣ покижива гсдавга благат за велможность вашеи панскȣ милости пна пна и благодѣтелѧ моего, затым болшей нешнрȣ словъ моихъ тылко под крѣпкȣю твою десницȣ, азъ ȣвоѧс раба твоѧ неимѣючаѧ где главы моеи подклонити и намилосердие твое ȣ фаючи сама себе в милостивȣю ласкȣ ꙗко найпилней велможности твоей ѿтдаюсѧ.

Велможности твоей на й нижшал раба в' вопекȣ ѿтдаюсѧ недостойнаѧ.

Ștefana Mihailova.

Eu, umila și nefericita văduvă, Ștefanida Mihailovna, rămasă după soțul mieu Ștefan-Vodă al Țării Moldovenești, mă pun supt aripa și supt apărarea Puterniciei Voastre, a domnului domnului meu milostiv. Aducându-mi aminte eu, săraca văduvă, despre binefacerea [ce mi s'a făcut] de curând, care decurge din bunătatea Ta firească, cad cu plânsete la picioarele milei Stăpânirii Tale, cerând mila să fii pentru mine ca acel părinte milostiv, care se descrie în Evanghelie, în capitolul 60, 9, care și-a recunoscut cu dragoste pe fiul său risipitor și umilit, când el erà în sărăcie și obidă, așà cum mă presint eu acuma sub ocrotirea marelui domn. De aceia Tu, părinte, recunoaște-mă ca pe fiul risipitor și mă primește ca pe unul din argații Tăi, arată-mi mila Ta și nu mă lipsì de bunătățile Tale, fiindcă preamilostivul Dumnezeu a binevoit să-l ia pe bunul meu soț, iar mie mi-a dat după moartea lui să îndur lipsuri și nevoie. Acolo, prin amestecul diavolului și răutatea oamenilor, am fost nevoită să las acelor oameni toate lucrurile mele și toată averea și, temându-mă să nu fiu omorîtă, luându-l pe fratele mieu, am fost nevoită să fug supt protecția marelui domnitor, auzind despre evlavia lui și mila față de oameni. Și astfel eu, nădăjduind în mila lui, am venit la Moscova, dar am văzut că norocul mieu s'a schimbat în nenorocire, căci și aici, spre marea mea desnădejde, a venit amarul. Stau ca într'o adevărată temniță și n'am cu ce să mă țin, dacă Tu nu îmi vei deschide lumina și dacă Tu nu-mi vei potolì plânsul lăcrămilor mele; arată-ți mila și schimbă plânsul în bucurie și mă primește ca părintele pe fiul său, binevoiește a-mi da un subsidiu pe an oarecare, iar eu pentru marea milă voiu fi datoare cât voiu trăì să mă rog bunului Dumnezeu pentru

puterea milei domneşti, a domnului şi binefăcătorului mieu. Şi aşà mai multe cuvinte nici nu înşir, decât să fiu supt dreapta ta tare, eu, umíla roabă a Ta, care n'are unde să-şi plece capul: nădăjduind în mila Ta singură, mă încredinţez la bunăvoinţa marii Tale puteri.

Al Puterii Tale cea mai umilă roabă mă încredinţez, aceia care nu e vrednică a fi supt ocrotirea ta

Ştefania Mihailovna.

(Traducere de elevele mele basarabene de la Şcoala de Misionare.)

Din scrisori ale Ştefaniei către Electorul de Saxonia şi către ducesă (8 Februar 1668) se vede că «văduva» a condus însăşi până la depărtata mănăstire a Caşinului, unde astăzi în zădar se caută mormântul ctitorului, rămăşiţele aceluia pe care-l numeşte soţul ei [1]).

III.

Scrisorile lui Nicolae Mavrocordat către Carol al XII-lea şi alte personalităţi din lagărul de exil dela Bender sunt publicate în volumul IX, dese ori citat, din Hurmuzaki, împreună cu atât de bogatele rapoarte ale agentului suedez în Moldova, Briant. Avem acolo şi o misivă a lui Dimitrie Cantemir, care discută un proces, judecat după «canoanele creştinătăţii», în care una din părţi e fugarul moldovean Banul (de la care biserica Banului din Iaşi) (11 Aprile 1711) (pp. 451—452, No. DCXXV). Nicolae-Vodă se ocupă de deosebite împrejurări zilnice, aşternând într'o latinească îngrijită, care e a lui însăş, istoria unei lungi încercări pentru mijloacele financiare ale ţării încredinţate lui. Dl. Karadja adauge câte o ştire necunoscută.

Cu următoarele două scrisori se încheie prezintarea acestor noi documente externe privitoare la istoria Românilor.

Bey Bender, den 13 Septemb. 1710.

Serenissime et potentissime rex, domine, domine clementissime,

Clementissimas regias litteras magna cum reverentia exosculatus, maxima animi submissione perlegi, ex quibus cum perceperim parum

1) Iorga, *Studii şi documente*, IV, pp. 110—111.

abfuisse quin malevolorum meorum delationibus Potentissimi Regis patrocinio exciderem, animus meus, nullius, nec minimae quidem rei quae Regiae Vestrae Maiestati non placeret sibi conscius, sed penitus innocens, diu attonitus doloreque pene oppressus fuit. Attamen, denuo clementia regia erectus, summo gaudio perfusus sum, cum sub ala regii patrocinii me benignissime receptum gratiisque clementissime locupletatum esse videam, pro quibus dum ad agendas gratias virium mearum tenuitas neutiquam sufficiat, iterum ad obsequia Regiae Vestrae Maiestatis me totum humillime devoveo et Deum omnipotentem oro ut Regiam Vestram Maiestatem quam diutissime incolumem et gloriosam conservet.

Regiae Vestrae Maiestatis   Humillimus et obedientissimus servus

Ioannes Nicolaus Maurocordatus p. m.

Iassiis, die 8 7bris 1710.

Praes. Bend., den 8 Decemb. 1711.

Illustrissime et Excellentissime domine, domine amice colendissime,

Quandoquidem divina favente clementia imperatoriaque gratia principatum huius provinciae iterato obtinendo feliciter in Sede eiusdem collocatus sim, hanc occasionem libenter amplexus, amicitiam iamdudum cum Excellentia Vestra contractam (cuius species semper candido meo pectori tam firmiter impressae fuere ut nunquam obliterari poterint), firmissimisque indiciis corroboratam, hisce meis amicissimis renovare propero, simul et semel Excellentiam Vestram obnixe rogando quatenus humillimas meas literas Serenissimae Suae Regiae Maiestatis Sueticae sonantes representare et negocia mea, casu quo evenirent, non minori studio ex innata sua benignitate apud Suam Regiam Maiestatem promovere meamque personam Suae Maiestatis gratiae insinuare dignetur. Quo tam benigno favore in perpetuum me sibi devinciet Excellentia Vestra, utinam esset aliquid in quo declarare possem qua cum promptitudine sim

Illustrissimae Excellentiae Vestrae   amicus benevolus

ad officia et obsequia paratissimus

Io Nicolaus Maur. p. m.

Iassiis, 9-na Xbris, anno Domini 1711.

Illustrissimo et Excellentissimo domino, domino Henrico Gustavo, baroni de Müller, Suae Regiae Maiestatis Sueciae aulico cancellario et intimo consiliario, etc., amico colendissimo.

A N E X E

I

Clementissime princeps ac domine, domine mihi clementissime,

Indignitatem meam, Celsissime princeps, ultro fateor quidem, sed necessitas exiliumque quadriennale quo me fortunae novercantis severa detrusit manus urget ut fores clementiae Vestrae Celsitudinis sollicitem ac pulsem. Quanquam autem non dubitem quin Vestra Celsitudo inter seria ac ardua etiam negotia mei sit memor, harum tamen latorem, generosum Iacobum Harsanyium, primarium Aulae meae familiarem, cum plena autoritate ad Vestram Celsitudinem expediendum duxi ut meo nomine possit loqui, agere, ubi et dum necessitas postulaverit. Demisse supplico Vestram Celsitudinem ut, eidem plenam fidem adhibens, memor meae sortis, efficiat apud Sacratissimam Maiestatem ut, dum et quando de communi christianitatis (sive vi armorum) agetur, ne et ipse a clementia eiusdem excludi. Voti enim compos factus, Sacra Sua Maiestas meam fidelitatem integram, Vestra quoque Celsitudo gratitudinem devotam experietur, cui omnigenam felicitatem apprecans, me meaque clementiae eiusdem commendo.

Datum ex Szina, die 16 aprilis 1662.

Vestrae Celsitudinis servus humillimus
Georgius Stephanus, *Palatinus Moldaviae*.

Celsissimo Sacri Romani Imperii principi ac domino, domino Venceslao a Lobkovits, duci saganensi, Aurei Velleris equiti, gubernatori domus lobkovicsianae, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis consiliario intimo, generali campi marscalco, necnon incliti Consilii Aulici bellici praesidiario, domine mihi clementissimo.

II

Celsissime princeps ac domine, domine mihi gratiose.

Habita ratione tum sortis meae, quem ex fortunae novercantis dira manu ac iusto Dei iudicio vel fatali quadam necessitate iam per aliquot

annos magno cum damno meo experiri cogor, tum christianae sympatiae, ex qua meis indolescit casibus, mihi indigno clementiae sua favonio Vestra Celsitudo adspirare dignata fuit, ac nunc etiam, praeteritis proxime diebus, dum me in bona moravica Excellentissimi domini comitis a Rotal conferre vellem, post gratiam Sacratissimae Suae Maiestatis de salvo passu mandare voluit, quamobrem, quam vivam, Vestrae Celsitudini gratias agere non desinam, fretus ea spe ne ego etiam a Suae Maiestatis clementia Vostrae Celsitudinis intercessione prae[te]rita excludar. Dum nempe et quando ac quomodocumque cum Turca negotium agredietur, supplico Vestrae Celsitudini eandem clementiam erga me continuare velle, praesentium exhibitori fidem adhibens: si quae nomine meo proposuerit, habeat audientiam benignam et responsum.

His Vestrae Celsitudini omnigenam precor felicitatem.

Datum Bolesoviae, in Moravia, die 21 iulii, anno 1662.

Celsitudinis Vestrae servus humillimus

Georgius Stephanus, Palatinus Moldaviae.

Celsissimo principi ac domino, domino Venceslao, Sacri Romani Imperii principi a Lobkovits, domus lobkovitsianae gubernatori, etc., actuali intimo ad Consilii bellici praesidi, domino, domino mihi admodum gratioso.

III

Illustrissime et Excellentissime princeps, domine Colendissime,

His brevibus verbis venio supplex Vestram Excellentiam rogatum velit mei patrocinium in hac Aula apud Clementissimum imperatorum cum affectu suscipere. Multi se offerunt a quibus et literas monitorias habui ut huc per postam accederem, prout feci, sed adhuc nullum rei eventum adverto. Iniuste a legitima principatus sede per meos proprios ministros turbatus, ad protectionem caesaream confugi, facilis namque esset sedis ac dominii restitutio, dummodo Caesaris interpositio adesset. Nam Turcarum imperator mihi nec infensus, nec contrarius est, provintia me vocat, incolae et barones optant, vicini principes amicissimi mei, qui et gratularentur. Possem, si vellem, ire, sed cum fundamento ire vellem, ut non ad quemlibet ventorum flatum iterum naufragium

paterer. Qua de re, si Sua Clementissima Caesarea Maiestas christiana pietate dignaretur (casu quo ab utraque parte pax firmaretur) se apud Turcarum imperatorem interponere et mediatione declarare, procul dubio hanc gratiam Cesari Porta Ottomana nunquam denegaret, quia ego contra Portam nunquam arma caepi, sed oboedientiam praestiti, provintiam non destruxi, sed, iniquae fortunae cedendo, cum silentio exivi. Hoc vero negotium felicius ad optatum finem perduci non posset quam protectione et promotione Vestrae Excellentiae et tanquam bellici Consilii praesidentis (ista enim tractatio ad tale Consilium pertinere crederem) et tanquam primarii ministri Caesaris et consiliarii, apud quem pollet multum verbo et opere. Anni praeteriti verba Vestrae Excellentiae mihi sunt in corde sculpta et plus fido et confido post Deum Vestrae Excellentiae, quam multis aliis, qui se promittunt; propterea non recedam a protectione Vestrae Excellentiae, quam supplico velit acceptare erga me. Et, si negotium hoc, Deo permittente, ad votum Vestrae Excellentiae et meum [. . .], agnoscet Vestra Excellentia et mundus qualem servum habebat et amicum, et vero haec amicitia, facta restitutione in legitimam sedem, sit inter nos certa et firmior. Supplex rogabo Vestram Excellentiam (quod, opto, non vitio vertat), ut possim particulam aliquam devotionis, observantiae et inceptae amicitae erga Vestram Excellentiam declarare, det mihi licentiam qua valeam suo tempore unum donum, ut dicitur, sive unum par chirotecarum aut leve munusculum offerre et exhibere, nempe quindecim millia florenorum, dico: 15.000 fl., pro mea iucunda amicitia et amicitiae memoria conservanda. Interim mea obsequia Vestrae Excellentiae devotissime dedico et iterum supplico dignetur protectionem et promotionem mei suscipere: tantum enim vis non potest nisi opus susceptum ad finem feliciter deducere, quod det Deus.

Vestrae Illustrissimae et Excellentissimae Dominationis

addictissimus servus

Georgius Stephanus, terrarum Moldaviae princeps.

P. S. Casu vero quo erit declaratum bellum inter imperatorem et imperatorem, facilius res curret; imo ad consilium Vestrae Excellentiae omnia devolvectur; quod pro me erit optimum.

[.. . . . . . .]

IV

Singularis Vestrae Celsitudinis clementiae quam, tum erga personam, tum res meas semper ostendit, memor devotionis meae, testimonium paucis hisce lineolis volui apud eandem deponere statumque praesentem, tanquam meo patrono gratioso, humiliter exponere. Novit Vestra Celsitudo ego, ut indigena regni Hungariae, ex speciali Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis, domini, domini mei Clementissimi, indultu et gratia, salvo eiusdem Maiestatis passu comitatus, ad Serenissimum Magnum Ducem Moscoviae, annis praeteritis, ut me super praetensionibus meis aequissimis et iustissimis contentaret, iveram. Sed, proh dolor, quo fortuna et hoc saeculo favor hominum inclinat fidesque cum fortuna nutat! Idem expertus in Aula Magni Ducis, qui omnia mea desideria super arctissimo cum eodem contractu ac foedere fundata silentio indigno damnavit nihilque boni vel mali (o pudor!) respondit ad rem. Iteratis supplicationibus super punctis ei oblatis intra 60 circiter dies, quibus Moschua commorabar, responsum sollicitavi, ursi, sed nihil obtinui. Ideoque, re infecta redux, cum Sacra Regia Maiestas Sveciae se etiam praetentiones meas in tractatu pacis cum Moschis aut Russis qui nomine Magni Ducis venturi sunt ad fines Livoniae urgere aeque ac suas promiserit, ad tempora hic, sub protectione eiusdem Maiestatis, cogar subsistere. Deo volente, conabor propius ad Aulam Suae Caesareae Maiestatis ac Vestram Celsitudinem redire. Porro non possum Vestram Celsitudinem celare quam iniuriam patiar indigne et ab hoc indigno Christophoro Marianovits, qui facto aliquo contractu vult res meas quas apud Iudeum Iacobum Franckl pro certa pecuniae summa sub ingressu itineris in Moschoviam Viennae deposueram, contra omne ius arresto damnare. Celsitudo Vestra clementer recordari aut in memoriam revocare poterit quomodo famuli mei prope Viennae annis praeteritis a latronibus spoliati sint, quorum quidam capti ac, cum parte rerum ablatarum reducti, a iudice publico res meas rehabere non potui antequam, in conspectum eius vocatus, unicuique commissariorum aliorumque qui quomodocumque servitio latrones capiendi praetendebantur implicati fuisse, ad ultimum usque quadrantem, praesente praenominato Marianovits, prout et ipsi, satisfacerem. Qui, contentus suo stipendio, dum ego per aliquot menses Viennae commorarer, nunquam me sollicitavit, neque homines meos, quos ibidem semper fere continuos habui, mo-

nuit de aliquo debito. Iam nunc absentem per latus Iudei contra aequitatem fovit. Si quid promissi praestabo, ostendat primo et afferat in medium clenodia restantia, quae novem millia tallerorum valent: libenter partiar cum ipso. Sed, cum nihil adferre possit, idcirco nescio quo iure iniuriam illam ab illo sustinere debeam. Non molestabo Celsitudinem Vestram: hanc rem plenius intelliget ex relatione Generosissimi domini Andreae Neumann, Serenissimi Electoris brandenburgensis consiliarii et residentis. Quapropter oro Vestram Celsitudinem [ut], prout olim, ita quoque personam resque meas protegat.

Stettini, die 9 aprilis, anno 1664.

Vestrae Celsitudinis addictissimus et humillimus servus

Georgius Stephanus, princeps Moldaviae.

Dem Durchlauchtigsten hochgeboren Fürsten und Herrn Wenceslao Francisco Eusebio, Hertzogen zu Sagan, des Röm. Reiches Fürsten und Regierern des Hauses Lobkowitz, gefürsteten Grafen zu Streustein, Herrn zu Gunitz, Giseburg, Boleschau, Unstätt, Rüebuck, Rittern des Goldenen Velleris, Röm. Kays. Mt. Obristen Hoffmeister, geheimen Rat, Cammerer und General Feldmarschaln.

(După originalele în Archivele familiei Lobkowicz, la Rondnice, publicate de J. Macurek în *Prager Presse* pe 1929, numărul « Das Königreich Rumänien ».)

	Lei
TOMUL VI (1926—27):	300.—
G-ral R. ROSETTI. Studii asupra chipului cum se făptuià răsboiul de către Ştefan-cel-Mare. — Mem. IV şi V.	50.—
N. IORGA. O mărturie din 1404 a celor mai vechi «Moldoveni».	8.—
N. IORGA. O tipăritură românească la Uppsala.	15.—
N. IORGA. Goleştii şi alţi elevi ai lui Töpffer în Geneva.	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Şaizeci de ani de Cod Civil.	20.—
N. IORGA. Ştiri nouă despre biblioteca Mavrocordaţilor şi despre vieaţa muntenească în timpul lui Constantin-Vodă Mavrocordat.	18.—
N. IORGA. Cea mai veche ctitorie de nemeşi români din Ardeal (1408—9).	15.—
N. BĂNESCU. Opt scrisori turceşti ale lui Mihnea II «Turcitul».	30.—
G. VÂLSAN. Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir.	30.—
N. IORGA. Foaia de zestre a unei domniţe moldoveneşti din 1587 şi exilul din Veneţia al familiei sale.	15.—
V. MOTOGNA. Răsboaiele lui Radu Şerban (1602—1611).	30.—
ETTORE PAIS. Gli scavi di Pompei ed il tesoro di Mahdia.	12.—
Dr. ANDREI VERESS. Scrisorile Misionarului Bandini din Moldova (1644—1650).	25.—
TOMUL VII (1927):	300.—
CONST. C. GIURESCU. Organizarea financiară a Ţării-Româneşti în epoca lui Mircea-cel-Bătrân.	25.—
CONST. I. KARADJA. Delegaţii din ţara noastră la conciliul din Constanţa (Baden) în anul 1415.	30.—
N. IORGA. Noi acte româneşti la Sibiiu.	25.—
N. IORGA. Momente istorice.	8.—
N. IORGA. Informaţiuni germane despre România şi Basarabia pe la 1870.	10.—
Dr. ANDREI VERESS. Păstoritul ardelenilor în Moldova şi Ţara-Românească până la 1821.	60.—
CONST. C. GIURESCU. Nicolae Milescu Spătarul.	32.—
ŞT. METEŞ. Contribuţiuni nouă privitoare la familia boierească Buhuş din Moldova.	30.—
I. NISTOR. Răsunetul răsboiului din 1877 în Bucovina şi Basarabia.	12.—
N. IORGA. Ultimele scrisori din ţară către N. Bălcescu.	10.—
N. IORGA. Incă un portret al lui Mihai Viteazul.	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Unificarea legislativă.	40.—
TOMUL VIII (1927—28):	320.—
H. PETRI. Relaţiunile lui Jakobus Basilicus Heraclides cu capii Reformaţiunii.	25.—
ANDREI RĂDULESCU. Izvoarele Codului Calimach.	18.—
N. IORGA. Imperiul Cumanilor şi Domnia lui Băsărabă.	10.—
N. IORGA. O gospodărie moldovenească la 1777 după socotelile cronicarului Ioniţă Canta.	12.—
I. LUPAŞ. Doi umanişti români în sec. al XVI-lea.	20.—
N. IORGA. Brodnicii şi Românii.	20.—
P. P. PANAITESCU. Contribuţii la opera geografică a lui D. Cantemir.	25.—
G-ral R. ROSETTI. Regulamentul Infanteriei Franceze din 1 August 1791 şi influenţa lui asupra regulamentelor de cari s'au servit oştirile româneşti sub Regulamentul Organic.	15.—
G-ral R. ROSETTI. Notele unui ofiţer norvegian inaintea şi în timpul răsboiului de neatârnare 1876—1878.	35.—
GR. NANDRIŞ. Patru documente dela Ştefan-cel-Mare.	15.—
N. IORGA. Rătăcirile în Apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în sec. al XVI-lea.	15.—
N. IORGA. Francmasoni şi conspiratori în Moldova secolului al XVIII-lea.	5.—
Dr. A. VERESS. Nunţii apostolici în Ardeal.	30.—
N. IORGA. Din originile politicianismului român: O acţiune de opoziţie pe vremea Fanarioţilor.	8.—
N. IORGA. Informaţii spaniole despre răsboiul nostru pentru independenţă.	32.—
G. CANTACUZINO. Colonizarea orientală în Illyricum.	35.—

	Lei
TOMUL IX (1928-29)	200.—
N. IORGA. Cronicele turceşti ca izvor pentru istoria Românilor.	12.—
N. IORGA. Portretele Domnilor noştri la muntele Athos.	20.—
D. ONCIUL. Românii şi Ungurii în trecut.	15.—
S. GREAVU-DUNĂRE. Bibliografia Dobrogei, 425 a. Hr. — 1928 d. Hr.	80.—
N. IORGA. Portrete şi lucruri domneşti nou-descoperite.	20.—
N. IORGA. Comemorarea lui Francesco Petrarca.	10.—
N. IORGA. Un boier de provincie în timpul Eteriei şi Regulamentului Organic.	10.—
PĂR. HUGAS INGIGIAN. Mărturii armeneşti despre Români : Valahia şi Moldova.	35.—
G-ral R. ROSETTI. Rapoarte daneze asupra războiului din 1877-1878.	10.—
TOMUL X (1929)	400.—
G-ral R. ROSETTI. Câteva săbii ale lui Constantin Brâncoveanu	15.—
CL. ISOPESCU. Documenti inediti della fine del Cinquecento	70.—
N. BĂNESCU. Acte veneţiene privitoare la urmaşii lui Petru-Vodă Şchiopul.	60.—
G. SOFRONIE. Principiul naţionalităţilor în Dreptul Internaţional public	100.—
N. IORGA. Originea moldoveană a lui Enăchiţă Văcărescu.	8.—
I. LUPAŞ. «Chronicon Dubnicense» despre Ştefan-cel-Mare.	30.—
P. P. PANAITESCU. Miron Costin, Istoria în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească.	85.—
N. IORGA. I. Intre Domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, cum se făceà corespondenţa; II. Zugravi noi şi vechi.	10.—
N. IORGA. Scrisori domneşti din arhivele dela Stockholm.	20.—